

BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM

Nemzeti identitás Székelyföldön

Székelyföldi fiatal felnőttek kisebbségi identitásának
átalakulása

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Témavezető: Demeter Márton PhD

András Hanga

Budapest, 2021

András Hanga

Nemzeti identitás Székelyföldön

Székelyföldi fiatal felnőttek kisebbségi identitásának
átalakulása

Magatartástudományi és Kommunikációelméleti Intézet

Demeter Márton PhD

© András Hanga

Budapesti Corvinus Egyetem
Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskola

Nemzeti identitás Székelyföldön

Székelyföldi fiatal felnőttek kisebbségi identitásának átalakulása

doktori értekezés

András Hanga

Budapest 2021

Tartalom	
Köszönetnyilvánítás	12
Bevezetés	14
Témaválasztás indoklása	16
A kommunikációtudományi perspektíva értelmezési kerete. A kommunikáció mint participáció	19
A kommunikáció participációs felfogása	19
Az identitás fogalmának megközelítése	25
Közösség és identitás	25
Az identitás általános jellemzői	31
A regionális identitás	36
A nemzeti identitás	41
A nemzeti kisebbségi identitás	48
Nemzet és nacionalizmus	52
A nemzet mint problémamegoldó közösség	57
A Székelyföld	59
Szimbolikus térfoglalás Székelyföldön	60
Székelyföld területi lehatárolása	63
Székelyföld demográfiai helyzete	69
Kutatásmódszertani alapvetés	74
A célcsoport	75
A másodelemzés módszertana és a kutatások kiválasztása	76
Az egyéni, félig strukturált interjú módszertana	77
A fókuszcsoporthoz tartozó interjú módszertana	79
A fókuszcsoporthoz tartozó minicsoportok jellemzői	81
A vezérfonal	82
Nagyintézményi romániai magyar ifjúságkutatások másodelemzése	86
A romániai magyar ifjúságkutatásokról	86
Nemzeti identitáskritériumok	88
Nemzeti etnocentrizmus és állampolgárság-centrizmus formái és kijelentései	95
A magyarságérzet érzelmi megélése	103
Nemzeti hovatartozás	113
Romániában magyar nemzetiségűként élni	121
Státustörvény és kettős állampolgárság	126

Kitelepedés gondolata	128
A másodelemzések eredményeinek rövid összefoglalása	129
Egyéni, félig strukturált interjúk	134
Nemzeti identitáskritérium és hovatartozás	135
Etnocentrizmus mértéke	138
A magyar társadalomhoz fűződő viszony	141
Stigmatizáció	142
A többségi román társadalomhoz fűződő viszony	143
Nyelvi konfliktusok	145
Stigmatizáció	148
Nemzeti szimbólumok és jelképek	149
A magyar nemzet szimbólumai és jelképei	149
Székely szimbólumok és jelképek	150
Autonómiatörekvés	153
Magyar(kettős) állampolgárság	155
Az egyéni, félig strukturált interjúk rövid összefoglalása	158
Fókuszcsoporthoz tartozó interjúk	163
Az interakcionális kódokról	166
Az etnikai önbesorolás alapja	169
Hazafogalom	171
Kettős állampolgárság	173
Etnikai kulturális alapok	176
Nyelvismeret	178
Történelem	181
Stigmatizáció	182
Etnikai identitás érzelmi alapja	184
“Góbé-specifikumok”: találékonyság és furfang	184
Identitással kapcsolatos pozitív érzelmi alap	185
Identitással kapcsolatos negatív érzelmi alap	188
Etnikai bizonytalanság	190
Etnikai önidentifikáció	191
Magyarországi társadalom részéről	191
Magyarországi társadalom felé	195
Romániai társadalom részéről	199
Romániai társadalom felé	203

Székelyföldiek közötti viszony	206
Etnikai kultúra objektumai	210
A többségi (romániai) kultúra objektumai	218
Életmódváltás, készítés (jövőkép)	221
A fókuszcsoportos interjúk rövid összefoglalása	223
Típusalkotási kísérlet	225
Összegzés és következtetések	236
A kutatás eredményeinek értékelése a kommunikáció mint participáció (PTC) modell perspektívájából	239
Bibliográfia	243
Mellékletek	254

Ábrajegyzék

1. ÁBRA: A TÖRTÉNELMI SZÉKEK ÉS A SZÉKELYFÖLD MAI VÁROSHÁLÓZATA. FORRÁS: HTTPS://ELEKES.ADATBANK.TRANSINDEX.RO/?TERKEP=216 , SZERK. ELEKES T.	63
2. ÁBRA: A SZÉKELYFÖLD A MEGYE RENDSZERBEN 1968-BAN. FORRÁS: HTTPS://ELEKES.ADATBANK.TRANSINDEX.RO/?TERKEP=214 , SZERK. ELEKES T.	67
3. ÁBRA: AZ ÁGENS REKONSTRUKCIÓJÁNAK RÉTEGES ELRENDEZÉSE – SAJÁT SZERKESZTÉS (FORRÁS: HORÁNYI – SZABÓ 2007, 199)	84
4. ÁBRA: MENNYIRE ÉRT EGYET A KÖVETKEZŐ ÁLLÍTÁSSAL? AZ, HOGY VALAKI MAGYARNAK SZÁMÍTSON AZ KELL, HOGY MAGYAR LEGYEN AZ ANYANYELVE. (N ₁₉₉₇ =151; N ₂₀₀₁ =609; N ₂₀₀₇ =108; N ₂₀₁₀ =104; N ₂₀₁₅ =393 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	90
5. ÁBRA: MENNYIRE ÉRT EGYET A KÖVETKEZŐ ÁLLÍTÁSSAL? AZ, HOGY VALAKI MAGYARNAK SZÁMÍTSON AZ KELL, HOGY ÖNMAGÁT MAGYARNAK TARTSA. (N ₁₉₉₇ =151; N ₂₀₀₁ =605; N ₂₀₀₇ =109; N ₂₀₁₀ =101; N ₂₀₁₅ =397 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	92
6. ÁBRA: MENNYIRE ÉRT EGYET A KÖVETKEZŐ ÁLLÍTÁSSAL? AZ, HOGY VALAKI MAGYARNAK SZÁMÍTSON AZ KELL, HOGY MAGÁÉNAK ÉREZZE A MAGYAR KULTÚRÁT. (N ₁₉₉₇ =150; N ₂₀₀₁ =601; N ₂₀₀₇ =109; N ₂₀₁₀ =103; N ₂₀₁₅ =394 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	93
7. ÁBRA: HOGYAN VISZONYULSZ A KÖVETKEZŐ CSOPORTOKHOZ? (ÁTLAGÉRTÉKEK, SAJÁT SZERKESZTÉS)	119
8. ÁBRA: MILYEN MÉRTÉKBEN FEJEZI KI SZÁMODRA A MAGYAR ÁLLAMPOLGÁRSÁG A KÖVETKEZŐKET? (N=404) (KINCSES KOLOZSVÁR 2015; SAJÁT SZERKESZTÉS)	127
9. ÁBRA: FOGALMI HÁLÓ (SAJÁT SZERKESZTÉS AZ EGYÉNI, FÉLIG STRUKTURÁLT INTERJÚK ALAPJÁN)	159
10. ÁBRA: A MAGYAR AUTONÓM TARTOMÁNY 1952-BEN. FORRÁS: HTTPS://ELEKES.ADATBANK.TRANSINDEX.RO/?TERKEP=211 , SZERK. ELEKES T.	267
11. ÁBRA: NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATOK (1992-2011) FORRÁS: AZ 1930–2011. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁSOK EREDMÉNYEI (INS 1994, 2004, 2013A) (SAJÁT SZERKESZTÉS)	267
12. ÁBRA: MAGYAR NEMZETISÉGŰEK LÉLEKSZÁMA ROMÁNIÁBAN (1992-2011). FORRÁS: AZ 1930– 2011. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁSOK EREDMÉNYEI (INS 1994, 2004, 2013A) (SAJÁT SZERKESZTÉS)	268
13. ÁBRA: MENNYIRE ÉRT EGYET A KÖVETKEZŐ ÁLLÍTÁSSAL? AZ, HOGY VALAKI MAGYARNAK SZÁMÍTSON AZ KELL, HOGY ÉLETE NAGY RÉSZÉBEN MAGYAROK KÖZÖTT ÉLJEN. (N ₁₉₉₇ =148; N ₂₀₀₁ =604; N ₂₀₀₇ =108; N ₂₀₁₀ =103; N ₂₀₁₅ =394 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS) ...	268
14. ÁBRA: MENNYIRE ÉRT EGYET A KÖVETKEZŐ ÁLLÍTÁSSAL? AZ, HOGY VALAKI MAGYARNAK SZÁMÍTSON AZ KELL, HOGY MAGYAR ÁLLAMPOLGÁR LEGYEN. (N ₁₉₉₇ =149; N ₂₀₀₁ =603; N ₂₀₀₇ =109; N ₂₀₁₀ =104; N ₂₀₁₅ =393 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	269
15. ÁBRA: MENNYIRE ÉRT EGYET A KÖVETKEZŐ ÁLLÍTÁSSAL? AZ, HOGY VALAKI MAGYARNAK SZÁMÍTSON AZ KELL, HOGY MAGYARORSZÁGON SZÜLESSEN. (N ₁₉₉₇ =149; N ₂₀₀₁ =605; N ₂₀₀₇ =109; N ₂₀₁₀ =101; N ₂₀₁₅ =393 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	269
16. ÁBRA: MENNYIRE ÉRT EGYET A KÖVETKEZŐ ÁLLÍTÁSSAL? AZ, HOGY VALAKI MAGYARNAK SZÁMÍTSON AZ KELL, HOGY MAGYAR SZERTARTÁSI NYELVŰ EGYHÁZHoz TARTOZZON. (N ₁₉₉₇ =146; N ₂₀₀₁ =603; N ₂₀₀₇ =109; N ₂₀₁₀ =103; N ₂₀₁₅ =395 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS) ...	270
17. ÁBRA: MENNYIRE ÉRT EGYET A KÖVETKEZŐ ÁLLÍTÁSSAL? AZ, HOGY VALAKI MAGYARNAK SZÁMÍTSON AZ KELL, HOGY LEGALÁBB AZ EGYIK SZÜLŐJE MAGYAR LEGYEN. (N ₁₉₉₇ =148; N ₂₀₀₁ =604; N ₂₀₀₇ =109; N ₂₀₁₀ =103; N ₂₀₁₅ =398 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	270
18. ÁBRA: MENNYIRE ÉRT EGYET A KÖVETKEZŐ ÁLLÍTÁSSAL? AZ, HOGY VALAKI MAGYARNAK SZÁMÍTSON AZ KELL, HOGY TISZTELJE A MAGYAR NEMZETI ZÁSzlÓT. (N ₁₉₉₇ =148; N ₂₀₀₁ =598; N ₂₀₀₇ =108; N ₂₀₁₀ =103; N ₂₀₁₅ =395 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	271
19. ÁBRA: MENNYIRE FONTOS A HAGYOMÁNY, A TRADÍCIÓK TISZTELETE? (N ₂₀₀₁ =607; N ₂₀₀₇ =109; N ₂₀₁₀ =101 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	271
20. ÁBRA: MENNYIRE ÉRT EGYET A KÖVETKEZŐ ÁLLÍTÁSSAL? AZ, HOGY MAGYARNAK SZÜLETTEM BÜSZKESÉGGEL TÖLT EL. (N ₁₉₉₇ =149; N ₂₀₀₁ =608; N ₂₀₀₇ =108; N ₂₀₁₀ =105; N ₂₀₁₅ =402 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	272
21. ÁBRA: MENNYIRE ÉRT EGYET A KÖVETKEZŐ ÁLLÍTÁSSAL? AZ, HOGY MAGYARNAK SZÜLETTEM SZÉGYENNEL TÖLT EL. (N ₁₉₉₇ =147; N ₂₀₀₁ =603; N ₂₀₀₇ =108; N ₂₀₁₀ =103; N ₂₀₁₅ =396 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	272

22. ÁBRA: MENNYIRE ÉRT EGYET A KÖVETKEZŐ ÁLLÍTÁSSAL? AZ, HOGY MAGYARNAK SZÜLETTEM ELŐNYT JELENT. (N ₁₉₉₇ =143; N ₂₀₀₁ =599; N ₂₀₀₇ =108; N ₂₀₁₀ =103; N ₂₀₁₅ =399 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	273
23. ÁBRA: MENNYIRE ÉRT EGYET A KÖVETKEZŐ ÁLLÍTÁSSAL? AZ, HOGY MAGYARNAK SZÜLETTEM HÁTRÁNYT JELENT. (N ₁₉₉₇ =146; N ₂₀₀₁ =594; N ₂₀₀₇ =108; N ₂₀₁₀ =102; N ₂₀₁₅ =395 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS).....	273
24. ÁBRA: MIT TEKINT HAZÁJÁNAK? (N ₁₉₉₇ =154; N ₂₀₀₁ =612; N ₂₀₀₇ =109; N ₂₀₁₀ =107; N ₂₀₁₅ =399 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	274
25. ÁBRA: MENNYIRE JELENT PROBLÉMÁT SZÁMODRA, HOGY MAGYAR NEMZETISÉGÜKÉNT ROMÁN ÁLLAMPOLGÁR VAGY?*(N ₂₀₀₇ =105; N ₂₀₁₀ =100; N ₂₀₁₅ =391 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	274
26. ÁBRA: ÉRT-E VALAHA HÁTRÁNYOS MEGKÜLÖNBÖZTETÉS (IGAZSÁGTALANSÁG) NEMZETI HOVATARTOZÁSOD MIATT? (N ₁₉₉₇ (^{'90} ELŐTT)=148; N ₁₉₉₇ (^{'90} UTÁN)=147; N ₂₀₀₇ =108; N ₂₀₁₀ =104; N ₂₀₁₅ =393 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	275
27. ÁBRA: MÍLYEN A VISZONY A ROMÁNOK ÉS A MAGYAROK KÖZÖTT EGÉSZ ROMÁNIA ESETÉBEN? (N ₂₀₀₇ =108; N ₂₀₁₀ =87; N ₂₀₁₃ =609; N ₂₀₁₅ =395 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)..	275
28. ÁBRA: MÍLYEN A ROMÁNOK ÉS A MAGYAROK KÖZÖTTI VISZONY A TELEPÜLÉSEKEN? (N ₂₀₀₇ =108; N ₂₀₁₀ =94 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	276
29. ÁBRA: AZ ELMÚLT ÉVEKBEN HOGYAN ALAKULT A ROMÁNOK ÉS A MAGYAROK EGYMÁSHOZ VALÓ VISZONYA? (N ₂₀₀₁ =574; N ₂₀₀₇ =108; N ₂₀₁₀ =97; N ₂₀₁₅ =399 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	276
30. ÁBRA: HA A JÖVŐRE GONDOLSZ, HOGYAN VÁLTOZIK A ROMÁNOK ÉS A MAGYAROK EGYMÁSHOZ VALÓ VISZONYA? (N ₂₀₀₁ =559; N ₂₀₀₇ =108; N ₂₀₁₀ =95; N ₂₀₁₅ =398 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	277
31. ÁBRA: MIT GONDOLNAK A STÁTUSTÖRVÉNYRŐL AZOK, AKIK MÁR HALLOTTAK RÓLA? (N=514) (MOZAIK 2001; SAJÁT SZERKESZTÉS)	278
32. ÁBRA: GONDOLT-E ARRA, HOGY KITELEPEDJEN KÜLFÖLDRE? (N ₁₉₉₇ =153; N ₂₀₀₁ =592; N ₂₀₀₇ =108; N ₂₀₁₀ =104; N ₂₀₁₃ =647; N ₂₀₁₅ =397 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	279

Táblázatjegyzék

1. TÁBLÁZAT: A MAGYAR ÉS ROMÁN ANYANYELVŰEK ÉS NEMZETISÉGŰEK ARÁNYA A NÉPSZÁMLÁLÁSOK TÜKRÉBEN (1992-2011) (SAJÁT SZERKESZTÉS) FORRÁS: AZ 1930–2011. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁSOK EREDMÉNYEI (INS 1994, 2013A).....	70
2. TÁBLÁZAT: A MAGYAR NEMZETISÉGŰ NÉPESSÉG LÉLEKSÁMA ÉS CSÖKKENÉSE (%) A SZÉKELYFÖLDI MEGYÉKBEN 1992-2011 KÖZÖTT. (VERES 2015).....	71
3. TÁBLÁZAT: A MAGYAR NEMZETISÉGŰ LAKOSSÁG ARÁNYÁNAK VÁLTOZÁSA 1992-2011 KÖZÖTT SZÉKELYFÖLDÖN (SAJÁT SZERKESZTÉS). FORRÁS: AZ 1930–2011. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁSOK EREDMÉNYEI (INS 1994, 2013A).....	72
4. TÁBLÁZAT: AZ ÁGENS REKONSTRUKCIÓJÁNAK FONTOSABB KATEGÓRIÁI – SAJÁT SZERKESZTÉS. (FORRÁS: HORÁNYI – SZABÓ 2007, 199)	83
5. TÁBLÁZAT: AZ ERDÉLYI FIATALOKKAL FOGLALKOZÓ KUTATÁSOK FÓKUSZAI A KUTATÁSI IDŐSZAKOK TÜKRÉBEN. (SAJÁT SZERKESZTÉS).....	87
6. TÁBLÁZAT: MENNYIRE ÉRTESZ EGYET A KÖVETKEZŐ ÁLLÍTÁSSAL? ÁLTALÁBAN AZ, HOGY MAGYAR VAGYOK, FONTOS RÉSZE AZ ÖNKÉPEMNEK. (N ₂₀₁₀ =97; N ₂₀₁₅ =392, SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	101
7. TÁBLÁZAT: MENNYIRE ÉRTESZ EGYET A KÖVETKEZŐ ÁLLÍTÁSSAL? MAGYARSÁGOM JELENTI IDENTITÁSOM LEGFONTOSABB RÉSZÉT. (N ₂₀₁₀ =97; N ₂₀₁₅ =391, SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	102
8. TÁBLÁZAT: MELYIK CSOPORTHOZ TARTOZÓNAK ÉRZI A LEGJOBBAN MAGÁT? (N=615, SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁS) (FORRÁS: MOZAIK 2001; SAJÁT SZERKESZTÉS)	114
9. TÁBLÁZAT: MELYIK KÖZÖSSÉGHEZ TARTOZOL A LEGINKÁBB?*(N ₂₀₀₇ =109; N ₂₀₁₀ =106; N ₂₀₁₅ =403, SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	114
10. TÁBLÁZAT: MELYIK KÖZÖSSÉGHEZ TARTOZOL MÁSODSORBAN A LEGINKÁBB?*(N ₂₀₀₇ =108; N ₂₀₁₀ =107; N ₂₀₁₅ =393, SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	115

11. TÁBLÁZAT: MIT TEKINT SZÜLŐFÖLDJÉNEK? (N ₁₉₉₇ =154; N ₂₀₀₁ =614; N ₂₀₀₇ =109; N ₂₀₁₀ =108; N ₂₀₁₅ =401, SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS).....	116
12. TÁBLÁZAT: AZ EGYÉNI, FÉLIG STRUKTURÁLT INTERJÚK ÖSSZETÉTELE (SAJÁT SZERKESZTÉS).....	134
13. TÁBLÁZAT: A ROMÁN TÁRSADALOMHOZ VALÓ VISZONY ÉS AZ ANYAGORSZÁGI TÁRSADALOMHOZ VALÓ VISZONY A NEMZETI HOVATARTOZÁS FÜGGVÉNYÉBEN (SAJÁT SZERKESZTÉS AZ EGYÉNI, FÉLIG STRUKTURÁLT INTERJÚK ALAPJÁN)	160
14. TÁBLÁZAT: A FÓKUSZCSONPORTOS INTERJÚK RÉSZTVEVŐINEK ÖSSZETÉTELE (SAJÁT SZERKESZTÉS) ..	164
15. TÁBLÁZAT: A LEGGYAKRABBAN SZEREPLŐ KÓDOK GYAKORISÁGA (SAJÁT SZERKESZTÉS)	165
16. TÁBLÁZAT: AZ IDENTITÁSOK JELLEMZŐ VONÁSAI A FÓKUSZCSONPORTOS INTERJÚK NYOMÁN (SAJÁT SZERKESZTÉS).....	233
17. TÁBLÁZAT: A KIVÁNDORLÁS MÉRTÉKE	254
18. TÁBLÁZAT: A HUZAMOS IDŐRE (EGY ÉVNÉL TÖBB IDEJE) SZÉKELYFÖLDRŐL KÜLFÖLDRE ELVÁNDOROLTAK SZÁMA CÉLORSZÁGOK ÉS MEGYÉK SZERINT, 2011 FORRÁS: A 2011. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS VÉGLEGES EREDMÉNYE (INS 2013).	255
19. TÁBLÁZAT: A KIVÁLASZTOTT NAGYMINTÁS KUTATÁSOK.....	255
20. TÁBLÁZAT: A MÁSODELEMZÉSRE KIVÁLASZTOTT SURVEYK SZŰRÉS UTÁN	256
21. TÁBLÁZAT: SZŰRŐKÉRDŐÍV A FÓKUSZCSONPORTOS INTERJÚKHOZ	256
22. TÁBLÁZAT: FÓKUSZCSONPORTOK RÉSZTVEVŐINEK ÖSSZETÉTELE	258
23. TÁBLÁZAT: MENNYIRE ÉRT ÖN EGYET A KÖVETKEZŐ ÁLLÍTÁSOKKAL? (SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁS; SAJÁT SZERKESZTÉS)	260
24. TÁBLÁZAT: MELYIK NEMZETRE IGAZ AZ ALÁBBI ÁLLÍTÁS? (SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁS, SAJÁT SZERKESZTÉS).....	261
25. TÁBLÁZAT: MILYEN MÉRTÉKBEN ÉRTESZ EGYET A KÖVETKEZŐ ÁLLÍTÁSOKKAL? (SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁS; SAJÁT SZERKESZTÉS)	262
26. TÁBLÁZAT: FONTOS-E A NEMZETI IDENTITÁS FELVÁLLALÁSA? (N ₂₀₀₇ =108; N ₂₀₁₀ =90 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	262
27. TÁBLÁZAT: NEMZETHEZ TARTOZÁS ÉRZÉSE (SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁS; SAJÁT SZERKESZTÉS).....	263
28. TÁBLÁZAT: HOL TELEPEDNÉL LE? (N ₂₀₀₁ =618; N ₂₀₀₇ =110; N ₂₀₁₀ =30; N ₂₀₁₅ =181 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS)	263
29. TÁBLÁZAT: MIÉRT KÖLTÖZNE EL? (N ₂₀₀₁ =242; N ₂₀₀₇ =100; N ₂₀₁₀ =33; N ₂₀₁₃ =647; N ₂₀₁₅ =236 SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSA; SAJÁT SZERKESZTÉS).....	263
30. TÁBLÁZAT: A FIATALOK ESÉLYE, HOGY MUNKÁT TALÁLJANAK (SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁS; SAJÁT SZERKESZTÉS).....	263
31. TÁBLÁZAT: ÉLETMINŐSÉG MEGÍTÉLÉSE (SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁS; SAJÁT SZERKESZTÉS)	264
32. TÁBLÁZAT: A FÓKUSZCSONPORTOS INTERJÚK KÓDJAI ÉS AZOK GYAKORISÁGA (SAJÁT SZERKESZTÉS). 264	

Köszönetnyilvánítás

A doktori értekezésem több éves kutatómunka eredménye, amelynek során számos nehézséggel szembesültem és fontosnak tartom, hogy megköszönjem azoknak, akik tanácsai, útmutatásai nélkül ez a munka nem születhetett volna meg.

Mindenekelőtt Demeter Mártonnak, témavezetőmnek tartozok köszönettel, a sok átbeszélgetett óráért, figyelemre méltó gondolataiért, tanácsaiért és iránymutatásáért.

Külön köszönettel tartozom Szabó Mártonnak, aki tanácsaival éveken át orientált.

Köszönetet mondok Horányi Özsébnak, amiért az évek során mindvégig megértő figyelemmel kísérte munkámat, biztatott és támogatott.

Köszönöm Síklaki Istvánnak a készséges segítségét, közös gondolkodást, amit a kutatómódszertani és szociálpszichológiai kérdéseim kapcsán nyújtott.

Köszönettel tartozom Bali Jánosnak, Csepeli Györgynek, Kiss Tamásnak és Veres Valérnak a nagymintás ifjúságkutatások erdélyi adatbázisaiért és a módszertani tanácsaikért.

Köszönettel tartozom Bárdi Nándornak és Kántor Zoltánnak, akik ajánlólevelekkel segítettek a kutatásaimhoz szükséges pályázatokon való részvételemet.

Gálik Mihálynak köszönöm azokat a könyvsorozatokat, amelyek az identitás fogalmának megközelítésében segítettek, rájuk támaszkodva végeztem el a nagymintás ifjúságkutatások másodelemzésének nagy részét.

Hálás vagyok Gagyi Józsefnek, aki közreműködött a marosvásárhelyi fókuszcsoporthoz megszervezésében, valamint a Csíkfalvi Csúrszemináriumokért és lehetőséget biztosított számomra a nyárárdmenti interjúk és fókuszcsoporthoz interjú elkészítésére.

Köszönöm Bakó Rozália Klárának, Hubbes László-Attilának és Kósa Istvánnak a csíkszeredai, a székelyudvarhelyi és a sepsiszentgyörgyi fókuszcsoporthoz interjúk megszervezésében nyújtott segítségüket.

Hálával tartozom Székely András Bertalannak hasznos tanácsaiért, támogatásáért és bátorításáért.

Szeretnék köszönetet mondani minden tanáromnak, akiktől sokat tanultam az évek során és akik különféle módokon járultak hozzá jelen dolgozat létrejöttéhez.

Köszönettel tartozom minden interjúalanyomnak, akik időt és fáradságot nem sajnálva adatközlőként közreműködtek.

Végezetül, hálával tartozom nagymamámnak, Csibi Margitnak és édesanyámnak, Lajos Enikőnek azért a rengeteg segítségért, állandó és mindig magától értetődő támogatásért, amit a tanulmányaim, a kutatások és az értekezés megírásának ideje alatt tőlük kaptam.

Köszönöm!

Bevezetés

A dolgozat kiindulópontja a székelyföldi magyar nemzetiségű közösség nemzeti identitásának vizsgálata, empirikus kutatási terepe a mai megyehatárok mentén értelmezett Hargita, Kovászna és Maros megye magyar anyanyelvű 18-35 év közötti lakossága. A kutatás tárgya több tudományterület által is vizsgálható, jelen dolgozat elsősorban kommunikációelméleti perspektívából kívánja elemezni a Székelyföldön élő magyar nemzetiségű fiatalok önazonosságát. A legutóbbi – a 2011-es – népszámlálás adatai alapján Romániában 1.227.623 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek, ebből Székelyföldön él egy tömbben a legtöbb magyar anyanyelvű és nemzetiségű személy az országban a többségi nemzetalkotó románsághoz viszonyítva: 609 033 fő. A Romániában élő magyarság, főként az egy tömbben élő közösség képes „társadalomként működni”, és „tartósan kimutatható egy olyan magatartáshalmaz, amely részben implicit, részben pedig explicit módon folyamatosan kollektív identitást termel” (Bíró 1995, 17), ezt igazolja a csíkszeredai Kulturális Antropológiai Munkacsoport (KAM) számos kutatása is. Mindezzel együtt nem állítható bizonyosan, hogy a székelyföldi közösség önálló és életképes társadalomként működik a romániai társadalmon belül, de azzal egyetérthetünk, hogy az ehhez szükséges felkészültségek túlnyomó többségével rendelkezik. Kántor szerint a romániai „kisebbségi nemzetépítés célja az önálló társadalom megteremtése” (Kántor 2000, 239), és – megelőlegezve a kutatási eredmények ismertetését – a vizsgálat tárgyát képező korosztályban felfedezhető ennek igénye. A 2002 és 2010 közötti magyarországi kormányok nemzetpolitikai és aktuálpolitikai lépései erősítették azokat a korábbi elképzeléseket, gondolatokat és törekvéseket, hogy a székelyföldi magyar közösség – nem utolsósorban az 1990-ig tartó elzártságnak köszönhetően – önálló és életképes közösséggé – társadalommá – váljon a romániai társadalmon belül. 2010-et követően – a teljesség igénye nélkül – a Székely Nemzeti Tanács tevékenysége, a Nemzeti Együttműködés Rendszere, a kettős állampolgárság nyomán ugyan megváltozni látszik a székelyföldi magyar közösség identitástermelésének iránya, azonban a korábbi változások hatása már megjelent a felnövekvő generációk nemzeti identitásának tudáskészletében, többlet-felkészültségében.

A téma vizsgálatának további fontosságát az adja, hogy bár számos kutatás született az erdélyi magyar fiatalok nemzeti identitásáról, olyan kutatások és elemzések kevés számban jelentek meg, amelyek specifikusan a székelyföldi fiatalok nemzeti identitását vizsgálnák. Kapcsolódási pontként fontosnak tartottam a korábbi nagymintás ifjúságkutatások adatbázisaiban a székelyföldi fiatalokra vonatkozó adatokat leszűrni és

egy longitudinális összehasonlító másodelemzést készíteni, majd folytatni azokat kvalitatív kutatásokkal, egyéni- és fókuszcsoporthoz tartozó interjúkkal.

A dolgozat első részében a kommunikációtudományi fogalomrendszer, a kommunikáció participációs modelljének (PTC) leírása olvasható, majd áttekintem az identitás fogalmi rendszerét, megvizsgálom a regionális identitás és a nemzeti identitás definícióit és operacionalizálási lehetőségeit, valamint a nemzeti kisebbségi identitás meghatározásait foglalom össze. Ezt követően a székelyföldi közösség nacionalizmusát veszem górcső alá a brubakeri triadikus megközelítés mentén. A harmadik részben röviden ismertetem, hogy Székelyföldön milyen szimbolikus események segítségével igyekeznek elfoglalni a „nemzeti” teret, amelyek többek között az elkülönülés és a nemzeti kisebbségi identitás kialakulásának igényét formálják. Fontosnak tartom meghatározni, hogy dolgozatomban mit tekintek Székelyföldnek – ezáltal is elválasztva a vizsgálat tárgyát a romániai magyarságtól –, valamint megvizsgálom Székelyföld demográfiai sajátosságait az 1992-2011 között lezajlott népszámlálási adatok mentén. A rendszerváltást követő évek során számos kutatás született, lényegesnek tartom röviden áttekinteni ezek tematikáját és kiválasztani azokat az adatbázisokat, amelyek a kutatásom sikeres elvégzéséhez járulhatnak hozzá. A következő fejezetben hét nagymintás ifjúságkutatás adatbázisának székelyföldi magyar fiatalok válaszait tartalmazó adatait tekintem át, középpontba helyezve a nemzeti identitáskritériumokat, a nemzeti etnocentrizmus és állampolgárság-centrizmus formáit, a nemzeti szimbólumokat, a haza, a szülőföld fogalmak és a nemzeti auto- és heterosztereotípiák vizsgálatát, a többségi nemzethez és az anyanemzethez való viszonyulást, valamint a politikai események és a kivándorlás kérdéskörének vizsgálatát. Ezután egyéni, félig strukturált interjúk segítségével tizenöt székelyföldi születésű, magyar nemzetiségű személy nemzeti identitását és kisebbségi/többségi vélekedéseit elemzem. Végül az utolsó előtti fejezetben fókuszcsoporthoz tartozó interjúk segítségével vizsgálom a székelyföldi 18-35 év közötti magyar nemzetiségűek etnikai önbesorolását, etnikai identitásuk érzelmi alapját, nemzeti auto- és heterosztereotípiáit, a nemzeti szimbólumokat és jövőképeket.

Munkámat számos táblázattal, grafikonnal illusztráltam, amelyek a mellékletben tanulmányozhatók, a másodelemzéseket és a statisztikai elemzéseket az SPSS 21-es verziójával, az egyéni és fókuszcsoporthoz tartozó interjúk elemzését pedig az Atlas.ti 5.0 program segítségével végeztem el, a legjellemzőbb szövegidézeteket a folyószövegben helyeztem el. Az interjúk teljes anyaga terjedelmi okok miatt nem képezi e dokumentum részét.

Témaválasztás indoklása

A székelyföldi magyarság körében úgy tűnik, hogy elindult egy kézzelfogható társadalmi változás, ami feltételezésem szerint leginkább az identitás változásában ragadható meg: az igen sokszínű magyarságon belül a közel másfél milliós romániai magyar kényszerközösség egy tömbben (Székelyföldön) élő része történelmi múltjából és kollektív emlékezetéből fakadóan – etnikai, kulturális és nyelvi szigetként létezve – magyar nyelvű, a székely jelzővel megkülönböztetett „nemzeti” identitást igyekszik megmutatni. Ennek megvalósítására és legitimálására különösen alkalmasak a politika különböző közéleti megnyilvánulási formái, a politikai nyelvújítás, a szervezett politikai tüntetések, a korábbi elhasználódott szimbólumok újdonsült „nemzetire” való lecserélése, a „nemzeti” ünnepek felfedezése és nyilvános megtartása, a „nemzeti” elv mentén működő intézmények kialakítása.

A Kárpát-medencében élő magyarság esetében sajátos helyzetéből fakadóan többnyire három közösségről, illetve a közöttük lévő viszonyról esik szó: az összmagyarság, az anyaországi magyarság és a nemzeti kisebbségeknek számító határon túli magyarok. Ebben a rendszerben a székelyföldi magyarság mint elkülönülő társadalmi csoport „elképzelt közösségként” tűnik fel (Anderson 1983). Ennek az anyaországtól elszakított kényszerközösségnek vállalt és közös tapasztalata van a kisebbségi létről és határozott elképzelése a kisebbségi nemzetépítésről, a kisebbségi nemzetté való válásról (Bárdi – Szarka 2007). Egy elképzelt közösség megalkotásához azonban nélkülözhetetlen történelemmé alakítani az emlékezetet, amelyhez szükség van olyan intézményrendszerre, ami által az újraértelmezett múlt örökségének felidézését programmá lehet tenni ünnepek és évfordulók, szertartások és rítusok, a történelmi emlékezetet megtestesítő emlékhelyek, kulturális alkotások formájában – ezeken keresztül intézményesül a nemzetfelfogás és alakul ki a nemzeti identitás. A modern nemzetek kialakulása során az embereknek be kellett fogadniuk a nemzeti identitást és azonosulniuk kellett vele, ami azért volt lehetséges, mert tudatosult már bennük korábban valami „nemzetszerűség”. Ez a tudatosodás a nemzeti érzés felfedezése, ami lehetővé tette a társadalom nemzetként való létét. E folyamatnak három nélkülözhetetlen tényezője a közös múlt emlékezeteként kezelt „sors”, a kulturális és nyelvi kapcsolatok, amelyek a társadalmi kommunikáció konstitutív alapját képezik, valamint a magát nemzetként meghatározó csoport tagjainak egyenlősége – a civil társadalom létrejötte (Hroch 2000). A székelység esetében kitapinthatóan létezik mindhárom tényező, ugyanakkor nem tekinthetjük egyszer és mindenkorra kialakultnak, sajátos helyzetükből fakadóan

folyamatosan keresik – és találják meg – az elkülönülésre, az önmaguk azonosítására alkalmas jegyeket, gondoljunk csak az örökített székelykapura (Gagyí 2004) vagy a fogyasztást nemzetiesítő Igazi Csíki Sörre.

Bár nem példa nélküli eset a székelység története, mégis érdemes a modern nemzetek kialakulása felől megközelíteni, és ehhez ismét Hroch (2000) gondolatait felidézni. A hosszú 19. században a magyarság saját hazájában egy német nyelvű elit uralkodása alatt élt, tehát a társadalom kapitalista átalakulása során a vezető réteg más etnikumú volt, mint a társadalom többsége. Az első világháború következményeként a magyarság jelentékeny része az „anyaország” határán kívül rekedt és államalkotó többségi nemzettudattal nemzeti kisebbséggé vált, amit csak erősítettek a második világháború területi revíziói. Románia az egy tömbben élő székelység felszámolására törekedett. Tette ezt számtalan eszközzel, a közigazgatás átszervezésével (megyésítés – nivelul NUTS III), kényszer lak- és munkahely kijelölésével (kihelyezés), falurombolással, a magyar többségű városok román ajkúakkal való felduzzasztásával, titkosszolgálati eszközökkel. Ebben az időszakban a „szemérmes” nemzetpolitikát folytató kádári politika gyakorlatilag sorsukra hagyta a határon túli magyarokat, amin csak az 1989-1990-es forradalmak és szabad választások voltak képesek változtatni. Mindeközben két generáció nőtt fel többé-kevésbé elszigetelve az anyaországtól. 1990 után újra szövődtek a két nemzetrészt összefűző szálak, a magyarországiak egy része a székelységben vélte felfedezni az „igaz(i) magyart” és a Székelyföldön élő magyarok végre eljuthattak a nemzet fővárosába, Budapestre, ahol viszont állampolgárságukra és lakóhelyük területi elhelyezkedésére tekintettel lerománozták őket. A magyarországi „váltógazdálkodásos” kormányzás hol kötelességének érezte a határon túli magyarság felkarolását (2001. évi LXII. tv. a szomszédos államokban élő magyarokról), hol ellenük hangolta az anyaországiakat (2004. évi országos népszavazás, 2004. december 5.). A népszavazás eredménytelen volt, a szavazásra jogosultak 37,49%-a ment el szavazni és az „igen” szavazatok száma mindössze 3,14%-kal haladta meg a „nem” szavazatok számát. A székelyföldiekben ekkor válhatott a sok egyéni élmény kollektív élménnyé, ekkor tudatosulhatott bennük, hogy nem tartoznak az anyaországiakhoz, különböznek tőlük. Deutsch nyomán mondhatjuk, hogy a nemzettudat megszületéséhez szükséges valami, ami kollektíven tudatosul az etnikai csoporttagjaiban (Deutsch 1966). A székelység esetében a népszavazás érdektelensége nyomán tudatosult magáraultság-érzés (Papp Z. 2011) erősíthette fel az egyre határozottabb székely „nemzeti” identitás kialakítását. A ma széles körben ismert és használt székely zászlót a Székely Nemzeti Tanács fogadta el 2004. januárjában, robbanásszerű elterjedését és a székely autonómia szimbólumává

válását szintén 2004. decembere hozhatta meg¹. Megsokasodtak a Székelyföldet önálló földrajzi egységként felmutató akciók, de ezek is – a váltógazdálkodásos kormányzásnak és a vele változó nemzetpolitikának köszönhetően – 2010 után kaptak kiemelkedő szerepet és politikai támogatást. A megfigyelt társadalmi változások is abba az irányba mutatnak, hogy a székelyföldi magyarság fiataljai egyre inkább tekintik hazájuknak Erdélyt, vallják magukat székelynek és elfogadhatónak tartják Székelyföld politikai, földrajzi, etnikai (és nemzeti) önállósodását – „a nemzeti test [...] teret igényel magának” (Hroch 2000, 18). A székelység „nemzetté” válásának más előfeltételeit is tapasztalhatjuk: a közös nyelv és szokások rendszere, lehatárolható „saját” történelmi területen élő, etnikailag homogén lakosság, közös történelmi tudat, nemzeti fogyasztás, hatékony társadalmi kommunikációs csatornák, önálló és fiatal értelmiség.

A székelyföldi fiatalok körében a székely nemzeti kisebbségi identitás kitapintható és az anyaországi magyar, valamint a román nemzeti identitás konkurens identitásaként jelenik meg. Vajon hol tart ez a „nemzetépítés”, egyáltalán nevezhetjük-e nemzetépítésnek azt, ami a székely etnikai csoporton belül zajlik?

A PTC perspektívájából a disszertáció alapkérdése az, hogyan válhat és lehet egy magányos ágens a székely (nemzeti) közösség részévé, milyen többlet-felkészültségekkel (tudásokkal, preferenciákkal, regulátorokkal) kell rendelkeznie ehhez. Hogyan konstituálódik (és regulálódik) az ágensek által egy nem eredendő közösség (a nemzet), miféle prezentációra, spektációra, konstrukcióra és legitimációra van szükség ahhoz, hogy a székely ágensek a többlet-felkészültségeik birtokában magukat nem eredendő nemzeti közösségként lássák és láttassák? Hol tart a székely ágensek nem eredendő (nemzeti) közösséggé, kollektív ágenssé való formálódása, legitim-e a székelység mint nemzeti közösség, egyáltalán, beszélhetünk-e valamiféle kommunikatívról ezzel kapcsolatban?

¹ Ennek tudományos igényű feltárása meghaladja a disszertáció kereteit, ugyanakkor a kutatás során készített fókuszcsoporthoz kötik a székelység szembesülését az anyanemzettel és ez segítette az új székely zászlót, hogy a székely önállóság jelképévé váljon.

A kommunikációtudományi perspektíva értelmezési kerete. A kommunikáció mint participáció

A társadalom “a kommunikáció természetes közege”, a társadalmi kommunikáció pedig a társadalom “sajátos kommunikációs szerkezete” (Béres – Horányi, 1999, viii). A kommunikáció participációs felfogása (Participation Theory of Communication – PTC) a társadalmi kommunikációra úgy tekint, mint az a mód, ahogy az ágens szemléli a világot és abban olyan jelentéseket állít elő, amelyek a probléma felismeréséhez és megoldásához szükséges feltételeket jelentik. A PTC nem pusztán egy a számos kommunikációelmélet között, hanem egy sajátos leíró nyelv is, amely a kidolgozása során alakult ki, hogy a lehető legpontosabban és a lehető legteljesebb körűen alkalmas legyen annak megfogalmazására, valamint a vizsgált problémáknak a PTC perspektívájából való leírására és tárgyalására. A PTC nyelvezetének “alapszótára” a Szinopszis 7.3 (Horányi 2007), amelynek “bővített” kiadása A kommunikáció mint participáció c. kötet (Horányi 2007). Az ebben használt szavak, kifejezések, szókapcsolatok és mondatrészek sajátos (kötött) jelentéssel bírnak – a tudományos szöveg követelményeinek megfelelően – és a továbbiakban ebbéli jelentésüknek megfelelően használom azokat.

A kommunikáció participációs felfogása

A kommunikáció participációs koncepciója, hogy “a kommunikáció voltaképpen a probléma felismeréséhez és a problémamegoldáshoz szükséges releváns felkészültség elérhetőségét jelenti egy (problémamegoldó) ágens számára. Ez egy állapot[...]” (Horányi 1999, 1). Ennek a koncepciónak a fókuszában a problémamegoldásra való felkészültség áll. Kézenfekvő a kérdés, hogy mit tekintünk problémának, kinek van problémája és miként próbálja megoldani azt. Problémának tekintjük azt a kritikus különbséget, amit az ágens – a kommunikáció alanya – az adott állapota és a kívánt állapota között meglévőnek felismer. Különbség kétféleképp keletkezhet: vagy az ágens állapota, vagy az ágens környezete változik meg. A felismert különbség következtében a két állapot kategóriákba sorolódik be, azaz kategorizálódik. A probléma mindig az ágens problémája, ezért az ágensnek a probléma felismeréséhez, kategorizálásához és megoldásához a számára “szükséges releváns *felkészültségeknek* elérhetőeknek (vagy másként: *hozzáférhető*eknek) kell lenniük” (Horányi, 2007, 247). Az ágensnek nem kell szükségszerűen tudatában lennie a felismert problémának és a problémamegoldó válaszainak sem (ld. reflexszerű válaszok), valamint a problémamegoldás mindig egyéni, az ágenshez kötődő (Horányi 2007). Ilyenformán problémának tételeződhet a magát a releváns felkészültsége által a

magyar nemzethez tartozónak identifikáló székely magányos ágens számára, hogy – sajátos szignifikációja által – a 2004. decemberi állampolgársági népszavazás eredménytelensége szerint mégsem tekinti az anyaországi többség őt a magyar nemzethez tartozónak.

A kommunikáció színterei azok a helyek, ahol a kommunikáció fennáll. A hely lehet lokalitás (földrajzilag meghatározható) és lehet olyan “hely”, ahol éppen fennáll a kommunikáció és földrajzilag nem lokalizálható. Ilyen a médiumokon keresztüli kommunikáció, ahol a színtér nem határozható meg *egy* földrajzi lokalitásként, hanem a résztvevők egymásnak biztosítják – alkalmilag vagy nem alkalmilag – a színteret. Gyakran adódnak olyan alkalmak, amikor nem fontos, hogy hol áll fenn a kommunikáció, sokkal fontosabb, hogy kik vesznek részt (részesednek) a problémamegoldásban. Ekként a problémamegoldás színtérként tételeződik, amelyben az ágens igyekszik megtenni mindent a “különbség” megszüntetéséért, vagy legalább a kritikus szint alá csökkentéséért (Horányi 2007).

A felkészültség elérhetősége egy sajátos viszony az ágens és aközött a hely között, ahol a felkészültség található. Az elérhetőségnek *időbeli* relációja van (akkor, amikor az ágensnek szüksége van rá), az elérhetőség *helyhez* fűződő (fejben, könyvben, útmutatóban stb.), és sajátos helye a szimbolikus. Lényegét tekintve az elérhetőség az ágens részéről részesedés (*participáció*), ami az adott probléma megoldásával kapcsolatos felkészültségek adott pillanatban való elérhetőségére vonatkozik (azt, amit és akkor, amikor). Joggal merül fel a kérdés, hogy melyek azok a szükséges felkészültségek, amelyek a problémamegoldáshoz szükségesek: ez a probléma természetétől függ. Az ágens rendelkezik “fajspecifikus” felkészültségekkel, ezek pl. az evolúció következményei, a saját természetükből (genetikájukból) fakadnak: ezeket eredendő felkészültségeknek nevezzük. Ugyanakkor vannak olyan felkészültségek, amelyek az ágens igyekezetének eredményei, így egyazon fajspecifikus ágensek csoportján belül az egyéni felkészültségek egymástól eltérőek lehetnek. Az eredendő felkészültség(ek)en túlmutató felkészültség(ek) a többlet-felkészültség(ek). Többlet-felkészültségre tanulás útján, megismerés által, erősítővel (pl. mikroszkóp), transzformátorokkal (pl. MR), és már meglévő felkészültségek feldolgozásával lehet szert tenni (Horányi 2007).

Az ágens a felkészültségeit sajátos módon a szimbolikusban “tárolja”. A szignifikáció folyamánként jön létre a szimbolikus és az ágens által érvényesnek elfogadott sajátos tudást foglalja magában. A szignifikáció a szignifikánsnak és a szignifikátumnak az összehangolt egysége. A szignifikációban teremődik meg a szignifikáns és a

szignifikátum értelemmel ellátott egysége, amit konstitutív alapnak nevezünk. A konstitutív alap állapot, a kommunikáció állapotának alapja, a problémamegoldáshoz szükséges felkészültség része. A szimbolikus a problémamegoldáshoz szükséges felkészültség egy sajátos és lehetséges helye, amely adott körülmények között jön létre és létezik (Horányi 2007). A szimbolikus három alapvető esete fordulhat elő: a) alkalmi, b) szokásos, c) rendszerbe illeszkedő. Az alkalmi szignifikációk egyedi helyzetekben és/vagy alkalmilag léteznek, az eseti megegyezésekből nyerik a konstitutív alapjukat (pl. a három darab 50 méteres székely zászló a Székelyek Nagy Menetelésén, összetartozásuk kifejezésére). A szokásos szignifikációk alapja a konstitutív szabályok: szokásos szignifikáció többek között a disznóvágást megelőző “fogópálinka” elfogyasztása vagy a kenyér megszegése előtt arra kereszt “rajzolása”. A rendszerbe illeszthető szignifikáció egy bizonyos szabályrendszeren alapszik, mint a jog vagy a természetes nyelvek, nyelvjáráások, de ide tartozhatnak – amennyiben rendszerbe sorolhatók – a népszokások is, mint a hargitai falvakban a farsangtemetés vagy a Gyimesekben a kántálás.

Az elérhető és legitimált szignifikáció a kommunikatív, amely az ágens problémamegoldásához való szükséges felkészültség helye. A kommunikatív mint elérhető (hely) állapot az ágens számára elérhető, és mivel elérhető, ezért abban részes: ez a participáció. Az ágens számára a kommunikatívban való részesedés valamilyen céllal vagy értelemmel történik és ez akkor is így van, ha az éppen nem aktuális. A kommunikatív funkciója lehet individuális és lehet társadalmi léptékű: értelme a magányos ágensek közösséggé formálása (Horányi 2007). Bár a kommunikatívot állapotként határoztam meg, az változhat is: a változás pedig prezentálás és legitimálás által következhet be. A prezentálás aktusát egy ágens viszi véghez azért, hogy egy bizonyos szignifikáció a többi ágens számára elérhető legyen. A szignifikációra vonatkozó prezentálást a legitimálás követi, ami nem más, mint “a szignifikációnak más szignifikációk szövedékébe illeszkedtségét mutatja meg. [...] A legitimációs igény határozza meg (legalábbis befolyásolja) a sikerre törő prezentáció és szignifikáció dinamikáját” (Horányi, 2007, 257).

A szignifikátum a világ fakultásai közül – a nyers, a szimbolikus, az oszttentatív, a pszichikus és a szakrális – az egyiknek a része. A világ nyers részére vonatkozó szignifikátumok az ágens percepciói által elérhetőek (látás, szaglás, tapintás stb.), a szimbolikus szignifikátumok pedig logikai leírások által és formájában jönnek létre, valamint az ágens számára felkészültségként elérhető az általuk (belőlük) származ(tat)ott konstitutív alap. A szimbolikus szignifikátum a nyers percipiálásával ellentétben konstituálódik, “vagyis új létezőként társul a már létező világhoz” és “nem létezik a

szimbolikusan kívül” (Horányi 2007, 249). Szimbolikus nincs ágens nélkül, aki azt felismeri, érvényesnek és tényszerűnek elfogadja (Horányi 2007). Szimbolikus szignifikáció “a medve nem játék” figyelmeztetés, ami jó esetben az ágensben az egészséges veszélyérzetet – a medve mint veszély szignifikálódik – felkelti és beépül a sajátvilágába.

A szimbolikus szignifikáció mellett létező más szignifikáció a szimptomatikus, az osztentatív, a szakrális és a pszichikus szignifikáció. A szimptomatikus (szignifikáció) a világ nyers fakultását szignifikálhatja, mint az erdő a fenyőfák sokaságát. Ekkor a fenyőfák sokaságát az erdő példázza. Amikor az erdő a székely ember számára az otthonosságot idézi meg – otthon érzi magát az erdős táj látványától – akkor a nyers átváltoztatása által (mert a fenyőfák sokasága, az erdő, természeti jelenség) mutatkozik meg az otthon, akkor az osztentatív szignifikáció. Az ágens ekkor a felismerő (konstatáló) szerepét tölti be². A pszichikus szignifikáció a szimbolikusból és a szimptomatikusból összetevődő szignifikáció. Feltételez egy pszichikummal rendelkező ágens, aki számára vagy szimptomatikus vagy szimbolikusan válik elérhetővé a pszichikus szignifikáció. Szimptomatikus akkor, ha felismeri a pszichológia perspektívájába tartozó szimptomákat, szimbolikus akkor, ha az ágensnek megvan a szükséges felkészültsége (a pszichológia perspektívájába tartozó logikai leírások számára hozzáférhetőek). Pszichikus szignifikáció többek között a székely himnusz utolsó sorait éneklő székely ágensek könnybe lábadt szeme. A szakrális “a teológia más perspektívák terminusaiban nem redukálható terminusaiban lehetséges” szignifikálni (Horányi 2007, 252). A szakrális szignifikáció körébe sorolható a csíksomlyói búcsún megélt Isten-tapasztalat, amelynek érzelmi kísérőjelei vannak, és amelynek az ágens a mindennapi életében bekövetkezett változásokat tulajdonítja.

A kommunikáció participációs modellje az individuális (magányos) ágenseknek a kommunikatívban való részesedését tekinti kommunikációnak. A részesedés kommunikatív közösségeket feltételez, vagyis az ágensek közösségbe való szerveződését tételezi. Ezek (potenciális) problémamegoldó közösségek, amelyeket az adott probléma megoldására vonatkozó közös felkészültség jellemez és ez képezi a közösség alapját. Az ágens a többi ágensnél különböző felkészültségei által több különböző (problémamegoldó) közösség tagja is lehet. Az individuális (magányos) ágensekből képződött közösségek szintén ágensek, az ágensek specifikus jellemzőit magukon viselik és akként vannak a világban: kollektív ágensként és/vagy koalíciós ágensként (Horányi

² A szimptomatikus és osztentatív szignifikációban az ágens felismerő szerepet játszik, a szimbolikus szignifikációban a felismerő szerepe mellett létrehozó (konstituáló) szerepet is betölt.

2007). „Különbéle kollektívként mutatkozó ágenseket lehet azonosítani: így többek között a (nukleáris) családot, a szomszédosságot, a szervezetet, az egyesületet, a helységet, a nemzetet és másokat. Ezeknek mindegyikére jellemző, hogy integrációjuk többlet-felkészültségük valamely sajátos vonásán alapul.” (Horányi 2007, 230) A kollektív ágens kollektív aktorral és kollektív sajátvilággal rendelkezik, létrejöttének feltétele a kölcsönös szándék (elkötelezettség), az ágensek eltérő felkészültségüket egyesítve (ez a részesedés/participáció jelenti a kollektív ágens) képesek felismerni és megoldani olyan problémákat, amelyeket magányos vagy individuális ágensként nem lennének képesek megtenni. Az ágens sajátvilága a közös történelmi múlt, sors stb. – a kollektív sajátvilág a kollektív ágens belső nyilvánossága (Horányi 2007, 229) A sajátvilág ugyanakkor vélekedésekből, véleményekből is áll, amelyek eltérőek is lehetnek, létezik ezen belül több különböző véleményáramlat is, ettől még kollektívnek tekinthető az ágens. A kollektív ágens sajátvilága része az adott közösség társadalomtörténetének (Horányi 2007, 234).

Az ágensek eredendő felkészültsége teszi lehetővé eredendő közösségek (pl. család) létrejöttét, ahol a felkészültségek a közösség tagjai számára elérhető felkészültségek összessége. A nem eredendő közösségeket a sajátos elérhető többlet-felkészültségük alapozza meg, amelyek a szignifikátumok és/vagy “olyan azonosságok, hasonlóságok, különbségek felismeréséből erednek” (Horányi 2007, 260), amelyek az ágens iparkodásának eredményei és nem a felkészültségek egyértelmű tartalmai – ilyen nem eredendő közösség a nemzet. A nem eredendő közösségek számára elérhető többlet-felkészültségek igen sokrétűek lehetnek, a tudásjellegűeken túl közvélekedések, hiedelmek, feltételezések is vannak (pl. a székelyek különleges természete, a közös eredet, az eredetmondák: a csodaszarvas mondája). Ezek a problémamegoldás sajátos színterén, a belső nyilvánosságban érhetők el. A közösség a többlet-felkészültségeire támaszkodva alakítja ki a normalitást, a normarendszerét, és a többlet-felkészültségeire támaszkodva dönti el, hogy adott körülmények között mi számít annak. Az elérhető többlet-felkészültségek – és az abból az ágensek iparkodása által származtatott szignifikátumok és/vagy “olyan azonosságok, hasonlóságok, különbségek felismeréséből erednek” (Horányi 2007, 260) – sem állandóak és hozzáférhetőek: bővíthetnek, módosulhatnak, eltűnhetnek, korlátozottan hozzáférhetővé (láthatatlanná) vagy éppen (belsőleg) nyilvánossá válhatnak. Az ágens az elsődleges szocializációja során azokat a többlet-felkészültségeket sajátítja el, amelyeket a családban örökítenek át, a másodlagos szocializáció során pedig a különböző komplex szociális tanulási módok által tesz szert a

többllet-felkészültségekre. Így válik az ágens a szocializáció által a többllet-felkészültségeket fenntartó és problémamegoldó közösség tagjává (Horányi 2007).

Arra a kérdésre, hogyan válhatnak és lehetnek az ágensek egy adott közösség – jelen esetben a székely *nemzet* – tagjai, a problémamegoldásra szolgáló (többllet-)felkészültségek adnak választ. Vannak minden ágenstípusra (részben vagy teljesen) jellemző többllet-felkészültségek, amelyek tudás jellegűek és egyben regulatív szereppel is bírnak: jog, kultúra, vallás, tudomány, gazdaság stb. Ezek a kategóriák egymással összefüggő (legitimált) szabályrendszereket alkotnak és választ adnak arra, hogyan lehet egy ágens a közösség tagja: ha rendelkezik a közösséget konstruáló többllet-felkészültségekkel (tudásokkal) és önmagára nézve legitimnek tekinti (Horányi 2007). Az etnikai és nemzeti közösség kollektív ágensét konstruáló szükségszerű felkészültség az identitás, amelyet a következő fejezetekben tekintek át.

Az identitás fogalmának megközelítése

Az identitás fogalma hozzásegít az egyén vagy egy közösség önazonosságának megismeréséhez, felsorolja és leírja azokat a tényezőket, amelyek által megnyilvánulnak. Ahhoz, hogy empirikusan kutatható legyen egy közösség nemzeti identitása, szükség van az identitás fogalmának definiálására, a közösség és társadalom kialakulásának áttekintésére és a társadalom mint nemzet feltételeinek leírására. Az identitás típusú sajátos felkészültség tudásait, attitűdjeit három szakaszban (Csepeli 1992) sajátítja el az ágens és a közösségbe való beilleszkedést szolgálja azáltal, hogy elsajátítja azokat a szabályokat, regulátorokat és kódokat, amelyek mentén konstituálódnak az adott közösség intézményei. Az identitás mint problémamegoldó felkészültség részét képezi a nyelv, a kultúra, a vallás, a környezethez való adaptáció, a gazdaság, a lokalitás és még néhány más.

Közösség és identitás

A székelység 1920 és 1990 között – az 1940-1944 közötti rövid időszaktól eltekintve – az anyanemzettől különböző társadalmi, politikai és történelmi hatásnak volt kitéve. Papp Z. és Veres szerint „a határon túli magyarok többségének nemzeti identitásában erőteljesen tükröződik a közel egy évszázada folyó szétfejlődés, az ország geopolitikai »státusza«, a hazai kisebbségpolitikai viszonyok, a magyar politikai szervezetek államigazgatásban betöltött szerepe és Magyarország határon túli nemzetpolitikája is. Ezek a tényezők, mint regionális különbségek, határozzák meg a határon túliak »otthonosság érzetét« országukban, ami a hazafogalom konstrukciójának is az alapja.” (Papp – Veres 2007b, 15-16). Számos kutatás is bizonyította már, hogy a magyarországi magyarokat a kisebbségben élő magyarok másként reprezentálják, mint saját közösségüket (Csepeli – Örkény – Székelyi 2000; Veres 2005a). A kisebbségben élő magyarok fejében a magyarországi magyar sok esetben közös halmazba kerül a budapesti magyarral³. A saját kisebbségi közösségüket másként identifkálják, eltérőnek tartják

³ Budapest és a vidék médiareprezentációját illetően mind a közszolgálati médiumok, mind a kereskedelmi médiumok műsorainak nagyobbik része kifejezetten Budapesttel foglalkozik és a külső szemlélő számára valóban úgy tűnhet, hogy a magyar az nem más, mint a budapesti magyar (ld. Terestyéni Médiakutató 2007/4. – „A belföldi helyszínek között mindegyik csatornán Budapest volt a leggyakoribb helyszín: legnagyobb arányban azokban a hírműsorokban, ahol nagyon erős volt a hazai politika iránti érdeklődés. Az összefüggés nyilvánvaló: politikai közéletünknek a főváros a legfőbb helyszíne”). A médiareprezentáció pedig, mint tudjuk az adott jelenség percepcióját, jelentőségének megítélését befolyásolja, a sztereotípiák kialakításában és az attitűdök fenntartásában kiemelt szerepet játszik. A megállapítás másik forrása a fókuszcsoportos interjúk résztvevőinek kijelentéseinek összegzése arra a kérdésre, hogy „Mi jellemzi a magyarországi magyarokat és mi a székelyeket?” (részletesen ld. Fókuszcsoportos interjúk c. fejezet).

magukat tőlük. Trianont követően az önvédelmi reflexiójuk a történelmi tapasztalatokhoz való visszanyúlás, a bezárkózás, a sajátos nyelvezet és kultúra megőrzése és a vallásosság volt. A nagyrészt rurális környezetben élő székelység ősi struktúrái, szokásai a közbirtokosság vagy a székiség, ami egy archaikus közösségi tulajdon, illetve közigazgatási forma. Lényegét tekintve olyan közösség szerveződési formája, amit Tönnies Gemeinschaftként ír le (Tönnies 1983), ezért szükségesnek tartom felidézni annak ismérveit.

Három elemi komponenst különböztet meg Tönnies a közösségekről, a közösségeként való megnyilvánulásról: a rokonságot, a szomszédságot és a barátságot. A rokonság a családfa által írható le és nem feltétele a fizikai-térbeli közelség. Emlékeken keresztül is fennáll, a szokások és az emlékezés is megőrizheti a struktúrát. A szomszédságban a tulajdon, a gazdaság az uralkodó és elsősorban az ezekhez fűződő függőség jelenik meg. Ez az egyhelyen élés érdek és kényszer közössége, és ez nyilvánul meg a székely közbirtokosságban is. A harmadik, amit a közösséggel kapcsolatban kiemel, az a hétköznapi barátság. A közösség vezérelve a “[...] kölcsönös birtoklás és élvezet, valamint a javak kölcsönös birtoklása és élvezete” (Tönnies 1983, 30). A közösség tagjai által követett közösségi akarat a szokásokon és hagyományokon keresztül manifesztálódik. A közösség azon tagja, aki nem veti alá magát a közösségi akaratnak, nem tagja többé a közösségnek. Tehát a közösség nem csak befogadás, hanem kizárás is: az egyén csak a közösség tagjaként, annak szokásait, hagyományait – nyelvhasználat, szimbólumok, viselkedés, viselet stb. – tükrözve jelenhet meg, önállóan csak különös esetekben (Tönnies 1983). A közösségek létrejöttének, fennállásának és csoportdinamikájának jellegzetességeivel kapcsolatban Merton megjegyzi, hogy azoknak nagyobb a befolyásoló erejük, akik születésük okán vagy életvitelük által kötődnek az adott helyhez és közösséghez. Főképpen a közösség élőhelyével összefüggő dolgokkal foglalkoznak, igen sokoldalú és dinamikus társadalmi kommunikációt folytatnak támogatásuk érdekében. Általában zárt csoportokat képeznek, őket tekintjük a közösség véleménygazdáinak, jelentésképzőinek (Merton 2002).

A kommunikáció participációs megközelítése szerint valamely közösséget az azonos felkészültségek jellemzik. „A felkészültségek szempontjából mind az attitűdök, mind pedig az attitűdök hatókörébe megjelenő tartalmak lehetnek közösségképzők.” (Horányi 2007, 260). Az etnikai közösség eredendő közösség, mert az egyén belenő, természetesnek tartja, származását tekintve „benne van”, és a közösség ezt endogám módon magyarázza. Hagyományaik, szokásaik megkérdőjelezésére nincs lehetőség. Kommunikációjuk – a közösségen belüli problémamegoldó helyzetek kialakítása – is

ezért jöhet létre. A nem eredendő közösségek az eredendő közösségekhez képest olyan többlet-felkészültséggel rendelkeznek, amelyeket az adott közösségen belül megkövetelhető és ez társadalomrendező elv. A nemzet szimbolikus és pszichikus többlet-felkészültsége okán nem eredendő közösség. A nem eredendő közösség többlet-felkészültsége a kollektív identitása, ami az adott közösség kollektív propozicionális attitűdjei és ezen attitűdök kollektív tartalma (Horányi 2007). A biztonságot adó kollektív identitás csökkenti az entrópiát és támogatja a közösséget: “[...] jelentéssel tölti meg az egyént körülvevő világot, s biztosítja a közösségen belüli kommunikációt [...]”, így a közösség tagjának “[...] nem kell minden általa tapasztalt dolog értelmét újra és újra megfogalmaznia [...]” (Schöpflin 2004, 46). Abban az esetben, ha a nem eredendő közösség – ez esetben a nemzet – többlet-felkészültségeként megszerzett identitása megkérdőjeleződik, akkor a közösség hanyatlani vagy szétesni kezd és olyan csoportok alakulnak ki, amelyek átmenetileg – a nemzeti identitás újbóli megerősödéséig – leplezik a közösség kohéziójának gyöngülő voltát (Schöpflin 2004). „Ugyanekkor és ugyanezért a közösség is védelmezi jelentéseit, amelyek által veszély felbukkanása (félelem, manipuláció, értékek megkérdőjelezése, migráció, emigráció stb.) esetén a számukra valamiként megmutatkozó világban problémamegoldóként képesek cselekedni” (Szakács 2014, 35). Mégis előfordulhat, hogy a számukra rendelkezésre álló egyéni vagy közös (többlet-)felkészültségek nem teszik lehetővé a probléma helyes megfogalmazását, így a közösség nem képes releváns jelentéssel megfogalmazni az általa tapasztaltakat.

Egy eredendő közösség (etnikum) figyelme, önreflexivitása, identitása belső stabilitása, genetikai folytatólagossága következtében nehezebben formálható, mint egy nem eredendő közösségé. A konstruált identitás szerkezete megmutatja, milyenek kívánja látni az elit (ld. Merton fentebb) az adott közösséget, amelynek a történelmi tudatát és az identitását az emlékezés formálja. Az emlékezet ily módon meghatározó része a csoportidentitásnak, amelyet az örökségesíthető dolgok örökségesítése formál a feledésbe merült vagy éppen sohasem volt múlt létrehozásával. Az örökségesítés valójában kísérlet dolgok kollektív emlékezetbe való szándékos beillesztésére. A fogalmat Halbwachs definíciója szerint használom (Halbwachs 1971), mely szerint a kollektív emlékezet egyénhez vagy csoporthoz kötött tudat, amely nem a racionális megismerésen alapul: a kollektív emlékezet az emlékezés kultúrája. Gyakran olyan eseményeket rejt magában, amelyeket a kollektívum tagja nem tapasztalt meg személyesen, nem volt részese, ennek ellenére igyekszik élővé, emlékezhetővé tenni az egyén számára. Halbwachs szerint az emlékezés társadalmilag meghatározott, és az emlékezet a kollektív produktuma. Assmann szerint a kulturális emlékezet önmagában

feltételezi a múlttal való viszony megteremtésének igényét, és a múlt elmúlt időszakként tudatosul (Assmann 2004). Szimbolikus alakzatokká formálódik át és csak az jelenik meg belőle, ami a jelen számára fontos. A kulturális emlékezet a múlt intézményesült emlékezetben tartásának módja, amelynek megnyilvánulása lehet múzeum, levéltár, köztéri műalkotás vagy az írott történelem is. Assmann szerint az intézményes emlékezetformálók azok, akik irányítják, ellenőrzik, előírják az emlékezést. A kollektív emlékezet a jelenben élő múlt, a kulturális emlékezet pedig úgy tudatosul, mint történelmi múlt. A kollektív emlékezetben a régmúlt szimbólumait kapcsoljuk a jelenhez, a kulturális emlékezetben a jelen szimbólumait kapcsoljuk a múlthoz. Az emlékezés kapcsolódik az identitáshoz és így a hagyományteremtéshez is. Ez a három fogalom teszi lehetővé a nemzeti identitás megkonstruálhatóságát (András 2014a).

Az identitásformálás gyakran alkalmazott sikeres és időtálló eszköze a hagyományteremtés – Gagyí kifejezésével: örökségesítés (Gagyí 2004) – ami az emlékezet által válik az identitás formálójává. Az örökségesítés jelentésképzés, ami az „új” örökséget az emlékezethez láncolja – ezáltal válik akár a tárgyak, akár új szimbólumok által örökséggé (hagyománnyá, szokássá). Az örökségesítés egy új társadalmi helyzetre vagy folyamatra adott válasz, amely a kívánt irányba tereli az identitást. „Az új helyzetben az örökség összekapcsolódik az emlékezettel, s mindkettő az identitás összetevője: egy megkeresendő, feltárandó, megőrzendő, sőt felfedezendő identitásé. Ebben az értelemben az örökség nem annyira azt határozza meg, ami birtokunkban van, mint inkább körülírja, hogy kik vagyunk, akár anélkül is, hogy tudnánk róla.” (Hartog 2000, 4) Meg kell fogalmazni és fel kell mutatni azt a dolgot, ami az örökséget akár a tárgyi világban, akár a szimbolikusban képezni fogja. Ez a folyamat a múlt látvánnyá és narrációvá tétele. – folytatja Gagyí a székelykapuról mint identitásképző örökségről (Gagyí 2004).

A továbbiakban az ismertetett elméleti keretbe foglalható példákat hozok, amelyek rámutatnak a székely közösség mindennapi életében előforduló és átélhető közösségformáló erőkre, eseményekre, új és újraértelmezett motívumokra, amelyek a nemzetépítés folyamatában tapasztalhatók. Tézisem alátámasztására ezeknek különös figyelmet szenteltem a formálódó nemzeti identitás kutatásomban.

Mint azt korábban említettem, a romániai magyarság társadalmi változása eltérő volt az anyaország társadalmától. A fragmentált (individualizált) modern társadalmak érdek- és értékközösségeit megjelenítő politikai pártoktól való függetlenség hangsúlyozása a közösség minden tagja képviselőjének igényét jelzi, a közösség tagjai számára pedig különböző módokon szükséges biztosítani a kölcsönös legitimitációt. Ilyen legitimitációs

akció lehet pl. az SZNT által megújított székely zászló tömeges használata, a százhuszezer embert megmozgató, ötvenöt kilométeres Székelyek Nagy Menetelése, a még nem létező székely autonómia ünnepnapja, Székelyföld határainak kijelölése őrtüzekkel vagy körbelovagolással.

A közösségképzéshez, egy közösség identitásának kialakításához, megváltoztatásához különösen szükség van múltra, amire közösen lehet emlékezni, amelyhez ünnepek és évforduló köthetők. 2010-ben a Nemzeti Együttműködés Rendszere (NER) iskolai emléknappá tette a trianoni békediktátum évfordulóját Nemzeti Összetartozás Napja (NÖN) néven (101/2010. (X. 21.) OGY. határozat). Magyarország határain túl azonban nem lehetett iskolai emléknap, ezért a magyarság határon túli politikai képviselői nyilvános megemlékezéseket tartanak ezen a napon. A kollektív emlékezetbe nemzeti gyászként rögzült eseményt a nemzetpolitikai törekvések az összetartozás pozitív érzéseként, a magyar nemzet összetartozásaként igyekeznek beemelni a kulturális emlékezetbe. Sikeresen lehet-e közvetlenül irányítani az emlékezetet? A kollektív emlékezetben élő jelentés átdefiniálása – a gyász negatív érzése helyett az összetartozás pozitív érzése – értetlenséget, bizonytalanságot válthat ki, ami akár a nemzeti identitást módosító tényezővé is válhat.

A közösségek identitását meggyöngítő, azt elbizonytalanító tényezők a székelység esetén is számba vehetőek: létük megkérdőjelezése a többségi románság által, szimbólumaik használatának ellehetetlenítése, gazdasági függés és válsághelyzetek kialakítása, kényszermigráció, nyelvhasználat korlátozása és még hosszan sorolható. Ezek egyrészt a megváltozott társadalmi, másrészt a kívánt társadalmi helyzetükből adódó veszélyek. A munkaképes fiatalok és középkorúak a jobb élet reményében történő külföldi munkavállalása – gazdasági migráció – olyan diverzitáscsoportok megjelenését eredményezte, amely a gazdasági sikerek által elfedi az otthon maradtak közösségének meggyengülését (András 2020). Kutatásom során rákérdezek a székely identitást gyengítő tényezőkre, köztük a migrációra, bár ez a külföldön dolgozók számára nem feltétlenül jelenti ugyanezt. Úgy tűnik, hogy a gazdasági sikerek pozitív visszhangja hamis jelentésképzéshez vezet: az elmenők a visszatérést lehetségesnek, sőt kívánatosnak tartják, a hosszabb ideje migráltak már inkább szimbolikusan élik meg székelységüket, mint hétköznapien, gyakorlatiasan.

A székely identitás egyik meghatározó jelképe, erőteljes szimbóluma a székelykapu. A székelyföldi katolikus közösség identitásának felmutatására kaput állított a 2019-es csíksomlyói pápalátogatás helyszínére. A székelykapu évszázadokon át egyszerű, mindennapi használati tárgy volt, ami különösen a székely székek lakóira és az erdélyi

nemesi portákra volt jellemző. Használati értékén túl kifejezte tulajdonosának etnikai hovatartozását, családi, rokonsági beágyazottságát, anyagi és társadalmi helyzetét. Az 1960-as évek romániai diktatúrájában egyrészt háttérbe szorult a hagyományok nyilvános és látványos ápolása, másrészt az elszegényített székelyeknek nem tellett székelykapura. Ekkor terjedtek el tömegesen a sivár vaskapuk (Gagyí 2017; Kinda 2017). 1990-et követően Máréfalván figyeltek fel a pusztulófélben lévő kapukra és a falu összefogásával megmentették azokat. A közösségben ekkor tudatosult a székelykapu őseiktől örökölt örökségként. Ezt a folyamatot figyelte meg és írta le örökségesítésként 2004-ben Gagyi József Az örökített székelykapu című tanulmányában (Gagyí 2004). Így a máréfalviak identitása új elemmel bővült: a székelykapuk székelyföldi központja. De az örökségesítés hatással volt a többi székelyföldi közösségre is, intenzíven elkezdték megmenteni a régi kapukat és újakat állítani, ezzel az identitás tárgyiasult részévé lett.

Érdeemes észrevenni, hogy ezek a szimbolikus aktusok egytől-egyig a székelység „nemzeti” identitásában gyökerező alapvonásokat idézik, amelyek feltárhatóak és mérhetőek. Empirikus kutatásom egyik hangsúlyos kérdése a székelységhez tartozás mikéntje, az aktuális állapot felmérése, az attitűdök vizsgálata.

A fenti, számtalan esetből kiragadott példákkal igyekeztem rámutatni a székely közösség mindennapjaiban előforduló és átélhető közösségformáló erőkre, eseményekre, új és újraértelmezett szimbólumokra, amelyek az etnicitásból (az eredendő közösségből) a modern nemzetté (a nem eredendő közösséggé) válást indikálják. Az etnicitás, mint eredendő közösség – többek között – az élőhely kijelölésével (örtüzek, körbelovaglás), az évszázadokra visszatekintő (ám alkalmi, de nem politikai) döntéshozatali forma használatával (Székely Nemzeti Tanács), a kollektív emlékezetbe vésett meghatározó eseményekkel (trianoni tragédia), a közös nyelvhasználattal („székely” nyelv), a sokaság megmutatásával (Székelyek Nagy Menetelése), jellegzetes viselet hordásával (székelyruha) mutatható meg. A modern nemzet, mint nem eredendő közösség kialakulásának jellegzetes jegyei – szintén többek között – az együvé tartozás szimbolikus formáinak hangsúlyozása: a politikai közösség kialakítása (Romániai Magyar Demokrata Szövetség, Erdélyi Magyar Néppárt), a kulturális emlékezet alakítása és kikristályosodása (Nemzeti Összetartozás Napja), nemzeti szimbólumok használata (új székely zászló, örökített székelykapu), diverzitás csoportok megjelenése (tömeges migráció a jobb élet reményében – a távolból is székelyek). Az általam felsoroltak nem kizárólag a többségi románságtól való elkülönülésre alkalmasak, világosan megmutatják az anyanemzettől való „székely nemzeti” megkülönböztetést is, végső soron a közösségből az önálló társadalommá válás útját.

Egy közösség tagjai számára az egymáshoz való tartozást, annak viszonyait, elemeit, konstrukcióját az identitás fogalmával lehet leírni. Megragadása, vizsgálata lehetőséget nyújt a közösségben zajló változások megismerésére, követésére. A jelenlegi és a majdani állapot között húzódó különbség – a változás – két módon keletkezhet: egyrészt megváltozik az ágens állapota, amely további változást feltételez, másrészt az ágens környezete változhat meg és ez a változás idéz elő további kívánatos változást. Amikor a székelység többségi helyzetből kisebbségi helyzetbe került megváltozott az ágens környezete azáltal, hogy egy új nemzetalkotó állam polgáraivá váltak és kisebbségi léthelyzetük további változást idézett elő: az ágens állapota is megváltozott a környezet változása által. Ez az állapotváltozás pedig további változásokat igényelt, ilyen többek között az önrendelkezés jogának biztosítása is. A székely közösség identitása szerinti elismerésre vágyott és vágyik, ebből következően tagjai felkészültségeket és többlet-felkészültségeket gyűjtöttek és gyűjtenek annak érdekében, hogy túléljenek, legalább jelenlegi helyzetüket fenntartani tudják, hogy a meglévő – kisebbségi – jogait ne veszítsék el. Az identitás fogalmának vizsgálata tehát képes rámutatni azokra a változó jellemzőkre, amelyek erősítik vagy éppen gyengítik a közösség hagyományokon alapuló önazonosságát.

Az identitás az ágens sajátvilágának a része, éppúgy, ahogy az a tudás és jártasság is, hogyan legyen önazonos, hogyan legyen székely. Ez a szocializáció eredménye, amely során az ágens megtanulta, hogyan legyen a székely közösség része, vagyis részesedett az intézményekben “tárolt” közös tudásból, amelyek a továbbiakban számára modellként szolgálnak arra, hogy képessé váljon sajátvilága, így identitása kifejezésére.

Az identitás általános jellemzői

A rendszerváltás után felnövekvő generáció számára a hagyományos nemzeti identitáselemek változóban vannak, a határok nélküli Európa már más típusú identitást nyújt számukra, és kevésbé azonosulnak szüleik vagy nagyszüleik etnocentrikus magyar nemzeti identitástudatával. Ugyanakkor a lendületes változások mellett még mindig a legerősebb identitáselemek az „otthon” és az anyanyelv, amelyek hosszútávú szolidaritást képesek kialakítani a fiatalok körében. A posztmodernként definiált társadalmi fordulatok elérték azokat a székely fiatalokat is, akik az 1989-es forradalom táján és azt követően születtek. A nyugati mintára, szinte egyidejűleg modernizálódó és posztmodernizálódó Romániában a társadalom az egyének számára változatos, különféle egyéni identitásba illeszkedő identitáselemeket és -konstrukciókat ajánl fel: többdimenziós, összetettebb identitásképletek jellemzik a jövőt (Pataki 2001). Foucault azonban úgy gondolja, hogy

az identitás önmagában nem létezik, mert az a másoktól való megkülönböztetés eszköze, ami a társas élet és a hatalom látóterében válik értelmezhetővé, megérthetővé (Foucault 2004). Ez a közösségek fokozott önreflexiós szükségletét kívánja meg, amivel a diverzitáscsoportokkal tarkított, fragmentálódó helyi társadalmak az identitáselemeik változására kénytelenek válaszolni. Erre lehetőséget és teret ad a fragmentálódó közösség, mint egyfajta szükségszerű önvédelmi reakció.

Az identitás a világ egy lehetséges állapotaként értelmezhető, így a vizsgált korosztály nagyszüleinek etnikai és nemzeti identitástudata – individuálisan és kollektíven is – olyan konstitutív alapon nyugszik, amely a társadalmukban történetileg beágyazott és kulturálisan meghatározott. A trianoni szétszakadáskor és azt követően – az ágens környezetének drasztikus megváltozása által kikényszerítve – olyan szignifikációk keletkeztek, amelyek a sajátviláguk állapotát összekapcsolhatóvá tették a megváltozó környezettel, a román nemzetalkotó állam sajátvilágával. A székelyek kényszerűségből – a túlélést jelentő adaptációért – megváltozott konstitutív alapja határozta meg, hogy a megváltozott helyzet milyen tekintetben lehet a korábbi alternatívája⁴. Létrejött a tények olyan halmaza, amely meghatározta a tárgyalási univerzumot (Pete – Szilcz 2007) és kijelölte a tárgyalás (és prezentáció) szabályait is. Az 1989-es forradalom következtében új szignifikációk mentén kellett kialakítaniuk a világ új állapotával való viszonyukat. Lényeges különbség azonban, hogy trianonhoz képest 1989-et követően számottevően szélesebb lett az elérhető világállapotok horizontja, így az etnikai és nemzeti identitásuk is új kihívásokkal szembesült, vagyis számos olyan szignifikációt kellett alkotni, amelyek külön-külön, de összességében lehetővé tették a sokféle világállapot összekapcsolását és tárgyalását. A székelység mint kollektív ágens és eredendő közösség individuális ágensei különbözőképpen szignifikálták a felkínált világállapotokat és így alakultak ki a Schöpflin által leírt (Schöpflin 2004) identitásbeli diverzáns csoportok.

Az identitás kapcsán az egyén és a társadalom tényszerű viszonyát, annak kifejezését, közvetítését emeli ki Erikson. „A szociális identitás – szubjektív tartalmát tekintve – önmagunkra vonatkozó tudásunk meghatározott körét tartalmazza” (Pataki 1989, 22). A kor, a nem és az etnikai hovatartozás besorolásait Erikson identitáselemeknek nevezi, más szerzőknél ezek identitáskategóriák vagy identitáskomponensek (Pataki 1989). Az egyén ezek segítségével helyezi el önmagát a társadalomban, alakítja ki azt a viszonyrendszert, amiben a személyes identitásával összefüggésben létrejön a társadalmi identitása is, amivel bizonyos csoportok tagjává válik. Az így kialakuló szociális identitás a személyes

⁴ Hogy ez az összekapcsoltság mit jelentett az 1989-es forradalomig, meghaladja a dolgozat kereteit, de nagyon fontos kutatási irányt jelent ennek kommunikációtudományi feltárása és értelmezése.

identitás részévé válik, ami a személyközi kapcsolatok, interakciók kialakításának vektora is (Erős 2001). A csoport-hovatartozás, egy társadalmi csoporttal való azonosulás alapja tehát a személyes identitás, ami egy kézzel fogható, mindennapi tapasztalatokat és interakciókat jelentő csoporttól kezdve (pl. szurkolói baráti kör) – ahol mindenki személyesen ismer mindenkit – a szimbolikus közösségekig (pl. etnikum, nemzet) helyezi el az identitást hordozó egyént. Egy csoport tagja ismeri és elfogadja annak csoport-identitását, ismeri annak elemeit, és felismeri, ha ettől eltérő identitáselemekkel kerül szembe. Ilyenformán az identitás egyben megkülönböztetés is, az egyén és a csoport identitásának állandó újra és újra definiálása, ami mások folyamatos definiálása is. Az egyén identitása a másokkal folytatott szüntelen interakcióorozat által nyeri el jelentését, mert más identitások nélkül nem válna láthatóvá, megtapasztalhatóvá. „Az egyének [...] egész életükben [...] újra és újra meghatározzák önmagukat, és egyszersmind folytonosan újradefiniálnak másokat is [...] Az identifikáció külső-belső dialektikája az a folyamat, amelynek mentén minden identitás – az egyéni éppúgy, mint a kollektív – konstituálódik” (Erős 2001, 23). Ennek a szüntelen összehasonlításnak a szükségességét emeli ki Hoppál, amikor az egyén éntudatának meghatározásáról szólva fejti ki a személyes identitás társadalmi-kulturális eredetét: „az identitás kialakítása állandó dialógust feltételez, egyrészt az én önmagával (az önazonosítás szakadatlan folyamatában), másfelől az én és a kultúra között, a társadalom többi tagjával folytatott dialógusát, szintén az éntudat meghatározása céljából. Ebben a folyamatos interakcióban alakul ki a személyes identitás, amely ezért nyilvánvalóan társadalmi-kulturális eredetű” (Hoppál 1989, 70). Az egyéni és a társadalmi identitás összefüggéséről, az egyén társadalmi viszonyainak kialakulásáról, a társadalomban elfoglalt tér- és időbeli helyzetéről Gereben a következőket állapítja meg: „az identitástudat összetett, vertikálisan és horizontálisan egyaránt rétegzett fogalom. Az önmeghatározás egyik, vertikális mozzanataként az egyén elhelyezi magát a lépcsőzetes társadalmi erőterben, tisztázza, hogy milyen kapcsolatot, milyen kötődéseket épít ki (vagy fogad el) a társadalmi közösségek különböző szintjeivel a családi, a lokális és szakmai csoportokon, a felekezeti és nemzeti közösségeken át egészen az emberiségig. Az identitás másik, horizontális megközelítési módja arra törekszik, hogy a fenti közösségekhez való viszony egymás mellett elhelyezkedő különböző színtereit mutassa be. Az identitásnak van időbeli dimenziója is, amely a múlttal kapcsolatos tudati képektől, a jelenen át, a jövőről alkotott elképzelésekig terjed.” (Gereben 1998, 95). Fontos észrevenni, hogy Gereben az egyén önazonosságával kapcsolatban annak elfogadását is megemlíti, tehát a szocializáció során kialakuló természetes vagy spontán identitáson túl, tudatosan kialakított – többlet-felkészültségekre

alapozott – identitások is léteznek. A tudatosan kialakított – a természetes identitást meghaladó – identitás többlet-felkészültségként van jelen az ágensben és tulajdonképpen már az is a (többlet-) felkészültségektől függ, hogy hozzáfér-e azokhoz a szignifikációkhoz a további többlet-felkészültségek internalizálásához, amelyek által az ágensnek módjában áll tudatosan alakítani az identitását. Bába szerint „az individuum azonosságtudata nem eleve adott, hanem társadalmilag és kulturálisan egyaránt meghatározott, tudatos alkotás eredménye. Ez az önmeghatározás egyszerre jelent azonosulást és elkülönülést is.” (Bába 2015, 31). Tehát az identitás – különösen a nemzeti identitás – konstrukciójában kiemelt szerepet játszik a spontán szocializációt követő tudatos szakasz – a serdülőkorban illetve azt követően – amikor az egyén már tudatosan reflektál identitása elsajátított tudáskészletére, kialakítva a számára megfelelő és elfogadott társadalmi viszonyrendszert. Ez teszi lehetővé számára tudásainak intencionális használatát: mit, mikor és miért tesz vagy nem tesz az identitása kifejezéseként (Erikson 1991). Az ágens társadalmi viszonyrendszere a legitimált (szokásos) kommunikációs megoldásokon alapul – ti. hogyan legyen önazonos – amelyekbe a regulatív szerepet betöltő többlet-felkészültségek is beletartoznak: szabályok, utasítások, tiltások stb.

Az identitás mesterséges megteremtésének lehetősége mellett áll ki Castells. Az identitás nem az egyén veleszületett, genetikusan kódolt adottsága, hanem az egyén élete során folyamatosan formálódó, változó önazonosság tudata, amivel kapcsolatos tudáskészlete társadalmi interakciók során folyamatosan bővül. A fasiszta Spanyolországban született Castells az identitás-teremtés hatalmi szempontjait, a hatalmi berendezkedés kulcskérdését hangsúlyozza. A történelemírás éppúgy hatalmi kérdés, mint az állami intézményrendszer, amiben sajátos nemzeti ideológiák jutnak érvényre, a kollektív memória ellenőrzése, a földrajz, mint a területi identitást megalapozó tudás, vagy az egyén személyes képzeletvilága. Ezek a társadalmilag konstruált identitás forrásai. Ezekből a forrásokból származó tudásokat egyénileg, társadalmi (kis)csoportokban és társadalmi szinten is újra és újra értelmezik, új jelentéseket társítanak hozzájuk, a régieket pedig elvetik, vagy kiegészítik. Mivel ezek a tudások az identitást megalapozó tudások, értelmezésük kulcskérdés a hatalom és a társadalom számára. Castells három alapvető helyzetet ismer fel: a) legitimáló identitás; b) rezisztens identitás; c) projektidentitás (Castells 2006).

A legitimáló identitás az adott társadalom legfontosabb intézményei által kialakított identitás, ami lehetővé teszi a társadalmi szereplők feletti hatalom megszerzését és legitimációját. Bár a hatalom és annak forrása legitim, nem jelenti azt, hogy ne lennének

olyan szervezetek vagy intézmények, amelyek a hatalom (vagy a hatalom egy részének) megszerzésére törekednének anélkül, hogy erőszakot alkalmaznának. Az “állam meghódítása” a civil társadalmi szervezetek (egyesületek, szövetkezetek, pártok, szakszervezetek stb.) által válik lehetővé. Tehát a legitimáló identitás a civil társadalmat és annak szervezeteit teremti meg. A nyugat-európai államokra tehát a nemzeti állapotideológián alapuló legitimáló identitások jellemzőek.

A rezisztens identitást a társadalom leértékelt és/vagy kirekesztett szereplői hozzák létre. Ez tulajdonképpen a túlélésük záloga, az ellenállásuk alapja (Calhoun 1994). Ezt az identitástípust a látható antropológiai, történelmi és földrajzi jellemzőkön alapuló elviselhetetlen elnyomás hívja létre, az etnikai nacionalizmus gyakori eredője. Castells úgy fogalmaz, hogy a rezisztens identitás a “kirekesztőknek a kirekesztettek által való kirekesztése” (Castells 2006, 32).

A Castells által harmadikként leírt projektidentitás a jól körülírható társadalmi rétegek társadalomban elfoglalt helyzetének megváltoztatását, újradefiniálását előmozdító identitás. A rezisztens identitást magukban hordozó társadalmi szereplők társadalmi legitimációjukat elősegítendő egyfajta ideológiát képviselve a fennálló legitim társadalmi rend megváltoztatására törekednek, megkérdőjelezzik annak érvényességét és ideológiai alapjait. Castells a feminista mozgalmakkal példázza ezen identitástípust, de a radikális vallási vagy éppen vallásellenes mozgalmak is ide sorolhatók. A projektidentitás ugyanakkor alkalmas eszköz a nemzeti identitás kialakítására is.

Az identitás mibenlétének eredeti megközelítése Csepeli perspektívája, ahogy az identitást mint önbeteljesítő jóslatot vázolja: „történelmi, társadalmi jelenségekre, s különösképpen az emberi feltételre alkalmazva identitásról csak metaforikus értelemben beszélhetünk. Ugyanakkor az állandóság, az azonosság vélelme, a társadalmilag konstruált valóság nélkülözhetetlen alkotórésze, mely nélkül lehetlenné válna az anticipáció és a cselekvés. Az emberi világban az identitás a legjobb esetben is csak hipotézis, de abból a válfajból, amely nagy valószínűséggel beigazolja, kényszerítő módon beteljesíti önmagát.” (Csepeli 1997, 78).

Összegezve az identitás fogalmáról általam felidézetteket, az a szocializáció során mintegy „spontán” alapozódik meg, a gyermek (öntudatlanul) belenő az őt körülvevő családba és csoportokba, elsajátítja az anyanyelvét, a vallást, a szokásokat, attitűdöket, az öltözködés, a viselkedés és a kommunikáció sajátos szabályait, ami által szélesebb társadalmi csoportokhoz, közösségekhez is tartozik. Ezek által építi fel társadalmi kapcsolatait és kerül interakcióba más identitású ágensekkel. Az így kialakuló viszonyrendszerben létezik, amely alkalmat nyújt az önmeghatározásra, az önreflexióra.

Felnőtté válva nő meg az esélye az önreflexióra, amelyben – általában külső készletésre – kötődéseit megerősíti vagy megkérdőjelezi. Az önmeghatározás nem egyszeri tudatos cselekvés, hanem egész életen át tartó társadalmi interakció, amiben folyamatosan összehasonlítja önmagát másokkal, más csoportokkal, mert így nyeri el jelentését a hovatarozása. Az ágens sajátvilága identikus (keret), amit a személyes élettörténetével tölt ki. Az ágens és sajátvilága (ágens = aktor+sajátvilága) kénytelen együtt élni, és ez lehet problematikus is, ami az ágenst sajátvilága módosítására ösztönzi: így van hatása a sajátvilágnak az aktorra. Az identitás az ágensben nem invariánsként van jelen, bár módosulása inkább hosszútávon lehetséges, már ha változik: ennek a változásnak vagyunk tanúi a székely generációk esetében. Egy kollektív ágens – mint a nemzet – konstruálódása folyamat, a magányos ágensek bevonódása és integrációjának foka eltérhet egymástól. Megelőlegezve a kutatásom eredményeiből a székelység tagjainak etnikai önbesorolását, a kutatás utolsó szakaszában a fiatalok körében már megfigyelhető egyfajta bizonytalanság a „*Magyar-e a székely?*” kérdésre adott válaszkoránál, ezért a fejezetet Barth gondolatával zárom: „az etnikai csoportok és ezek jellemzői mindig sajátos interakciós, történelmi, gazdasági és politikai körülmények között jönnek létre [...] az etnikai csoporttagság identitás kérdése, ezért besoroláson és önbesoroláson kell alapulnia” (Barth 2004, 261).

A regionális identitás

A kutatás témája a regionalitás fogalma által is megközelíthető, mivel számos tudományág (néprajz, kulturális antropológia stb.) a székelységet egy regionális (néprajzi) csoportnak tekinti (Kósa – Filep 1978). Mindenek előtt érdemes a régió fogalmából kiindulni, hogy jobban kirajzolódjon az a keret, amelyben hipotézisem szerint a székelység “nemzetépítő” folyamata zajlik. A fogalom értelmezése során kézenfekvőnek tűnik a földrajzi megközelítés, mivel a 19. századig szinte kizárólag a jog-, a had- és a földrajztudomány foglalkozott a tér kategóriáival. A régió ’vidék’, ’övezet’ szótári magyarázata (MÉK 2007) nem tükrözi azt a sokféle jelentést, amelyben a különböző tudományterületeken feltűnik⁵. Max Weber a 19. század utolsó évtizedében a kelet-elbai területekkel összefüggésben folytatott empirikus kutatásai során a szociológia módszertanában elsőként vetett össze földrajzilag jól lehatárolható nagyobb méretű területeket (mai fogalmaink szerint régiókat), megalapozva a (tér)kategória

⁵ A térrel kapcsolatos fogalmaink nyelvi képződmények, nem “a tér eleve létező leképezései, hanem kommunikációs folyamatok eredményei.” A ‘régió’ szó (is) kontextusok sokasága által nyeri el jelentését, bizonyos ismérvek mentén[...]. (Varró 2004, 88)

társadalomtudományi létjogosultságát (Felkai 1999, Bugovics 2007). Anélkül, hogy hosszasan ismertetném a fogalom jelentésének változását, elmondható, hogy egy régió számos jellemző által különíthető el: a földrajzi közelség, politikai érdekazonosság, gazdasági komplementaritás, történelmi és kulturális egység, etnikai/nyelvi jelleg, tervezési-statisztikai (bürokratikus) jelleg, elhelyezkedés jellege (pl. államok határvidéke vagy államon belüli) stb. Galló a régió territoriális jellemzőjével kapcsolatban a szeparatista és az integrációs jellegre hívja fel a figyelmet (Galló 2000). A közgazdaságtant és szociológiát követően a néprajz, a kulturális antropológia, a szociálpszichológia és a kommunikációtudomány is alapvetően fontos szempontként tekint a tércategóriákra, így a régióra is.

Székelyföld sajátos régióként való értelmezése több szempontból is történhet, jelen dolgozat azonban elsősorban a székelyföldi fiatal felnőttek önreprezentációjáról igyekszik kvalitatív adatokat gyűjteni, állapotrajzot adni úgy, hogy nem feledkezik meg az elmúlt három évtized nagymintás ifjúságkutatásainak eredményeiről sem. A cél tehát bepillantást engedni azon mai fiatalok gondolatvilágába és önreprezentációjába, akik már most és a közeljövőben alakítják a székely identitást, amelyet a megmaradásra való törekvés, az exkluzivitást és másságot reprezentáló jegyek és tulajdonságok megőrzése/felfedezése jellemez. Ennek „felrajzolása” pedig feltételezi a megőrzésre fontos jegyek tisztázását, ezeknek a jegyeknek a bővebb kifejtése a Fókuszcsoportos interjúk c. fejezetben olvasható. A kutatás természetéből fakadóan ki kell jelölni azt a régiót, amit a továbbiakban mint kutatási terepet tekintek és ez a történelmi Székelyföld Aranyosszék kivételével, amelyet az autonómia státútumok is Székelyföldnek tekintenek (ld. Székelyföld területi lehatárolása c. fejezet). Tehát a kutatás a “hely – csoport – kultúra” hármasa mentén tétéleződik (Ilyés 2014, 30).

A késő modernitásban a tradicionális társadalmi rend és a vele együtt élő hagyományos jelentésrendszerek átalakultak. Az egyén számára a személyes identitás már nem csak az örökölt jelentésháló elsajátítása és értelmezése, hanem a felkínált identitásmintákból szabad választás kérdése is (Csabai – Erős 2000). Az “identitás kínálat” posztmodern kakofóniájában a regionális identitás fogódzót nyújthat az identitásmintákban való eligazodáshoz, az identitás kialakításához, stabilizálásához és fenntartásához, kihasználva az ember territoriális természetét, a tér egy kitüntetett szeletéhez való ragaszkodását. A régió fogalmának megközelítését követően most tekintsük át a regionális identitás fogalmát, a kialakulásának feltételeit és körülményeit.

A fizikai tér jelentéssel felruházott objektumai a megélt tér, a térhasználó által elképzelt tér (Lefebvre 1991). A fizikai térhez – a helyhez – fűződő identitásról akkor

beszélhetünk, ha az az egyént emocionálisan mozgósítani képes az egyén és a közössége világában. A regionális identitásnak három szintjét különíthetjük el (Blotevogel et al. 1989): a) kognitív szint – a régió egyedisége, az emberek tudatában a régió azonosíthatósága; b) affektív (érzelmi) szint – az egyén személyes identitásának szerves része a regionális hovatartozás, az összetartozás érzése; c) konatív szint – a társadalmi identitás integráns részévé válik és kialakulásában meghatározó a régióval való elégedettség.

Schultze szerint a régió az a területi egység, amely történelmi, gazdasági és kulturális hasonlóságokat mutat, saját regionális önállósággal, önálló (politikai és szociális) intézményekkel rendelkezik, saját érdekeinek és szükségleteinek kommunikálására igényt tart és ezt politikailag is kifejezni és megvalósítja (Schultze 1990). „A közös identitás, a régió és annak lakói közötti harmónia, egység az, ami a régiót megkülönbözteti az egyszerű fizikai tértől (Raagmaa 2002), ami úgy mond »személyiséget« kölcsönöz az adott térségnek. A közös identitás társadalmi, területi, történelmi és kulturális gyökerekre nyúlik vissza (Paasi 2003), megjelenhet eszmékben, kulturális elemekben, sajátos dialektusban, hagyományokban, természeti-táji, illetve épített környezetben, de akár gazdasági sikerességben is. A regionális identitás egyszerre tudatos és emocionális azonosulás, kötődés egy térséghez (régióhoz), amely történelmi és területi szocializációs folyamat eredményeként jön létre (Raagmaa 2002)” (idézi Nárai 2009, 138). Ipsen szerint a régióhoz való kötődés érzésének feltételei közé tartozik az egyediség (másoktól való különbözőség), az összetartozás érzése (koherencia) és a térség sokszínűsége (komplexitás), ezen feltételek teljesülése hozza létre a regionális identitást (Ipsen 1993). Meg kell jegyezni, hogy a regionális identitás kialakulásának előfeltétele a regionális tudat létrejötte. A regionális tudat létrejöhet regionalizmus és/vagy regionalizáció által. A regionalizmus “bottom up” (alról jövő, felfele építkező) folyamat (Raagmaa 2002; Paasi 2003), a regionalizáció “top-down” nézet, az elitek intézményesítő szándéka szerinti elvekhez és célokhoz igazodik. A régió tehát társadalmi konstrukció, amely szerencsés esetben közös történelmi múlttal is rendelkezik.

Paasi rámutat arra is, hogy a régió lehet intézményi diskurzus eredménye, és az intézményesítés négy szakaszát különíti el (Paasi 2000). Az első a területi struktúra kialakítása, azt követően szükséges a közös szimbólumrendszer megformálása, majd a regionális intézmények (az intézményrendszer) és a kapcsolatok kialakítása, amit a regionális identitás kialakulása követ. A van Houtum és Lagendijk szerzőpáros szerint a regionalizáció során a regionális identitás kialakulása akkor valósulhat meg, ha stratégiai tervekkel (közös elképzelések, célok, dokumentált jövőkép), kulturális vagyonnal (közös

szimbólumok) és funkcionális tevékenységekkel (régió belüli társadalmi-gazdasági együttműködések, kapcsolatok) rendelkezik, amelyek eltérőek más régiótól (van Houtum – Lagendijk 2001). Az intézményesítés Paasi által szükségesnek tartott szakaszai általában egymást átfedően mennek végbe és tulajdonképpen a van Houtum és Lagendijk által meghatározott stratégiai, kulturális és funkcionális elemek kialakulása révén jönnek létre.

Bourdieu szerint a régió egy olyan terület, amelyet elsősorban nem földrajzi definíciók szerint kell értelmezni, hanem dinamikus társadalmi jelenségként/kategóriaként, amely szimbolikus jelleggel beépül az emberek tudatába. A regionális identitás ismérvei – mint pl. a nyelv, a dialektus vagy a kiejtés – a mentális reprezentáció tárgyai, de ugyanakkor a tárgyi reprezentációnak is alapjai – címerek, zászlók, tettek, illetve a szimbolikus manipuláció stratégiái, amelyeknek célja a mások fejében való mentális reprezentáció kialakítása a jellemzőkről (jelek, stigmák) és azokról, akik mindezt képviselik (Bourdieu 1985). Az objektív tulajdonságok mint a közös eredet, terület, nyelv stb. mellett a szubjektív tulajdonságok is mint pl. az összetartozás érzése alakítják a regionális identitást. A területi struktúra kialakítása, vagyis magának a régióknak az azonosíthatósága, mint területi egység (kognitív szint) nélkülözhetetlen a régió önálló területi-társadalmi entitásként való létrehozásának folyamatában, amelyhez szükséges valamilyen határvonalaknak (nem szükségszerűen közigazgatási) a kijelölése, megkonstruálása, ezáltal behatárolva a régióhoz tartozók körét és létrehozva a „mi” és „ők” nyelvi megkonstruálását (ld. Székelyföld területi lehatárolása c. fejezet). A régióra jellemző szimbólumrendszer kialakítása, a közös történelmi és földrajzi vonás az egységet, az összetartozást szimbolizálja (pl. elnevezés – Székelyföld, székely; rendezvények – megyei napok helyett Székelyföld Napok stb.) és segíti a közös imázs létrehozását. További fontos szempont a tényleges társadalmi és kulturális együttműködések, akciók, események rendszere, vagyis maga az intézményesítés. A formális intézmények, kapcsolatok és együttműködések a régió belső kohéziójának létrejöttében játszanak kulcsfontosságú szerepet, a szimbólumrendszer és a funkcionális tevékenységek pedig jelentős mértékben hozzájárulnak a regionális identitás kialakításában, fenntartásában és erősítésében (affektív szint). Így válik a régió fizikai téréből “igazi” régióvá azáltal, hogy az ott élők megtöltik tartalommal és a régió az ott élők szociális identitásának szerves részévé válik (konatív szint) (Blotevogel et al. 1989, Hegyi 2007).

A regionalizmus egyik fő mozgatórugója az etnoregionalizmus, amelynek alapja egyrészt az egyéni elégedetlenségre válaszként megjelenő csoportérdek-képződés,

másrészt az azonos etnikai jegyek (a kultúra: ezen belül is a nyelv, valamint a történelmi-földrajzi entitás: a tájegység) alapján megjelenő közösség-szerveződés. Ezek szorosan összefüggnek egymással. A nyelv az azonosságtudat egyik alapeleme, közösségteremtő és csoportkohéziós funkciója van. Az etnoregionális mozgalom képes a társadalmi csoportokat mobilizálni, mert kettős, nyelvi-kulturális és lakhely szerinti érdekérintettségéből építkezik, ez magyarázza többek között a politikai választások idején való RMDSZ „népszerűséget” is (Joó 1998).

Az etnokulturális csoport az adott nemzetállamon belül kisebbséget képez, de egy bizonyos területen belül többségben van. Az etnorégiók többsége a történelem során rendelkezett valamilyen kiváltsággal, önállósággal, amely által a közössége erős etnikai és /vagy nemzeti öntudatú volt, a kultúrája pedig erős identitásképzőnek bizonyult. Az etnoregionális mozgalom a nyelvhasználatért, az anyanyelvi kultúráért, tömegkommunikációért, oktatásért folyik, továbbá folyamatos a politikai autonómiáért és az állami centralizációs törekvések ellen való küzdelem is. Egy régió és kulturális és társadalmi életének fejlődésére és gazdaságára egyaránt pozitív hatással lehet a regionális tudat és a lokálpatriotizmus erősítése, azonban, ha a régió belső kohéziója csekély mértékű, az ott élők pedig történelmi beágyazottságra hivatkozva természetesnek tartják a régió létét és nem tesznek akár intézményes, akár civil aktivitásokat a regionális identitás fenntartására és erősítésére, akkor az adott régió veszít létjogosultságából. A kisebbségi identitást az egymással kölcsönhatásban lévő etnikai, vallási és regionális identitás alkotja, történelmi és politikai korszaktól függően pedig más-más identitáselem válik dominánssá. A regionális identitás kialakulásában az etnikai identitás játszik leggyakrabban szerepet, így az etnikai identitás a regionális identitás előfeltételének is tekinthető (Éger 2000).

Az identitás az egyén és a közösség közötti kapcsolatot leíró kategória, „azonosságtudatot jelent, az egyén közösségben elfoglalt helyét” (Pataki 1986, 9), így ha meg kívánjuk érteni a régióban élő fiatalok identitását, mindenképp önazonosságuk vizsgálata a fontos, hiszen a regionális identitástudat a csoportjellegűségen alapul. Kutatásom számára Bourdieu és Paasi felfogása az irányadó, mivel számukra a régió legfontosabb ismérve a hozzá fűződő identitás és a régióra mint változó társadalmi jelenségre tekintenek: „Nincs szándékunkban a régió fogalmát a hagyományos földrajzi definíciók szerint megadni, sokkal inkább az a célunk, hogy úgy kezeljük a régiót mint emberi és társadalmi kategóriát. E tekintetben a kiindulópontunk a társadalom és a térszervezés közötti kapcsolatrendszer.” (Paasi 1989, 73). A régió egésze – a tér mérete okán – a mindennapokban közvetlenül nem megélhető kategória a lokálissal szemben,

ezért szimbolikusan épül be az identitásba. A régió és a regionális identitás tehát dinamikus társadalmi folyamat következménye, a társadalmi változások indikátora.

Az ágencia tekintetében a társadalmat gyakran közösségként foghatjuk fel, amely informális közösségi szervezetnek (pl. család, etnikai csoport, szomszédság) tekinthető, szemben a formális szervezetekkel (vállalat, iskola, hadsereg, politikai mozgalom) (Hillery, 1968). Harley szerint a közösségiség legfontosabb alapja a közös terület (Hawley, 1986), ugyanakkor a nem territoriális megközelítést képviselők szerint a közösség a közös kötelek által válik társadalmi entitássá és nem szükséges ehhez egy közös terület megléte. A közös kötelek létrehozzák az összetartozás érzését, amely a közös múltban, hiedelmekben, értékekben, érdekekben, rokoni kapcsolatokban gyökereznek és nem követelnek meg fizikai együttlétet (Horányi 2007). A PTC színtér értelmezése Bourdieu és Paasi felfogásához áll közel, ahol a régió mint lokalitás jellege kevésbé számottevő, a regionális tudat kommunikatív közösségteremtő képességére helyeződik a hangsúly. A régió fogalma mint színtér keretet teremt (kontextust, nyilvánosságot, viszonyt, témakört, ágenst stb.)⁶ az ágens(ek) számára. A régió mint színtér elemzésénél a térbeli és időbeli jellemzők mellett a résztvevők integráltságát, értelmezési keretét, tudását, összességében felkészültségét szükséges szem előtt tartani. Az értelmezés az ágens lehetséges interpretációit foglalja magában, ami a felkészültségeivel, a sajátvilágával van összefüggésben. Ebbe a régióhoz fűződő identitása is beletartozik, amely viszonyt teremt a régió eredendő és nem eredendő közösségeivel, valamint individuális, kollektív és koalíciós ágenseivel (ez esetben etnikai, nemzeti közösségeivel). Így a régió mint színtér az ágensek felkészültsége által konstituálódik, ha az ágensek felkészültsége (itt: identitása) változik, változik a színtér is. A változás lehet spontán és iparkodás következménye is, ami – a legitimálást követően a régióval összefüggésben – új konstitutív alapot (és új identitást) hoz(hat) létre.

A nemzeti identitás

A modern nemzetek társadalmának egyik legfontosabb identitása a nemzeti identitás, amelynek leírására a kutatás operacionalizálása céljából van szükség. A nemzetmodelleknek két alapvető formája ismert, az államnemzeti és a kultúrnemzeti. Az államnemzeti forma Nyugat-Európára (francia, angol, holland, dán, svéd stb. társadalom) jellemző, a hazafogalomra épül és a nemzeti hovatartozás alapja az állampolgárság. Ezzel szemben a kultúrnemzeti forma inkább a német és a tőle keletre lévő társadalmakra

⁶ A színtér problémátörténeti háttéréről ld. Domschitz M.– Hamp G.: A kommunikáció színtereiről. In Horányi Özséb (szerk.): A kommunikáció mint participáció. Budapest: Typotex, pp.101-109

jellemző. Az etnikai eredetű kultúrára épül és a nemzeti hovatartozás alapja az anyanyelv és a kultúra normatív volta, ebből következően a kultúrnemzeti keretek között élő nemzetek tagsága leginkább születéssel nyerhető el, ugyanakkor nyelvi és kulturális asszimiláció útján is lehetséges. Kultúrnemzeti felfogást követő társadalomban az egyén nemzeti hovatartozása bármikor megkérdőjelezhetővé válhat.

A társadalom egy tagjának személyes identitásában a nemzeti hovatartozás kulcsszerepet játszhat. A 19. és 20. századi modern nemzeti mozgalmak a nemzethez való tartozás lehetőségét a társadalom minden tagjára kiterjesztették, olyan érdek- és értékrendszereket létrehozva, amelyekkel etnikai alapon könnyű volt azonosulni. A „sajátos interakciós, történelmi, gazdasági és politikai körülmények között” létrejött etnikumok (Barth 2004, 261) nemzetivé válása kompetitív történelmi és politikai események sorozata, amelyek Európában térben és időben elkülönülve, elhúzódva történtek, történnek. Felidézve a Bourdieu-i gondolatot, hogy egy nemzet(i)nek nevezett etnikai csoportot politikai egyéni vállalkozók, pártok miként legitimálnak azáltal, hogy képviselik azt a társadalmi kommunikáció politikai mezőjében, láthatóvá válik a modern nemzetek kialakulásának politikai determináltsága (Bourdieu 1985). Az etnikum sajátosságait észrevevő, az etnikum tagjaiban azt tudatosító eliteknek a modern államok pártpolitikai képviseleti rendszere lehetőséget kínált a különbségek hangsúlyozására, a gazdasági, kulturális és területi alapú önállóság követelésére. Az első világháborút lezáró békerendszer következtében létrejött államok – különös tekintettel a volt szocialista országokra – nemzetépítési folyamatai a mai napig tartanak, olyan különös, etnikai (és területi) alapú alakulatokat létrehozva, mint az 1994-ben egyoldalúan megalakult Gagauzia. Itt jegyzem meg, hogy dolgozatomban nem foglalkozok külön és részletesen a nemzetépítés politikai szereplőivel és szerepével, azt a demokratikus modern államok parlamentáris berendezkedése részének tekintem. A továbbiakban a modern nemzet kialakulásával létrejövő nemzeti identitás fogalmát tekintem át a 20. századi szociológiai, szociálpszichológiai gondolatokra alapozva.

Kapcsolódva az előző fejezetekhez, az identitást továbbra is a szocializáció során elsajátítottak tekintem, ami gyermekkorban még reflektálatlan, felnőtté válva azonban a társadalmi viszonyokat és interakciókat meghatározó tényezővé válik, különösen nemzeti kisebbségi létben, mint a székelység esetében. Dolgozatom egy olyan, természetszerűleg létező és szimbolikus közösség – a székelység – identitásának formálódását tárgyalja, amely kulturálisan és területileg is rendelkezik identitáselemekkel, társadalmi azonosságtudattal, azzal a *tudással*, ami által megkülönböztetheti magát más csoportoktól, valamint tudatában van ennek érzelmi és értékbeli jelentőségével (Tajfel –

Turner 1979 nyomán). Tudás(ok) alatt azt értem, amelyek segítségével az ágensek az őket körülvevő világot értelmezik, ezekre a tudástípusokra jellemző szemléleti mód a szocializáció során elsajátításra kerülő jellemzők. Az egyén közösségbe való integráltsága révén rendelkezik ezzel a tudással, de nincs kizárva, hogy a társadalom tagjai nem teljesen azonos tudással bírnak. Ebből következhet az identitásról alkotott eltérő felfogás is, hiszen a tudás és az ahhoz való hozzáférés alapvetően differenciálja a társadalmat (okai lehetnek a társadalmi státusz, felkészültség).⁷ Ezeknek a tudásoknak és a hozzáférésnek vizsgálata a társadalomtudományok feladata. Jelen diszkusszióknak nem tárgya a vizsgált csoport ilyen jellegű differenciálása, a kutatás fókuszja a vizsgálatban résztvevő fiatal felnőtteknek a vizsgálat időpontjában aktuális állapotának megismerése. Érdeemes felidézni Nagy József megállapítását a nemzeti identitás kialakulásáról: „a hovatartozási éntudat annak önismerete és önminősítése, hogy mely nemzethez, etnikumhoz, társadalmi réteghez, csoporthoz tartozunk. A hovatartozási éntudat alapján alakul ki a nemzeti, nemzetiségi azonosságtudat, a réteg- és csoportidentitás” (Nagy 1994, 15). Kutatásomban az interjúalanyaim nemzeti identitásával kapcsolatos attitűdjeikre, önreflexiójukra kérdezek rá és előtérbe kerülnek viselkedési és cselekvési diszpozíciójuk is.

A Bourdieu-i gondolatot megragadva a nemzeti identitást összefüggő rendszerként értelmezem, amiben közös érzelmek, attitűdök, észlelési minták, reprezentációk és fogalmak jelennek meg a nemzeti szocializáció által (De Cillia–Reisigl–Wodak 1999). A nemzeti szocializáció során kialakuló nemzeti identitás piramisszerűen egymásra épülő tudáskészletbe rendeződik. Csepeli és munkatársai szerint a piramis három szintű: spontán nemzeti azonosulás – az egyén saját csoportjához fűződő közelségérzete; attitűdök és érzületek – sztereotipizációk, értékek; önismereti, ideologikus interpretációk – etnocentrizmus, idegengyűlölet és rasszizmus, nacionalizmus (Csepeli 1992; Örkény 2004). Továbbhaladva Csepeli gondolatai mentén, a spontán nemzeti identitás által tekinti az egyén magát valamely nemzeti kategória hatálya alá tartozónak, és e besorolás az egyén számára természetes, de nem minden esetben nélkülözi a belső konfliktusokat. A nemzeti identitás akkor problémamentes, ha az egyént az ugyanazon nemzeti kategória alá besorolt többi egyén is annak a kategóriának a részének tekinti, amelyet önmagára nézve is érvényesnek tart, illetve a más nemzeti kategória hatálya alá besoroltak is akként tekintenek rá. Különösen kisebbségi létben válhat problémássá a valamely nemzeti

⁷ Ezeknek a tudásoknak és a hozzáférésnek vizsgálata a társadalomtudományok feladata. Jelen diszkusszióknak nem tárgya a vizsgált csoport ilyen jellegű differenciálása, a kutatás fókuszja a vizsgálatban résztvevő fiatal felnőtteknek a vizsgálat időpontjában aktuális állapotának megismerése.

kategóriába való besorolás, mert a többségi nemzet tagjai kétségbe vonhatják az egyén nemzeti hovatartozását, akár az adott nemzeti kategória létezését is. A nemzeti kategória alá tartozókat sajátos szimbolikával különböztetik meg más nemzeti kategóriáktól (nemzeti szimbólumok, haza, nemzeti ünnepek, a nemzethez való tartozás sajátos rítusai, viselkedés, viselet stb.). A kialakult spontán kötődés a gyerekkori szocializáció során alakul ki, amelyben a nemzeti szocializáció fontos szerephez jut a szocializáló csoport hovatartozás-tudata és hazaélménye által. Pataki „néma tudásnak” nevezi azt, hogy egy gyerek is meg tudja nevezni az etnikai csoporttagságát, ami a szocializáció során létrejövő etnikai identitás, ami a további életszakaszokban tovább alakítható és kidolgozható (Pataki 1989). A haza fogalma egyrészt az otthonosságot, másrészt az alternatívátlanyságot jelenti az egyén számára. Szimbolikusan megfogalmazott, racionálisan feldolgozhatatlan hit, és nélkülözhetetlen a nemzeti identitásból (Csepeli 1992). Kétségkívül számtalan konfliktus forrása a hazáról alkotott hit, különösen, ha különböző nemzeti identitáskategóriák alá tartozók ugyanazt tekintik hazának.

Visszatérve az egyén önbesorolásával és annak reprezentálásával kapcsolatos konfliktusra, úgy tűnik, ha kisebbségről van szó, egy különös probléma bontakozik ki: ha az adott csoport kisebbségként generációkon át gyakorlatilag el volt zárva az anyanemzettől, ha az anyanemzet tagjai számára gyakran ismeretlen, a történelmi távoból átörökített nemzeti kategóriát használ hovatartozása kifejezéséeként, akkor ez a kategória segíti az anyanemzettől való elkülönözésben a sajátos tudáskészlete kialakítása által. Különösen, ha „sajátos interakciós, történelmi, gazdasági és politikai körülmények között” létezik (Barth 2004).

Tehát a nemzeti identitás piramisában a spontán vagy természetes nemzeti identitásra épül a tudatos nemzeti identitás. Eszerint az egyének gyerekként először spontán módon kötődnek egy bizonyos nemzethez, amelyet később felvált a tudatos nemzeti identitás, amelynek során már rendelkeznek bizonyos tudáskészlettel (többllet-felkészültséggel) az adott nemzetről, annak rítusairól, történelméről, hagyományairól. Az ágens nemzeti tudáskészlete szűrőjén keresztül teremt meg az otthonosságot és alakít ki attitűdöket, valamint értékeket. A nemzeti kategória elemei előre megfogalmazott válaszokkal teszik könnyűvé a nemzeti problematikába tartozó esetek megoldását, ennek eszköze a sztereotipizáció. Ezáltal döntheti el az egyén, hogy mit szeret és mit nem, ami egyben a mi és az ők különbségtételének eszköze is, amelynek alapja az elnevezés. Sokszor maga az elnevezés teremt újra és újra a kategóriát. A sztereotipizáció és az attitűdök jellemzőek az adott nemzeti identitásra és kutathatók. A tudatos nemzeti identitás tudáskészlete az a konstitutív alap, amely által létrejöhet a nemzeti tematikájú társadalmi kommunikáció,

ugyanakkor sajátos konfliktus forrása is, amennyiben az egyén nem az elvárt (sztereotip) választ adja a nemzeti tematika alá tartozó problémára. Ettől megkérdőjeleződik nemzeti önbesorolása, csoporttagsága (Csepeli 1992).

A nemzeti identitás piramisában a harmadik szint az önismereti vagy ideologikus nemzeti identitás. Tudáskészlete a spontán és tudatos nemzeti identitás tudáskészleténél kiterjedtebb és részletesebb. "A szocializáció során elsajátított tudáskészlet az egyén gondolkodási-cselekvési struktúrájának alapját képezi" (Pete – P. Szilczl 2007, 40). Az egyén számára a nemzet tényként⁸ jelenik meg, ami a nemzeti ideológia tudáskészletén belül gondolkodási-cselekvési mintát nyújt számára, cselekvésre készíteti. Csepeli nyomán „nemzeti ideológiának azt a történelmileg kialakult és kollektíve osztott tudáskészletet nevezzük, mely változó mértékben megelőző etnocentrikus képzetekre épülve, azok társadalmi-lélektani örökségeként, elgondolhatóvá, átérezhetővé és kimondhatóvá teszi a nemzeti csoporthoz való tartozást a nemzeti csoport tagjai számára” (Csepeli 1992, 54). A nemzeti ideológia fő témái a nemzet elnevezése, szimbólumai, a benne foglalt és belőle fakadó hit, a kulturális, gazdasági, történelmi és további, az adott nemzettel összefüggő tárgykörök, értékek és értelmezések, rítusok, rituálék, ünnepek forgatókönyve, viselkedés, viselet. Csepeli szerint a nemzeti ideológiának két szélsősége van, a nemzeti programideológia és a nemzeti állapotideológia, amelyek leírására Szabó Miklósnak a cselekvésre irányuló ideológiák 1989-es felosztásához nyúl vissza (Szabó 1989). A programideológia a fennálló rend megváltoztatását célozza egy később megvalósuló, kívánt állapot érdekében, és a fennálló rend kritikájából indul ki, amely egy forrásként használt összegző műben jelenik meg. Gyakran előzmények nélküli a kívánatos állapot, az ideális jövő, de lehetnek restaurációs törekvések szolgálatában álló programideológiák is. Részletesen és határozottan kidolgozott, megnevezett totális, ideáltipikus ellenségkép jellemzi, a helyes és a helytelen, a jó és a rossz közötti különbséget kidomborítja, előtérbe állítja. Híveinek, akik az igazságot, a jót képviselik – amennyiben megvalósul – viszonzást ígér, az ellenfeleinek pedig büntetést. Alkalmas az önazonosságtudat megteremtésére, a hívek bevonására és egybentartására. A programideológia megvalósulása esetén megszűnik, ezért az elképzelt jövőnek kellően utópisztikusnak kell lennie. A programideológia nyelvezete vulgáris és egyszerű, amelyre ellenfelei hátrányként tekintenek. Az állapotideológia a fennálló rend megtartását

⁸ "A világban azonban számos olyan tény létezik, melyeknek megléte kizárólag ahhoz kapcsolódik, hogy az emberek társadalomban, közösségben élnek, és egymással valamilyen összefüggésben cselekszenek. Ebből következik, hogy ezeknek a tényeknek a megléte a társadalmat alkotó egyének észlelésének és cselekvésének a függvénye. Az észlelőtől függetlenül ugyanis ezek a tények nem léteznének. Szerepüket, jelentőségüket és jelentésüket társadalmi vonatkozásaik adják meg." (Pete K. – P. Szilczl 2007, 21)

szolgálja, érvei és értékei megerősítők, elfogadja azt a rendet, amiben létezik. Nem törekszik az élet minden részletére kiterjedő magyarázatra, közömbös az élet számos területén és az adott rend utólagos igazolása jellemző rá. Nélkülözi a totális aspektust, a múltat és a jelenre koncentrált, legitimitását is a múltból nyeri a bevált és működő intézményrendszere által. Hiányzik az ideológia összefoglaló műve, mert a fennálló intézményeket jelentősnek és magától értetődőnek tekinti, amelyek a közfelfogáson és a szokásokon alapulnak. Intézményrendszere konszolidálódott és bevált, de ebben rejlik az ideológia hiányossága is, ha idealizálja tevékenységét – a valóságostól eltérőként értékelheti a rendszert. Működését nem vitatja, csupán lassú és körültekintő változtatást eszközöl. A programideológiánál kritizált vulgarizálódás az állapotideológiában az intézményrendszer meggyökeresedett voltát igazolja (Szabó 1989).

A programideológia és az állapotideológia általános jellemzőinek leírását követően térjünk vissza Csepeli nemzeti programideológia és nemzeti állapotideológia fogalmához. Közös bennük, hogy mindkettő valóságteremtő és a természetes vagy spontán nemzeti identitás kétségbevonhatatlanságára épül. Valóságteremtő erejükkel a nemzet létezését, a nemzeti létet kínálják fel az egyén számára, aki ezt valóságként fogja fel.

A nemzeti állapotideológia megvalósult nemzeti létet fenntartó ideológia, mert tényekre alapozódik – az adott nemzet létezik és mások által is létezőnek elismert – és arra törekszik, hogy az emberöltők alatt kialakult rend és nemzeti intézményrendszer nemzedékről nemzedékre öröklődjön. A nemzeti név pusztán leíró, evidencia jellegű, történelmileg folytonos és megkérdőjelezhetetlenné teszi a nemzet létezését saját és más nemzetek tagjai számára is. Kétségtelen létezését az államnemzet által fenntartott intézményrendszer empirikusan bizonyítja az alkotmány, a közigazgatás, a katonaság és más intézmények által. A napi érintkezési szabályokat is nemzeti keretek közé szorítja, ezek a szabályok (intézmények) pedig közmegegyezésen alapulnak, “ebbéli szerepükben szabályok, szankciók segítségével irányítják az emberek egy jól körülhatárolható csoportjának a viselkedését” (Elster 1989, 150). Nem néz vissza a történelembe, nem keresi abban a jelenre, a jövőre vonatkozó jövendölést, a történelem „sorsként” nem igazolja és nem védi a jelent és a jövőt, hanem a nemzeti identitás folytonosságának alapja. A nemzetről és a nemzetiről folytatott diskurzusokban feltűnik a magától értetődő kritika és önreflexivitás, és háttérbe szorul az önmardosás, a szorongás, a bűnbakképzés. A nemzethez tartozást az állampolgárság jelzi, az antropológiai összehasonlítás éppúgy hiányzik belőle, mint a rasszhoz való tartozás követelménye. Vagyis a nemzetbe való bekerülésnek elsősorban politikai és kulturális feltételei vannak és nem antropológiai

jegyei. Nincs skálázás, ki az „igazabb”, az „igazibb”. A feltételek közmegegyezésen alapulnak és mindenki számára egyformák. Az egyéni szabadság korlátozhatósága bizonyos határok közé van szorítva, még a nemzeti érdekekre való hivatkozással is. A gazdaságot a hatékonyság és a sikeresség jellemzi, feladata a haszon és a jólét biztosítása, az értelmes élet forrása. A kulturális törésvonalak az értékek mentén alakulnak ki, nem pedig a „nemzeti” és az „idegen” ütköztetésén. A fogyasztásban is az értékorientáltság nyilvánul meg, a „nemzeti” fogyasztás mint a nemzethez való tartozás feltétele nem számottevő, a „nemzeti” fogyasztás az állampolgár akaratán, belátásán múlik. A nemzethez való tartozás radikális kinyilvánítása veszélyhelyzetekben, például háborúban elvárt.

A nemzeti programideológia arra a hitre alapozódik, hogy az adott nemzet létezik, mert valamely szempontból – állami önállóság és terület, gazdasági, kulturális, politikai realitások – kétségbe vonható a létezése. A nemzeti programideológia az önálló nemzeti létet célként kitűző nemzetépítő ideológia, amely nemzetinek beállított értékeken alapul. Célja, hogy a nemzeti identitás – helyenként agresszív, erőszakos – megteremtése és megszilárdítása által homogén csoportot hozzon létre, valamint létrejöjjön a nemzeti társadalom tudás- és kommunikációs közössége. Határozott ellenségképpel rendelkezik, programját és ideológiáját egy összefoglaló műben közzéteszi (kiáltvány, státútum, nyilatkozat stb.) A nemzetnek nevet ad, ami létrehozza azt a szemantikai teret, amelyben a nemzeti identitás megélhető és biztosítja a nemzeti egység és a nemzethez való hűség megteremtésének, valamint más nemzetektől való elhatárolódásának a lehetőségét. A névadással kijelöli a lehetséges „testvéreket/rokonokat” és az ellenségeket a mi-ők, a barát-idegen felosztás mentén. A névadás és a szemantikai tér kihasználása nyelvi problémákat is felvet azért, hogy az adott nyelv képes-e leírni a kapcsolódó fogalmakat, van-e a modern nemzethez szükséges kommunikatív képessége a konstitutív alap létrehozásához, a programideológia nyomán létrehozni kívánt valóság kommunikálásához (Szabó 2016).

Geertz a nemzeti ideológiák egy másik dichotómikus felosztását fogalmazza meg a kulturális antropológus perspektívájából, amikor esszencialista nemzeti ideológiáról és epochalista nemzeti ideológiáról ír. Az esszencialista nemzeti ideológia a csoport kulturális jegyeit, sajátosságait, másoktól való különbözőségét történelmük sajátos értelmezése által helyezi előtérbe. Ezzel szemben az epochalista ideológia a gazdasági és társadalmi haladást tekinti elsődlegesnek, különös tekintettel a nemzetek közötti versengésre (Geertz 1973). Azonban a nemzeti ideológiák a legritkább esetben léteznek „vegytisztán” archetípusként, leginkább a probléma két szélső értékének leírására

alkalmasak, mert a társadalmi változások sem „vegytisztán” történnek. A továbbiakban Csepeli, Örkény és munkatársai által kidolgozott nemzeti ideológia felfogást követem.

A dolgozat központi témáját összevetve a nemzeti identitásról és nemzeti ideológiákról fentebb leírt megközelítésekkel, elmondható, hogy napjainkban a leggyakoribb a castells-i rezisztens identitásépítés, amelynek során a jelenlévő helyzet vagy elnyomás miatt kollektív ellenállások rajzolódnak ki a társadalomban. Azok, akik kisebbségi léthelyzetben vannak, gyakran ebbe a kategóriába tartoznak. A székelység esetében projektidentitás építéséről beszélhetünk, hiszen a társadalmi szereplők a székely identitás erősítésével, nyomatékosításával a romániai társadalom és annak intézményei szerkezetének (ld. székely székek), illetve az összmagyarságon belül elfoglalt helyzetük megváltoztatására törekednek. Az a tudáskészlet, amely a székely nemzeti ideológia részét képezi, konstitutív alapként funkcionál a nemzeti identitás alakításában, ebből következően a projektidentitás a nemzeti programideológia által – hiszen a többségi nemzet által kétségbe vont létezésüket bizonyítaniuk kell, nemkülönben a területi, gazdasági, kulturális, intézményi lehatároltságukat – képes olyan ideologikus nemzeti identitás kialakítására, amely végső soron legitimáló identitássá alakulhat és ezáltal a nemzeti kisebbség is már magától értetődő értéként jelenhet meg, ahol az identitást a domináns intézmények alakítják és legitimálják.

Megelőlegezem, hogy a székelyföldi fiatalok nemzeti identitására a kultúrnemzeti forma és a nemzeti programideológia a jellemző, ezért a továbbiakban ezt a formát tartom kutatásom középpontjának. A székelység nemzeti kisebbségi identitástudattal a román nemzetállam keretein belül él, javarészt annak intézményrendszerét használja és a vele szemben támasztott elvárások is a román nemzeti programideológiából erednek.

A nemzeti kisebbségi identitás

A nemzeti identitás kialakulásának alapja tehát egy nemzet – ténybeli vagy hitbéli – létezése, amelyhez az egyén identikusan kötődik. De miként jöhet létre olyan helyzet, hogy egy (nemzet)állam keretei között egyszerre több olyan társadalmi csoport él, amelynek kialakult és határozottan körvonalazott nemzettudata van, hogyan alakulhatnak ki nemzeti kisebbségek? A választ Kymlicka, a kisebbségeket és a multikulturalizmust kutató, a liberalizmus ideológiai keretrendszerében gondolkodó politikai filozófus válaszolja meg, amikor két fő mintázatot vázol fel a kulturális diverzitás kialakulása kapcsán. Az egyik általános lehetőség, hogy a korábban egy közös, saját igazgatású, önálló területtel és sajátos kultúrával rendelkező nemzet egy részét területileg egy másik államhoz csatolják, ezáltal létrejön egy nemzeti kisebbség, ami határozottan meg tudja

magát különböztetni az államalkotó nemzettől és az ott élő többi etnikumtól. Az így keletkezett nemzeti kisebbség – „national minorities” – nehezen vagy alig asszimilálódik a többségi nemzethez. Különbözőségüket folyamatosan igyekeznek felszínen tartani és kimutatni, fennmaradásukat az autonómia valamilyen formájában vagy az önrendelkezésben látják. Ez a székelyek Románián belüli nemzeti kisebbséggé válásának az útja. A másik általános lehetőség az önként vállalt bevándorlás, ami a nagyfokú és gyors asszimiláció lehetőségét hordozza magában (Kymlicka 1995).

A Kárpát-medence nemzeti kisebbségben élő magyar nemzeti identitású társadalmi csoportjaira az anyaországtól való elszakításuk óta hol több, hol kevesebb, de állandó politikai és kulturális nyomást gyakorol az adott államalkotó többségi nemzet intézményrendszere, ami a kultúrnemzeti identitásból és a nemzetépítő programideológiából fakad. Az egyéni nemzeti kisebbségi identitás tudatos, önreflexív vállalása ilyen helyzetben meglehetősen gyakorlatias problémákat vet fel, attól a banálisnak tűnő kérdéstől kezdve, hogy melyik nemzetállam válogatottjának szurkol, addig elmenve, hogy háború esetén melyik ország hadseregében szolgál (Majstorovic – Turjacanin 2013). A nemzeti identitás neve és vállalása egy sajátos, jól megkülönböztethető, ugyanakkor mások identitásával megegyező közösséghez való tartozást jelent, ami a többségi nemzethez való viszonyt is szabályozza (Bodó 2013). Bali szerint a nemzeti kisebbségi identitás legfontosabb és kutatómódszertanilag operacionalizálható viszonyai a nyelvhez, a múlthoz, a nemzeti térhez, valamint a nemzeti jelképekhez és a magas kultúrához kapcsolódó viszony (Bali 2014). Ezek a viszonyok alapvetően határozzák meg az adott nemzeti kisebbség identitását, nem különben a nekik állampolgárságot adó állam szerepét. Amennyiben a kisebbség és a többség között konfliktus támad, úgy a nemzeti identitás is egyre meghatározóbb szerepet kap (Hutnik 1991). Minél élesebb a konfliktus, annál inkább látszanak a nemzeti identitáshoz fűződő törésvonalak és egyre kevésbé lehet fenntartani a kapcsolatot az egy államon belül létező két nemzet között (ld. 1990. márciusi marosvásárhelyi események vagy a 2019. júniusi úzvölgyi katonai temető körül szított konfliktus). Ilyen konfliktushelyzetekben Csepeli szerint a kisebbségben élők elképzelhetőnek tartott többszörös nemzeti hovatartozása kérdőjeleződik meg és okoz az egyénben identitáskonfliktust (Csepeli 1992).

Brubaker a nemzeti kisebbség jellemzőit a közép- és kelet-európai poszt-socialista országok társadalmainak átalakulása kapcsán megfigyelt jelenségeket alapul véve fogalmazza meg. Definíciója szerint a nemzeti kisebbség olyan etnokulturálisan körülírható nemzethez tartozik, amely az adott állam etnokulturális nemzetalkotó többségétől különbözik, az állammal szemben az etnokulturális különbség elismerésére

igényt tart, valamint az etnokulturális különbségekre alapozva politikai és kulturális jogokat kér. A nemzetépítő „nacionalizáló” államok nemzeti kisebbségének nemzetépítő ideológiáját dinamikus politikai beállítottságként fogja fel, ami a mindennapi életet tematizáló politikai aktivitásról ismerhető fel. Mindennek előfeltétele az anyaország („external national homeland”), aminek nemzetpolitikája a határain kívül élő „nemzettársai” iránti felelősség vállalása és a róluk való gondoskodás (Brubaker 1996, 60-67). Brubaker szerint a magyar nemzeti kisebbségek identitásának három fő ideológiai forrása van: a magyar állam nemzetpolitikája és nemzeti diskurzusa, a többségi állam kisebbségpolitikája és nemzeti diskurzusa, valamint a kisebbség elitjének nemzeti diskurzusa, amelyek kölcsönhatásban érvényesülnek (Brubaker 1996).

Veres a nemzeti kisebbségi identitás fogalma kapcsán visszanyúl Kymlickának a multikulturalitás kialakulásáról alkotott felfogásához, amikor a nemzeti kisebbség kialakulásának két feltételét írja le. Ezeknek a feltételeknek nem kell együtt teljesülniük, külön-külön is elvezetnek a nemzeti kisebbség kialakulásához: a) egy másik állam területén korábban saját államiságuk vagy autonómiájuk volt; b) a többségi államalkotó nemzettől olyannyira eltérő kulturális és politikai sajátossággal, akár adminisztratív önállósággal is bírtak, hogy lehetőségük adódott önálló nemzeti identitás megfogalmazására és terjesztésére, amit az etnikai közösség befogadott (Veres 2005a). Ugyancsak Veres hívja fel a figyelmet arra a distinkcióra, hogy a kisebbségi nemzet alkotmányos és így jogi értelemben államalkotó nemzet, a nemzeti kisebbség ezt nem mondhatja el magáról (Veres 2005b). A dolgot szempontjából ez egy fontos különbségtétel, mert a magyar identitásúak Romániában nemzeti kisebbséget alkotnak, így nemzetként nem államalkotók (Románia Alkotmánya 1.6.1.).

Egy nemzet – függetlenül attól, hogy többségi vagy kisebbségi és hogy államalkotó-e – törekszik arra, hogy kiépítsen olyan intézményeket, rendszereket, amelyeken keresztül befolyásolni tudja saját sorsát, döntéseket legyen képes hozni és azokat érvényre juttatni, valamint törekszik a saját területi lehatároltságára⁹ is. A nemzeti kisebbségek nemzetépítő identitásideológiájának egyik központi eleme a „többségbe kerülés”, ami egyrészt a történelmi tapasztalatokból és a kulturális hagyományokból ered, másrészt a nemzeti identitásba vetett hit mint önbeteljesítő jóslat beteljesülése (Tajfel 1978; Csepeli 1997). A területi lehatárolás a többségbe kerülés kézenfekvő módja – önkormányzat, autonómia, önálló állam – és számtalan ellentét forrása. „A kisebbségi lét (...) eleve sérülékenyebb

⁹ A nemzeti diskurzus részévé válnak a regionális emancipációs törekvések valamint a határvidék jelleg (székely intézmény mint kód). Intézményesülésükhöz a terület földrajzi kijelölése, szimbolikus keretei és a lokális kulturális konstrukciók működtetése szükséges (ld. részletesen Patakfalvi – Zahorán 2017).

és sebezhetőbb identitásérzés eredőjeként demokratikus viszonyok között is időről időre felszikkasztathatja a többséggel való konfliktust” (Csepeli 1992, 111-112).

Románia magyar identitású állampolgárai modern nemzeti identitással bírnak, amely a trianoni békediktátumot követően államalkotó többségi nemzeti identitásból nemzeti kisebbségi identitássá vált, ugyanakkor az egy tömbben élő székelység szülőföldjén megőrizte a „többségi identitását”. A többségi nemzettel való konfliktusok mind román, mind magyar oldalról is a nemzetépítő programideológia megvalósításából erednek, amely szükségszerűvé teszi a többségbe kerülést: ez a modern nemzet létezésének egyik feltétele. A többségbe kerülés területi elképzelése egy nemzeti kisebbség számára a kisebbségi (államalkotó) nemzetté válás lehetőségét hordozza, bár kutatásomnak nem képezik részét az autonómiatörekvések. A székelyföldi fiatalok nemzeti identitásának vizsgálatában Tajfel azon meghatározása releváns, amely szerint az adott kisebbségi csoport, amely bár a többségi állam szempontjából kisebbségként van jelen, a hagyományai, az anyanyelve, a történelme és a társadalmi-kulturális normái alapján saját közösségén belül többségiként határozza meg magát (Tajfel 1978).

Nemzet és nacionalizmus

Az előző fejezetben bemutatásra került a továbbiakban használt identitás felfogás, az alábbiakban pedig áttekintem a nemzet és a nemzettel összefüggő kulcsfogalmakat, amelyekre alapozva releváns kérdéseket fogalmazhatok meg a célcsoport számára. A téma áttekintése során nagyban támaszkodom a tanulmányaim mérföldköveit megalapozó munkáimra, amelyek elvezettek a székelyekkel kapcsolatos kutatásaimhoz (András 2014a, b). A PTC fogalmai segítségével kísérlem meg bemutatni a nemzet és a nacionalizmus széles horizontot átfogó értelmezési kereteit, magyarázó perspektíváit. Ehhez elsősorban a közösség, a felkészültség, a konstrukció és a legitimáció fogalmait használom, ezek segítségével érzékeltethetők azok a különbségek, ahogy a nemzet és a nemzetállamok (valamint ideológiái) konstituálódnak. Nagyon fontos kutatási irány lehet a PTC-ben, de nem képezi a dolgozat témáját a különböző nacionalizmusok összehasonlító tanulmányozása.

A nacionalizmus a nemzeti identitáson keresztül vezet el a modern nemzetig, ahol a nemzeti elv társadalomszervező elvvé válik. Mielőtt a nacionalizmusról alkotott kereteket áttekintem, lássuk, mi a közös eredője és nevezője ezeknek az elméleteknek, akár államnemzeti, akár kultúrnemzeti nemzetfelfogásról van szó. Feltételezik, hogy a világ sajátosan egyedi sorssal és történelemmel bíró nemzetekből áll és minden politikai és társadalmi jog forrása a nemzet, valamint legitimált a nemzet által. A világról nemzetelméleti keretben gondolkodva feltételezik, hogy minden szabad ember szükségszerűen tartozik valamely nemzethez és a világ békéje, valamint az igazság érdekében a nemzeteknek szükségszerűen szabadon kell rendelkezniük önmaguk felett. Ezekből következik, hogy a nacionalizmusnak három vezérmotívuma van: a) az önrendelkezés (autonómia); b) az egység; c) az önazonosság eszménye és annak biztosítása (Smith 1991). Tehát a nacionalizmus ideológiája olyan mozgalmakat gerjeszt és tart életben, amelyek a függetlenség megszerzésére és megtartására törekednek egy magukat valódi vagy potenciális nemzetnek gondoló társadalmi csoport által. Az etnoszimbolista A. D. Smith nem használ értékítéletet a nemzet és a nacionalizmus fogalmával kapcsolatban, arra hívja fel a figyelmet, hogy a nacionalizmus kifejezés alatt legalább négy, jól elkülöníthető vizsgálati tárgyat érthetünk:

- 1) A nacionalizmus a nemzetek kialakulásának általános folyamata, amelyet nemzetalkotásnak is neveznek és gyakran magában foglalja az államalkotás folyamatát is. Maga a nemzet kialakulása mindazokra a folyamatokra vonatkozik,

amelyek akarva vagy akaratlanul hozzájárulnak a nemzet és a nemzeti öntudat kifejlődéséhez.

- 2) A nacionalizmus nemzeti érzés, a nemzethez tartozás érzése, attitűdje vagy tudata, ami magában foglalja a nemzet jólétére, erejére és biztonságára való törekvést.
- 3) A nacionalizmus a nemzeti státus elérését és/vagy fenntartását politikai célként maga elé tűző mozgalom, amely szervezetekben és azok sajátos tevékenységében ölt testet.
- 4) A nacionalizmus ideológia, amelynek középpontjába a nemzetet helyezi: az autonómia, az egység és identitástudat megteremtése a cél (Smith 1991).

A felosztás első pontja szerint a nemzet kialakulásakor a nacionalizmus többlet-felkészültségeire épülő többlet-felkészültség, amely egy eredendő közösségben – az etnikumban – tesz lehetővé diskurzusokat a nemzet (és nemzetállam) konstitutív alapjának megkonstruálására, legitimálására és fenntartására. A második pont szerint a nacionalizmus attitűdökét és az attitűdök hatókörébe megjelenő tartalmakat magába foglaló felkészültség, amelyek közösségképzők is. A harmadik pont szerint a nemzet és a nacionalizmus az intézményeken és azok működtetésén keresztül ír elő bizonyos cselekvési mintákat, amelyek betartását is felügyeli. A felügyelet viszont csak akkor működik, ha az adott intézmény valamilyen státusszal (szimbolikus konstitúcióval) bír a társadalom tagjai számára, amelyet kollektív elfogadás jellemez. A negyedik pont szerint a nacionalizmus – középpontjában a nemzettel – jobbra zárt kollektív sajátvilág, amely az együttműködést és az intézmények legitimációját helyezi előtérbe. Smith szerint a nemzet „közös történelmi területtel, közös mítosszal és történelmi emlékezettel, nyilvános tömegkultúrával, egységes gazdasággal rendelkező és minden tagjára nézve azonos jogokkal és kötelességekkel felruházott önálló elnevezésű emberi népesség” (Smith 1991, 14). A nemzetek kialakulása nem érthető meg, amennyiben nem feltételezzük, hogy létezik egy bizonyos etnikai mag, amelyből a modernizáció során kialakul a nemzet. Ennek az etnikai magnak a szimbólumrendszere és a mitológiája transzponálódik át a modern nemzettudatba. Az etnikai mag az etnikum, amelynek tagjai egymással szemben többnyire szolidaritással bírnak és elfogadják magukra és egymásra nézve a közös megnevezést, a közös eredettudatot, a közös történelmi emlékezetet. Bírnak általánosan ismert és átélte kultúrával, területileg is lehatárolt sajátos hazafogalommal, sajátos szimbólumrendszerrel és tudáskészlettel. Smith a nemzetfelfogásokat primordialista (etnikum-nemzeti vagy kultúrnemzeti) és modern nemzetfelfogásra (államnemzeti) választja ketté (Smith 1991).

A primordialisták – pl. Geertz, Shils – a nemzetet és az azt támogató nacionalizmust eleve adottnak és eredendőnek tekintik, és azt mondják, hogy az államokat a nemzetek hozták létre azért, hogy a nacionalizmus által a nemzetet fenntartsák. A dolgozatban egy kényszerközösségbe került társadalmi csoportról illetve annak nemzeti kisebbséggé válásáról van szó, a primordialista megközelítés ezért megkerülhetetlen, hiszen – a primordializmus kritikáját figyelmen kívül nem hagyva a primer etnikai kötődéseket is vizsgálni szükséges: az etnicitást az érintettek primordiálisan élik meg. A fő kutatást megelőzően a célcsoport körében végzett pilotkutatásaim szerint is a megkérdezettek szerint az “etnikai csoporthoz tartozásra csak biológiai úton lehet szert tenni” (Horowitz 2006, 242.). Ugyanakkor a primordializmus evolúciós megközelítése szerint az etnikai csoportokról mint “fajokról” való gondolkodás téves (Gill-White 2005), mert a csoportnormákat, a kultúrát a szocializáció során adják tovább. A primordialista megközelítés lényegi eleme, hogy az etnikai közösségek ősi és szükségszerűen állandónak tekintik magukat, “az embereknek van egy mélyen gyökerező pszichológiai mechanizmusuk, ami lehetővé teszi a társadalmi kategorizálást” és ehhez kapcsolódóan belső értékek mentén húznak a csoportok között határvonalat (E. Hale 2004, 106.). Mivel a primordialista nemzetfelfogás a nacionalizmust és a nemzetet eredendőnek – természetesnek – tekinti, ezért azok eredendő közösségek és eredendő felkészültségek közé is sorolhatóak. Ez különösen a primordializmus evolúciós irányzatára jellemző, ami a csoporthoz tartozás legitimitását a “faji” felkészültségekhez köti, “fajspecifikus” adaptációnak tartja és a szimbolikus felkészültségeknek kisebb jelentőséget tulajdonít.

A modern nemzetfelfogás képviselői szerint – Gellner, Smith, Hobsbawm – viszont a modern állam hozza létre a nemzetet és a nacionalizmust, mégpedig azért, hogy magát az államot egybetartsa. A nacionalizmus és a nemzet számukra nem eleve létező dolog, hanem konstrukció. A konstruktivista megközelítés szerint az etnikai csoportok és így a nemzetek is konstruálhatóak – ebben a konstruktivisták osztják a primordialisták álláspontját – mert a konstruálhatósághoz hozzájárul a kollektív emlékezetben gyökerező, korábban már létezett elemek, és a hozzá kapcsolódó asszociációk pedig nagymértékben manipulálhatóak (Horowitz 2006). A modern nemzetfelfogás nem eredendő közösségnek és nem eredendő felkészültségnek (tehát többletnek) tekinti a nacionalizmust és a nemzetet, szignifikációk és intézmények által létrehozott és legitimált tudások társadalmi konstrukciójának. Itt háttérbe szorul a “faji” kritérium, a világ nyers fakultása, és a többi fakultás (“tudása”) válik kritériummá.

Bibó a nacionalizmus kapcsán a történelemben gyökerező kettősséget ismeri fel. Történelmi okokból Közép- és Kelet-Európában a nacionalizmus nem valamely ország

jogaiért vívott harca, hanem egy másik etnikai csoport nemzeti és emberi méltóságának megkérdőjelezése, a fennmaradásért való harc eszköze. Bibó szerint ily módon a nacionalizmusnak két egymásnak homlokegyenest ellentmondó értelmezése létezik: az egyik az antidemokratikus és agresszív nacionalizmus, a másik a patriotizmus. Az agresszív nacionalizmus kifejezetten a kelet-európai és balkáni kis államokra jellemző (a "balkáni puszkaporos hordó") és minden esetben a hatalmi elit szándékára épül, a patriotizmus a nyugati államokra jellemző és a civilségre, a polgárookra épül (Bibó 1990).

Brubaker a közép- és kelet-európai nacionalizmusok tanulmányozása során a kultúrnemzeti nemzetfelfogások három formáját különítette el, a nemzeterősítő nacionalizmust, az anyaországi nacionalizmust, a kisebbségi nacionalizmust és nemzeti populista nacionalizmust. Ezek a nacionalizmusok a nacionalista ideológiák alkalmazásával létrehozott nemzetek nemzetépítési versengését, a konkurens identitás- és emlékezetpolitikákat hivatottak támogatni:

a) A nemzeterősítő nacionalizmus nemzetideológiája etnokulturális. Mivel nem minden állampolgára tartozik az államalkotó nemzetbe, ezért az állam legitim birtokosa az államalkotó nemzethez nem tartozóktól etnokulturális jellegű lojalitást vár el, mint például a nyelv, a kultúra ismerete és az attól különböző elhanyagolása. Így próbálja meg érvényre juttatni az államalkotó nemzet vélt vagy valós érdekeit, a korábbi elnyomás és az erőforrásokért vívott harc miatt pedig állandóan kompenzál. Kutatásomat tekintve ez a román állam sajátos nacionalizmusa.

b) Az anyaországi nacionalizmus a másik állam nemzeterősítő nacionalizmusával szemben, egyfajta szándékos provokálásként, vele kölcsönhatásban jön létre, hiszen olyan nemzetre jellemző, amelynek egyes nemzetrészei és ezzel együtt állampolgárai is – önszántukból vagy sem – egy másik állam határain belülre kerültek. Ez a fajta nacionalizmus küldetésének és jogának tekinti, hogy figyelemmel kíséresse a másik államban élő egykori nemzettagjainak életkörülményeit, érdekeit, valamint a kultúrát és az intézményeket egyaránt. Ez jellemző a jelenlegi magyarországi határon túli kisebbségpolitikára.

c) A politikai határok megváltozása után a korábbi nemzetállamon kívül rekedtek nacionalizmusa a kisebbségek nacionalizmusa. Az újdonsült állam többségi nemzetével szemben „természetes” követeléseket támaszt, igényt tart az állami elismerésre, a legitimációra, az autonómiára. Ez a nacionalizmus jellemző a Romániában egy tömbben élő székelységre.

d) A nemzetállamot a vélt vagy valós ellenséggel szemben oltalmazó nacionalizmus a nemzeti-populista nacionalizmus. Mindent „megvéd”, ami „nemzeti”, és szinte mindent

a nemzeti jelzővel illet: a nyelv, a gazdaság, a kultúra, a hagyományok és így tovább. Állandóan „veszélyek” közepette él, ellenségképe is aktuálisan alakul, csak hogy a legfontosabbakat említsem, a nemzetközi szervezetek, a bevándorlók, az idegen ideológiák. Ellenségképe gyakran antiszemita és nemzetietlennek minősíti a „nemzeti” oldal ellenzékét, vagy azokat, akik szerintük nem eléggé nemzetiek (Brubaker 1996, 26).

Ezen nacionalizmusok azonban nem különálló, önmagukban létező formák, hanem kölcsönhatásban vannak egymással, feltételei egymásnak és csak akkor képesek működni, ha mindegyiknek megvan a maga ellenségképe. Brubaker szerint azonban sokkal inkább azt kell vizsgálnunk, ahogy a csoport létrejön, mint magát a csoportot, mert a csoport létrejötte dinamikus, ezért ha magát a csoportot vizsgáljuk egy adott pillanatban, akkor a vizsgálat csak arra az adott pillanatra lesz érvényes, ezért inkább a csoport konstrukciós lépéseinek vizsgálata a célravezető, hiszen ezek által a lépések által maga a csoport is alakul. A csoporton belüli és azon kívüli kapcsolatok, illetve azok építése az identitáskonstrukciót rajzolja meg.

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy az etnocentrikus nemzetek kapcsán miért nem használom kutatásom operacionalizálásához A. D. Smith fogalmait? Felsorolásszerűen idézzük fel a nemzet jellemzőit:

- 1) a nemzet tagjai és a kívülállók által ismert és elfogadott közös elnevezés;
- 2) közös történelmi terület;
- 3) közös mítosz és történelmi emlékezet;
- 4) nyilvános tömegkultúra;
- 5) egységes gazdaság;
- 6) a nemzet minden tagjára azonos jogi státusz (Smith 1991).

Könnyű belátni, hogy Smith a nemzet jellemzőit olyan nemzetekre alkotta meg, amelyek önálló államisággal rendelkeznek és nem vette figyelembe az olyan állam nélküli nemzeteket, mint a kurdokat vagy a baszkokat, akik több állam területén élnek és a nemzet ismérveit hordozzák (Veres 2005). A történetileg új, formálódó, változó és nem egyetemes entitásokat hiába próbálunk általános és egyetemes keretek közé helyezni, mert a definícióban szereplő kritériumok sem egyértelmű fogalmak, ezért nem annyira gyakorlatiasak egy közösség nemzetként való definiálásában. Ezért a székelyekkel kapcsolatos kutatás megtervezésében nem lehet felhasználni Smith kritériumait. A fenti fogalmakat Smith nem definiálja és határolja le olyanképp, hogy azt egy kutatásban egyetemesen fel lehessen használni. Bár minden fogalomnak van ismert felfogása, de az nem tükrözheti Smith alapállását – nem tulajdoníthatunk neki intenciót – ezért kutatásom során a korábban leírt Csepeli féle nemzetfelfogást és nemzeti identitásdefiníciót

használok, amely jól operacionalizálható és összhangban van Brubaker elméletével is. Brubaker használhatóan ragadja meg az állam nélküli nemzet fogalmát, ami nem csak Közép- és Kelet-Európára jellemző képződmény, de ezzel a történelmi háttérrel és a versengő nacionalista ideológiával összekapcsolva leginkább itt találkozhatunk. Jellemző esete a 19. század folyamán kialakult modern magyar nemzet részét képező székelység 20. századi története: 1920-ban a magyar nemzetnek székelyként definiált része elvesztette saját államiságát és egy másik nemzetépítő nacionalizmus által létrehozott állam fennhatósága alá került. Az őshonos erdélyi románság helyzete is megváltozott, hiszen egy nemzetépítő nacionalista állam állampolgáraivá váltak. A román nemzetállamon belül kisebbségbe került tömbmagyarság politikai, gazdasági és kulturális intézményrendszerét megnyirbálták, és ezzel visszavetették őket a nemzetépítés egy korábbi szakaszába, miközben az identitásuk nem egy kialakuló, fejlődő szakaszban lévő, hanem egy többé-kevésbé kialakult, stabil, versengő nacionalizmuson alapuló nemzeti identitás volt.

A nemzet mint problémamegoldó közösség

A társadalmi konszenzus feltételének Durkheim a kollektív tudat meglétét tekinti, amely a “világra vonatkozó ismeretek közössége” (Pete – Szilczl 2007, 22). A társadalmat a közös megegyezések tartják össze, amelyek normaként intézményesülnek. Ezeket a “kész” normákat az ágens a szocializáció során sajátítja el és kognitív szinten foglalja magában. A társadalom intézményei pedig a kollektív tudat különböző reprezentációi (Némedi 1996), amelyek az ágens számára objektívként – mert készen kapja – léteznek. Amíg ezek az intézmények képesek hatékonyan kezelni, választ adni a világ (mindennapi) problémáira, többnyire érvényesek és legitimek, és ha már nem képesek a problémák kezelésére, akkor a változásukra van szükség. Ha a kollektív tudat etnikai és vagy nemzeti reprezentációja konfliktusos, akkor ezen társadalmi “intézményeknek” (vagy az ágensnek) a változására van szükség az intézménybe vetett bizalom csökkenése miatt, hogy a legitimitásuk helyreálljon. Adott esetben az is lehetővé válik, hogy a “kész”, de elégtelen intézmény/norma helyébe új lép, vagy együtt élnek tovább. Az etnikum és a nemzet a Durkheim által megfogalmazott kollektív tudat része.

A kollektív ágens az individuális ágenshez hasonlóan kollektív aktorral és kollektív sajátvilággal rendelkezik. A konstituens ágensek a kollektív ágensbe kisebb-nagyobb mértékben integráltak, mert a kollektív ágens tagja megteheti, hogy nem vagy korlátozottan vesz részt a kollektív sajátvilágának szolgálatában és így az integráltsága kisebb, de ettől még a kollektív ágens (az etnikum, a nemzet) tagja marad. Az ilyen típusú

kollektív ágensek stabilan és tartósan fennállnak, de szerkezetük nem szervezeti típusú, nincs vezetőjük a szó szervezeti értelmében, stabilitásra törekvünk a családhoz hasonló. Ugyanakkor lehetséges – nem szükségszerűen – hogy a kollektív ágens képviselőjében (nevükben) egy individuális ágens járjon el a kollektív ágens kontituensei legitimitációjával. Ennek az individuális ágensnek a személye, a nemzet vezető ágense változó (pl. Kossuth, Széchenyi, Bibó stb.), és ezt a vezető szerepet meg kell teremteni: ki az aki kompetens megszólalni a nemzet nevében?

Az etnikai és kultúrnemzeti típusú felkészültségek által konstituálódott kollektív ágens nem lehet elhagyni. Konstituens ágensei egységesen mutatkoznak problémafelismerő és -megoldóként és kölcsönös szándékokkal rendelkeznek, elkötelezettek abban, hogy a kollektív ágens perspektívájából felismert – konstituálódott – problémákat a kollektív ágens kölcsönös és közös elérhető felkészültségei által kíséreljék megoldani. A kollektív ágens sajátvilága a belső nyilvánossága, ebben zajlik a problémamegoldó tevékenység. Kommunikációjukra jellemző, hogy sajátos többlet-felkészültségeiken alapszik, létüket integrációjuk biztosítja (Horányi – Szabó 2007). A nacionalizmus a nemzet perspektívájából sajátos kollektív többlet-felkészültségként, propozicionális attitűdként értelmezhető, amely az etnikum majd a nemzet nacionalista kollektív ágens kontituensei számára elérhető és legitim.

A Székelyföld

A székelység leírható territoriális és nem territoriális közösségként is (Bourdieu 1985, Paasi 1989, Hawley 1986). A társadalmi entitás létrehozásának folyamatában a területi struktúra azonosíthatósága nélkülözhetetlen, amelynek határait *társadalmi* szempontok alapján érdemes megvonni, hogy az ott élők számára a mindennapi élet alapos ismerete lehetővé váljon (Warren 1978, Horányi – Szabó 2007). A regionális identitás című fejezetben azt emeltük ki, hogy Paasi és Bourdieu felfogását követve a közös eredet, a kötelékek, a nyelv, a terület, az összetartozás érzése stb. alakítják ki az identitást. Jelen kutatás egyik *módszertani* jellemzője a territoriális megközelítés, mert az ember egyik alapvető ismérve az adott területhez fűződő viszonya, az arról való tudása, érzelmei, jártassága, hiedelmei, önreflexiói stb., vagyis a területhez fűződő felkészültségei, és az alapvető cél ennek vizsgálata. Ezek a felkészültségek implikálhatják valaminek a megtörténését, a cselekvőképességet, a proaktivitást, a reaktivitást, a kontextusérzékenységet, a racionalitást, az identitást, a szerepeket és az intencionalitást. Vagyis mindazt, amitől egy entitást ágensnek tekintünk (Horányi – Szabó 2007).

A szimbolikus térfoglalás az ágens mozgásterének – cselekvési lehetőségek és akciók – kialakításaként is értelmezhető. “Az ágens mozgásterének része annak a színtérnek, amelyben az ágens mutatkozik, pontosabban az a része, amelyet más ágensek mozgástérként engednek: legitimálnak” (Horányi – Szabó 2007, 219). A különböző szimbolikus aktusok és tárgyak azáltal, hogy beemelődnek a közösség diskurzusába a közösség és az intézmények legitimáltá válnak, ami megteremti az ágens kategóriális mozgásterét, vagyis azt a helyet, “amelyben az ágens felkészültségeivel valamiként mutatkozni képes” (Horányi – Szabó 2007, 219). A magukat székelyként identifikáló ágensek általi területi lehatárolás keretét teremt Székelyföld nemzeti identitásának diskurzusára, Székelyföld legitim színtérként való értelmezésére. Ebben az esetben a színtérre “nem az ágensek individuális felkészültsége alapján kifeszített, hanem az intézményi szignifikációk által rögzített szimbolikus tér”-ként (Pete - P. Szilczl 2007, 54) gondolunk, amelyben a szimbolikus felkészültségeknek különös jelentősége van. A szimbolikus térfoglalás során “a színterek különböző kódok alapján láttatják az ágens számára a világot” (Pete - P. Szilczl 2007, 54), amely kódok által történik a probléma és a releváns felkészültségek felismerése, és mindez akkor válik legitimé, amikor az ágens elfogadja az adott konstitutív alapot – ti. Székelyföld földrajzi létezését – a világ leírására alkalmas és releváns kódként.

A fogalmi keretek kijelölését követően ebben a fejezetben a szimbolikus térfoglalás néhány mozzanata, Székelyföld területi lehatárolása, valamint demográfiai helyzete a romániai népszámlálási adatok alapján kerül bemutatásra, annak érdekében, hogy az olvasó számára is egyértelművé váljon a terület tömbmagyarságának és az ott folyó akcióknak a létjogosultsága.

Szimbolikus térfoglalás Székelyföldön

A nemzeti lét egyik igénye és/vagy ismérve az önállóság, amelynek egyik megnyilvánulása a területi lehatároltság, ideális esetben az önálló államiság. A. D. Smith ehhez is köti a nemzet létezését, ugyanakkor léteznek állam nélküli nemzetek, és Brubaker a kelet-európai nacionalizmusok kapcsán helyesen ismeri fel, hogy nemzetállamként Magyarország anyaállam, mert vannak a határain túl is magyar nemzettudattal élő közösségek, különösen nagy számú tömbben Székelyföldön. Az anyaállam magyar identitásúként tekint erre a közösségre, és a kutatásomnak kell megválaszolnia, hogy ez a közösség – az egy tömbben élő székelység – magyarnak tekinti-e a saját identitását? A területi lehatároltság igénye éppúgy lehet a magyar identitásból fakadó, mint egy új nemzet létrejöttékor kialakuló törekvés. Székelyföld határainak kijelölése a névhasználat és a történelmi emlékezet felidézése által egy magyar nyelvű, de más nemzeti identitású közösség kialakításának konstrukciós lépése?

A nemzeti identitás építése a helyi identitás erősítésével történő társadalmi folyamat, amelynek egyik eszköze a szimbolikus térfoglalás. Székelyföldön különböző események által – Világítsuk körbe/Lovagoljuk körbe Székelyföld határait, Székelyek Nagy Menetelése – olyan helyeket jelölnek meg maguknak, amelyekkel érzelmileg azonosulni tudnak. A „hely” kijelölésével, az örökség „helyen” való megteremtésével, megőrzésével, az önmuzealizációval, a virtuális haza megteremtésével lehetőségük nyílik a székely önazonosság megszilárdítására. Ez a térfoglalás az elnyomásból ébredő közösség akciója. „Ami a színtéren előfordul, maga is alakítójává lesz a színtérnek” (Domschitz – Hamp 2007, 102), ahogy a prezentáló és a spektátor egyaránt alakítja a színteret, aktivitásával vagy inaktivitásával.

Egy elképzelt közösség megalkotásához nélkülözhetetlen történelemmé alakítani az emlékezetet – amelyhez szükség van intézmény(rendszer)re – és az átértelmezett múlt örökségének felidézésére (Nora 1999): programmá kell tenni ünnepek és évfordulók (Ezer Székely Leány Napja, Székely Szabadság Napja, Székely Autonómia Napja), szertartások és rítusok (évente megrendezett Őrtüzek), a történelmi emlékezetet megtestesítő emlékhelyek (gyimesi kontumáci kápolna, úzvölgyi temető) által. Mindezek

létrehozása és fenntartása képes egy közösség identitásképző és -erősítő eszköze lenni. Azáltal, hogy a közösség múltjának helyhez kötött eseményeit szobrokkal, emléktáblákkal, felvonulásokkal jelöli meg, gyakorlatilag magáévá teszi a helyet, mintegy szimbolikusan kijelöli határait és lefoglalja a közösség számára. Az ilyen események és tárgyak révén válik a tér szakrálissá, „a közösség történetével összeforrott térré, szülőföldre” (Barna 2000, 695).

A közösség szimbolikusan birtokba veszi a helyet, a birtoklás legfontosabb jelei pedig a) a nemzeti jelképek használata; b) a szimbolikus súlyú közéleti beszéd (hely, időpont, sorrend, hangnem, téma stb.); c) középületek birtoklása; d) templomépítés, új építkezések beindítása és azok megszentelése; e) iskolák, utcák, terek átnevezése; f) köztéri emlékművek állítása; g) etnikai elemek díszítőelemként való megjelenése nyilvános térben; h) szimbolikus súllyal felruházott közösségi rendezvények (Bodó – Bíró 2000, 14). Napjainkban a vidékfejlesztés kapcsán megvalósuló emlékmű restaurálás és a hagyományokat újjáéleszteni kívánt események is a szimbolikus térfoglaláshoz kapcsolhatók, a régi emlékhelyek „újból felfedezése”, új emlékhelyek, események létrehozása jellemzi. Előzöre kiváló példa a madéfalvi veszedelem Siculicidium-emlékműve, a nyergestetői emlékmű vagy akár az „ezeréves határ”¹⁰. A 2004-ben megalkotott székely zászló kulcsszimbólummá válása jól látható kifejezési módja a szimbolikus térfoglalásnak, hiszen képes megjeleníteni az elképzelt közösséghez való tartozást, a csoportidentitást, az önazonosságot és nem utolsósorban a helyhez fűződő érzelmi-rationális viszonyulásokat egyaránt. Ez utóbbi figyelhető meg olyan, Székelyföldről elköltözött személyek esetében, akik, éljenek a világ bármely pontján, kitűzik a székely zászlót vagy gondosan eltéve otthonukban őrzik – ezt mutatja Patakfalvi azon megállapítása is, miszerint a székely zászló „egy olyan képzeletben körülhatárolt közösséget teremt meg, amely az elvándoroltakat vagy az ideiglenesen külföldön, máshol élő személyeket is lokális szubjektumokként kezeli” (Patakfalvi 2015, 49-50). Patakfalvi által felvett interjúkból – amelyet székelyföldi autonómia-mozgalomban aktívan résztvevő fiatalokkal készített – kiderül, hogy „a zászló nemcsak a romániai magyar kisebbségi közösséghez, azon belül a székelységhez való tartozást, hanem egyfajta ifjúsági szubkulturális kötődést, önkifejezést is jelképez” (Patakfalvi 2015, 45).

¹⁰ A szimbolikus térfoglalás különböző praxisairól ld. bővebben Bíró A. Zoltán – Bodó Julianna (1997) Szimbolikus térfoglalási eljárások. In Szabó Márton (szerk.): Szövegvalóság: Írások a szimbolikus és diszkurzív politikáról. Scientia Humana, Budapest, 305-332., valamint Bodó Julianna – Bíró A. Zoltán (2017) Szimbolikus térhasználat változó szerepben. In Replika 2017/5. szám, 147-161.

A szimbolikus térfoglalás a Said féle „overlapping territories” fogalmával is értelmezhető. Ezek olyan területek, amelyekre kettő vagy több nemzet is igényt formál sajátjaként, mint “nemzeti” területre. A versengő nemzetek kizárják egymást a területről és mindegyik a saját “képzeletföldrajzát” próbálja érvényre juttatni (Said 2000). Érdemes az overlapping fogalmával kapcsolatban Csepelit és társait szó szerint idézni: „A mindenkori mában élő emberek nemzeti identitását a szocializáció során kialakult történelmi tudás alakítja, amelynek célja a nemzeti lét naturalizálása és a természeti lét nemzetiesítése. A történelmi jelentőséggel felruházott természeti környezet nemzeti jelentésekkel telítődik, amelyek az adott nemzeti hovatartozást vallók számára azt sugallják, hogy ott s nem másutt kell élniük a világban. Nincs is semmi baj addig, amíg a természeti környezeten nem kell osztozniuk különböző nemzeteknek. Ha azonban ugyanaz a természeti vagy épített környezet egyszerre több nemzet történelmében is szerepet töltött be, akkor nehezen feloldható konfliktusok keletkeznek.” (Csepeli et al. 2002, 26). Bourdieu szerint pedig az ilyen fajta térfoglalások, határmegvonások és lehatárolások – Székelyföld határainak kijelölése őrtüzek által, körbelovaglás által, a Székelyek Nagy Menetelése kapcsán a „végtelen” hosszúságú székely zászló az uralkodó határmegvonás – a román ortodox egyház intézményeinek tudatos elhelyezése, illetve az óriási román nemzeti zászló elhelyezése a székely kisvárosok főterein – ellenében akarják legitimálni az új határdefiníciót (Bourdieu 1985).

Székelyföld szimbolikus területi lehatárolása nem nélkülözi a történelmi beágyazottságot, nem előzmények nélkül való. A Székelyföld megnevezés¹¹ és annak elképzelt határa azonban nem azonos azokkal a közigazgatási egységeknek a határaival, amelyeken elterül. Székelyföld közigazgatási és etnikai határait Orbán Balázs foglalta rendszerbe a Székelyföld leírása című hatkötetes munkájában, amelyben a közigazgatási határokon túl az etnikai határokat is figyelembe vette (Orbán 1868). Megkülönböztette Belső-Székelyföldet (Udvarhelyszék, Csíkszék, Háromszék) és Külső-Székelyföldet (Maroszsék, Aranyoszsék), sőt – kifejezésével élve – történelmi jogon hozzávette a Barcaságot (Brassót és vidékét) is¹². Összefoglaló műve az 1876-os megyerendezés előtt került nyomdába. Az elmúlt több mint százötven év során azonban ez a határ

¹¹ A Székelyföld elnevezés körüli vitákról és a szimbólumok versenyéről ld. bővebben: Patakfalvi-Czirják Ágnes és Zahorán Csaba: A román nemzet határai – régió és identitás Székelyföldön és a Moldovai Köztársaságban. In: Replika 2017/5. szám, 121-128.

¹² Ahogy Orbán Balázs fogalmaz könyve előszavában: „*E munka hat kötetből áll. Öt azokból az öt székelyszéket, a hatodik a Barcaságot tárgyalja, főtekintettel az azt lakó magyarságra. [...] Leírásomban nem ragaszkodtam szigorúan a politikai határokhoz, hanem inkább a természetes vonalokat vettem fel, s azért itt ott kitéréseim által foglalásokat is teszek, remélve, hogy a szellemi téren tett ily »határsértésekért« neheztelést vonni magamra nem fogok*” (Orbán 1868).

szükségszerűen megváltozott és újra kellett alkotni ahhoz, hogy a nemzeti önállóság kritériumát képviselje.

Székelyföld területi lehatárolása

Székelyföld – latinul Terra Sicularum, románul Ținutul Secuiesc, ritkábban Secuimea, „Har-Cov” vagy așa-zisul „Ținut Secuiesc”, németül Szeklerland, angolul Szekelyland – Erdély egyik történeti-néprajzi tájegysége, amely a Keleti-Kárpátok és az Erdélyi-medence találkozásánál található¹³ (**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**). A 13. század második felére kialakult a székelyek kiváltságos területe (Hajdú Z. 2001), amelynek következtében a létrehozott székely székek külön törvényhatóságként működtek és a gazdasági-társadalmi tevékenységben is több évszázadon át aktívan részt vettek (Egyed Á. 2013; Ambrus T. 2010).

A történelmi Székelyföld mint közigazgatási egység 1400-tól az 1876-os megerendezésig öt történelmi székely széket foglalt magában: Udvarhelyszék, Csíkszék, Háromszék (a XVI. század végéig: Sepsiszek, Orbaiszek és Kézdiszek), Marosszék és Aranyosszék (Szádeczky 1927). Aranyosszék területileg elkülönült a többi széktől s napjainkban viszonylag kevés magyar lakja (1. ábra).

1. ábra: A történelmi székek és a Székelyföld mai városhálózata. Forrás: <https://elekes.adatbank.transindex.ro/?terkep=216>, szerk. Elekes T.

¹³ A Keleti-Kárpátok mentén létrejött székek határai hegygerincekhez, szorosokhoz, hágókhöz (Tusnádi-szoros, Maros-fői-hágó) igazodtak, valamint vízfolyások (Fekete-ügy, Barót-patak) határolták. Az Erdélyi-medence területén elhelyezkedő székek esetében az Udvarhely-szék és Marosszék közötti határt a Nagy- és Kis-Küküllő, Aranyosszék határát pedig a Maros és Aranyos völgye, valamint a Torockói-hegység gerince alkotta (Elekes 2011).

A modern nemzetek kialakulásának időszakában az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc¹⁴ következményeként felszámolták a három rendi nemzet – a magyar nemesség, a székely¹⁵ és a szász előkelők – rendszerét. Katonai körzeteket hoztak létre, az új közigazgatás következményeként az 1850-es népszámlálás során Székelyföld az Udvarhelyi Katonai Kerület részét képezte (Dávid Z. 1994; Dányi 1993), mindez Hajdú szerint a politikai elnyomás eszköze volt (Hajdú Z. 2001). 1860-ban az új felosztást a politikai enyhülés jegyében eltörölték és visszaállították a forradalom és szabadságharc előtti közigazgatást, Székelyföldön pedig az 1876-os megyerendezésig a korábbi szék-járás-község rendszer volt érvényben (Orbán B. 1869, Helységnévtár 1873). Az 1876-os megyerendezés legnagyobb feladata azon területi autonómiák beillesztése volt a polgári államszervezetbe, amelyek a rendi-feudális társadalmi viszonyok során jöttek létre (Hajdú Z. 2001). A székely nemzet és annak ősi jogai egyre inkább már csak a retorika és az irodalom területén jelentek meg¹⁶.

A két világháború közötti időszakban (1918-1920) újabb átrendeződésre került sor, egy tágabb értelemben vett Székelyföld-fogalom alakult ki, amely magában foglalta a Brassóban és környékén, valamint a Kis-Küküllő mentén élő magyarságot is. Paál Árpád a két világháború között kidolgozta a Székely Köztársaságról szóló elképzeléseit, miszerint a székelyek az önrendelkezési jog alapján fenntartják a kapcsolatot Magyarországgal, de ha a trianoni békeszerződés következtében más eredmények születnek, akkor a székelyek önálló államot alkotva kívánnak élni (Paál 1992). Hasonló kísérlet az 1919. évi párizsi kisebbségvédelmi szerződés 11§. nyomán leírt székely közületi autonómia is, amelyről Mikó Imre írásaiban lehet részletesen olvasni (Mikó

¹⁴ 1848. október 16-án Agyagfalván székely nemzetgyűlésre került sor, ahol Berzenczey László kormánybiztos, Marosszék egyik országgyűlési képviselője szerint egy három személyből álló ideiglenes székely kormányt kell kialakítani, székely nemzeti katonai tábornokot kell szervezni, valamint tanácskoznunk szükséges a székely nemzet régi szabadságának visszaszerzéséről. Ez a gyűlés a székely népfelkelés kezdete, az 1848-1849-es szabadságharchoz való csatlakozás dátuma. <http://udvarhelyszek.eloerdely.ro/telepulesek/agyagfalva> [2019. 10. 10., 18:09]

¹⁵ Régi rendi nemzetfelfogás szerint: „székünkben a román falvak is székelyek; székely örökséget bírnak, székely örökösödési törvényt élveznek, s büszkén vallják magok is magukat székelyeknek” [Korunk, 7. (1867) 66. sz. (június 5.)]

¹⁶ Kelet-Európában a nemzetné válási folyamatban a kultúrnemzeti megközelítés érvényesült (Hobsbawm 1990), a magyar nemzeti tudat esetében a kultúrnemzeti és államnemzeti fejlődés is megfigyelhető a 19. század folyamán, de végül a kultúrnemzeti megközelítés lett a meghatározó (Szűcs 1984). Felértékelődtek a nyelvi és kulturális sajátosságok, a magyar nemzetpolitika már nem csak területi, hanem nyelvi-kulturális közösségként is tekintett a nemzetre, a székelyek esetében is a kultúrnemzeti koncepció érvényesült (Veres 2005). Erdély uniója után a székely érdekeket megjelenítő regionális párt nem alakult ki, bár 1914-ig a Székely Társaságok Szövetsége és az Erdélyi Szövetség is megpróbálta képviselni az érdekeket a kormányok felé (Romsics 2010; Bárdi 2003; Egry 2013). A 20. század elejétől jelent csak meg az országgyűlésben a „székelykérdés”, mint a régió fokozatos gazdasági-társadalmi lemaradása, „az újságok arról számoltak be, hogy a székely származású képviselők akciót indítottak »Székelyföld a székelyeké« jelszóval” (Pál 2016, 66), ennek eredményeképpen 1901-től megindult a „székely akció”, amelynek keretében többnyire iparfélesztéssel foglalkoztak a térségben.

1934; 1936). A magyar kultúrnemzetbe lassan integrálódó székelység - amelynek hagyományos székely identitása a modern magyar nemzetépítés diskurzusába ágyazódva őrződött tovább (Pál 2016) - az első világháborút lezáró 1920. június 4-i trianoni békeszerződés következtében Románia részévé vált, kiszakadt a magyar nemzetépítésből és egy új államalkotó nemzet nemzetépítési törekvéseivel kellett szembenéznie. Közigazgatási szempontból 1925-ig az I. világháború előtti vármegye- és járáshatárok maradtak érvényben (Martinovici, C. – Istrati, N. 1921). A román politikai berendezkedés azonban felülről irányított volt, megszűntek az önkormányzati alapú közigazgatások, valamint megindult Románia egységesítésének folyamata¹⁷, amely kulturális expanzióként, etnikai átrétegződésként, új közigazgatási apparátus kiépítéseként volt értelmezhető (Livezeanu 1995). 1923-ban a román alkotmány nemzetállammá nyilvánította Romániát¹⁸, nem tartotta be azonban sem az 1918-as Gyulafehérvári Nyilatkozatban¹⁹ foglalt kisebbségi jogokat – amelynek csak az egyesülésre vonatkozó része került végül becikkelyezésre –, sem az 1919-es Antanttal aláírt kisebbségvédelmi szerződést²⁰. Már ebben az időszakban felbukkantak autonómiatörekvések, de mind sikertelenek bizonyultak Románia nemzetépítő tevékenységeinek tükrében (Bárdi 2016). Az 1926-os újabb területi átszervezés a hagyományos szék, illetve járáshatárokra kevésbé volt figyelemmel, következtében „Háromszék és Udvarhely megye az 1876-ban hozzácsatolt falvak nagy részét elveszítette, Csík megye É-i, vegyes lakosságú községeit hozzácsatolták a nagyobb részt román lakta területekkel bővített Maros megyéhez” (Elekes 2011, 423). Marosszék Kis-Küküllő menti falvainak nagy része Udvarhelyszékhez került, Aranyosszék pedig két járásra osztották Torda megyén belül. (Legea... 1925, Împărtășirea... 1926, idézi Elekes 2011, 423).

1939-1944 között a II. bécsi döntést követően Székelyföld nagy részét ismét Magyarországhoz csatolták, az új országhatár azonban több szakaszon nem a nyelvhatárt

¹⁷ Az elrománosítás eszközei voltak a magyar településnevek románosítása, a templomépítések (hagymakupolás forradalom) – 1918 és 1940 között közel 463 templom épült (191 ortodox és 272 görögkatolikus), ebből 120 Székelyföldön –, valamint erőszakos vallásváltoztatások, tömegesen kikényszerített áttérések is jellemzőek voltak (Szlucska, 2009).

¹⁸ Az alkotmány, amely leszögezte, hogy Románia „egységes és oszthatatlan nemzeti állam” a modern liberális nacionalizmus szellemében jött létre. A nemzeti kisebbségek fogalmát nem ismerték el, csak a vallási kisebbségeket, ezáltal az alkotmány kisebbségi jogokat nem is tartalmaz.

¹⁹ A gyulafehérvári határozatban leszögezték: „Teljes nemzeti szabadság az együtt lakó népek számára; minden népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához a saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által.” A határozatból azonban ezt nem, hanem csak a területek egységesítésére vonatkozó részt cikkelyezték be.

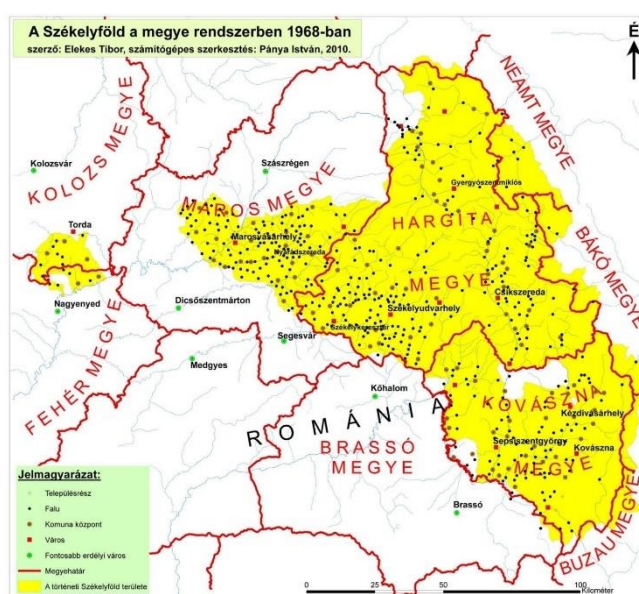
²⁰ „Joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, igazgatni... A székely és szász közületek... vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot kapnak.” – részlet az 1919-es kisebbségvédelmi szerződésből. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a román politika szerint a szerződésben biztosított székely közületi autonómia biztosítva van az egyházi intézményrendszer által.

követte, Csík- és Háromszék keleti pereme, Háromszék déli és nyugati, valamint Udvarhely- és Marosszék DNy-i pereme is országhatár lett. Aranyosszék „a romániai Kolozs-Torda és Fehér megye része volt” (Elekes 2011, 423). A döntést követően Magyarország külön régióként kezelte Székelyföldet (Maros-Torda, Udvarhely, Csík és Háromszék területét értve alatta), ennek tanúbizonysága a felállított Székely Határőrség is. Az időszakot a kulturális emlékezet mint virágzó és örömteli magyar világot írja le, ugyanakkor néha ellentéteket is szült az anyaország erős gyámsága (Oláh 2016). 1947. december 30-án kikiáltották a szovjet mintára szervezett Román Népköztársaságot, Székelyföld újra Romániához került, a szerződés visszaállította Románia 1920-ban meghúzott nyugati határát (Vincze G. 2005).

Románia egész területén, így Székelyföldön is 1950-ben szovjet típusú közigazgatási rendszert alakítottak ki, ezzel teljesen átszabva Székelyföld területét²¹, amelynek következtében a területet tartomány-rajon-komuna rendszerre osztották. Marosvásárhely, Erdőszentgyörgy és Gyergyószentmiklós rajon lett a Maros Tartomány részeként, Csík, Udvarhely, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely és Kőhalom szintén rajonokká váltak és a Sztálinra átnevezett Brassó tartományhoz lettek csatolva (Legea... 1950, idézi Elekes 2011, 424). 1952-ben létrehozták a Magyar Autonóm Tartományt (keleten és délen az 1950-ben meghúzott határ, délnyugaton a történeti Székelyföld, északnyugaton az újonnan kialakított rajonhatárok szegélyezték), amely Székelyföld nagy részét magában foglalta (10. ábra), összesen 9 rajon tartozott hozzá (Kocsis K. 2007, Bottoni, S. 2008). A Magyar Autonóm Tartomány határain kívül élő magyarok jogai kevésbé érvényesültek és erőteljesen zajlott az asszimiláció, a szórványban élő magyarságtól megtagadták az alapvető jogokat, ez volt az „erdélyi gettósítás” (Bottoni 2008, 426). Tovább folytatódott a rajonok létrehozása, 1956-ban Székelykeresztúr rajon (Indicator... 1956), 1960-ban Dicsőszentmárton és Marosludas rajon is a Maros-Magyar Autonóm Tartományhoz tartozott, a korábbi Háromszéket (Kézdivásárhely és Sepsiszentgyörgy) pedig Brassó Tartományba sorolták. Ezáltal a 13 500 km²-es terület 10 rajonnal rendelkezett és az 1960-as statisztikai évkönyv szerint 731 000 ember lakta, akiknek 77%-a magyar nemzetiségűnek vallotta magát (A M.A.T. Statisztikai Évkönyve 1960, idézi Bottoni, S. 2008).

²¹ 1950-1968 között Csík és Gyergyó külön rajonok voltak, ezzel megszűnt a több évszázados közös igazgatási hagyomány, a Gyergyói-medence ugyanakkor történelme során először tartozott egy közigazgatási egységhez. A történeti Székelyföld K-i része (Gyergyóholló, Gyergyótölgyes, Gyergyóbékás, Gyimesbükk stb.) moldvai központok irányítása alá került, Aranyosszék pedig Kolozs tartomány része lett.

Az 1968-ban történt újabb átszervezés következtében megszűnt a Maros-Magyar Autonóm Tartomány, Székelyföld három megyére osztódott, Hargita, Kovászna és Maros megye, Aranyosszék pedig Kolozs és Fehér megye területén helyezkedett el (Legea... 1968). A megyésítés gyengítette az egységes Székelyföld képet (2. ábra), Maros-szék egy olyan román többségű megye részévé vált, amivel egyre távolabb került az immár mentális térképen létező Székelyföldtől. A sok átrendeződés után már nem beszélhetünk úgy Székelyföldről, mint az egykori sajátos közigazgatási területről – bár a „szék”, mint közigazgatási elnevezés máig élő a közösség kommunikációjában. A megyésítés által Hargita és Kovászna megye új gazdasági, politikai és kulturális intézményrendszerekhez jutott, ezzel némiképp erősítve a meggyengült Székelyföld helyzetét.

2. ábra: A Székelyföld a megye rendszerben 1968-ban. Forrás: <https://elekes.adatbank.transindex.ro/?terkep=214>, szerk. Elekes T.

A rendszerváltás után tizenhat autonómiatervezet/kisebbségi törvénytervezet készült, ebből négy vonatkozott Székelyföldre: I. Székelyföld autonómia statútuma (1995, Csapó József); II. Székelyföld autonómia statútuma²² (2003, SZNT); III. Kerettörvény a régiókról²³, Autonómia-csomagterv, 3 dokumentumból áll: 1) Kerettörvény a régiókról,

²² Az SZNT által 2004. január 17-én véglegesített és elfogadott autonómia-statútum nyolc főszék létrehozását tartotta célszerűnek: a) Kézdiszék: székhelye Kézdivásárhely; b) Orbaiszék: székhelye Kovászna; c) Sepsiszék: székhelye Sepsiszentgyörgy; d) Csíkszék: székhelye Csíkszereda; e) Udvarhelyszék: székhelye Székelyudvarhely; f) Gyergyószék: székhelye Gyergyószentmiklós; g) Maros-szék: székhelye Marosvásárhely; h) Miklósvár- és Bardocszék: székhelye Barót. (Székelyföld Autonómia Statútuma I. Fejezet, 4. szakasz).

²³ Az EMNT megbízásából 2003-ban egy szakértői csoport Bakk Miklós koordinálásával kidolgozott egy kerettörvényt a régiókról, amelyben a következőt tartják Székelyföldről, mint különleges jogállású régióról: „(2) A Székelyföld régió a következő területet foglalja magába: Kovászna megye jelenlegi területét, Hargita megye jelenlegi területét valamint Maros megye azon részét, amely hagyományosan a Székelyföldhöz

2) Székelyföld különleges jogállású régió autonómiájának statútuma, 3) Törvénytervezet Székelyföld különleges jogállású régió létrehozásáról (2003, szakértői csoport, koordinátora Bakk Miklós); IV. A romániai Székelyföld autonómia statútuma (2014, RMDSZ). A tervezetek olyan mentális térképek létrejöttéhez járulnak hozzá, amelyek többek között befolyásolják a közvélekedést²⁴.

Románia 2011-ben újra át akarta szervezni az ország területét, a tervek megszülettek, kivitelezésük viszont nem történt meg. Az egyik tervezet szerint egy közel 2,5 millió lakosú, Brassó központú közigazgatási egységet hoznának létre, amely Hargita, Kovászna, Maros, Brassó, Szeben és Fehér megyét foglalná magában (ez esetben a lakosság 1/3-a lenne magyar). Egy másik tervezet szerint Hargita, Kovászna és Maros megye alkothatna egy közigazgatási egységet (ez esetben 60% lenne a magyarok aránya). Egy harmadik tervezet a történeti Székelyföld határaihoz igazodó egységet képzel el, amelynek közel 80%-a lenne magyar. A legnagyobb romániai kormánypárt 2011 októberi nyilatkozata alapján viszont inkább tartományrendszerben gondolkodnak, „a tervek szerint Háromszék Brassóhoz, Csík-, Udvarhely- és Marosszék Marosvásárhelyhez tartozna” (Elekes 2011, 427). A dolgozat elkészüléséig újabb országos szintű tervezetek nem születtek és újabb közigazgatási átszervezés sem történt.

A mai szűkebb értelemben vett Székelyföld Erdély délkeleti részén található vidék amely három, az 1968-as területi-közigazgatási átszervezés után kialakított megyék területén helyezkedik el: Hargita, Kovászna és Maros (Aranyosszék nem tartalmazza, de magában foglalja Maroshévizet és környékét). Területe mintegy 12 000 km², ahol az erdélyi magyarság többi csoportjától eltérően etnikai többségben (egy tömbben) élnek magyarok, székelyek. A továbbiakban ezen területi besorolás szerint értelmezem Székelyföldet.

tartozott (...)” (Autonómia-csomagterv. 1. cikkely, 2. bekezdés). A régió területi-közigazgatási felosztását és székhelyét tekintve pedig a következőket állapítják meg: 1. Kézdi-Orbai szék: székhelye Kézdivásárhely; 2. Seps-Bardóc szék: székhelye Sepsiszentgyörgy; 3. Csík-Gyergyó szék: székhelye Csíkszereda; 4. Udvarhely szék: székhelye Székelyudvarhely; 5. Maros szék: székhelye Szováta; 6. Bodzavidék/Intorsura Buzaului különleges körzet, amelynek székhelye: Bodzafurduló/Intorsura Buzaului. További megállapítások: (2) Marosvásárhely municípium nem tartozik egyik területi-közigazgatási egységhez sem, a régióon belül sajátos státussal rendelkezik, melyet külön regionális jogszabály állapít meg. (3) Székelyföld székhelye: Csíkszereda. A régió megalakulását követő ötödik évben a regionális tanács új székhelyet jelölhet ki. (4) Öt évvel Székelyföld régió megalakulását követően a régió határa mentén levő, azon kívül vagy belül elterülő települések és kistérségek népszavazás útján határozhatnak arról, hogy ki- illetve bekerüljenek a régióba. A népszavazás eredménye nyomán a parlament hagyja jóvá Székelyföld régió határainak módosítását” (Autonómia-csomagterv. 2. cikkely, 1-4. bekezdés).

²⁴ Az EMNT megbízásából készült kerettörvény tervezet a dolgozat elkészültéig még nem került parlamenti megvitatásra, az SZNT kezdeményezésére készült tervezetet a román parlament már tárgyalta és elutasította. Mindkét tervezetről elmondható, hogy a ma használatos elképzelés – a szűkebb értelemben vett – Székelyföldről három, az 1968-as területi-közigazgatási átszervezés után kialakított megyék területén helyezkedik el: Hargita, Kovászna és Maros, Aranyosszék nem tartalmazza, de magában foglalja Maroshévizet és környékét.

Székelyföld demográfiai helyzete

Miután ismertettem azt a területet, amelynek fiataljai képezik a vizsgálat tárgyát, fontos tisztán látni azt is, hogy a népszámlálási adatok alapján mekkora népességgel számolhatunk. Előre kell bocsátanom, hogy a népszámlálások során a magyar, a székely és a csángó mint etnikai besorolás külön kóddal rendelkezik, de a fellelhető adatokban azok, akik székely vagy csángó etnikumúnak vallották magukat, a székely megyéket tekintve is elenyésző számúak. Ennek oka, hogy a népszámlálásokat megelőzően a magyar érdekelttségű politikai pártok mellett foglaltak állást, hogy minél többen vallják magukat a magyar nemzethez tartozónak, hogy a Romániában élő magyarok minél hangsúlyosabban jelenjenek meg, nehogy a csángókhöz hasonlóan leválasszák a magukat magyar nemzetiségűnek vallók csoportjáról. Ezért a székely és a csángó bár statisztikai kategóriaként léteznek, a dolgozat szempontjából mint statisztikai kategóriát nem dolgozom fel. Az adatok a Nemzeti Statisztikai Hivatal (Institutul Național de Statistică) honlapjáról származnak.

A rendszerváltás után, a dolgozat lezárásáig három népszámlálás volt Romániában: 1992-ben, 2002-ben és 2011-ben^{25,26}. Az 1992. évi népszámlálás adatai szerint Hargita megye lakosságának 84,71%-a (295 104 fő), Kovászna megye lakosságának 75,24%-a (175 502 fő) és Maros megye lakosságának 41,41%-a (252 651 fő) volt magyar nemzetiségű. A 2011-es népszámlálás adatai szerint Hargita megye lakosságának 82,89%-a (257 707 fő), Kovászna megye lakosságának 71,59%-a (150 468 fő) és Maros megye lakosságának 36,46%-a (200 858 fő) volt magyar nemzetiségű (11. ábr).

Székelyföldön él egy tömbben tehát az erdélyi magyarság nagy része, és itt él a legtöbb magyar anyanyelvű és magyar nemzetiségű személy az országban a többségi nemzetalkotó románsághoz viszonyítva, a romániai magyarság mintegy fele (12. ábra). A terület településhálózata rurális, a falu a meghatározó, a Csíki- és Gyergyói-medencében inkább a nagyobb falvak, míg Maros és Udvarhely területén az apróbb, kis falvak a jellemzőek. A városok többsége is faluból nőtt ki magát mint Csíkszereda, amely több faluból kisvárossá, majd 1971 óta municípiummá – megyei jogú várossá – növekedett.

A Hargita, a Kovászna és a Maros megyei statisztikai adatokat feldolgozva, a dolgozat szempontjából releváns korosztályi szűrés (18-35 éves korosztály) által külön az

²⁵ Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852-2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatsorai. <http://nepszamlalas.adatbank.transindex.ro/> [2019. 07. 19., 9:28]

²⁶ Recensământul Populației și Locuințelor. <http://colectaredate.insse.ro/phc/public.do> [2019. 07. 19., 9:28]

anyanyelvre és külön a nemzetiségre vonatkozó adatok alapján az alábbi eredmények születtek (százalékban, az adott megye össznépességének arányában) (1. táblázat):

		Hargita megye		Kovászna megye		Maros megye	
		1992	2011	1992	2011	1992	2011
nemzetiség	magyar	84,71	82,89	75,24	71,59	41,89	37,47
	román	14,05	12,60	23,40	21,42	54,28	53,81
anyanyelv	magyar	85,41	84,09	76,17	73,14	41,41	36,46
	román	14,09	14,86	23,68	23,84	52,05	50,35

1. táblázat: A magyar és román anyanyelvűek és nemzetiségűek aránya a népszámlálások tükrében (1992-2011) (saját szerkesztés) Forrás: Az 1930–2011. évi népszámlálások eredményei (INS 1994, 2013a).

Mindhárom megyében 1992 és 2011 között az összlakossághoz képest a 18-35 éves korosztályban csökkent a magyar és román nemzetiségűnek vallók aránya, az anyanyelv terén azonban másként alakultak az arányok. Hargita megyében 1,32%-kal, Kovászna megyében 3,03%-kal, Maros megyében 4,95%-kal lett kisebb a magyar anyanyelvűek aránya. A román anyanyelvűek Hargita megyében 0,77%-kal, Kovászna megyében 0,16%-kal bővültek, Maros megyében 2,3%-kal csökkent. Ha összeadjuk a román és magyar adatsorokat, látható válik, hogy az eredmény nem éri el a 100%-ot, ennek oka, hogy más nemzetiségűek – , roma, német, örmény stb. – is élnek a vizsgált területen. A vegyes házasságokban születettek is vállalhatnak más anyanyelvet mint nemzetiséget. Megállapítható az 1. táblázat adataiból hogy a régió magyar többségű, ugyanakkor látszik Maros megye mind anyanyelvi mind nemzetiségi szinten történő elrománosodása is. A következőkben röviden áttekintem, hogy a témával foglalkozó kutatók milyen következtetéseket vontak le a népszámlálási adatok kapcsán és mindez hogyan viszonyul a témámhoz.

Az 1992-es népszámlálás útmutatója szerint a nemzetiségek meghatározásakor a magyar (maghiara, ungura) a 11-es kóddal, a székely (secuiasca) a 33-as kóddal van jelölve. Az anyanyelv meghatározása során ugyanez a kódolás látható (Manualul personalului de recensamint 1991, 95-96). A 2002-es népszámlálás útmutatója világosan megszabja a kérdezőbiztosnak, hogy tartsa tiszteletben az etnikumok önbevallásának módját és ha valaki szásznak, székelynek, lipovánnak, ruszinnak stb. vallja magát, akkor azt oly módon kell felvinnie a kérdőívre, hogy nem vonhatja össze a némettel, magyarral, oroszsal, ukránnal stb. (Manualul personalului de recensamint 2002, 81).²⁷ Itt is a

²⁷ Recenzorul are obligația să respecte ntocmai denumirile de etnii pe care populația le-a declarat - n deplină libertate - la recensământ. Ca atare, se interzice cu desăvârșire recenzorilor să asimileze denumirile de etnii declarate, cu alte etnii. Astfel, dacă unele persoane au declarat etnia sas, secuî, lipovean, rutean etc., recenzorul va centraliza aceste persoane pe ndurile n care sunt nscrise aceste denumiri și nu le va include pe ndurile germani, maghiari, ruși, ucraineni etc.

nemzetiségek meghatározásakor magyar (maghiara, ungura) a 11-es kóddal, a székely (secuiasca) a 33-as kóddal van jelölve. Az anyanyelv meghatározása során ugyanez a kódolás látható. Az útmutató szerint azokat a személyeket pedig, akik erdélyinek, máramarosinak, olténiaiak, moldovánnak, dobrudzsainak stb. vallja magát a 10-es kódhoz (román) kell besorolni, ezt azzal magyarázzák, hogy ezek nem etnikumok, hanem Románia egyes területeire vonatkozik az önbesorolás (Manualul personalului de recensamint 2002, 87).²⁸ Az útmutató 125. pontja a kettős állampolgárság azonosításáról szól, ahol Magyarország a 89-es kóddal van jelölve.²⁹ Hasonló a módszer a 2011. évi népszámlálás kapcsán is, ugyanakkor megállapítható, hogy a 2002. évi népszámlálási adatokhoz képest a 2011. évi adatok nem mutatnak nagymértékű fogyást a székely települések körében, sőt egyes esetekben kismértékű statisztikai térnyerés is azonosítható, ahogyan az a 2. táblázatban számszerűsítve is látható:

	Lélekszám (magyar nemzetiségű népesség)		Csökkenés (%)
	1992	2011	1992-2011
Hargita megye	295104	257707	12,67%
Kovászna megye	175502	150468	14,26 %
Maros megye	252651	200858	20,5 %

2. táblázat: A magyar nemzetiségű népesség lélekszáma és csökkenése (%) a székelyföldi megyékben 1992-2011 között. (Veres 2015)

Veres számításai alapján Székelyföldön volt a magyarság legkisebb fogyása a 2002-2011 közötti periódusban, a magyarok létszámának csökkenése elmarad az országos 14%-os átlagtól, főleg Hargita és Kovászna megyében (Veres 2015). Hasonló következtetésekre jut Kiss is, aki szerint „Székelyföldön a magyar népesség száma jóval kisebb mértékben csökkent, mint az országos átlag, ami alapján kijelenthetjük, hogy egyike volt Románia azon régióinak, amelyek a leginkább meg tudták tartani a népességüket.” (Kiss 2012, 14). A Székelyföldön élő erdélyi magyarok aránya 1992 és 2011 között 4 %-kal emelkedett. Amennyiben még mindig kérdés az olvasó számára, hogy miért a fiatal generáció nemzeti identitásának kutatásáról szól a dolgozat, előretekintő következtetésnek veheti Kiss alábbi idézetét: „(...) az arányeltolódás még hangsúlyosabb, ha a fiatal generációkat tekintjük. A 2010-ben született magyar

http://colectaredate.insse.ro/phc/metadata/RO_Manual2002_RO.pdf (81. p.) [2019. 07. 19., 9:50]

²⁸ Pentru persoanele care declară că sunt ardeleni, maramureșeni, olteni, moldoveni, dobrogeni etc. se nscrie codul 10 (romnă), acestea nefiind etnii propriu-zise, ci se referă la o regiune de pe teritoriul Romniei. http://colectaredate.insse.ro/phc/metadata/RO_Manual2002_RO.pdf.(87. p.) [2019. 07. 19., 10:28]

²⁹ Pentru persoanele pentru care s-a nregistrat o altă cetățenie dect cea romnă și pentru acelea care au dublă cetățenie, recenzorul a nscris n spațiul rezervat n acest scop cetățenia sau cetățeniile declarate de persoana recenzată. http://colectaredate.insse.ro/phc/metadata/RO_Manual2002_RO.pdf (89. p.) [2019. 07. 19., 11:12]

gyermek 49%-a székelyföldi, az iskolát magyar nyelven kezdő gyermekek többsége is ebből a régióból kerül ki.” (Kiss 2012, 15). A magyar nemzetiségű lakosság aránya 1992 és 2011 között Hargita megyében minimálisan emelkedett, Kovászna megyében kis mértékben csökkent és Maros megyében csökkent a legdrasztikusabban (10 év alatt 1,7%-os csökkenés) (3. táblázat).

Megye	1992	2011
Kovászna	75%	73,7%
Hargita	84%	85,2%
Maros	41%	38,1%

3. táblázat: A magyar nemzetiségű lakosság arányának változása 1992-2011 között Székelyföldön (saját szerkesztés). Forrás: Az 1930–2011. évi népszámlálások eredményei (INS 1994, 2013a).

Székelyföldön, főleg Csíkszeredában és Sepsiszentgyörgyön a magyarság megtartotta többségét, Marosvásárhelyen pedig 2002-re vált kisebbséggé (46,7%).

Az egy tömbben való megmaradás két fenyegető tényezője a többségi nemzet állami nemzetépítő folyamata mellett az előregedés és az elvándorlás. Nézzük meg, hogyan áll Székelyföld ezen a terén. Az 1989–90. évi rendszerváltás és az abortusztilalom megszűnése jelentősebb esést okozott a születésszámokban (Veres 2015, 56). Romániában a székelyföldi régió korfája kiegyensúlyozottnak tekinthető, az előregedés mértéke a romániai átlaghoz hasonló (Veres 2015, 53-55). A kivándorlás problémáját tekintve egy részletes táblázat készült, amely magában foglalja a román forrásokat a Románia Demográfiai Évkönyve alapján, valamint a magyar forrásokat a KSH Demográfiai Évkönyve alapján (17. táblázat). A hivatalos adatok szerint az 1992-es népszámlálást követő dekádban több mint 66000 magyar nemzetiségű vándorolt ki Romániából Magyarországra, ebből több, mint 57 ezer úgy, hogy ott állampolgárságot szerzett. Azoknak a száma, akik csak ideiglenesen tartózkodnak Magyarországon ennél sokkal magasabb, de nehéz összesíteni, mert nem mindenki jelenti be azt az illetékes hivatalnál. Ezeknek az „új” kivándorlóknak egyik sajátossága, hogy megtartják román állampolgárságukat, így egy részük hazatérhet. Ezt követően a 2011-es népszámlálásig 77789 magyar nemzetiségű vándorolt ki. Összességében az 1977–2011 között eltelt 35 év alatt hivatalos nyilvántartások szerint mintegy 255000 magyar nemzetiségű román állampolgár vándorolt ki Romániából, zömük Magyarországra, ahonnan egy részük tovább ment Nyugat-Európába. 2007–2011 között zajlott elvándorlás során a romániai magyarok már munkavállalás céljából elsősorban nem Magyarországot választották célországként, hanem más európai országokat az Európai Unió nyugati feléből. Ezekről

viszont nincsenek nemzetiségi bontású adatok, csupán a 2011-es népszámlálási adatok megyékre lebontott kimutatását ismerjük a célországok megjelölésével (18. táblázat).

A népszámlálási adatok ismerete kiemelten fontos, hiszen a székelyföldi régió felértékelődése zajlik, amelynek etnikai keretprogramjaként már nem egy többségi társadalmon belüli etnikai intézményrendszer fenntartása vagy megerősítése a cél, hanem „a régiószervezés: pontosabban a Székelyföld régió magyar dominancia alatti megszervezése” (Kiss 2012b, 16). Álláspontom szerint ez a régiószervezés mind a román, mind a magyar társadalommal szembeni elkülönüléshez és a régióban élő fiatalok körében egyfajta kisebbségi (székely) nemzeti identitás megerősödéséhez vezet.

Kutatásmódszertani alapvetés

A kutatás a székelyföldi magyar anyanyelvű fiatalok identitásukkal kapcsolatos meglátásainak szisztematikus megfigyelése, olyan kérdésekre keresi a válaszokat, amelyek viselkedésre, diskurzusra, szimbólumhasználatra és identitásra vonatkoznak. A minél pontosabb, átfogóbb kép kialakítása érdekében több módszer alkalmazása is indokolt volt (trianguláció), az alkalmazott kutatási módszerek 1) a rendszerváltás utáni reprezentatív, nagymintás kérdőíves ifjúságkutatások másodelemzése a székelyföldi fiatal felnőttek válaszainak szűrése révén; 2) az egyéni, félig strukturált interjúk, valamint 3) a fókuszcsoportos interjúk. A másodelemzésekből visszavetíthető folyamatok igazolhatók a fókuszcsoportos kutatások által. A társadalom által birtokolt jelentések feltárására, a szimbolikus vizsgálatára különösen alkalmas módszer az interjú, a fókuszcsoportos interjúk során pedig lehetőség nyílik a viselkedés feltérképezésére, a viselkedés által az egyén és ezen keresztül a társadalom folyamataira enged következtetni. A módszerek együttes alkalmazásával az egyének nézőpontjából igyekszem megérteni a társadalmi folyamatokat.

A PTC perspektívájából adódóan a kommunikációt állapotnak tekintem, ezért állapotnak tekintem a problémamegoldáshoz elérhető felkészültség is. Az állapot pedig változhat, így pedig a közösségek is megváltozhatnak. Ilyen értelemben az egyes közösségek széteshetnek vagy átrendeződhetnek, újak jöhetnek létre belőlük/helyettük. Tehát az állapotváltozás azt is jelentheti, hogy a korábbi állapot is megmarad, miközben a közösségen belül valami változik, megjelenik benne valami új a régebbi mellett vagy helyett. Az, hogy a székelyföldi fiatal felnőttek milyen csoporthoz tartozónak érzik magukat, mit gondolnak ennek kapcsán saját identitásukról és hogyan viszonyulnak az őket körülvevő más csoportokhoz, az csak az adott csoporton belül vizsgálható. Az eredmény az éppen aktuális állapotot mutatja, csakis azt lehet meghatározni, hiszen az adott (etnikai, nemzeti) csoportra jellemző attitűdök és az attitűdök hatókörében megjelenő tartalmak nem általánosak, változhatnak. Mindez egy dinamikusan változó valóság, éppen ezért nem is hasznos általánosítani.

A kutatás első lépéseként a másodelemzések készültek el, ezt követte az egyéni, félig strukturált interjúk szervezése, amelynek során nyilvánvalóvá váltak azok a témák és kérdések, amelyek a székely identitás vizsgálatában elengedhetetlenek. Ezt követően minicsoportokkal a kapott eredmények megvitatása történt. Így pontos kép alakulhatott ki az identitás alulról szerveződő kezdeményezéséről (Feischmidt 2005), a fontos témák

epicentrumának feltárásáról, a politikai eseményekre a fiatal felnőttek által adott reakciókra, valamint a kutatói értelmezés visszaigazolására.

A célcsoport

A kutatás célcsoportja a Székelyföld (Hargita, Kovászna és Maros megye) területén élő magyar anyanyelvű személyek. Azonban ez így igen tág meghatározás, szükséges különbséget tenni a generációk között, mert az eltérő korcsoportokhoz eltérő felkészültségek (hiedelmek, emlékek, attitűdök, szerepek) társulnak és emiatt az identitásuk is eltérést mutat. A korcsoportok meghatározásánál az 1989-es romániai forradalom évét tekintettük kiindulópontnak. Az első korcsoport a 60 év feletti, akik akkoriban jó eséllyel már megállapodott, családos emberek voltak, Ceaușescu diktatúrájában szocializálódtak, abban az időszakban, amikor a magyarság erőszakos asszimilációnak volt kitéve. A második korcsoport a 35 és 60 év közöttiek, akiket a rendszerváltozás fiatal felnőtként ért, általában családalapítás előtt álltak és személyiségük, identitásuk még jelentősen változhatott. A harmadik korcsoport a 18 és 35 év közötti fiatal felnőttek, akik 1989 körül születtek, a kibontakozó demokráciában szocializálódtak és a diktatúra nem volt meghatározó tapasztalatuk. A 60 év feletti korcsoport romantikus, nosztalgikus, a múltban élő emlékekkel kapcsolódik az anyaországhoz, minden idegszálával magyarnak vallva magát, a 35 év feletti korosztály az elismerés és az anyaországhoz tartozás egyenrangú igényét fejezi ki, mindennapjaiban mégis a napi megküzdési stratégiák játsszák a legnagyobb szerepet, s kevesen vannak, akik nemzeti identitásuk formálását fontos(abb) feladatnak tekintnék. Ezekről eltérő gondolkodással rendelkeznek a nacionalista érzelmű 35 éven felüli emberek. A 18-35 év közötti korosztály realista, mondhatni hűvös megnyilvánulásaiból kitűnik, számukra Trianon nem a historizáló múlt, nem fejezik ki az anyaországhoz tartozás egyenrangú igényét, ugyanakkor fontosnak tartják a hovatartozás köztudatban tartását, mindemellett kísérleteket tesznek székely identitásuk megerősítése érdekében (András 2013).³⁰ Mindez észrevehető volt az egyéni, félig strukturált interjúk során is, egy-egy cselekmény kapcsán tett „elszólásról”, melyek feltárására megfelelő módszer a fókuszcsoporthoz

³⁰ A gyors társadalmi változások kiváltó oka gyakran egy sokszerű, váratlan esemény, amely rövid ideig tart, „Az első generációs csoportot az jellemzi, hogy tagjai aktívan részt vettek a közösség cselekvési-gondolkodási modelljeinek kialakításában, e modellek alakulásának történetét, céljait azáltal ismerik, konstruktív részesei voltak ezek létrehozásának (gondolok itt az intézményekre - megj.). (...) A második generáció ezekkel a normákkal mint a csoportlét objektívált szabályrendszerével találkozik, mely számára mint rögzült minta sajátítható csak el, aktívan nem alakítható. (...) A „sokadik generáció (ld. Tomka 1997) tagjai bár elfogadják, sőt alkalmazzák is ezeket a megoldási modelleket, azok relevanciája azonban már kevésbé egyértelmű a számukra.” (Pete - P. Szilczl 2007, 28-41; Tomka 1997; Berger-Luckmann 1966)

interjú minicsoportja. A helyhez fűződő spontán identitás a serdülőkorra alakul ki, amikor az egyének azonosulnak a látott és a képzetté alakult térelemekkel, ezért a 18 év alattiak nem képezték a célcsoport részét. Felnőttkorban pedig már tudatosan hozzák összhangba az egyéni identitásukat a helyhez fűződő csoportidentitással. Mindezek ismeretében az általam elvégzett kutatások a 18-35 év közötti korosztály tagjai körében készültek.

A másodelemzés módszertana és a kutatások kiválasztása

A közvéleménykutatások tervezése során két arany szabályra hívja fel a figyelmet a szakirodalom: a mintavétel fontossága meghatározó a közvéleménykutatásban, valamint önmagában a nagy mintaelemszám nem garantálja az előrejelzés pontosságát. A kérdőíves felmérések másodelemzése a hatvanas évektől használt módszer, ekkor ismerték fel a kutatók a kérdőíves adatbázisok archiválásában rejlő lehetőségeket, hiszen az adatok új perspektívából való elemzése érdeklődési területtől, vizsgálati szempontból, elméleti megközelítésmódból és még számtalan szempontból új eredményeket hozhat. A másodelemzések során az aktuális kutatási célnak megfelelően rendszerezhetők és újraértelmezhetők az adatbázisokban szereplő adatok. Fontos azonban különbséget tenni a másodelemzés és a meglévő statisztikák elemzése között. Míg az előbbi más kutatók által, más célból készített kutatás adatainak elemzését jelenti, addig az utóbbi már valamilyen szempont szerint összesített adatok tanulmányozását jelenti. A másodelemzések összehasonlítása során teljesebb képet kaphatunk az adott vizsgálati témáról és információkat szerezhetünk olyan folyamatokról, amelyeket az összehasonlítás nélkül nem fedeznénk fel, esetemben például hogy hogyan változott a 'székely'-t nemzetiségüknek tekintők aránya.

A különböző időpontokban készített felmérések során nyert eredmények közötti különbségek relevanciája minden esetben komoly vizsgálat tárgyát képezi, különös tekintettel a mintavételi hibákra. Azonban a változás mértékének kimutatása során óvatosan kell eljárni, ugyanis „a változások rendszerint viszonylag kisebb értékek, mint azok az értékek, amelyeknek a változását vizsgáljuk” (Rudas 2006, 120). A mért időbeli különbségek valódiságát szignifikancia-tesztek és statisztikai próbák – például kétmintás T próba, Chi² próba – elvégzésével lehet kimutatni, ha a megfigyelt változás szignifikáns, akkor a változás ténylegesen bekövetkezett, ha nem szignifikáns a megfigyelt különbség, akkor a véletlenek vagy a mintavételi hiba a különbség okozója. A kutatási adatbázisok összehasonlítása során az alábbi dolgokra fokozott figyelmet kell fordítani: 1) csak olyan számokat vessünk egybe, amelyek ugyanarra az alapsokaságra vonatkoznak; 2) szem előtt kell tartani az adatok különböző mértékű statisztikai bizonytalanságait; 3) szem előtt

kell tartani az összehasonlított kutatások készítésének idejét; 4) a kérdések összehasonlíthatóságát tisztázni szükséges (Fischer 2001). A felmérések által megtudhatjuk, hogy mi történt és mi történik egy társadalomban, de arra nem vállalkozhat egy közvéleménykutatás sem, hogy múltbeli tendenciák alapján megjósolja a jövőt, így ebben a dolgozatban sem a székely nemzeti identitás jövője, hanem a változás folyamata kerül a középpontba.

A rendszerváltás után készült nagymintás, reprezentatív kérdőíves ifjúságkutatási felmérésekből azok a surveyk kerültek kiválasztásra, amelyek a kutatás céljának megfelelő részletességgel foglalkoznak a székelyföldi magyar fiatal felnőttek nemzeti identitásával. Ez alapján hét kutatás került kiválasztásra, amelyekben két szűrés került alkalmazásra: 1) Maros, Hargita és Kovászna megyei válaszadók, 2) a kérdőív kitöltésének időszakában 18-35 év közötti korosztály. Az erről szóló táblázatok megtalálhatók a függelékben (19. táblázat és 20. táblázat). A nagymintás ifjúságkutatások vizsgált egysége minden esetben a fiatalok, akiknek nemzeti identitását, hétköznapijait és jövőterveit egyaránt felmérték a kutatók. A településre és az életkorra vonatkozó szűrések következtében az adatbázisok megfelelőek a jelen dolgozat céljainak. Az áttekintés során csak az azonos kérdések és a hozzájuk tartozó megegyező válaszlehetőségek kerültek összehasonlításra, így elkerülve azt, hogy a kérdések mássága közrejátszhat az eredményekben. Az adatok felvétele 1997 és 2015 között történt, és bár nem mind tekinthető aktuálisnak, a nemzeti identitás változásának kimutatására kiválóan alkalmas adatbázisok. A mostani elemzés a székelyföldi magyar anyanyelvű fiatal felnőttek (18-35 év) nemzeti identitásának vizsgálatát tűzte ki célul, amelyben a korábbi adatgyűjtésekkor eredetileg használt meghatározások megfelelnek a mostani elemzés céljának, ugyanakkor néhol nehézséget okozott a változók egységesítése, ez az összehasonlítások során külön jelzésre kerül.

Az egyéni, félig strukturált interjú módszertana

Az 1970-es években az interpretatív paradigma megerősödésével a társadalomtudományi kutatásokban elterjedt az interjú kvalitatív módszere. Az interjú során nem számszerűsíthető adatokat kapunk, hanem az interjúalanyok szubjektív tapasztalatait, az azokhoz fűződő élményeket, érzéseket, attitűdöket, véleményeket rögzítjük. Ezek által kerülhetünk közelebb az ágensek nemzeti identitásához. Önálló módszerként is alkalmazható, de lehet más módszerek kiegészítése is – ahogyan én is alkalmazom – több szerző pedig a terepkutatás részeként tárgyalja: „Bizonyos értelemben terepkutatást

folytatunk, valahányszor társas viselkedéseket figyelünk meg, vagy részt veszünk ilyenekben, és próbáljuk megérteni a történéseket” (Babbie 2001, 316).

Az interjú egy „céllal történő párbeszéd” és „adatgenerálási módszer” (Mason 2005). Az interjú során bár a kutató rendelkezik egy kérdéssorral, de rugalmasan változtathatja a sorrendet, időközben átfogalmazhat és el is hagyhat egyes kérdéseket. A legfontosabb a bizalmi viszony kialakítása az interjú alanya és készítője között. A bizalmi helyzet megteremtése érdekében fontos előzetesen készülni a témából, ismerni a szokásos kifejezéseket, fogalmakat, ugyanakkor konkrét kérdéseket nem szükséges megfogalmazni, elegendő az érinteni kívánt témákat összegyűjteni. A bizalmi viszony jelen esetben az adatközlő és a kutató hasonló etnikai-területi háttéréből adódott. Az interjúalanyok szabadságának megtartásával olyan komplex adatok nyerhetők, amelyek mind az interjúalanyok identitásának, az aktuális helyzetekről alkotott véleményének, mind a személyes reprezentációknak megértését lehetővé teszik.

Az interjúalanyok között időnként feltűnhetnek nehéz esetek, akikkel bonyolultabb az interjú lefolytatása és ha nem kezeli az interjú készítője megfelelően ezeket az alanyokat, akár az interjú kárára is mehet. Kvale az alábbi nehéz eseteket azonosította:

- szűkszavú osztriga: akiből nehéz választ kihúzni,
- folyamatosan beszélő: akit nehéz terelni,
- intellektualizáló akadémikus: aki nem a saját élményeiről, érzéseiről, véleményéről beszél, hanem általánosságokat mond,
- erőjátékos: aki minden áron irányítani akarja a beszélgetést és tesztelni az interjú készítőjének felkészültségét (Kvale 2005).

A kutatás során három „szűkszavú osztriga” adatközlő volt, a nehezen megszületett válaszok azonban értékesnek bizonyultak a feldolgozás során. Az interjút szükséges rögzíteni a későbbi feldolgozás érdekében, amelynek több módja is lehetséges: jegyzetelés, hangfelvétel vagy videófelvétel készítése. A videófelvétel leginkább a narratív interjúk készítése során elengedhetetlen, esetemben azonban a hangfelvétel készítése volt a legideálisabb módja a rögzítésnek. Az online készített interjúk esetében is hangfelvételt készítettem. A rögzített anyag átgépelése két módon történhet: 1) tartalmilag (nyelvileg helyes, tartalmilag hű szöveg), 2) szó szerint (hibákkal, szünetekkel, hangsúlyokkal együtt levő szöveg). Mindezek után az átírt szöveg elemzése következik, amelyre ismét több mód is a kutató rendelkezésére áll:

- kondenzáció (sűrítés): az interjút a kutató saját szavaival röviden összefoglalja,

- kategorizáció (csoportosítás): a kutató a szöveg egyes részeit a kutatási kérdés különböző szempontjai szerint csoportosítja és hasonlóságokat, valamint eltéréseket keres,
- narratívaalkotás (elbeszélés): az interjú szövege egy kerek történetté alakul,
- interpretáció (értelmezés): a kutató az interjúalany által elmondottak mögött levő mélyebb összefüggéseket, tudatalatti értelmét azonosítja,
- ad hoc (eseti): az előzőek vegyes alkalmazása (Schleicher 2007).

A vizsgálati időszakban tizenöt egyéni, félig strukturált interjú készült, amelyek során egyrészt a konkrét kérdésekre vonatkozó adatok gyűjtése, másrészt az alany identitásának, cselekvései szándékának és társadalmi beágyazottságának feltárása történt ad hoc elemzéssel.

A fókuszcsoportos interjú módszertana

A harmadik alkalmazott kvalitatív módszer a társadalomtudományi kutatások egyik legelterjedtebb formája, a fókuszcsoportos interjú. Kreuger definíciója szerint „a fókuszcsoportot olyan, gondosan megtervezett beszélgetésként határozhatjuk meg, amelynek célja, hogy egy meghatározott érdeklődési terület percepciójából ismereteket szerezzünk engedékeny, nem fenyegető légkörben. (...) A beszélgetés elengedett, kellemes és gyakran élvezetes a résztvevők számára, midőn megosztják egymással gondolataikat és nézőpontjaikat. A csoporttagok hatással vannak egymásra azáltal, hogy a beszélgetés során reagálnak a fölvetendő gondolatokra és észrevételekre” (Kreuger, 1988, 18). Az interakcionista paradigma mentén állítottam össze vonatkozási kereteimet, vagyis arra összpontosítottam, hogy az emberek amikor egymással kapcsolatba kerülnek, hogyan kommunikálnak egymással és hogyan befolyásolja az egyik ember cselekedete a másik ember válaszát. Egy fókuszcsoportos interjú résztvevőinek van valamilyen közös, korábbi emlékük, amely összekapcsolja őket, részesei voltak valamilyen konkrét szituációnak (Merton et al. 1956), ebben az esetben ez a születési hely, a közös nyelv és kultúra. Ezek a szituációk előzőleg elemzésre kerültek és hipotézisek lettek felállítva arra vonatkozóan, hogy Székelyfölddel kapcsolatos nézeteiket, attitűdjeiket hogyan pozícionálják, nevezik meg (András 2013).

A fókuszcsoport célja, hogy egy meghatározott, jelen esetben a székelyföldi magyar nemzetiségű fiatalok percepciójáról ismereteket szerezzünk. Meghatározó elem a viselkedés, a diskurzus és a válaszreakciók elemzése, a tematikus tényezők mellett a szituációs tényezők feltárása. Az interjúk szabad szóhasználata segíti feltárni az alanyok témához fűződő viszonyát és nem szorítják őket az előre megfogalmazott válaszok

korlátjai közé, közvetlenül megfigyelhető egy-egy kérdés kapcsán a viselkedésük. Összesen 7 helyszínen (egy online) készült 8 fókuszcsoporthos interjú 2013 és 2016 között: Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Gyergyószentmiklós, Csíkfalva, Székelyudvarhely, Csíkszereda. A fókuszcsoporthos kialakításakor figyelembe vettem a nemet, az életkort, a családi állapotot, a foglalkozást, a lakóhelyet és a településtípust. Mindegyik alkalommal 3-7 fő vett részt a beszélgetésben (minicsoport), amely átlagosan 90-110 percig tartott. A minicsoport összeállítása mellett szólt az az érv, hogy egyrészt az identitás szempontjából az emberek specialisták, azaz átlagon felül tájékozottak a témában, másrészt a mélyinterjúhoz közeli részletességgel kívántam a nézőpontokat egyénekre lebontva megismerni, de mindenképp a csoportinterakció előnyeivel együtt. A minicsoportok által lehetőség nyílt az alanyok történetmesélésre való ösztönzésére, sokkal bensőségebb, bizalmasabb és mélyebb beszélgetések kibontakozására került sor, amelyek már-már a storytelling módszertanát érintik, de alapjában fókuszcsoporthos vezérfonal mentén történő beszélgetések. A fókuszcsoporthos megszervezésének módja egyrészt a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem (Sapientia EMTE) oktatóinak közreműködésével, másrészt helyi közösségalkotó személyek, helyi cégek és a Sapientia EMTE hallgatóival való egyeztetéssel történt. A fókuszcsoporthos interjúk elemzését az ATLAS.TI programmal végeztem el.

A fókuszcsoporthos interjúk lehetőséget nyújtanak arra, hogy olyan releváns témák is előtérbe kerüljenek, amelyek a vezérfonal összeállításakor még nem kerültek elő, de a beszélgetések során kirajzolódik azok fontossága és ezáltal felvétele a megvitatandó témák közé. A kutatás és az elmélet közötti kapcsolatot a vizsgálat során deduktív megközelítéssel szemléltem, vagyis olyan általános elvekből indultam ki, amelyek „első ránézésre” megmutatkoznak a térség létét és funkcióját illetően, majd ezután fordultam a megfigyelés felé, azaz a térség és annak lakói felé, hogy leteszteljem azokat a hipotéziseket, amelyet a témaválasztás és a kutatás megtervezése során felállítottam. Arra voltam kíváncsi, hogy a fiatal felnőttek hogyan élik meg székelységüket, szubjektíve hogyan érznek a mindennapjaikban, milyen történetekkel rendelkeznek saját identitásuk megélése kapcsán és mit jelent nekik ebben tanulni, dolgozni, élni.

Joggal vetődhet fel a kérdés, hogy egy korosztály identitásának kutatása során miért nem a kérdőíves vizsgálatot választottam a kutatás módszeréül, mikor az képes a megfelelő mintavétel és standardizált kérdések által a teljes populációra vonatkozó jellemzést adni. Jelen esetben a probléma pontosan a standardizáltságon van, hiszen azáltal, hogy a kutató megpróbál olyan kérdéseket beilleszteni a kérdőívbe, amely minden korosztálynak, minden célcsoportnak a sajátosságait tükrözik, olyan valószerűtlen

helyzetbe kerül, hogy pontosan azt hagyja figyelmen kívül, ami a többséget jellemezni tudja. Az identitás változóként való alkalmazása problematikus, mivel vannak olyan emberek, akiknek nem stabil és egyértelmű az identitása, így a kérdőíves felmérések esetében ők olyan identitáskategóriába kerülnek, amelyek nem olyan erősek a számukra (Abdelal et al. 2009). Ugyanakkor a kérdőíves vizsgálat nem képes a társadalmi kontextus vizsgálatára, amely alapvető célja a kutatásnak. „A kérdőíves felvételek a társadalmi cselekvéseket nem tudják mérni; csak múltbeli, illetve jövőbeli, feltételezett cselekvésekről adott önbeszámolókat tudnak összegyűjteni” (Babbie, 2001, 309). Az előre meghatározott kérdések és válaszlehetőségek korlátok közé szorítják egyrészt a kutatót, hiszen nem tud új változókat felismerni vagy akár beilleszteni a kérdőívbe, ugyanis illik tartani az előre meghatározott kérdőív-struktúrát. Másrészt a válaszadót is korlátok közé szorítja, ugyanis megadott válaszlehetőségekből kell megjelölnie azt, ami őt, illetve a gondolkodásmódját leginkább reprezentálja. A nyitott kérdések hozzásegíthetnek a szabad válaszadáshoz, de nem lehet ilyen jellegű kérdésekkel teletűzdelni egy kérdőívet, továbbá a kitöltők lustaságát, nemtörődömségét jelzi a tapasztalt nyitott kérdésekre adott rövid, tömör válaszok. Természetesen a fókuszcsoport lebonyolítása után lehetőség van egy precíz kérdőív elkészítésére az attitűdvizsgálatok számára, ugyanakkor elképzelhető, hogy a fókuszcsoportos módszer esetén a több alany és a rövidebb idő miatt adatvesztés áll fenn, de a kapott adatok jellegének mássága kárpótolhat a kevesebb adatért. Mindezek tükrében egyértelművé válik a kutatási témára választott módszer relevanciája.

A fókuszcsoportos minicsoportok jellemzői

Nemzeti identitásukról a vizsgált korosztálynak már van kialakult képe és véleménye. Mint tudjuk, a státus az egyik legmeghatározóbb jellemző, ami az emberek élményeit, mindennapjait ábrázolni tudja. Ezért két külön csoport került kialakításra, az egyik felsőoktatási intézményben tanulókat vagy diplomával rendelkező munkavállalókat, a másik szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkező munkavállalókat/munkanélkülieket toborozva. Fontos, hogy ebből a szempontból homogén csoport összeállítása valósuljon meg, mert a magasabb státusúak könnyebben vállnak az alacsonyabb státusúak előtt véleményvezérré és egy ilyen beszélgetés során nagyobb az esélye a hallgatási spirál kialakulásának. A nemek tekintetében nem tartottam követelménynek a homogén csoportokat, vállalva azt a kockázatot, hogy a többségben lévők dominánsabban, aktívabban vehetnek részt a beszélgetésben. Meglátásom szerint a heterogén csoport e

kutatási témában alkalmas mind a racionális, mind a szentimentális oldalát megvilágítani a témának. A bennfentesség problémája jelen esetben a pedagógus vagy politikus szerepében vagy a nagy státuskülönbségek esetében nyilvánulhat meg, ennek kiküszöbölésére szolgál a szűrőkérdőív (a mintavétel során használatos szűrőket a függelékben található szűrőkérdőív tartalmazza –

21. táblázat) és az általa kialakított csoportösszetétel. A minicsoport összeállítása szempontjából a legfontosabb jellemzőnek a lakóhelyet tekintetem, ez komplex megoldást igényel. Mindenekelőtt szükség van olyan alanyokra, akik Székelyföld megyéiben (Hargita, Kovászna és Maros) laknak, ezen belül a városi és a falusi környezetben élők megkülönböztetése is releváns, ugyanis eltérő attitűdök jellemzik őket, más programok, más szórakozási szokások és lehetőségek, sokszor más politikai beállítottságok, más impulzusok érik őket városon, mint falun. Továbbá fontos olyan személyek felvétele is a csoportba, akik Erdélyben, de nem Székelyföld területén élnek, olyanok, akik belülről és mégis kívülről képesek szemlélni a térségben zajló identitásváltozásokat. A csoportrésztvevők összetételéről szóló táblázatok megtalálhatóak a függelékben (22. táblázat).

A vezérfonal

A fókuszcsoportos interjúk központi kérdése, hogy a székelyföldi magyarság nemzeti identitáskonstrukciójába a nemzeti kisebbségi identitás mint „székely identitás” épül-e be? A vezérfonal *vázlataként* az alábbi kérdések relevánsak a problémafelvetés szempontjából:

- Az interjúalany érez-e egyáltalán valamilyen nemzeti-nemzetiségi elkötelezettséget, hovatartozástudatot?
- Hogyan nevezik meg identitásukat a székelyföldi magyarok?
- Milyen szerepe van a kultúr-nemzet mint magyar eszmének?
- Szociálpszichológiai értelemben mi a „saját” nemzeti csoport számukra?
- Hogyan viszonyulnak az anyaországi magyarokhoz?
- Hogyan élik meg a magyarsághoz való tartozást?
- Hogyan jelenik meg a „romániaiság” az identitásukban?
- A székely „góbéságát” tudja-e kamatoztatni kapcsolati tőkéje kialakításában?
- Milyen ünnepeket, politikai eseményeket, szimbólumokat tekintenek nemzetinek?
- Szembesült-e identitásbeli különbsége miatt hátrányos megkülönböztetéssel?

A vezérfonal összeállítása és a fókuszcsoportos interjúk kódolása az alábbi *kulcsfogalmak* mentén valósult meg: identitáskritériumok, önidentifikáció, érzelmi alap, bizonytalanság, kultúraobjektumok, jövőkép és interakcionális kódok.

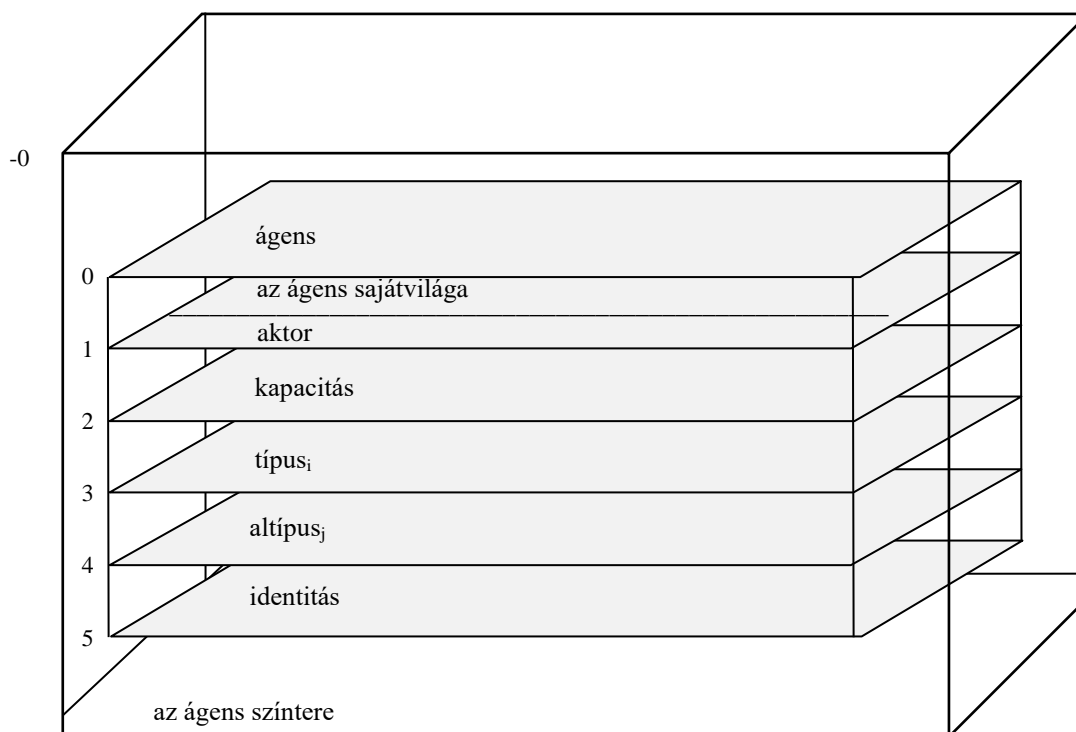
A vezérfonal összeállításánál hasznos olyan projektív technikákat és kifejezést segítő módszereket alkalmazni, amelyek megkönnyítik és gördülékenyebbé teszik a csoportinterakció és a csoportdinamika működését. Ilyen módszer többek között az asszociáció, csoportosítás, jelenetek megrendezése, hasonlatok alkalmazása (metaforák, megszemélyesítés), képválasztás, rejtett válasz és mondatbefejezés, kollázskészítés, hangulatrajzok, privát fotók, szemantikus differenciált vagy REP-teszt alkalmazások (Síklaki 2006). Jelen vezérfonalban a fiktív történetek – személyközi konfliktus, társas konfliktus és hátrányos megkülönböztetés – technikájának alkalmazása segíti a csoportot és az attitűdök vizsgálatát. A részletes vezérfonal megtalálható a függelékben (2. melléklet).

A dolgozat legfontosabb kutatási módszere és kutatása a 18-35 év közötti székelyföldi (és kisebb részben erdélyi) magyar fiatalokkal folytatott fókuszcsoportos beszélgetések sorozata, ez adja a gerincét. A folyamatok, tendenciák kimutatására szükséges a korábbi kutatások áttekintése, amely ugyanakkor az egyéni, félig strukturált interjúk (részletek, egyéni érzések, élmények, attitűdök, viszonyok feltárása) mellett megalapozza a fókuszcsoportok vezérfonalának kialakítását is. A trianguláció segíti a tudományos értékű feldolgozást, az apró, de fontos részletek kiemelését. Az így kialakított gondolati struktúra alkalmassá válik a székely nemzeti identitás vizsgálatára, a részletek feltárására.

-0	0	1	2	3	4	5
az ágensként mutatkozás színtere	az ágens = az, ami ágensként mutatkozik	az aktor = az, ami az ágensként mutatkozóból extern perspektívában mutatkozik	az aktor felkészültsége = az aktorként mutatkozó kapacitása	ágens típus _i	ágens típus _j altípusa _j	az ágens identitása
		az ágens sajátvilága = az, ami az ágensként mutatkozóból intern perspektívában mutatkozik	az ágens sajátvilágának tartalma = az ágens sajátvilágaként mutatkozó kapacitása			

4. táblázat: Az ágens rekonstrukciójának fontosabb kategóriái – saját szerkesztés. (forrás: Horányi – Szabó 2007, 199)

A PTC perspektívájából az interjú az ágensek sajátvilágának feltárására tett kísérlet. Az ágens “szerkezete” általában az aktor és a sajátvilága komplexe (4. táblázat). Az aktor cselekvőként mutatkozik meg, cselekedetei extern perspektívából szemlélhetők, a cselekvése prezentálás – és többek között – a résztvevő megfigyelés módszere által tanulmányozható. Az individuális ágens sajátvilága az ágensként mutatkozóból intern perspektívában mutatkozik, feltárása – többek között – az interjú módszerével lehetséges (Horányi – Szabó 2007).

3. ábra: Az ágens rekonstrukciójának réteges elrendezése – saját szerkesztés
(forrás: Horányi – Szabó 2007, 199)

A kutatás módszertana figyelembe veszi az időbeliséget és az ágensre diakrón perspektívából tekint. Megjelenik és feltárható az ágenssel kapcsolatos esemény, aktus, aktivitás, folyamat, történés, a változás stb. és az adaptív perspektíva. Ez utóbbi nem írható le és nem rekonstruálható ugyanazon kategórián belül – mert kategoriális különbség – ami két állapot közötti átmenetet feltételez³¹. Kutatásom elsősorban arra kíván választ adni, hogy létezik-e adaptív gyakorlat a célcsoportot alkotó individuális ágensek körében arra vonatkozólag, hogy a székelyt önálló nemzetnek tekintsék és ezáltal létrehozzák az önálló ‘székely nemzet’ kollektív ágens, amelynek részeseivé válnak. Az individuális ágens sajátvilágával szemben a kollektív ágens sajátvilágát lehet extern

³¹ Az adaptációra úgy tekintünk, mint két állapot közötti átmenetre: az alapállapot, hogy a székely egy regionális etnikai népcsoport a magyarságon belül, a magyar nemzet része, a másik állapot a székely önálló nemzet. Ugyanakkor az adaptációt kiváltó okok feltárása nem képezi a dolgozat részét.

perspektívából vizsgálni, ha vannak olyan felkészültségei, amelyek betekintést engednek a sajátvilágába: nyilatkozatok, (szervezeti és működési) szabályzatok, etikai kódexek stb. Esetünkben az etnikai alapú nemzetépítés lépéseiből következően ezek igen korlátozottan állnak rendelkezésünkre, így leginkább azt vizsgálhatjuk, hogy a potenciális individuális ágensek sajátvilágában megvan-e az a többlet-felkészültség a ‘székely nemzet’ kollektív ágens létrehozásához. A kutatás tehát az interjú módszere által az individuális ágensek sajátvilágában rejlő identitásának *feltárására* és rekonstrukciójára tesz kísérletet (Horányi – Szabó 2007).

Nagymintás romániai magyar ifjúságkutatások másodelemzése

A kutatómódszertanról szóló fejezetben részleteztem a másodelemzésekkel kapcsolatos legfontosabb szempontokat, pusztán emlékeztetőül jegyzem meg, hogy a korábbi adatokat új perspektívából dolgozom fel, kiemelve a kutatással összefüggő, a fókuszcsoporthoz vezető vonalát megalapozó statisztikai eredményeket. Az adatok újraértelmezése nem önkényes, hanem az elméleti keretben leírt és általam követett identitáskritériumok mentén történt. A feldolgozott adatok a Harghita, Kovászna és Maros megyei 18 és 35 év közötti magyar anyanyelvű fiatal felnőttek válaszai alapján készültek. Azok a másodelemzés áttekintéséhez szükséges legfontosabb ábrák és táblázatok, amelyek alátámasztják, kiegészítik az elemzést a szövegben szerepelnek, a többi függelékben található. Ugyanakkor szükséges megjegyezni, hogy az ábrák elhelyezése nem önkényes, az olvashatóság miatt történt, véleményem szerint ezáltal a tudományos szintézist szolgálja.

A romániai magyar ifjúságkutatásokról

Mielőtt rátérnék a nagymintás kutatások elemzésére, fontosnak tartom röviden áttekinteni a romániai magyar ifjúságkutatások legfontosabb ismérveit. A nagymintás ifjúságkutatások 2009-et követően felértékelődtek és a nemzeti ifjúságpolitika egyik meghatározó alappillérei lettek³². Kérdésként merülhet fel az olvasóban, hogy a számtalan kutatás mellett miben tud újat vagy mást mondani ez a dolgozat? Ahhoz, hogy választ adhassak erre a kérdésre, szükséges áttekinteni az ifjúságkutatásokat és általuk kijelölni azt az irányt, amely a dolgozat témájának relevanciáját adja. Az első fontos szempont, hogy a romániai magyarokról szóló ifjúságkutatások túlnyomó többségét a kvantitatív (survey technika) módszerek teszik ki, csupán a kutatások egyötöde végez kvalitatív (mélyinterjú és fókuszcsoporthoz vezető vonalát megalapozó statisztikai eredményeket. Az adatok újraértelmezése nem önkényes, hanem az elméleti keretben leírt és általam követett identitáskritériumok mentén történt. A feldolgozott adatok a Harghita, Kovászna és Maros megyei 18 és 35 év közötti magyar anyanyelvű fiatal felnőttek válaszai alapján készültek. Azok a másodelemzés áttekintéséhez szükséges legfontosabb ábrák és táblázatok, amelyek alátámasztják, kiegészítik az elemzést a szövegben szerepelnek, a többi függelékben található. Ugyanakkor szükséges megjegyezni, hogy az ábrák elhelyezése nem önkényes, az olvashatóság miatt történt, véleményem szerint ezáltal a tudományos szintézist szolgálja.

³² 2009-ben Magyarországon elfogadták a Nemzeti Ifjúsági Stratégiát (NIS). A romániai magyarokról szóló ifjúságkutatások nagy része az erdélyi és magyarországi kutatócsoportok együttműködésével valósult meg.

alapszik, amelyek során a székelyföldi (Hargita, Kovászna és Maros megyei) fiatal felnőtt (18-35 év közötti) lakosság nemzeti identitását vizsgálom. A székelyföldi fiatal felnőttek identitása és életfelfogása hagyományosabb a többi erdélyi, nagypolgári életmódhoz képest, s bár a továbbtanulás során ezeket a fiatalokat éri az erdélyi városok mentalitása és értékrendje – a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem sepsiszentgyörgyi, csíkszeredai és marosvásárhelyi kara ezen némiképp változtat –, a gyermekkorban megtapasztalt és elsajátított mentalitás gyökeres változáson nem megy át, az imprinting (bevésődés) folyamatát kevésbé befolyásolja.

A romániai magyar ifjúságról szóló kutatások esetében 12 fő témakör, 150 résztema, hozzávetőleg 70 kutatás, vizsgálat, önálló esettanulmány különböztethető meg (Ercsei 2017). Bemutatásuk azért is releváns, mert általa történt a másodelemzésre kiválasztott adatbázisok felkutatása, ismertetésük a kíváncsi olvasó számára a függelékben található (1. melléklet). A kutatások az alábbi témaköröket vizsgálták:

- ifjúsági kultúra és fogyasztás;
- politikai kultúra;
- oktatás és tanulás;
- fiatalok jövőtervei, jövővel kapcsolatos elképzelései;
- identitás és értékrend;
- munkaerőpiaci elhelyezkedés, érvényesülés és migráció;
- média, információs és kommunikációs eszközök használata, valamint digitális írástudás;
- ifjúsági életszakasz, önállósodás.

Ha megpróbáljuk kronológiai sorrendben tekinteni a kutatásokra és azok témáira, akkor a következő kép rajzolódik ki (5. táblázat):

	Kutatási időszak		
	1989-1998	1999-2009	2010-2017
Kutatási témák	civil önszerveződés élethelyzet, státus kultúra nemzeti identitás, állampolgárság	politikai kultúra médiahasználat, digitális írástudás, digitális műveltség identitás, értékorientáció, etnicitás migrációs szándék és munkaerőpiaci elhelyezkedés életkörülmények vallásosság oktatás zenei szubkultúra, fogyasztási szokások	nemzeti és állampolgári identitás, nemzettudat család oktatás kultúra nyelvhasználat munkaerőpiaci elhelyezkedés civil önszerveződés

5. táblázat: Az erdélyi fiatalokkal foglalkozó kutatások fókuszai a kutatási időszakok tükrében.
(saját szerkesztés)

A fenti táblázatból is látszik, hogy a legtöbb és a legsokoldalúbb kutatás az 1999-2009 közötti időszakra tehető. Az 1989 utáni erdélyi magyar fiatalokkal kapcsolatos ifjúságkutatások többnyire kolozsvári vagy csíkszeredai székhelyűek, időnként magyarországi támogatással, megrendeléssel. A reprezentatív adatfelvételek többnyire a magyarországi kezdeményezésű kutatási projektek esetén figyelhetők meg. A kutatómódszertan szempontjából a kvantitatív kutatások gyakoribbak és előnyben részesülnek a helyi, lokális, esettanulmány jellegű kutatások.

Nemzeti identitáskritériumok

Az állampolgárság és a születési hely a politikai nemzetnek (államnemzeti identitás), az anyanyelv, a származás, a nemzeti kultúra ismerete és tisztelete, valamint a vallás a kulturális értelemben vett nemzeti hovatartozásnak (kultúrnemzeti identitás) felel meg. Az önmeghatározás tehát lehet mindkét identitás megtestesítője is, a kultúrnemzeti forma azonban nem feltételezi az egy államhoz való tartozást. Csepeli állapítja meg – és itt nem tér ki külön Székelyföldre – hogy a „romániai magyarok szemében a születési hely, valamint a magyar állampolgárság nem tűnik a magyar nemzeti identitás meghatározójának – úgy tűnik tehát, hogy identitásukat a magyar politikai nemzetten kívül keresik” (Csepeli et al. 2002, 102). Ennek okát nem részletezi, de joggal feltételezhető, hogy az évszázados elszakítottság, időnként az elszigetelődés a kiváltója, majd így folytatja: „A Romániában kisebbségi csoportként élő magyarságnak, mint minden más etnikai-nemzeti kisebbségnek, elsősorban kulturális és pszichológiai eszközök állnak rendelkezésére akkor, ha saját határai megvonására gondol. E határok mentén válik lehetővé társadalom-lélektanilag annak eldöntése, hogy ki számít magyarnak és ki nem” (Csepeli 1998, 3). Tehát a romániai magyarság – benne foglalva a székelyföldieket is – a kultúrnemzeti identitás jegyeit mutatja. Ennek ismeretében kerestem rá a felmérésekben azokra az azonos kérdésekre, amelyeken az állítással való egyetértést egy négy fokozatú skálán lehetett jelölni (1 - teljesen egyetért, 4 - egyáltalán nem ért egyet)³³. A válaszokat a 4. ábra, 5. ábra, 13. ábra, 14. ábra, 15. ábra és 16. ábra tartalmazza.

³³ Mennyire ért egyet a következő állítással:

- Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy élete nagy részében magyarok között éljen.
- Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy magyar állampolgár legyen.
- Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy Magyarországon szülessen.
- Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy magyar legyen az anyanyelve.
- Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy magyar szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon.
- Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy önmagát magyarnak tartsa.

Az az állítás, hogy a magyar identitás egyik feltétele a nagyrészt magyarok között eltöltött élet (13. ábra), legfeltűnőbb tendenciája a „részben nem ért egyet” válaszoknál domborodik ki. 1997 és 2015 között 39,2%-kal nőtt azok aránya, akik ezt nem tartják feltétlenül szükségesnek és az „egyáltalán nem ért egyet” válaszok 2010-es 7,9%-os mélypontját követően 2015-re 20,5%-ra nőtt az elutasítók aránya (1997-ben 44,2%, 2001-ben 22,8%, 2007-ben 14,8%), megfordult az 1997-es felmérés utáni tendencia. Megjelenik a szélsőértékekben a kultúrnemzeti létre való fokozottabb önreflexió.

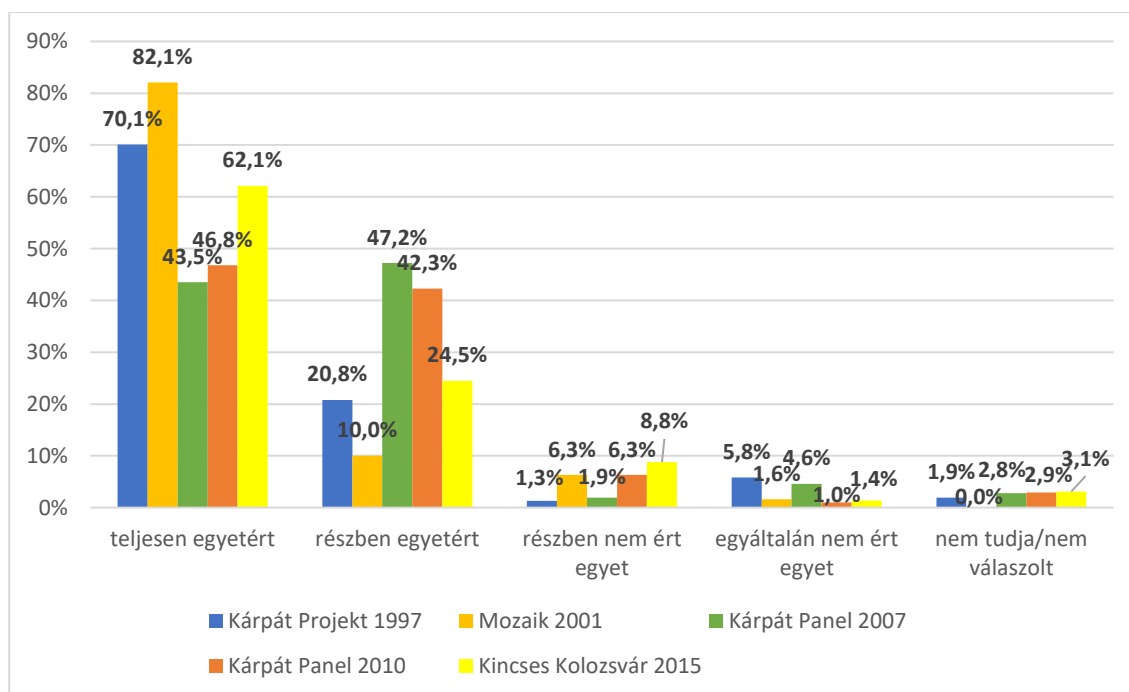
A magyar állampolgárság szükségességét és a magyar identitáshoz való viszonyát feszegető kérdésre (14. ábra) a „teljesen egyetért” szélsőértékkel 2001-ben 10,2%-kal többen értettek egyet, mint 1997-ben, ami a státustörvény elfogadásával (2001. évi LXII. trv.) kapcsolatos elvárásokat tükrözi³⁴. 2007-re az egyetértők aránya 12,9%-kal zuhant, majd 11,9% és 13,5% volt 2010-ben és 2015-ben. A másik szélsőértékre (egyáltalán nem ért egyet) adott válaszok még nagyobb változást tükröznek, az 1997-es 69,5%-ról 2015-re 16,2%-ra csökkent azok aránya, akik teljesen elutasítják az állampolgárságot az identitás feltételeként. A látványos zuhanás itt is 2001 és 2007 között következett be (51,3%-ról 19,3%-ra), majd a 2010-es 4,1%-os erősödést követően érte el mélypontját. Összességében megállapítható, hogy a székelyföldi magyar identitású válaszadók kevésbé tekintik fontosnak az állampolgárságot identitásukkal összefüggésben és azok aránya is csökkenő mértéket mutat, akik valamilyen mértékben egyet is értettek a feltétellel.

Arra a kérdésre, hogy „az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy Magyarországon szülessen” a válaszok nagyrészt polarizálódtak az elutasító válaszok felé (15. ábra). 1997-ben az elutasítók aránya 82,5% volt, 2007-ben 34,9%-os és látványosan nőtt a csak részben elutasítók aránya. 2007-et követően azonban ismét megfordulnak a folyamatok és a magyarsághoz való tartozásnak magyarországi születéshez való kötését ismét egyre többen és határozottabban utasítják el – 2007 és 2015 között 22,2%-kal nőtt a kategorikusan elutasítók aránya, miközben a többi válasznál csökkenés mutatkozik. A székelyföldiek tehát a magyarországi születést túlnyomó részt nem tartják a magyarsághoz való tartozás kritériumának, erősítve ezzel a kultúrnemzeti státust, mert bár a közbeszédben megjelenik, hogy Székelyföld „románok által megszállt” – következésképp nem Románia része – a felmérések erre külön nem térnek ki.

A magyar anyanyelv birtoklását viszont olyan kulcskritériumnak tekintik, amely nemcsak az önidentifikációt, hanem a közösség általi elfogadást is magában foglalja. A

³⁴ A Mozaik 2001 felmérés a státustörvény kihirdetését követő 4-5. hónapban készült.

kritériummal teljesen egyetértők aránya kimagasló – 2011-ben 82,1%, 2015-ben 62,1% – bár 2007-ben volt egy jelentős visszaesés 43,5%-ra, a tendencia emelkedő, ugyanakkor a részben egyetértők és az egyáltalán nem egyetértők aránya csökkenő, az eltolódás a teljesen egyetértők felé mutat (4. ábra). Valószínűsíthetem, hogy a részben egyet nem értők arányának növekedése elsősorban a külföldön – ami nem Magyarország – és a vegyes házasságokban születettek miatt mutat emelkedést, de megjelenhetnek a székelyt önálló nyelvnek tekintők is (ne feledjük a Sántha Attila által jegyzett Székely szótárt).

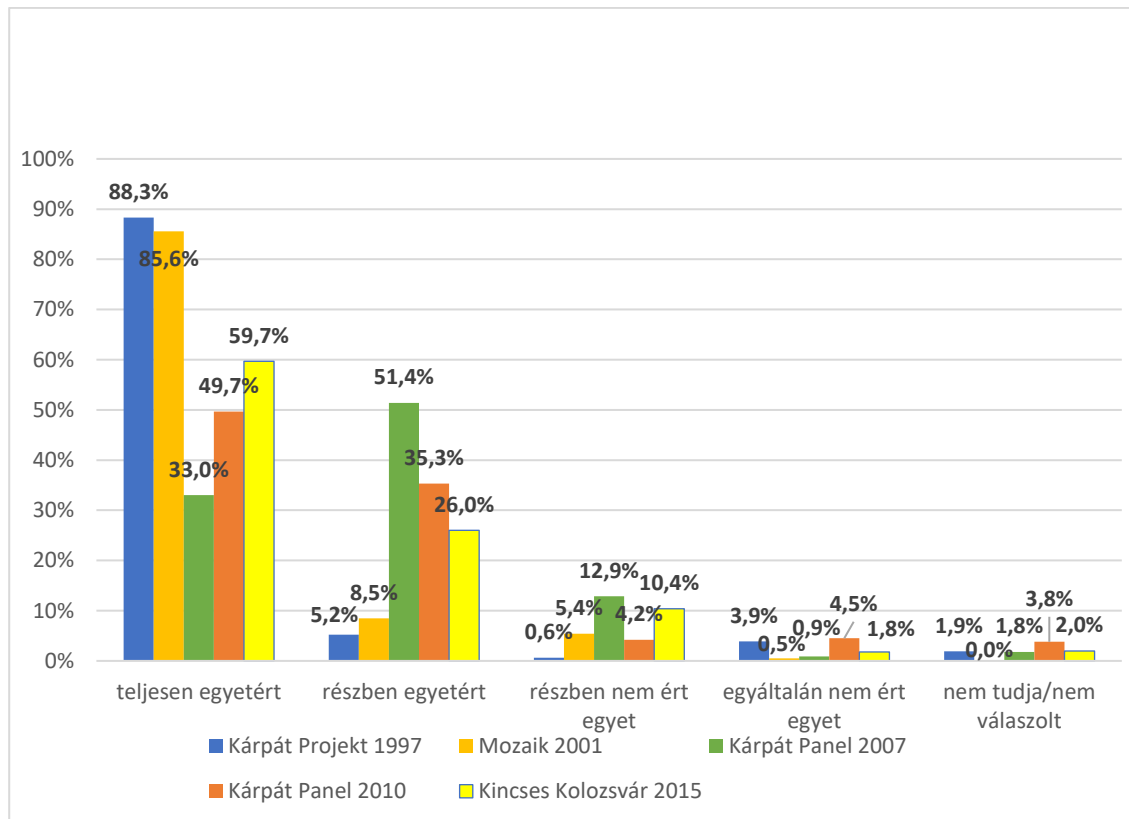
4. ábra: Mennyire ért egyet a következő állítással? Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy magyar legyen az anyanyelve. ($N_{1997}=151$; $N_{2001}=609$; $N_{2007}=108$; $N_{2010}=104$; $N_{2015}=393$ százalékos megoszlása; saját szerkesztés).

A vallási hovatartozás kérdését a magyar identitással összefüggésben vizsgáló állításra – „Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy magyar szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon.” (16. ábra) – 1997-ben a válaszadók 50%-a és 2001-ben 52,4%-a választotta a teljesen egyetért-et, de ez a kategória 2007-ben már csak 22%, 2010-ben 25,8% és 2015-ben 18,1%. Az elmúlt évszázadokban Erdély területén – így a Székelyföldön is – számos egyház vetette meg a lábát a római katolikusoktól kezdve az ortodox szertartású egyházakon keresztül a szombatosokig, természetesen nem megfeledkezve a protestáns egyházakról és a rendszerváltás után megjelenő kisegyházakról sem. Ezek egy része tart magyar nyelvű szertartásokat, de van olyan egyház is, amely elmagyarosodván a liturgia egy részében válik csak idegen nyelvűvé, mint az örmény ortodox szertartásokban. 1920 után a román ortodox egyház igyekezett

bekebelezni a görögkatolikus vagy ortodox hívőket, vagy legalább megtartani őket az egyházukban, nehogy a magyar nyelvű egyházakhoz csatlakozzanak, elősegítve ezzel az elrománosításukat. Az anyaországtól elszigetelt erdélyi és különösen a székelyföldi magyarság identitása megőrzését, annak biztosítékát a magyar nyelvű szertartású egyházakban látta, de jól tudjuk, hogy a vallásosság és a vallási hovatartozás a családon belül öröklődik, így előfordul, hogy a magyar identitással élők nem magyar nyelvű szertartású egyháznak a hívei, vagy más lehetőségük nem lévén idegen nyelvű egyházi szertartásokat látogatnak – különösen 1989-et megelőzően. Ezt tükrözik az 1997-es és 2001-es felmérés adatai. A 2007-ben vizsgált korosztály megengedőbb a kérdésben és megfordul a trend, vagyis egyre kevésbé fontos magyarként magyar szertartású nyelvű vagy bármilyen egyházhoz tartozni.

A következő kérdés az identitást az önbesorolás szempontjából vizsgálja: „Mennyire ért egyet a következő állítással? Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy önmagát magyarnak tartsa” (5. ábra). A válaszadók nagy többsége egyetértett a kijelentéssel 1997-ben és 2001-ben (88,3% és 85,5%), a részben egyetért választ 5,2% (1997) és 8,5% (2001) tartotta megfelelőnek. Csepeli és társai a Kárpát Projekt 1997 elemzése során a kérdéssel kapcsolatban leírják, hogy az etnikailag kevert területeken az önbesorolás az etnikai határkijelölés szokásos módja (Csepeli et al. 1998). A határ még 2001-ben is a magyar és nem magyar, 2007-ben azonban már mély a szakadék, jelentős azok száma, akiknek önbesorolása megváltozott, jelezve, hogy nem vállal közösséget a magyarországi magyar identitással: 33,0% értett teljesen egyet, 51,4% részben értett egyet és a részben egyet nem értők aránya 12,9%-ra nőtt. Mint azt majd a fókuszcsoporthoz interjúk elemzésekor látni lehet, ekkor jelenik meg intenzívebben a magyarországi magyar identitással szemben az „erdélyi magyar”, „székely magyar”, „magyar székely”, de a „romániai magyar” egyszer sem fordul elő. A Csepeli és társai által leírt etnikai határok valószínűleg keveset változtak, de a jelölés módja és megnevezése igen. A Kárpát Projekt felmérése alapján az „igazán toleránsnak, elfogadónak és a két etnikum viszonyában a harmónia jegyeit is észlelőnek az a csoport bizonyult, amely a nemzeti identifikációt az önazonosítás alapján határozta meg” (Csepeli et al. 2002, 104). Amennyiben a fiatalok egyetértenek azzal az állítással, hogy attól magyar valaki, hogy önmagát magyarnak tartja és nem keveri bele az állami és a kulturális vonásokat, akkor sokkal toleránsabban, sokkal hatékonyabban tudja képviselni saját nemzeti identitását is. A magyarországi nemzetpolitikai változásokat tükrözi a Kárpát Panel 2010 és a Kincses Kolozsvár 2015 felmérések eredményei, a teljesen egyetértők először 49,7%-ot ezt

követően már 59,7%-ot tettek ki, a részben egyetértők aránya 35,3%-ról 26%-ra csökkent, a részben egyet nem értők aránya pedig 4,2%-ról 10,4%-ra nőtt.

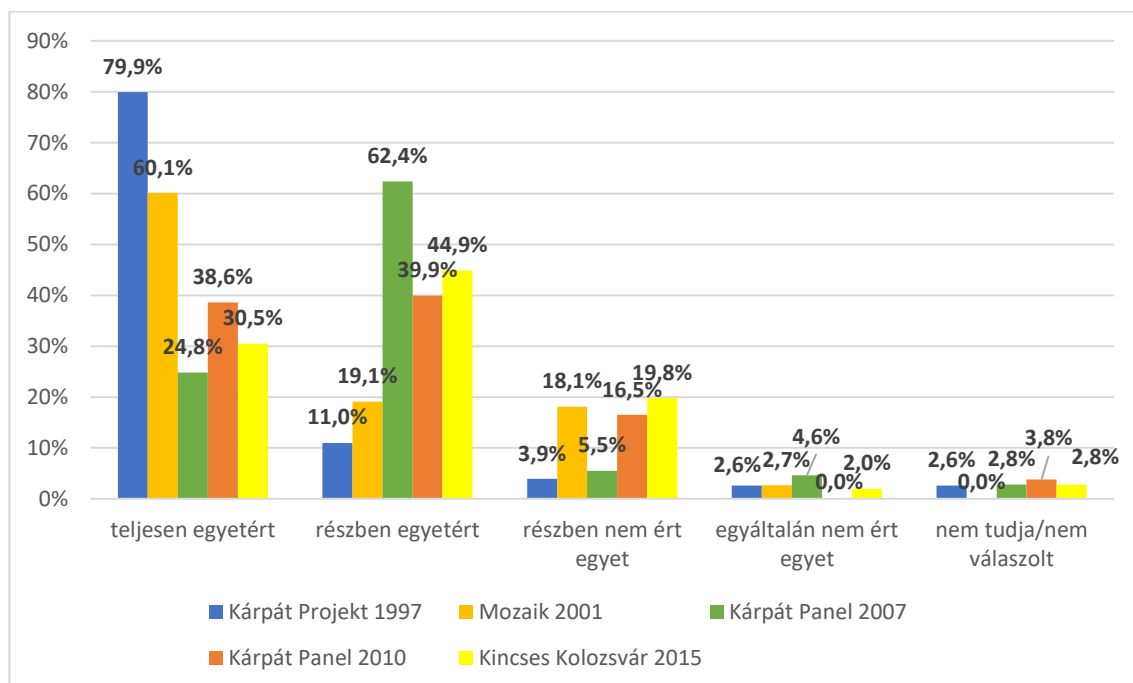
5. ábra: Mennyire ért egyet a következő állítással? Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy önmagát magyarnak tartsa. (N₁₉₉₇=151; N₂₀₀₁=605; N₂₀₀₇=109; N₂₀₁₀=101; N₂₀₁₅=397 százalékos megoszlása; saját szerkesztés).

Megfigyelve a fiatalok identitáskritériumainak megoszlását kiderül, hogy az anyanyelv, a kultúra és az önmeghatározás, miszerint „magyarnak tartja magát” a legfontosabb kritériumok. A legkevésbé fontos kritérium a magyarországi születés és a magyar állampolgárság. A magyar állampolgárság meglétének kritériuma 1997 és 2015 között folyamatosan csökkent. A magyar szertartási nyelvű egyházhoz való tartozás kritériuma is ugyan csökkent, de még fontos a fiatalok számára. Mindebből következően megállapítható, hogy a felmérésekben résztvevő fiatalok többségére a nyelvre, a kultúrára és az önazonosságra épülő kultúrnemzeti identitás a jellemző.

Az etnikai eredet fontosságát vizsgáló kérdésre – „Mennyire ért egyet a következő állítással? Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy legalább az egyik szülője magyar legyen.” (17. ábra) – adott válaszok azt mutatják, hogy a magyar etnikai származás kevésbé fontos a székelyföldi válaszadók körében, ugyanakkor visszatükrözik az önmegnevezés változását is. Amíg 1997-ben és 2001-ben 61% és 66,7% volt a teljesen egyetértők aránya és 20,8% illetve 25,3% a részben egyet nem értők aránya, 2007-re ez

27,5%-ra csökkent és a részben egyet nem értők aránya 19,2%-ra változott. A 2010-es és 2015-ös kutatások ismét az etnikai származás fontosságának emelkedését mérték, a teljesen egyetértők aránya 36% és 48,6%, a részben egyet nem értők aránya 11,7% és 15,5%. Számokban, ha nem is hasonló az 1997-es és 2001-es felmérésekkel, de a tendencia a korábbiakkal azonos. Az egyáltalán nem ért egyet válaszok érdekessége, hogy 1997-ben és 2001-ben 7,8% és 5,3% nem tartotta fontosnak a magyar etnikai eredethez a szülők magyar identitását 2007-ben már csak 0,9%, 2015-ben 2% volt ez a szám. Úgy tűnik tehát, hogy a székelyföldi 18-35 évesek körében a megkérdezésükkor az etnocentrikus identitás kevésbé határozott a kultúrnemzeti identitás javára.

A magyar kultúra fontosságával kapcsolatban – „Mennyire ért egyet a következő állítással? Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy magáénak érezze a magyar kultúrát.” (6. ábra) – a korábbiaknál polarizáltabb válaszok születtek. 1997-ben és 2001-ben 79,9% és 60,1% a teljesen egyetértők aránya, 2007-ben 24,8%-ra zuhan és onnan emelkedik 2010-re 38,6%-ra, és esik vissza 2015-re 30,5%-ra. Az egyáltalán nem egyetértők aránya 2-3% között mozog, ebből 4,6%-kal emelkedik ki a 2007-es kutatás. A kérdésre adott válaszokból kiderül – még ha van is eltolódás a részben egyetért felé a teljesen egyetértők részéről –, hogy a válaszadók reprezentatív sokasága a magyar identitás egyik legfontosabb feltételének tartja azt, hogy a magáénak érezze a magyar kultúrát.

6. ábra: Mennyire ért egyet a következő állítással? Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy magáénak érezze a magyar kultúrát. (N₁₉₉₇=150; N₂₀₀₁=601; N₂₀₀₇=109; N₂₀₁₀=103; N₂₀₁₅=394 százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

A magyar nemzeti szimbólumok között talán a legfontosabb és legközismertebb a zászló, amely azon túl, hogy az államiságot is képviseli, a határon túli magyarok számára az összmagyarsághoz való érzelmi kötődés horgonya. Ezért mindig kiemelkedő figyelem kíséri, különösen 1945 után, az elszigetelődés időszakában. Ha csökken a nemzeti zászló iránti figyelem, az a magyarsághoz való kötődés csökkenését is jelzi. Arra a kérdésre, hogy „Mennyire ért egyet a következő állítással? Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy tisztelje a magyar nemzeti zászlót.” (18. ábra) 1997-ben 62,3%, 2001-ben 55,1% választotta a teljesen egyetért értéket, 2007-ben a teljesen egyetértők aránya kevesebb mint egyharmadára csökkent – 17,6%. 2010-ben 18,7%, 2015-ben 23,2% vélekedett hasonlóképpen. Jól látszik, hogy a felmérések idején 18-35 éves korosztály 2007-re már nem tekintette a magyar nemzeti lobogó tiszteletét a magyarsághoz való tartozás igen fontos kritériumának. Mivel a zászló az egyik legfontosabb nemzeti jelkép, ezért joggal gyanítható, hogy nem csak a magyar nemzeti zászló iránti tisztelet rendült meg, hanem a székely zászló képviselte identitás is erőteljesebbé vált.

A rurális társadalom tömbben élő közössége számára a tradíciók megmaradásuk egyik alappillére, ezért a családok fontosnak tartják megismertetését a fiatal generációkkal, legyenek azok egyházi ünnepek, helyi szokások vagy akár a népművészet. A hagyomány átadása-átvétele pedig az örökségesítés folyamatával válik intézményesített formává. S bár a fiatalok egy része – ahogy az általam készített fókuszcsoporthoz tartozó interjúkból is kiderül – nem tartja megfelelőnek a „harisnyában feszt kaszálunk” hagyományos életmód közvetítését a turisták számára, mégis a hagyományok tisztelete fontos a számukra. Megfigyelhetők ugyanakkor újfajta kitalált hagyományok, amik "lényegében formalizációs és ritualizációs folyamatok, amelyeket a múltra való utalás jellemez" (Hobsbawm 1983, 4), gondoljunk csak a kék-arany székely zászlóra, a Jújumadárra vagy a Rekkencsre³⁵. A nemzeti identitáskritériumok kapcsán láthattuk, hogy a fiatalok többsége a kultúrnemzeti identitást tartja önmagára nézve meghatározónak, amelytől nem áll távol a hagyományok ismerete és fontossága. A másodelemzésbe bevont kutatások közül három (Mozaik 2011, Kárpát Panel 2007 és Kárpát Panel 2010) foglalkozik a tradíció kérdésével. A fontos és nagyon fontos válaszokat együtt kezelve összességében kitapintható egy csökkenő trend (77%, 75,2%, 69%), de még mindig meghatározó a korosztály számára a hagyományok tisztelete és megtartása (19. ábra).

³⁵ Balázs Árpád/Élő Székelyföld Munkacsoport (2016) Jújumadár és rekkencs <https://eszm.ro/2016/10/04/jujumadar-es-rekkencs/> [2019. 07. 20. 15:32]

Nemzeti etnocentrizmus és állampolgárság-centrizmus formái és kijelentései

Az etnocentrizmus mibenlétének és jelentőségének vizsgálatában másodelemzést végezve Csepli és társai perspektívájába helyezkedem, amikor az etnocentrizmust az érzelmi távolságtartás és határmegvonás eszközének tekintem. Alapja a saját és a másik nemzet összehasonlítása és az összehasonlítás eredményeként a saját nemzet fölénye. Ez az archaikus mintázat a saját nemzet túlértékelésén, a másikon pedig az alulértékelésén nyugszik. Minél inkább több dologban alulértékelt a másik, annál szélsőségesebb az etnocentrizmus. Az értékelési mechanizmus a szocializáció során rögzül – többnyire előítéletek és sztereotípiák formájában – és generációkon át öröklődik anélkül, hogy érdemben megváltozna (Csepli et al. 2002). A Kárpát Projekt 1997 és a Kárpát Panel 2007 kutatások során a magyar etnocentrizmust különböző referenciacsoportokhoz igazítva vizsgálták: romániai magyarság, románok, mint etnikum és román állampolgárok közössége. Öt különböző állítást fogalmaztak meg és ahhoz kapcsolódóan nyilváníthatnak véleményt a válaszadók egy négyfokú skálán (1 - teljesen egyetért, 4 egyáltalán nem ért egyet)³⁶. A válaszokat a 23. táblázat tartalmazza.

Az 1997-es Kárpát Projekt felmérésben a válaszadók 42,9%-a egyáltalán nem értett egyet azzal a kijelentéssel, hogy “Sokkal szívesebben vagyok román állampolgár, semhogy bármely más ország állampolgára legyek.”, a tíz évvel később készült Kárpát Panel 2007 kutatás során azonban változott a helyzet, a válaszadóknak már csak 24,1%-a volt elutasító és 38,9%-uk részben egyetértett az állítással, de a teljesen egyetértők aránya is 15,6%-ról 22,2%-ra nőtt. A részben egyet nem értők az 1997-es 15,6%-ról 2007-re 11,1%-ra csökkent. Az adatokból kitűnik, hogy 2007-re a vizsgált csoport román állampolgársághoz fűződő viszonya megváltozott és ha nem is a teljes elfogadás jellemzi, de kevésbé elutasító. Az adatokkal kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy 2007-ben lett Románia az Európai Unió teljes jogú tagja, a magyar állampolgársághoz fűződő előnyök túlnyomó többsége elfogyott.

A többségi állam polgáraival való azonosulás, miszerint “Jobb lenne a világ, ha a többi ország lakosai is olyanok lennének, mint a románok” 1997-ben 71,4%-os elutasítást, 2007-ben pedig 59,3%-os elutasítást jelentett, a teljesen egyetértők aránya 1,3%-ról 5,6%-ra emelkedett. Megfigyelhető egy gyenge enyhülés, de még mindig a válaszadók

³⁶ Mennyire ért Ön egyet a következő állítással:

- Sokkal szívesebben vagyok román állampolgár, semhogy bármely más ország állampolgára legyek.
- Jobb lenne a világ, ha a többi ország lakosai is olyanok lennének, mint a románok.
- Jobb lenne a világ, ha a többi ország lakosai is olyanok lennének, mint a romániai magyarok.
- Az embereknek akkor is támogatniuk kell saját hazájukat, ha vezetőik hibát követnek el.
- Van néhány dolog Romániában, ami miatt szégyenkezniem kell, hogy ennek az országnak az állampolgára vagyok.

több mint fele határozottan elutasítja a román etnikummal való azonosulást. Szembetűnő a tartózkodók szokatlanul magas aránya is, 1997-ben 9,1%, 2007-ben 10,2% a nem tudja/nem válaszol feleletet tartotta elfogadhatónak.

Mielőtt a következő kérdés – „Mennyire ért Ön egyet a következő állítással? Jobb lenne a világ, ha a többi ország lakosai is olyanok lennének, mint a romániai magyarok.” - elemzésére rátérek, emlékeztetőül megjegyzem, hogy a másodelemzésbe bevont válaszadók a felmérés készítésekor az egy tömbben élő székelyföldi 18-35 év közöttiek, a kérdés pedig a teljes romániai magyarságot nevezte meg referenciacsoportként. 1997-ben a romániai magyarokkal való valamilyen szintű azonosulást a válaszadók 46,1%-a elfogadta (16,9% teljesen egyetért és 29,2% részben egyetért), 2007-re számuk 33,3%-ra csökkent (11,1% teljesen egyetért és 22,2% részben egyetért). Joggal vetődik fel a kérdés, hogy miért utasítják el a székelyföldi fiatalok a többi romániai magyarokkal való azonosulást? Erre a Kárpát Projekt 1997 és a Kárpát Panel 2007 kutatói nem adnak választ, és én sem szeretnék találgatásokba bocsátkozni – nem áll módomban további következtetéseket levonni a kutatások másodelemzése során az adatokból.

A látható tendencia az, hogy 2007-re a romániai magyarokkal való azonosulás csökken, a románokkal való azonosulás pedig kis mértékben növekszik. Bár az 1997-es felmérés magas elutasítási aránya 2007-re mérséklődött (2007-ben a válaszadók 33,3%-a képes azonosulni a romániai magyarokkal, de csak 17,6%-a románokkal, a romániaisághoz fűződő viszony elfogadottabbá kezd válni), de nem azonosítható az identitásban a románsággal, mint etnikummal. Hasonlóan megfigyelhető még a tartózkodók szokatlanul magas aránya is, 1997-ben 8,4%, 2007-ben 10,2% a nem tudja/nem válaszol feleletet tartotta elfogadhatónak.

A válaszadók 69,5%-a (36,4% teljesen egyetért és 33,1% részben egyetért) 1997-ben egyetértett valamilyen mértékben azzal a kijelentéssel, hogy “Az embereknek még akkor is támogatniuk kell saját országukat, ha az hibát követ el”, számuk 2007-re 10,2%-kal 79,7%-ra (52,8% teljesen egyetért és 26,9% részben egyetért) növekedett. A teljesen elutasítók aránya 1997-ben 13%, 2007-ben 11,1% volt, a részben elutasítók pedig 10,4%-ról 2,8%-ra csökkent 2007-re. A válaszokból kidomborodó tendencia az állam iránti lojalitás növekedését mutatja, ami egyrészt a többségi nemzettel való együttélést, másrészt az anyaországi magyarságtól való eltávolodást könnyíti meg, aminek következtében a székelység a saját útját járhatja.

1997-ben a válaszadók 77,3%-a (46,8% teljesen egyetért és 30,5% részben egyetért) egyetértett azzal az állítással, hogy “Van néhány olyan dolog Romániában, ami miatt szégyenkezni kell, hogy ennek az országnak az állampolgára vagyok”, 2007-ben

számuk 68,6%-ra (26,9% teljesen egyetért és 41,7% részben egyetért) csökkent. A részben vagy teljesen elutasítók aránya 1997-ben 16,2% (3,9% részben nem ért egyet és 12,3% egyáltalán nem ért egyet), 2007-ben pedig 27,8% (10,2% részben nem ért egyet és 17,6% egyáltalán nem ért egyet). Mindezek következtében az látszik, hogy a válaszadók egyre elfogadóbbak az állam tevékenységével kapcsolatban, de még mindig túlnyomó mértékben érznek szégyenérzetet román állampolgárságuk miatt. Csepeli és munkatársai szerint „Románia magyar polgárai hajlamosak alul osztályozni tagságukat a politikai értelemben vett román nemzetben. A magyarok inkább mutatnak szégyenérzetet állampolgárságuk miatt, mint a románok, és az ő körükben lehet beszélni alacsonyabb mértékű pszichológiai azonosulásról is” (Csepeli et al. 2002, 25).

Az etnocentrizmust és mértékét a Kárpát Projekt 1997 és a Kárpát Panel 2007 kutatások egy másik szempontból is vizsgálták. Nyolc etnocentrikus állítást fogalmaztak meg, és arra kérték a válaszadókat, hogy döntsék el, az adott állítás elsősorban a románokra vagy a magyarokra, vagy mindkettőre igaz, netán egyikre sem igaz³⁷. A válaszokat tekintve etnocentrizmus fedezhető fel akkor, ha a saját nemzetre nézve pozitívként, míg a másik nemzetre nézve negatívként értékelnek egy adott állítást, valamint abban az esetben, ha a szélsőségesen pejoratív állítást a másik nemzetre nézve tartotta relevánsnak. A válaszokat a 24. táblázat tartalmazza.

Az a kijelentés, hogy “Nincs még egy olyan nemzet, amely annyi nagy tudóst, író, zeneszerzőt adott volna a világnak” 1997-ben a válaszadók 37,7%-a, 2007-ben 20,2%-a szerint egyik nemzetre sem jellemző, a mindkettőre igaz választ 1997-ben 22,7%, 2007-ben 17,4% jelölte meg. Amíg 1997-ben 30,5%, addig 2007-ben már 42,2% gondolta úgy, hogy mindez elsősorban a magyarokra jellemző és 3,2% valamint 2,8% volt azok aránya, akik az “elsősorban a románokra igaz” kategóriát választották. A “nem tudja/nem válaszolt” kategóriát az 1997-es 5,8% helyett 2007-ben kiemelkedően sokan, a válaszadók 17,4% jelölte be, ami lehet a kérdéssel kapcsolatos inkompetencia éppúgy, mint a saját etnikummal kapcsolatos szkepticizmus eredménye. Az adatokból növekvő

³⁷ Véleménye szerint a következő állítás melyik nemzetre igaz:

- Nincs még egy olyan nemzet, amely annyi nagy tudóst, író, zeneszerzőt adott volna a világnak.
- Csodálatra méltó e nemzet veszély idején megnyilvánuló összetartása.
- Ez a nemzet sokat szenvedett a történelem során, mégis meg tudta tartani azonosságát.
- Ez a nemzet mindig is a civilizáció élharcosa volt.
- Fennhájzó, gőgös nemzet, mely megszokta, hogy uralkodjék.
- Kevés olyan nemzet van Közép-Európában, mely oly sokat beszélt és oly keveset tett.
- Vendégszeretőnek tartják magukat, pedig csak haszonlesők.
- Bármit is állítsanak magukról, az európai demokratikus normáknak sosem lesznek képesek megfelelni.

etnocentrizmus olvasható ki, a saját nemzettel kapcsolatban gyengült a kritikai él és az etnikai határmegvonás is határozottabb lett.

A veszély idején megnyilvánuló összetartást vizsgáló kérdésre 1997-ben adott válaszok szerint ez elsősorban a magyarokra igaz (27,9%), a románokra kevésbé (16,2%), a “mindkettőre igaz” értéket 28,6% választotta és az “egyikre sem igaz” választ 16,9% arányban jelölték be. 2007-ben már 1,5%-kal többen gondolták az összetartást magyar sajátosságnak és 3,4%-kal kevesebben gondolták román jellemzőnek. A “mindkettőre igaz” és “egyikre sem igaz” kategóriát 23,9% és 11,0% választotta. A “nem tudja/nem válaszolt” lehetőséget 2007-ben 12,5%-kal többen, a válaszadók 22,9%-a jelölte meg. Ez a kiugróan magas arány véleményem szerint a 2004-es érvénytelen és elutasító népszavazás egyértelmű következménye. Ezért a “csodálatra méltó összetartást” kutató kérdés adataiból az etnocentrizmus mértékére nem lehet egyértelmű következtetést levonni.

Arról az állításról, hogy “Ez a nemzet sokat szenvedett a történelem során, mégis meg tudta tartani azonosságát” 1997-ben a válaszadók 54,5%-a, 2007-ben 59,6%-a szerint elsősorban a magyarokra jellemző, a mindkettőre igaz választ 1997-ben 33,1%, 2007-ben 18,3% jelölte meg. 1997-ben 3,9%, 2007-ben 4,6% gondolta úgy, hogy mindez elsősorban a románokra jellemző és 3,2% valamint 3,7% volt azok aránya, akik szerint egyikre sem igaz. A “nem tudja/nem válaszolt” kategória az 1997-es 5,2% helyett 2007-ben 13,8% lett. A válaszadók szerint tehát inkább a magyar nemzetre igaz az, hogy sokat szenvedett a történelem során, mégis meg tudta tartani azonosságát, az állítással egyetértők száma 2007-re tovább emelkedett, és ezzel a székelyföldi 18-35 éves korcsoport etnocentrikus beállítottsága is növekedett.

A Kárpát Projekt válaszadóinak 40,9%-a szerint egyik nemzetre sem igaz az, hogy a civilizáció élharcosa lenne, 2007-re azonban már csak 27,5% gondolja így. 1997-ben a válaszadók 36,4%-a, 2007-ben 33%-a szerint ez elsősorban a magyarokra jellemző, a “mindkettőre igaz” választ 1997-ben 7,1%, 2007-ben 13,8% jelölte meg, ami a román nemzet megítélését javította. 1997-ben mindössze 3,2% gondolta úgy, hogy elsősorban a románokra jellemző, számuk 2007-re tovább csökkent (1,8%). A “nem tudja/nem válaszolt” kategória mindkét felmérés során magas, 1997-ben 12,3%, 2007-ben pedig kiemelkedően sok, 23,9% volt.

Az az állítás, hogy “Fennhájzó, gögös nemzet, mely megszokta, hogy uralkodjék.” a válaszadók 37%-a szerint 1997-ben elsősorban a románokra igaz, 11%-a szerint elsősorban a magyarokra igaz, 5,2%-a szerint mindkettőre igaz és 33,1%-a szerint pedig egyikre sem igaz. Ezzel szemben 2007-ben csökkent azok száma, akik szerint az állítás

elsősorban a románokra lenne igaz (26,6%), 0,9%-al nőtt azok száma, akik szerint ez elsősorban a magyarokra igaz, továbbá 14,7% szerint mindkét nemzetre igaz az állítás és 25,7% szerint egyikre sem igaz. Úgy tűnik, a pejoratív állítás 10 év alatt megváltozott, 10,4%-al csökkent azok száma, akik a román nemzetre jellemzőnek tartották, ugyanakkor növekedett azok száma, akik szerint mindkét nemzetre jellemző (5,2%-ról 14,7%-ra).

Az ígéret be nem tartása 1997-ben a válaszadók 53,2%-a szerint inkább a románokra jellemző, 2007-re már csak 35,8% gondolta ezt így és jelentősen növekedett azok száma, akik szerint az állítás mindkét nemzetre igaz (1997-ben 5,8%, 2007-ben 18,3%), de túlnyomó többségben még mindig a román nemzetre nézve tartották jellemzőnek (35,8%). 1997-ben a válaszadók 22,7%-a, 2007-ben 16,5%-a szerint egyik nemzetre sem jellemző, azok száma pedig, akik szerint elsősorban a magyarokra jellemző az 1997-es 3,9%-ról 2007-re 7,3%-ra emelkedett. Itt is jelentős a “nem tudja/nem válaszolt” kategóriát megjelölők aránya (1997-ben 14,3%, 2007-ben 22%). A válaszadók szerint tehát elsősorban a románokra jellemző az ígéret be nem tartása, de nőtt azok száma is, akik szerint ez már a magyarokra is egyre jobban jellemző állítás.

A válaszadók 35,7%-a szerint egyik nemzetre sem volt igaz az 1997-es felmérés során, hogy haszonleső lett volna, 33,1% szerint elsősorban a románokra igaz, 7,1% szerint elsősorban a magyarokra és 7,8% szerint mindkettőre igaz. Ezzel szemben 2007-ben bár még mindig a többség szerint (25,7%) egyik nemzetre sem jellemző az állítás, csökkent azok száma, akik szerint elsősorban a románokra lenne jellemző (22%) és nőtt azok száma, akik szerint ez a magyarokat jellemzi (10,1%) és jelentősen nőtt azok száma is, akik szerint ez mindkettőre igaz állítás (7,8%-ról 17,4%-ra). A “nem tudja/nem válaszolt” kategóriát 1997-ben 16,2%, 2007-ben 24,8% jelölte meg. A válaszadók szerint tehát 1997-ben még inkább a románokra volt jellemző, hogy haszonlesők, 2007-re azonban némiképp csökkent a román nemzetet ilyen színben feltüntetők aránya, nőtt velük szemben az elfogadás, a magyarok irányában pedig romlott a megítélés.

1997-ben a válaszadók 53,2%-a szerint elsősorban a románokra jellemző az az állítás, hogy “Bármit is állítsanak magukról, az európai demokratikus normáknak sosem lesznek képesek megfelelni”. A Kárpát Panel 2007 kutatás adatközlőinek 39,4%-a szerint jellemző csupán a románokra ez az állítás és jelentősen nőtt azok száma, akik szerint ez mindkét nemzetre igaz (7,1%-ról 29,4%-ra). 1997-ben 1,3%, 2007-ben pedig 1,8% gondolta úgy, hogy elsősorban a magyarokra jellemző és 24,7% valamint 12,8% volt azok aránya, akik szerint egyikre sem jellemző. A “nem tudja/nem válaszolt” kategóriát megjelölők aránya 13,6% és 16,5%.

A Kárpát Projekt 1997 és a Kárpát Panel 2007 etnocentrizmus mértékét felmérő nyolc kérdését elemezve kitűnik, hogy a magyarság megítélése pozitív irányban két kérdésben javult, a “Nincs még egy olyan nemzet, amely annyi nagy tudóst, író, zeneszerzőt adott volna a világnak.” és a “Ez a nemzet sokat szenvedett a történelem során, mégis meg tudta tartani azonosságát.” esetében. Ezek olyan kérdések voltak, amelyek történelmileg és kulturálisan beágyazottak, a szocializáció által öröklődnek és a napi tapasztalatok nemigen képesek változtatni rajtuk. A többi hat kérdésben pedig – ha különböző mértékben is – nőtt a románság felé az elfogadás, a székelyföldi 18-35 éves korcsoport tagjai 2007-ben már megengedőbbek voltak mint 1997-ben. Ezeknek a kérdéseknek a megítélését a napi tapasztalat befolyásolhatja, a többségi társadalommal többet érintkező, következképp több tapasztalattal és kevesebb hiedelemmel bíró korcsoport személyes élményeit tükrözi. Minden kérdésnél nőtt a “nem tudja/nem válaszolt” kategóriát megjelölők aránya, a legmagasabb különbség 12,5% volt. A magas arányok és a nagymértékű változás – a magyarság megítélésének romlásával együtt – identitásbeli elbizonytalanodást mutat, és amit nem mértek a kutatásokban, egy harmadik identitás felé fordulást jelezhet.

Az etnocentrizmus vizsgálatát a Kárpát Panel 2010 és a Kincses Kolozsvár 2015 adatfelvételek során már a magyarság, mint referenciacsoport vonatkozásában végezték, amely során a válaszadóknak hat kijelentésről kellett véleményt nyilvánítaniuk egy hétfokú skálán (1 - egyáltalán nem ért egyet, 7 - teljesen egyetért)³⁸. A válaszokat a 6. táblázatról, a 7. táblázatról és a 25. táblázatról olvashatjuk le.

A válaszadók 32,7%-a egyáltalán nem értett egyet, 20,3%-a pedig nem értett egyet 2010-ben azzal a kijelentéssel, hogy “Mindent figyelembe véve, nem olyan fontos számomra, hogy magyar vagyok”, 2015-re ez a szám emelkedett, már 61,1% egyáltalán nem értett egyet és 17,3% nem értett egyet az állítással. Mindkét lekérdezéskor a középső három érték kis különbségeket mutatott, 2010-ben a válaszok kevésbé voltak polarizáltak, mint 2015-ben. A válaszadók többségének 2015-re ismét fontossá vált a magyarsága, a 2010-ben tapasztalt ellaposodó görbe és a 2015-ös kiugrás a korábban már említett aktuálpolitikai, nemzet- és kisebbségpolitikai eseményekkel is magyarázható. Figyelemre

³⁸ Milyen mértékben ért egyet a következő állítással:

- Mindent figyelembe véve, nem olyan fontos számomra, hogy magyar vagyok.
- Az, hogy magyar vagyok, jól tükrözi azt, hogy milyen vagyok.
- Az, hogy magyar vagyok, teljesen mellékes arra nézve, hogy milyen vagyok.
- Általában az, hogy magyar vagyok, fontos része az önképemnek.
- Örömmel tölt el, hogy magyar vagyok.
- Magyarságom jelenti identitásom legfontosabb részét.

méltó, hogy 2010-ben 10,1% a nem tudja/nem válaszol válaszlehetőséget tartotta elfogadhatónak.

A válaszadók 17,7%-a teljesen egyetértett 2010-ben azzal, hogy magyarsága jól tükrözi személyiségét, ugyanakkor a bizonytalanok aránya is (“egyet is értek meg nem is”) jelentős 21,5%-ot mutatott, 8,8% viszont egyáltalán nem értett egyet a kijelentéssel. 2015-re már 20,1%-ra emelkedett azok száma, akik egyáltalán nem értettek egyet vele és 12,1%-ra csökkent azok aránya, akik teljesen egyetértettek. Azok, akik egyet is értettek meg nem is az állítással 18,1%, ez 3,4%-al kevesebb, mint az öt évvel azelőtti felmérés során, ami jól mutatja, hogy csökkent a bizonytalanok aránya és azoké is, akik teljesen egyetértettek korábban. 2010-ben míg a válaszadók inkább úgy vélekedtek, hogy a magyarságuk tükröződik a személyiségükben, addig a 2015-ös válaszok alapján az iskolázottsági szint emelkedésével a magyarság már nem fokmérője a személyiségnek. Jól mutatja és igazolja ezt a tendenciát “Az, hogy magyar vagyok, teljesen mellékes arra nézve, hogy milyen ember vagyok” kijelentésre adott válaszok is, hiszen míg 2010-ben 16,4% egyáltalán nem értett egyet vele és 18,3% teljesen egyetértett, addig 2015-re jelentősen megnőtt azok száma, akik teljesen egyetértettek (27,7%) azzal, hogy a magyarság mellékes a személyiség szempontjából. A bizonytalanok (részben egyetértek - egyet is értek meg nem is - részben nem értek egyet) aránya is csökkent 5,6%-kal 2010-hez képest 37,7%-ról 32,1%-ra.

	teljesen egyetért	egyetért	részben egyetért	egyet is ért, meg nem is	részben nem ért egyet	nem ért egyet	egyáltalán nem ért egyet	nem tudja/nem válaszolt
Kárpát Panel 2010	15,9	14,8	18	18,9	8,3	6,5	7,4	10,1
Kincses Kolozsvár 2015	16	13,2	20	20,6	12,3	8,3	8,8	0,9
Eltérés (%)	0,1	-1,6	2	1,7	4	1,8	1,4	-9,2

6. táblázat: Mennyire értesz egyet a következő állítással? Általában az, hogy magyar vagyok, fontos része az önképemnek. (N₂₀₁₀=97; N₂₀₁₅=392, százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

A két felmérés összehasonlítása (6. táblázat) során látható, hogy 2010-hez képest csak az “egyetértek” kategóriában van csökkenés (-1,6%), minden más értékben 0,1%-4% közötti növekedés figyelhető meg, a legmarkánsabb a “részben nem értek egyet” válasznál. Az általam vizsgált csoport önképében a magyarság fontossága 2010 és 2015 között alig változott, az adatok változása a korábban “nem tudja/nem válaszolt” kategóriát választók más érték kategóriák választását tükrözi. Ezzel együtt megállja a helyét az az állítás, hogy a válaszadók körében valamilyen mértékben inkább fontos a magyarság

szerepe az önkép kialakításában, mint sem. A válaszok nem tükrözik a radikális etnocentrizmust, de nem is közelítenek a kozmopolita (ld. Veres 2012) önképhez.

Míg 2010-ben a válaszadóknak csak 25,5%-a értett teljesen egyet azzal a kijelentéssel, hogy “Örömmel tölt el, hogy magyar vagyok”, ez a szám 2015-re 41,9%-ra nőtt. Az “egyetérttek” és a “részben egyetérttek” válaszok aránya alig változott 2010-hez képest, a középértéket választók aránya 18,2%-ról 12,7%-ra csökkent. A teljesen elutasítók aránya a 2010-es 2%-ot 3,5%-kal haladta meg 2015-ben. Az adatok a válaszadók magabiztosabbá válását tükrözik, mert a 2010-es felmérésben a “nem tudja/nem válaszolt” kategóriát 10,8% választotta, 2015-ben pedig már csak 1,1%. A két felmérés közötti öt évben a változás egy erősebb és pozitívabb identitásérzethez vezetett, ezt tükrözi a “teljesen egyetért” érték 16,4%-os emelkedése³⁹ (25,5%-ról 41,9%-ra).

	teljesen egyetért	egyetért	részben egyetért	egyet is ért, meg nem is	részben nem ért egyet	nem ért egyet	egyáltalán nem ért egyet	nem tudja/nem válaszolt
Kárpát Panel 2010	15,3	14,9	10,6	22,6	10,2	7,6	7,9	10,8
Kincses Kolozsvár 2015	13,6	11,3	13,4	21,5	11,6	12,5	14,5	1,6
Eltérés (%)	-1,7	-3,6	2,8	-1,1	1,4	4,9	6,6	-9,2

7. táblázat: Mennyire értesz egyet a következő állítással? Magyarságom jelenti identitásom legfontosabb részét. (N2010=97; N2015=391, százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

Mindezek ellenére a vizsgált csoport körében a magyarság nem jelenti az identitás legfontosabb részét, a Kárpát Panel 2010-ben és a Kincses Kolozsvár 2015-ben is a legmagasabb a kijelentéssel kapcsolatban a bizonytalanok aránya, ugyanakkor míg 2010-ben inkább egyetértettek az állítással, 2015-re növekedett az egyet nem értők száma (7. táblázat).

A hat kijelentésre adott válaszokból kitűnik, hogy az etnocentrista vélemények sokkal jelentősebbek a korcsoportban, mint a kozmopolita vélemények. A tendencia pedig azt mutatja, hogy 2015-re magabiztosabbá, nyíltabbá vált és megerősödött azok csoportja, akik a magyarsághoz való tartozást pozitívan értékelik, de ugyanakkor nem tartják magyarságukat minden esetben személyiségük fokmérőjének. A szélsőséges radikális etnocentrizmus csak kevesekre jellemző, éppúgy, mint a kozmopolita szemlélet, többségében a magyarság központú etnocentrizmus érzése a skála pozitív oldalán helyezkedik el a válaszadók körében.

³⁹ Fontos itt is hangsúlyozni, hogy a 2015-ös felmérésben felsőoktatási hallgatók vettek részt adatközlőként.

A magyarságérzet érzelmi megélése

A kisebbségi közösségek számára Tajfel szerint a pozitív szociális identitás a fennmaradásuk egyik alapvető feltétele (Tajfel 1978), hiszen a közösség tagjai számára önazonosságuk és önbesorolásuk, saját értékeik és tudásuk a közösséghez való tartozásuk alapja. Mint láttuk, ezt a szocializáció során sajátítják el – ez az ösztönös identitás – és a serdülőkor tájékán válik majd önreflexívvé tudatos identitás formájában. Ha egy közösség szociális identitása inkább negatív, a közösség szükségszerűen megváltozik. A 2004. decemberi népszavazás következményeként Déri három elkülönülő attitűdöt vélt felfedezni: 1) akik számára alternatíva a magyar identitástól való eltávolodás, azok elfordulnak a magyarországi események figyelemmel kísérésétől, 2) traumaként megélt esemény azok számára, akik erős identitástudattal rendelkeznek (egyszeri esemény erős attitűdváltozással), 3) a negatív diszkriminációt és stigmatizációt tapasztalók számára folyamatként értelmeződik (egyesekek 2004-et tekintik a folyamat kezdetének, ők az akkori kormánypárt iránt ellenszenvvel viseltetnek, mások egy folyamat részének tekintik és nem feltétlenül a pártpolitika szemszögéből tekintenek az eseményre) (Déri 2013). Mint tudjuk, a származási háttér és a kulturális erőforrások meghatározzák a nemzeti identitás szintjének megélését (Csepeli, 1992), az anyaországiak elutasítása és érdektelensége az egy tömbben élő hatszázezres közösségben változást indított el.

Veres szerint „a teljes erdélyi magyar népességi mintán 2007 és 2010 között 61-ről 39 százalékra csökkent azok aránya, akik teljesen egyetértettek azzal, hogy büszkeséggel tölti el őket, hogy magyarnak születtek, de nem emelkedett a szégyenérzetet, közömbösséget érzők aránya lényegesen” (Veres 2017, 391). Míg a Mozaik 2001 kutatás időszakában a válaszadók 77,5%-a teljesen egyetértett azzal, hogy büszkeséggel tölti el, hogy magyar, ez az arány az évek során hol kisebb, hol nagyobb ingadozással, de jelentős mértékben csökkent. A 2001-es kiugróan magas arány a státustörvény körüli időszak pozitív érzelmeinek, a csökkenés egyik magyarázata pedig a 2004-es népszavazás negatív élményének következménye, valamint a 2005-2010 közötti időszak magyarországi nemzetpolitikája (20. ábra). Ugyanakkor nem nőtt lényegesen a szégyenérzetet érzők aránya. A teljesen vagy részben egyetértők elmozdulása leginkább a Kárpát Panel 2007 és Kárpát Panel 2010 kutatások esetében figyelhető meg. A 2015-ben készült felmérés az egyszerűsített honosítás bevezetése után készült és jól látható, ahogy megfordította a magyar nemzeti identitás megítélését (21. ábra).

A következő kérdések tovább árnyalják a nemzeti identitáshoz fűződő viszonyt, amikor a válaszadókat arra kérték, ítélik meg, hogy számukra előny vagy hátrány a magyarsághoz való tartozásuk. A kérdés megválaszolása során a válaszadókat nem

kondicionálták arra, hogy a hétköznapi élet eseteire, illetve politikai konfliktusokra vagy eredményekre gondoljanak. Az egy tömbben élők a négyfokozatú skálán a „részben nem ért egyet” választ jelölték meg többségében a Kárpát Panel 2007, 2010 és a 2015-ös Kincses Kolozsvár kutatásokban, de a 2001-es Mozaik felmérésben is inkább előnynek mintsem hátránynak tartották magyarságukat. A Kárpát Panel 2007 erős elbizonytalanodást mért (22. ábra és 23. ábra). A felmérések eredményeiben itt is jól lehet követni az anyaország nemzetpolitikáját, és az a kérdés, hogy inkább magyarnak vagy székelynek vallja-e magát is jól mutatja, hogy a székelyföldi társadalomban mérhető módon elindult a változás.

A felvett adatok jellegénél fogva a 2001-es és a 2015-ös adattáblákra tudtam egy, az identitáskritériumokkal kapcsolatos komplex itemet készíteni, amely 2001-ben az alábbi itemeket tartalmazta:

Identitáskritérium komplex item (2001)⁴⁰

- a. ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: legalább egyik szülője magyar legyen;
- b. ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: anyanyelve olyan legyen;
- c. ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: olyan állampolgár legyen ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: tisztelje a nemzeti szimbólumokat;
- d. ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: olyannak tartsa magát;
- e. ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: ismerje és szeresse az olyan kultúrát;
- f. ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: olyan nyelvű egyházhoz tartozzon;
- g. ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: abban az országban szülessen;
- h. ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: élete legnagyobb részében ilyen nemzetiségűek között éljen.

A komplex itemet függő változóként tekintve négy hipotézisben vizsgáltam, hogy a válaszadók milyen szigorú feltételeket szabnának az etnicitás alapú identitásnak:

H1 Aki szerint identitása előnyös számára, az szigorúbb identitáskritériumokat szabna.

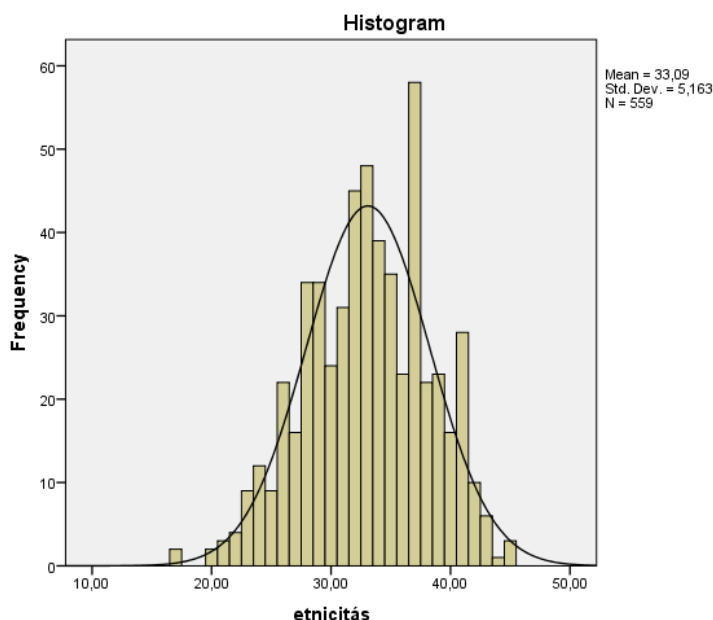
H2 Aki szerint identitása hátrányos, az enyhébb identitáskritériumokat szabna.

H3 Aki büszke az identitására, az szigorúbb identitáskritériumokat szabna.

H4 Aki szégyelli az identitását, az enyhébb identitáskritériumokat szabna.

⁴⁰ A kutatás több országban vizsgálta a nemzeti identitáskritériumokat, ezért a válaszlehetőségben nincs konkrétan megnevezve a magyar, de az almlinta egyértelműen a magyar nyelvre, állampolgárságra, kultúrára, országra vonatkozik.

A komplex identitás indexünk nagyjából normál eloszlású, jobbra dőlt, ami azt mutatja, hogy az identitáskritériumokat az egyszerű középértékhez képest (22,5) komolyabban vették, 33,09-es átlagponttal (a megszerezhető 45 pontból).

Az alábbi korrelációs táblázat megmutatja a vizsgált hipotéziseink változói közötti korrelációkat. Ezek közül a legerősebb korreláció – az ellentétes esetek között fennálló evidens negatív korrelációkon kívül – az identitást előnyként azonosító és a magas identitáskritérium követelmények, valamint az identitásra való büszkeség és a magas identitáskritérium követelmények között áll fenn.

Correlations						
		Büszke vagyok arra, hogy ... vagyok	Gyakran szégyellem, hogyvagyok	Előnyt jelent ...-nak lenni	Hátrányt jelent ...-nak lenni	etnicitás
Büszke vagyok arra, hogy ... vagyok	Pearson Correlation	1	-,301**	,217**	-,100*	,207**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,017	,000
	N	588	581	577	573	556
Gyakran szégyellem, hogyvagyok	Pearson Correlation	-,301**	1	-,170**	,205**	-,015
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,000	,725
	N	581	583	573	570	555
Előnyt jelent ...-nak lenni	Pearson Correlation	,217**	-,170**	1	-,599**	,294**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000	,000
	N	577	573	579	572	552
Hátrányt jelent ...-nak lenni	Pearson Correlation	-,100*	,205**	-,599**	1	-,166**
	Sig. (2-tailed)	,017	,000	,000		,000
	N	573	570	572	575	551
etnicitás	Pearson Correlation	,207**	-,015	,294**	-,166**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,725	,000	,000	
	N	556	555	552	551	559

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).
* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Az alábbiakban a hipotéziseinkhez tartozó lineáris regressziók eredményeit ismertetjük összevont formában:

H1 Aki szerint identitása előnyös számára, az szigorúbb identitáskritériumokat szabna. (eredmény: szignifikáns pozitív interakció)

H2 Aki szerint identitása hátrányos, az enyhébb identitáskritériumokat szabna. (eredmény: nincs szignifikáns interakció)

H3 Aki büszke az identitására, az szigorúbb identitáskritériumokat szabna. (eredmény: szignifikáns pozitív interakció)

H4 Aki szégyelli az identitását, az enyhébb identitáskritériumokat szabna. (eredmény: szignifikáns negatív interakció)

Az alábbi regressziós táblázat tartalmazza az eredményeket:

Hipotézis	R ²	β
H1	.043**	.207**
H2	NA	NA
H3	.086**	.294**
H4	.028**	-.166**

NA = nem szignifikáns

** = az eredmény szignifikáns $p < 0.001$ mellett

A vizsgálat eredménye kimutatja, hogy a negatív érzelmek szinte soha vagy csak gyengén vezetnek enyhébb identitáskritériumokhoz.

A 2015-ös adattáblára a komplex identitáskritérium itemet az alábbi változókból állítottam össze:

Identitáskritérium komplex item (2015)

- ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: legalább egyik szülője magyar legyen
- ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: magyar legyen az anyanyelve
- ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: magyar állampolgár legyen
- ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: tisztelje a piros-fehér-zöldet
- ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: magyarnak tartsa magát
- ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: ismerje és/vagy szeresse a magyar kultúrát
- ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: magyar szertartásnyelvű egyházhoz tartozzon
- ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: Magyarországon szülessen
- ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: élete legnagyobb részében magyarok között éljen

A komplex itemet függő változóként tekintve a 2001-es eljáráshoz hasonlóan négy hipotézisben vizsgáltam, hogy a válaszadók milyen szigorú feltételeket szabnának az etnicitás alapú identitásnak:

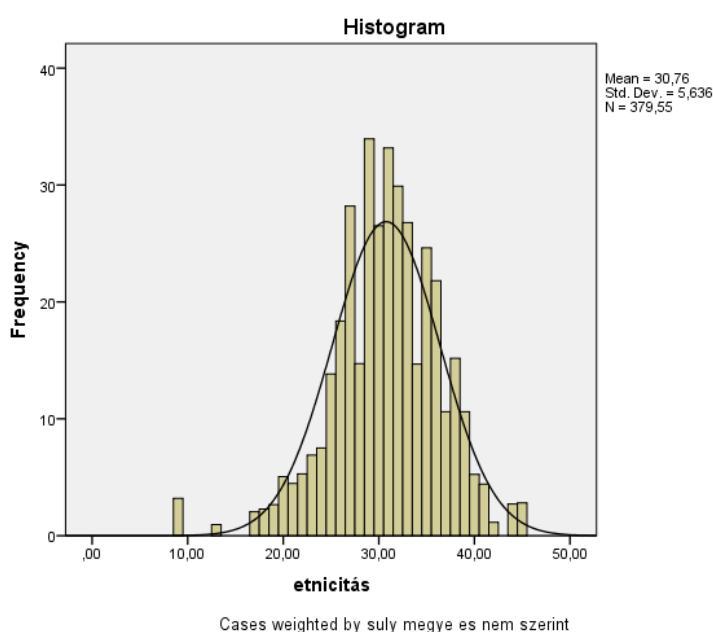
H1 Aki szerint identitása előnyös számára, az szigorúbb identitáskritériumokat szabna.

H2 Aki szerint identitása hátrányos, az enyhébb identitáskritériumokat szabna.

H3 Aki büszke az identitására, az szigorúbb identitáskritériumokat szabna.

H4 Aki szégyelli az identitását, az enyhébb identitáskritériumokat szabna.

A komplex etnicitás indexünk nagyjából normál eloszlású, jobbra dőlt, ami azt mutatja, hogy az identitáskritériumokat az egyszerű középértékhez képest (22,5) komolyabban vették, 30,76-os átlagponttal (a megszerzhető 45 pontból).

Az alábbi korrelációs táblázat megmutatja a vizsgált hipotéziseink változói közötti korrelációkat. Ezek közül a legerősebb korreláció – az ellentétes esetek között fennálló evidens negatív korrelációkon kívül – az előnyös identitás és a magas identitáskritérium követelmények, valamint az identitásra való büszkeség és a magas identitáskritérium követelmények között áll fenn.

Correlations						
		etnicitás	Az, hogy magyarnak születtem: büszkeséggel tölt el	előnyt jelent	szégyennel tölt el	hátrányt jelent
etnicitás	Pearson Correlation	1	,429**	,184**	-,125*	-,076
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,015	,139
	N	380	380	379	378	377
Az, hogy magyarnak születtem: büszkeséggel tölt el	Pearson Correlation	,429**	1	,443**	,152**	,074
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,003	,142
	N	380	401	397	394	393
előnyt jelent	Pearson Correlation	,184**	,443**	1	,238**	-,067
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000	,182
	N	379	397	397	394	393
szégyennel tölt el	Pearson Correlation	-,125*	,152**	,238**	1	,487**
	Sig. (2-tailed)	,015	,003	,000		,000
	N	378	394	394	394	393
hátrányt jelent	Pearson Correlation	-,076	,074	-,067	,487**	1
	Sig. (2-tailed)	,139	,142	,182	,000	
	N	377	393	393	393	393

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).
* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Az alábbiakban a hipotéziseinkhez tartozó lineáris regressziók eredményeit ismertetjük összevont formában:

H1 Aki szerint identitása előnyös számára, az szigorúbb identitáskritériumokat szabna (eredmény: szignifikáns pozitív interakció)

H2 Aki szerint identitása hátrányos, az enyhébb identitáskritériumokat szabna (eredmény: szignifikáns negatív interakció)

H3 Aki büszke az identitására, az szigorúbb identitáskritériumokat szabna (eredmény: szignifikáns pozitív interakció)

H4 Aki szégyelli az identitását, az enyhébb identitáskritériumokat szabna (eredmény: nincs szignifikáns interakció)

Az alábbi regressziós táblázat tartalmazza az eredményeket:

Hipotézis	R ²	β
H1	.184**	.429**
H2	.016*	-.125*
H3	.034**	.184**
H4	NA	NA

NA = nem szignifikáns

* = az eredmény szignifikáns p<0.05 mellett

** = az eredmény szignifikáns p<0.001 mellett

A vizsgálat eredményeiből kimutatható, hogy aki büszke identitására és előnyösnek tartja azt, hogy magyar, az szigorúbb identitáskritériumokat szab, számos kritériummal teljesen egyetért.

A 2001 és 2015 kutatásoknál az identitás ítemet három részre bontottam kultúrnemzeti, államnemzeti és saját döntés kritériumra. Arra voltam kíváncsi, hogy az identitás érzelmi megítélése (ld. előny-hátrány, büszkeség-szégyen) esetében mely kritériumok érvényesülnek jobban.

Kultúrnemzeti identitáskritérium ítem (2001)

- a) ahhoz, hogy valaki magyarnak számíton: legalább egyik szülője magyar legyen
- b) adott nemzetiségűnek számíton: anyanyelve olyan legyen
- c) adott nemzetiségűnek számíton: tisztelje a nemzeti szimbólumokat
- d) adott nemzetiségűnek számíton: ismerje és szeresse az olyan kultúrát
- e) adott nemzetiségűnek számíton: olyan nyelvű egyházhhoz tartozzon

Az előző hipotézisekhez hasonlóan most is arra voltam kíváncsi, hogy az összetett ítem, jelen esetben a kultúrnemzeti identitáskritérium ítemet függő változónak tekintve találunk-e logisztikus kapcsolatot a nemzeti identitással kapcsolatban megélt büszkeség, szégyen, előny és hátrány vonatkozásában.

H1 Aki szerint identitása előnyös számára, az szigorúbb kultúrnemzeti(identitás) feltételeket szabna. (eredmény: szignifikáns pozitív interakció)

H2 Aki szerint identitása hátrányos, az enyhébb kultúrnemzeti(identitás) feltételeket szabna. (eredmény: szignifikáns negatív interakció)

H3 Aki büszke az identitására, az szigorúbb kultúrnemzeti(identitás) feltételeket szabna. (eredmény: szignifikáns pozitív interakció)

H4 Aki szégyelli az identitását, az enyhébb kultúrnemzeti(identitás) feltételeket szabna. (eredmény: nincs szignifikáns interakció)

Az alábbi regressziós táblázat tartalmazza az eredményeket:

Hipotézis	R²	β
H1	.057**	.238**
H2	.022**	-.147**
H3	.039**	.199**
H4	NA	NA

NA = nem szignifikáns

** = az eredmény szignifikáns p<0.001 mellett

Államnemzeti identitáskritérium ítem (2001)

- a) adott nemzetiségűnek számíton: olyan állampolgár legyen
- b) adott nemzetiségűnek számíton: abban az országban szülessen
- c) adott nemzetiségűnek számíton: élete legnagyobb részében ilyen nemzetiségűek között éljen

Arra voltam kíváncsi, hogy az összetett item, jelen esetben az államnemzeti identitáskritérium itemet függő változónak tekintve találunk-e logisztikus kapcsolatot a nemzeti identitással kapcsolatban megélt büszkeség, szégyen, előny és hátrány vonatkozásában.

H1 Aki szerint identitása előnyös számára, az szigorúbb államnemzeti(identitás) feltételeket szabna (eredmény: szignifikáns pozitív interakció).

H2 Aki szerint identitása hátrányos, az enyhébb államnemzeti(identitás) feltételeket szabna (eredmény: szignifikáns negatív interakció).

H3 Aki büszke az identitására, az szigorúbb államnemzeti(identitás) feltételeket szabna (eredmény: szignifikáns pozitív interakció).

H4 Aki szégyelli az identitását, az enyhébb államnemzeti(identitás) feltételeket szabna (eredmény: nincs szignifikáns interakció).

Az alábbi regressziós táblázat tartalmazza az eredményeket:

Hipotézis	R ²	β
H1	.061**	.246**
H2	.015*	-.123**
H3	.013*	.114**
H4	NA	NA

NA = nem szignifikáns

* = az eredmény szignifikáns p<0.05 mellett

** = az eredmény szignifikáns p<0.001 mellett

Saját döntés item (2001)

a) adott nemzetiségűnek számítson: olyannak tartsa magát

Arra voltam kíváncsi, hogy a saját döntés itemet függő változónak tekintve találunk-e logisztikus kapcsolatot a nemzeti identitással kapcsolatban megélt büszkeség, szégyen, előny és hátrány vonatkozásában.

H1 Aki szerint identitása előnyös számára, az szigorúbb saját döntés (identitás) feltételeket szabna. (eredmény: szignifikáns pozitív interakció)

H2 Aki szerint identitása hátrányos, az enyhébb saját döntés (identitás) feltételeket szabna. (eredmény: szignifikáns negatív interakció)

H3 Aki büszke az identitására, az szigorúbb saját döntés (identitás) feltételeket szabna. (eredmény: szignifikáns pozitív interakció)

H4 Aki szégyelli az identitását, az enyhébb saját döntés (identitás) feltételeket szabna. (eredmény: szignifikáns negatív interakció)

Az alábbi regressziós táblázat tartalmazza az eredményeket:

Hipotézis	R ²	β
H1	.01*	.11*
H2	.009*	-.092*
H3	.027*	.17**
H4	.014*	-.12*

* = az eredmény szignifikáns p<0.05 mellett

** = az eredmény szignifikáns p<0.001 mellett

A 2001-es mintán azok, akik számára inkább előny identitása az államnemzeti identitáskritériumokat tart fontosnak, aki számára inkább hátrány identitása az saját döntés alapján tartja önmagát magyarnak, aki büszke identitására az a kultúrnemzeti identitáskritériumokat tartja a legfontosabbnak, aki pedig szégyelli identitását a kultúrnemzeti és államnemzeti identitáskritériumok között nem hozott szignifikáns eredményt, a saját döntés esetén pedig szignifikáns negatív interakciót eredményezett.

Hasonló komplex itemekkel teszteltem ugyanezeket a hipotéziseket a 2015-ös mintán is.

Kultúrnemzeti identitáskritérium item (2015)

- a) ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: legalább egyik szülője magyar legyen
- b) ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: magyar legyen az anyanyelve
- c) ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: tisztelje a piros-fehér-zöldet
- d) ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: ismerje és/vagy szeresse a magyar kultúrát
- e) ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: magyar szertartásnyelvű egyházhoz tartozzon

Arra voltam kíváncsi, hogy a kultúrnemzeti identitáskritérium itemet függő változónak tekintve találunk-e logisztikus kapcsolatot a nemzeti identitással kapcsolatban megélt büszkeség, szégyen, előny és hátrány vonatkozásában:

H1 Aki szerint identitása előnyös számára, az szigorúbb kultúrnemzeti (identitás) feltételeket szabna. (eredmény: szignifikáns pozitív interakció)

H2 Aki szerint identitása hátrányos, az enyhébb kultúrnemzeti (identitás) feltételeket szabna. (eredmény: nincs szignifikáns interakció)

H3 Aki büszke az identitására, az szigorúbb kultúrnemzeti (identitás) feltételeket szabna. (eredmény: szignifikáns pozitív interakció)

H4 Aki szégyelli az identitását, az enyhébb kultúrnemzeti (identitás) feltételeket szabna. (eredmény: szignifikáns negatív interakció)

Az alábbi regressziós táblázat tartalmazza az eredményeket:

Hipotézis	R ²	β
H1	.034**	.183**
H2	NA	NA
H3	.145*	.381**
H4	.011*	-.105*

NA = nem szignifikáns

* = az eredmény szignifikáns p<0.05 mellett

** = az eredmény szignifikáns p<0.001 mellett

Államnemzeti identitáskritérium item (2015)

- ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: magyar állampolgár legyen
- ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: Magyarországon szülessen
- ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson: élete legnagyobb részében magyarok között éljen

A következő hipotéziseknél arra voltam kíváncsi, hogy az államnemzeti identitáskritérium itemet függő változónak tekintve találunk -e logisztikus kapcsolatot a nemzeti identitással kapcsolatban megélt büszkeség, szégyen, előny és hátrány vonatkozásában:

H1 Aki szerint identitása előnyös számára, az szigorúbb államnemzeti (identitás) feltételeket szabna. (eredmény: nincs szignifikáns interakció)

H2 Aki szerint identitása hátrányos, az enyhébb államnemzeti (identitás) feltételeket szabna. (eredmény: nincs szignifikáns interakció)

H3 Aki büszke az identitására, az szigorúbb államnemzeti (identitás) feltételeket szabna. (eredmény: szignifikáns pozitív interakció)

H4 Aki szégyelli az identitását, az enyhébb államnemzeti (identitás) feltételeket szabna. (eredmény: nincs szignifikáns interakció)

Az alábbi regressziós táblázat tartalmazza az eredményeket:

Hipotézis	R ²	β
H1	NA	NA
H2	NA	NA
H3	.39**	.197**
H4	NA	NA

NA = nem szignifikáns

** = az eredmény szignifikáns p<0.001 mellett

Saját döntés item (2015)

- a) ahhoz, hogy valaki magyarnak számítsen: magyarnak tartsa magát

Arra voltam kíváncsi, hogy a saját döntés itemet függő változónak tekintve találunk -e logisztikus kapcsolatot a nemzeti identitással kapcsolatban megélt büszkeség, szégyen, előny és hátrány vonatkozásában.

H1 Aki szerint identitása előnyös számára, az szigorúbb saját döntés item (identitás) feltételeket szabna. (eredmény: szignifikáns pozitív interakció)

H2 Aki szerint identitása hátrányos, az enyhébb saját döntés item (identitás) feltételeket szabna. (eredmény: nincs szignifikáns interakció)

H3 Aki büszke az identitására, az szigorúbb saját döntés item (identitás) feltételeket szabna. (eredmény: szignifikáns pozitív interakció)

H4 Aki szégyelli az identitását, az enyhébb saját döntés item (identitás) feltételeket szabna. (eredmény: nincs szignifikáns interakció)

Az alábbi regressziós táblázat tartalmazza az eredményeket:

Hipotézis	R ²	β
H1	.029*	.139*
H2	NA	NA
H3	.61**	.266**
H4	NA	NA

NA = nem szignifikáns

** = az eredmény szignifikáns p<0.001 mellett

A 2015-ös mintán azok, akik a kultúrnemzeti identitáskritériumokat tartották fontosnak többnyire előnyként és büszkeségként tekintettek identitásukra, a hátrány esetében szignifikáns eredmény nem született, aki pedig szégyellte identitását a kultúrnemzeti identitáskritérium esetében szignifikáns negatív interakciót eredményezett.

Nemzeti hovatartozás

A nemzeti identitás felvállalása 2007-ben a válaszadók 79,6%-a szerint fontos, számuk azonban 2010-re 9,9%-al csökkent, már csak 69,7% tartotta fontosnak nemzeti identitásának felvállalását (26. táblázat). 2007-ben azok, akik szerint nem fontos nemzeti identitásuk felvállalása azzal indokolták, hogy ők azok akik, “ha elfogadják őket akkor jó, ha nem, akkor nem”, illetve “azt érezni kell”, 2010-ben pedig a válaszadók már azzal indokolták a “nem, nem fontos” válaszukat, hogy “kompromisszumokat kötnek” a kérdésben. Mint korábban láthattuk, a nemzeti identitás egyik meghatározó tényezője az önbesorolás. A Kárpát Panel 2007, 2010 és a Kincses Kolozsvár 2015 kutatások felmérték, hogy a válaszadók elsősorban és másodsorban melyik közösséghez tartozónak

érik a legjobban magukat. A Mozaik 2001-es kutatás nem kérdezi meg, hogy másodsorban melyik közösséghez tartozónak érzi magát, a hovatartozás kategóriái pedig nem teszik lehetővé az összehasonlítást, ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a „romániai/székelyföldi magyar” kategória magasan reprezentálódik (8. táblázat).

Melyik csoporthoz tartozónak érzi a legjobban magát?		
	N	%
európai	18	3
kelet-európai	4	0,7
közép-európai	1	0,2
nyugat-európai	1	0,2
magyar	194	31,5
német	1	0,2
roma (cigány)	1	0,2
romániai/székelyföldi magyar	384	62,4
román állampolgár	9	1,5
nincs ilyen csoport	2	0,3
összesen	615	100

8. táblázat: Melyik csoporthoz tartozónak érzi a legjobban magát? (N=615, százalékos megoszlás) (forrás: Mozaik 2001; saját szerkesztés)

2001-ben a válaszadók túlnyomó többsége (62,4%) romániai/székelyföldi magyarnak, 31,5% magyarnak, 3% európainak és 1,5% román állampolgárnak tartotta magát, a többi kategória (kelet-európai, közép-európai, nyugat-európai, német, roma/cigány és nincs ilyen csoport) 0,2% és 0,7% között helyezkedett el. A felmérés egy csoportba sorolta a romániai magyart és a székelyföldi magyart (ottani magyarként definiálva).

Első választott közösség	Kárpát Panel 2007	Kárpát Panel 2010	Kincses Kolozsvár 2015
erdélyi	23,9	34,4	24
európai	1,8	1,5	1,6
kelet-európai	-	-	0,5
magyar	18,3	19,4	14,4
romániai	2,8	1,9	0,5
erdélyi magyar	35,8	20,3	23,8
román állampolgár	0,9	2,3	0,2
székely	7,3	15,7	27,7
magyar anyanyelvű román állampolgár	7,3	4,7	4,7
román	0,9	-	-
egyéb	0,9	-	1,9
nem tudja/nem válaszolt	-	-	0,5

9. táblázat: Melyik közösséghez tartozol a leginkább? ^{*41} (N₂₀₀₇=109; N₂₀₁₀=106; N₂₀₁₅=403, százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

A válaszadók túlnyomórészt területi-regionális (erdélyi, romániai, székely) kategóriákat jelöltek be és az állampolgárság-alapú (magyar, magyar anyanyelvű román

⁴¹ *Az „egyéb” kategória a Kárpát Panel 2007 esetében: roma 0,9%; Kincses Kolozsvár 2015 esetében: zsidó 0,3%.

állampolgár, román) kategóriákat választók kis számban jelentek meg mindegyik felmérés során. A 2007-es felmérés során a leggyakoribb identitáskategória az erdélyi magyar volt és bár az erdélyinek vallók aránya növekedett (23,9%-ról 34,4%-ra), mégis a magukat székelynek vallók aránya emelkedett a legjobban (7,3%-ról 15,7%-ra). A 2010-es felmérés során már az „erdélyi” jelző volt a legmagasabb, ami mind a magyarországi magyartól, mind a székelytől való megkülönböztetést tükrözi. „Amikor az »erdélyi magyar« kategóriával való azonosulás a székely identitástól való megkülönböztetést fejezi ki, a háttérben egy bezárkózó, a saját etnikai csoport különbségét hangsúlyozó irányzattól való elhatárolódás állhat, vagy akár olyan élmény is, hogy megkérdőjelezték az illető székely voltát” (Hajdu 2016, 131). 2015-re már a magukat székelynek vallók aránya a legmagasabb, jól látható tendencia, amint a székely identitás a 2007-2015 közötti időszakban jelentősebbé, határozottabbá vált (9. táblázat).. Veres szerint az erdélyi magyarok „nemzeti identitása részét képezi tudati szinten a magyar nemzetnek, de ez az identitás egy régebbi magyarságtudatot konzervál, mondhatnánk úgy is, hogy nincs szinkronban a mai magyarországi nemzettudattal” majd hozzáteszi, hogy „a Romániához kötődő állampolgári tudat gyengébb, mint a kulturális megalapozottságú magyar nemzettudat” (Veres 1997, 56).

Arra a kérdésre, hogy másodsorban melyik közösséghez tartozónak érzik magukat a válaszadók, a következőképpen alakult: 2007-ben a legtöbben másodsorban magyarnak (32,4%), 2010-ben erdélyi magyarnak (33,6%), 2015-ben pedig majdnem azonos arányban erdélyi magyarnak (26,7%) és magyarnak (26,5%) vallották magukat. (10. táblázat).

Második választott közösség	Kárpát Panel 2007	Kárpát Panel 2010	Kincses Kolozsvár 2015
erdélyi	10,2	9,7	12,2
európai	3,7	1,2	3,3
kelet-európai	0,9	-	0,2
közép-európai	2,8	-	-
magyar	32,4	21	26,5
romániai	2,8	2,9	1,8
erdélyi magyar	15,7	33,6	26,7
román állampolgár	1,9	3,8	1,5
román	1,9	1	-
székely	16,7	16,5	15,5
magyar anyanyelvű román állampolgár	10,2	8,6	8
egyéb	0,9	1,7	0,4
nincs ilyen csoport	-	-	0,3
nem tudja/nem válaszolt	-	-	0,7

10. táblázat: Melyik közösséghez tartozol másodsorban a leginkább? ^{*42} (N₂₀₀₇=108; N₂₀₁₀=107; N₂₀₁₅=393, százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

⁴² *Az „egyéb” kategória a Kárpát Panel 2010 esetében: német 0,7%; roma 1%. Kincses Kolozsvár 2015 esetében: zsidó 0,2%.

A „Mit tekint szülőföldjének?” kérdést a másodelemzésben nehéz egységesen kezelni, mivel a felmérésekben válaszlehetőségként felkínált földrajzi egységek megfogalmazása és kategorizálása eltérő. Így lehet az, hogy a számomra leginkább érdekes kategória csak a Kárpát Projekt 1997-ben szerepel, a Mozaik 2001-ből pedig hiányzik az Erdély kategória. Ennek ellenére megpróbálom összefoglalni a felmérések eredményeit. A válaszadók több mint fele Erdélyt nevezte meg szülőföldjeként: 1997-ben a válaszadók 72,4%-a, 2007-ben 51,4%-a, 2010-ben 67,6%-a és 2015-ben 48,6%-a. A Mozaik 2001 kutatás során Erdély, mint válaszkategória nem szerepelt, így 54,7% szerint a település, ahol született vagy ahol él, az számára a szülőföld. Romániát szülőföldjüknek tekintők aránya alacsony (1997-ben 6,2%, 2001-ben 2,1%), 2007-ben azonban a korábbi mérésekhez képest jelentősen megnövekedett az arány (12,8%), 2010-ben is 11,1% vallotta Romániát szülőföldjének. A legutolsó, 2015-ös kutatás adatai alapján 8,5%-a a válaszadóknak Romániát tekinti szülőföldjének, amely adat az 1997-es és 2001-es kutatás adataihoz képest is magasabb. Magyarországot és a történelmi Magyarországot hazájuknak tekintők aránya minden felmérés alkalmával elenyésző (0-2% között mozog). Székelyföld, mint válaszkategória csak a Kárpát Projektben jelenik meg, ahol 4,1% vallotta Székelyföldet szülőföldjének (11. táblázat).

Szülőföld kategóriák	Kárpát Projekt 1997	Mozaik 2001	Kárpát Panel 2007	Kárpát Panel 2010	Kincses Kolozsvár 2015
Románia	6,2	2,7	12,8	11,1	8,5
Magyarország + történelmi Magyarország	0	0,5	1,8	-	2,1
Erdély	72,4	-	51,4	67,6	48,6
Székelyföld	4,1	-	-	-	-
A település, ahol él	17,2	30,7	7,3	5,1	3,1
A település, ahol született	-	24	20,2	9,0	13
Megye	-	1,9	0,9	-	0,8
Néprajzi zóna	-	2	-	2,9	2,4
Régió	-	18,2	3,7	3,6	19,2
Országgrész	-	18,8	-	-	-
Európa	-	-	-	-	0,9
Úgy érzed, hogy nincs igazán szülőfölded	-	-	-	-	0,5
Egyéb	-	-	-	-	0,9
Nem tudja	-	-	-	-	0,2
Nem válaszolt	-	-	1,8	0,6	-

11. táblázat: Mit tekint szülőföldjének? (N₁₉₉₇=154; N₂₀₀₁=614; N₂₀₀₇=109; N₂₀₁₀=108; N₂₀₁₅=401, százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

A szülőföld szónak két jelentése van, egyrészt az a hely, ahol az illető született (város, falu), a szülőhely környéke, másrészt egy tágabb földrajzi környezet, amit országnak vagy hazának is szoktunk nevezni. A válaszokból kitűnik, hogy a megkérdezettek inkább

tágabb jelentésében használják a szülőföld fogalmát és inkább tekintik Erdélyt szülőföldjüknek, mint a szűk értelemben vett települést, a születésük helyét. Szülőföldjüknek Erdélyt megnevezők aránya tehát a legmagasabb, valamint ha az országot tekintjük, akkor Románia inkább tekinthető szülőföldnek, mint Magyarország. 2007-ben növekedett meg kiugróan a Romániát szülőföldjüknek tekintők aránya.

Mivel mind a székelyföldi identitáspolitika, mind a magyarországi nacionalizmus a folyamatosan újradefiniálható kisebbségi identitás felé mutat, a régióban élő fiatalok sokszor nem a többségi állammal szembeni önmeghatározás kérdését tekintik nehéznek, hanem a magyarországi magyarok felé való önmeghatározást. A saját csoport élettéré és a nemzeti identitás különvált a kisebbségi lét állapotában. A haza fogalmának nincs olyan fontos szerepe az egyének identifikációjában, mivel megszűnik annak érzelmi dimenziója, és inkább egy területi fogalom lesz (Badis 2008). Az 1997-es adatfelvétel során a válaszadók 64,6%-a Romániát tekintette hazájának. Ez a szám bár az évek során csökkent, mégis egészen a 2010-es adatfelvételig a legmagasabb válaszarányt mutatta (2001-ben 46,6%, 2007-ben 45,9%, 2010-ben 42,2%). 2001-ben a régió hazaként való megnevezése kiemelkedő (20,6%), továbbá megfigyelhető, hogy 2007-től fokozatosan emelkedik az Erdélyt hazaként definiálók aránya is (2007-ben 38,5%, 2010-ben 49,4%, 2015-ben 55,2%). Magyarországot hazájuknak tekintők aránya minden időszakban alacsony, 1997-ben mindössze 1,4%, 2001-ben 5,5%, 2007-ben 3,6%, 2010-ben 2,6% és egy kiugrás 2015-ben látható, amikor Románia csökkent (6,8%), Erdély növekedett (55,2%) és Magyarország is növekedett (10,8%), mint hazafogalom. Megállapítható tehát, hogy lényegesen megemelkedett az Erdélyt hazájuknak tekintők aránya (24. ábra). Veres mutat rá arra, hogy azzal, hogy a fiatalok számára Románia hazaként jelenik meg az államnemzeti identitás érvényét támasztja alá, ugyanakkor érzékelik, hogy mindez nemzeti azonosságtudatukkal nincs összhangban (Veres 1997). Erre világít rá az is, hogy Erdélyt növekvő arányban tartják inkább hazájuknak, mint Romániát. Zombory szerint kimutatható az alulról építkező konstruálás, a magyar nemzettől elkülönülő stratégia. „A »határon túl« diskurzusa által minduntalan véghez vitt határmegvonásra [a szerző által elemzett interjúk] viszont-határmegvonással reagálnak, amely során olyan magyar hovatartozást hoznak létre, amely térbelisége folytán elkülönül a normaként előírt egységes magyar nemzettől. Az alkalmazott lokalizációs eljárások [...] magyar hazákat konstruálnak, amelyekhez anélkül lehet odatartozni, hogy a magyar állam és területe által meghatározott magyar nemzet részüket képeznék” (Zombory 2011b, 274-275).

A fiatalok körében nincs egységes haza-kép, van akinek földrajzilag behatárolható terület (a területi kiterjedtség azonban változó a családi háztól egészen a Kárpát-

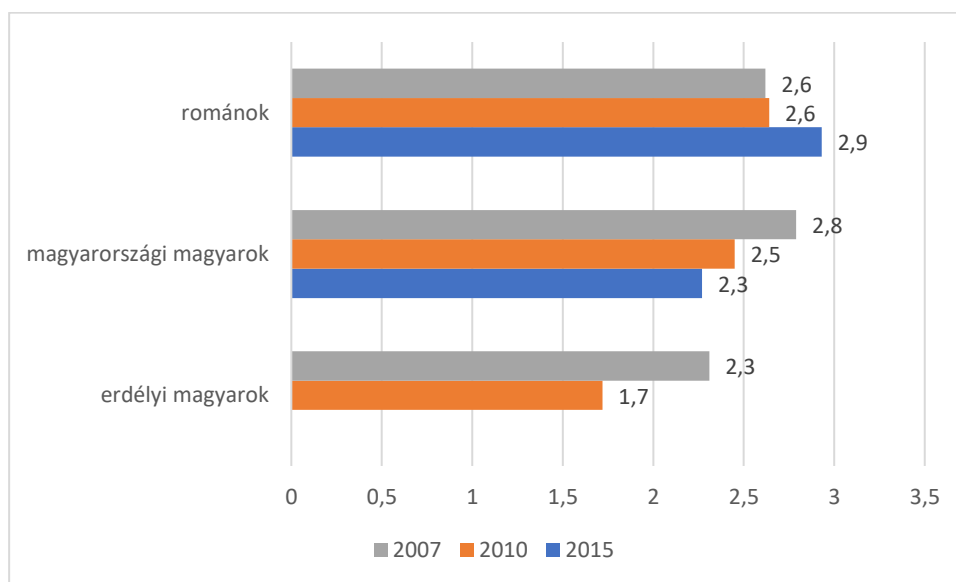
medencéig) és van, akinek nem behatárolható, nem egy piros vonal a térképen, hanem inkább virtuális haza. „A haza fogalma nem evidencia számukra, hiszen keveredik benne az „érzelmi hazához” (Magyarországhoz) való viszony az otthonnal, a szülőföld és a haza így nem egymást fedő fogalmak. Ebből következően sokuknak nem létezik egy egységes „haza-kép”, hiszen mind a szülőföldjükön, mind Magyarországon hazátlannak érzik magukat” (Bauer – Déri – Gyorgyovich – Pillók 2015, 8).

A másodelemzésre kiválasztott kutatások felmérték azt is, hogy a válaszadók szerint az erdélyi magyarok (határon túli magyarok) részét képezik-e a magyar nemzetnek. Az adatbázisokban elvégzett szűrések után a következő eredmények születtek: 2001-ben a válaszadók 89,6%-a tartotta a magyar nemzet részének, 3,4%-a pedig nem tekintette annak őket. 2007-ben már csak 82,4%-a tekintette a magyar nemzet részének és 12% gondolta úgy, hogy nem képezik a magyar nemzet részét. A Kárpát Panel 2010 azt mutatja, hogy tovább csökkent azok száma, akik a magyar nemzet részének tekintették, mindössze 77% és nőtt az elutasítók aránya (14,6%). 2015-ben a kutatók már nem csak arra voltak kíváncsiak, hogy az erdélyi magyarok a magyar nemzet részét képezik-e, hanem arra is, hogy a válaszadó önmagát a magyar nemzet részének tekinti-e. A megkérdezettek 94,8%-a az erdélyi magyarokat a magyar nemzet részének tekintette (ez a szám 17,8%-al több, mint az előző felmérésben), önmagát azonban már csak 90,7% tartotta a magyar nemzethez tartozónak. Az a kérdés, hogy a romániai/erdélyi magyarok részét képezik-e a román nemzetnek 2007-től került bele a kutatások kérdőíveibe. 2007-ben a válaszadók 62,4%-a szerint részét képezik, 23,9% szerint pedig nem tartozik a közösség a román nemzethez. 2010-ben tovább csökkent azok aránya, akik a román nemzet részének tartják őket (54,4%), 2015-re pedig a válaszadóknak már csak 54%-a tartja a román nemzet részének a közösséget. A 2015-ös kutatás itt is kitért arra, hogy a válaszadó önmagát a román nemzet részének tekinti-e, itt a válaszok a következőképpen oszlanak meg: 26% igen és 67,5% nem tartja önmagát a román nemzet részének (27. táblázat).

A vizsgált időszakokban 2001 és 2010 között csökkent azok aránya, akik a magyar nemzet részének és azoké is, akik a román nemzet részének tekintették az erdélyi magyarokat. Ebben az időszakban tehát mindkét nemzettől való valamilyen szintű eltávolodás mérhető. 2015-re viszont jelentősen növekedett a magyar nemzethez tartozók aránya, a román nemzethez tartozóké pedig csak minimálisan 0,4%-al csökkent. Önmagukat kevesebben tartják a magyar nemzet részének, mint a közösséget (4,1%-al), de a legnagyobb eltérés akkor mutatkozik meg, amikor 2015-ben a válaszadók 54%-a szerint a közösség a román nemzet részét képezi, de önmagát már csak 26% tartotta a

román nemzethez tartozónak. Csata és munkatársai szerint egyszerre kettős integrációs folyamat figyelhető meg a fiatalok körében, akik a magyar nemzet és a román nemzet részének is tekintik magukat, ebből viszont a román nemzethez való integrálódás egy viszonylag újkeletű folyamat (Csata et al. 2007, 8). A válaszadók közül a magyar nemzetbeli és a román nemzetbeli „kollektív tagságukat” többen elfogadják, mint ahogy azt egyénileg, személyesen érzik. A jelenséget korábban Csepeli is megfigyelte: „Erdélyben a nemzetállam-építés klasszikus modellje látszik érvényesülni, amely szerint a kisebbségnek a többség által definiált kritériumok elfogadásával van lehetősége az érvényesülésre, és a többség számára semmiféle nyereséggel nem jár a kisebbséggel való »keveredés«” (Csepeli et al. 2002, 136).

A nemzeti csoportok közötti viszonyrendszer megítélésében három nemzeti csoport összehasonlítása szerepel: román, magyarországi magyar és erdélyi magyar (7. ábra). Egy ötfokú skálán kellett a válaszadóknak meghatározniuk, hogyan viszonyulnak az adott nemzeti csoporthoz (1 - nagyon rokonszenves és 5 - nagyon ellenszenves). 2007-ben és 2010-ben a románok 2,6 átlagértéket kaptak, 2015-ben pedig 3 tizedponttal többet.

7. ábra: Hogyan viszonyulsz a következő csoportokhoz? (átlagértékek, saját szerkesztés)

Általánosságban elmondható, hogy a többség közömbösen áll a románokhoz, ennek egyik magyarázata az egy tömbben való élés, ahol kevés a románok száma és sok esetben nem is vesznek tudomást létezésükről a mindennapokban. Veres szerint azonban még így is a székelyföldi válaszadók kisebb arányban látják rokonszenvesnek a románokat a többi régióból származó válaszadókhoz képest (Veres 2016). A magyarországi magyarok 2007-ben 2,8, 2010-ben 2,5 és 2015-ben 2,3 átlagértéket kaptak, az értékek között csupán

kis, nem szignifikáns különbség van. A felmérések alapján egyre rokonszenvesebbek a magyarországi magyarok a vizsgált csoport körében. Az erdélyi magyarokhoz fűződő viszony vizsgálata 2007-ben és 2010-ben történt, az eredmények alapján megállapítható, hogy a saját csoporthoz való viszony egyre rokonszenvesebbé válik, erősödik a saját csoportidentitás.

A nemzeti csoportokhoz való viszony vizsgálatából jól kimutatható, hogy a magyarországi magyarok irányába inkább rokonszenvesek az alanyok, mint a románok felé, bár mindkét csoport felé nőtt a közömbösség, valamint a saját csoporthoz való viszony egyre inkább rokonszenvesebbé válik a két másik csoporthoz képest, itt is fellép az etnocentrizmus jelensége.

A viszonyrendszerrel (románok, magyarországi magyarok, erdélyi magyarok) kapcsolatos véleményeket megpróbáltam a magyar identitáshoz kapcsolni az alábbi hipotézisek segítségével:

H1 Akinek probléma, hogy magyarként román állampolgár, az rosszabb véleménnyel van a románokról.

H2 Aki a magyarokhoz negatívan viszonyul az a románokhoz is.

H3 Akit zavar hogy magyarként román állampolgár az jobb véleménnyel van a magyarokról.

H4 Aki jó véleménnyel van az erdélyi magyarokról, az a magyarországi magyarokról is.

Az első három hipotézist mind a 2015-ös, mind a 2007-es mintán le tudtam tesztelni, a negyedik hipotézist az adatok konfigurációja miatt csak a 2007-es mintán. Az eredményeket az alábbi regressziós táblázat tartalmazza:

Hipotézisek	R ²		β	
	2015	2007	2015	2007
H1	.064**	.055*	.253**	.253*
H2	.168**	NA	.409**	NA
H3	NA	NA	NA	NA
H4		.083*		.288*

NA = nem szignifikáns

** = az eredmény szignifikáns p<0.001 mellett

A 2007-es és a 2015-ös minták esetében megegyező szignifikáns pozitív interakció figyelhető meg az első hipotézist illetően, vagyis aki számára belső feszültséget (disszonanciát) okoz a nemzeti hovatartozás és az állampolgárság összeegyeztetése, az rosszabb véleménnyel van a románokról. A második hipotézis, miszerint aki a magyarokhoz negatívan viszonyul az a románokhoz is negatívan viszonyul a 2007-es

mintán nem szignifikáns, a 2015-ös mintán azonban szignifikáns pozitív interakció figyelhető meg. Mindebből következtethető, hogy minél inkább romlik a magyarországi magyarok megítélése, annál inkább nő bennük a magyar identitás elbizonytalanodása (ld. korábbi identitáskritériumokkal kapcsolatos mérések), amelyhez a románok elutasítása is társul, mindez pedig egy (meglévő, de nemzetiként eddig nem használt) másik identitás, a székely felé fordulást jelezheti⁴³, ugyanis ha az ágens mindkét csoportot elutasítja, szüksége van egy olyan saját csoportra (és ezáltal identitásra is), amelyet elfogad és amellyel azonosulni tud. A harmadik hipotézis eredményeként nem volt szignifikáns interakció. A negyedik hipotézis esetében, miszerint aki jó véleménnyel van az erdélyi magyarokról, az a magyarországi magyarokról is pozitívan nyilatkozik szignifikáns pozitív interakció figyelhető meg, vagyis az erdélyi magyarokat és az anyaországi magyarokat hasonlóképpen pozitívan értékeli.

Romániában magyar nemzetiségűként élni

A kisebbségi helyzet megélése szempontjából a válaszadók egy hangsúlyos részének nincs problémája azzal, hogy magyar nemzetiségűként román állampolgár, arányuk azonban az évek előrehaladtával csökken (míg 2007-ben 59,1%, 2010-ben 51%, 2015-ben pedig 29,7%). A Kárpát Panel 2007 kutatás szerint „a romániai magyarság elindult a romániai állampolgári integráció útján, anélkül, hogy a magyar kulturális identitásából valamit is feladott volna” (Csata et al. 2007, 8), ezt azzal magyarázzák, hogy a válaszadók többségének 2007-ben nem volt problémája a nemzetiség és az állampolgárság közötti ellentmondás. 2015-ben növekedett azok aránya, akikben néha felmerült egy-egy ellentmondásos érzés, de még nem érzékelték problémának (39,1%), míg ez a szám 2007-ben 27,3%, 2010-ben pedig 26,4% változott. Növekedett azok aránya is, akik számára elvi problémaként felmerült a nemzetiség és az állampolgárság közötti ellentmondás (2007-ben 5,5%, 2010-ben 13% és 2015-ben 19,4%), azonban azok aránya, akik számára gyakorlati problémát jelent a kettő egyeztetése minimális (2007-ben 3,6%, 2010-ben 0,7%, 2015-ben pedig 6,4%) (25. ábra). 2015-ben, amikor növekedett az „általában nem probléma” és az „elég gyakran probléma számomra” válaszok száma, akkor alakult párttá a magyarellenességéről elhíresült, szélsőséges Új Jobboldal (Noua Dreaptă), a kétnyelvűség körül botrányok voltak, valamint székelyföldi polgármesterek ellen emelt vádat az Országos Korrupcióellenes Bizottság (Direcția Națională Anticorupție). Egy-egy aktuálpolitikai esemény következtében, amikor az indulatok is erősödnek, nőhet azok

⁴³ A nemzeti hovatartozás kérdésében látható volt, hogy 2015-re megnövekedett az önmagukat székelynek vallók aránya.

száma, akikben érzelmi feszültséget okoz a nemzeti önazonosságuk és az állampolgárságuk különbözősége (ld. úzvölgyi temető “ostroma”, 2019). Veres szerint a székelyföldi válaszdók számára gyakrabban jelent gondot az, hogy magyar nemzetiségüként román állampolgárok, mint a más régióból érkezett társaiknak (Veres 2016). „A romániai magyarság elindult a romániai állampolgári integráció útján, anélkül, hogy a magyar kulturális identitásából valamit is feladott volna. [...] a románok nagyobb részéhez közömbös a viszonyulás, a magyarországi magyarokhoz pedig némiképp többen viszonyulnak rokonszenvvel – de ellenszenvvel is –, mint a románokhoz” (Csata – Kiss – Veres 2007, 8).

Az igazságtalanság-tudatra vonatkozó kérdésekben a válaszdókat ért társadalmi-politikai igazságtalanságokra kérdeztek rá, konkrétan, hogy érte-e őket valaha hátrányos megkülönböztetés nemzeti hovatartozása miatt. A Kárpát Projekt 1997-es felmérésében a válaszdók több mint fele (51,9%) szerint 1990 előtt soha nem érte őket hátrányos megkülönböztetés, sőt 57,8% szerint 1990 és 1997 között sem fordult ez elő. Az 1990 előtti időszakra vonatkozóan 28,6% szerint ritkán, 12,3% szerint gyakran és mindössze 3,2% szerint fordult elő nagyon gyakran hátrányos megkülönböztetés nemzeti hovatartozásuk miatt. Az 1990 és 1997 közötti időszakra vonatkozóan 0,6%-al többen jelezték, hogy érte őket ritkán hátrányos megkülönböztetés, de csak alig 5,8% szerint fordult mindez elő gyakran és 2,6% szerint nagyon gyakran. A válaszdók nagy része szerint tehát egyik periódusban sem volt magas a nemzeti hovatartozásukból fakadó hátrányos megkülönböztetés. 2007-ben 50,9% szerint sohasem érte őket hátrányos megkülönböztetés, 38,9% szerint ritkán előfordult és csak 2,8% szerint fordult ez elő nagyon gyakran. 2010-ben a válaszdók szerint csökkent a nagyon gyakran előforduló hátrányos megkülönböztetések aránya (1%), akik szerint ritkán előfordult 37,2% és 53,7% szerint sohasem érte őket hátrányos megkülönböztetés. 2015-re azonban változott a helyzet, a válaszdók 46%-a szerint ritkán érte őket hátrányos megkülönböztetés, 10,7% szerint gyakran, 1,9% szerint nagyon gyakran előfordul és már csak 38,2% szerint nem fordult elő soha hasonló helyzet (26. ábra). Míg a Kárpát Projekt felmérése idején a válaszdók nagy aránya szerint nem érte őket igazságtalanság nemzeti hovatartozása miatt, addig a 2015-ös Kincses Kolozsvár felmérés idején már nagyobb azok aránya, akiket ritkán, de ért igazságtalanság. Csepeli és munkatársai szerint „Erdélyben 1997-ben végzett felmérésünk azt bizonyítja, hogy az emberek máig nem tudatosítják a velük történt igazságtalanságokat. Legyen szó akár erdélyi románról, akár magyarról, arra a kérdésre, hogy érte-e igazságtalanság korábban, a válaszdók döntő többsége nemmel válaszolt. Etnikai hovatartozástól függetlenül átlagosan egy területnél kevesebbet

említettek, akár úgy tesszük fel a kérdést, hogy a szocializmus időszakára vonatkozik, akár úgy, hogy a rendszerváltás óta eltelt hét évre kérdezzük rá” (Csepeli et al. 2002, 18). Úgy tűnik ezen a téren már jobban tudatosul a fiatalokban az, ha éri őket igazságtalanság és sokkal tájékozottabbak kisebbségi jogaik gyakorlásában is.

A román-magyar kapcsolatokat rossznak tartók aránya a rendszerváltás után tömegesen megnőtt, „mert a kialakult feszültségek, a felerősödött előítéletek a diktatúra megszűntével manifesztálódtak” (Galat – Kivu 1994; idézi Veres 2005, 37). A Kárpát Projekt 1997 szemantikai oppozícióként (igen - nem) tette fel a vizsgált célcsoport számára az “Ön szerint ma Romániában van-e konfliktus a románok és a magyarok között?” kérdést, a későbbi kutatások pedig másként kérdezték⁴⁴ és négy válaszlehetőséget adtak⁴⁵ (27. ábra), ezért a másodelemzésben nem lehetett ezeket összevonni egy táblázatba. 1997-ben a válaszadók 87,7%-a gondolta úgy, hogy valamilyen szintű konfliktus van a románok és a magyarok között, és csak 7,8%-uk vélekedett másképp, a “nem tudja/nem válaszolt”-ak aránya 4,5% volt. A románok és a magyarok közötti viszonyt kutató kérdések egyikében sincs a konfliktusos viszonyra ilyen nagy arányú “igen” válasz, ennek egyik oka lehet, hogy a kutatók csak két szélsőség közül engedtek választani és ennél árnyaltabb a viszony, a másik ok a kollektív tudatban élő konfliktusoktól terhelt emlékezet és az egyén mindennapi tapasztalatai közötti eltérés.

A Kárpát Panel 2007 felmérésben a válaszadók 38,9%-a szerint kölcsönös érdektelenség, 34,3%-a szerint konfliktus és 18,5%-a szerint együttműködés jellemzi a közösségek közötti viszonyt országos szinten. Az IFI 2008 kutatás során megnövekedett a konfliktusos kapcsolatot érzékelők aránya (43%), akik szerint kölcsönös érdektelenség jellemzi a viszonyt, azok aránya 31% és akik szerint együttműködéses a kapcsolat 23%. A konfliktusos viszony egyik magyarázó tényezője lehet a Dan Tanasă által indított feljelentési hullám (2008-tól), amelynek során Hargita és Kovászna megye román lakosai ellen elkövetett “visszaélésekről” és az ott folyó “etnikai tisztogatásról” beszél. Mindaz, amit a médiában közvetít, hatással lehetett a román-magyar viszony konfliktusosabbá válására, illetve annak konfliktusosabb érzékelésére. A Kárpát Panel 2010 felmérésében 33,7%-ra csökkent a konfliktusos viszonyt érzékelők száma - bár még mindig a legmagasabb arány a felmérésben -, 32,4% szerint kölcsönös érdektelenség jellemzi a viszonyt és 14,2% azok aránya, akik együttműködésesnek tartják a kapcsolatot. Itt jelentősen megnövekedett a nem tudja/nem válaszolt arány (19,7%), ami ugyancsak az

⁴⁴ A kérdés a következő volt: Milyen a viszony a románok és a magyarok között egész Románia esetében?

⁴⁵ A válaszlehetőségek: “együttműködéses kapcsolat”, “kölcsönös érdektelenség”, “konfliktusos kapcsolat”, „nem tudja/nem válaszolt”.

érdektelenséget jelöli, legfeljebb nem mindkét oldalt tekintve. Az IFI 2013 felmérés időszakában hangsúlyosan mediatisált volt a „székely zászló ügy”⁴⁶, illetve a „trikolóros hajpánt ügy”⁴⁷, de a március 15-i nemzeti ünnep kapcsán jelentkező feszültségek is az etnikumközi viszonyok vizsgálatát nagyban befolyásolták, megváltoztatták. Ennek következtében 51,9%-ra növekedett a konfliktusos kapcsolatot érzékelők aránya, 21,9% szerint kölcsönös érdektelenség és 20,2% szerint együttműködéses a viszony. A konfliktusos viszony a 2015-ös kutatásra még drasztikusabban emelkedett (60,9%), 25,4% szerint kölcsönös érdektelenség és csupán 7,1% szerint együttműködéses a kapcsolat⁴⁸. A viszony alakulása országos szinten minden esetben a politikai tényezőkön múlik. Smith szerint a nemzeti és etnikai konfliktusok gyakran arra vezethetők vissza, hogy „az egymással kapcsolatban álló népcsoportok tagjai másként reprezentálják kollektív tudatukban a földrajzi teret, a politikai helyzetet, másként szimbolizálják a gyakran közösen megélt múlt különböző eseményeit” (Smith 1991, idézi Veres 2000). A kollektív tudatban élő dolgok – jelen esetben a románok és a magyarok közötti konfliktusos viszony – a személyes tapasztalat által helyi szinten másképp reprezentálódnak. A mindennapi élethelyzetek ritkán tükrözik vissza az országos pártpolitikai konfliktusokat, ha visszatükrözik is, nem azzal a dinamikával és mélységgel. Kutatásom célcsoportja az egy tömbben élő székelyföldi magyarság, akik lokális többségben élnek az országosan többségi románsággal. Csepeliék ezzel kapcsolatban a következőkre hívják fel a figyelmet: „Ha a magyarok lokális többségben élnek, hajlamosak arra, hogy nagy társadalmi távolságot tartsanak a románoktól. A lokális többségben élés tovább már nem emeli a magyarokra általában véve jellemző magas etnocentrizmus-szintet. A kisebbségi létre általában jellemző bizonytalanságérzeten a lokális többség enyhít. Ez az enyhülés megmutatkozik a másik csoport hibáztatásának relatív hiányában, s ha kis mértékben is, a végeredmény a konfliktuspotenciál csökkenése” (Csepeli et al. 2002, 160).

⁴⁶ 2013-ban több peres eljárás indult Székelyföld-szerte a 2004-ben megalkotott székely zászló kitűzésével kapcsolatban. Felszólították a helyi közigazgatási hatóságok vezetőit, hogy az állami intézmények homlokzatáról távolítsák el a székely zászlót, mert azt jogtalanul helyezték ki. Több polgármester, köztük öt háromszéki (Kézdivásárhely, Kököcs, Barót, Lemhény és Árkos) ellen indult peres eljárás, amelynek során a bíróság kivétel nélkül elmarasztalta őket törvénytelen zászlóhasználatért.

⁴⁷ 2013. március 15-én a Kovászna megyei Kőrösi Csoma Sándor Líceum diákja, Sabina Elena piros-sárga-kék fejpánttal jelent meg az iskolában. Osztályfőnöke utasítására a diák levette fejről a pántot. Az ügyet azonban felkapta az országos román nyelvű sajtó és napokig áldozatként mutatták be a diákot, illetve több városban is szimpátiatüntetéseket szerveztek. Végül a diszkriminációellenes tanács úgy ítélte meg, hogy hátrányos megkülönböztetés érte a diákot és 400 lejre büntették az osztályfőnököt és az igazgatót.

⁴⁸ 2014-ben Sepsiszentgyörgyön, 2015-ben pedig Csíkszeredában szervezett figyelemfelkeltő megmozdulást a Magyar Polgári Párt (MPP), ahol Székelyföld régió elismerését, referendum kiírását Székelyföld autonómiájáról, új alkotmányt Romániának, a magyar nyelv hivatalossá tételét Székelyföldön és a székely zászlónak az elismerését kérték.

A lokális viszonyra a Kárpát Panel 2007 és 2010 kutatás kérdezett rá a “Milyen a románok és a magyarok közötti viszony a településen?” kérdéssel. Míg országos szinten konfliktusosnak, addig az adott településen inkább együttműködőnek látták a fiatalok a románok és magyarok viszonyát. 2007-ben a válaszadók 57,4%-a szerint együttműködési a kapcsolat, 22,2%-a szerint kölcsönös érdektelenség jellemzi és 7,4% szerint konfliktusos a viszony. 2010-ben azonban a válaszadóknak már csak 46,4%-a tartotta együttműködésinek a kapcsolatot, növekedett a kölcsönös érdektelenséget tapasztalók (33,7%) aránya és csupán 6,5%-uk szerint konfliktusos a kapcsolat települési szinten (28. ábra). Csata és munkatársai szerint „a személyes érintkezés, megismerés, közelség nemhogy növelné, hanem inkább csökkenti a konfliktus-potenciált, és az etnikumközi konfliktus inkább ideológiai szinten, a nagypolitika által megfogalmazva jelenik meg” (Csata et al. 2007, 9). Megállapításuk helyességét a 27. ábra és a 28. ábra adatai is alátámasztják.

A válaszadók többsége szerint a románok és a magyarok közötti viszony nem változott. Míg 2001-ben a válaszadók 50,2% szerint nem változott a viszony, 32,5%-a szerint romlott és 10,1%-a szerint javult, addig a 2007-es felmérésben már csak 6,5%-a szerint romlott, 52,8%-a szerint nem változott és 37%-a szerint javult a viszony. Jól látszik, hogy 6 év elteltével a válaszadók szerint némiképp javult a viszony, de többségük még mindig inkább változatlanak tartja a helyzetet. 2010-ben felülreprezentált azok aránya, akik változatlanak tartották a két közösség közötti viszonyt (66,2%), ugyanakkor az előző felméréshez képest növekedett azok száma, akik szerint romlott (22,3%) és csupán 1% szerint javult valamit a helyzet. 2015-re a válaszadók szerint tovább romlott a viszony (29,6%), 47,5% szerint nem változott és az előző 1%-os javuláshoz képest 18,3% szerint javult valamit a viszony (29. ábra). Érdeemes megjegyezni, hogy a “romlott” válasz arányának növekedése mögött a megkérdezettek saját kisebbségi és állampolgári jogaival kapcsolatos tudásának bővülése, tudatosabbá válása és bátorsága is állhat.

A társadalom etnikai összetétele folyamatosan diverzifikálódik, ennek következtében a többség-kisebbséghez való viszony vizsgálata elengedhetetlen, továbbá szükség van az együttélés mintáinak újradefiniálására is (Sólyom 2017). Egy etnikumhoz tartozás egyrészt önbesorolás útján, másrészt az etnikai közösség elfogadása által lehetséges. A 2007-es adatok különös eltérést mutatnak a többi méréssel szemben. Amíg a két közösség közötti viszony jövőbeli változásával kapcsolatban 2001-ben a válaszadók 22,7%-a szerint tovább fog romlani, 42,9% szerint nem fog változni és 24,9% szerint javulni fog a viszony, addig a 2007-es felmérésben a válaszadók optimistábbak voltak, 49,1% szerint javulni fog a viszony, 33,3% szerint nem fog változni és csupán 5,6% szerint fog tovább

romlani a két fél közötti kapcsolat. 2010-ben azonban már csak 8,1% szerint fog tovább javulni a viszony, 55,4% szerint változatlan marad és az előző felméréshez képest 18,9%-al növekedett azok aránya, akik szerint romlani fog a kapcsolat. 2015-re ismét megfigyelhető egy minimális elmozdulás, 25,6% szerint javulni fog a viszony, csökkent a romlást vizionálók aránya (16,4%) és még mindig felülreprezentált azok aránya, akik szerint nem történik változás (52,5%). A 2007-es mérés adatai a románok és a székelyföldi magyarok közötti társadalmi távolság csökkenését mutatják. A társadalmi távolság mérésével a saját és a másik csoport közötti előítéleteket, sztereotípiákat, diszkriminatív beállítottságot mutathatjuk ki (Fábián – Sik 1996). A székelyföldi magyarok ezen adatok alapján tehát elfogadóbbakká váltak a románokkal és a magyarországi magyarokkal szemben pedig többen viszonyulnak rokonszenvvel vagy ellenszenvvel mint a románokhoz. Még inkább sarkítva, kollektív önbesorolásuk megnevezése egyre inkább erdélyi, erdélyi magyar vagy székely lett és kevésbé a magyar. Ez segítette őket az együttélési minták újradefiniálásában.

Státustörvény és kettős állampolgárság

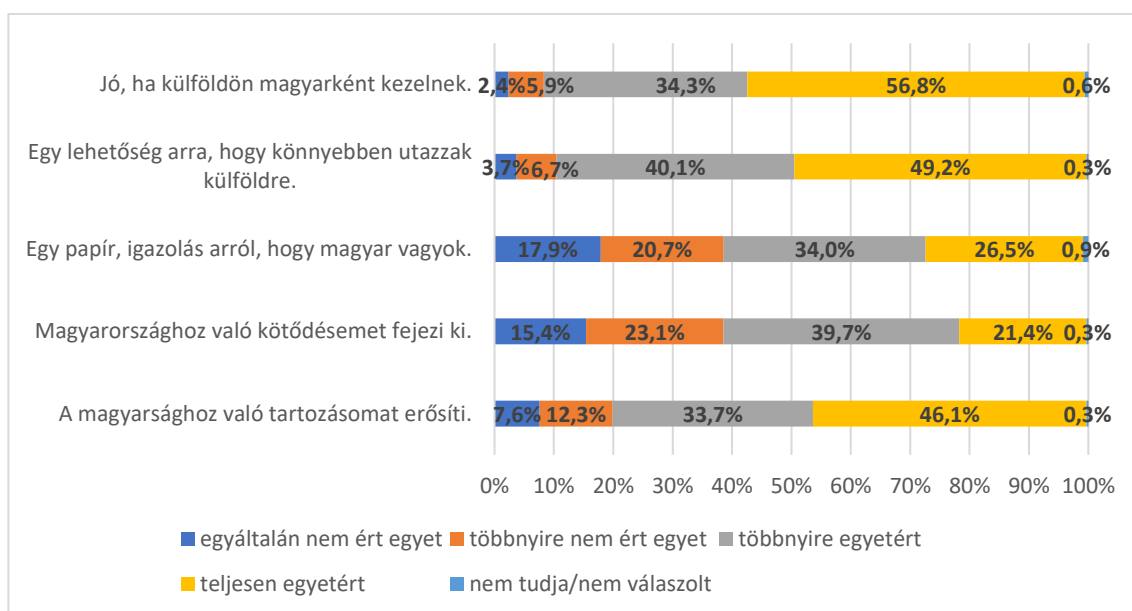
2001-ben a státustörvény⁴⁹ igen új és vitatott kérdés volt. A Mozaik 2001-es kutatásban⁵⁰ az általam végzett szűrést követően a válaszadók 50,6%-a szerint erősíteni fogja a különböző országokban élő magyarok összetartozását, 43,2% szerint elősegíti a magyarországi munkavállalást, 38,2% szerint olyanok is magyarnak fogják vallani magukat a törvény által nyújtott kedvezmények hatására, akik nem is magyarok. A romániai/erdélyi magyarok gazdasági és kulturális gyarapodásával kapcsolatban a válaszadók úgy ítélték meg, hogy a törvény által kulturális gyarapodás (32,5%) előidézhető, a gazdasági gyarapodást azonban már csak 25,4% vizionálta teljes mértékben. A válaszadók többsége szerint (45,6%) nem fogja hátráltatni Magyarország európai integrációját és 28,8% szerint nem fogja rontani Magyarország és a szomszédos államok viszonyát. Azzal a megállapítással, hogy a törvény hatására romlani fog a romániai/erdélyi magyarok viszonya a román többséggel a válaszadók 12,5%-a egyáltalán nem értett egyet, 14,1% inkább nem értett egyet, 29,5% egyet is értett meg nem is, 23,3% inkább egyetértett és 20,6% teljesen egyetértett. A megkérdezettek 26%-a teljesen egyetértett azzal, hogy a státustörvény elősegíti a szülőföldön maradáást, míg a Magyarországra történő kivándorlás felerősítésével kapcsolatban 18,5% értett egyet teljes

⁴⁹ 2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról: munkavállalási, utazási, oktatási, kulturális és egészségügyi területen biztosít kedvezményeket a magyar igazolvánnyal rendelkező határon túli magyaroknak (kivéve Ausztria).

⁵⁰ A Mozaik 2001 felmérés a státustörvény kihirdetését követő 4-5. hónapban készült.

mértékben (31. ábra). Összességében a megkérdezettek többsége kedvezően ítélte meg a törvény bevezetését, úgy vélte, hogy a nemzetrészeket közelebb hozza egymáshoz és erősíti az anyaországi és határon túli magyarok kapcsolatát.

A Kincses Kolozsvár 2015 kutatás vizsgálta a kettős állampolgársággal⁵¹ kapcsolatos véleményeket (a Kárpát Panel 2010 még nem vizsgálhatta) és az általam végzett szűrést követően a következő eredmények születtek: a válaszadók többsége (56,8%) szerint “jó, ha külföldön magyarként kezelnek”, 49,2% szerint “egy lehetőség arra, hogy könnyebben utazzak külföldre”, 46,1% szerint “a magyarsághoz való tartozásomat erősíti”, 26,5% szerint “egy papír, igazolás arról, hogy magyar vagyok”, míg 21,4% szerint “Magyarországhoz való kötődésemet fejezi ki” (8. ábra). A lehetőségek megítélése, pozitív hozzáállás minden kérdés esetében 60%-on felüli kedvező választ mutat (“teljesen egyetért” és “többnyire egyetért”). Jól látható, hogy a fiatalok számára a magyar állampolgárság igen fontos a külföldre való utazás elősegítésére és ott a románoktól való elhatárolódás eszköze (ld. lerománózás), a külföldieknek a magyarokhoz való pozitívabb hozzáállását jelenti. A magyarsághoz való tartozás kevésbé hangsúlyos, és a Magyarországhoz való kötődés is kevésbé játszik szerepet az állampolgárság megszerzésében.

8. ábra: Milyen mértékben fejezi ki számodra a magyar állampolgárság a következőket? (N=404) (Kincses Kolozsvár 2015; saját szerkesztés)

⁵¹ 2010. évi XLIV. törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról: Az elfogadott törvény értelmében kedvezményesen honosítható az a „nem magyar állampolgár, akinek a felmenője magyar állampolgár volt, vagy valószínűsíti magyarországi származását, és magyar nyelvtudását igazolja”. A törvény alapján nem szükséges Magyarországon tartózkodni a magyar állampolgárság megszerzéséhez. A könnyítés elsősorban a tartózkodás feltételének eltörléséből áll.

Kitelepedés gondolata

A vizsgált adatbázisok mindegyikében megjelenik a kitelepedési szándék vizsgálata. 1997-ben a fiatalok 41,6%-a gondolta úgy, hogy kitelepedne külföldre, 2001-ben számuk némiképp csökkent (40,1%), a legtöbben néha gondoltak rá, de nem voltak konkrét elképzeléseik, mindenesetre ideiglenesen, 1-3 évre terveztek elmenni/kitelepedni külföldre, a 2007-es felmérésben pedig már csak 30,5% gondolta úgy, hogy külföldre költözne, a legtöbben néha gondoltak rá, de nem voltak konkrét elképzeléseik. 2008-ban a megkérdezettek nagyon magas arányban (87%) gondoltak a kitelepedésre, ez leginkább azzal is magyarázható, hogy Románia 2007. január 1-én csatlakozott az Európai Unióhoz, ezzel pedig jobban megnyílt a Nyugat a fiatalok számára. 2010-ben egy újabb visszalépés figyelhető meg, már csak a megkérdezettek 30%-a gondolt külföldi kitelepedésre, 2013-ban még kevesebben, mindössze 11,9%, 2015-re azonban számuk ismét emelkedett (61,5%) (32. ábra). Csepeli és munkatársai megkülönböztették a kivándorolni vágyakozók és a konkrét szándékkal rendelkezők csoportját és megállapították, hogy többen vannak elvágódók, mint konkrét tervekkel bírók, valamint azonosítottak egy olyan markáns csoportot (többnyire az idősebb korosztály), amely Magyarországon kívül máshova nem lenne hajlandó költözni (a teljes minta 11%-a) (Csepeli et al. 2002). A Mozaik 2001 kutatás során azok, akik egyáltalán nem akartak elköltözni, az alábbi érveket jelölték meg: 34,1% szerint “csak itt lehet az igazi hazám, ahol születtem”, 35,7% szerint jobb itt nekem a barátaim, az ismerőseim körében” és 27,4% szerint “saját nemzetiségem körében jobban érzem magam, mint idegenben”. 2007-re némiképp csökkent a Magyarországot megjelölők aránya (33,6%), és növekedett a Nyugat-Európát (28,2%), valamint az Európán kívüli (10,9%) területeket preferálók aránya. 2010-ben már magasan vezetett a Nyugat-Európát választók aránya (48,5%), Magyarország a válaszadók 35,7%-nak szimpatikus és 15,8%-nak Európán kívüli ország a célország. Románia EU-s csatlakozása előtt a Magyarországra történő kivándorlás a rendszerváltás környékén kivándoroltak rokonainak érkezésében nyilvánult meg leginkább (ún. szekunder migráció), de a kutatásokból jól látszik, hogy a 2007-es csatlakozás után megváltoztak a célország-preferenciák, a nyugat-európai országok (pl. Németország, Nagy-Britannia, Ausztria stb.) jelentősen kedveltebb célországok lettek a fiatalok számára. 2015-re azonban ismét Magyarország lett a célország a válaszadók 43,1%-a szerint, Nyugat-Európát 36,5% jelölte meg, míg az Európán kívüli országokat 12,3% (28. táblázat). Jól látható, hogy míg 1997-ben a válaszadók többsége nem tervezett elköltözni külföldre, 2001-től már sok fiatalban megfogalmazódott a kitelepedés gondolata, különösen 2008-ban és 2015-ben. A célországok esetében míg kezdetben Magyarország

volt a vonzó, az idő előrehaladtával a nyugat-európai országok váltak célországokká, 2015-re pedig (a felsőoktatási hallgatók körében) ismét Magyarország vezette a listát. A fiatalok migrációs döntésében számos tényező közrejátszik, többek között a családdegyesítés, a jobb megélhetés, a tanulás és a hátrányos kisebbségi helyzet. A legmeghatározóbb motiváció minden időszakban a jobb megélhetés, tanulás céljából 2015-ben költöztek volna el a legtöbben (11,5%), a hátrányos kisebbségi helyzet pedig 2001-ben volt a legmotiválóbba (7,1%) (29. táblázat).

„Az otthonmaradásról, illetve a kivándorlásról és a távollét időtartamáról szóló döntés minden esetben rendkívül komplex, s meghozatalában természetesen fontos szerepet játszik az egyéni élethelyzet megítélése és az érvényesülési lehetőségek – szükségszerűen szubjektív – percepciója” (Gallai – Janik 2017, 461). A fiatalok migrációs döntését elsősorban a jövő miatti aggodalom és a gazdasági jellegű motivációk határozták meg, ugyanis a munkanélküliséget minden kutatási időszakban a legsúlyosabb problémaként definiálták a fiatalok - 2008-ban 76% és 2013-ban már 92,8% szerint problémát jelent a munkavállalás (30. táblázat) - és a jobb megélhetés reményében választják a kivándorlást. Ugyanakkor a továbbtanulási célok is nagymértékben megjelentek a fiatalok érvrendszerében. A rendszerváltást követően etnikai konfliktusok is motiválták a kitelepedést, de ez az idő elteltével egyenes arányban csökkent, mint kivándorlási tényező, mert a nyílt agresszió a tömbmagyar területeken háttérbe szorult, helyét más megnyilvánulási stratégiák vették át (Egry 2017). Azok, akik az otthonmaradás mellett döntenek, leginkább érzelmi megfontolásból nem választják a migrációt, ezt tükrözi pl. a Mozaik 2011 fókuszcsoportos kutatása is (Dániel 2013, 196).

A másodelemzések eredményeinek rövid összefoglalása

A nagymintás romániai kérdőíves kutatásokból azokat a felméréseket választottam másodelemzésre, amelyek részletesen foglalkoztak a székelyföldi magyar fiatal felnőttek nemzeti identitásával, az adatgyűjtéskor használt kategóriák és azok jelentése megfelelnek a kutatásom céljainak és kategóriáinak. Az általam használt hét kategória alkalmas feltérképezni az egy tömbben élő székelyföldiek nemzeti identitását és annak változását:

- nemzeti identitáskritériumok: államnemzeti vagy kultúrnemzeti identitás mértéke,
- nemzeti etnocentrizmus és állampolgárság-centrizmus formái és kijelentései,
- magyarságérzet érzelmi megélése,
- nemzeti hovatartozás,
- Romániában magyar nemzetiségüként élni,
- nemzetpolitikai szempontok: a státustörvény és a kettős állampolgárság,
- kitelepedés gondolata.

Előjáróban szeretném felidézni, hogy a székely mint nemzeti identitás és anyanyelv szerepelt a romániai népszámlálási kérdőíveken (ld. Népszámlálási adatok alfejezet), de a romániai magyar politikai pártok kampányok keretében felhívták az érintettek figyelmét arra, hogy egységesen magyarnak vallják magukat és anyanyelvüknek a magyart. Mint ismeretes, ennek romániai belpolitikai okai vannak, hogy székely, csángó stb. identitásuk által ne lehessen statisztikailag csökkenteni a magyarság létszámát. Ezzel szemben a székelyföldi társadalmon belül elindult változásokról tanúskodik, hogy a másodelemzésekre felhasznált kutatásokban 2007-ben megjelent a székely önbesorolásra vonatkozó kérdés és válaszadási lehetőség.

A nemzeti identitáskritériumok kapcsán előzetesen feltételeztem, hogy a vizsgált népesség körében a kultúrnemzeti identitás jellemzőbb, mint az államnemzeti. Kiemelkedően fontosnak tartották a válaszadók, hogy aki magyar, az érezze is magáénak a magyar kultúrát, vagyis a magyar kultúráról szóló tudás és az ahhoz fűződő pozitív viszony számukra a magyar identitás egyik legfontosabb pillére. Bár az 1945 utáni elszigetelődés felerősítette a magyar nyelvű szertartású egyházakhoz való tartozás fontosságát és az identitás megőrzésének egyik legfontosabb pillére lett, a romániai forradalmat követő évtizedekben ez megváltozott és egyre kevésbé fontos a vizsgált korosztályban. Ez összefüggésben van a hagyományos életmód, a kultúra változásával és a hagyományok halványodásával, illetve a vallásossághoz való viszony átalakulásával. Azok aránya, akiket büszkeséggel tölt el a magyarsághoz való tartozás, jelentős mértékben ingadozott, ám a magyarságuk miatt szégyenérzetet megélők alacsony száma alig változott. Inkább előnynek mint hátránynak tekintik a magyar identitást, és egyre többen vannak azok, akik nem tartják feltétlenül szükségesnek magyarságuk megélésének feltételeként, hogy életük nagy részében magyarok között éljenek. Az is megállapítható, hogy a székelyföldi magyar identitású válaszadók identitásukkal összefüggésben kevésbé tekintették fontosnak a magyar állampolgárságot és azok aránya is csökkenő mértéket mutatott, akik valamilyen mértékben egyet is értettek a feltétellel. A magyarországi születést a magyarsághoz való tartozás kulcskritériumaként túlnyomó részt elutasították és az elutasítás mértéke növekvő. A magyar anyanyelvet viszont olyan feltételnek tartották, ami szükséges a magyarnak lenni érzéshez, a magyarként való elfogadáshoz és az ezt feltétlenül szükséges kritériumnak tartók aránya erőteljes növekedést mutat. Összegezve a nemzeti identitáskritériumok vizsgálatát megállapítható, hogy a vizsgált célcsoportban a kultúrnemzeti identitásra jellemző sajátosságok erőteljesebbek és növekvő tendenciát mutatnak az államnemzeti identitással szemben.

Az etnocentrizmus és az állampolgárság-centrizmus vizsgálata kapcsán az érdekelt, hogy mennyire jellemző a székelyföldi, adatfelvételkor 18-35 év közötti korcsoportban a Kelet-Európára jellemző etnocentrizmus és tapasztalható-e változás. Előzetes feltételezésem az volt, hogy inkább az etnocentrizmus jellemző, és nem csak az államalkotó románsággal való szembenállást mutatja, hanem az anyaországi magyarságtól való elkülönülést is. A válaszokból kiderül, hogy a magukat magyarnak vallók általában határozottan, ám nem szélsőségesen elutasítók a román állammal kapcsolatban, bár több mint kétharmaduk kifejezetten elutasította a román etnikummal való azonosulást. Az etnocentrizmus mértékének növekedésére utal a saját nemzettel kapcsolatos kritikai attitűd csökkenése, hogy a híres és elismert emberek elsősorban magyarok mint románok, a történelem okozta szenvedés kiugróan magas mértékének szubjektív megítélése változatlanyságot mutatott. Az uralkodásra, a fennhéjázó gögösségre vonatkozóan a székelyföldiek a magyarok ellenében nyilatkoztak a Kárpát Panel 2007 felmérésben, és bár arra vonatkozó adat, hogy ezt miért tették, nem áll rendelkezésre, de a 2004-es állampolgársági szavazás élénken élhetett bennük. Saját élettapasztalatom szerint 2007-re már jól kitapinthatóan elkülönült a székely és a magyar kategória, mindkettő jelentése megváltozott, a székely megerősödött, a magyar gyengült. Ezt erősíti, hogy az ígéretek be nem tartását és az európai demokratikus normákat a magyarokon is számon kéri, és egyre inkább haszonlesőnek tartják őket, ugyanakkor nőtt a románok elfogadottsága.

A magyarországi nemzetpolitika 2010 után ismét a külhoni magyarok felé fordult, ezt tükrözi, hogy a megkérdezettek mintegy kétharmadának fontos volt – de nem a legfontosabb – a magyarsága, általa örömet érzett, de ezt nem kötötte szoros összefüggésbe az emberi minőségével, a személyiségével. Büszkék magyar származásukra és erőteljesen tiltakoznak, hogy ezért szégyenkezni valójuk lenne. Származásukból kifolyólag összességükben sem előnyre, sem hátrányra nem számítanak, de a mindenkori magyarországi nemzetpolitika hatása itt is tetten érhető. Amennyiben a nemzeti önbesorolás mint csoporttagság merült fel, a válaszadók kétharmada inkább vallotta magát erdélyi/székely/romániai magyarnak, és egyharmad arányban magyarnak (kiegészítő jelző nélkül). Ám ha igen-nem válaszra kényszerítette a kutató a válaszadót, akkor 90% fölötti a magukat a magyar nemzethez tartozónak vallók aránya. Ha a székely is bekerült a válaszlehetőségek közé, akkor az erdélyi és az erdélyi magyar ugyan megőrizte kétharmadát, de a magyar kategória visszaszorult 20%-ra és a válaszadók közel 16%-a választotta tudatosan a székelyt. Ugyancsak 16%-os arányban választották másodlagos csoporttagságnak a székelyt, de megemelkedett a magyar kategóriát

megjelölők száma is, ami azt mutatja, hogy az erdélyi magyarok magyarságtudata nincs összhangban a magyarországi nemzettudattal. Ők Erdélyt vagy a születés települését tekintették szülőföldjüknek, itt Románia átlagosan 10%-ban jelenik meg, de a hazafogalom már változó mértékben ugyan, de 40-40% körül alakult Erdély és Románia vonatkozásában. E két külön kategória mellett Magyarország alig 10%-ot ért el. Sokkal árnyaltabb képet mutat az, hogy csoportként 50% fölött tartják magukat a román nemzet részének, de ha az egyén önbesorolását nézzük, ez már csak 26%, tehát másként tekintettek magukra csoportként és másként egyénként. A románokhoz inkább közömbösen állnak, a magyarországi magyarokhoz inkább rokonszenvesen, ám mindkét nemzet elutasítása megközelítőleg azonos szinten mozog, bár a magyarokkal való rokonszenvezés erősebb, mégsem mutatnak szélsőséges eltérést, kilengést egyik nemzettel szemben sem. E kettős integráció a többségi nyomáshoz való alkalmazkodást mutatja, mivel így nyílik lehetőségük érdekeik érvényre juttatására.

A székelyföldieknek az erdélyi magyarokkal való valamilyen fokú rokonszenvezése már egyértelműen tükrözte az identitás területi beágyazottságát (2010-ben 80% felett) és a terület alapú elkülönülést mind Románián belülről, mind Magyarországtól, még akkor is, ha sokuknak – időben változóan, de 40% körül – egyénként volt hátrányos megkülönböztetésben részüik. A már tapasztalt kettős integrációt mutatja a magyarok és a románok csoportja közötti viszony konfliktusosként való megítélése (60% felett), az egyéni és a kollektív tudatban élő konfliktusok felidézése. A helyi egyéni tapasztalatok birtokában azonban már alig 6% nyilatkozott konfliktusos viszonyról, tehát itt is megjelenik az egyénként és csoportként való megnyilatkozásbeli különbség, amiben a lokális többségben élés bizonytalanság csökkentő hatása tükröződik és a jövőbeli időszakokra sem jelenik meg lényeges változásokat előre vetítő elvárás.

Az 1990-ig tartó elszigeteltség a székelyföldieknél erős befelé fordulást eredményezett, ami átsegítette őket a nehéz időszakon, kívülről rátekintve kulturálisan és társadalmilag is többé-kevésbé homogenitást láttatott. A demokratikus átalakulás hozta utazási, munkavállalási és egyéb szabadságok azonban a Schöpflin által leírt (Schöpflin 2004) diverzáncsoportok – identitást gyengítő – keletkezését is elősegítette. A 2001-es státustörvény bevezetésével ez a folyamat erőre kapott, 2004-ben viharossá vált és a kettős állampolgárság bevezetése sem csillapította. A gyors életmódbeli változásokat identitásbeli változások követték, és bár erősödött a különböző országokban élő magyarok közötti összetartozás, a felerősödött gazdasági célú kivándorlás gyengítette az otthon maradás szándékát, régi-új, terület alapú identitás megerősödését váltotta ki. Mivel célcsoportban a hazafogalom nem képezi elsődlegesen az identitásuk részét, ezért a

kitelepülés célországaként Magyarország mintegy 40%-ban fogalmazódik meg lehetőségként, de a gazdasági migráció célországaként már 30% alatt van. Ha a szülőföldön maradás mellett kellene dönteniük, akkor a területi és nemzeti identitás tartaná őket otthon (Erdélyben). A migrációs okok között a gazdasági célú elköltözés 80% felett szerepel – az adat jól tükrözi a felmérések idején a romániai gazdaság helyzetét.

A kulturálisan öröklődő kérdésekben csekély változást mutatnak a felmérések – ezek a szocializációval öröklődnek – a napi tapasztalatokra épülő ítéletalkotásban 2010-ig a magyarságtudat csökkenése, utána pedig az enyhe növekedése tapasztalható. A válaszokban tetten érhető a mindenkori magyarországi nemzetpolitika, hogy miként tekint a határon túli magyarságra, megkockáztatva azt is, hogyan használja fel a belpolitika eszközeként a székelyföldi magyarságot. A székely öntudat és vele a székely önbesorolás erősödést mutat, a szó jelentése is változik, bizonyos esetekben és tulajdonságokban az elkülönülés, a határmegvonás eszköze. A vizsgált célcsoport körében nem tipikus a szélsőséges etnocentrizmus, beállítódásuk jellemzően kultúrnemzeti mint államnemzeti. A székelyföldiek esetében a hazafogalom nem játszik kiemelkedő szerepet az önmeghatározásban, ha mégis, akkor az egyre inkább Erdélyhez és Székelyföldhöz kötődik, így a „határon túl” fogalma a diskurzusokban egyre inkább elválnak a magyarországi jelentésétől.

Egyéni, félig strukturált interjúk

A következőkben tizenöt egyéni, félig strukturált interjú elemzése olvasható. Két interjút vettem fel a Maros megyéhez tartozó Nyárad-mentén, ahol a magyar anyanyelvű közösség inkább magyarnak, erdélyi magyarnak identifikálja önmagát, mint székelynek, bár a nemzeti jelképrendszerük túlnyomóan megegyezik a székellyel. A térség közvetlenül határos román többségű településekkel is, de a határozottan székely öntudatú vidékekkel is. Határvidéknek nem tekintem, de az „overlapping” jelensége már érezhető. A harmadik interjú Kovászna megyében, Kézdivásárhelyen készült, a Kárpát-medence legkeletibb fekvésű magyar többségű városában, ahol a lakosság mintegy 85%-a magyar anyanyelvű. A többi interjút online készítettem több platform segítségével (Skype, Google Meet, Messenger). Az interjúk felvételekor a legtöbb alany (8 fő) Székelyföldön tartózkodott, egy fő Kolozsváron (székelyudvarhelyi születésű), két fő pedig Budapesten (az egyik marosvásárhelyi, a másik sepsiszentgyörgyi születésű) (12. táblázat).

Azonosító	Életkor	Nem	Iskolai végzettség	Foglalkozás	Születési hely	Lakóhely	Állampolgárság
E1	25	nő	érettségi	óvónő	Marosvásárhely	Csíkfalva	román
E2	35	férfi	felsőfokú	biogazdálkodó	Marosvásárhely	Jobbágyfalva	román-magyar
E3	31	nő	szakmunkás	háztartásbeli	Brassó	Kézdivásárhely	román
E4	30	férfi	felsőfokú	fogtechnikus	Csíksereda	Kápolnásfalva	román-magyar
E5	34	férfi	felsőfokú	ügyvezető igazgató	Sepsiszentgyörgy	Sepsiszentgyörgy	román-magyar
E6	19	nő	érettségi	egyetemista	Csíksereda	Csíksereda	román-magyar
E7	34	férfi	felsőfokú	projektmenedzser	Székelyudvarhely	Felsőboldogfalva	román-magyar
E8	30	férfi	szakmunkás	autószerelő	Csíksereda	Csíksereda	román-magyar
E9	23	nő	szakmunkás	minőségellenőr	Marosvásárhely	Marosvásárhely	román
E10	26	nő	érettségi	menedzser asszisztens	Csíksereda	Csíksereda	román-magyar
E11	29	férfi	felsőfokú	kommunikációs szakember	Gyergyószentmiklós	Marosvásárhely	román-magyar
E12	32	nő	felsőfokú	köztisztviselő	Csíksereda	Csíksereda	román-magyar
E13	27	nő	felsőfokú	HR projektvezető	Marosvásárhely	Budapest	román-magyar
E14	29	férfi	felsőfokú	projektmenedzser	Székelyudvarhely	Kolozsvár	román-magyar
E15	33	férfi	felsőfokú	óvodapedagógus	Sepsiszentgyörgy	Budapest	román-magyar

12. táblázat: Az egyéni, félig strukturált interjúk összetétele (saját szerkesztés)

Az interjúalanyok jelen esetben individuális ágensek, akik lehetnek magányos ágensek, a közöségben létük szerint koalíciós ágensek vagy kollektív ágens tagjai, továbbá lehetnek integráltak vagy nem integráltak. Fontos megkülönböztetni a személyiséget a szereptől, hiszen mindkettő más-más felkészültségeket jelent (az

individuális ágens esetében az ágens szocializációs történetéből érthető meg, míg a kollektív ágens esetében a sajátvilágának történetéből érthető meg), ami viszont közös bennük, hogy mindkettő esetében lehet beszélni sajátvilágról. A felkészültségek (tudások, vélekedések, vélemények) azonossága alapján létrejönnek közösségek, amelyek voltaképpen az individuális ágensek sajátos integrációjából alakulnak ki, mindez pedig egy sajátos kollektív ágensvilággal (a kollektív ágens sajátvilágával) jellemezhető. A kollektív ágensvilág az adott közösség sajátos belső nyilvánossága, “ebben a nyilvánosságban, mint a problémamegoldás sajátos (kommunikatív) színterén, zajlanak az adott közösség (kommunikatív) problémamegoldó tevékenységei” (Horányi 2007, 259). Ugyanarra a témára pedig lehet több véleményáramlat is, ezek bemutatására vállalkoznak az egyéni interjúk. “A személyiség esetében a sajátvilág centrumában nem egyszerűen a mindennapi világ, hanem a mindenkori én mindennapi világa, az én számára releváns történések, és ezen keresztül az adott közösségi common sense-hez tartozó felkészültségek: a mindennapi tapasztalatok keretfeltételeinek összességét megjelölő időbeliség, térbeliség, szociabilitás állnak. A szerep tekintetében a közösségi common sense-hez tartozó (történelmileg változó) felkészültségek közvetlenül részei a szerep sajátvilágának, amely nyilván más és más a különböző szerepek esetében” (Horányi - Szabó 2007, 227).

Az interjúk félig strukturált kérdései a fókuszcsoporthoz tartozó interjú vezérfonalának megalapozását tették lehetővé, a kérdések a másodelemzésekkel következtetett állítások egyéni életutak mentén történő vizsgálatát jelentették. A beszélgetések a következő témakörök mentén történtek: nemzeti identitáskritérium és hovatartozás, etnocentrizmus, a többségi román és az anyaországi magyar társadalomhoz fűződő viszony, nemzeti szimbólumok és jelképek, autonómiatörekvések és állampolgárság. Az interjúk elemzése egyrészt a másodelemzés során megjelent kulcsfogalmak mentén, másrészt a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk kódolásának kulcsfogalmai szerint történtek.

Nemzeti identitáskritérium és hovatartozás

A másodelemzések során látható volt, hogy a vizsgált csoport számára az anyanyelv, a kultúra és az önmeghatározás a legfontosabb nemzeti identitáskritériumok, a legkevésbé fontos pedig a magyarországi születés és állampolgárság, vagyis inkább a kultúrnemzeti identitás feltételeit tartják identitásuk alapjának. A válaszadók túlnyomórészt területi-regionális (erdélyi, romániai, székely) kategóriákat jelöltek be és az állampolgárság-alapú (magyar, magyar anyanyelvű román állampolgár, román) kategóriákat választók kis számban jelentek meg mindegyik felmérés során. A csoport-hovatartozás, egy társadalmi

csoporthoz való azonosulás alapja a személyes identitás, ami egy kézzel fogható, mindennapi tapasztalatokat és interakciókat jelentő csoporttól kezdve a szimbolikus közösségekig (pl. etnikum, nemzet) helyezi el az identitást hordozó egyént. „A hovatartozási éntudat annak önismerete és önminősítése, hogy mely nemzethez, etnikumhoz, társadalmi réteghez, csoporthoz tartozunk. A hovatartozási éntudat alapján alakul ki a nemzeti, nemzetiségi azonosságtudat, a réteg- és csoportidentitás” (Nagy 1994, 15) Az önmeghatározás ugyanakkor nem egy egyszeri tudatos cselekvés, hanem egész életen át tartó társadalmi interakció. Az interjúalanyok körében is a kultúrnemzeti identitás a meghatározó, etnikai önbesorolásuk szerint elsősorban 5 fő magyarnak, 5 fő székelynek, 2 fő székely-magyarnak, 2 fő erdélyi magyarnak és egy fő magyar-székelynek vallotta magát. Az identitáskritériumok egyformák, a hovatartozás-tudat az egyetlen változó, ami mentén csoportokba lehet rendezni az interjúalanyokat.

Azok, akik etnikai önbesorolásuk szerint „*magyarnak*” vallották magukat, többnyire a rokonsággal, anyanyelvvel és neveltetéssel, valamint a magyar szokások és hagyományok megtartásával azonosítanak, identitásukkal kapcsolatban pozitívan nyilatkoztak annak ellenére, hogy nem fogalmazódott meg bennük egy erős nemzeti hovatartozás-tudat, magyarságukkal kapcsolatban ha nem is bizonytalanok, de nem különösebben öntudatosak (ld. háztartásbeli):

„Hát magyarnak vallom magam, mert nem mondhatok mást. Elődeim is szülők, nagyszülők. Hát, nagytata ágáról valami valami román van, de nincs úgy. Magyarnak vallom. (...) „Olyan jó érzés itt a környéken magyarnak lenni...” (E3)

„a szüleim is azok és annak neveltek, magyar környezetben nőttem fel és élek jelenleg is”. (E7)

„Magyar nemzetiségűnek tartom magam, mert magyar az anyanyelvem és magyarok a szüleim.” (E9)

„Azt mondják, nyelvében él a nemzet. Magyar az anyanyelvem, magyarnak tartom magam. Mindkét ágról Katolikus a család, a magyar (nyugati keresztény) szokásokat és hagyományokat tartjuk a családban.” (E4)

Egyes interjúalanyok a székelyt a magyar identitás részének tekintették, többnyire regionális identitásként azonosították:

„mert minden székely magyar”. (E5)

„Szerintem az, hogy valaki székely, csak hozzátesz egy plusz információt ahhoz, hogy az illető magyar honnan származik. A székely ember elsősorban magyar, és csak azután székely”. (E4)

Azok, akik etnikai önbesorolásuk szerint „*székelynek*” vallották magukat, többnyire születéssel járó jogként, a helyi szokások és hagyományok megtartásával, a lokalitással, a származással azonosítanak:

„Székelyföldön születtem”. (E6)

„Azért székely, mert székelynek születtem, plusz majdnem minden tulajdonság jellemző rám is mint amiket tartanak a székelyekről” (E8)

„mert itt nőttem fel a székely hagyományok, ízek, zenék és felfogás körében”. (E10)

„Tösgyökeres székelyföldi vagyok, aki nem csak származását tekintve, hanem nemzeti identitásában is elsősorban székelynek, és csak ez után magyarnak tartja magát. Az egyetemes magyarságnak egy olyan külön identitással bíró törzsének tagjaként tekintek magamra, mely identitást érdemes ápolni, megőrizni és megélni. A többi, Kárpát-medencei magyarságba betagozódott népekkel (jászok, kunok, palócok) ellentétben a székelység a mai napig képes volt megőrizni és mindennapjaiban megélni egyedi kulturális arcélét, melyre büszke vagyok és magaménak érzek”. (E11)

„ha Bukarestben vagyok, akkor sokszor magyarnak érzem magam, ha pedig Budapesten, akkor mindennek is érzem magam, csak nem magyarnak. Legtöbbször inkább azt szoktam mondani, hogy székely vagyok, az legalább biztos, mert itt születtem és itt is élek, ami tény és nem lehet elvitatni”. (E12)

Azok, akik „*székely-magyarnak*” vallották magukat egyrészt a rokonsággal, másrészt regionális és nyelvi kategóriák mentén határozták meg hovatartozásukat:

„Hát nagyon egyszerű ugye, mert Marosszék történelmi szék, én itt születtem, egyértelműen székelynek, de nyelvemben magyarnak. Ezt nem lehet különválasztani a székelyt a magyartól, ez csak egy népcsoport magyar nyelven, vagyis hát hogy mondjam, az összmagyarságon belül.” (E2)

„Félig székelynek és félig magyarnak tartom magam, ha lehet így fogalmazni. Édesapám székely és pont olyan makacs vagyok, mint Ő, így lehet a székely fél erősebb kissé. Édesanyám is erdélyi, a fejemben mégis valamiért él ez az elosztás, hogy ő magyar.” (E13)

Azok, akik „*erdélyi magyarnak*” vallották magukat, szükségét érezték valamilyen jelzővel elkülönítenie magukat a magyartól. A különbség szerintük a kisebbségi lét gondolkodásmódjában érhető tetten, a kisebbségi lét rányomja bélyegét az életükre:

„teljesen másként gondolkodunk, mi tudjuk milyen az, amikor ki vagyunk szorítva, más országban vagyunk és tudjuk azt, hogy milyen egy kisebbségben élni, a magyarok ezt nem tudják.” (E1)

„az elmúlt száz év viszontagságai de mondhatnám, hogy az elmúlt ötszáz év miatt is, mi erdélyi magyarok sok mindenben eltérünk az anyaországi magyarságtól. Éppen ezért fontosnak tartom kihangsúlyozni az erdélyiségem”. (E14)

Végül az az interjúalany, aki „*magyar-székelynek*” vallotta magát, rögtön hozzátette az Ismerős Arcok egyik dalának sokat hallott rigmusát („*mi egy vérből valók vagyunk*”), amelynek következtében „*székely identitású, magyar vérű*” személynek vallotta magát. Annak érdekében, hogy még világosabbá tegye összetett identitásának voltát, egy sokak által ismert szurkolói példát hozott fel:

„Ha az olimpián magyarok vesznek részt, akkor a magyarokért dobog a szívem, de ha mondjuk egy magyarországi focicsapat játszik egy székely csapat ellen, akkor természetesen a székelyekért dobban a szívem hevesebben”. (E15)

Etnocentrizmus mértéke

Az etnocentrizmust a másodelemzések az érzelmi távolságtartás és határmegvonás eszközeinek tekintették, amelynek alapjaként a saját és a másik csoport összehasonlítását értették, vagyis minél inkább túlértékelt a saját csoport, annál szélsőségesebb az etnocentrizmus. Mindezt a kutatások különböző referenciacsoportokhoz igazodva vizsgálták. Az eredményekből kitűnik, hogy a szélsőséges radikális etnocentrizmus csak kevesekre jellemző, éppúgy, mint a kozmopolita szemlélet, többségében a magyarság központú etnocentrizmus érzése a skála pozitív oldalán helyezkedett el a válaszadók körében. Azok a karakteres egyedi kódok, amelyek erősítik az etnocentrizmust és szerepet játszanak az etnikai identitás alakításában a „góbé-specifikumokban” fedezhetőek fel (Bíró 1997, 156-159). Az interjúalanyokat a magyarországi magyar és a székely referenciacsoportokhoz igazodva vizsgáltam, az elemzés során két csoportot alakíthatunk ki, az egyik azok csoportja, akik székelynek, székely-magyaroknak és magyar-székelynek vallották magukat és saját csoportjukat ekképpen hasonlították a magyarországi magyarhoz, a másik csoportba pedig azok kerültek, akik magyaroknak és erdélyi magyaroknak vallották magukat, a székelyekről többnyire „Ők”-ként kommunikálva.

Az első csoport esetében két narratíva figyelhető meg, egyrészt azok csoportja, akik határozottan megkülönböztetik a székelyt a magyarországi magyartól. A különbséget a társadalomhoz, élethez való hozzáállásban látják, az összetartozást, a makaességet, a csalafintaságot, a huncutságot és a rafináltságot említik, mint góbé-specifikumot. A székely identitást egyesek önálló identitásként értelmezik, amely bár betagozódott a magyarságba, de mindvégig megőrizte egyediségét, amelyet többek között a földrajzi adottságok is alakítanak, különbséget tesznek a székelységen belül a különböző székek lakói között is:

„Az egyetemes magyarságnak egy olyan külön identitással bíró törzsének tagjaként tekintek magamra, mely identitást érdemes ápolni, megőrizni és megélni. A többi, Kárpát-medencei magyarságba betagozódott népekkel (jászok, kunok, palócok) ellentétben a székelység a mai napig képes volt megőrizni és mindennapjaiban megélni egyedi kulturális arcélét, melyre büszke vagyok és magaménak érzek. (...) Bár csak 50 km a távolság mondjuk a Csíki és Udvarhelyi medence között, mégis olyan mintha két teljesen más országrészről beszélne és benne teljesen más természetű emberekről. Éghajlatát tekintve legalábbis mindenképpen és ez a székelységen belüli törzsekbe tömörülés (a székely székek, „városállamok” egyedisége) az ami megadja a székelyek többlet identitását. Nagyobb az eltérés, a jellegzetes jegyek mennyisége egy Gyergyószéki és egy Sepsiszéki székely között, mint egy tiszavasvári és kaposvári magyar között véleményem szerint. Ezek a lokális többlet-identitások azok amelyek megkülönböztetnek minket.” (E11)

Mások a tájszólás, a dialektus és a mentalitás esetében látnak különbséget, a székelyeket szűk látókörűnek tartják, valamint a mindennapi élet gyakorlatában is eltéréseket véltek felfedezni, valamint a kisebbségi lét és az abból fakadó stratégiákat is különbségtételre okot adó tényezőnek tartották:

„Úgy tudom leírni mint a ló a szemellenzövel”. (E8)

„a magyarországi magyaroknál megfigyelhető az elvárosiasodás, minél egyszerűbb, kevesebb erőfeszítés nélküli életre törekednek, (...) az én tapasztalataim szerint nem tudják, mi az a munka, gyengék, konditeremben edzik magukat, míg az igazi székelynek erre nincs szüksége, gyerekkora óta a munka mellé van állítva. (...) Más különbség a leleményesség, a székely az évek során meg kellett tanuljon alkalmazkodni a román környezetben, új nyelvet megtanulni és élni, megőrizve a székely kultúrát. A magyarországi magyarok világnyelveket tanulnak, míg Székelyföldön ez háttérbe szorul, a román nyelv kerül előnybe, hogy elboldoguljunk ebben az országban és „ne tudjanak eladni”. Nekünk a román ugyanolyan idegen nyelv mint Magyarországon az angol vagy német, csak annyi a különbség, hogy nekünk nem opcionális a megtanulása, enélkül a nyelv nélkül nem tudunk létezni” (E6)

A másik csoport a székelyt többnyire a magyar nemzet részének tekinti, közös halmaznak, amelyben minimális különbségek fedezhetők fel:

„egy székelynek megvan a magyarországi „hasonmása” is, de olyan is van, akitől sokban különbözik. Talán a székelyekben nagyobb a nemzeti öntudat a kirekesztettségük miatt, de ez sem általánosítható, bennem például nem annyira. Most ha épp keresek példákat a fejembe, bárki is jut eszembe Székelyföldről, akkor egy magyarországi hasonló mentalitású ember is eszembe jut. Valamilyen szinten, általánosságban, talán a hagyományainkhoz jobban ragaszkodunk, mint magyarországi társaik, egy kicsit konzervatívabbak is vagyunk, talán, de erre is van ellenpélda mindkét oldalon”. (E12)

Éles határvonalakat nem húznak a csoportok között, ugyanakkor ha egy-egy tulajdonságot kiemelnek, azt inkább a székelyekre nézve pozitívabbnak említik (hagyománytisztelőbb, konzervatívabb, nemzeti öntudat), többnyire régióspecifikusan (ld. pesti), hozzátéve persze, hogy ezek nem általánosítható tulajdonságok.

„Ám egy pesti plázán nevelkedett hölgy sokkal kevésbé talpraesett, flancosabb, mint a székelyek”. (E15)

„a székelyek kedvesebbek, melegebbek, hamarabb segítenek a másik embernek. Ezt gondolom, viszont erre őket az élet tanította, hiszen kisebbségben az élet ránevel az összefogásra. A magyarországi magyaroknak erre nem volt annyira szükségük, ők nyugatiasodtak, jobban elszigetelik magukat, de az az igazság, hogy egy ideje Magyarországon élek és bár ezt gondolom, nem igazán tapasztaltam”. (E13)

Tipikusan székely tulajdonságnak a makacsságot, a furfangot, a találékonyságot, az összetartás-széthúzás kettősségét tartják, ugyanakkor a globalizálódást Székelyföldre is jellemzőnek tartják, amely szerintük a pozitív dolgok eltűnését és a negatívabbak felerősödését eredményezik:

„a konokság, furfang, találékonyosság, ha szükség van összetartásra, összetart, de amúgy "békeidőben" széthúz. Tömbben tartja a székelységet, de mihelyt kikerül a közegből, nagyon hamar beolvad”. (E15)

„Ez már kezd valamilyen szinten elmosódni a globális világban, azért már Székelyföld kapui is könnyebben nyílnak és a sok külföldi munkavállalás, új nézőpontok megismerése, ismerkedés csökkenti a „tipikus” dolgok meglétét, de azért még vannak. Talán a konok makacsság, az ész nélküli csatározás, amikor saját kárukra is, de úgy is harcolnak az igazukért. Sajnos, én a pozitív dolgok eltűnését jobban látom, mint a negatívakét. Például a hajdanán világhírű „székely becsület”-nek mostanában sokszor a hült helyét látom, amit igazán nagyon szomorúnak tartok. Vagy a népmesékben is szereplő jóindulatot, sokszor úgy látom, hogy a profitorientált mentalitás váltotta fel”. (E12)

Azok, akik magyarnak vagy erdélyi magyarnak vallották magukat a székelyeket többnyire a magyar kultúra szerves részének tekintik, eltérést csupán népcsoporti alapon jegyeznek meg (tájszólás, népviselet, szokások, habitus) és a történelmi szétfejlődésre vezetnek vissza. Továbbá több hasonlóságot vélnek felfedezni a románok csoportjával, mint a magyarországi csoport tagjaival. A székelyekről „Ők”-ként nyilatkoztak, nem tartották a székelységet identitásuk részének:

„A székelyek katonanép mentalitását viselik magukon, harcosabbak, makacsabbak, de optimistábbak. Több nyelvet beszélnek, alkalmazkodóbbak, kevésbé panaszkodnak.” (E5)
„mivel kisebbségként, sok esetben elnyomásban éltek vagy élik meg mindennapjaikat, így (...) eltérő a gondolkodásmódjuk, magyarságtudatuk. A székelyekre hatással vannak továbbá a többségi, román nemzet által hozott törvények, szokások, az együttéléssel járó alkalmazkodási kényszer”. (E7)

„az erdélyi magyar és a székely habitus, vérmérséklet, gondolkodásmód sokkal jobban hasonlít az erdélyi románokéra, mint az anyaországi magyarokéra. Csak ugye mind a románok, mind az erdélyi magyarok és székelyek között nagyon széles az a réteg, akik a másik nép nyelvét nem beszélik, így erre a tömegek saját tapasztalatból képtelenek rájönni...”. (E4)

A csoport a nyelvi különbségeket inkább a magyarországi magyarok felé említi pozitívan:

„A magyarországi magyarokat gyakran megbélyegzik az erdélyi magyarok és székelyek, csak egymás közt, természetesen a kifinomultabb beszédük miatt, szinte idegennek hat a székely fülnek a magyarországi beszéd dallama. Viszont azt hiszem, hogy az a fajta beszéd, amitől kinyílik a székely bicska a zsebben, csak egy bizonyos rétegre jellemző, ez pedig nem a politikusok, a színészek stb. beszéde, hanem inkább ilyen tipikus nagyvárosi „telepi gyerekek”, hogy Ganxsta Zolee-t idézzem beszéde (...) Egyszer egy ismerősöm, akinek a gyermeke Budapesten tanult, elpanaszolta, hogy amióta átvette a pesti stílust a gyerek, mindent olyan körülményesen fogalmaz meg. Megjelennek az ilyen tölteléksszavak, hogy „igazából”, meg „lényegében”, „ami azt illeti”, „tulajdonképpen” stb. Ez itt nálunk annyira nincs elterjedve... Ahova kell, oda kell, de mindenhova...?” (E4)

Tipikusan székely tulajdonságnak nevezik a szabadságvágyat, az önrendelkezés igényét, a makacsságot, elszántságot és az összeférhetlenséget, valamint többnyire

kulturális objektumokat társítanak hozzájuk (népviselet, népdalok, népi motívumok, rovásírás, székelykapu):

„A székely az nem hagyja magát, az olyan, hogy ő magyar, ő székely s kész, nem hagyja, nem dől ide is, oda is, ő egyenesen, legalábbis én így gondolom.” (E3)

„A székelyek talán földhözragadtabbak, realistábbak, szívósabbak, életrevalóbbak.” (E14)

A magyar társadalomhoz fűződő viszony

A magyarországi magyarokhoz fűződő viszony vizsgálata során a másodelemzésekből az a tendencia volt látható, hogy a székelyföldi fiatalok túlnyomó többsége 2010-re közömbösebb lett, mint korábban, de 2015-re mindez megváltozott és rokonszenvesebbnek tartották őket, mint korábban. Az interjúalanyok viszonyulása a jó kapcsolatot ápoló, rokonszenves és az inkább távolságtartóbb, többnyire közömbös viszony mentén értelmezhető, a magyar társadalom nyílt elutasítása egyetlen alkalommal sem jelent meg. Negatív diszkriminációt elmondásuk szerint egyre kevesebb alkalommal tapasztaltak, többnyire korábbi eseteket említenek, amelyeket legtöbbször tudatlansággal, nem pedig szándékos sértéssel magyaráznak.

Azok, akik szerint jó a magyarországi magyarokkal való kapcsolat és rokonszenvesnek tartják őket egy rendszeresnek mondható munka- vagy baráti kapcsolat köti Magyarországhoz, esetleg hosszabb-rövidebb ideje Magyarországon is élnek:

„rendkívül jó a viszony” (E5)

„Itt lakom már több, mint fél éve, de még nem volt rossz tapasztalatom velük”. (E15)

„Nagyon jó, rengeteg barátság, munkakapcsolat köt az anyaországi magyarokhoz.” (E14)

„Nagyon jó. Sok barátom van (és itt nem a kitelepedett székely barátaimra gondolok), sokat jártam, utaztam Magyarországon, segítőkésznek tartom őket, barátságosnak.” (E7)

„Mindössze pár embert ismerek, velük pedig nagyon jó viszonyt ápolok.”(E9)

„Rendkívül jó a viszonyom a magyarországi magyarokkal, itt élek, nagyon sok barátot szereztem már. Azt tapasztalom, hogy, ha kedves vagyok, ezt kapom vissza és eddig így is volt.” (E13)

Azok, akik inkább közömbösek és távolságtartóbbak a magyarországi magyarokkal kevés ismerőssel és személyes tapasztalattal rendelkeznek, keveset utaznak Magyarországra (legfeljebb szervezett, formális utazások), nem tartják otthonosnak a magyar társadalmat és nehezményezik az állampolgárság és szavazati jog körüli viták visszatérő diskurzusait:

„Nem nagyon van magyarországi magyar ismerősöm.” (E10)

„minden nyáron legalább 2 napra átme gyünk Magyarországra a nyaralásunk alatt, az emberek mindig szívélyesen fogadnak, viszont szinte minden alkalommal megkérdezik, honnan jövünk, mert furcsa tájszólást használunk”. (E6)

„A budapesti tartózkodásom alatt több alkalommal is voltam sörözni olyan társasággal, amelynek legalább egy-két tagját nem ismertem. Az ilyen este ken, amikor meghallották,

hogy erdélyi, akkor rendszeresen terítékre került a magyar állampolgárság és szavazati jog. Ez a téma engem hidegen hagy, az éremnek két oldala van és én mindkettőnek igazat adok. Értem az ő nézőpontjukat is és a külhoni magyarokét is, de engem nem érdekel. De ezeken az estéken valahogy sosem sikerült elérjem, hogy megértsék, hogy bár az állampolgárságom megvan, én nem fogok szavazni és nem is tettem eddig sem. Szerintem úgy érezték, hogy az egész témával kapcsolatos felháborodásukat végre van akinek kiadják: egy képviselő, egy küldönc, valaki, akinek most el kell mondani, hogy vigye hírért, hogy ők mit gondolnak. Szóval ezek az esték elég rövidre sikeredtek”. (E12)

A távolságtartás fakadhat abból a megélt tapasztalatból is, miszerint a magyarországi magyarok számára érthetetlen a határon túli lét (ugyanakkor különbséget tesznek a tájékozott, tanult és a tájékozatlan, rossz kliséket ismerő rétegek között), a kisebbségi helyzet mindennapos megélése (bár Székelyföldön felülreprezentált a magyarok aránya), ebből következően nehezebb megtalálni velük a közös hangot, szemben a románokkal, akikkel többé-kevésbé együtt élnek mindennapjaikat:

„tavaly a fogászatok bezártak és elmentem Németországba dolgozni egy gyárba 3 hónapot. Ott a kollégáim közt voltak magyarországi magyarok, magyarországi cigányok, erdélyi magyarok, erdélyi románok, erdélyi cigányok, nem erdélyi románok és kárpátaljai magyarok. Érdekes volt megfigyelni, hogy ezek az emberek (akik nyilván nem az akadémiai szférából érkeztek), mennyire keveset tudnak az erdélyi magyarokról, főleg a magyarországiakon lepődtem meg igazán. Ez nem kevés megütközést válthat ki sokakból. (...) amíg nekünk a fejünkben a határon túli lét egy, a mindennapjainkat sűrűn át meg átszövő valóság, addig a magyarországi magyarok egy részének alig-alig áll össze a kép a fejében arról, hogy akkor egyáltalán mi is az az Erdély? Egyik esti pálinkázáskor megmutattam a magyarországi kollégáimnak Románia etnikai térképét, és úgy néztek rám, mint a lőtt medvére”. (E4)

„Viszont ha a nyelvi kompetenciákat nem nézem, ami nyilván a magyarok malmára hajtja a vizet, akkor azt kell, hogy mondjam, hogy talán összességében a románokkal sokkal jobb viszont ápolok. Voltam félévet cserediák a Corvinuson, például ott egy-két embert leszámítva, sosem éreztem magam közjük valónak”. (E12)

Stigmatizáció

Azok, akik rokonszenvesnek tartják a magyarországi magyarokat leginkább az illedelmes, vendégszerető, segítőkész és barátságos jelzőkkel jellemzik, akik pedig távolságtartóbbak, azok legtöbbször a tudatlanságot, a tájékozatlanságot emelik ki, mint negatív jelzőt. A tudatlanság és tájékozatlanság egyik legmarkánsabb megnyilvánulását a „lerománózás” terén tapasztalták, amelyet berögzült rossz klisének tartották:

„gyakran utaztunk, évente legalább 5-7 alkalommal, s általában testvériskolai, testvérvárosi kapcsolatok révén, ergo olyanokhoz mentünk, akik már hallottak a külhoniakról, s mégis.” (E5)

„Magyarországon jártam óvodába és többször is románóztak az idő alatt. A későbbiekben is tettek sértő, románózó megjegyzéseket főleg átlag, alacsony végzettségű személyek”. (E14)

„Igen, többször lerománoznak, de nem rosszindulatból, csak nem tudják, hogy mondják, tehát én román vagyok, ezzel bélyegezve, hogy Romániából jöttem. Az erdélyi megnevezést szeretem, mindig ki is javítom és ebből nincs gond. Elsőre általában a román jut eszükbe az embereknek, de nem volt ezzel negatív tapasztalatom”. (E13)

„Igen, mikor meglátják a hargitai kocsi a román rendszámmal akkor általában az a reakció, hogy „ne, románok!” (...) de olyankor minden esetben magyarul tisztázzuk a félreértést, hogy nem román, székely vagyok, Erdélyből jöttem és magyar az anyanyelvem”. (E6)

„Románozni, nem románoztak le, inkább csak „nem magyarnak” tituláltak. (E12)

Mások számára vagy nem volt személyes tapasztalat a „lerománózás” vagy éppen ellenkezőleg, határon túlisága inkább pozitív értéként jelent meg:

„2010 után egyetlen egy ilyen eset sem volt, miközben több száz magyarországi emberrel találkoztam azóta és két hetente kijárok. A polgári kormányzás színre lépésével ez a kérdés szerintem teljes mértékben eltűnt, az akkor indított programok meghozták a hatásukat, már nem román az erdélyi magyar. Sőt már már különleges bánásmódban részesítenek néha, mikor jelzem honnan jöttem.” (E5)

„eleve olyan közegben mozgok, ahol az erdélyi mivoltom inkább érték, mint megbélyegzésre okot adó tulajdonság” (E15)

A többségi román társadalomhoz fűződő viszony

A másodelemzés eredményei szerint a többség közömbösen viszonyult a románokhoz, a székelyföldi válaszdók kisebb arányban látták rokonszenvesnek a románokat, mint a többi régióból származók (Veres 2016). A válaszdók túlnyomó többségének nem volt problémája azzal, hogy magyar nemzetiségüként román állampolgár, arányuk azonban az évek előrehaladtával csökkent. Csepeliék megállapítása szerint „ha a magyarok lokális többségben élnek, hajlamosak arra, hogy nagy társadalmi távolságot tartsanak a románoktól. (...) A kisebbségi létre általában jellemző bizonytalanságérzeten a lokális többség enyhít. Ez az enyhülés megmutatkozik a másik csoport hibáztatásának relatív hiányában, s ha kis mértékben is, a végeredmény a konfliktuspotenciál csökkenése” (Csepeli et al. 2002, 160). Csata és munkatársai szerint is „a személyes érintkezés, megismerés, közelség nemhogy növelné, hanem inkább csökkentti a konfliktus-potenciált, és az etnikumközi konfliktus inkább ideológiai szinten, a nagypolitika által megfogalmazva jelenik meg” (Csata et al. 2007, 9). A vizsgálat alapján a fiatalok országos szinten konfliktusosnak, lokális szinten inkább együttműködésesnek tartották a két csoport közötti viszonyt. Az egyéni interjúk során a román társadalomhoz fűződő viszony az elfogadás-elutasítás függvényében, valamint a nyelvhasználati konfliktus és a stigmatizáció kérdéseiben tételeződött.

A többségi társadalomhoz fűződő viszonyt vizsgálva három csoportot különíthetünk el: 1) inkább elfogadó, 2) inkább közömbös és 3) inkább elutasító. Azok az interjúalanyok, akik inkább elfogadóak a román társadalommal kapcsolatban,

elmondásuk szerint jó és harmonikus kapcsolatokat ápolnak román személyekkel, vannak román ismerőseik, inkább kozmopoliták, akik elfogadják azt a tényt, hogy Romániában élnek, pragmatikusan viszonyulnak a csoporthoz és keresik is a közös kapcsolatokat, a párbeszédet a románsággal. A románokkal való együttműködés, a román etnikum elfogadása többnyire családi mintaként szolgált számukra:

„Gyermekkoromban a szüleim mindig bátorítottak, hogy menjek be üzletbe és vásároljak románul, hogy vegyem meg a buszjegyet románul, ott ahol csak ez a nyelv volt használatos. Sem édesapám, sem édesanyám nem tettek rasszista megnyilvánulásokat sem a családban sem máshol. Ha egy politikus tett egy buta nyilatkozatot a magyarokra nézve (pl. Corneliu Vadim Tudor: „A magyarokat gépfegyverrel kell kiirtani az országból”), édesapám akkor sem a románokat szidta, mint népet, hanem ezt az egy embert, de úgy, hogy abban nem volt köszönet”. (E4)

„tökéletes együttélés valósul meg a környezetemben” (E5)

„A nagy többség teljesen normálisan áll a nemzetiségekhez”. (E14)

Vannak, akik különbséget tesznek a románok között is (erdélyi román vs. Kárpátokon túli román) és bár a többségi társadalom tagjaival kevés az interakciójuk, mégis inkább az elfogadás jellemzi viszonyulásukat:

„A „vannak jó és rossz románok” kliséen túlmenve úgy vagyok vele, hogy nekem kifejezetten szimpatikus ha egy román lokálpatrióta és meg akarja élni erdélyiségét (még ha az kifejezetten csak román is), mintha a gyarmatosítók göggyével „szállna partra” a Kárpátokon belüli részekre látogatva. Sajnos, román barátom a szó szoros értelmében véve nincsen, viszont vannak olyan román személyiségek, akikre felnézek. Ők általában a transzilvanista értékeket képviselik”. (E11)

„Ez kétoldalú: sajnos sok román van, akik alapból nem kedvelik a magyarokat ezért így én sem tudok kedvesen viszonyulni hozzájuk, viszont velük ellentétben nyilván vannak románok, akik nem nézik milyen nemzetiségű vagyok, ezekkel nagyon jó viszonyt tudtam kialakítani. Én személy szerint mindenkire próbálok kedvesen viszonyulni, de sokakkal lehetetlennek találom a jó viszony kialakítását”. (E9)

Volt olyan interjúalany is, aki a románokat közelebb érezte saját közösségéhez, mint az anyaországiak csoportját:

„Bár sokan azt állítják, a románok mind „parasztok”, sok olyan román nemzetiségű embert ismerek aki egyenesebb és jobb lelkű, mint egyes magyarországiak”. (E6)

A tömbben élés lehetőséget teremt arra, hogy az ott élők figyelmen kívül hagyják a románokat, esetükben csak nagyon érintőleges a viszony a két csoport között és bár elfogadják azt a tényt, hogy együtt élnek a területen, de különösebben nem keresik a társaságukat. A távolságtartás sok esetben a román nyelv hiányos ismeretéből fakad:

„Én toleráns embernek gondolom magam, nem ítélek el más embert a nemzetisége miatt, nincsenek előítéleteim sem románokkal sem más nemzetiségűekkel szemben. A távolságot ha lehet tartom de román munkatársam is van akivel kénytelen vagyok együtt dolgozni és igyekszünk a legjobbat kihozni mindenből, megfelelően együttműködni ha már ezt hozta a sors”. (E7)

„Sosem volt problémám a románokkal, azon túl, hogy nem nagyon tudok románul, de nem tettem különbséget, nem hagytam ott egy társaságot csak azért, mert csatlakoztak románok is, viszont tény, hogy akkor nem mertem megszólalni, vagy kevésbé éreztem jól magam. Kerülöm őket, úgy fogalmaznék, de nem zavar a jelenlétük. Egyre inkább nem, sosem voltam ilyesmire nevelve, sok román családi barátunk is van, akikkel igyekszem kommunikálni. Ha nem muszáj, akkor nem keresem a társaságukat a nyelvbéli különbségek miatt”. (E13)

A harmadik csoportba azok az interjúalanyok kerültek, akik inkább elutasítók a román társadalommal, leginkább az elnyomást, a negatív diszkriminációt és a többségi nyelv ismeretének hiányából fakadó konfliktusokat emelik ki, amelyek nehezítik a kisebbségi létben való mindennapi életet, a sérelmek következtében elutasítóan viszonyulnak. Ebbe a csoportba két interjúalany sorolható, mindkettő nyárádmonti. Büszkeséggel beszélnek a lokális közösség magyarságmegtartó erőfeszítéseiről, a térségben megkísérelt elrománosítási folyamat aktuális kudarcáról:

„Még a rendőrünk is [...] magyar, úgyhogy annyira óvjuk és védjük...” (E1)

A román állam határain belül kisebbséggé vált közösség tagjaként a többségi állam elnyomását küzdelemként reprezentálják:

„Történelmi sajátosság az, hogy mi a határnak a másik oldalán rekedtünk, tehát gyakorlatilag az anyaországtól elszakítottunk, ezáltal a mi sorsunk egy kicsit másként alakult és ezek olyasmikben nyilvánulnak meg, hogy a hétköznapi értelemben vett küzdelmek nekünk sokkal nehezebbek, mert meg kell harcolni minden kérdésben a többségi román nemzet akarásával, ellenállásával, akár sok esetben a rosszindulatúságával.” (E2)

„tudjuk milyen elnyomni s elnyomottnak is lenni. De ez, ez engem nagyon rosszul érint. Nem vagyok se nacionalista, sem fajgyűlölő az egyszer biztos, sőt a gyerekeimet is arra nevelem, hogy nem szabad, nem szabad senkit sem kizorítani, de holott én azt érzem.” (E1)

Az etnikai elnyomás mellett a gazdasági jellegű problémákat, mint szegénység, munkanélküliség, alacsony fizetések emelik ki, ezek megoldása érdekében is párbeszédet sürgetnek a román többségi társadalommal:

„ez túlságosan drasztikusan jelenik meg a román közvéleménynek a szemében. Esetleg néha-néha sértő, frusztráló is lehet és hiányolom azt, hogy nincsen kommunikáció a román közösség irányába, ezeknek a dolgoknak az előzményeképpen.” (E2)

Nyelvi konfliktusok

A székelyföldi fiatalok körében a nyelv az egyik legmeghatározóbb identitásformáló tényező. A nem anyanyelven való kommunikáció használata a kisebbségi lét egyik legnagyobb küzdelme, percepcióját a nyelvi kompetencia megléte szubjektíve felszámolja, hiánya pedig erősítheti a diszkriminációt, ez azonban a tömbmagyar területen kevésbé jelent problémát. Természetesen a hivatalos kommunikáció esetében

sokszor megkerülhetetlen (bíróság, rendőrség, adminisztráció), de a vásárlás, az orvosi ellátás, a város/községházán való ügyintézés során túlnyomó többségben lehetőségük van a magyar nyelvet használni. Az etnikai elnyomás nyelvi formája egyesek számára mindennapos tapasztalatként reprezentálódik, a román hivatalnokok és a csak románul beszélők éreztetik a különbséget:

„oké, hogy tudsz, tudsz (románul), de amikor elmész egy hivatalos helyre vannak olyan szavak, hogy hűha s el kell gondolkozzak, hogy ez most mit is jelent”; „A férjemnek kellett mennie egy kivizsgálásra s szépen egy A4-es papírra le volt írva, hogy hogyan kell felkészülni románul, elég érthetően volt az, ha mindent ilyen érthetően írnának le, akkor még mi is megértenénk így ilyen konyhanyelven, mert amit mi értünk az a konyhanyelv”; „azért, ha hivatalos helyen magyarul volna az a magyarságnak könnyebb lenne.” (E3)

Egy másik interjúalany elmondása szerint a román nyelvtudás nehézségeit a románok nem teszik szóvá, ha látják az igyekezetet, ellenben azok a székelyek, akik jól tudnak románul lenézik a társaikat:

„lényegesnek tartom megemlíteni, hogy a román tudásom elég halovány. Egy jelentést megírok, azt sem tökéletesen, de megírom, viszont az élő beszéd nem megy valami jól, de ez még nem okozott problémát, a románok sosem szóltak meg vagy kacagtak ki. Ellentétben az olyan székelyekkel, akik jól beszélnek a román nyelvet, olyan már volt, hogy ők kikacagtak”. (E12)

Ezzel szemben a beszélgetések során többször is előjött a „ha Romániában élsz, akkor beszélj románul” szemlélet, legyen az szomszédsági, szórakozóhelyi, szolgáltatási vagy akár munkahelyi területen, amelyet azonban igyekeznek konfliktusmentesen, néha cinizmussal kezelni, a továbbiakban erről álljon itt néhány esettörténet:

„Inkább olyan problémába ütköztem, hogy nem tudtam románul elmagyarázni, amit kérdeztek. A Sapieniára jártam, Egészségügyi szolgáltatások és politikák szakra. Megkérdezte az egyik román szomszédunk, hova jutottam be. Egyébként sem tudok jól románul és friss volt a felvétel is, nem tudtam elmondani románul, inkább angolul próbáltam. Nagyon összeszidott, hogy bezzeg a székely zászlót ki tudjuk tenni az ablakba (bár ilyenre nálunk sosem volt példa), de megtanulni románul már nem tudunk, holott itt élünk Romániában”. (E13)

„Volt rá példa sajnos egy szórakozó helyen, ahol jobbnak láttam tovább lépni”. (E10)

„volt rá alkalom, hogy az egyik tévé és internet szolgáltató tudakozója nem volt hajlandó segíteni mert a számítógépeken magyar Windows volt és a hibaüzenetet amit kiírt nem tudtam pontosan lefordítani románra, az angolt meg a magyart ő nem értette vagy nem akarta érteni”. (E7)

„Volt viszont hogy pusmogtak a hátunk mögött, mikor egy nagyobb társasággal pl. a vonatról szálltunk le és mit ad Isten magyarul beszélünk a temesvári vagy beszercei állomáson. Nyíltan, kötekedően még nem volt szerencsém ezt megtapasztalni”. (E11)

„Van egy-két magyar kollégám a munkahelyemen, akikkel a saját anyanyelvünkön beszélünk. Emiatt meg voltam szólítva én is s a többiek is, hogy nem illik magyarul beszélni 2 személynek egy társaságban, ahol a többiek nem értik. Üzletekben és akár máshol, ahol észre veszik az akcentust már más a kiszolgálás is és nem pont jó értelemben. Persze ez nem vonatkozik mindenkire”. (E9)

„Legalább 15 éve egyszer volt ilyen esetem az egyik szatmárnémeti magyar tőkésű töltőállomáson. Panaszt tettem, az illetőt elbocsátották.” (E5)

„katonai szolgálatomat teljesítettem és ott szinte mindennapos volt a románok részéről. Volt rá példa, hogy az egyik tiszt részegen a szemem előtt hadonászott egy késsel és mondogatta, kiveszi a szememet, hogy merészeltem magyarul beszélgetni egy társammal és bizonygatta, hogy ők románok milyen toleránsak, elnézőek velünk, magyarokkal szemben holott nálunk az út széle halott románokkal van kirakva”. (E7)

A nyelvhasználati konfliktus legtöbbször az adminisztráció terén jelentkezik, az interjúalanyok egy része nehezményezi is, hogy nincs nyitottság a hivatali ügyintézés kétnyelvűsítésére, ugyanakkor személyes példaként nem olyan esetet említenek, amikor megszólták őket, amiért magyarul beszélnek Romániában, hanem a román jövevényszavak magyar nyelvbe való átültetésének problematikáját említik vagy egy adott probléma nem anyanyelven való megoldásának nehézségét:

„Nagyon ritka, hogy valaki helyesen használja az adminisztratív nyelvre jellemző szakszavakat az ügyintézés során, ezért néha bekeverednek olyan román szavak, amelyeket hol az egyik, hol a másik fél nem tud hová tenni. Amikor kérték tőlem a “caziert” és én erkölcsi bizonylatot adtam át, akkor picit az ügyintéző is megütközött, hogy vajon ez ugyanaz a dokumentum. Mindez tömb vidéken.” (E11)

„Az egyetemen (Marosvásárhelyen – megj.) volt, mert a titkárságon nehezen boldogultam az akkori román tudásommal. A titkárnő sem segített sokat ezen, mert egy rettenetesen ideges asszony volt. Remegett a lábunk, amikor be kellett menni a titkárságra valamit elintézni. Románokkal és magyarokkal egyaránt ordítozott, csak velünk, magyarokkal, mivel lassabban működött a kommunikáció, hosszabbra nyúlt a tortúra”. (E4)

Piaci viszonylatban néhány interjúalany szerint a román cégek egy része felismerte, hogy több vásárlót tudnak bevonni, ha – főleg Székelyföldön – kétnyelvű feliratokat használnak, ugyanakkor nehezményezték, hogy több székely tulajdonban lévő üzlet kizárólag román nyelven hirdet:

„bár az alap üzletek (élelmiszerboltok, pékségek) sajnos sok esetben az “úgyis mindenki ért románul” filozófiát alkalmazzák, a specifikusabb terméket előállító cégek már veszik a fáradságot és magyarul is kiírják a termékeik nevét, használati utasítását értve azt, hogy a pénznek nincs nyelve és ha ezen múlik, hogy kicsivel több bevételt generáljon az üzlet, hát legyen. Jó példa erre pl. a Dedeman építkezési üzlet, ami bár Bákói román tulajdonú, Székelyföldön mégis viszonylag teljes egészében kétnyelvű. Ezzel szemben sok székely tulajdonban levő üzlet kizárólag románul hirdet, reklámoz, feliratoz”. (E11)

Azok számára, akik elmondásuk szerint jól beszélnek románul (E5, E14) az etnikai elnyomás nyelvi formája nem volt jellemző tapasztalata. Mások már a román nyelv alapszintű ismeretét is kulturális többletként azonosítják, büszkeséggel tölti el őket a két nyelv-két kultúra ismerete:

„büszke vagyok arra, hogy manőverezni tudok a magyar-román nyelv között és a román környezetben is képes vagyok megőrizni identitásomat”. (E6)

„Milyen is jó, mi is tudunk románul egy, nem azt mondom, hogy most már fű, de azért nem adnak el, mert azért na. De olyan jó érzés volt, hogy itt (határon) tudtál segíteni, mert ha ne lennél, nem tudtál volna segíteni s magyarként úgy érezted, hogy érvényesültél.” (E3)

Megfigyelhető a nyelvhasználat terén is egyfajta közeledés a román társadalom felé, véleményük szerint a jó kommunikáció lehet a békés együttélés alapja, a jó viszonyhoz pedig az kell, hogy kölcsönösen elfogadják egymás nyelvét és hajlandóságot mutassanak a közös párbeszédre:

„már megszoktam, mihelyt Csíkszereda határát elhagyom, bárhol meg kell szólalni, először románul mondom. Bár nem beszélek helyesen, de nagyobb tisztelettel tekintenek az emberre, ha az ország nyelvén szólal meg először. Ha mégis magyar anyanyelvű a személy, akihez szólok, vagy a hangsúlyból, vagy a kiejtésből, hibás mondatformálásból, esetleg a nevémből látja, hogy magyar vagyok és akkor magyarul szól hozzám tovább”. (E6)

„Valamennyire beszélek románul, ki tudom fejezni, amit gondolok, s egy sörözést simán bevállalok román társasággal. A jó viszony fő feltétele a jó kommunikáció. Amikor románul beszélek, nyilván a hangsúlyomból és a hibáimból rögtön észreveszik, hogy magyar vagyok. De ha látják, hogy nem zárkózol el a kommunikációtól, pusztán a magyarságodért nem hiszem, hogy probléma lenne. Azt hiszem, hogy az az idő lejárt”. (E4)

Stigmatizáció

A román etnikum általi „lebozgorozást” tudatlanságnak, iskolázatlanságnak tartják, nem érinti azonban őket olyan negatívan, mint felmenőiket érintette, sokszor egyszerűen csak elsétálnak onnan vagy később gyerekcsínyként azonosítják. A tájékozatlanságot, a megfelelő kommunikáció hiányát problémának tartják a románok és a magyarok békés együttélésében:

„Nagyváradon egyetemen egyszer éjjel egy részeg hallotta ahogy a testvéremmel és a volt barátnőmmel beszélgetünk s utánunk ordította (hogy bozgor – szerk. megj.). Rá néztem és tovább mentem”. (E8)

„Színjászó kört tartottam már líceumosként a régi gimnáziumban és időközben megváltozott a mosdók elosztása, tehát az addig (általam ismert) női mosdóból férfi mosdó lett és fordítva. Így hibáztam és féletlenül a férfi mosdót használtam, de csupán kézmosásra, viszont bejött pár fiú, én pedig automatikusan magyarul kértem bocsánatot és kezdtem magyarázkodni. Csúnyán kiáltottak rám, hogy Romániába márpedig románul beszéljek, majd távozás után követtek a folyosón és ordibálták utánam, hogy bozgor. Gyerekek voltak”. (E13)

„a román tengerparton magyarul beszéltem a szüleimmel és az öcsémrel, amikor is odajött hozzánk egy román férfi és megkérdezte, milyen nyelven beszélünk, mert nem érti. Édesapám készségesen válaszolt neki, hogy magyarul, nekünk ez az anyanyelvünk, mire a férfi megkérdezte, melyik országból jöttünk. Édesapám válaszolt neki, hogy Csíkszeredából, mire a férfi tágra nyílt szemekkel nézett és nem tudta felfogni, hogy élnek magyar anyanyelvű egyének Romániában. Hozzáteszem, semmi rosszindulat nem volt benne, csupán kíváncsi volt a férfi”. (E6)

Az egyik interjúalany a „lebozgorozást” a forró fejű nacionalisták eszközének tartja, akik mindenképp bele kívánnak kötni a másik félbe:

„Engem személyesen egyetlen egyszer, de az is egy olyan történet, hogy ha épp az nem lett volna, akkor azok a fiatalok találtak volna más okot, hogy kibe miért kössenek bele”. (E12)

Másoknak a „lebozgorozás” nem volt élettapasztalata, negatív diszkriminációban nem volt része, ugyanakkor vannak olyan közvetett élményeik (elbeszélések, történetek), amelyeknek fültanúi voltak:

„Viszont egyszer vonattal utaztam Csíkszeredából Máramarosszigetre. Közel 10 órás az út vonattal. Csíkból este 10 körül indul és reggel 8-ra érkezik meg Szigetre. Egyedül utaztam. Amikor kezdett pirkadni, haza telefonáltam a szüleimnek, hogy éppen merre járok, nyilván magyarul beszéltem és a vagonban többen is hallhatták. A beszélgetés után nem sokkal megérkeztünk Visóvölgyre, ahol a vonat körülbelül 25 percet áll. Gyermekkoromban, ha a szüleimmel utaztunk Máramarosra, mindig édesapámmal leszálltunk a vonatról Visóvölgyön, és az állomás büféjében mindig vett nekem valami édességet. Most is leszálltam, vettem egy kávét, lassan megittam, és amikor szálltam volna vissza a vonatra, két 40-es pasas beszélgetett a vagon ajtajában, románul. Hallottam, amint az egyik mondja a másiknak: „Én Szatmárnémetiben végeztem a gimnáziumot. Egyszer a magyarok nagyon megverték. Azóta nem bírom elviselni a magyarokat...” Belenéztem a szemébe, és felszálltam a vonatra. Különösebben nem hatott meg a dolog. De megmaradt”. (E4)

Nemzeti szimbólumok és jelképek

Természetes vagy spontán nemzeti identitás az, amikor az egyén a nemzeti ideológia által felkínált tudáskészlet egyes elemei által tekinti magát valamely nemzeti kategória hatálya alá tartozónak, többek között sajátos szimbolikával különbözteti meg magát más nemzeti kategóriáktól (Csepeli 1992). Ez „a szocializáció során elsajátított tudáskészlet az egyén gondolkodási-cselekvési struktúrájának alapját képezi” (Pete – P. Szilczl 2007, 40). Az egyén számára a nemzet tényként jelenik meg, ami a nemzeti ideológia tudáskészletén belül gondolkodási-cselekvési mintát nyújt számára, cselekvésre készíteti. Paasi szerint szükséges a közös szimbólumrendszer kialakítása Paasi (2000), ezt van Houtum és Lagendijk kulturális vagyonnak nevezi (van Houtum – Lagendijk 2001). Akkor válik tudatossá a nemzeti identitás, amikor az egyén a birtokában levő tudáskészletet nem csak eleve adottnak (spontán módon kötődőnek) tekinti, hanem eldönti, mit hogyan ítél meg (Csepeli 1992).

A magyar nemzet szimbólumai és jelképei

A nemzeti identitásnak részét képezi a nemzetről alkotott kognitív tartalom. A másodelemzésekből látható volt, hogy a válaszadók többsége még mindig a magyar nemzet részének tekinti a székelyföldi magyarokat. Egyes interjúalanyok fontos szimbólumnak tartották a Nagy Magyarország térképet, de megjegyezték:

„nem mint eszménykép lóg a falon, hanem inkább mint egy régi történelmi kor emléke. Mind jól tudjuk, hogy annak már vége” (E4)

A magyar nemzet szimbólumai közül az államalkotással kapcsolatos jelképek kerültek előtérbe, a magyar zászlót, a magyar koronát, magyar címert, a magyar himnuszt és a kokárdát említik az interjúalanyok. A kvantitatív kutatásokról a magyar zászló iránti tisztelet kismértékű hanyatlása volt megfigyelhető, az egyéni interjúkban azonban mint fontos szimbólum jelent meg, ugyanakkor sokan megemlítik, hogy nem azok a „lobogató fajták”, „én nem szoktam állandóan lobogtatni. Megfelelő ünnepeken mindig kiteszem, és utána meg mindig beveszem.” (E2), a nacionalizmus radikális megnyilvánulásait nem kedvelik, annak külsődleges jegyeit, szimbólumait nyilvánosan sem használják. A zászló tisztelete abban is megnyilvánul, hogy nem mindennapi használatban vannak, hanem inkább ünnepnapokon kerülnek elő:

„Hát kokárda meg ilyesmi vannak, de kimondottan így nem lobogtatjuk a lobogókat. Nem, nincsen, nem is (..) hogy mondjam, amikor ilyen nemzeti ünnep van, akkor elmegyek, elmegyünk s ott vagyunk s együtt ünnepelünk a közösséggel, de nem lobogtatunk sem egyik lobogót, sem a másikat.” (E1)

„És én mondhatom el anélkül, hogy mellet veregetnék, hogy minden március 15-én a címeres magyar zászló is s a székely zászló is ki van téve az én házamra.” (E2)

„A mindennapokban szeretem, ha diszkrétan használjuk jelképeinket, de ha akarjuk használni lehessen. Teljesen természetes kell legyen, hogy székely zászló és a régió zászlói a középületeken loboghassanak. A magyar zászlót pedig ünnepekkor kell elővenni, a várost ünneplőbe öltöztetni vele.” (E5)

A magyarságot megjelenítő történelmi személyeket kevésbé tartották fontosnak az interjúalanyok, leginkább Petőfi Sándor, Mátyás király és Szent István jelentek meg. Szemben a Kárpát Panel 2007-es kutatással itt nem jelentek meg a regionális identitáshoz köthető személyek (pl. Gábor Áron). A nemzeti ünnepek kapcsán kizárólag március 15-e került szóba, emellett a diskurzusokban megjelenik a Nemzeti Összetartozás Napja is, amelyet az egyik interjúalany s csíksomlyói búcsúval azonosított:

„gondoltam egy ilyenre mint mikor Csíksomlyón összegyűlnek, ott is a magyarság.” (E3)

Székely szimbólumok és jelképek

Az interjúalanyok egy részének a nemzeti szimbólumokkal szemben a keresztény szimbólumok, mint a kereszt vagy a rózsafüzér voltak a fontosabbak. A székelység szimbólumai közül a székely zászló, a székelykapu, a székely himnusz, a székelyruha, a bicska és a tulipános motívum jelenik meg. A székely zászlóról való vélekedések esetében az interjúalanyokat három csoportba lehet sorolni. Az első csoport a székely zászló használatát reális igénynek tartja:

„Ez egy reális igénye az erdélyi magyarságnak. Ezt nem volna szabad tiltani. Azt is tudni kell, hogy minél jobban tiltanak valamit, annál vehemensebben fogjuk követelni, mert előbb-utóbb csak meg, gondolok itt a kétnyelvű helységnevtáblákra, ugye százszor tettük

ki, százegyszer levették, százharadikszor is kitették és most jelen pillanatban állnak. Ugyanúgy ez is meg fog honosodni, hozzá kell nevelni a többségi társadalmat, tudatosítani kell bennük azt, hogy mi sem vagyunk alábbvaló polgárok és ennek megfelelően viszonyuljanak ők is hozzánk. Együttélésről nem lehet úgy beszélni, hogy nektek van-e a nagyobbik szelet kenyér a kezetekbe s nekünk a morzsa.” (E2)

A székely zászló romániai tilalmában az elnyomás mellett a székely öntudat erősítését is látják:

„Szerintem jó volna, ha ki lehetne rakni a székely zászlókat a közintézményekre, és nem tartom túl elfogadónak a románok részéről a tilalmat. De van egy pozitív vetülete is annak, hogy a románok tiltják. Az a tapasztalatom, hogy a székelyek, mivel nagyon konok és büszke nép, ezért minden egyes tilalom a nemzeti öntudatukat erősítik, még azért is kiteszem a zászlót, mert nem szabad, még azért is magyarul beszélek a boltban, mert a románokat az bosszantja. Olyan helyeken, ahol a románok elfogadóbbak és kevésbé gyakorolnak nyomást a székelyekre, magyarokra, ott sokkal jobban elkopik a székely és magyar öntudat”. (E15)

A székely zászló kitűzése az identitást reprezentálja, ezért is érinti őket rosszul az, hogy a román állam igyekszik megakadályozni a közintézményekre való kitűzését:

„Úgy gondolom, hogy sajnós nem korrekt, mert ahogy más államokban egyes kisebbségek nyugodtan ki rakhatják, úgy nekünk is "járna" ennyi.” (E10)

„visszaélnék a hatóságok a hatalmukkal és kizárólag a székely vagy a magyar zászlóval van problémájuk ami diszkrimináció, fajgyűlölet” (E7)

„Butaságnak tartom a tiltást, ugyanakkor látom a kettős mércét is e tekintetben: míg Moldva zászlaja gond nélkül lebeghet Targu Neamt-on, addig a székely zászló nem megtűrt elem Csíkszeredában. Véleményem szerint az a fajta erős regionális identitás ami akár a Székelyföldet, akár Erdélyt, Moldvát vagy bármilyen más régiót megerősít, az összességében a román államot lenne képes megerősíteni, ha ezt a lokálpatriotizmust helyén tudná kezelni az állam. Ha viszont üldözi, akkor ez óhatatlanul az állammal szembeni önmeghatározás egyik jelvényévé válik”. (E11)

A második csoport szerint viszont a székely zászló nem képezi szerves részét az identitásnak, inkább konfliktusforrás mintsem identitást erősítő tényező, a közintézményekre való kitűzését pedig provokációnak tartják:

„nem a külsőségekben, hanem a lelkünkben, zsigereinkben kell székelyek legyünk” (E6)

„Nincs székely zászlóm nem akarom provokálni a román közösséget mért nagyon sok a buta ember és nem tisztelik kölcsönösen a másikat”. (E8)

A székely zászlót ezek az alanyok inkább egy plusz felületnek tartják a konfliktusok számára, nem értenek egyet azzal, hogy ki akarják tűzni, de azzal sem, hogy az állam mindezt tiltja. Számukra fontosabb a békés egymás mellett élés, mint a folyamatos konfliktusok fenntartása mindkét fél részéről:

„gyerekes büszkeségnek a románok részéről, hogy azt hiszik, azzal, hogy megtiltják a székely zászló kitételét, eltűntetik belőlünk a székelységet és a román hagyományokat kezdjük vallani”. (E6)

„Lassan mi székelyek is abba kéne hagyjuk azt, hogy ott is vakarózunk, ahol nem viszket... Ha több zászlót teszünk ki, attól még nem lesz nagyobb igazunk. Meg kell nézni, hogy Aranyosgyéresen hogy néz ki a város. Minden oszlopon egy román zászló, de beboríthatnák az összes utcát piros-sárga-kékkel, az a város úgy is eredetileg székely város volt, és a sok zászló ezen a tényen mit sem változtat. Mi székelyek is bevonhatnánk Aranyosgyérest kék-arannyal, úgy is elsőprő marad a román többség a városban, s ezt a zászlók nem fogják megváltoztatni” (E4)

Az interjúalanyok harmadik csoportjába azok tartoznak, akik közömbösen viszonyulnak a székely zászlóhoz. Számukra a magyar zászló nagyobb értékkel bír a székellyel szemben, továbbá a székelyeket az etnikai kultúra objektumai mentén vizsgálva nem tartják a magyarságtól elkülönülő csoportnak, a magyar kultúra szerves részének tekintik, az elkülönülést a földrajzi távolság, a történelmi szétfejlődés és a kisebbségi létből fakadó emberi tulajdonságok és gondolkodásmód mentén definiálják.

„nyilván az, hogy tiltják az rosszul hangzik, de megélek nélküle, nekem nincs szükségem arra, hogy lássam. A román zászló is zavar a közintézményekben, de hát az országot jellemzi” (E13)

A székelykapu az interjúalanyok többsége számára az otthonosság érzetét, az egyik legfontosabb örökséget, nem csak esztétikai, hanem funkcionális szereppel bíró műalkotást, a székelységet szimbolizáló tárgyat jelent. Az egyik interjúalany a téma kapcsán szakértőnek számított, abból a szempontból, hogy főállása mellett székelykapu restaurátorként is dolgozik, erős érzelmi kötődést tulajdonít a székelykapuknak, a készítőik szakértelmét, találékonyságát, kitartását szimbolizálja és ezeket „góbé-specifikumokként” definiálja:

„a székelykapu az ünnepnapokon és máskor is áll és ez egy tárgyi bizonyítéka a székely eredetnek. (...) [a székelykapu] útra enged, mikor kilépek, s köszönt, amikor visszatérek. Az én szememnek mindig is egy szép látvány a székelykapu.” (E2)

Egy másik interjúalany a székelykapukról értekezve megjegyezte, hogy Máramarosban az ezekhez hasonló kapuknak hagyománya van a románok körében is, melegséggel tölti el, ha a székelykapun szereplő motívumokra gondol, otthonosságérzete van a számára, ugyanakkor nem szereti, ha:

„habzószájú magyarkodó felirat van belevésve. Az olyant szeretem, hogy „Szíves vendéglátó e kapu gazdája, de az álnok és hízelgőt végképpen kizárja”. (E4)

Mások számára a székelykapu szép, díszes, faragásában mestermű, ugyanakkor identitásbeli vonatkozása nincs számukra:

„Mennyi munkát s mennyi emléket rá lehet rakni egy fára.” (E3)

„A klasszikusan székelykapunak nevezett kapu Udvarhelyszéken volt nagyon elterjedt, illetve Csíkszéken. Alsóháromszéken csak a papilakok előtt volt ilyen, így ez nekem nem ivódott be a lelkembe olyan szinten, hogy bármilyen erőteljes érzést kiváltson. Ha

külföldön látom dobban egy nagyot a szívem, de itthon nem vált ki különös érzést. Alsóháromszéken ez nem jellemző.” (E5)
„Nem csak azért mert a múltunknak a művészetéhez tartozik, szeretem, hogy minden minta rajta jelentéssel bír”. (E10)

Autonómatörekvés

Egy közösség tagjai számára különböző módon szükséges biztosítani a kölcsönös legitimitációt. Ilyen legitimitációs akció lehet pl. az SZNT által megújított székely zászló tömeges használata, a százhuszezer embert megmozgató, ötvenöt kilométeres Székelyek Nagy Menetelése, a még nem létező székely autonómia ünnepnapja, Székelyföld határainak kijelölése őrtüzekkel vagy körbelovagolással. Az egyéni interjúkban elsősorban a Székelyek Nagy Menetelése nevű esemény kapcsán került szóba az autonómatörekvés, nem része a dolgozatnak az autonómia jogi vagy történeti vizsgálata, mindössze a vizsgált korosztály felkészültségének bemutatása történik. Az interjúalanyok autonómatörekvésekkel kapcsolatos attitűdjét vizsgálva négy csoport különíthető el: 1) bizakodó, támogató; 2) bizonytalan; 3) közömbös és 4) nem támogató. A legtöbb interjúalany bizakodó és támogatja az önrendelkezést, a kisebbségi lét nehézségei közepette megjegyzi, hogy az erdélyi magyar politikai színtéren jelenlévő széthúzás következményeként a közösség tagjai között is a széthúzás, az összetartás hiánya kezd megjelenni, ezért is fontosnak tartják az olyan rendezvények szervezését, mint a Székely Szabadság Napja vagy a Székelyek Nagy Menetelése, amelyeken rendszeresen családostól részt vesznek:

„Az SZNT ötletének RMDSZ általi tökéletes megvalósítása volt, magam is szervezője voltam. Ennek már rég óta van hozadéka, mert bár 10 ezer főről tudósított a román média, de pontosan tudják, hogy majd százezren voltunk. És ez azóta is befolyásolja a romániai közpolitikákat, nincs olyan magyarokat érintő kérdés, ahol ez ne lenne ott a román hatalom fejében.” (E5)

„Összességében a Székelyek Nagy Menetelése egy mozzanat az autonómiaharcban, bár kétségtelenül az eddigi leglátványosabb mindközül. Magának a menetelésnek a haszna szerintem abban rejlik, hogy képes volt megmutatni úgy a román államnak, mint a külvilágnak, hogy a székelységet igenis lehet mobilizálni, meg lehet mozgatni és cselekvésre lehet ösztönözni. Ez megrengette azt a fajta román premisszát, mely arra alapozott, hogy ez egy halk duzzogó kislétszámú kisebbség és kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy itt akár a polgári elégedetlenségig is képes elmenni a székelység, ha veszélyben érzi magát”. (E11)

„Jó ötletnek tartom, erőt mutatunk fel ez által és egy jó alkalom arra, hogy az erdélyi magyarság, székelység az ország különböző tájairól összegyűljön, találkozzon, ünnepeljen, az elnyomó, jogtipró román törvények, rendelkezések ellen a hangját felemelje, véleményét kinyilvánítsa”. (E7)

„Én bízok benne, hogy lesz s minden tisztelem annak a több ezer embernek, akikben még van egy kis remény és meg is mozdulnak egy szebb jövő érdekében. Így is, hogy kisebbségben vannak”. (E9)

A rendezvényeken elhangzó szónoki beszédek ugyanakkor egyesek sablonosnak vélik, a közösség által teremtett összetartozás-érzetet sokkal fontosabbnak tartják:

„Mindig vannak ilyen szónoki beszédek, amik nem igazán jók. Meg kell mondanom, hogy persze mindenkinek meg hallgatjuk a véleményét, ami most már nagyon sablonos. Ugye arról szól, hogy így-úgy az együttélés a románokkal, meg mit tudom én, az európai gondolkodás, európai értékek és ezek mindig megjelennek. Szép, szép, jó, jó, de semmi újat nem jelent.” (E2)

Az interjúalanynál a Székelyek Nagy Menetelése kapcsán erőteljesen megjelennek etnikai identitásának érzelmi alapjai, mint a származással kapcsolatos büszkeség, a küldetéstudat. Az interjú során többször kinyilvánította, hogy a székelység szülőföldjén a többségi társadalom és csak az ország egészét tekintve nevezhető kisebbségnek:

„Tehát érzed, s nem az csak, hogy tömegben vagy és olyankor teljesen átértékeled az egészet, hanem az, hogy része vagy ennek az egésznek. Tehát te, ha fogod azt a zászlót, és, hogyha kiesel mellőle a te helyed üresen marad. És hogyha netán nem vagyunk olyan sokan, mint amilyen hosszú az a zászló, akkor hol vannak a többiek? Tehát valahol mindenkinek helye kell legyen emellett a zászló mellett”. (E2)

Mások a székely autonómiatörekvéseket támogatják, ugyanakkor sikerét külső segítségben, a magyar nemzet sikereként könyvelnék el:

„Sajnos amiben az EU-nak nincs érdeke, arra nem figyel úgy fel, mint ahogy elvárható lenne, ezért lehet nem lesz nagy siker belőle, de azért arra jó, hogy megmutassa a világnak, hogy van összetartás, ha kell a magyarok között, és hogy mer a magyar folyamatosan küzdeni” (E15)

„hiszek benne, hogy ahogy a világ fejlődik, változnak a dolgok, és kiáll értünk valaki, hiszen ha 10 évvel ezelőtt azt mondják, hogy a cigányokat felkarolja az államelnök⁵², szemberöhögök azzal, aki ezt mondja. És tessék, itt vagyunk, hogy az a nép, amelyik a becsületes ember keresetét ellopja, hajléktalanként róják az utcákat és van, hogy félek bemenni az utcába ahol tudom, hogy járni szoktak, nehogy bántsanak, most semmi rosszat még csak mondani sem lehet rájuk, mert hatalmas büntetéssel jár.” (E6)

A második csoport bizonytalan az autonómiatörekvések sikerességében, az összetartozást a kisebbségi léthelyzet hozadékának tartják, amelyet a megmaradás zálogaként azonosítanak, ugyanakkor amikor szóba kerül a Székelyek Nagy Menetelése, akkor már bizonytalanabbak annak sikerességében, amelyet többnyire az összefogás gyenge voltára valamint a többségi állam ellenállására vezetnek vissza:

„Úgy gondolom, hogy ahhoz hogy ennek a menetelésnek a célja valaha valóra váljon, ennél is nagyobb összefogásra lesz szükség”. (E10)

„Szerintem a román állam nem ad teret ennek a megmozdulásnak és ez miatt nem látok sok esélyt arra hogy lesz eredménye”. (E8)

⁵² Klaus Johannis államelnök 2021. január 4-én kihirdette a romaellenességet büntető törvényt, amely börtönbüntetést ír elő a románok ellen irányuló, rasszista indíttatású bűntényekért (gyűlöletbeszéd, verbális vagy fizikai támadás stb.). A törvény románul itt: [pr648_19.pdf \(cdep.ro\)](#) (letöltés dátuma: 2021.02.18)

A harmadik csoport közömbösen áll a témához, egyáltalán nincs véleménye vele kapcsolatban, sőt teljesen elhatárolódik tőle. A negyedik csoport nem támogatja az önrendelkezést, és bár lakóhelyük a történelmi Székelyföld területén van, önmagukat nem tartják a székelység részének, a székely autonómia törekvéseit nem tartják saját maguk és az őket körülvevő közösség törekvéseinek, fontosabb számukra a béke, a kommunikáció, az együttműködés. Meglátásuk szerint annak a korszaknak véget kellene érnie, amikor etnikai alapon politizálnak, konfliktusokat gerjesztenek a közösségekben:

„Szerintem egyáltalán nem vet jó fényt a székelyekre, a hőzöngést és felhajtást nem szeretem. Egyszer stoppolt egy férfi, felvettem. Ismertem szegről-végről. A román-magyar kérdés volt a téma, amíg hazafelé az autóban beszélgettünk. Azt mondja nekem: „Te Laci, bár háború lenne, én fegyvert fognék s meghalnék azért, hogy Székelyföld önálló lehessen.” A „fegyvert fognék”-ra még a tenyerét is ökölbe szorította. Én nem fognék fegyvert. Az itthon maradásban, a kommunikációban és a munkában hiszek. Az ökölbe szorított kezekben és a menetelésekben nem”. (E4)

Magyar(kettős) állampolgárság

A székelyföldi magyarok szociálpszichológiai értelemben ingroupként határozhatók meg, javarészt elkülönülnek mind a magyarországi magyartól, mind a román közösségtől. Nemzeti identitásuk inkább kultúrnemzeti természetű, az államnemzeti kritériumokat kevésbé tartják fontosnak, ebből következően román állampolgárként a magyar (kettős) állampolgárság igénylésének motivációi és vélekedései fontos elemzési narratívája a dolgozatnak.

Amennyiben az állampolgárságot a jogi intézmény részeként alkalmazzuk, akkor fontos, hogy az adott közösség számára az intézmény legitimitációja jól működjön. Az intézményekhez fűződő viszony ugyanakkor lehet konfliktusos vagy harmonikus is. „Konfliktushoz vezet, ha az adott közösség tagjai nem tartják helyesnek azokat az értelmezéseket, melyeket valamely intézmény által rögzített modell szerint végeznek, vagy a valóságról szerzett tapasztalatok folyamatosan kilógnak abból a keretből, melyekbe e modellek segítségével illesztenék őket. Ezekben az esetekben az intézményt legitimáló csoportok erőfeszítése ellenére is válság keletkezik.” (Pete – P. Szilczl 2007, 35), ilyen konfliktusnak tekinthető a 2004-es kettős állampolgárságról szóló népszavazás is. Az interjúk célcsoportja ebben az időszakban vagy nagyon kisgyerek volt vagy épp tinédzserkorú, tehát visszaemlékezéseik és véleményeik tulajdonképpen a családban tapasztalt hangulat és attitűd tükröződései. Voltak, akiket negatívan érintett a népszavazás eredménytelensége:

„Rosszul, nagyon rosszul érintett s pontosan azért, mert mi reménykedtünk abban, hogy (..) sikerül már ott kiharcolni, hogy az itteni magyarok legyenek magyarok, ne kelljen

akkora nagy ceremóniával ezt elintézni. Mert mennyivel egyszerűbb lett volna ezt megoldani úgy, hogy a két állam megegyezik, s a magyarokat odaadják a magyaroknak s kész.” (E1)

„évekig meghatározta az anyaországhoz való viszonyomat. Máig kiható hatása van szerintem, sokakban könnyen előidézhető az akkori trauma”. (E14)

Mások a népszavazást nem a magyar társadalom elutasításaként élték meg, hanem inkább az akkori politikai hatalmak hibájaként, az akkori kormány cserbenhagyásaként emlegették, számukra 2004-es népszavazás után már érzelmi töltete nem volt az állampolgárságnak:

„Dühös voltam, és a Magyarok Világszövetségét azóta komolytalan szervezetnek tartom, Patrubányt nemzetárulónak, amit Gyurcsány Ferenc meglovagolt. Nem szabadott volna népszavazásra bocsátani akkor a kérdést.” (E5)

„némiképp úgy érzem, hogy sehová sem tartozom és a magyar állampolgárság, ha csak jelképesen is, de valamit adott volna, nem tartottam olyan létfontosságú dolognak, főleg utólag, az eredmények tükrében. Bevallom, hogy utólag nekem is van magyar útlevetem, de az első népszavazás eredményei után már semmi érzelmi hozadéka nincs. Csak azért szerettem volna magyar útlevelet, mert a legtöbb határátkelőnél nem szívesen mutogatom a román útlevelet. Vagyis ha már lehetőségem volt választani, akkor külföldön sok esetben inkább mondom magam magyar állampolgárnak, mint románnak” (E12)

Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy egyre inkább feledésbe merül a vizsgált korosztály számára ez az esemény, és bár megélt esemény, sokan mégsem kötődtek hozzá a családi vélekedéseken túl személyes élményként. A 2010-ben bevezetett egyszerűsített honosítás eljárás során sokan igényelték a magyar állampolgárságot. Az interjúalanyok többsége is rendelkezik kettős állampolgársággal, ennek ellenére, ahogyan a másodelemzésből is látható volt, még mindig az egyik legkevésbé fontos kritérium a magyarság megítélésben.

A magyar állampolgárság megszerzését egyes interjúalanyok etnikai hovatartozásuk erősítéseként értelmezik, hovatartozás-tudatot jelent, büszkeséggel és pátosszal beszélnek az eskütelétről, valamint lehetőségnek látják arra, hogy Románián kívül teremtsenek maguknak otthont. Számukra fontos, hogy úgy érezhetik teljes jogú tagjai lehetnek a magyar társadalomnak:

„Felemelő, ünnepélyes!” (E2)

„történelmi elégtételt és büszkeséget jelent”. (E5)

„A magyar állampolgárság megadja nekünk azt az érzést, hogy nem csak valahová tartozunk, hanem a mieinkhez tartozunk. Szavazati jogommal is élek, de nem bántana, ha jönne egy másik kormány és elvenné.” (E4)

Vannak, akik szerint az állampolgárság megszerzése előtt is magyarok voltak, mégis fontos a számukra, ugyanakkor többnyire szimbolikus dolognak tekintik:

„Természetesnek tartom, hogy a nemzeti közösségemnek jogilag is tagja legyek. Nem tekintek rá, mint igazolásra, mert anélkül is magyar lennék. Mégis fontosnak tartom, hogy Budapesten is számon tartsák az adataimat. Ez a lehetőség felülírta a trianoni traumát és az elbukott népszavazás okozta negatív érzéseket”. (E14)

„Egy virtuális nemzetegyesítésnek érzem. Bár gyakorlati haszna is van, mégis úgy gondolom hogy elsősorban eszmeiségében fontos az együvé tartozás kifejezése érdekében”. (E11)

„érzelmi elégtételnek számít számomra, gazdasági vagy más előnyét nem élveztem és nem is szándékozom”. (E7)

A magyar állampolgárságot van, aki egy darab papírral azonosítja, nem tartja magát általa magyarnak és úgy ítéli meg, hogy a magyarországiak sem fogadják el őt velük egyenlő jogú magyarnak:

„Régen, még gyerekkoromban, tényleg azt hittem, hogy egy papír, egy dokumentum megváltoztathatja az életet. Már nem így látom, hiába van magyar állampolgárságom, én magam nem érzem annak és a magyarországi magyarok nagyrésze sem tart magyar állampolgárnak”. (E12)

Mások inkább közömbösen viszonyulnak a magyar állampolgársághoz, sem előnyét, sem hátrányát nem tapasztalták még. Érzelmileg nem kötődnek hozzá, ugyanakkor pragmatikus viszonyulás sem jellemzi. Identitásukban megfigyelhető egy bizonyos fokú elbizonytalanodás a magyar identitással szemben, ugyanakkor a románnal sem kívánnak azonosulni, ez a kettősség pedig egyre inkább egy másik identitás felé fordulást mutat:

„Igen, rendelkezek (magyar állampolgársággal – megj.). Így jogosan háborodok fel, ha valaki románnak vél azért, mert ebben az országban lakok. Viszont néha elgondolkozok, hogy hova tartozok. Nem vagyok teljesen román, de teljesen magyar sem. Ez a kettősség vezeti az életemet”. (E6)

A kézdivásárhelyi interjúalany a 2010-ben elfogadott kettős állampolgársági törvény kapcsán megjegyzi, hogy ők nem nyújtottak be kérelmet a magyar állampolgárság megszerzéséért, egyrészt a korábbi negatív sérelem miatt:

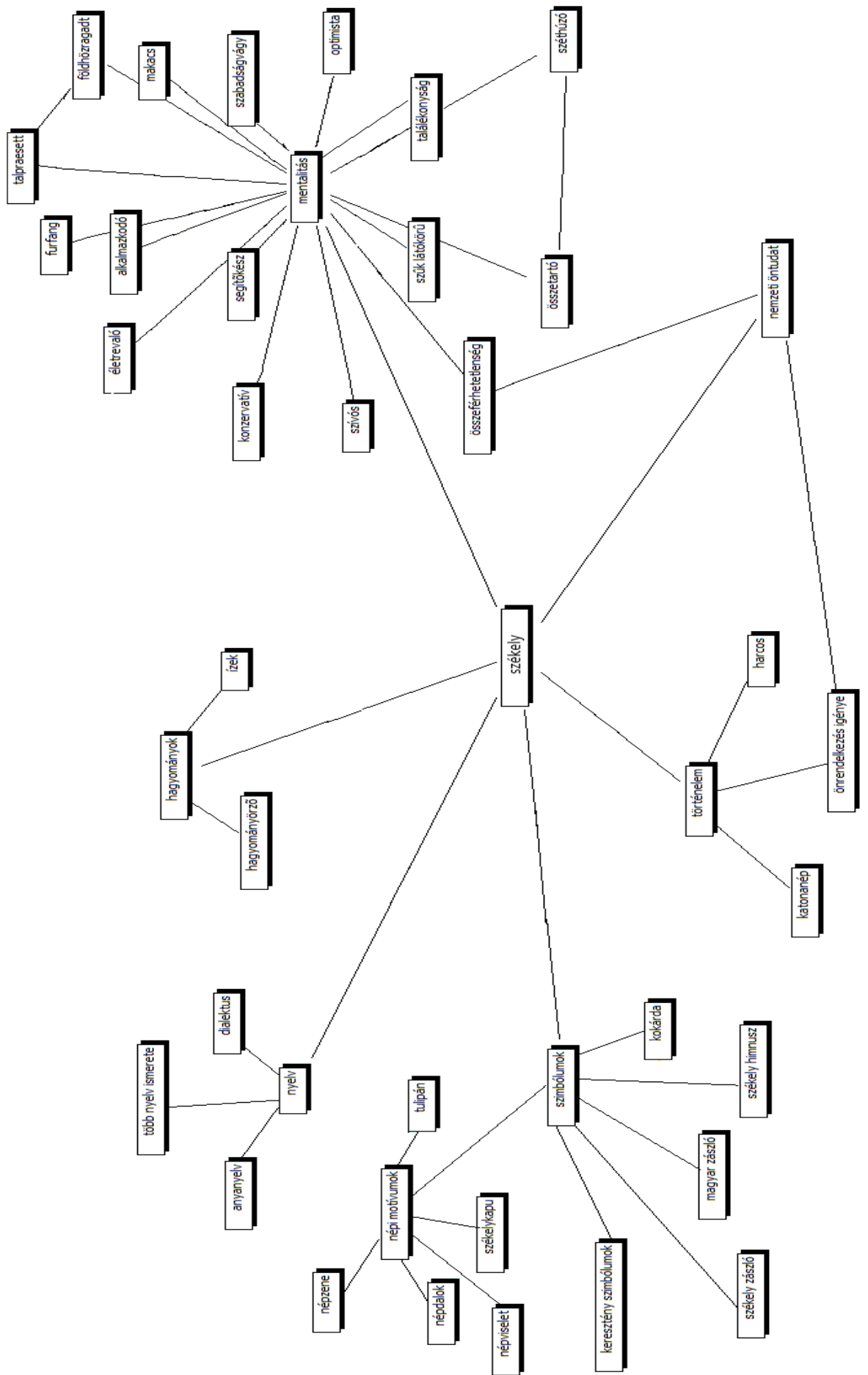
„az ami akkor volt az úgy már egy kicsit (...) gondot, vagy ahogy szokták mondani szöveget tett az emberek fejébe, de utána úgy látszik, hogy a vélemények már másabbak, ha van egy ilyen lehetőség, mert ez nem úgy van, hogy örökké lesz egy ilyen lehetőség”, másrészt a többségi állam stigmatizációjától tartva: „úgy van egy olyan félsz, hogy bevallod magadot, hát jó, így is magyar vagy, de nehogy legyen hátrányod a román állampolgárnál, hogy igenis te most magyar vagy s valamitől kivonjanak vagy mit tudom én. Van egy ilyen félsz, szerintem nem csak bennem, mert másban is van.” (E3)

Az állampolgársággal kapcsolatban tehát több nézőpont érvényesült, a hovatartozástudattól egészen a teljes elutasításig, amelynek háttérében leginkább a megtorlástól való félelem, a magukra-utaltság és az elbizonytalanodás áll.

Az egyéni, félig strukturált interjúk rövid összefoglalása

Milyen szempontokat, vagy perspektívát lehet találni az interjúk elemzése során, amelyek hatással kell, hogy legyenek a kutatás gerincét adó fókuszcsoporthoz tartozó interjúkra? Talán az egyik legfontosabb tapasztalat, hogy a kisebbségi lét rányomja bélyegét az interjúalanyok életére. Az etnikai elnyomás nyelvi formája van aki számára sérelemként reprezentálódik, mások alkalmazkodnak a körülményekhez. A lokális többség etnocentrizmusa olyan, mint a berendezkedett megszálló idegen, aminek nagyobb léptékű analógja a közel húszmillió román között egy tömbben élő magyarság. A lokális többségben élő magyarság mégis párbeszédet sürget a többségi nemzettel, helybeli számszerű többségét kellő tárgyalási pozíciónak tekinti, mert számukra a lokális közösség fontosabb, mint az „elképzelt” nemzeti közösség. Ezért a többségi nemzeti állam működését a kisebbség elleni küzdelemként reprezentálják, bár önmagukat sokszor nem tekintik kisebbségnek még kisebbségben sem, ha önmagukat a tömbmagyarsághoz sorolják. A román nyelv ismeretét – még ha egyesek a „konyhanyelvet” is hiányosan beszélik – kulturális többletnek tartják, ezzel is a nyitottságot, az együttműködési készségét, a kulturális fölényt jelzik.

Az interjúalanyok körében a kultúrnemzeti identitás a meghatározó, etnikai önbesorolásuk szerint 5 fő magyarnak, 5 fő székelynek, 2 fő székely-magyarnak, 2 fő erdélyi magyarnak és egy fő magyar-székelynek vallotta magát. Az alanyok egy része a magyar nemzet részének tekinti magát, mégis megkülönböztetik önmagukat a magyarországi magyartól, de erdélyiként/székelyként a Kárpátokon túli romániai társadalomtól is elhatárolódnak. Az identitásképlet persze nem ilyen egyöntetű, vannak akik inkább alkalmazkodóak, meghúzódnak a többség árnyékában, megalkuvónak talán nem mondhatóak. Mások harciasabban képviselik identitásukat, életformának és hivatásnak tekintik. A nemzeti auto- és heterosztereotípiák nagymértékben alakítják a nemzeti azonosságtudatot, a heterosztereotípiák a másik csoportról (románok és magyarországi magyarok) alkotott vélemények, amelyek változó mértékben pozitív és negatív elemeket is tartalmaznak, nagymértékben befolyásolják a rögzült klisék, a viszonyrendszer, illetve a közösen átélt események. A saját csoportról alkotott vélemények többnyire pozitív elemeket tartalmaznak (autosztereotípiák). A következő fogalmi háló az egyéni, félig strukturált interjúk résztvevőinek székelyről alkotott gondolati térképét igyekszik prezentálni:

9. ábra: Fogalmi háló (saját szerkesztés az egyéni, félig strukturált interjúk alapján)

A székelyt a következő kulcsfogalmak szerint értelmezik: mentalitás, nemzeti öntudat, történelem, szimbólumok, hagyományok és nyelv. A mentalitás esetében többnyire pozitív elemeket említettek, ugyanakkor ellentétek is felfedezhetők (összetartó vs. széthúzó, talpraesett vs. földhözragadt stb.). A nemzeti öntudatot az összeférhetetlenséggel és az önrendelkezés igényével jellemezték, amely az autonómia iránti igényt is magában hordozza, valamint a korábbi székely székek és önrendelkezés voltát. A történelem esetében egyrészt a szétválást, másrészt a katonanépet és az abból fakadó harcos viselkedést említették, utóbbi a kisebbségi lét és az elnyomó többségi állam szimbolikus küzdelmének is tekinthető. A szimbólumok terén megkülönböztettek keresztény szimbólumokat, népi motívumokat és nemzeti szimbólumokat. A hagyományok terén a székely ízeket, gasztronómiát, valamint a hagyományőrzést emelték ki, utóbbi a magyarországi magyarokkal szembeni jellemvonásként. A nyelv esetében az interjúalanyok a magyar anyanyelvet fontos identitáselemnek tekintették, emellett a dialektust és tájszólást mint megkülönböztető jelzőt említették, a több nyelv ismeretét pedig a román nyelv és kultúra ismeretében mint többlet felkészültségben látták.

Az interjúalanyok többségének volt része olyan én-érintettségi helyzetekben (etnikai diszkrimináció) mind a román, mind a magyar társadalom részéről, amelynek során a személyes élmény következtében a nemzeti attitűdjeikben megerősítés vagy módosítás következett be (Csepeli 1992). A román és a magyar társadalomhoz való viszonyuk ábrázolására a következő táblázat szolgál:

nemzeti hovatartozás	anyaországi társadalomhoz való viszony	román társadalomhoz való viszony
magyar	<ul style="list-style-type: none"> - távolságtartó - 2010 választóvonal: előtte sérelmek, utána pozitív - nyelvileg kötődik, amúgy közömbös a viszonyulása - nagyon jó viszony 	<ul style="list-style-type: none"> - elnyomás a nyelvhasználati konfliktusok miatt - együttműködő - jó viszony, hajlandóság a párbeszédre - közömbös, inkább távolságtartó - közeledő
magyar-székely	<ul style="list-style-type: none"> - pozitív 	<ul style="list-style-type: none"> - érintőleges viszony
székely-magyar	<ul style="list-style-type: none"> - pozitív - jó viszony 	<ul style="list-style-type: none"> - többségi állam elnyomása = küzdelem, ua. párbeszédet sürget - közömbös (többnyire a román nyelv hiányos ismerete miatt)
székely	<ul style="list-style-type: none"> - távolságtartó - nem érzi otthon magát - jó viszony - együttműködés 	<ul style="list-style-type: none"> - jó viszony - harmonikus viszony - minimális interakció, az erdélyi románnal jobb, mint a Kárpátokon túlival
erdélyi magyar	<ul style="list-style-type: none"> - közömbös - pozitív 	<ul style="list-style-type: none"> - elutasító - elfogadó

13. táblázat: A román társadalomhoz való viszony és az anyaországi társadalomhoz való viszony a nemzeti hovatartozás függvényében (saját szerkesztés az egyéni, félig strukturált interjúk alapján)

Megfigyelhető egy bizonyos fokú közeledés a román társadalom felé, az együttélés, az együttműködés, a mindennapok történései konstitutív alapot jelentenek számukra, szemben a fizikailag és mentalitásban egyre inkább távolodó magyarországi társadalommal. Az egyének pozitív szociális identitás kialakítására törekednek (Tajfel 1978), amely az adott közösség fennmaradásának alappillére, ennek egyik lehetséges formája a közösség történelme, szokásai és normái alapján történő „többségbe” kerülés, amely a Székelyföldön számbeli többségükből fakadóan kivitelezhető, másik formája a társadalmi integráció, azaz a többségi román állam tagjaival szembeni különbségek csökkentése, ez a mindennapi együttélés, az életmód, a gazdasági megküzdési stratégiák mentén látszik érvényesülni, végső formája pedig az asszimiláció, ami Székelyföldön többségi helyzetükből fakadóan kevésbé veszélyes folyamat.

Hazafogalmuk homályos, inkább kapcsolódik Erdélyhez, mint Magyarországhoz, egyeseknél az állampolgárság megszerzése ezt a képletet árnyalja: megítélésük szerint a magyar állampolgárság megszerzése révén meglévő otthonuk mellé hazát is kaptak. Mások inkább pragmatikusan viszonyulnak a magyar állampolgársághoz.

Az egyéni interjúk jól tükrözik azt a nézőpontot, hogy az identitás egy keret, amit az ágens a személyes élettörténetével tölt ki és a körülötte lévő világot a közössége által birtokolt tudáshalmaz segítségével értelmezi. Ezek a tudások a vizsgálatom alá vont közösség integrációjának legfontosabb összetevői: ezen konstitúciók révén építi fel az ágens sajátvilágát. Az interjúalanyok is rendelkeznek közös tudással, ugyanakkor nem rendelkeznek teljesen azonos tudással a világnak azon fakultásában, amelyben a ‘székely nemzet’ kollektív ágensként mutatkozhatna általuk. Közös és kölcsönös tudásként jelenik meg, hogy Magyarország nem haza, hanem inkább Erdély, és a tagadásban értenek egyet. A ‘nemzeti színtér’ lokalitásként nem egyértelmű, de már elválik az anyaországtól mint lokalitástól. Egy nemzet konstitutív alapját képező nemzeti identitáskritériumokat (a nyelv, a kultúra, a tradíció és a saját döntés) saját nemzeti identitásukra érvényesnek tartják. Tájszólásban és dialektusban különbséget észlelnek a “székely” és a magyar beszélt nyelv között, és a saját csoportot különbnek tartják, felülértékelik a “magyarokkal” szemben. Egyes individuális ágensek kifejezik azt a mentális állapotot – noha nem uralkodó nézet az interjúalanyok körében – hogy hiedelmük (vélekedésük) szerint a ‘székely’ és a ‘magyar’ csoport egyértelműen elkülönül. Létüket a stigmatizációk okán mind a magyarság, mind a románság ellenében határozzák meg, ugyanakkor megfigyelhető a románsággal kapcsolatos elfogadás növekedése: a magyarok részéről a lerománózás fájóbb, mint a románok részéről a lebozgorozás – ez jelzi, hogy inkább a magyar nemzet részének tartják magukat. A magyar nemzeti és

állami valamint a székely szimbólumokat jól ismerik és elfogadják, sajátviláguk komplexének tekintik, tehát nem különül el a hordozójuktól és ezáltal közös cselekvéseiket koordináló többlet-felkészültségként vannak jelen. A hovatartozás kérdésében eltérések mutatkoznak az ágensek szignifikációiban, kismértékű elbizonytalanodás tapasztalható, ami a magyar állampolgársággal kapcsolatos válaszokból tűnik ki: szimbolikus, pragmatikus, közömbös hozzáállás. A határon túliságot értékes többlet-felkészültségnek tartják az idegennyelvtudás és a többlet kulturális ismeretek miatt.

A felkészültség és a tudás meghatározó a tekintetben, hogy kit tekint az adott közösség a sajátjának és kit idegennek. A mindennapi tapasztalatok értelmező kerete a legitimáció, az érték és a rend, ebből következően “ha az adott közösség tagjai nem tartják helyesnek azokat az értelmezéseket, melyeket valamely intézmény által rögzített modell szerint végeznek, vagy a valóságról szerzett tapasztalatok folyamatosan kilógnak abból a keretből, melyekbe e modellek segítségével illesztették őket” (Pete - P. Szilczl 2007, 35), az konfliktushoz vezet. Nyíltan megfogalmazott konfliktust nem tartalmaztak az interjúk, ugyanakkor a társadalmi csoportok (románok és magyarországi magyarok) vonatkozásában a közeledés-távolodás dimenziójának változása megfigyelhető.

Fókuszcsoporthos interjúk

A kommunikáció jelenségszféráját tárgyaló parciális modellek között a kommunikációt interakcionális perspektívából szemlélő szimbolikus interakcionizmus nem az információátadást tekinti elsődleges vizsgálati szempontnak, hanem magát a kommunikáció folyamatát, amelynek során a résztvevők közösen hozzák létre a kommunikátumot. Az ágensek az interakció során valamilyen (közös) cél elérése érdekében üzeneteket hoznak létre, a jelentésalkotás pedig a kommunikációban résztvevő ágenseken múlik (Mead 1973; Griffin 2003). Kézenfekvőnek tűnik, hogy a fókuszcsoporthos interjúk feldolgozása során „leváltsam” a PTC modellt és a továbbiakban a szimbolikus interakcionista elméletet alkalmazzam, azonban elveszítenénk azt az egységes leírányelvet, amit eddig „megszokott” az olvasó, és ezzel együtt azokat a jelentéseket is, amelyekkel eddig operáltam. Maradva tehát a kommunikációt állapotban való részesedésként tekintő PTC-nél, a fókuszcsoporthos interjúkra úgy tekintek, mint színtérre, ahol az ágenseknek legitim módon lehet egyéni felkészültségeket artikulálni anélkül vagy annak ellenére, hogy azok a társadalmi kommunikáció színterein legitimek lennének, vagy azokról legitim módon lehetne prezentálni.

Ebben a fejezetben a nagymintás kérdőíves kutatások másodelemzésén és az egyéni, félig strukturált interjúkon megalapozott fókuszcsoporthos vizsgálat analízise olvasható. Az adatfelvételek során kiemelt szerephez jutottak a korábbi felmérésekben hangsúlyosan jelentkező témakörök, mint az önbesorolás, az önbesorolást lehetővé tevő határmegvonások, a csoportok közötti viszonyok és a mindennapi élettel kapcsolatos megküzdési stratégiák, amelyek az identitásban változásokat okozhatnak. Az interjúk során szóba került aktuálpolitikai témákat és szempontokat csak annyiban jelenítem meg, amennyiben azok túléltek a napi aktualitásukat és általánosan, széleskörűen beépültek a kollektív emlékezetbe. A módszertani megfontolásokat itt és most nem idézem fel, arról a *Kutatásmódszertani alapvetés* c. fejezetben az olvasó részletesen tájékozódhat. A beszélgetésekben résztvevők mintáját az alábbi táblázat illusztrálja:

Csoport (helyszín)	Azonosító	Életkor	Nem	Iskolai végzettség	Foglalkozás	Születési hely
I. csoport (Marosvásárhely)	I/1	20	nő	érettségi	egyetemi h.	Csíkcsanakfalva
	I/2	21	nő	érettségi	egyetemi h.	Gyulakuta
	I/3	21	nő	érettségi	egyetemi h.	Marosvásárhely
	I/4	20	nő	érettségi	egyetemi h.	Szatmárnémeti
II. csoport (Sepsiszentgyörgy)	II/1	27	férfi	szakmunkás	munkanélküli	Kászonújfalva
	II/2	34	férfi	szakmunkás	alkalmazott	Sepsiszentgyörgy
	II/3	24	férfi	szakmunkás	alkalmazott	Sepsiszentgyörgy
III. csoport (Gyergyószentmiklós)	III/1	25	nő	felsőfokú	egyetemi h.	Gyergyóditró
	III/2	24	nő	felsőfokú	egyetemi h.	Gyergyószentmiklós
	III/3	24	nő	felsőfokú	egyetemi h.	Gyergyószentmiklós
IV. csoport (Csíkfalva)	IV/1	21	nő	érettségi	egyetemi h.	Csíkfalva
	IV/2	18	nő	8 általános	tanuló	Csíkfalva
	IV/3	18	nő	8 általános	tanuló	Jobbágyfalva
	IV/4	22	nő	érettségi	egyetemi h.	Csíkfalva
V. csoport (Székelyudvarhely)	V/1	27	nő	érettségi	alkalmazott	Székelyudvarhely
	V/2	32	férfi	szakmunkás	munkanélküli	Székelyudvarhely
	V/3	27	férfi	felsőfokú	vállalkozó	Máréfalva
	V/4	35	férfi	szakmunkás	alkalmazott	Szováta
	V/5	25	nő	felsőfokú	egyetemi h.	Csikszereda
	V/6	24	férfi	felsőfokú	középvezető	Székelyudvarhely
	V/7	29	férfi	érettségi	alkalmazott	Székelylengyelfalva
VI. csoport (Csíkszereda I.)	VI/1	21	nő	érettségi	egyetemi h.	Csíkfalva
	VI/2	21	nő	érettségi	egyetemi h.	Marosvásárhely
	VI/3	22	nő	érettségi	egyetemi h.	Csikszereda
	VI/4	23	férfi	felsőfokú	egyetemi h.	Székelyudvarhely
	VI/5	22	férfi	érettségi	egyetemi h.	Sepsibükszád
	VI/6	25	nő	felsőfokú	egyetemi h.	Szatmárnémeti
VII. csoport (online)	VII/1	28	nő	felsőfokú	alkalmazott	Sepsiszentgyörgy
	VII/2	20	nő	érettségi	egyetemi h.	Sepsiszentgyörgy
	VII/3	20	férfi	érettségi	egyetemi h.	Marosvásárhely
	VII/4	20	nő	érettségi	egyetemi h.	Barót
	VII/5	24	nő	szakmunkás	alkalmazott	Torja
VIII. csoport (Csíkszereda II.)	VIII/1	22	nő	érettségi	egyetemi h.	Csikszereda
	VIII/2	22	férfi	érettségi	egyetemi h.	Barót
	VIII/3	23	férfi	érettségi	egyetemi h.	Kézdivásárhely
	VIII/4	22	nő	érettségi	egyetemi h.	Balánbánya
	VIII/5	22	nő	érettségi	egyetemi h.	Mikóújfalva
	VIII/6	23	nő	érettségi	egyetemi h.	Csikszereda

14. táblázat: A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk résztvevőinek összetétele (saját szerkesztés)

A fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések elemzése során használt Atlas.ti programba 8 kódcsaládot (code families) hoztam létre 104 kóddal (code), amelyek az 1006 "szövegdarabkát" segítettek kategóriákba sorolni. A kódolás során az interjúk szó szerint átgépelte szövegét narratív egységeként valamely leginkább rá jellemző kódhoz társítottam. Az elemzés során így kirajzolódnak az interjúalanyok által legfontosabbnak tartott témák és azok narratívái, kontextusai. Az elemzés validitását a kódolás mellett a szószerinti idézetek jelentették. Előfordult, hogy jellege miatt a szöveg több kategóriába is besorolható volt, a következőkben a kódok abszolút gyakoriságának használatával készült adatokat használom (15. táblázat). A kódok által kategorizált témákhoz tartozó idézetek több mint fele (51,9%) 16 kódhoz tartozik (az összes kód 14%-a), ami az interjúk

koncentrátságát, az önidentifikáció határozottságát (adott esetben kísérletét, változását) és az adatközlők önálló, etnikailag elkülönülő társadalmi csoportként való aktív megmutatkozását vetítik előre. Az elemzés során használt kódok gyakoriságának összesített táblázata a 32. táblázatban tanulmányozható.

A leggyakrabban előforduló kód a székely himnusz, az etnikai kultúra ezen objektuma az adatközlők számára fontos és szerves részét képezi életüknek. A második leggyakoribb kód a magyarországi társadalom elutasítása, a harmadik a magyarországiaktól való elkülönülés, ami megelőzi a romániai társadalom részéről való elnyomást. Hatodikként az identitásukkal kapcsolatos pozitív érzelmi alapok jelennek meg, erős a származással kapcsolatos büszkeség, valamint az összetartás, a zártság is a közösségük pozitív jellemzőjeként definiálódik diskurzusaikban. A magyarországi társadalom részéről leginkább a negatív diszkriminációt emelik ki – ez a hetedik leggyakoribb kód – amely a személyes tapasztalatok és a tágabb környezetük diskurzusaiból adódik és legtöbbször a „lerománózás”, a lenézés – a másik oldalt tekintve kulturális fölény érzékeltetése – eseteit tartalmazzák. Etnikai hovatartozásuk területi aspektusa lényeges, de jelentős az etnikai alapú pozitív kicsengésű önbesorolás is. A „lerománózással” szembe – ami másrésről a magyarországiak kulturális fölényének kihangsúlyozása is lehet – hozzák fel válaszként a két kultúra, a két nyelv „kapásból” való ismeretét.

Kódok	Gyakoriság (db)	Gyakoriság (%)
székely himnusz	57	5,7
elutasítás 3.	49	4,9
összetartás/zártság	46	4,6
elkülönülés	42	4,2
származással kapcsolatos büszkeség	39	3,9
elnyomás 2.	37	3,7
elutasítás 4.	36	3,6
területi azonosítás	30	3,0
negatív diszkrimináció 1.	30	3,0
kettős állampolgárság	30	3,0
etnikai besorolás	28	2,8
székely zászló	27	2,7
elfogadás 4.	24	2,4
elfogadás 3.	22	2,2
találékonyosság, furfang	21	2,1
történelem	21	2,1

15. táblázat: A leggyakrabban szereplő kódok gyakorisága (saját szerkesztés)

Az interakcionális kódokról

Az interjúk hangvétele és a verbális kommunikáció nonverbális jegyei jelentősen befolyásolhatják a fókuszcsoporthoz tartozók interjúk értelmezését, a kódolásban és az értékelés kialakításában is fontos szerepük van. A következőkben a beszélgetések interakcionális kódjainak jellemzőit mutatom be. A diskurzusok hangvétele tükrözte azt az általános hangulatot és hangvételt, amely egy fiatal és identitásának kialakításában dinamikus korosztályt jellemez. A leggyakrabban előforduló erős érzelmi megnyilvánulások a cinizmus, a düh, az irónia és a gúny, a humor és a felszólítás kevesebbszer kapott kiemelt szerepet.

A társadalmi viszonyok – különösen a kapitalista berendezkedésű államokban – fokozottan kedveznek a cinizmus kialakulásának és elterjedésének. A cinikus magatartás kemény és keserű világnézetet feltételez, a társadalmi cselekvés domináns racionális formája az önzés, hisz mindenki más is önző. A szerzésvágy, a mohóság ideológiája, amely arra a dologra is kiterjed, ami valójában nincs, vagy nem is lehet a cinikus ember birtokában. A kisebbségben élő romániai magyarok esetében a saját társadalmon belül kialakult cinikus magatartás mintegy “megduplázódik” a magyarországi társadalom részéről a saját nemzeten belül kialakult cinizmussal. Mindezek a cinizmusok tükrözik és erősítik a csoporton belüli hasonló magatartást:

“Nem baj, majd lesz székely buletin s kész.” [1) székely buletin = bicska, zsebkész; 2) székely személyi igazolvány és/vagy útlevél – a szerz.] (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

“Ez [ti. a Nemzeti Összetartozás Napja – a szerz.] nem egy nap, egy meghatározott nap kell legyen, hanem minden nap összetartozás napja és akkor példáztam azzal, hogy úgy mond illusztráljuk, hogy összetartozunk, pl. valami probléma vagy akármilyen etnikai téma kapcsán megbeszéljük s kompromisszumra jutunk, az már az összetartozás. (...) Azt mondom, hogy reggel felkelek, ja, ma összetartozok, s aztán ennyi, lement a nap s majd jövőre megint összetartozunk.” (I/4 adatközlő, Marosvásárhely)

A cinikus magatartás főként a magyarországi magyarokkal kapcsolatban nyilvánult meg. A cinikus világnézete az a szűrő, amin keresztül a világra rátekint a korábbi szándékot is különös megvilágításba helyezi:

“Úgy, hogy »Isten áldd meg a magyart«. Nem a székelyt...” (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

A beszélgetések során a kisebbségi lét tapasztalataival kapcsolatban időnként erős érzelmi töltet, düh tapasztalható. Ilyenkor egy-egy indulatos szó vagy káromkodás is elhangzott, jelezve az érzelm átélőjének (verbális) tettrekészségét dühének kiváltójával szemben. A düh felépülhet elmúlt, egykori traumák felidézése kapcsán és képes felidézni az akkori érzelmi állapotot is:

“A Bánffy őseim a kriptában a házsongárdi temetőben nyugszanak s engem nevez parasztnak az a csicsai. Azt a kurva!” (II/1 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

“Hát igen csak az a baj, hogy 3 pártja van ennek a szaros kis százalék magyarnak is. Ez is egy vicc az egész. (...) És mi van? Tulajdonképpen a magyarországi baszakodás van.” (II/1 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

A düh jelzi, hogy a dühös ember agressziót szenvedett el, és maga a düh is egy vészreakció, amely irracionális és heves cselekedeteket is eredményezhet:

“S mert még egy székely bácsi nem verte pofán, úgy igazán.” (II/3 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

Ironikus hangvételre leginkább az interjúalanyok saját állapotára reflektálva került sor, a székelység mint életforma, illetve a székely-magyar különbözőség kapcsán. A magatartásforma definiálásához segítségül idézem Alföldy Jenő irodalomtörténész: az irónia “az elfogadás gesztusába csomagolja az elutasítást, ilyen értelemben (...) tettetés: állítva tagad, dicsérve marasztal el, vagyis kétértelmű. [...] Az iróniában meglevő elfogadó mozzanathoz kell valami kedélybeli épség és megbocsátás, ezért az ironikus ember fegyelmezni tudja érzéseit” (Alföldy 1993, 126). Az egyik interjúalany a magyarországi magyarok elutasítása kapcsán azok “butábságát” és életformáját a székelyek hagyományos életformájával állítja szembe:

“Azért, mert itt a blokkba is tehenet tartanak s lovat.” [blokk = emeletes lakótelepi kockaház – a szerz.] (VI/4 adatközlő, Csíkszereda I.)

A cinikusság növekedésével párhuzamosan az önirónia is felerősödött:

“Már egy éve. Hű, meg kell nézzem, lehet már egy éve magyar vagyok.” (II/1 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

“Igen, megértem, hogy ha azért cirkuszolnának, hogy a piros-fekete harci zászlót tennék ki, mert akkor esetleg azon járna az eszük, hogy na ezek valamire készülnek. A székelyek valamire készülnek, hatalomátvételre Bukarestben.” (II/2 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

A gúny értékítéletként fogható fel, a visszatetsző, ellenszenvet kiváltó magatartásokat, helyzeteket, az ítélet tárgyát nevetségessé, durva kifejezéssel szólva röhejessé teszi. A kicsúfolás, a lekicsinylés eszköze. Kizárólag a magyarországi magyarokkal szemben fordul elő, különösen két esetben, a 2004-es népszavazással és a kulturális felsőbbség hangsúlyozásával kapcsolatban:

“Gyurcsány bácsi megtette, amit kellett.” (I/4 adatközlő, Marosvásárhely)

“Én nem tudom, hogy lehetett olyan hülye idióta, hogy nem gondolt bele, hogy aki akart már eddig is kiment. Most ki az a hülye, aki egy élet munkáját, egy házat, egy családot itt hagyjon azért, hogy most nyomorítsa meg a magyar államot?” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

“A szomszédnéni magyarázta, hogy feltették a kérdést, hogy Erdélyben van Facebook s mondta, hogy nem, jött a Facebook és így átszökött minket.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

Humoros vagy vicces megjegyzések érdekes módon nemigen voltak a beszélgetésekben, a legjellemzőbb mégis a saját létre való reflexió volt. A humor a fonákját mutatja a mindennapi életnek, kontextusba helyezi – és gyakran a kontextus ismerete nélkül nem humoros – és elfogadhatóvá, élhetővé teszi a kisebbségi létet. A székely vicc ismerete a következő megjegyzésnél elengedhetetlen⁵³:

“Hát na, de jó is ez, mikor rá lehet erre fogni, hogy székely vagy. Amikor anyám kérdezi, hogy hova mész, elég ha azt mondom, hogy »ki«.” (VIII/5 adatközlő, Csíkszereda II.)

Az alábbi párbeszéd a román himnusz “átköltése” a székelyekre, mert a román többség hazátlanoknak (“bozgorii”⁵⁴) csúfolja a magyar kisebbséget a trianoni békediktátum ilyenformán való felemlegetésével, országuk elvesztésével:

„VI/6 adatközlő: – A román olyan hosszú...

VI/5 adatközlő: – Deșteaptă-te bozgorii... [Ébredjetek hazátlanok...]

VI/6 adatközlő: – Români te! [Románok, te!]

VI/5 adatközlő: – Jaj români [Jaj, románok!]” (Csíkszereda I.)

Az interjúhelyzetre való reagálásnak, a közös pontok megtalálásának a fókuszcsoportos interjú első fázisában, a bemelegítésben van fontos szerepe, a résztvevők együttműködési készségének kialakulását segítheti elő:

“S hűséges olvasója vagyok a Miújságnak.” [A Miújság.zip a marosvásárhelyi Sapientia Egyetem diáklapja] (I/4 adatközlő, Marosvásárhely)

Az interjúk teljesítés szakaszában, amikor a résztvevők megfeledkezve az interjú szituációról önmagukat adják, előfordul, hogy felszólítás (felhívás) formájában fogalmazzák meg a témával kapcsolatban az általuk kívánatosnak tartottakat. A felszólítás mozgósítási célú és szándékú, már-már a kiáltvány stílusát idézi. Minden esetben a magyar kisebbség összefogásának hiányát és a múltba révedő passzív búsulást ostromozta:

“S a magyarok annyira harciasak s a székelyek, hát akkor fogjanak össze s csináljanak valamit, ne siránkozzanak!” (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

⁵³ A székely egy reggel szó nélkül kilép az ajtón, estére nem jön haza, a felesége várja, várja, várja vagy tizenöt éven át, mire egyszer csak betoppan.

– Hol voltál, Ábel! – esik neki az asszony.

– Künn! – felelte a székely szűkszávúan.

⁵⁴ A magyar népi etimológia szerint a bozgor „hazátlant” jelent, eredetét nyelvészeti szempontból Szilágyi N. Sándor vizsgálta. Szilágyi N. Sándor: Bozgor. In: Uő: Mi – egy – más: közéleti írások. Kalota Kiadó, Kolozsvár, 2003. 503 – 505. http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf457.pdf [2020. 01. 20.]

“Én ismerek otthon pár embert, akinek más sincs, csak Trianon, másról nem is lehet vele beszélgetni, folyton, hogy miért volt ez s osztani. Volt! S most a jelenünk van s kell tenni valamit, hogy változzon, nem a múltat osztani. Szerintem ezeknek a daloknak a nagy része ezt osztja. Persze, a múltra kell támaszkodni, de a jövőbe tekintés vagy a jelen megfogalmazása is fontos!” (I/4 adatközlő, Marosvásárhely)

Az etnikai önbesorolás alapja

Max Weber definíciója szerint az etnicitás nem más, mint a származási közösség szubjektív hite, amely meghatározza, hogy ezt a hitet felvállalók közösségként lépnek fel (Weber 1992, 26). Az egyéni interjúk során a válaszadók túlnyomó többsége területi-regionális kategóriát jelölt meg, a kérdőíves kutatások másodelemzése során pedig már látható volt, hogy 2007 és 2015 között az önmagukat székelynek vallók aránya emelkedett. Ez egybeesik a korábban említett tudatos identitás-választással is (Csepeli 1992). A fókuszcsoportos interjúk résztvevői között hasonló módon a legtöbben székelynek vallották magukat (18 fő), őket követte a magyar (9 fő), székely-magyar (8 fő) és három fő erdélyi magyarnak vallotta magát. Azokban, akik székelynek vallották magukat, erős a nemzeti kisebbségi identitás, őrzik a hagyományokat és elkötelezettek a székely etnikai kultúra objektumainak használatában.

“Én mint székely, úgy mutakozok.” (I/1 adatközlő, Marosvásárhely)

“III/1 adatközlő: Székely.

III/2 adatközlő: Hát inkább székelynek, de tényleg, székelynek.

III/3 adatközlő: Hát persze, jobban esik nekem is azt mondani, hogy székely-magyar vagyok.

III/1 adatközlő: Én büszke vagyok arra, hogy székely vagyok.” (Gyergyószentmiklós)

“Én székelynek, egészen.” (II/3 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

Egy interjúalany jegyezte meg egyedül a román állampolgárságot, de ő is inkább az etnikai besorolást tartotta fontosabbnak az állampolgári besorolásnál:

“Papíron nekem azt írja, hogy én román vagyok, de székelynek érzem magam. Ki minnek érzi magát. Van aki szatmári s van aki székely.” (VI/4 adatközlő, Csíkszereda I.)

Azok, akik székely-magyarnak vallották magukat magyarságukat leginkább a magyar anyanyelv fontosságában látták, a magyarországi magyartól azonban ők is elkülönültek, továbbá volt, aki élesen elhatárolódott a román etnikai besorolástól is.

“Én székely-magyarnak tartom magam.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

“Én örülök, hogy székely vagyok (...) persze, hogy magyar vagy de a magyar-magyar és a székely-magyar az két külön kategória.” (II/3 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

“A beszédemről hamar látszik, hogy nem magyarországi magyar, úgyhogy székely magyar.” (V/5 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Magyar székely, románnak semmiképp se, Isten őrizze!” (VIII/3 adatközlő, Csíkszereda II.)

Az a személy, aki erdélyi magyarnak vallotta magát Magyarországon született, szülei erdélyi magyarok és nemrég költöztek vissza Romániába. Azok, akik magyarnak vallották magukat egy részük kissé bizonytalan ugyan – az önironikus “korcs” szó használatával – és némiképp elhatárolódik a magyarországi magyartól, mások viszont egyformának tartják a Székelyföldön élő magyar nemzetiségűeket és a Magyarországon élő magyarokat.

“Magyarnak... hát korcs mindenképpen.”(II/2 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

“Én a magyart szoktam mondani így hirtelen.” (V/1 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Én magyar vagyok. Nem különböztetem meg magam, ugyanolyanok vagyunk.” (V/7 adatközlő, Székelyudvarhely)

A székelyek területi elhelyezkedésével kapcsolatban a fiatalok megállapították, hogy a székelyek elszórtan élnek Erdély területén, ugyanakkor szerintük nem minden székelyföldi nevezhető székelynek és akadt olyan személy is, aki szerint nincs különbség az erdélyi magyar és a székely között. Az “igazabb” székelyek egyesek szerint Marosvásárhelytől dél-kelet irányban élnek, mások szerint pedig inkább a Gyimesek felé. Az etnikai önbesorolásnál megfigyelt ambivalencia itt is kitapintható:

“A székely úgy jön be, hogy Székelyföldön élek, itt jellemzően székelyek vagyunk.” (VIII/4 adatközlő, Csíkszereda II.)

“IV/4 adatközlő: Hát igen, vagyis hogy tulajdonképpen ugyanolyan a székely mint az erdélyi magyar, egy blokkba vannak.

IV/1 adatközlő: Erdélyben lakó magyar székelyek.” (Csikfalva)

“De ne vedd egy kalap alá, hogy mind székely, mert a váradi nem vallja magát székelynek.” (VI/5 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Annak ellenére, hogy én vásárhelyi vagyok s ez is Székelyföld, az itt élő emberek nem vallják magukat székelyeknek.” (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

“Az a vérbeli székely, aki mit tudom én kint van Gyimesbe az igen, de aki itt van bent a városba, az egy kicsit másabb.” (VIII/1 adatközlő, Csíkszereda II.)

Az etnikai hovatartozás meghatározása során a külföldiek számára való beazonosítás módja is beszédes. A fiatalok többsége külföldön úgy mutatkozik be, hogy Erdélyből érkezett – ez egybecseng azzal a következtetéssel, hogy a fiatalok számára egyre inkább Erdély tekinthető hazának – ugyanakkor a román besorolást egyértelműen elutasítják, ha magyarázatra vagy kiegészítésre szorul mondandójuk, akkor inkább magyarként identifikálják magukat.

“Én az Egyesült Államokba is azt mondanám, hogy Erdély. Hogy Transylvania s ijedjenek meg ha akarnak.” (V/2 adatközlő, Székelyudvarhely)

“VI/3 adatközlő: Ha nem tudják, hogy hol van Székelyföld, akkor magyarok.

VI/4 adatközlő: Hát én azt szoktam mondani, hogy Transzilvánia s egyből eszükbe jut Drakula s abból megtudják azonosítani.

VI/3 adatközlő: S ha akkor se nem magyarázom, hogy kőromán hanem akkor inkább azt mondom, hogy magyar.

VI/5 adatközlő: Én is mindig Erdélyt mondom. Székelyföldet sose használtam. Sőt még Magyarországot is Erdélynek tartom.” (Csíkszereda I.)

“Én mindig azt mondtam, hogy Erdélyből jöttem, ha külföldre elmentem valahova. S kérdezték, hogy az hol van s mondom hát Romániába. S akkor te román vagy? Mondom nem, nem vagyok román, csak Erdélybe születtem s az ott van Romániába. Kellett magyaráznom nekik, mert nem értették.” (V/5 adatközlő, Székelyudvarhely)

Hazafogalom

A kultúrnemzeti létformában a hazafogalom kevésbé kötődik az államhoz, különösen a nemzeti kisebbségek esetében inkább a lokalításra helyeződik a hangsúly. A hazafogalom kisebb szerepet játszik a székelyföldiek nemzeti identifikációjában, mert a saját csoport élettere és a nemzeti identitást meghatározó anyanemzet területe (a haza) nem esik egybe. Ekkor a hazafogalommal szemben a szülőföld fogalma nyer teret (Badis 2008), ami inkább területi fogalom. Az így kialakuló meghatározó identitás a területi identitás, ami beépül a nemzeti identitás fogalomkészletébe. Ez mutatja a haza fogalmának alternatívátlanságát. A vizsgált csoport a román (és a magyar) államtól elkülönülő nemzeti lokalizációt hoz létre, amelyhez úgy lehet tartozni, hogy az nem képezi a magyar állam határolta nemzet részét (Zombory 2011). Jól jelzi ezt a lokalizációs gyakorlatot, hogy interjúalanyaim a hazaszeretet kapcsán különbséget tettek Magyarország és Erdély között. „Székelyföldön (...) a hazafogalom kisebb kiterjedésű, hangsúlyosabban a *lakás-otthon-település*-hez kapcsolódik, de semmiképpen nem lépi át a kisrégió határát (hegyek, fenyőfák legyenek)” (Veres 2014, 29). A nagymintás kérdőíves felmérések összehasonlító másodelemzésében Románia hazaként való megnevezése (28. ábra???) magas, de folyamatosan csökkenő volt, az Erdélyt hazaként azonosítók aránya pedig folyamatosan emelkedett. Az általam készített fókuszcsoportos interjúkban csak Erdélyt és a szűkebb területüket nevezték meg hazaként, amelyhez pozitív érzelmek kötik őket. A vizsgált csoport körében Magyarország nem tekintendő hazának (a másodelemzések is ezt igazolták), az interjúalanyok mindezt leginkább a magyarországi stigmatizációval hozták összefüggésbe, hiszen a “lerománzás”, még ha az az állampolgárságra is vonatkozik, mindig sértő a csoportra nézve, mert a hazátlansággal, a “bozgorral” kontextuális. A hazaszeretet érzésének gyengülése esetén a közösség összetartása is gyengül (András 2020). A fiatalok egy része azonban erősen ragaszkodik szülőföldjéhez

és hazájához, olyannyira, hogy visszatartja a kivándorlástól, akik már elvándoroltak – leginkább gazdasági jellegű motivációk miatt – azok is (szerintük) erős honvágyat éreznek.

“H: Mit tekintetek inkább hazátoknak Romániát vagy Magyarországot?”

VIII/3 adatközlő: Erdély.

VIII/2 adatközlő: Inkább Erdély.

VIII/6 adatközlő: Erdély.

VIII/4 adatközlő: Erdély.

VIII/1 adatközlő: Na most nekem ez érdekes, mert ott születtem s ott éltem X évig [Magyarországon – a szerz.], de valahogy azt tudom mondani, hogy mégis csak Szováta, ott nőttem fel, sokat számít szerintem, hogy hol nőtt fel az ember. Mert hiába mondom, hogy Úristen Magyarország a hazám, mert mit értékelek benne, úgyis csak azt értékelem, amit plusszot kaptam, amivel elindultam, nagyon sokat számít.” (Csíkszereda II.)

“Én úgyse szeretnék elmenni, nem akarom ezt, Erdélyt itt hagyni, nincsenek terveim, hogy én most elköltözzek vagy akár külföldön dolgozzak.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

“Máshova nem is igazán szeretnék menni. Nagy város itt is van, szép város itt is van, sőt ha kell szebbek is vannak mint ott [Magyarországon - szerz.]” (II/3 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

“(…) idetartozom, ehhez a régióhoz. Ha el is megyek, a szívem mindig ide húz vissza.” (V/2 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Az egyszer biztos, hogy aki egyszer elment s én ismertem, az mind hazavágyik, nyilván mindenki jönne haza a szeretteihez, ahol született, ahhoz a helyhez, de van aki nem engedheti meg magának.” (VIII/3 adatközlő, Csíkszereda II.)

“(…) a székely ki áll a véleménye és a hazája mellett.” (VII/5 adatközlő, online)

A hazafogalom területi lehatárolása a lokálistól (Szováta) a szinte országnyi Erdélyig terjed. A romániai kisebbségi létből fakadó ellenállás és határmegvonás hozza létre a történelmi fogalomra (ami jogban nem szerepel Romániában) épülő területi identitást, ami Erdélyt, emellett legtöbbször a nemzetiséghez kapcsolódó területet nevezi meg hazának. Ez a koncentrikus körönként is felfogható folyamatos pontosodás már a hazaszeretet fogalmának kapcsán is megfigyelhető:

“V/4 adatközlő: Csakis ahol születtem, tehát az a hazám, ahol születtem. Ha magyar lennék, de Németországba születtem, akkor azt tekinteném hazámnak. Ahol felnősz, ahol odaszoksz, tehát...”

V/6 adatközlő: Én Romániát nem tekintem hazámnak...

V/7 adatközlő: Én se.

V/6 adatközlő: Bár itt élek Romániába, de hazámnak azt tekintem, amilyen nemzetiségű vagyok.

V/2 adatközlő: Én Erdélyt.

V/6 adatközlő: Az egy dolog, hogy ahol élek, az most Romániához tartozik, de...”
(Székelyudvarhely)

“Én amúgy Erdélyt tekintem hazámnak.” (V/4 adatközlő, Székelyudvarhely)

“A származásom nem Székelyföldre köt, mert anyukám Bihar megyéből származik s apukám Maros megyéből, tehát nem pont erről a vidékről, de ha azt mondom, hogy Erdély, akkor igazat mondok.” (V/1 adatközlő, Székelyudvarhely)

Az interjúalanyok szerint a románok túlnyomó többsége nacionalista felfogásából fakadóan nem érti a kisebbségi léthelyzet sajátosságait, ebből következően az interjúalanyaim sem tudják Romániát otthonosnak nevezni, a tömbmagyarság az, ami képes megőrizni az otthonosság érzését (táj, rokonok, nyelv). Romániát többnyire kihívásokkal teli, „küzdő színtér”-ként definiálják, ugyanakkor tisztában vannak azzal a ténnyel, hogy szülőföldjük Románia területén van és elkülönözve bár, de együtt tudnak élni vele (ezt az egyéni, félig strukturált interjúk történetei is igazolják).

“Romániát semmilyen körülmények között sem lehet otthonnak vagy otthonosnak nevezni.” (VII/5 adatközlő, online)

“Részemről csak a magyar közösség az, ami otthonossá teszi a mindennapokat.” (VII/3 adatközlő, online)

“Nehéz, kihívással teli (a nyelv és a bürokrácia miatt), de mi, székelyek szeretjük a kihívásokat. Én valahogy nem tudom máshol elképzelni az életemet. Ugyanúgy, ahogy sivárnak tartottam Magyarországot, ugyanúgy a román alföld is sivár számomra. Még az is biztonságot ad nekem, valahogy, hogy ha román szöveget hallok néhanapján...” (VII/4 adatközlő, online)

“Nem túl jó az, hogy nem használhatom az anyanyelvem mindenhol, de én teljesen otthon tudom érezni magam. Szeretem azt a helyet és nem fogom kevésbé szeretni azért, mert Romániában van. Én attól arról a gyönyörű helyről származom és odavalósi minden rokonom, ez így is marad.” (VII/2 adatközlő, online)

Kettős állampolgárság

A kettős állampolgársággal kapcsolatos véleményeket a Kincses Kolozsvár 2015-ös kutatás vizsgálta, ahol látható volt, hogy a pragmatikus viszonyulás a jellemzőbb (külföldön magyarként és nem románként megjelenni, külföldi utazás), a magyarsághoz való tartozás is mint szimbolikus viszonyulás megjelenik, a Magyarországhoz való kötődést azonban kevésbé jelentette. A kettős állampolgársággal kapcsolatban a fókuszcsoportokban résztvevő fiatalok körében is megjelenik a szimbolikus-érzelmi viszonyulás, de nem olyan meghatározóan és hevesen, mint az idősebb korosztály esetében:

“Igen, és már meg is kaptam a kettős állampolgárságot, így már nem csak szellemileg vagyok magyar, hanem papíron is. Sokat jelent, amikor fel tudod mutatni, hogy magyar vagy hivatalosan is.” (VII/4 adatközlő, online)

“Én eddig is magyar voltam, de megkaptam a magyar állampolgárságot az egy jó érzés volt, hogy én magyar állampolgár vagyok, papíron is, nem csak úgy. Tehát nekem ez egy jó érzés volt.” (V/6 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Nekem nagy büszkeség volt, mikor letettem az esküt, úgy éreztem, hogy visszakaptam valamit, ami egykor nagyszüleimé volt.” (VII/1 adatközlő, online)

Az interjúalanyok érzelmileg nem vagy alig kötődnek Romániához, állampolgárságuk ellenére nem azonosulnak a románsággal, a magyar állampolgárságot sok esetben a románokkal szembeállítva értékeli. Ugyanakkor egyre kevésbé kötődnek érzelmileg Magyarországhoz is, az állampolgárságot inkább szimbólumként fogják fel. Az állampolgársággal járó pragmatikus „előnyök”, mint pl. munkavállalás, pozitívabb külföldi megítélés, megkülönböztetés is megjelentek, ugyanakkor a mindennapokban, a magyarságuk kifejezésében nem játszik szerepet (Veres 2014). Románia 2007-es Európai Unió csatlakozása után már kevesebb jogi előnnyel járt a magyar állampolgárság megszerzése, de a románok külföldi megítélése miatt még mindig hasznosabbnak érezték az interjúalanyok azt, hogy magyar állampolgársággal rendelkezzenek.

“Hát én különösebben nem éreztem semmit, örültem, hogy meg van az állampolgárság s mehetek külföldre s kész.” (III/1 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

“Ez egy motiváció nekem, külföldi munka miatt és könnyebb utazni is vele.” (VI/6 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Én azért kérvényeztem, mert magyar vagyok s ha van egy ilyen lehetőségem miért ne éljek vele. Elég baj az, hogy román személyim van.” (VI/2 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Igen, megvan. Hát egy biztosíték számomra, vagyis olyasmi. Ha itt azt mondják 20 év múlva menni kell, akkor legyen egy másik hely, ahová mehetek és tartozhatok. De persze jó érzés az is, hogy ezáltal nem tarthatnak románnak.” (VII/2 adatközlő, online)

“Kérvényeztem, meg is kaptam. Azért csináltam, hogy ne nézzenek románnak, mert azokat sehol sem szeretik”. (VII/5 adatközlő, online)

“Oké, hogy megadták nekünk mint szimbólum szerintem, én úgy fogtam fel mint szimbólum a magyar állampolgárságot, de én most kezdek menni szavazni?” (II/1 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

Bár többségben vannak azok, akik egyfajta elégtételként tekintenek az egyszerűsített honosítási eljárásra, mások mégsem élnek a lehetőséggel. Megjelenik a politika általi kihasználás félelme, a székely büszkeség és makacsság:

“Az, hogy most van egy papírod amivel ki tudsz utazni Amerikába semmit se jelent. (...) Nekem nem kell az, hogy egyszer azt mondták, hogy nem egy népszavazáson s akkor jöttek Csíksomlyóra s minden buszra fel volt írva, hogy én igennel szavaztam, akkor igennel szavazott volna az egész busznyi ember, akkor meg lett volna, már akkor meg lett volna a kettős állampolgárság s aztán kétharmados többséggel bekerült a Fidesz, s hú csináljunk egy nagy kampányt, s akkor ez egy nagy kampány az erdélyi magyaroknak, s ezt kihasználta a Jobbik is, mert nagy szavazóbázis vagyunk Magyarország felé. S én nem akarom azt, hogy egy politikai kormány mondja meg nekem, hogy én magyar vagyok vagy

nem vagyok magyar papíron. Én székelynek érzem magam, ahhoz nekem nem kell egy A4-es ficujka. A világba lehet, hogy kell, de én nem élek a nagyvilágba, szerintem többet el tudok mondani arról, hogy én miért érzem magam székelynek, mint az aki megkapja román, s mégis megkapja a magyar állampolgárságot. Hol van a korrektség? Vagy ott van olyan ismerősöm, sajnos nem tud felmutatni egyházi papírokat, mert a kommunizmusban felgyújtották a templomot, s nem tud papírt felmutatni, hogy megkapja a magyar állampolgárságot, mert nincsen papír amivel bizonyítsa, hogy ő magyar volt a rendszerváltás alatt. Na, én ezért nem kérem ezt.” (VI/4 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Én még őszintén neki se fogtam ennek az állampolgársági procedúrának, de valamilyen szinten megértem azokat az embereket, akik azt mondták, hogy nem akarják abszolút megcsinálni, mert annyira megrendült a hitük, egyrészt egy ilyen passzivitás miatt nem akarják megcsinálni, pedig valamilyen szempontból jó lenne tudni, hogy végül is kik vallják magyarnak magukat.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

“Most ez a kettős állampolgársági dolog javíthat a helyzeten, de ennek is megvannak a negatívásai...” (I/1 adatközlő, Marosvásárhely)

Sok esetben az interjúalanyok a magyar állampolgárságot egy darab “papírral” azonosítják, önmagukat a „papír” megszerzése előtt is magyarnak tartották, de a sorok közt ott bujkál az anyaországi jog általi elismerés vágya.

“Én még nem vettem rá magam, habár az ismerőseink csinálják, de én úgy érzem, hogy nem ettől leszek magyar.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

“Állj meg, állj meg, eddig is magyarok voltunk, de papíron nem. Most már papíron is magyarok vagyunk.” (II/1 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

Az interjúalanyok a magyar állampolgárság megszerzésének nehézségeit is megemlítik, hétköznapi tapasztalataik nem esnek egybe az egyszerűsített honosítási eljárás követelményeivel, és nem feltételezik, hogy az évtizedek alatt megváltozott nemzeti önbesorolás (ti. magyarból román asszimiláció) valamiképpen visszatérhet a magyarhoz – érdekből vagy érzelemből. A magyar állampolgárság pragmatikus visszaszerzése előnyként mutatkozik:

“De ezzel a magyar állampolgársággal is én tapasztalom, hogy tényleg otthon is a román szidja a magyart, hogy az ilyen, meg olyan, s nem tud magyarul, de a magyar állampolgárságot igényli és az a szomorú, hogy meg is kapja. Szidja, hogy így a magyar, úgy a magyar s Magyarországra jár át vásárolni... Szóval ez Románia, hogy nem csak az kaphatja meg a magyar állampolgárságot, aki tudja bizonyítani, hogy ő magyar s ősei is azok voltak, hanem a román is megkaphatja.” (I/4 adatközlő, Marosvásárhely)

“Nekünk kicsit nehezebb... mert nincsenek meg a nagyszülői papírok s nehezebben tudjuk valamiért megszerezni. Gondolom azért, mert tatám kommunista időszakban polgármester volt s lehet azért kicsit nehezebb. Vagy nem tudom.” (IV/4 adatközlő, Csíkfalva)

Megjelennek azonban a kisebbségi létből fakadó félelmek és másodlagos tapasztalatok is, amelyek vélt vagy valós veszélyként lebegnek az egyének felett és amelynek nyomán megfogalmazódhat a kérdés: megéri-e, megérte-e vállalni a társadalmi kockázatot?

“És ilyen szempontból - mert gondolom ezeket az eredményeket, hogy hány embernek van Románia szinten kettős állampolgársága - valahová úgy érzem, fel fogják használni, hogy azt mondják, de csak ennyien vagytok, és a nevetek Kuss. Ezért nem tartom mérvadónak, hogy ezzel a későbbiekben így felénk intézzenek támadásokat.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

“Hát érzelmi dolog is, de hallottam olyat is, miután lerakta a magyar állampolgárságot, román közösségben volt és nagyon lenézték emiatt. Egyszerűen hátrányba került emiatt a munkahelyén. Azelőtt is ugyanott dolgozott, de miután megtudták a kollégák, hogy letette már másként tekintettek a kollégák rá.” (IV/1 adatközlő, Csíkfalva)

Etnikai kulturális alapok

A közösség kultúrája, a közös múlt és jelen olyan értelmezési keretet ad, amely alapján kialakulhat az anderson-i elképzelt közösség és a csoport iránti kötődés. A szimbolikusan létező közösség tagjának lenni – a nemzethez tartozni – a legtöbb egyén számára nem választás kérdése, mert beleszületik – és ezzel a közösséghez való tartozás is legitim – és a nemzeti identitással való spontán azonosulás (Csepeli 1992) elsődlegesen a család és a rokonság által történik. A fókuszcsoporthoz tartozók interjúk résztvevőinek egy része is az etnikai önbesorolását a rokonságra – szülőkre, nagyszülőkre, dédszülőkre – vezeti vissza: a születése által vált székelyé. A rokonság mint etnokulturális jellemző a sajátos kultúra átörökítése miatt került az etnikai kulturális alap kategóriába, mert a kultúraspecifikus viselkedéseket, a nyelvezetet, a vallásosságot, a különös hagyományokat, a babonákat stb. és ezeknek az összefoglaló megnevezését – “székely” – elsődlegesen a szocializáció során sajátítja el az egyén. A “székely” az etnikai kulturális jellemzőkön át így válik az identitást jelölő megnevezéssé. Az ilyen önbesorolások hordozzák magukban a “székelynek csak születni lehet” megnyilatkozásokat is.

“Én vérbeli székely vagyok, nekem visszamenőleg az egész családfám székely.” (I/1 adatközlő, Marosvásárhely)

“Azért vagyok székely, mert a felmenőim is azok.” (VII/2 adatközlő, online)

“Máskülönben meg székelynek születtem, ez elég indok arra, hogy székelynek vallhassam magamat.” (VII/4 adatközlő, online)

“Szüleim erdélyiek és a nagyszüleim és dédszüleim székelyek.” (VII/3 adatközlő, online)

A hagyományörzés fontos a székelyföldi fiatalok számára, tűnik ki az interjúkból. Úgy tartják, hogy a hagyományok ápolása etnikai hovatartozásuk egyik alapfeladata, büszkék arra, hogy ismerik, gondozzák és művelik a hagyányaikat – legyen szó himnuszról, ünnepekről, disznóvágásról, népviseletről. A hagyományörzés praxisa ugyanakkor az elkülönülésnek is egyik pillére, itt a fiatalok a székelyek és a magyarországi magyarok, valamint az erdélyi magyarok között tesznek különbséget. Szerintük a székelyek jobban őrzik hagyányaikat, mint az erdélyi magyarok, akik egyre inkább elnyugatiasodnak és

a román kultúra hatásai jobban érik őket. Elmondásuk szerint ami Székelyföldön élő hagyomány, az Magyarországon már csak tananyag. A saját csoportot az erdélyi magyarokhoz viszonyítva mint a többségi állam kultúrájával szembeni kultúra- és hagyományvédő, a magyarországi magyarokhoz viszonyítva pedig mint hagyományőrző szereppel ruházzák fel.

“Székelynek születtem és a székely hagyományokat őrzöm.” (VII/5 adatközlő, online)

“Engem pl. úgy neveltek nagyon kicsi koromtól, hogy minden magyar ünnepről tudtam, ugyanúgy a himnuszokat, sőt a szózatot és a többi, egész kicsi voltam, amikor el kellett mondjam azokat, szóval nagyban neveltetés kérdése is, és nem úgy éreztem, hogy rám erőszakolták, hanem most is tudom és különbnek érzem magam, amikor látom, hogy a második szakaszba beletörök a nyelve a mellettem állónak, szóval én örülök és büszke vagyok erre. Büszkén viselem.” (VIII/1 adatközlő, Csíkszereda II.)

“Az erdélyi magyarok is kötődnek a tradíciókhoz, de a székelyek meg is élük azokat, valamint jobban becsülik és büszkébbek a nemzetiségükre.” (VII/3 adatközlő, online)

“Ha felesapod a Magyar néprajz című könyvet, sok olyan szokást megtalálasz, ami Erdélyben ma még élő néphagyomány, itt pedig tananyag.” (VII/1 adatközlő, online)

Az egyik interjúalany abbéli aggodalmát is megfogalmazta, hogy a féltve és büszkén őrzött hagyományok ápolása és továbbörökítése a gazdasági jellegű migráció hatására csökken, azok, akik a jobb élet reményében elköltöznek Székelyföldről, idővel elhagyják, elfelejtik hagyományaikat.

“A hagyományokat nincs aki továbbadja.” (VI/3 adatközlő, Csíkszereda I.)

A székelyföldiek valláshoz fűződő viszonyát sokminden formálta az idők során, gondoljunk csak a reformáció időszakára, a szocialista rezsím valláspolitikájára, a kisebbségi helyzetre vagy akár a modernizációs folyamatokra. A vallás, mint a nemzet és a nemzeti identitás őrzője fontos szerepet játszott a székelyföldiek életében és ez a sajátosság, ha változásokon ment is át, a mai napig fennáll. Az interjúk során a vallásosság és a vallási hovatartozás nem volt központi téma, így arra vonatkozó adatokkal nem tudnak szolgálni a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk, hogy milyen vallási felekezethez tartozónak vallották magukat az interjúalanyok, azt viszont, hogy az etnikai kulturális alapok között szerepelt sokat elárul a fiatalok vallásosságáról. A Kárpát Panel panelvizsgálatai alapján a kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy az erdélyiek vallásosabbak a magyarországiaknál és a románoknál egyaránt. Ezt a sajátosságot a kutatók a kisebbségi helyzettel magyarázták. Ezt tükrözi az egyik csíkszeredai fókuszcsoporthoz tartozó interjúalany megjegyzése is, aki nem Székelyföldön született, egyetemi tanulmányai miatt tartózkodott Csíkszeredában:

“Amikor megláttam, mi van itt az ételszentelésen teljesen el voltam ájulva.” (VI/1 adatközlő, Csíkszereda I.)

A csoport önmagát vallásosabbnak tartja a román és a magyar társadalomhoz képest, ugyanakkor a románokat vallásosabbnak tartják, mint a magyarországi magyarokat és utóbbiaknak felróják a vallástalanodást, mint negatív folyamatot.

“Érdekesség a magyaroknál is, hogy most a vallásosság kezd eltűnni.” (VI/5 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Igen, amúgy a románok is szerintem nagyon vallásosak.” (VI/2 adatközlő, Csíkszereda I.)

Nyelvismeret

A nyelv egy olyan eszköz, amely gondolataink kifejezésére és a világ reprezentálására szolgál (Pete – P. Szilczl 2007), a gondolkodásban, a világ reprezentációjában, rendszerezésében aktív szerepe van. Az ágens a világot az általa elérhető és hozzáférhető nyelvi kategóriáknak megfelelően észleli, ezekben gondolkodik róla. A nyelv az ágens sajátos felkészültsége, ami által befolyással bír a társadalmi élet szerveződésére, problémamegoldó iparkodásában segítségével képes eligazodni a társadalmi struktúrákban és képes szándékait másokkal tudatni. Két ágens úgy érti meg egymást, hogy a kifejezésekhez hasonló mentális reprezentációkat (a kifejezés közös természetének a megragadását) társítanak. Székelyföld rurális berendezkedése a média általános elterjedése ellenére – műholdas televízió, szinkronizált streaming szolgáltatások stb. – a nyelvjárások továbbélését is magában hordozza. A székely nyelvjárások csoportjába különböző földrajzi változatok tartoznak: Marosszék keleti része, Gyergyói medence, Székelyudvarhely és környéke, Alcsík, Felcsík, Kászon, Háromszék dialektusai. A székely nyelv(járás)közösségek a többségi állam nyelvéből átvettek olyan kifejezéseket, amelyek nem értelmezhetők megfelelő módon egy másik nyelvközösség tagjai számára: borkány [befőttesüveg], maszlina [olajbogyó], gogos [paradicsompaprika] stb. Ugyanakkor mindegyik változatban megtalálhatóak a kontaktusváltozatok, mint a kölcsönszavak, amelyek jövevényszavakká alakulnak, a tükörfordítások és a román mintára létrehozott kifejezések is (Sándor 2015).

“Konfliktus, csemerkedtek [utálatoskodtok - szerz.]?” (V/2 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Én az üzletbe egyszer reflexből borvizet kértem, s az egyik magyar azt mondja, hogy itt nincs borvíz, az csak Székelyföldön van.” (V/7 adatközlő, Székelyudvarhely)

“V/2 adatközlő: Két székely jobban megérti egymást az izéből meg a tudod miről beszélek, meg a hallottad-e hogy miről beszéltem a másikkal az izével kapcsolatban stb. minthogy kifejezzék magukat az illető szóval kapcsolatban. Nem kell akkora nyelvtudás legyen a székely népcsoportba tartozáshoz.

V/6 adatközlő: Ó na, azért ilyet ne mondjál na! Nem egyforma, hogy bő szókincsed van-e vagy keveset beszélgetsz.

V/2 adatközlő: Könnyebben megértik egymást, münk tüktök vagy tük münkököt [erősen gyimesi csángó kifejezés: mi titeket vagy ti minket - szerz.]? (nevet)

V/7 adatközlő: Azért városon nem használjuk ezt ennyire.

V/6 adatközlő: Hát persze, hogy nem.” (Székelyudvarhely)

Az alábbi két idézetben a különbségteremtő csoportok – belső etnicitások – két jellemző megnyilvánulását olvashatjuk. Az első idézet gyengíti a különbségeket, a második erősíti:

“Ez nem csak arról szól, mert én pl. székelynek vallom magam, de attól most nem pont azon a tájon nőttem fel s pont nem azokat a szavakat használtam, mint az igazi székelyek, akkor arról én nem tehetek. (...) Ugyanúgy székelynek vallom magamat.” (VI/2 adatközlő, Csíkszereda I.)

“A zöldségvásárlásnál nekem már pont fordított élményem volt, mert én már sárgarépát kértem s hazaküldtek, s mikor hazamentem visszaküldtek, hogy mondjam azt, hogy murok.” (VIII/1 adatközlő, Csíkszereda II.)

Az archaikus tájnyelv és a székely “nyelv” megértését értéknek és nem elavult nyelvváltozatnak tekintik az interjúalanyok – mert aktív különbségteremtők – és saját csoporton belül nem jelent problémát számukra, nem használnak magyarországi vagy “pesti” szavakat a sajátjaik helyett. Azonban a kívülállók számára ismeretlen szavak miatt sokszor negatív élmény társul használatukhoz, ahogy ez a következő történetben is olvasható:

“Egyszer elmentem egyetemem keresni, s átmentünk Debrecenbe s ott én licit mondtam s nem hogy mondjákot, gimi s olyan furán beszélt velem a néni, hogy én Romániából jöttem s nem tudok szépen beszélni magyarul. Akkor éreztem úgy, hogy ez egy kicsit rossz.” (VI/6 adatközlő, Csíkszereda I.)

A románsággal való évszázados együttélés során számos jövevényszó honosodott meg a magyar tájnyelvben és vált “magyarrá”, amit a székelyföldi fiatalok „specialitásként” említenek. Ugyanakkor tudják, időnként nehezményezik, hogy a többségi állam nyelvének szavait vegyítve használják a saját anyanyelvükkel, a nyelvi asszimiláció jelének tekintik. Előfordulnak azonban olyan esetek is, amikor kifejezetten kulturális többletük bizonyítékeként használják magyar kiejtéssel és ragozással a román jövevényszavakat.

“Makacs, önféjú, mutuj [együgyü - szerz.]” (V/1 adatközlő, Székelyudvarhely)

“De szerintem az olyan városokban, ahol több a román, ott hajlamosabbak a magyarok is elrománosodni egy kicsit. Ezt akkor vettem észre, amikor egyetemre mentem a vásárhelyi Sapientíára, ott voltak székelyek s láttam, hogy sokszor ilyen furcsán néznek, megkérdezem mit beszélnek s akkor jöttem rá, hogy Úristen nem is értik azokat a szavakat, amik nekünk olyan természetesek ott. Egyszer megbüntettek, az egyik székely kollégát kértük meg, hogy menjen el kifizetni, s mind magyaráztuk neki, hogy elmész a primáriára [városházára - szerk.] s odamész a ghișău-hoz [pulthoz - szerk.] s csinálsz egy xerox-ot

[fénymásolatot - szerk.], s így állt s így nézett, hogy miről beszélünk. S akkor jöttem rá, hogy tényleg 50%-a román szó, amiket átveszünk, s elmagyarosítunk egy kicsit. Itt Székelyföldön tényleg szépen s magyarul beszélnek, nem is használnak ilyen szavakat.” (VI/2 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Két hetet töltöttem Magyarországon, s elküldtek zöldséges boltba (...) s kérdeztem, hogy van-e árdé [Tv paprika - szerz.], hát kisebb voltam, olyan 11 éves és ezek a szavak jöttek egyből, s akkor azt mondták szolgáljam ki magam s majd lemérik, s pityóka [burgonya - szerz.] s hasonló, na. De nekem ez is inkább egy élmény volt, nem mint egy probléma.” (VIII/3 adatközlő, Csíkszereda II.)

“Nálunk Balánbányán már huszadik éve szervezünk néptáncfesztivált és jönnek Felvidékről és Magyarország különböző területeiről s minden évben eljártsszuk ezeket a szavakat. Most írtam egy cikket erről a... egy ilyen 4 mondatos bekezdésbe 28 olyan szó van, amit ők esetleg nem értenek s akkor csináltam ilyen kicsi szótárat, hogy értsék meg, kalorifer [radiátor - szerz.] s butélia [gázpalack - szerz.] s ilyeneket. Akkor az egyik hosszú mondat a vinetés kenyér hecserlis borkányba [zöldpadlizsán krémes kenyér csipkebogyós befőttös üvegben - szerz.], s ők ezt biztos nem értik.” (VIII/4 adatközlő, Csíkszereda II.)

Az anyanyelven való kommunikáció létfontosságú, ugyanakkor az olyan multi-etnikus államokban, mint Románia a többségi állam nyelvének ismerete (mint második nyelv) a többséggel való kommunikáció célját szolgálja. Meglehető, az olyan tömbmagyar területeken, mint Székelyföld, nem létfontosságú a román nyelv magas szinten való elsajátítása, de az összezártságból való kimozdulás egyik lényeges eszközének tekinthetjük. Az egy tömbben élő magyarság léte gyakran együtt jár az államnyelv hiányos ismeretével vagy a nyelvtudás hiányával. A magasabb iskolai végzettségűek könnyen konvertálható tudásként többnyire lehetőséget látnak a román nyelvtudásban, az alacsonyabb végzettségűek inkább akadálnak, nyűgnek fogják fel (Papp Z. 2012). Ez utat nyit(hat) az alacsonyabb státusúak felgyorsuló asszimilációjához és/vagy kivándorlásához – különösen szórványban vagy számszerű kisebbségben – és ez felveti a magyar kisebbség alulról való kiüresedésének lehetőségét (Papp Z. 2012; Veres 2015; Kiss 2016). A román nyelvtudás megfelelő szintű ismeretének hiányát az interjúalanyok egyrészt az oktatás módszerével hozzák összefüggésbe, másrészt egyesek szerint lehetséges az államnyelv ismerete nélkül is boldogulni Romániában:

“IV/1 adatközlő: Nekem is, az a helyzet, hogy nincsenek se román barátaim, főleg itt Nyáradmentén nincsenek románok. Nem lehet úgy megtanulni, heti 4 órában nem lehet megtanulni románul rendesen. Csak 1 órát beszélgetünk románul s utána kimegy az ember szünetre s ott magyarul beszélgetünk. Nincsen senki olyan ismerős, akivel esetleg tanulni lehetne.

IV/4 adatközlő: S más a városi gyermekeknek, mert azok kicsi koruk óta lemennek a blokk elé, akárhogy is, hallják a románt s megtanulják.” (Csíkfalva)

“Egy falunyi embert fel tudnék sorolni, akik kőbunkók, magyarul se tudnak, nem hogy románul, s jönnek s köszönik szépen jól vannak s érvényesülnek. (...) Jó, de most nem az,

hogy elnök akarok-e lenni vagy favágó, de minden poszton meg lehet élni. Van olyan polgármester is, aki nem tud románul.” (VI/5 adatközlő, Csíkszereda I.)

A vizsgált csoport identitásában fontos elemként jelenik meg a nyelv (a “Mi” nyelvünk), amely a románokkal szembeni elkülönülésben és a magyarországiaktól való elhatárolódásokban is kiemelt szerepet játszik (az “Ő” nyelvük). A román nyelv ismerete a hazátlanság disszonanciáját erősíti, a magyar nyelv anyanyelvként való meghatározása és a kisebbségben való “örzése” pedig a hagyományokat ápoló, tradicionális életmódot folytató közösséget állítja szembe a modernizálódó magyarországi magyar társadalommal. A “valamilyen” magyar nyelv ismerete azonban a legfontosabb a nemzeti identitás meghatározása során. A magyar nyelv, mint anyanyelv természetes és tartós identifikációs elem a fiatalok számára.

“Amúgy én is azt mondhatom, hogy otthon érzem magam Magyarországon. Nekem az esik a legjobban, hogy jó azt érezni s hallani, hogy körülöttem mindenki magyarul beszél. Hát jó itt is, de viszont ebből a kicsi közösségből kimozdulsz, elmész mondjuk Brassóba, hányan szólnak hozzád magyarul?” (VIII/3 adatközlő, Csíkszereda II.)

Történelem

A történelmi múlt ismeretének és a múlthoz fűződő viszonyának a megismerése fontos az emberek nemzethez való kötődésének megértése, az etnikai csoportkötődések vizsgálata során, amikor Székelyföld helyét akarjuk meghatározni a világban. Az iskolai történelemtanítás kanonikus tudást ad át a múltból (Gyáni 2015), ennek következtében pedig fennáll a berögzült narratíváknak az elsajátítása, ami az idősebb generáció identitásmintázatainak újratermeléséhez vezet(het) (László 2012). A történelmi eseményekről szóló ismeretekkel kapcsolatban az interjúalanyok egy része nagyfokú büszkeséget érez, a régmúlt idők pozitív elemeit emelte ki, mint a “székelyek központja” vagy a multikulturalizmus békessége:

“Lyukas fejűek s nem tudják, hogy Vásárhely volt a székelyek központja.” (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

“S Erdély valamikor arról volt híres, hogy nagyon sok fajta nép itt egymás mellett békében tudott élni s nem volt ilyen, hogy most magyar, román, akármilyen és most itt vagyunk...” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

Mások a történelmi eseményeket nem a berögzült narratívák mentén értelmezik, hanem pragmatikusan viszonyulnak a múlthoz: a történelem a régmúlt, nem tudnak rá hatással lenni, nem tudják megváltoztatni és a békés együttélés érdekében a jelent és a jövőt kell jobbra tenni, elfogadják azt, hogy Romániában élnek.

“Mi itt húszegynéhány évesen beszélgethetünk arról, hogy mi volt és hogy kellett volna lennie, és most mi van, de egy fecske nem csinál tavaszt, s ezt a történelmet nem fogjuk tudni megváltoztatni (...)” (I/1 adatközlő, Marosvásárhely)

“Nem tudom én próbálok hideg fejjel viszonyulni a történelemhez és ez egy ugyanolyan dátum [1920. június 4. – a szerz.], hogyha mint az összes többi és történetek események, ez történt, mi megszívtuk vagy nem szívtuk nem tudom, de valaki mindig megszívja. Szóval hogy erre én így tekintek, mivel magyar vagyok és mivel tudom, hogy mi volt persze egy kicsit negatív érzelmet kivált belőlem, de az sem azért van, mert én negatívan élem meg, hanem azért mert a nagyanyám és a dédnagyanyám mondta, hogy milyen szar volt és ez így belém sulykolódott, hogy megint az, hogy mi szegények milyen rossz sorsra jutottunk, de igazából szerintem nem.” (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

Stigmatizáció

Társadalomtudományi értelemben a stigma olyan tulajdonság, amit a többség megvetendőnek, bűnösnek, rossznak ítél, a stigmatizáció pedig olyan megbélyegzés, amelynek következménye a kirekesztés. A stigmatizált személy nem más, mint a negatív sztereotípiákkal illetett társadalmi csoport tagja (Forgács 1997). A stigmatizáció, illetve minősítés olyan kategorizáció, ahol a kategóriába való bekerülést a külső besorolás által kapja meg a stigmatizált. A stigmatizált deviáns kisebbség, akit a többség saját normái által nem tud “normálisként” azonosítani. Az efféle kategorizáció hatással van az egyénre és ezáltal annak csoportjára is, és valamilyen mértékben megváltoztatja: meggyengíti vagy megerősíti (Jenkins 2005). Az etnikai önbesorolásuk alapjaként a fiatalok stigmatizációval kapcsolatos aggályait is megfogalmazták (a stigmatizáció fokozatai a szóbeli elutasítás, diszkrimináció, bántalmazás, megsemmisítés – Heller 1966), amelyet mind a magyar, mind a román társadalom irányából tapasztaltak. Egyrészt attól tartanak, hogy ha hivatalosan is felvállalják magyarságukat a kettős állampolgárság által, akkor Romániában hátrányos megkülönböztetésben lesz részük, ugyanakkor a magyarországi társadalom részéről még mindig mélyen él bennük a 2004-es politikai diskurzus a magyar állampolgárok életének ellehetetlenítéséről, az erdélyi magyarok lerománózásáról és tömeges betelepedéséről. A kettős stigmatizáció a kisebbségi identitás erősítésének igényét támasztja alá.

A kisebbségi lét megélésének egyik indikátora a kisebbségi létért – a másságért – való stigmatizáció, jelen esetben a „lebozgorozás”, ami a magyar népi etimológia szerint “hazátlant” jelent és minden bizonnyal verbális sértést, inzultust takar. A stigmatizáltak sok esetben súlyos sérelemként élik meg a fent nevezett csúfolódó, gúnyos kifejezést. Az egyéni interjúk során a “lebozgorozást” tudatlanságnak, iskolázatlanságnak tartották, többnyire nem vettek tudomást a megbélyegzésről, véleményük szerint a tájékozottság és a két csoport közötti megfelelő kommunikáció lehet a megoldás. A fókuszcsoportos

interjúk résztvevői bár egyre inkább a történelmi Erdélyt tekintik hazájuknak, sokszor mégsem kézzel fogható ez a haza-kép. Ebben az értelemben tekinthetnének önmagukra "hazátlanként". A "bozgor" jelző valójában a létezésüket kérdőjelezi meg:

"III/3 adatközlő: Hogyne, engem le is bozgoroztak!

III/1 adatközlő: Engem is! Vagyis ezt nekem román mondta, hogy te bozgor!

III/3 adatközlő: Nekem is mondták már ezt ne aggódj."(Gyergyószentmiklós)

"Én kaptam egy üzenetet, amibe' lebozgoroztak, de a mai napig nem tudom, hogy ki írta azt az üzenetet. Egy román lebozgorozott, én csak néztem, de nem reagáltam semmit se. Az ilyenekre nem is kell reagálni." (V/5 adatközlő, Székelyudvarhely)

Az iskolai negatív diszkrimináció komoly probléma, az interjúalanyok egy része is jelezte, hogy volt része "lebozgorozásban" iskolai éve alatt.

"H: Azt mondtad, hogy "bozgorii". Kiket szoktak bozgoroknak nevezni?

VI/5 adatközlő: Hát... a románok így neveznek minket.

VI/2 adatközlő: A suliba rendszeresen így hívtak." (Csíkszereda I.)

"Inkább ahol több románok vannak. Marosvásárhelyen is nagy probléma, főleg az iskolákban, ott még ugye akkor van a tinikorszak, akkor mindenki nagyon menőnek akarja magát mutatni, s akkor megy a román-magyar harc nagyon élesen." (VI/2 adatközlő, Csíkszereda I.)

"Emlékszem azért, a licibe jártunk, olyan péntek este nem volt, hogy a románokkal ne balhézzunk össze. Csak azért mert csak..." (II/1 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

Az anyaországi stigmatizáció ("lerománózás") "erősítette a haza elvesztésének tudatát is, és jóval a sikertelen kettős állampolgársággal kapcsolatos népszavazás előtt hozzájárult a kisebbségi magyarok magáraultság-érzésének kialakulásához" (Papp Z. 2011, 76). Az egyéni interjúk során ezt a fajta stigmatizációt is a tudatlanságból és tájékozatlanságból berögzült rossz klisének titulálták az alanyok, ugyanakkor megjelent a határon túliság mint pozitív érték is. A fókuszcsoportos interjúkban résztvevő fiatalok egy csoportja számára a "magyarság" egyre inkább a kirakatösszetartozás mögött felismerhető széthúzást, a folytonos megalázás érzését hordozza magában, amitől meg kell szabadulni.

"A bunkó, nem is tudom, Debrecenbe voltunk, átugrottunk, s apám akart venni valamit, s átszóltak, hogy "Hej, kellene 600-as merdzsó?" s mondta apám, hogy nem. "Jó nektek, románoknak a Dacia is". De két ilyen paraszt, valami 1-es Golfal vagy mivel voltak. Tehát a paraszt az most is ugyanolyan paraszt, aki intelligens volt az '80-ban is tudta, mi az a székelység, s az itteni magyarság s most is tudja. Remélem, hogy ez a réteg nőtt, legalábbis idővel." (II/1 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

"Mi a küszöbön vagyunk. Én úgy érzem olyankor magamat, mintha a küszöbön lennék, se itt se ott. Én vagyok a határ, szóval vagy átlépjük, vagy..." (V/2 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Hát ez egy tipikus magyarországi hozzáállás a székelyekhez. Elítélik őket.” (VI/3 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Van egy mondás: Inkább Bukarestbe mondják rám, hogy mocskos magyar, mint sem Pesten mondják rám, hogy mocskos román.” (VI/5 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Rossz érzés, mert sokszor érzi azt az ember, hogy nem tartozik sehová se.” (VI/1 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Magyarországon még csak nem is székelynek, hanem romának néznek minket, ez... ez tényleg így van... szerintem egy ember az aminek leginkább érzi magát és amit gyakorol az életibe...” (VIII/2 adatközlő, Csíkszereda II.)

“De ez inkább azokra jellemző, akik nincsenek képben Erdéllyel, vagy akik eleve ellenségesek Trianonnal és a székelységgel.” (VII/1 adatközlő, online)

“Sajnos esetemben fajult már verekedésig a dolog :/” (VII/3 adatközlő, online)

A hátrányos megkülönböztetés a kettős elkülönbözőség forrása, a stigmatizáció csak tovább erősíti a kisebbségi létet. Ha ehhez társul még az anyaországiak részéről való “lerománózás” is, az a kategorizáció által a székely nemzeti identitás megerősödését is jelenti (Jenkins 2005).

“Ha mindenhol kiközösítenek, akkor nem tudom mit akarnak ilyen nemzetegyesüléssel.” (III/1 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

Etnikai identitás érzelmi alapja

Az etnikai identitásban alapvetően van jelen a másság és az exkluzivitás tudata, a “MI” és az “ŐK” megkülönböztetése, ami megkülönböztethetőséget is feltételez. Ha nincs vagy csekély a különbség, de számottevő a szándék vagy kényszer a különbségek megteremtésére, akkor az adott etnikum megkeresi és/vagy “legyártja”, majd megfogalmazza azokat. Az így érzékelhetővé vált egyedi kódok teremtik meg az identitás exkluzivitását és a másság tudatát. A székely identitás egyedi kódjainak egyrészt a románságtól való különbözőséget kell megmutatniuk, valamint az összmagyarságtól való megkülönböztető karakteres egyedi kódokat is ki kellett munkálni, illetve felerősíteni, és szerepet játszanak az etnikai identitás alakításában is (Bíró 1997, 156-159).

“Góbé-specifikumok”: találékonyság és furfang

“V/6 adatközlő: Meg van a székelynek a magához való esze. Nem tudom, hogy több-e mint másnak, de van.

V/3 adatközlő: Van olyan szituáció, amikor jobban feltalálja magát más népcsoporthoz képest.” (Székelyudvarhely)

“Szerintem van valami velünk született adottság, hogy ki tudjuk forgatni az embernek a szavait, hogy csak nézel s pislogsz.” (VI/3 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Van tényleg sajátossága, mert nem találékonyság, hanem olyan... nem lehet ezt így elmagyarázni. (...) Van a skótoknak, hogy fukarok s a székelyeknek ez, hogy furfangosak. Egyszerűen a székelyek furfangosak. Ez egy jelző.” (VI/4 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Igenis székelyes furfangosság, hozzáállás, maga az identitás.” (VIII/3 adatközlő, Csíkszereda II.)

“Számptalan eredetét hallottam a fogalomnak [góbéság – szerz.]. Számomra a legszimpatikusabb az ami a székelyek ravaszságával és különös modorával hozza összefüggésbe.” (VII/3 adatközlő, online)

“A székelyek mindenkivel ugyanúgy bánnak. A probléma viszont az, hogy egy székely tudja, hogy mit kell komolyan venni, és mit nem. Aki nem itt él köztünk, az nem tudja, hogy mit mire mondunk, ezért néha sértésnek is veheti.” (VII/4 adatközlő, online)

“Góbé-specifikumok”: makacsság

“Én nem tudom most a székelység így s úgy, azért a székely népet is meg lehet arról ismerni, hogy verjük a mellünköt s többek között én is ilyen vagyok, tehát le se tagadhatom. (...) A székely mint nagyfejű, makacs blábláblá.” (V/7 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Sokkal liberálisabban gondolkodnak [a magyarok – szerz.] én ezt tapasztaltam. (...) Ez bizonyos szempontból jobb, mert nem olyan makacs, önféjű. Hanem elég tanulékony, mármint fogható az új dolgokra (...) csak az, hogyha azt mondd, hogy csak az a jó s úgy a jó, ahogy én mondom, az nem biztos, hogy előre vezet.” (V/2 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Mindig a székelyé az utolsó szó.” (VI/4 adatközlő, Csíkszereda I.)

“VI/2 adatközlő: Amikor megmondja a székely, hogy nem, akkor hiába próbálsz kunyerálni, hogy mégis csak engedjél egy kicsit, nem. Ha nem az nem.

VI/1 adatközlő: S ha nincs igazuk, akkor is kitartanak mellette.” (Csíkszereda I.)

“Az jellemzi őket, hogy makacsul ragaszkodnak a hazájukhoz, a véleményükhöz és a hagyományaikhoz.” (VII/5 adatközlő, online)

“Góbé-specifikumok”: elszántság, küldetéstudat

“VI/4 adatközlő: (...) ilyen konzervatív felfogásúak, reménykednek, barátságosak. (...)

VI/5 adatközlő: És nagyon harciasak.” (Csíkszereda I.)

“S szerintem így van ez az erdélyi magyarsággal is ez a dolog, hogy hogy lehet hogy pont azért leszünk esetleg jobb emberek vagy többet érő személyiségek, mert hogy ezeket át kellett éljük és ebben nőttünk fel, hogy ez az életünk rendeltetése.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

Identitással kapcsolatos pozitív érzelmi alap

Az egyre sokrétűbb társas kapcsolatok komplex problémáinak megoldását olyan érzelmek segítik, amelyeket a szociálpszichológia kognitív érzelmeknek nevezett el. Az alapérzelmeken túlmutató büszkeség, szeretet, szerelem, büntudat, szégyen, zavar, irigység és féltékenység mind a társas kapcsolatokkal összefüggő érzelmek, amelyek a

csoporton belüli és a csoportok közötti viszonyok szabályozásában játszanak szerepet. Jól ismert viselkedés, hogy a csoporttagok minden esetben több-kevesebb mértékben túlértékelik a saját csoportjukat – minél inkább büszkék a csoporttagságukra annál inkább – ezzel szemben a másik csoportot leértékelik, mert “egy »felsőbbrendű« csoport tagsága az identitás pozitív érzését nyújtja” (Forgas 1997, 331). Mindezt a kutatásban az identitással kapcsolatban vizsgáltam, mert a kognitív érzelmek mozgósítása és az azt kifejező nyelvi aktusok megmutatják az egyénnek az érzelmet kiváltó okhoz fűződő viszonyát. Az alábbiakban a származással kapcsolatos büszkeséget kifejező mondatokból válogattam a legjellemzőbbeket:

“Egy egységes magyar nemzet, de a székelyek azok beletartoznak, s vannak még különböző népcsoportok a magyarságon belül, mégis mindig ki voltak a székelyek valamiért emelve és ennek oka van.” (I/1 adatközlő, Marosvásárhely)

“Én mint székely, úgy mutakozok, tehát, ha megkérdezik az állampolgárságomat, igen magyar vagyok, de székely! Tehát ez a »de« mindig ott van.” (I/1 adatközlő, Marosvásárhely)

“Mert úgy jön le, hogy jól van, akkor kettős állampolgár vagyok, de azért székely maradok, mert, hogy na.” (I/1 adatközlő, Marosvásárhely)

“Most már papírom is van róla, hogy... magyar vagyok. (...) Addig amíg én élek a Lászlót nem fogják románra lefordítani. Egyszer kérdezték tőlem, hogy »Asta cum se traduce?« [És ezt hogy fordítják? -a szerz.], mondom »Asta nu se traduce!« [Ezt nem fordítják! – a szerz.]. (...) Igen, nagyiméknál is úgy volt, hogy nagyimék szüleinek is románul volt, le volt fordítva, nagyiméké is úgy volt, mondom nehogy úgy merjétek hagyni, mert megüttek. J. Erzsébet és J. László fiam, nem izé...” (II/3 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

“Hát én is székelynek vallom magam s büszke is vagyok arra, hogy székely vagyok.” (III/3 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

“Én büszkeséget érzek, én magyar vagyok s azon belül még székely is vagyok és ezzel úgy érzem, hogy valamivel nem mondom, hogy több, de valamivel másabbnak érzem magamat.” (V/6 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Azért vagyok székely, mert ha én nem is, de a felmenőim sokat küzdöttek székelységük, magyarságuk megtartásáért, és azt nevelték belém, hogy büszkén viseljem a nemzetiségemet.” (VII/1 adatközlő, online)

A székelyek büszke öntudatossága egykori kiváltságaikból fakad, abból a tudatból, hogy a székely egykor szabad volt, sőt a keleti határok védelmének katonai szolgálatai miatt a 13. században a szászokéhoz hasonló előjogokat kapott (Sándor 2015). Volt olyan interjúalany, aki etnikai hovatartozásával kapcsolatban sarkos véleménnyel bírt és elhatárolódott mindennemű hátrányos megkülönböztetéstől:

“Ezt nem szabad felvenni, tehát kinek nem inge, ne vegye magára! Mindenkinél tudnia kell hova tartozik, én tudom, te es tudod, akkor miért sértődsz meg? Ha ő nem tudja, az az ő baja.” (V/7 adatközlő, Székelyudvarhely)

A származással kapcsolatos büszkeség párosulhat verbális agresszióval, a kettő együttes megjelenése éppúgy jelenthet magabiztosságot, mint annak hiányát is. Ha a büszkeség szerénységgel és erővel társul, akkor az önbecsülést erősíti. Ezekben a mondatokban nehéz felismerni a szerénységet, ugyanakkor az egyén szempontjából önbizalomnövelő hatása lehet a sikeres elrettentésnek. A saját csoport túlértékelése és a másik csoport leértékelése itt még hangsúlyosabban jelenik meg:

“Na nehogy már a magyar szarta volna a székelyt.” (VI/5 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Az autómon van SIC matrica és számomra azt jelenti hogy "Ide figyelj ne! Én innen jöttem, s ne szólj, me'...!":)) és büszke vagyok rá!” (VII/4 adatközlő, online)

“Én valószínűleg megmutatnám neki, hogy román vagyok-e vagy székely, csak az fájni fog:”) (VII/5 adatközlő, online)

A nemzetkép és a nemzeti sztereotípiák kialakulása történelmi-társadalmi feltételekhez kötött, amelyet az évszázadok során mélyen a gondolkodásba ágyazott nemzeti auto- és heterosztereotípiák alkotják, amelyeknek egyik lényeges pontja a világgal, a múlttal és a jövővel kialakított viszony. A mondatokban érdekes ellentét lappang, a székelyföldi interjúalanyaim mintegy fele az anyaországiakat “ŐK”-ként – ha nem is teljesen idegenként – kezelik, így az autosztereotípiát heterosztereotípiaként értelmezhető. E különbségteremtő csoport szerint a magyarországi magyarok nemzeti identitásukhoz való ragaszkodása alacsonyabb mértékű. Az interjúalanyokban a magyarországi magyarokról többnyire olyan negatív kép alakult ki az interjúk során, amelyek legerőteljesebb pontjai a pesszimista, megkeseredett, tehetetlen nemzetet jelölik. Ez a fajta megkülönböztetés az etnicizálás egyik eszköze.

“Nem azt mondom, hogy a magyar az nemigazán harcias nép, de na. A magyarokon azért ez egy kicsit látszik, hogy az utóbbi időben inkább sírángozott, minthogy valamit csinált volna.” (II/2 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

“Amúgy érdekesség a himnuszról, hogy a világon az összes nemzetnek a himnusza közül, mindössze három olyan himnusz van, amelyik sír Istenhez vagy valamilyen felsőbb hatalomhoz, hogy milyen rosszul járt az ő népe s ebből az egyik a magyar.” (VI/4 adatközlő, Csíkszereda I.)

„Depressziós nemzet.” (I/1 adatközlő, Marosvásárhely)

“Visszatérve arra, hogy ugye mi magyarok napról napra emlegetjük, hogy milyen szomorú és tragikus történelmünk volt meg amúgy is van egy ilyen negatív hozzáállásunk mindenhez.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

A nemzeti lét egyik igénye és ismérve az önállóság, ami többek között a területi lehatároltságban, a kulturális és nyelvi különbségekben mutatkozik meg. A történelmi Székelyföld határainak újbóli kijelölése (körbelovaglás, tűzgyújtás), a magyar nyelvű intézmények léte és érvényessége, a magyar nyelven való vallásgyakorlás szimbolikus

térfoglalás is egyben, amit az elmúlt évszázadokban többször is meg kellett tenni a székely székek átszervezése miatt. A kategorizáció pedig megerősítheti a csoport identitását (Jenkins 2005), ezért a székelyek önállóságát az interjúalanyok pozitív tulajdonságként, az autonómia törekvéseket pedig pozitív cselekedetként reprezentálták (hasonlóan az egyéni interjúk résztvevői is). A marosvásárhelyi interjún az egyik alany szerint a székelyek önállósága történelmi időkre visszavezethető és mindez – főleg a tömbben élő közösség számára – különbségtételre alkalmas tényezőként is szolgál a magyarországi magyarokkal való viszony meghatározásában. A sepsiszentgyörgyi interjúalany szerint azonban nem az anyaországiak felé kell kommunikálni az önállóság iránti igényt, hanem a többségi (román) társadalom felé. Egy másik interjúalany szerint viszont nem kellene olyan egyértelműen kezelni azt, hogy a székelyek önállóak, mert a túlzott elkülönülés negatív következményekkel is járhat.

“Tudom, hogy a székelyek egy fontos része a mi nemzetünknek, jó, hogy annak idején határvédelemre voltak betelepítve ide, és az egész történelem során végig autonóm területként ők ott éltek, szóval olyan belső közösségük van nekik, ami sokkal összetartóbb, mint a magyar nemzet és úgy gondolom, hogy tanulnunk kellene nagyon sokat tőlük, és nem ilyen kommentárokat fűzni ehhez a himnuszhoz is például, vagy egyáltalán ehhez az egész székelység kérdéshez.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

“Nem is a román államnak, hanem a román embereknek megmutatni, hogy ne, nem azért kérjük az autonómiát, s verjük a mellünket, hogy nekünk kell autonómia, mer izé vagyunk 20-an, hanem, hogy tényleg vagyunk.” (II/2 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

“Hanem ezt úgy lassanként, apránként az emberekkel meg kell értetni, hogy nem éppen úgy működik, hogy a székely autonóm, s önálló.” (II/2 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

Az elnyomásnak megélt kisebbségi lét olyan terhet rak a közösség tagjaira, hogy annak elviselését a közösség tagjai a különös szívósságuk révén viselhetik el. Ezt a már-már makacsságot az identitással kapcsolatos pozitív érzelmi alapokhoz sorolták, amelyet a megmaradásért való küzdelem fontos tényezőjének tartanak az interjúalanyok:

“H: Szívósságról ismerszik meg a székely?

III/1: Igen s küzd az életért.” (Gyergyószentmiklós)

“A székelyek mindig kemény magot alkottak Románia közepén, lehet, hogy ezért, de lehet, hogy a habitusuk miatt a mai napig sikerült megtartani nyelvüket, kultúrájukat.” (VII/1 adatközlő, online)

Identitással kapcsolatos negatív érzelmi alap

A kisebbségi helyzetből fakadó magáraultság-érzés bizonyítási kényszerként is megnyilvánulhat, ennek két irányát különböztetem meg, a külső kategorizációból fakadót – amilyenek a kívülállók tartják a székelyt (heterosztereotipizáció) – és a belülről fakadót – amilyenek saját magukat tartják (autosztereotipizáció). A csoportnyomás általi

megfelelési-bizonyítási kényszer az egyén identitását átformálhatja, és olyan megnyilvánulásokra, viselkedési formákra veheti rá, amelyeket magától nem tenne meg. Ez az egyéniségvesztéshez közel álló jelenség – az arctalan, rejtőzködő tömeg hatása az egyénre – mindennapos frusztrációhoz is vezet(het), ami szélsőséges nacionalista megnyilvánulásokban vagy drasztikus elkülönülési szándékban csúcsosodhat ki. A bizonyítási kényszer kettős, az anyaországiak felé és a román társadalom irányába is megjelenik, folyamatosan igazolniuk kell a területen való jelenlétük folytatólágosságát és a határkijelölés folyamata is állandó (ld. vélekedések az autonómiáról). A fiatalok szerint egyesekben olyan megfelelési vágy van, hogy a régi idők székely életformáját prezentálják, bár tudják, hogy a világ dinamikusan változik és azok a jellemzők, amelyek által bemutatják a székelységet, már nem tükrözik mindenben az ő mindennapjaikat.

“Van bennük egy ilyen megfelelési vágy vagy nem is tudom.” (VI/2 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Igen, de akik hallják mondjuk Budapesten vagy máshol, hogy hú ilyenek? Ilyenek a székelyek? Egy lószart! Akkor ilyenek voltak (...)” (II/2 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

A székely identitás bizonyításának (bizonygatásának) kényszerének két típusát különböztették meg a fiatalok. Az egyik a “nagy mellényes”, aki hangzatosan támogatja az autonómiát, hangosabban éneklő a székely himnusz, a közösség szimbólumainak használatát “túlzásba viszi”, szembeszegül minden más közösséggel, a másik pedig a csendesen meghúzó, hagyományokat tisztelő és azokat megtartó székely.

“Én kétféle székelyt ismerek, az egyiknek van mellénye s a másiknak nincs. Ez egy tipikus székely identitás az egyik, s a másik a csendesebbik.” (VIII/3 adatközlő, Csíkszereda II.)

“[van] aki csendesen is tudja vallani, hogy székely s van, aki meg az autóra s házra s mindenre kitézi a székely zászlót s úgy bizonyítsa, hogy székely.” (VIII/3 adatközlő, Csíkszereda II.)

“Szerintem amikor énekeljük is van aki eltúlozza, úgy ordít, hogy már nem is szép. Azon látszik, hogy csak túljátsza azt, hogy ő most mekkora székely vagy magyar.” (VIII/5 adatközlő, Csíkszereda II.)

Bár az azonos csoportba tartozók a másik csoporttal való összehasonlítás során a saját csoportot rendre felértékelik, egyes interjúalanyok a székelység irányába negatív jelzőket is megfogalmaztak: gyáva, zárkózott, széthúzó és kapzsi. A megélhetés és megmaradás zálogának nem az ünneplést és a nemzeti szimbólumok használatát tartják elsődleges tényezőnek, hanem a gazdasági megerősödést, ezt igazolja az a korábbi megállapítás is, miszerint a fiatalok számára a legnagyobb probléma a munkanélküliség. Önmagukat a kellemetlen jelzők miatt kevésbé tudják érzelmileg azonosítani a székelységgel. A “kőd

megette az agyukat” megjegyzés pedig a székelyudvarhelyiek és a csíkszeredaiak közötti nem is annyira távoli múltbeli nézeteltérésére utal.

“(…) nem tudom szerintem a székely nép most már gyáva nép. Tehát már jó régóta az.” (V/2 adatközlő, Székelyudvarhely)

“V/5 adatközlő: Kevésbé nyitottabbak az új dolgokra szerintem a székelyek. V/7 adatközlő: A köd megette az agyukat.” (Székelyudvarhely)

“Nincs itt egy épkezlab munkahely, ami visszavonaná az embereket. (...) Kézdivásárhelyen is volt egy nagy gyár (...) amit a pénzért tettek tönkre. (...) Ezek mi voltunk, akik azt mondjuk, hogy legyen összetartás, holott van aki adta a pénzt és ezért a saját jövőnk vonalát meghúztuk itt. Ezek mind-mind mi vagyunk, akik kiadják az erdőket. Hagyják, hogy vágják ki azt a sok fát, csak pénzért. És attól, hogy ünneplünk és zászlót lobogtatunk, még nem biztos, hogy megélünk.” (VIII/3 adatközlő, Csíkszereda II.)

Az érdektelenség egyetlen egyszer fordult elő a kódolás során, a kettős állampolgársággal kapcsolatban fogalmazta meg az egyik marosvásárhelyi interjúalany, gondolatai feldolgozásra kerültek a kettős állampolgárságról szóló kód elemzésénél.

Etnikai bizonytalanság

Az etnikai bizonytalanság kódcsalád kategóriái az összes fókuszcsoportos interjú során nagyon kevés alkalommal fordultak elő, ami nagyfokú identitásbeli önbizalomra és magabiztosságra utal. A hagyományokkal és az asszimilálódással összefüggő bizonytalanság két-két alkalommal került említésre.

“Vannak esetek s esetek. Szóval van, amikor nem hat meg s van amikor nagyon mehat [a székely himnusz]. De olyan eset nem volt, hogy én elkezdjem magamban dudorászni.” (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

“Aki elmegy egy EMI táborba, az mell veregetni megy oda. Mellveregetős magyar. Ez így szép s jó, s tényleg földre száll a magyar mennyország, de a magyar mennyország az mit jelent? Hogy nincs körülöttünk senki, el vagyunk szigetelve s csak magyarok vagyunk vagy mi? Ilyen sose lesz. A magyarságot nem lehet elkülöníteni a körülöttünk lévő románoktól, meg más nemzetiségektől.” (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

Voltak olyan interjúalanyok, akik bizonytalanok voltak etnikai identitásukat illetően, mind az etnikai önbesorolás, mind a hazafogalom, mind a területi hovatartozás témakörében. A bizonytalanság és tanácstalanság érzése a kisebbségi létből fakadó kétértelműség, ami folyamatosan lelki sérülést okoz az interjúalanyok elenyésző részének. Az alábbi idézetek a kisebbségi lét ambivalenciáját tükrözik (Papp Z. 2012).

“III/2 adatközlő: Te már székely-magyar vagy?

III/3 adatközlő: Mikor hogy. Attól függ.” (Gyergyószentmiklós)

“IV/1 adatközlő: Hát ugyanaz a kettő, Székelyföld meg Erdély, hát nem tudom. Székelyföld az inkább ott Csík fele van.

IV/2 adatközlő: Erdély is Székelyföldhöz tartozik.

IV/1 adatközlő: Igen, hát két hazám van nekem is.” (Csíkfalva)

“(…) ez egy különleges dolog, hogy mi itt vagyunk, itt élünk, egy külön népcsoport, igen, elég régi, hogyha azt vesszük, akkor meg nincs amiért belekössenek abba, hogy… végülis egy nép vagyunk a magyarokkal, úgyszólván… A magyarországi magyarokkal úgyszólván, mert mi is magyarok vagyunk.” (V/1 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Hát igen, mert egybe van mosódva. (…) a régi Székelyföld. (…) Magyarország is már össze van mosódva, azt se tudja eldönteni, ismerek embereket, nem tudja eldönteni, hogy most székely vagy magyar. Itt született, most kint él Pesten s nem tudja eldönteni, hogy ő most magyar vagy székely. Papíron ő magyar, de nem tudja eldönteni legbelül, nem tudja hova tartozik s az identitása elvesztődik. Így értem azt, hogy a határok elvesztődnek.” (VI/5 adatközlő, Csíkszereda I.)

Az egyik csíkszeredai interjúalany opportunistá volt az etnikai önbesorolását illetően, a nemzetiség fogalmának használata esetében egyértelműen államnemzeti elképzelése volt (ld. nationality), egyértelmű elfogadást tanúsított a romániai állam felé, ugyanakkor a magyar etnikumhoz sorolta magát.

“Én igazából vállalom azt, hogy román állampolgár vagyok, nemzetiségem igazából román, de ettől függetlenül én magyar vagyok.” (VIII/4 adatközlő, Csíkszereda II.)

Etnikai önidentifikáció

Az azonosságtudat alapját az önkategorizáció képezi, vagyis az illető az adott csoport tagjaként tekint önmagára. Ugyanakkor a nemzeti azonosságtudat része a saját csoport tagjairól és más csoportok tagjairól alkotott auto- és heterosztereotípiák. Szociálpszichológiai értelemben a „saját” nemzeti csoport számukra egy kettős mezsgyén való folytonos öngazolásként létezik, és ez hatással van az anyaországi magyarokhoz való viszonyukban is. A lenézés és megbecsülés, a becsmérlő “lerománózás” és az “igazi magyar” kettőssége, vegyes érzelmek és múltbeli, sokesetben megmagyarázhatatlan tévhitek jellemzik a székelyek és az anyaországi magyarok viszonyát.

Magyarországi társadalom részéről

Az interjúalanyok szerint a magyarországi társadalom részéről az egyik jellemző tulajdonság az ismerethiány és a rögzült rossz klisék, amelyek a negatív diszkrimináció és diskurzus kiváltó okai. Ez az állapot azonban frusztrációt, sértettséget és elhanyagoltság érzést teremt, amely hosszútávon elkülönüléshez vezet. Egyesek a történelmi ismeretek hiányosságát rótták fel a magyarországi magyaroknak:

“Legtöbb ilyen érdekes ember olyan, hogy még a saját történelmével sincsen tisztába s akkor miről beszélünk? Akár a román, vagy akár a magyarországi magyar, feltesznek egy kérdést s csak így néz, azt se tudja, miről van szó, de mégis kommentál, hogy ilyen román vagyok s olyan román vagyok.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

“Én le voltam döbbenve, hogy ők tényleg nem tudják, nem hallottak Trianonról, illetve hallottak, de nem tudták, hogy miből áll.” (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

“Én felvilágosítanám s egyszer elhívnám Erdélybe. Nézze meg milyen. Hol élünk s itt is vannak magyarok nem csak románok.” (III/3 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

Mások kicsit megengedőbbek voltak, szerintük ha valaki járt már Erdélyben az ismeri a székelyeket is, valamint megítélésük szerint sokszor nem a magyarországiak saját hibája az ismerethiány, hanem az oktatási rendszer hiányosságait és a médiát tették felelőssé a kérdésben:

“Megoszlanak a vélemények. Aki járt itt az tudja milyen s szeret is ide jönni, de aki nem tényleg azt se tudja, hogy hol van Erdély, vagy hogy mi is vagyunk, annak lehetnek esetleg kicsit negatív véleménnyel.” (III/3 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

“Attól is függ szerintem, hogy mennyire van informálva s mi által. Mert nem mindegy, hogy miket hall meg s mi után jár. Most vagy utánajár, hogy az információk mennyire hitelesek vagy pedig hallott valamit, s szóbeszéd után informálódik s aztán azt hisz el, amit akar. S mennyire edukált, ez attól is függ.” (V/7 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Sokan nem is értik a különbséget magyar és székely között. A székelyek a magyarokat a dolgokhoz való hozzáállás terén nézik le és szerintem nem is teljesen jogtalanul. A magyarok meg... aki tudja, hogy mi a székely, az nem hiszem, hogy pusztán a nemzetiség miatt lenéznék, a többi meg nem is érti, hogy mit székelyezek, há' az is magyar, nem?” (VII/1 adatközlő, online)

Az interjúalanyok személyes példákkal mutatták be azokat az eseteket, amikor a magyarországi magyarok rossz kliséivel találkoztak. A sztereotípiák mélyen beidegződtek, az élet apró dolgaira is kiterjednek, ugyanakkor a székelyek autosztereotípiáiról is árulkodnak:

“Hát, legalább most már az ásványvizet nem hozzák flakonba. Emlékszem mikor egyszer jöttek s hozták a vizet.” (II/2 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

“Nyáron voltam táborba, s mondták, hogy Romániából jöttünk s mi mondtuk, hogy Székelyföldről, Erdélyből jöttünk, de hogy az milyen város, s hogy hogy beszélünk magyarul, semmit nem tudtak, hogy van Erdély, s hogy ott magyarul beszélgetnek az emberek, meg voltak lepődve, hogy mi tudunk magyarul.” (V/5 adatközlő, Székelyudvarhely)

“De olyan torzulás van, olyan hülyeségeket tudnak képzelni! Az egyik barátnóm magyarázta, hogy Debrecenbe ment egyetemre s ki voltak a magyarországiak akadva, hogy de hát neked laptopod honnan van. S mondja hát honnan, vettem. S van internet Romániában? Szóval olyan szinten, hogy tehát... Legdurvább.” (I/4 adatközlő, Marosvásárhely)

“Kint voltunk most a klinikán, s egy fiúval beszélgettünk s szóba kerültek a pénznemek, s mi előszedtük a lejekeket s ő a forintokat, s mondta, hogy könnyebb fizetni nálunk vagy valahogy úgy jött ki, hogy mi megszoktuk a szegénységet s akkor mi el is fordultunk tőle, nem tudom, hogy alakult így. Ő Szegedről volt az a fiú s azt hitte, hogy mi ilyen kis csőrök vagyunk vagy mi.” (VIII/4 adatközlő, Csíkszereda II.)

“Így, hogy lerománoztak nem, ugyanez a sztori, hogy anyukáméknál vagyok, ugye Bandi ő magyar, motros haverok, hát "höhö s nálatok milyen pénz van"... mondom lej, "de-de akkor otthon románul beszéltek-e?", anyád! Basszus, mi az, hogy románul, mondom magyarok vagyunk, magyarnak születünk, pontosabban székelynek születünk, mondom nem mindegy a kettő.” (II/3 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

A kisebbségi lét egyik indikátora az „elnyomottság”, a „kiszolgáltatottság”, a “magáraulaltság” érzése: „ebben a kontextusban azért is csapódott le még inkább negatívan a 2004-es kettős állampolgárságról szóló népszavazás, mert a kisebbségi (erdélyi) magyarok gondolatvilágában, az anyaország ahelyett, hogy segített volna könnyebbé tenni a kisebbségi lét terheit, még inkább kiszolgáltatottá tette a többséggel szemben” (Papp Z. 2011, 74). A témáról szóló interjúrészekben megfigyelhető a bűnbakkeresés, a politikai szereplők hibáztatása és a magyarországiaknak tulajdonított szinte már naiv hiszékenység:

“S aztán főleg 2005 után itteni magyarokként szerintem nagyon sok emberben megrendült ez a dolog, hogy most akkor kik is vagyunk. Mert azelőtt is voltak olyan események, hogy itteni vendégmunkások kimentek oda, ott románok, itt pedig magyarok vagyunk.. Tehát úgy vagyunk, mint a sehonnai bitang ember. 2005 után pedig valahogy az körvonalazódott, hogy az anyaország mennyire mostoha tud lenni velünk.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

“Hát elég rosszul esik az embernek, ha maga az anyaország elutasítja őket.... Úgy jött, mintha nem kellenénk mi nekik. Sokan azt hiszik odakint, tudom, mert vannak ismerőseim, s ők elmesélik, hogy mikor hazajönnek s azt hiszik, hogy itt trógerék laknak.” (IV/1 adatközlő, Csíkfalva)

“Azt még tudod valamivel indokolni, hogy román-magyar ellentét. De ez a szomorú, hogy a székely és a magyar... Tényleg hány oldalról lehet támadni egy nemzetet? Az, hogy semmi köze az országhoz, hát testvérnemzete.” (I/4 adatközlő, Marosvásárhely)

“Szerintem Magyarország már nem érzi sajátjának vagy magáénak Erdélyt” (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

“Én annyira nem haragszok, annyira a politika volt az egész (...) A magyar néppel elhittették, hogy ha a kettős állampolgárság meglesz, akkor az állásaikat elvesztik, ez ilyen egyszerű. S ennyi. Bejönnek ezrével, Erdélybe nem marad egy magyar se, mindenki ide fog költözni. Mintha a pusztán annyira faszább lenne.” (II/1 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

“(…) aztán kétharmados többséggel bekerült a Fidesz, s hú csináljunk egy nagy kampányt, s akkor ez egy nagy kampány az erdélyi magyaroknak, s ezt kihasználta a Jobbik is, mert nagy szavazóbázis vagyunk Magyarország felé. S én nem akarom azt, hogy egy politikai kormány mondja meg nekem, hogy én magyar vagyok vagy nem vagyok magyar papíron. Én székelynek érzem magam, ahhoz nekem nem kell egy A4-es ficujka.” (VI/4 Csíkszereda I.)

Az interjúalanyok a magyarországi és a romániai társadalom részéről is minimális elfogadást tapasztaltak, sőt szerintük alig különbözik a kettő hozzáállása a kisebbségi közösséghez. Az elfogadást a székely “nyelv” elfogadásával, a szervezett kirándulások során tapasztalt egyéni vendégszeretettel és az összetartozással azonosítottak. Akadt olyan személy is, aki szerint a magyarországiaknak nagyobb figyelmet kellene

fordítaniuk a székelyekre és nem kellene magukra hagyniuk őket a kultúraőrző tevékenységükben:

“Viszont az az érdekes, hogy úgy elfogadták, hogy az a kis iroda, ahol kb. öten vannak, ott most már mindenki székelyül beszél. Mindenki már olyan akcentussal beszél, mint ő, nem ő alkalmazkodott. Tetszett nagyon nekik. Szóval ez egy érdekes viszonyulás.” (VIII/3 adatközlő, Csíkszereda II.)

“Hát én ahol voltam, ott elég vendégszeretőek voltak. Igaz, azok szervezett kirándulások voltak. De voltam 9.-ben versenyen is. S ott is elég vendégszeretőek voltak.” (III/1 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

“Ezt embere válogassa. Van akit érdekel, s akkor... hogy mondjam... úgy viszonyul az egészhez, hogy igen, ők a mi testvéreink, de viszont érdekli az is, hogy hogy élünk s mint élünk s akkor utánajár. Egyszerűen ha érdekli a dolog akkor valamilyen empátiát is érez irántunk egy magyarországi ebből a szempontból... és... hogy mondjam... egy népcsoportba vesz magával együtt.” (V/2 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Véleményem szerint a székely kultúra a magyar kultúra szerves része, amelyre nem ártana nagyobb figyelmet fordítani.” (VII/3 adatközlő, online)

A fiatalok körében alacsonyabb a magyarországi (standard) nyelvváltozat tekintélye, ez leginkább a kisebbségi léthelyzetből fakadhat, amelynek során a nyelv funkciói át- és felértékelődnek, a másság jelzőjévé és az azonosságtudat elsődleges jelölőjévé válnak (Bodó 2012). A romániai társadalom részéről sokkal nagyobb a nyelvhasználattal kapcsolatos konfliktus észlelése, mint a magyarországi társadalom részéről. Az interjúalanyok ebben az esetben leginkább a hangsúlyból, a kiejtésből és a beszédmódból adódó eltéréseket, illetve a tájszavak, valamint a román jövevényszavak használatában fellelhető különbségeket emelték ki:

“Szerintem ezt nem veszik különösebben figyelembe, hogy most székely magyar vagy nem. Kint lehet igen, mert hallatszik, de...” (V/4 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Igen, kivéve ha borvizet kérsz a boltba, akkor nem tudják mi az.” (V/6 adatközlő, Székelyudvarhely)

“VI/4 adatközlő: Kimész Magyarországra, olyan szavakat használsz ami nálunk megszokott, s ott meg nem érti meg. Azt mondja zöldpadlízán, s te azt mondd vinete.

VI/2 adatközlő: Vinetta.

VI/4 adatközlő: Akkor Vásárhelyen vinetta. Tehát akkor itt látszik meg, hogy más nyelvezetet használ egy magyar s más nyelvezetet a székely.” (Csíkszereda I.)

A magyarországi társadalom részéről túlnyomórészt negatív diszkriminációt azonosítottak, a székelyek magyarországiak általi pozitív megítélése mindössze négy alkalommal jelent meg a beszélgetésekben. Ezekben az esetekben az irántuk való érdeklődés (életmód, kultúra, történelem) és a munka területén való megbecsültség képezte a pozitív megkülönböztetés tárgyát:

“Én, aki ismerek magyarországiakat s azok pl. nyitottak az itteniekkel, s semmilyen negatív dolgot nem tudnak, sőt inkább... nagyban kutatnak s többször járnak erre.” (V/6 adatközlő, Székelyudvarhely)

A moralitás és a munkával kapcsolatos kompetencia előtérbe helyeződik az elfogadás és a pozitív diszkrimináció kapcsán. A “tud dolgozni” utal a szakértelemre, a pontosságra és a munkabíráásra, valamint annak “jutalmára” az anyagi és erkölcsi megbecsülésre. A becsületesség “tisztasága” fontos pozitív megkülönböztető jellegzetességként mutatkozik meg a magyarországi munkavállalókkal szemben:

“Sokszor hallok magyarországi munkáltatóktól, hogy a székely ember tud dolgozni és becsületes... ilyen téren megbecsülnek minket.” (VII/1 adatközlő, online)

Magyarországi társadalom felé

A nagymintás kutatások másodelemzése kimutatta, hogy a vizsgált csoport viszonyulása a magyarországi magyarok felé 2010-re közömbösebb lett, 2015-ben pedig már rokonszenvesebbnek ítélték őket. Az egyéni interjúk során a rokonszenves és a távolságtartó/közömbös viszonyulás volt megfigyelhető, nyílt elutasítás nem volt tapasztalható. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során a magyarországi magyarok megítélése a migrációs folyamatok, a haza/hazátlanság, a stigmatizáció („lerománózás”) témák mentén értelmeződik. Az előítéletekkel és a sztereotípiákkal megfogalmazott válaszok tükrözik a csoport körében általánosan elterjedt magyarországi magyar képet:

“Magyarok vagytok, de nem lesz olyan sose, hogy csak magyarok között éljél. Nekem ez a nagy dilemmám, hogy a magyarok is nagyon ilyen... oké, hogy kell az összetartás, de van egy ilyen elszigetelődés, hogy mintha a magyar nemzet az egy szentebb nemzet lenne, mint a többi.” (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

“Videót néztem Magyarországon, Budapesten, hogy Petőfit nem ismerték, úgyhogy szerintem saját magukról sem tudnak egy ilyen pontos képet kialakítani, akkor meg ilyen alapon mit mondana másról?” (I/4 adatközlő, Marosvásárhely)

“Itt az a baj, hogy a kettő egymásra van csúsztatva, mert az egy dolog, hogy Nemzeti Összetartozás Napja, de akkor miért tették pont erre a dátumra, mert ez totálisan nem erről szól és a jövőben sem erről fog szólni.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

A magyarországi társadalom nyitottsága korábban értékent jelent meg a székelyföldiek zárkózottságával szemben, a magyarországiakkal való viszonyról beszélgetve azonban ez megfordult és az éles különbségtétel eszközévé vált:

“S még azt hiszem tizenkettedikben voltam tíz napot, de hát alig bírtam, mert hát kész katasztrófa ez a nagy liberalizmus, meg minden.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

“Nem esett le? Az van, hogy Magyarországon (...) nyugatiasodnak el, felejtik el azt, hogy ők magyarok.” (VI/4 adatközlő, Csíkszereda I.)

A magyarországi magyarok általános képét csak erősítik az alábbi pozitív sztereotípiák, amelyek a székelyföldiekről reprezentálódnak:

“S aztán voltak akik megvédtek s mondták, hogy ilyen a szép magyar beszéd. Nem nyávogunk.” (V/3 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Mert régebb is beszéltek a pestiek normálisan, csak jött egy új kor és modernizáció meg minden, elcsavarta őket. (...) mutter, fater meg...” (V/3 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Hát a pesti s a budai, az a zóna. Én pl. voltam Hortobágyon s ott elég szépen beszélnek magyarul, tehát nincs az a nyávogás. S Jászberénybe ugyanígy. Táncolás van meg minden. Abszolút nem tapasztaltam ezt a nyávogást. Ez a modern magyar, mi van most.” (V/3 adatközlő, Székelyudvarhely)

A fókuszcsoporthoz tartozók során itt jelent meg hangsúlyosan a testkép szerepe az elkülönülésben. A müzli, a túró rudi, a selypítés és a nyávogás lekicsinylő szóhasználat, a magyarországiakat „táposként” azonosítják⁵⁵:

“Az édesapám régebben járt ki oda, mint vendégmunkás és tudtam, hogy hogy viszonyulnak hozzánk és a másik dolog meg az, hogy az unokatestvéreim szinte minden nyáron hazajönnek és a fiú velem egyidős, neki is van egy kisebb testvére és már nagyon rég óta táposozom őket, mert nem látom, hogy a fejébe lenne valami, mert hogy ha neki megvan a napi müzli adag s a túró rudija, akkor a világ szép és egyéb az ottaniakat, a nagy részét nem érdekli.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

“Táposok kicsit s tényleg van benne egy kicsit, hogy nyápicok, de tényleg.” (VI/6 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Nem tudom, ez most ilyen nem jó megfogalmazás, de butábbnak tartom őket, mint minket. Tényleg, most, ha csak mit tudom én Éjjel-nappal Budapesteket hozok fel példának, olyan párbeszéddek zajlanak le vagy Való Világ, a másik azt mondja, hogy életibe’ nem látott tehenet.” (VI/3 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Nyávognak, selypítenek mondjam így.” (V/2 adatközlő, Székelyudvarhely)

A semlegesnek nevezhető, békülékenynek és elfogadónak látszó álláspontokban is az egymást érő sérelmek egyensúlya áll:

“Szerintem butának néznek bennünket. Nem tudom pontosan megmagyarázni miért, csak néha ezt érzem. Viszont mi sem vagyunk jobbak, mi szívesen használjuk a tápos szót. Szóval az egyik tizenkilenc a másik egy híján húsz. De ha akarnak jól is ki tudnak jönni egymással.” (VII/2 adatközlő, online)

“Én azt se tudom mi lenne, ha Magyarország mellett lennénk. Hogy tudok valamit viszonyítani, ha nem éltem át? Nekem ez megszokott. Erdély, basztatnak, basztassanak, én kábé tehát ezzel a trianon dologgal így vagyok, hogy Magyarország része lennénk akkor se biztos, hogy a helyzetünk más lenne, persze én úgy látom, minden éremnek két oldala van s mindennek pozitív s negatív behatása van.” (I/1 adatközlő, Marosvásárhely)

“De képzeld el, hogy milyen lenne, ha Erdély újra Magyarországé lenne, meg minden nagyon szép lenne és nem lett volna a törés, és akkor mi most valamilyen szinten – mert

⁵⁵ Megjegyzendő, hogy a magyarországiakat az *Éjjel-nappal Budapest* és a *Való Világ* című műsor szereplőiről reprezentálja az interjúalany, ezáltal a magyarországi valóság részének fogja fel és nem a kereskedelmi televíziózás bevételtermelő tevékenységének.

benne van a pakliba – a tápos magyarokat nézzük, hogy mi van, lehet, hogy mi is pont ugyanolyanok lennénk.” (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

A székelyek és a magyarok közötti hasonlóságokat és különbségeket vizsgálva két eltérő megközelítést azonosíthatunk: az egyik markáns (a székelyek csak nyelvükben magyarok), a másik lazább (bár regionális, nyelvi és kulturális sajátosságaik vannak, de a magyar nemzeti közösség részei) székely/magyar csoportthatárokat jelöl meg (Veres 2014). A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során markáns mondatokkal találkoztam, amelyek a magyar identitás háttérbe szorulásáról és a székely “nemzeti” identitás előtérbe helyeződéséről tanúskodnak. Korábbi fókuszcsoporthoz tartozó kutatások szerint a vizsgált csoport „magyarországiaktól való elkülönülése majd mindegyik kategória mentén tetten érhető, és elvezet a magyarországiak „eticizálásához”, azaz a saját, a „Mi” csoportjától élesen elkülönülő „Ők” csoportjának konstituálásáig. Az anyaországiak e logika szerint „idegenként”, más „etnikumként” tételeződnek, függetlenül attól, hogy milyen (magyar) nyelvet beszélnek.” (Papp Z. 2011, 102). Mindezek alapján kitűnik, hogy a székelyek leginkább abban különböznek a magyarországiaktól, hogy „székelyek” és „kisebbségiek” s bár a magyar nemzet részének tekintik magukat, az elkülönöződés terminusai válaszaikban megjelennek:

“S ami nekem nem tetszik, az az, hogy azért mondtam, hogy egy egységes magyar nemzet van, ami nem tetszik a székely és a magyar dolgokban, hogy nem azt veszik, hogy van a magyar halmaz s abban a székely halmaz, hanem két külön halmazt vesznek, és ez nagyon idegesítő. Ugyanúgy hibásak az úgymond magyarok is, meg a székelyek is, nem tudnak néha közös nevezőre jutni, s hogyha egyiktől megkérdezed, ő ki, azt mondja székely s veri a mellét, de basszus magyarul beszél, Erdélyben lakik, oké, akkor lakhatna akár Magyarországon is, ő akkor is székely lenne. De vannak olyanok, akik ezt a falat nem tudják lerombolni, hogy persze székelyek, semmi gond, én is az vagyok, de egy székely-magyar vagyok, ahogy mondtam. S hogyha ezt a kettőt tényleg így elkülönítik, ha a két mező között nincs legalább egy kis fedőterület, akkor kezdődnek szerintem a bajok s a botrányok, s az ilyen-olyan politikai felhasználások.” (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

“Szerintem van saját kultúránk és ezt tudja mindenki, aki már járt Magyarországon, mert az látta, hogy mennyiben is tudunk különbözni egymástól. De azért rengeteg a hasonlóság is.” (VII/2 adatközlő, online)

“Akkor mondok egy jó példát. Magyarországon él, zsidónak vallja magát s magyarul beszél. Székelynek vallom magam s magyarul beszélek, ugyanaz, nem? Az egy dolog, hogy egy nyelvet beszélsz, kint Amerikában egy kínai azt mondja magáról, hogy amerikai, de attól még kínai.” (VI/4 adatközlő, Csíkszereda I.)

Az interjúalanyok körében a magyar identitáskészlet nehezen aktivizálódik, nehezebben átélhető, székely identitásuk egyre inkább képes pótolni a magyar identitásból származó elemeket és megteremteni a felborult identitás egyensúlyt. Az alábbi idézetek az önálló székely nemzet létezését tényként kezelik:

“Én a valahová tartozás érzését, érzem, hogy tartozom egy nemzethez, van egy külön nemzet.” (III/1 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

“Hát szerintem is ez egy külön réteg, a székelyek a magyaroktól el van választva.” (III/1 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

“Nem vagyok a magyarok ellen, mert nem is lehetek, mert én is magyar vagyok, de van azért egy székelység fele s ha ők is úgy fel vannak, hogy ők azok s mi mások vagyunk, akkor persze, hogy székelynek valljuk magunkat.” (III/2 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

“Igen, főleg, ha kitolnak mind a két felől. (...) Tényleg, hogyha se a magyarok nem fogadnak be se a románok, akkor mi is egy külön nemzet kell legyünk és egy külön erős székely nemzet. S akkor felvállaljuk, hogy székelyek vagyunk és akkor tényleg mindenki hagyjon békén minket.” (III/2 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

“IV/1 adatközlő: Vagy egy külön ország lennénk.

IV/3 adatközlő: Úgy igen.

IV/1 adatközlő: Mint egy kisebb ország.

IV/4 adatközlő: Úgy, mint Erdély lennénk egy másik ország?

IV/1 adatközlő: Igen, persze.” (Csíkfalva)

“H: Ha kint vagytok Magyarországon, akkor mennyire érzitek otthon magatokat ott?

VI/6 adatközlő: Semennyire.

VI/3 adatközlő: Igazából semennyire.

VI/2 adatközlő: Csak az a jó, hogy egy nyelvet beszélünk, mégiscsak magyarul tudunk egymással, de ha hazajövünk akkor...” (Csíkszereda I.)

“Ez egy fajta elidegenedést jelent az, hogy minket lerománoznak, mert miután elszakadtunk Magyarországtól azután tényleg úgy tekintenek ránk, mint románokra, ezért azt érzem, hogy tőlük nagymértékben elidegenedtünk.” (VIII/2 adatközlő, Csíkszereda II.)

“Úgy gondolom, hogy aki tényleg székelynek mondja magát, hallottam, hogy egy-egy azt mondja, hogy nem érdekel Magyarország, őket se érdekeliük mi. Hogy mi megvagyunk mi székelyek, mi is magyarul beszélünk, mi megleszünk magunkban is.” (VIII/6 adatközlő, Csíkszereda II.)

A magyarországi társadalom felé az interjúalanyok nagyobb része elutasító, amely egyrészt az elutasításból, másrészt a negatív diszkriminációból, stigmatizációból (lerománózás) fakad. A székelyföldi fiatalok hasonló módon használnak negatív jelzőket a magyarországi magyarokra, egyes interjúalanyok belátták, hogy ez a fajta megkülönböztetés az ismerethiányból és olyan rosszul berögzült klisékből ered, amelyek például Magyarországot csak Budapesttel azonosítják. A saját sztereotípiáikra való önreflexivitás fontos az elfogadás és a nyitottság felé vezető úton:

“S amúgy meg mi nagyvárosokról beszélgetünk kint, de a kisvárosokba lehet mások, zárkózottabbak, nem annyira nyitottak. De mi mindig Budapestet nézzük. Mert nem is tudunk semmit a többről.” (V/3 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Én nem tudom, nekem, amikor Magyarországról van szó, így startból Budapest ugrik be, s elfelejtem, hogy igazából nem csak abból áll.” (VIII/6 adatközlő, Csíkszereda II.)

A magyarországi társadalomtól való markáns elkülönülést mutató idézetek mellett elfogadást tükröző vélemények is elhangoztak, amelyek most nem a sérelmek egyensúlyából fakadtak. A marosvásárhelyi, a székelyudvarhelyi és az online fókuszcsoporthoz tartozók interjújuk során a magyar társadalom felé elfogadóbb hangvételi megnyilatkozások nem fogalmaztak meg éles különbségeket a magyar és a székely csoport között, együvé tartozónak tartották a kettőt:

“Szerintem a magyar nemzet egy egység, s azon belül vannak székelyek, s mit tudom én, ilyen-olyan kisebb egységek.” (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

“Én ahogy mondtam nem teszek különbséget a székely s a magyar között. Mindkettőbe meg van ugyanaz.” (V/7 adatközlő, Székelyudvarhely)

A magyarországi társadalomról pozitívan gondolkodók a vendégszeretetet emelték ki (hasonlóan az egyéni interjúknál), valamint a mások által megfogalmazott beszédstílus (“nyávogás”) ellen emelték fel szavukat:

“A magyarokat lehet becsülni a vendégszeretetükért.” (VII/4 adatközlő, online)

“Amúgy szerintem ez csak minket zavar, mert mi nem úgy beszélünk, mert minden nemzetben meg van, németnél is, románánál is, úgyhogy nem számottevő.” (V/6 adatközlő, Székelyudvarhely)

Romániai társadalom részéről

A kisebbségi létben élők mindennapi tapasztalata a román többség nyomása, amely az élet minden területén megnyilvánulhat, de leggyakrabban az anyanyelv és az államnyelv használata kapcsán mutatkozik meg. Az ebből származó – nem csak verbális – konfliktusok interjúalanyaim meghatározó emlékei, de a módszeres asszimiláció képei és a pusztaság létezésük kétségbe vonása is nehezen felejthetőek számukra.

“Én amikor Kolozsvárra kerültem, nem énekeltük az utcán a himnuszt, csak egyszerűen magyarul beszélünk és leszólított egy csapat román fiú, hogy ezen a román földön, hogy merünk magyarul beszélni. S akkor nagyon felment a pumpám s meg is magyaráztam nekik, hogy hol kezdődik a román föld.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

“Ez valami katasztrófa, hogy a másik nemzetet nem tartod annyira tiszteletben, hogy megadd neki azt az örömet, hogy fel tudja vállalni a saját identitását és az a szomorú, hogy bármilyen más nemzetiségű idejön, mondjuk egy francia, egész nap nyugodtan dúdolhatja a himnuszt, abból sosincs baj.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

A romániai magyarság legyőzöttként való (le)kezelése, a vereségre és veszteségre való emlékeztetése gyakran visszatérő sérelem:

“Szomorú meg minden, de én úgy gondolom, hogy még is ennek a napnak mégis azért van sokkal drámaibb meg sokkal tragikusabb hangulata, hogy vegyük mind elszakított erdélyi emberekkel hogy bánunk. Mert hogyha nem az lenne mint ami most itt történik és normálisan el lennének ismerve, nem lennének ezek az atrocitások a román és a magyar

nemzet között Erdély szinten, akkor teljesen másként élné meg mindenki ezt a napot, mert nem lenne annyira szomorú úgymond.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

“Mikor felállítanak egy szobrot, most pl. vegyünk a Petőfi Sándor szobrot a Mikó vár előtt, nyomban utána, miután felállították utána nem tudom hány hónappal felállították a Nicolae Balcescu szobrot. Tehát meg van ilyen, hogyha magyarok elkezdenek valamint akkor a románok is valamit, hogy a teret ők is foglalják el, hogy jelezzék, hogy Romániában élünk s nem az van, amit mi akarunk.” (III/3 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

“Hát a kommunizmus alatt Erdélyt berománosították, céllal, tehát most már a románok többségben vannak Erdélyben is.” (V/6 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Betelepíteni a románokat, s minket innen ki. Ez tudatosan el volt képzelve, nem hogy volt bajuk a magyarokkal...” (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

Az egyéni interjúk során az interjúalanyok autonómiatörekvésekkel kapcsolatos attitűdjét vizsgálva négy csoport lehetett felismerni: 1) bizakodó, támogató; 2) bizonytalan; 3) közömbös és 4) nem támogató, a többség a bizakodó és támogató csoportba tartozott. Az autonómia-törekvések el nem ismerése a székelyek létezésének tagadásaként is értelmezhető, akik nem léteznek, azoknak kollektív jogaik sincsenek:

“V/6 adatközlő: Abból a szempontból, hogy pl. a románok tagadják, hogy van ilyen, hogy székelység. Azt mondják, hogy nincs ilyen, hogy székely.

V/2 adatközlő: Akkor ilyen szempontból nincs olyan se, hogy szász.” (Székelyudvarhely)

“V/7 adatközlő: Az, hogy autonómia legyen, az ki van zárva, addig amíg Románia egységes nemzetállam, addig felejtsek el az emberek, hogy autonómia lesz itten. (...)

V/6 adatközlő: Az 1921-es békediktátumban bele van foglalva, hogy autonómiákat lehet létrehozni Romániában.

V/7 adatközlő: Amit Románia nem vesz figyelembe. S akkor?

V/6 adatközlő: Tehát az, hogy jönnek a román pártok, hogy Románia egységes nemzetállam az egységét nem bontja meg az autonómia egyáltalán.

V/5 adatközlő: Nem is azért, de a decentralizálásból nem lesz semmi, nincs ahogy legyen.

V/4 adatközlő: Sokan tévúton járnak, azt hiszik, hogy ilyen kis luxemburgi állam leszünk.” (Székelyudvarhely)

“V/6 adatközlő: A kommunizmus alatt voltak autonóm területek Romániában s most tiltják, most nem akarják elfogadni.

V/7 adatközlő: Ez az egész a románoknak kedvez, mert most is ha a munkahelyeket nézzük, a nagy posztokat mind ők töltik be.” (Székelyudvarhely)

“De mondjuk szerintem attól is függ, hogy a kommunizmusban hol és hogy élte meg a szülő a magját, mert ha magyar településen érezte meg, egyértelmű, hogy neki sokkal erősebb a nemzeti öntudata, mert a románok s Ceaușescu még jobban akarták azt, hogy elnyomják a magyarságot, s akkor ők még jobban küzdöttek.” (VI/4 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Kolozsvár, meg Marosvásárhely meg az ilyen nagyobb városokba már annyira nem, de Csíkszereda, Udvarhely a legmagyarabb lakta városok Romániába, itt aztán mindenkibe bele van nevelve a magyar nemzeti öntudat. Már a gyerek úgy jön ki genetikailag, hogy utálja a románokat.” (VI/4 adatközlő, Csíkszereda I.)

A kisebbségi lét értelmezései kapcsán a legfontosabb indikátor a többségi nyelv ismeretének hiánya és az abból adódó konfliktusok. Az interjúk során a román-magyar atrocitások egyik kiemelt helyszíneként többször is megjelent Kolozsvár. Kevés alkalommal, de az interjúalanyok nyelvhasználatból fakadó konfliktusa tettelegesséig is fajult:

“Vannak ilyen példák Kolozsváron is látod nem szólalhat meg az ember mindjárt magyarul, mer jön a román s megveri.” (III/3 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

“Egyszer mondjuk megverték a románok, (...) de én itt soha nem láttam ellentétet. (...) Bukarestből nyomják s most már Budapestről is az ellentétet, úgyhogy pont itt a találkozási pont.” (II/2 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

“V/4 adatközlő: Hát engem általánosba megverték a románok csak azért, mert magyarul beszéltem. Volt történve ilyen. 3-4-en, epe a Goga felett sétáltunk.

V/5 adatközlő: Ez Csíkba volt?

V/4 adatközlő: Igen.

V/5 adatközlő: Hogy még ott is megtörténhet.” (Székelyudvarhely)

Az államnyelv ismeretének szükségességét a román állam számonkéri a polgárain, a kisebbségben élő magyar nemzetiségűek pedig – főleg a tömbben élők – ezt nehezményezik és úgy ítélik meg, ha nem használnák anyanyelvüket, akkor nemzeti identitásuktól fosztanak meg önmagukat. A kialakult helyzet számtalan konfliktust szül és a domináns többség “zsarnokságára” utaló jelenségek alakulnak ki, legyen szó feliratokról, kórházi, jogi vagy hétköznapi kommunikációról:

“A városházán a feliratba is belekötöttek, hogy miért van először magyarul írva s aztán románul.” (V/1 adatközlő, Székelyudvarhely)

“A kórházba volt egy olyan, hogy bácsi odament a nővérhez, hogy érdeklődjön s így konkrétan megmondta neki, hogy amíg nem beszél vele románul, addig szóba se áll vele.” (V/5 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Igen! minden egyes alkalommal, amikor papírokat kell intézni, és arra is volt példa, hogy pizzarendelés közben leszidtak hogy miért nem tudok románul, és hogy képzelem hogy Romániában nem tudok románul.” (VII/4 adatközlő, online)

A fiatalok szerint a többségi állam nyelvének ismerete fontos a munkavállalás során, tudják, hogy román nyelvtudásuk hiányos és nehezen tudnak a munkaerőpiacon érvényesülni, és bár nem szívesen tennék, de hajlandóságot mutatnak a megtanulására. Egyesek kényszernek érzik, mert a hiányos román nyelvismeret vagy annak teljes hiánya már a tömbmagyar területeken is konfliktusokhoz vezet:

“Én is azt gondolom, hogy amíg itt élünk, addig muszáj tudjunk románul, legalábbis anélkül nem lehet érvényesülni románul, egy minimális elég. Mert milyen az, hogy azért vagy hátrányba, hogy nem tudsz románul s másrészt, ha anyanyelved lenne, nem lenne semmi baj.” (VI/2 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Ha valahova fennebb akarsz kerülni s nem tudod a román, akkor biztos belefogsz ütközni.” (VI/2 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Hát jó, de vedd azt, hogy elvégzem ezt a szakot, engem sehova se fognak felvenni, ha nem tudok románul.” (VI/2 adatközlő, Csíkszereda I.)

A székelyudvarhelyi interjú felmerült a román nyelv iskolai oktatásának módszertani problémája, miszerint anyanyelvként és nem idegen nyelvként oktatják a nyelvet, ezért a fiatalok nehezen tudják megtanulni és hasznosítani az ott szerzett tudást (ez a gondolatmenet a csíkfalvi interjú is előkerült, ahol a fiatalok a román érettségi és a román nyelvtudás nehézségeiről számoltak be). Ha nincs az illető olyan környezetben, ahol román anyanyelvű személyek vannak és nincs “rákényszerítve” arra, hogy használja és fejlessze idegen nyelvtudását, akkor a “használatlanság” során kikopik az amúgy is nehezen megszerzett formális tudás. Ez a tömbben élő magyar közösség egyik hátránya a többi erdélyi magyar közösséggel szemben, ugyanakkor a székelyföldi térségben kevésbé fenyeget a nyelvi asszimiláció veszélye:

“Nekem is volt olyan, hogy nem tudok románul, beleköttek, hogy hogy itt élek s nem tudok románul. S hát mondtam, hogy az életem folyamán nem volt román kapcsolatom s így nem tudtam fejleszteni, amit tudtam, azt annyira tudtam, hogy tudtam belőle érettségizni, de utána a szóbeszédben zéró. S akkor egyszer nem tudták elfogadni, nem értették.” (V/7 adatközlő, Székelyudvarhely)

Vannak olyanok, akik elfogadóbbak a román nyelvet illetően, és nyelvtudásuknak megfelelően kommunikálnak a románokkal, de akadnak olyanok is, akik nemzeti öntudatukból fakadóan makacs módon “csakazértis” magyarul beszélnek. A nyelv a terület megjelölését és a szimbolikus térfoglalást is szolgálja:

“V/5 adatközlő: Volt olyan, hogy Ditróból jöttem vissza s román volt a jegyadónő s nem akart jegyet adni, azt mondta, mert magyarul kértem, nem ad jegyet, amíg nem mondom románul addig nem ad jegyet. Így szó szerint... (...)

V/2 adatközlő: Erre van az a mondás, hogy okos enged, számár szenved. "Va rog sa-mi dati un bilet" [Kérem, adjon egy jegyet – szerz.].

V/5 adatközlő: Hát kértem románul, mert nem volt mit csináljak. Jelzem, hogy Ditróba s Remetén ott szintiszta magyarok laknak.” (Székelyudvarhely)

“VI/1 adatközlő: Sokszor van olyan, hogy azt se tudom, hogyan kell megszólalni.

VI/2 adatközlő: Hát én otthon mindig románul kezdek s aztán ha tud magyarul, akkor jó s ha nem, akkor nem. De ha kezdesz magyarul beszélni s azt mondja, hogy "ce" [mi – szerz.] jaj azt már úgy utálom.

VI/1 adatközlő: Hát én csak azért is!” (Csíkszereda I.)

A román nyelvet idegennek tartják és elhatárolódnak használatától (csak amennyire szükséges), a fiatalok egy része pedig bár a magyart anyanyelvének tartja, de Magyarországot már nem tekinti otthonának:

“Számталanszor megszólítottak már, hogy beszéljek az anyanyelvemen :)” ami szerintük a román... Illetve küldtek már haza Magyarországra is, de hát tudnivaló, hogy nem az én otthonom az.” (VII/2 adatközlő, online)

Romániai társadalom felé

A másodelemzések eredményei alapján elmondható, hogy a többség közömbösen állt a románokhoz, ugyanakkor a székelyföldi válaszadók kisebb arányban látták rokonszenvesnek a románokat a többi régióból származó válaszadókhoz képest. Az egyéni interjúkban inkább egyfajta közeledés fedezhető fel, szemben a fókuszcsoporthoz észlelt elutasítással. A fókuszcsoporthoz interjúkban a romániai társadalom felé az interjúalanyok inkább elutasítóak (36 kódolt idézet), mint elfogadók (24 kódolt idézet). A románokkal szembeni sztereotípiák a különféle interetnikus viszonyok, bélyegek és az agresszió mentén értelmeződnek. Az interjúalanyok felrötták, hogy a román közösség sok esetben tudatlan, ismerethiányban szenved az országban élő magyar nemzetiségűekkel kapcsolatban és többnyire az oktatási rendszer, valamint a média révén olyan rossz klisék rögzültek, amelyek nehezítik a két közösség közötti viszony jobbá tételét:

“Nekem Kolozsváron volt olyan erdélyi szobatársam, hogy megkérdezte apád magyar, igen, anyád magyar igen, s akkor te katonának Magyarországra mész?” (II/2 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

“Annyira el van cseszve az egész nevelés effektíven, s a tudósítások s az ilyesmi, hogy az egyszerű paraszt az Olt mentén valószínűleg nem is tudja, hogy vannak magyarok Romániában.” (II/1 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

A Mozaik 2011-es kutatás megállapításai szerint Székelyföldön a vegyes házasság elutasítása erőteljesebb, mint a többi régióban, továbbá, ha mégis történik vegyes házasság, akkor elvárt, hogy a román élettárs tanuljon meg magyarul⁵⁶. Családalapítás esetében elképzelhetetlennek tartják, hogy egy nem magyar nemzetiségűvel alapítsanak családot, ezt pedig leginkább a nyelv fontosságával indokolják. A hétköznapiokban lokálisan nincs ellentét a két nemzetiség között, ugyanakkor ki nem mondott szégyennek élik meg a családtagok, ha valaki vegyes házasságot köt vagy gyermekét a többségi állam nyelvén tanító iskolába íratja. Horváth István homogám-heterogám párválasztási arányokat taglaló csoportosítása szerint Hargita és Kovászna megye az első csoportba tartozik, ott ugyanis relatíve ritka a heterogám házasságkötés – százból kevesebb mint öt.

⁵⁶ Karády Viktor bár az 1950 előtti budapesti magyar-zsidó vegyesházasságokról ír, következtetése mégis érvényes a kisebbségi helyzetben élők számára is, miszerint „a vegyes házasságok kérdésköre mindenfajta asszimilációs folyamat egyik kulcsa, hiszen mintegy fizikailag képezi le a csoportok egymásba olvadásának, demográfiai elvegyülésének jelenségét” (Karády 1993).

Maros megye a második csoportba tartozik, ahol száz házasságkötőből több mint tíz, de kevesebb mint tizenöt köt heterogám házasságot (Horváth 2004b, 71). Az egyik csíkszeredai interjúalany markánsan elutasította a román-magyar vegyes házasság lehetőségét:

“Azért már inkább egy német feleség, mint egy román.” (VI/4 adatközlő, Csíkszereda I.)

Az elutasítás egy másik formája a többségi nyelv elsajátításának mellőzése, amely a tömbben élés esetében még lehetséges stratégia, de az államnyelv ismeretének hiánya a személyt mind lakhatás, mind munkahely szempontjából képes korlátok közé szorítani:

“Én most se tudok románul, szóval... (...) Őszinte legyek, annyira nem is akarok megtanulni románul.” (VI/1 adatközlő, Csíkszereda I.)

Az elutasítás egyes esetekben a gyűlöletet és a kirekesztést is magában hordozza és a nemzeti öntudat fokmérőjeként funkcionál:

“Egyszerűen az, hogy Udvarhelyen nem tud senki románul s ezt én tanúsítom. Egy rendőr blokk van s azzal annyi. Van 70 román család s azzal kész vége. (...) Ceaușescunak nem sikerült ide annyi román hozni, s így van meg az erős nemzeti öntudat s a román gyűlölet Udvarhelyen, s főleg itt.” (VI/4 adatközlő, Csíkszereda I.)

“IV/1 adatközlő: Annyit tudok, hogy egyre gyakrabban járnak ide a románok, minden pénteken s tudom, hogy tavalyelőtt volt húsvétba’ nagypénteken a körmenet s annyian voltak, hogy húúú, nem is tudom, honnan tudtak ennyi embert összeszedni. A rendőr is ki volt állva, hogy nehogy a magyarok valamit véletlenül... Én nem tudom honnan járnak át ide.

IV/4 adatközlő: Űljenek ott!” [Maradjanak otthon (a Regátban)! – a szerz.] (Csíkfalva)

Akadtt ugyanakkor olyan interjúalany is, aki a többségi társadalom irányába sokkal szélsőségesebben fogalmazta meg ellenszenvét:

“A másik dolog meg, ez a román kérdés; az a fájó érzés, hogy ez velünk szó szerint úgy történt, mint Wass Albertnek a Patkányok honfoglalásában, hogy jött egy nép, akit befogadtunk szolgaként, és most annyira átvette a hatalmat, hogy totál ki vagyunk semmizve. S ezt a magyar krónikák is leírták, hogy a román népet rabszolgaként hozták ide be, jó volt, mert aprópénzért mindent megcsinált, egy baj volt vele, az, hogy nagyon gyorsan szaporodott.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

A romániai társadalom felé bár az elutasítás még mindig jellemzőbb magatartás, de egyes interjúalanyoknál megfigyelhető egy bizonyos fokú elfogadás is. Egyesek a többségi nyelv ismerete mentén fogalmazták meg a román társadalom irányába történő elfogadóbb viselkedésüket és úgy értékelték, hogy nagyszüleik “asszimilációs aggodalmi” és tiltásai a szüleik esetében már nem olyan intenzív, a fiatal korosztály sokkal elfogadóbb a kérdésben, de leginkább szomszédként vagy barátként tudják elfogadni a többségi társadalom tagjait. A többségi nyelv ismerete azonban magában hordozza az “eltűnést”, azt a hamis percepciót, ami kisebbségnek vagy eltűnőnek mutatja a

kisebbséget, de valójában ez nem jelent asszimilációt, inkább pragmatikus hozzáállást (Papp Z. 2012):

“Mi vagyunk kisebbségbe, elsősorban nekünk kell megtanuljunk románul.” (V/7 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Nálunk azt mondták, hogy románul tanulni kell, tudni kell, mert itt élünk, de inkább a nagyszülő, aki azt mondja, hogy ne legyen román férjed. De a szülőknél nem vettem észre.” (VI/1 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Nekem vannak román barátaim, nagyon szeretem őket.” (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

Néhányan a kisebbségi önkontrollt vélik szükségesnek és inkább elfogadóbbnak tartják az államalkotó nemzet polgárait, mint az anyaországiakét, jobban tudnak sorsközösséget vállalni a többségi nemzet tagjaival, ugyanakkor vannak olyan magyarok, akik előítéletesek a románokkal (Bodó 2013). Egyes interjúalanyok románokkal szembeni elfogadóbb magatartása oppozícióban áll a magyarországi magyarokkal szemben mutatott magatartásukkal. Úgy ítélték meg, hogy a régióban élő románok és székelyek sokkal elfogadóbbak és összetartóbbak, mint a magyarországi magyarok és a székelyek:

“Hát velem így személy szerint nem történt olyasmi csak én így látom, hogy a székelyek jobban elfogadják a románokat, mint a magyarországiakat.” (III/1 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

“Itt a románok s a székelyek között nincsen szerintem akkora ellenségeskedés, mint a magyarok s a székelyek között. Azért jobban összetartanak itt.” (III/1 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

A romániai társadalom felé a kisebbségi létnek pozitív tulajdonságai is vannak, amelyek a kulturális többletet jelentik: több nyelv és több kultúra ismerete. „A többségi nemzetekkel kapcsolatosan kettős viszonyulás figyelhető meg: a helyzetet (többségi nyomást elfogadó), illetve az ezt nehezményező, visszautasító – utóbbi főleg tömbhelyzetben. Általánosnak mondható, hogy a kisebbségi léthelyzetet kulturális többlettel – két nyelv, két kultúra ismeretével – társítják és ezt abszolút pozitívan élik meg” (Bodó 2013, 213). A vizsgált csoport tagjai a román nyelv ismeretét előnynek tartják, megértetik magukat a többségi állam tagjaival és meg is értik azt, hogy mások mit gondolnak róluk:

“Én mondjuk rá voltam kényszerítve, hogy tudjak románul. A két nagyobbik testvérem közül egyik se tud románul. Ezért 8. végén az abszolváló nem is sikerült, nekik de viszont kicsi korom óta egy román szomszédunk volt, ő vigyázott rám és anyuka, mikor mentem óvodába, ahelyett, hogy nekem adta oda a pénzt, hogy vegyek amit akarok, odaadta a nőnek, aki hordott óvodába, s otthon elmondta, hogy hogyan kell mondjam a keksznek vagy valami s így tanultam meg románul, kicsi korom óta.” (VI/6 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Egyszer volt egy nagyon kemény. Temesvárról jöttem haza vonattal, s valami hülye román csajokat kikaptam, pont velem egy fülkébe utaztak baszki, s románul nyomták a témát, s én ottan figyeltem, hallgattam s aztán kiderült, hogy a magyarokat nem csípi. Na mondom "meee". Nem tartott sokáig a mocskolás, 5-10 percig osztották az észet s ennyi, én hallgattam s mondom az "atyaúrstenit tee".” (V/2 adatközlő, Székelyudvarhely)

A székelyföldiek kevesebbszer használják a román nyelvet, mint a tömbön kívül élő társaik, hiszen ott a románok jelentik a kisebbséget, akik többnyire értenek és valamelyest beszélnek magyarul. Akadnak olyan esetek is, amikor dacból nem beszélnek a másik nyelvén, de ennek előfordulása elenyésző, inkább alkalmazkodnak:

“Mondom, találkoztam ilyen helyzettel én is, itt az Orange-nál mentem feltölteni a kártyát. A hölgy román volt, előttem két embert kiszolgált románul, a románt románul s a magyart is románul, de a magyar románul is szólt hozzá, én következtem s elmondtam szépen magyarul amit akartam, én magyarul kommunikáltam feléje s ő románul kommunikált vissza. S megértettük egymást, végeztünk s ment mindenki a dolgára. Ennyi volt.” (V/3 adatközlő, Székelyudvarhely)

A románok felé való magatartás sokszor már a szocializáció során eldőlt, amelyet nehéz – de nem lehetetlen – megváltoztatni. Azok, akik városi környezetben nőnek fel és a románokkal való érintkezés mindennapjaik része (óvoda, iskola, játszótér) sokkal elfogadóbbak a többségi társadalommal szemben, mint azok, akik saját közösségen belül nőnek fel és kevésbé érintkeznek a többségi társadalom tagjaival:

“Szerintem az egész neveléstől függ, hogy kicsi korodtól, nem tudom nálatok hogy van, de nálunk mindig mondták, hogy a románok ilyen rosszak s olyan rosszak... S a románok meg elmondják ugyanezt rólunk, hogy ne szeresd őket, s mire elkerülsz iskolába már benned van ez, hogy lehet, hogy kedves a másik s nem rossz ember, de román, úgyszólván nem barátkozunk. Mert jön apuka, ha román férjed lesz, akkor kitagad a családból.” (VI/2 adatközlő, Csíkszereda I.)

Székelyföldiek közötti viszony

Az etnikai csoporthoz való tartozás elősegíti a csoport tagjainak önértékelését, énképük kialakítását. A másodelemzések eredményei alapján megállapítható volt, hogy a saját csoporthoz való viszony egyre rokonszenvesebbé válik, erősödik a saját csoportidentitás, az etnocentrizmus. A csoport összetartása és zártsága nehéz időszakokban – mint pl. 1920 és 1989 között – a kulturális és etnikai megmaradást szolgálta. A társakkal lenni, hozzájuk tartozni önmagában megerősítő jellegű: a hasonló (helyzetben lévő) emberek társaságát keresik. Az egy tömbben élő székelység a többségi románságtól való nyelvi elszigeteltsége volt a legfontosabb összetartó és a zártságot biztosító erő, amelyet többek között a “kihelyezéssel”, a sorkatonai szolgálattal, betelepítésekkel próbáltak megtörni. A kitaró csoportok tagjai úgy érzik, hogy képesek megőrizni az életük feletti irányítást és “hajlamuk van a sikerre” (Salovey et al. 2003, 347). Az összetartásra, a zártságra a

vizsgált korosztály – akiknek, mint már jeleztem, nem volt közvetlen élménye az 1989 előtti elnyomás – eképpen válaszolt:

“Én úgy érzem, hogy jó székelynek lenni, mert nem adjuk fel egykönnyen.” (III/1 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

“(…) de ha tényleg arról van szó, hogy székelység akkor is megmutatkozik, hogy a székelyek milyen összetartóak ilyenkor legalább... (….) ha van miért harcolni vagy összefogni akkor biztosan.” (VI/3 adatközlő, Csíkszereda I.)

“S akkor maga az, hogy az emberek mennyire összetartanak, nekik ez így egy furcsaság, a magyarországiaknak. Mert ott nincsen ez az összetartozás, ilyen mértékben.” (V/6 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Én ezt csak azért mondom, mert hegyek közt élünk s ezért vagyunk mi ilyenek.” (V/3 adatközlő, Székelyudvarhely)

A fenti válaszokból úgy tűnik, hogy a székelyek széles körű összetartása leginkább a nehéz időkben vagy helyzetekben valósul meg. Az összetartás forrásaként megjelent a származással kapcsolatos büszkeség és a területi identitás is. A válaszok gyakoriságából úgy tűnik, hogy sokak számára a bajban való összefogás fontosabb, mint a hétköznapi megvalósuló. Más hozzáállásról tanúskodnak azonban az alábbi mondatok, amelyek hiányolják a mindennapi összefogást:

“Jó, most van az az anekdota, hogy megy a két székely ellentétes irányba a sivatagban találkozhatnak. Szevasz Jóska, szevasz Feri. Merre? Arra, te? Erre. Szevasz s mennek tovább. Két román találkozik. »Ce faci, frate?«, [Mit csinálsz, testvér? – a szerz.] hát gyere menjünk együtt minden. Két román szerintem jobban összetartozik, összetart mint a magyarok.” (II/1 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

“II/2 adatközlő: Nem, a román alaptól ilyen, csordaszerűen erősebb s...”

II/1 adatközlő: Csak az a baj, hogy mi nem ilyenek vagyunk.

II/2 adatközlő: Há jó... (….) Románból is van ilyen is olyan is, meg székelyből is na!” (Sepsiszentgyörgy)

“Hát tulajdonképpen az összetartozás ráférne az itteni székelyekre is, mert már így is nagy része Németországba szedi az epret és hasonlókat, tehát ez az összetartozás jó lenne.” (VIII/3 adatközlő, Csíkszereda II.)

A veszély idején megnyilvánuló összetartást a nagymintás kérdőíves kutatások a magyar és a román nemzet oldaláról vizsgálták, a kapott adatokból nem lehetett egyértelmű következtetést levonni az etnocentrizmus mértékét illetően. Az egyéni interjúk során a politikai színtéren való széthúzást nehezményezték az interjúalanyok és aggódtak, hogy ennek hatására az összetartás hiánya a közösségben növekedhet. A székelyföldiek közötti viszony esetében a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk résztvevői az összetartást nevezték a legjellemzőbb magatartásnak. Megnyilatkozásaikból kitűnik, hogy saját csoportjukra nézve az összetartást, az egyetértést és együttérzést

kiemelkedőnek tartják, egymást kölcsönösen támogatják. Volt, aki személyes példával is szemléltette azt a pozitív tulajdonságot, amely a székely közösséget jellemzi:

“Mert itt a székelyek azért csak tudják, hogy mi az összetartozás.” (II/2 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

“Szerintem mindkettő, mert itt maradtak magukra, de akik itt vannak, azok nagyon összetartóak. Összefognak, amennyire tudnak.” (III/3 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

“volt egy felvidéki kislány, aki úgymond semmi köze nem volt a székelységhez, de egyszer idejött a Madarasi Hargitára egy szilveszterre, s hazament s azután úgy mutatkozott be az ismerőseinek, hogy ő székely. S mondták, hogy te semmiképp sem lehetsz székely, mert azok abszolút nem itt laknak, nem itt élnek. De ő mondta, hogy de akkor is annak szeretném vallani magamat, mert annyira összetartó nemzet, hogy ez irigylésre méltó és ő is szeretne ennek a közösségnek a része lenni.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

Mások azonban a csoporton belüli összetartást külsőségnek tartják, szerintük a hétköznapiakat ellentétek és viszályok jellemzik, ugyanakkor reménykednek a változásban is:

“Végül is a székely nép... az egy elég balfasz embernek lehet nevezni, élő példa, hogy falun ezek a verekedések, szüreti bálók... Magyar magyart miért írt, miért ver? Tehát semmi baj, hogy a búcsún megy az összetartás, de hazajövünk s a szenttamási a domokosival együtt hullatta a könnyeket a kék zászló alatt, de elmennek a diszkóba s... a zászló el van ejtve. Tehát ez van.” (V/7 adatközlő, Székelyudvarhely)

“S a másik az, hogy én sok olyan falusit [ismerek] – de ez kezd lassan eltűnni, lehet, hogy van valami pozitív – például én régebb azt láttam, hogy két egymás mellett levő falu mindig háborúba’ volt, hogy nem érttem, hogy miért, s ezt mostanra kezdem látni, hogy eltűnik, de azért még látom, hogy kisebb csoportok, pedig székely mind a kettő...” (VI/5 adatközlő Csíkszereda I.)

Székelyföld tradicionális társadalomképpel rendelkező terület, “a néprajzi szakirodalomban Csíkot és Gyergyót Székelyföld leginkább hagyományőrző részeként tartják számon” (Sepsiszéki Nagy 2000, 32). A hagyományőrzés szoros összefüggésben van a vallásossággal is, ezt igazolta az etnikai kulturális alapok superkód elemzése is. Az interjúalanyok nem csak a magyarországi magyarokkal szemben fogalmazták meg véleményüket, szerintük az erdélyi magyarokhoz képest ők jobban kötődnek a tradíciókhoz:

“Az erdélyi magyarok is kötődnek a tradíciókhoz, de a székelyek meg is élik azokat, valamint jobban becsülik és büszkébbek a nemzetiségükre.” (VII/3 adatközlő, online)

A negatív diszkrimináció vagy hátrányos megkülönböztetés a szociológiában ösztönös vagy tudatos kirekesztő magatartás. Az egyik interjúalany szerint az erdélyi nagyvárosokban egyes székelyföldi fiatalok etnikai hovatartozásukat eltitkolják, attól félve, hogy a nagyvárosokban élők hátrányosan megkülönböztetnék őket:

“Rengetegen mondták, főleg első évben rengeteg ilyennel találkoztam, hogy mintha szégyellnék azt, hogy ők székelyek, pedig azt ... Azzal asszociálják a székelységet, hogy ők a parasztok.” (I/1 adatközlő, Marosvásárhely)

A romániai közigazgatási rendszer 1968-as átszervezése során Hargita megye központja Csíkszereda lett, miközben Székelyudvarhely is pályázott központi címre. A versengés miatt a két város lakossága között kialakult ellentét időről-időre felbukkan a diskurzusokban, ahogyan ez a székelyudvarhelyi és a csíkszeredai interjú során is megjelent (a két város rivalizálása hosszú múltra tekint vissza):

“Mert az udvarhelyieknek más a mentalitásuk mint a csíkiaknak.” (V/7 adatközlő, Székelyudvarhely)

“VI/5 adatközlő: Összetart a székely nép, de én azért annyira nem látom, hogy összetart. Én azt látom mindig, hogy pl. Csíkszereda-Udvarhely ellentét ez egy.

VI/1 adatközlő: De ez csak szóbeszéd.

VI/4 adatközlő: Nem szóbeszéd, ott van a sírkő Udvarhelyen. Itt is jobb mint Csíkba.” (Csíkszereda I.)

A nyelvhasználat, a dialektusok és hangsúlyok esetében az interjúalanyok is különbséget tesznek a különböző székelyföldi területeken élők beszédében (ahogy korábban a székely “nyelv” használata kódnál is jeleztem):

“Hát az biztos, hogy van különbség mondjuk székely és székely között is, mert pl. a felcsíki székelyek meg a kovásznai székelyek között maga az akcentus, ahogy beszélnek meg a normák és értékek is eltérőek régióként.” (VIII/5 adatközlő, Csíkszereda II.)

A székely szűkszavúság specifikumként jelenik meg (ld. “góbé-specifikumok” superkód). „Egy-egy csoportjellemzőket mutató nemzedéknek is van sajátos nyelvhasználata, s ez leginkább szavakban, kifejezésekben ölt testet, de ugyanúgy megfigyelhetők kiejtési, nyelvtani, szövegszerkesztési (nyelvi viselkedésmódbeli) sajátosságok is” (Balázs 2016, 25). Ugyanakkor különbséget tesznek a generációk nyelvhasználatában is, az idősebb korosztály jobban őrzi az archaikus kifejezéseket, mint a fiatalabbak, akiknek nyelvhasználatát az életmód, az életstílus különbözősége, az eltérő érdeklődés, a más értékek szerinti neveltetés, a média és a digitális kommunikáció hatása is nagyban formálja. A város és a falu közötti különbség kitapintható (“elszigeteltebben élnek”), ugyanakkor a generációs nyelvhasználatból eredő konfliktus – családon belüli szégyenérzet az erős tájszólás miatt, idősebbek szóhasználatának korrigálása – nem került szóba az interjúk során:

“Hát azt a réteget, amelyik tényleg ezt végzi, így beszélget, így gondolkodik, azt maximálisan jellemzi. Aztán, hogy a fiatalság már ugye modernizálódott, s látszik a mostani fiatalokon, rajtunk, hogy nagyon sok stílusnak a beütése már meg van, akár média, akár egyéb, ezért veszít a kultúrából. De az időseken nagyon is látszik szerintem, sőt a teljes

mértékben rájuk jellemző. Főleg még azok, akik elszigeteltebben élnek.” (VIII/3 adatközlő, Csíkszereda II.)

“Mi is álltunk a vásáron, ittuk a teánkat s mellettünk az öregek beszélgettek, de olyan jó talpasian, s kérdezi a barátom, hogy te tudnál úgy beszélni, ahogy ők? Hát nem, de már nekem is feltűnik, hogy ha valaki olyan nagyon székelyül beszél.” (VIII/4 adatközlő, Csíkszereda II.)

Etnikai kultúra objektumai

Az etnikai kultúra objektumai kódcsaládba azokat a kódokat soroltam, amelyek a vizsgált társadalmi csoportban a székely identitást képesek megidézni, akár tudatosan – a meglévő tudáskészletre alapozottan – akár a tudatos önreflexió hiányában. Az előzetesen feltételezett objektumok mellett – pl. székely zászló, himnusz – a járulékos tematizációk – pl. fenyőfa, székely bicska – árnyalták a kontextust, kialakítva azt a diszkurzív környezetet, amelyben az általam kutató etnikai kultúra legfontosabb objektumai kirajzolódtak: a székely zászló, a székelykapu, a székely himnusz, a bicska és a tulipános motívum. A fókuszcsoporthoz beszélgetések résztvevői körében a székely identitás legfontosabb eleme a székely himnusz, az 1921-ben írt komolyzenei alkotás, amit a 2009. szeptember 4-i Székelyföldi Önkormányzati Nagygyűlés keretében nyilvánítottak Székelyföld himnuszává. Az idők során a magyar összetartozás szimbólumává vált, Romániában és Magyarországon a szocializmus évei alatt 1990-ig tiltott dal terjedésének nem lehetett gátat szabni, az szájról-szájra, szinte népdalként terjedt – az eredetitől némileg különböző szöveg- és dallamváltozatban – és az elnyomás elleni tiltakozás, valamint a magyar öntudat megidézője lett. Magyarországi elterjedésének és fennmaradásának nem csak az irredentizmus az oka, hanem az is, hogy a hazai társadalom érezve a benne végbemenő változásokat, az erdélyi magyarokban (“a székelyek”) vélte felfedezni az “elveszett magyar népleket”, azt a tiszta forrást, amihez visszatérhet. A vizsgált csoport számára az önidentifikáció lehetőségét biztosította 1920 és 1990 között a befelé fordulás időszakában – a közösségükhöz való tartozás egyik legfontosabb attribútumaként. Az általam vizsgált társadalmi csoportban is elsöprő többségben voltak azok, akik a székely himnuszt a Himnusz elé sorolták:

“Amikor énekeljük, akkor úgy mindenki együtt van.” (III/2 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

“Én úgy vagyok ezzel, hogy ezt az érzést nem lehet szavakba önteni. Főleg, ha az ember olyan, hogy átérzi a himnusznak az összes szavát. S olyan érzés hasít bele, hogy pár másodpercig érzi, hogy rajtad van a magyar történelem összes terhe, s mégis itt vagyunk, s mégis küzdeni kell tovább, és folytatni a harcot, úgy, ahogy lehet.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

“Egyszerűen az emberek tekintetén látszik az, hogy amikor azt kezdik énekelni, hogy „Ki tudja merre”, akkor teljesen más lelkület van, teljesen más érzéseket mozdit meg. Én nem tudom, én nagyon sokszor énekeltem, és nagyon sokszor hallgattam is már, s nekem is mindig összejön a könny a szememben, nem tudom miért, pedig én nem éltem át háborús helyzeteket sem...” (I/1 adatközlő, Marosvásárhely)

Ahhoz, hogy a székely himnusz betöltse az együvé tartozás érzését, közvetítő funkcióját, ahhoz az etnikai csoporttagságot identitásként megélőknék érzelmileg is el kell fogadniuk, át kell élniük. Adatközlőim egy része a más nemzetektől való elkülönülést társítja hozzá:

“Szerintem csak azok ismerik, akiknek bármilyen közülük is van Erdélyhez.” (VII/2 adatközlő, online)

“Én a valahová tartozás érzését érzem, hogy tartozom egy nemzethez, van egy külön nemzet.” (III/1 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

“Azt, hogy én székely vagyok s nem román.” (II/3 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

“Én őszintén mondom, a magyart nem igazán szoktam, azt sem [a románt sem – a szerz.]. Én székely vagyok, székely, a székelyeknek meg van a saját himnuszuk, s azt kell énekelni. A magyar is jó, meg az egy dolog, hogy azt is kell, mert magyar vagy, persze, hogy magyar vagy de a magyar-magyar és a székely-magyar az két külön kategória.” (II/3 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

“Most, hogy ha azt vesszük, hogy magyar himnusz, székely himnusz, román himnusz, ha végighallgatjuk mind a hármát, szerintem a székely himnusz az, amitől bizsereg a tested, a szavai miatt. Mert teljesen más értelmezése van, mint mondjuk a magyar himnusznak. Persze az is szép, nagyon szép szövege van, de ... A székely himnusznak van egy olyan kalandozása a múltba vissza...” (I/1 adatközlő, Marosvásárhely)

Többen elutasították az önálló nemzeti létre vonatkozó megjegyzéseket és kiálltak a székelyek magyarsága mellett:

“A székely himnusz is a magyar nemzetnek része, tehát ha először a magyar himnusz s aztán a székely himnusz hangzik el, ezzel nincsen semmi probléma.” (I/4 adatközlő, Marosvásárhely)

“Én büszkeséget érzek, én magyar vagyok s azon belül még székely is vagyok és ezzel úgy érzem, hogy valamivel nem mondom, hogy több, de valamivel másabbnak érzem magamat.... Jó érzés székely himnuszt hallani s énekelni.” (V/6 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Nekem olyan, mintha a magyart énekelném. Én énekelem, már amennyire tudom, de... azért a magyar közelebb áll.” (VI/2 adatközlő, Csíkszereda I.)

Egy marosvásárhelyi interjúalany egyenesen felháborodott a magyar nemzet felosztásán, illetve azon, hogy a székely közösség önálló lenne:

“Szerintem egy magyar nemzet van, s egy magyar himnusz van s az nem a székely himnusz.” (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

A székely himnusz éneklése beépült a hétköznapi életbe, már nem csak a jeles események alkalmával hangzik fel, hanem mindenhol, ahol a székely valamiféle

küzdelmet folytat. A sportversenyek tipikus – többnyire pacifikált – helyszínei a modern küzdelmeknek és Romániában a nemzetiségi küzdelmek kiemelt terepévé vált (a sport a kutatásban az etnikai kultúra objektumainak harmadik leggyakrabban előforduló kifejezése):

„Én majdnem minden héten énekelem. Igen, mert minden héten van nálunk egy teremfoci s kézilabda s mindig a meccs után eléneklik a székely játékosoknak s ugyanúgy a kézilabdába is minden román játékosnak eléneklik s tiszteletben tartják a román játékosok s ugyanúgy felállnak a székely játékosok mellé s együtt próbálják túltolni a székely himnuszt.” (VI/4 adatközlő, Csíkszereda I.)

Az egyéni interjúk során a székely zászlóról három elkülönülő vélekedést lehetett felfedezni: az első csoport szerint identitást reprezentáló és reális igény a kitűzése, a második csoport számára nem képezi az identitás szerves részét, sőt, inkább konfliktusforrásnak tartják, a harmadik csoport pedig közömbösen áll a székely zászlóhoz, számukra a magyar zászló nagyobb értékkel bír. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúkban a székely zászló huszonnégy alkalommal került megemlítésre az etnikai kultúra objektumai kapcsán, ez a második legtöbbet szóba hozott szimbólum ebben a kategóriában. A zászló jelentőségét és történetét korábban már ismerttettem, itt csak néhány, a szöveg kontextusához kapcsolódó megjegyzéssel egészítem ki. A vörös-fekete “harci” zászló a csíkszéki női népviselet alapszíneit használja, sohasem volt ebben a formában a székelyek hivatalos zászlaja, bár a közkeletű vélekedés mást tart erről – és a kutatásomban ez kap hangsúlyt. Az “új” székely zászlónak vannak történelmi előképei, mégis a 21. századi román sovinizta belpolitikának köszönheti általános ismertségét, szimbolikus jelentőségét. A kitűzött zászló – matrica, jelvény, felvarró stb. – szimbolikája nagyon erős, az általa képviselt társadalmi csoport térfoglalását, összetartozását, céljainak közös minimumát jelzi, de az államhatalommal való versengésnek, dacolásnak, a többségtől való látványos elkülönülésnek is az eszköze. Identitáshordozó és -képző szerepe nyilvánvaló, Románia esetében a nemzetállam heterogenitásának néma emlékeztetője:

“Ezzel a zászlós dologgal (...) megértem, hogy ha egy ilyen horogkeresztet raknék ki, megértem, hogy a románok fel lennének vagy akárki fel lenne háborodva arra, hogy most »hülyegyerek, üssük meg«, de basszus székely zászló, székelység, hát most Istenem, hát itt vagyunk...” (II/3 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

A zászló használatával előidézett overlapping, a román nemzeti közösséggel vívott szimbolikus küzdelem a hatalom képviselőinek vérmérsékletétől függően vált ki reakciókat, hol a törvény erejével tiltják, hol eltűrik:

“A székely zászlós incidens, hogy azt is azzal magyarázta, hogy egyértelmű, hogy valamit leplezni kellett. S mikor valami probléma van az államba, akkor így kéznél van ez a na, mit vegyünk elő, ezt az aduászt s mindig ki is használják.” (I/4 adatközlő, Marosvásárhely)

“De most egyáltalán ez a zászlós sztori, hogyha a románok nem kezdték volna, hogy a székely zászlót ne használjátok így s na vegyétek le s jobbra balra, szerintem azért nem lett volna ekkora balhé.” (II/1 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

„Azért van most így a téma felkapva, az egész a politika miatt, mert a románok most tiltják s nem akarják elismerni. Ha elfogadták volna s nem szólnának bele, ki lehetne rakni s nem volna ekkora téma. Senkit nem érdekelne. Ki lenne téve egy székely zászló, mindenki elmenne mellette. De így hogy most tiltják még azért is, direkt mindenki használja...” (V/6 adatközlő, Székelyudvarhely)

Mivel a román hatóságok 2001. decemberében megtiltották az ország területén idegen államok zászlóinak használatát – így a magyar trikolorét is – az arany-kék székely zászló valójában nem képviseli a magyar államiságot és a revizionizmus képzetét sem. A képet árnyalja, hogy Magyarország politikai rangra emelte azzal, hogy a Parlament épületére “kitűztetett”:

“Igen, megértem, hogy ha azért cirkuszolnának, hogy a piros-fekete harci zászlót tennék ki, mert akkor esetleg azon járna az eszük, hogy na ezek valamire készülnek. A székelyek valamire készülnek, hatalomátvételre Bukarestbe.” (II/2 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

Mivel a zászló szimbólumainak jelentésében nincs az anyaországi magyarság által általánosan ismert magyar jelentés, ezért lehetőséget teremt az összmagyarságtól való különbözőség hangsúlyozására. Interjúalanyaim egy része a ‘nemzet’ szót használta a különbség hangsúlyozására:

“S ez a zászlós ügy is, hol voltak? Eddig miért nem álltak ki mellettünk? Mindegy.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

“Jó érzés, hogy én is ismerem nemzetünk lobogóját. Kinézek egyből látom az uniós zászló s a román zászló mellett a székely zászló a tanácsnál, s nekem jól esik, hogy ki van téve az én zászlóm, ott ahol élek.” (VI/5 adatközlő, Csíkszereda I.)

“A zászló nemzeti jelkép, tehát mikor a székelységünket ünnepeljük, akkor a zászlónkat is ünnepeljük.” (VII/1 adatközlő, online)

A különbségek hangsúlyozásánál a hagyományokkal kapcsolatos bizonytalanság is megjelenik, ami elsősorban az 1920 és 1990 közötti román politikának tudható be. Ebben az időszakban szinte csak folklór módjára terjedhettek a jelképekre vonatkozó etnikai tudások:

“V/6 adatközlő: Most alkották meg nemrég... kétezer...

V/2 adatközlő: Mit a székely zászlót-e?

V/6 adatközlő: Igen, ezt a kéket.

V/7 adatközlő: A piros feketét az állítólag az ősi...

V/2 adatközlő: Nem úgy volt, hogy két székely zászló volt? Eggyel amivel harcba indultak... s egy a szokásos?

V/6 adatközlő: Hát nem teljesen légből kapott ez a kék se, hanem van valami történelme.

V/3 adatközlő: Hát ez egy olyan dolog, hogy tereljük el a figyelmet a...

V/6 adatközlő: Ebben a formájában ahogy most van, ezt most alkották meg nemrég, de ezzel nincs semmi gond.

V/7 adatközlő: Akartak egy szimbólumot, ami képviseli a székelységet.” (Székelyudvarhely)

“Az jobban tetszik [a piros-fekete - szerz.] s nem értem, hogy miért kellett megváltoztatni. (...) Ha már volt egy zászlónk, akkor nem értem, hogy és ha már itt nemzeti öntudattal akarunk rendelkezni, akkor nem értem, hogy miért kell ehhez új zászló. S én ezzel abszolút nem tudok azonosulni.” (VI/4 adatközlő, Csíkszereda I.)

Az etnikai kultúra harmadik legfontosabb objektuma a sport, messze megelőzve például a magyar trikólórt. Az első látásra meglepő tény mögött azonban nagyon fontos társadalmi összefüggések fedezhetők fel, amelyek felidézéséhez Hadas Miklós: A modern férfi születése című monográfiáját veszem segítségül (Hadas 2003). A modern társadalmak – különösen az európaiak – a nyilvánvaló és nyílt erőszakot az államhatalom végrehajtó rendszerébe delegálják, tehát az erőszak állami monopóliummá vált. A társadalmi küzdelmek – gazdasági, ideológia, jogi stb. – színterei is intézményesítettek, jogilag, erkölcsileg, etikailag szabályozottak és ezáltal (is) legitimek, azonban nem mindig jutnak nyugvópontra és a konfrontáció folyamatos (ld. katalán-spanyol konfliktus). A célokért való szimbolikus küzdelem átkerült más olyan társadalmi intézményekbe, ami legitim kollektív azonosulási lehetőséget ad olyan helyzetekben vagy állapotokban is, ahol és amikor kitűzött célért nem lehet legitim módon harcolni, mint diktatúrákban vagy más jogon kívüli esetekben. Mivel Románia alkotmányosan is nemzetállamként definiálta önmagát, az országban élő más nemzeti népcsoportok nemzeti érdekeit érvényesítő képességük korlátozott, más módon kell megmutatniuk magukat. Erre kiválóan alkalmasak a nagy tömegeket megmozgató csapatsportok, a futball, a kézilabda és a székelyek esetében a jégkorong. A sportküzdelmek esetében a társadalmi kockázat és az erőszak minimálisra csökken, a mérkőzés azonban kitapintható ideológiai tartalmak mentén szimbolikus küzdelemmé válik. Az intézményes keretek között, egyenlő feltételekkel zajló mérkőzésen az “ellenség” inkább ellenfél, jól körülhatárolható. A szurkolók olyan széles merítésű társadalmi csoport, akik így teszik nyilvánvalóvá, hogy léteznek. Céljuk az “elnyomott és alárendelt” helyzetük megváltoztatása, győzelem az “elnyomó” felett, jelen esetben leggyakrabban a nyelvhasználatért és az önállóságukért állnak ki. Hadas szavait idézve, “a szurkoló (...) nem egyszerű nézőként, hanem a küzdelem virtuális és potenciális résztvevőjeként

azonosul a csapat által hordozott kollektív jelentéstartalmakkal”, és a két csapat mérkőzése e jelentéstartalmak szembekerülése is (Hadas 2003, 206). A csapat által hordozott jelentéstartalom itt a szurkoló – széles értelemben véve a szót – által definiált: a székelyek és Székelyföld nemzeti küzdelmének “katonái”, beleértve az idegen légiósokat is:

“Csíkszeredában a hoki az kultusz...” (I/1 adatközlő, Marosvásárhely)

Az ideologikus célokért folytatott szimbolikus küzdelmek egyik nagy visszhangot kiváltó esete, amikor a román jégkorong válogatott magyar játékosai a csíkszeredai Románia - Magyarország mérkőzésen a román állami himnusz helyett a magyart énekelték (a 24 fős válogatott keretből 22 magyar, egy honosított ukrán, és egy román nemzetiségű volt). A mérkőzést a román válogatott nyerte, ezután mindkét válogatott elénekelte a nézők soraiból spontán feltörő székely himnuszt. Így valójában magyar - székely küzdelemmé egyszerűsödött a mérkőzés, ahol a székelyek presztízscsatát vívtak a “táposokkal”, tovább erősítve a székely nemzeti érzést és fölényt:

“A román válogatottba játszó (...) játékosok (...) a román himnusz alatt hallgattak, s a magyar himnuszt s a székely himnuszt énekelték, ez volt a nagy megjegyzés s cirkusz a románoknál.” (II/1 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

“Hát de állj meg, ő azért román színekben élsportoló mert... Mert székely színekben nem tud élsportoló lenni.” (II/1 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

A román társadalom felé való elutasítás és nemzeti büszkeség tartja a kollektív emlékezetben az alábbi esetet:

“Apámnak volt Kolozsváron még egy haverja, akit hívtak, nagy olimpiai vívó volt, most már nem is tudom '72-ben ha jól tudom Münchenbe, s azt mondta Péter, Habala Péter így hívták, mondták, hogy Petru Habalau, csak így viszünk s akkor mondta, hogy "anyátok". Mert hát azért mindennek van ám határa.” (II/2 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

A nacionalista küzdelmek a stadionokban is folynak, többnyire ugyanazokkal a szimbolikus eszközökkel:

“Ha elmész már Kolozsvárra a Cluj és CFR szurkolók is lebozgoroznak, mert azt mondják, hogy te vagy a hazátlan... mert Romániát nem Erdélyhez csatolták, hanem Erdélyt Romániához. Ők hamarabb itt voltak, ezt állítják. (VI/4 adatközlő, Csíkszereda I.)”

A polgárosodás küszöbén álló Magyarország legfontosabb modern kori forradalma és szabadságharca az 1848-1849-es volt. A polgári szabadságjogokért és az önállóságért folyó küzdelemben Erdélynek és azon belül a történelmi székeknek kiemelkedő szerepük volt, ezért március 15-re való emlékezés különös hangsúlyt kapott 1920 után. Mivel a magyar nacionalista emlékezetpolitika egy rövid időszaktól eltekintve (1940-1944) nem volt, nem lehetett hatással a romániai magyarokra, nem tanulhatták, de nem is oktathatták,

a kollektív emlékezetbe leginkább a környezetükben élő történetek, legendák, anekdoták épültek be. Ezek azon túl, hogy a kulturális emlékezetet torzítják, nem adnak megfelelő hangsúlyt az Erdélyen kívüli történelmi eseményeknek. Március 15-e beépült a kulturális emlékezetbe, a nemzeti ünnepek sorába emelkedett:

“Március 15-ét azt mindig. (...) Hát tulajdonképpen székely ruhába felöltözve szavalás van.” (IV/2 adatközlő, Csíkfalva)

“Szerintem egy ünnep akkor lesz igazán közismert és elterjedt, ha a többség tudja róla, hogy az megélt egy bizonyos kort. Mint a március 15.” (VIII/3 adatközlő, Csíkszereda II.)

A nemzeti ünnep a románokkal való szembenállás, az elkülönülés eszközét is megtestesíti:

“Szóval én úgy gondolom, hogy ez az egész témában igazat adok nektek, hogy néha vannak olyan pillanatok, amikor a magyarok kicsit úgy érzik, hogy felsőbbrendűbbek mint a románok, de hogyha történelmileg ezt az egészet visszavezetjük, akkor a miértekre megkapjuk a választ, hogy ez miért van így és március 15-kor lehet megfigyelni ezeket az összetűzéseket jobban.” (I/1 adatközlő, Marosvásárhely)

Az alábbi idézet jól mutatja azt a fajta különbségtevő gondolkodást, amely már többször is hangsúlyosnak mutatkozott. A különbségek között “mindkét etnikumnak” vannak közös történelmi gyökerei:

“V/5 adatközlő: De azért vannak közös elemek is, ilyen pl. a március 15. az itt is meg ott is ugyanaz.

V/6 adatközlő: Hát igen, ez történelem, ez közös.” (Székelyudvarhely)

Az egyéni interjúk során a magyar nemzet szimbólumai közül a magyar zászlót, a magyar koronát, magyar címet, a magyar himnuszt és a kokárdát említik az interjúalanyok. A fókuszcsoportos interjúk elemzése során magyar himnuszra és a zászlóra vonatkozó szövegelemeket együtt mutatom be, mert egyrészt a magyar államiság alapvető szimbólumai, másrészt az összmagyarság legfontosabb közös elemei. Joggal feltételezhetjük, hogy a 19. század során közmegegyezéssel – nem hivatalosan, mert az osztrák császári himnuszt volt – himnusszá vált költemény általánosan elfogadott a magyarság körében, még akkor is, ha – mint a székelyek – hetven évig el voltak tiltva tőle. Az összetartozás objektumaiként reprezentálódnak ezek a szimbólumok vagy sem, erre kerestem a választ:

“Pont azon gondolkodtam, hogy hogy kezdődik a magyar himnuszt, mert a székely egyből eszembe jutott, a magyar nem. Ez, ha szégyen, ha nem, nem jutott eszembe hogy kezdődik a magyar himnuszt.” (I/1 adatközlő, Marosvásárhely)

“Nem tudom esetleg a csángóknál lehet, vagyis ott a Gyimesekbe a moldvaiaknál ha ők éneklük a magyar himnuszt vagy a székely himnuszt, inkább a magyart szokták, azok lehet, hogy nekik többet számít mert ők.. de itt nálunk nem, vagyis, hogy többségben vagyunk...” (II/1 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

Az idézetekből látszik, hogy Kölcsey Himnusza ismert az összmagyarságot reprezentáló közös szimbólumként a székelyek körében, de a székelyek himnusza közelebb áll hozzájuk, amely ugyanúgy közmegegyezéssel vált “hivatalossá” a történelmi székeken, mint a történelmi Magyarország többi részén Kölcsey költeménye. A történelmi hűséghez hozzátartozik, hogy a Monarchia éveiben a császári himnusz volt a hivatalos, 1920 után válhatott volna jogszabályban rögzített hivatalos állami jelképpé a Himnusz, de ekkor már a Romániához csatolt területeken mindkettő tiltott volt. A magyar állampolgársági eskü kapcsán jegyezte meg egy interjúalany:

“Jó, nagyon vagány volt. Amikor énekeltük a magyar himnuszt... közösen...” (IV/1 adatközlő, Csíkfalva)

A román állampolgárságú magyar nemzetiségű sportolók győzelméről beszélgetve hangzott el a kijelentés, ami megmutatta a román államisággal való szembenállást is:

“De ha ne adj Isten nyersz, ilyen mondjuk volt egyszer a történelemben, hogy nyersz, nem mindegy, hogy magyar himnuszt húznak vagy román. Nekem nem lenne mindegy.” (II/2 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

Ahogy a himnusz, úgy a nemzeti trikolór is a 19. század során vált a magyarság általánosan elfogadott szimbólumává. Az 1848. március 15-i pesti forradalom jelképe a kokárda, és már az áprilisi törvényekben hivatalos rangra emelték a nemzeti trikolórt. A magyar államiság és az 1848-49-es forradalom meghatározó jelképe – a székely zászlóval ellentétben – nem keltett különösebb visszhangot az interjúalanyokban:

“Hát de most miért, a magyar zászlót vagy a székely zászlót most kitűzni mint magánember (...) olyan zászlót tűzöl ki, amit akarsz.” (II/1 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

Az etnikai kultúra objektumaihoz tartozik még a székely vicc, a góbéság értelmezése, a székely kapu, a népviselet, a hegyekkel tűzdelt táj, a jellegzetes étek és a népmese. Mivel ezek ritkán kerültek megemlítésre, csak a legjellegzetesebb szövegrészeket emelem ki:

“Tatám mondta nekem ezt mindig. Szerintem egyértelműen létezik, olyan humorral és gondolkodásmóddal rendelkezünk, amit senki más nem ért. :)))” (VII/2 adatközlő, online)

“A góbéság a székely furfang, humorérzék és találékonyság ötvözete egy kis pimaszsággal fűszerezve. Az igaz, hogy ezt a humort a magyarok nem értik, de a székely sem a magyar iróniát :P” (VII/5 adatközlő, online)

A székely kapu kiemelt fontossággal bírt az interjúalanyok számára, amely képes identitáserősítő tényezőként is funkcionálni:

“Tatám csinálja. (nevet) (...) Szerintem az is valamilyen szinten mutatja, hogy székelyek vagyunk, vagy szimbólum.” (IV/4 adatközlő, Csíkfalva)

“Hát (...) jó érzés látni, amikor elmentél mellette s láttad, hogy büszke lehetsz arra, hogy székely vagy”. (IV/1 adatközlő, Csíkfalva)

Az objektumok túlnyomó többsége a magyarságtól való nemzeti elkülönülést hangsúlyozza, de találunk kevésbé etnocentrikus kijelentéseket is:

“Vannak székely népdalok, székely faragás, ez mind egy külön kultúrához tartozik.” (V/6 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Van saját, külön kultúránk, saját hagyományaink, saját népzene, néptáncaink. Lehet a magyar kultúra részeként tekinteni ezekre a dolgokra, de azonossá tenni a magyar kultúrával szerintem nem helyes...” (VII/4 adatközlő, online)

“Hát szerintem ezzel különböztetik meg magukat a népcsoportok egy nemzeten belül. Szóval ez normális.” (V/3 adatközlő, Székelyudvarhely)

“VI/5 adatközlő: Hát de nézd meg, népviseletbe is különbözik a székely.

Magyarországon látsz-e székely ruhát?

VI/6 adatközlő: Nem.

VI/5 adatközlő: Itt látsz-e székely ruhát?

VI/6 adatközlő: Itt látok székely ruhát.

VI/5 adatközlő: Na ezt mondom, ez egy nemzet! Ez olyan, mint a katalánok.”

(Csíkszereda I.)

Ugyanakkor volt olyan is, aki a hegyekkel tűzdelt hargitai tájért vállalja az általa nem preferált román nyelv használatát is:

“Nekem óriási megkönnyebbülés volt, hogy nem kellett semmilyen formában használnom a román nyelvet. De a hegyeket, az embereket sehogy sem tudja ez pótolni, inkább megküzdök a románnyal.” (VII/2 adatközlő, online)

Az interjúalanyok között voltak olyanok, akik elismerték az elkülönültség lehetőségét, de nem látták élesnek a különbségeket:

“A székely is egy nyelvjárás, különbözik a népviselet, a zene, a tánc, talán még a népmesék is, de mindez képes integrálódni a magyar kultúrába, mint gyűjtőfogalomba.” (VII/1 adatközlő, online)

“A hagyományaink, népviseletünk, nyelvhasználatunk, az, hogy őrizzük és ragaszkodunk a hagyományainkhoz, amelyek régebb lehet a magyar ember hagyományai is voltak.” (VII/2 adatközlő, online)

A többségi (romániai) kultúra objektumai

A másodelemzésből kiderült, hogy a vizsgált célcsoport nem feltétlenül elutasító Romániával szemben, sőt, bizonyos esetekben elfogadóbb Románia erdélyi részeivel, mint akár Magyarországgal kapcsolatban, ezért a tematikák között szerepelt a fókuszcsoporthoz tartozó interjúkon. A beszélgetések leginkább a román államiság jelképeit, az 1989-ben megdöntött elnyomó diktatúra vezetőjét, a trianoni békediktátumot Románia részéről megalapozó és be nem tartott gyulafehérvári nyilatkozatot, valamint a fasiszta

szellemiségű Noua Dreapta (Új Jobboldal) szervezetet érintette. Nem esett szó a politikai kultúrán kívüli kulturális objektumokról: a szokásokról, a népviseletről, népzénéről stb., ami a románságot mint etnikumot különbözteti meg a székelyektől. Oszloptársadalmak esetén a két csoport egymás mellett élése érintkezés nélkül vagy csak kevés, a legszükségesebb, elkerülhetetlen érintkezéssel zajlik. Az egy tömbben élő székelyek a románságról, mint meghatározó politikai csoportról beszéltek, más nem foglalkoztatta őket. Ennek oka a lokális-országos rátekintés különbségéből adódik, országos szinten számukra a románsággal kapcsolatban leginkább a román politika és államiság létezik, lokálisan pedig a vizsgált célcsoport a legkevésbé együttműködő kapcsolatként jellemzi a románsággal való viszonyt. A kódolás során a román himnusz 11 alkalommal, a román zászló 5 alkalommal és a december 1-i események 4 alkalommal kerültek megemléítésre. Az interjúalanyaim többnyire a kellemetlen iskolai élményeiket osztották meg a beszélgetések során:

“Nekem az jut eszembe a román himnuszról, ez az 1-4-es sztori, hogy kellett énekeljünk, minden nap, amikor bejött a tanárnő, kellett jelentenünk s utána kellett énekelni.” (I/1 adatközlő, Marosvásárhely) [elemi iskolai 1-4. osztályos történet – a szerz.]

“(…) anno évzáráson nekünk az iskolában azt el kellett énekelni, persze magyar himnusz nem volt, holott voltak magyar osztályok is, na mindegy. De akkor is fel kellett állni, s én nem szeretem szarul érezni magam, hát most mi van, azok is itt élnek, van himnuszuk, hát énekeljék, hát most mi van? Nem szoktam énekelni, de attól még a dallama tetszik. Persze nem hat meg, de nem azt érzem, hogy fúj román himnusz, fúj ezt ne énekeljük, ezt ne is halljam.” (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

“Na ne félj, mert mi nem énekeltük.” (I/3 adatközlő, Marosvásárhely)

“Hát nagyon erős önkontroll kell, hogy valamennyire az ember tudja tolerálni. Egyrészt azért, mert hogy bánnak itt velünk, hogy viszonyulnak a mi himnuszunkhoz, a másik dolog meg az, hogy egy olyan nemzetnek a himnusza, aminek a történelme egy bazi nagy csúsztatáson alapul, szóval ha megnézed, akkor nagyon sok érdekességet találsz benne, annyira elmenve lassan, hogy már Krisztus is román lesz. Szóval hiteltelennek tartom ezt, amit ők megfogalmaznak a himnuszban.” (I/2 adatközlő, Marosvásárhely)

“Én életemben legtöbbször a románt énekeltem el, ami elég szomorú, de nálunk minden iskolai ünnepélyen s mindenhol a románt kellett énekelni.” (VI/2 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Itt van szembe egy blokk, s az az érdekes, hogy volt ott székely zászló, román zászló s magyar zászló egy időben, már valami kapcsán ki volt a három tűzve. Érdekes volt.” (VIII/6 adatközlő, Csíkszereda II.)

“Ugyanígy a románokkal is, van olyan helység, egyéb nincsen minden egyes póznára fel van téve a román zászló s a házakon is, ez személy kérdése s térség kérdése, ki hogy hangoztatja vagy egyáltalán hangoztatja-e, hogy ő milyen nemzetiségű.” (VIII/3 adatközlő, Csíkszereda II.)

Az elhangzott idézetekből jól kivehető, hogy a román állam területén egy tömbben élő székelység a román államiság jelképeinek használatát elnyomásaként éli meg, számukra a

felettük aratott győzelem szimbólumai és nehezen viselik, hogy erre a legváltozatosabb helyzetekben emlékeztetik őket. Tulajdonképpen a mindennapi frusztráció forrása, aminek lehet általános következménye a túlhangsúlyozott etnocentrizmus, vagy a nacionalizmus. Románia Erdéllyel való egyesülését kimondó 1918. december 1-i gyulafehérvári nyilatkozat (Declarația de la Alba Iulia) kapcsán is a “Mi” és az “Ők” éles különválasztása tapasztalható:

“Erdély csatlakozott Romániához vagy valami ilyesmi.” (III/1 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

“Pont december 1. alkalmából volt, hogy a 3 zászló [román, magyar, székely – a szerz.] egymás alá került. (VIII/6 adatközlő, Csíkszereda II.)

“Jaj december 1. az a románok ünnepe!” (III/2 adatközlő, Gyergyószentmiklós)

A Ceaușescu-diktatúrát is átértékeli az emlékezet, a különböző nemzetiségű emberek közös szenvedése a kollektív emlékezetben elnyomja az etnikai problémákat és a rendszerváltást követő politikai elite tolja át:

“Ugyanúgy, ahogy meg van ez a román-magyar vita, ugyanúgy meg van a cigány-román, cigány-magyar vita is. Azt is abszolút feleslegesnek tartom, mert egyik nemzet sajnos kiváltotta a másiktól, és ez az igazság. Ahogy mondtátok az elején is, hogy mindenki hibás, hát ez pont így van, mert amikor valaki tenne egy előrelépést a másik iránt, akkor a másik eleinte engedi, aztán húzd meg-engedd meg, s akkor persze, hogy valamin folyamatosan fennakadnak. S igazából az, hogy a magyarság így el lett nyomva, ez a kommunizmus után még inkább kiéleződött, mert a kommunizmusban, Ceaușescu idejében nem volt baj, s vita, hogy magyarok vannak. Tehát ugyanúgy, mint a román állampolgár ugyanannyi lisztet kapott, s ugyanannyi cukrot kapott, s ugyanannyi földet vettek el. Tehát ilyen szempontból nem volt baj, csak utána aztán egyes nagyfejeknek nem tetszett, hogy mi a helyzet s egyre inkább ki akarják... nem is tudom, mit akarnak, őszintén.” (I/1 adatközlő, Marosvásárhely)

“Itt inkább Erdélyben azokkal több baj van, mint akik kint vannak a régi Romániába úgymond. Moldvában vagy Havasalföldön. S persze akik nincsenek félretájékozotva ezektől az új jobboldali párttól. Noua Dreaptă ⁵⁷, azokat imádom.” (II/1 adatközlő, Sepsiszentgyörgy)

Az interjúalanyaim nagy részének nem lehet közvetlen élménye a Ceaușescu-féle kommunista-nacionalista diktatúráról, annak természetéről, az elnyomás akkori formáiról, ha mégis, azt kisgyermekként élték át. Ilyen gyermekkori élmény leginkább a himnusz éneklés vagy az iskolai ünnepek voltak.

⁵⁷ A Noua Dreaptă (Új Jobboldal) szélsőjobboldali sovinszta és fasiszta szervezet 2001-ben alakult, a Codreanu-féle Vasgárda utódjaként tekint önmagára.

Életmódváltás, késztetés (jövőkép)

A fiatalok jövőképe, mint téma nem szerepelt a vezérfonalban, de előkerült a beszélgetések során, ezért fontosnak tartom röviden tárgyalni a témát. A fiatalokat leginkább sújtó probléma a munkanélküliség, amelyet a tanulás, tudásfelhalmozás, szakmaszerzés lehetőségével igyekeznek csökkenteni. Jövőterveikben szerepel a migráció, hol továbbtanulás, hol időszakos munkavállalás formájában, kevés esetben letelepedési szándékkal (ezt igazolják a korábbi kérdőíves felmérések is). Mint korábban is jeleztem, 1989 után a migráció már nem elsősorban politikai és etnikai vonatkozású, hanem inkább gazdasági okok miatt történik, ezt jelzi az is, hogy a román érettségi problémája és a román nyelvtudás hiánya csak egy-egy alkalommal jelent meg a beszélgetések során:

“IV/1 adatközlő: Hát pl. nem lenne kötelező tudni a románt, nem kellene ilyenből érettségizni.

IV/2 adatközlő: Szerintem úgyis kéne érettségizni románból.

IV/1 adatközlő: Nem, hát ha külön ország lenne, akkor nem kéne... S ahogy felnőttünk s amilyen nyelvet beszélünk, azt... pl. az egész országunkra az lenne a jellemző.” (Csíkfalva)

“H: Azok, akik külföldön szeretnének dolgozni és boldogulni, mi tartana titeket itthon?

VIII/2 adatközlő: Jó munkahely. (...) S lehetne magyarul beszélni, nem úgy mint románul, mert ez idegen nyelv. (Csíkszereda II.)”

A külföldi munkavállalás a legtöbb esetben gazdasági jellegű, a fiatalok a munkanélküliséget tartják az egyik legnagyobb problémának, valamint az alacsony béreket:

“Én egy hónapot dolgoztam kint külföldön s sokkal több pénzt kerestem, mint három hónap alatt itthon.” (VIII/1 adatközlő, Csíkszereda II.)

“Aki már kiköltözött s kint van 10 éve, elmegy Németországba, van egy 3-4000 eurós fizetése, most már biztos nem fog ide visszajönni 500 euróért.” (VIII/6 adatközlő, Csíkszereda II.)

“Ez nem negatív, sötét látásmód, hanem tény. Mert nincs olyan munkahely, hogy itthon maradjanak a fiatalok. Hanem kivándorolnak. Ez nem csak a mi hibánk, hanem a felső vezetés hibája, hogy nincs munkahely.” (VI/5 adatközlő, Csíkszereda I.)

“Itt nincs lehetőség megélni, még egy blokklakást se lehet venni mostani fiatalnak.” (VIII/3 adatközlő, Csíkszereda II.)

Az egyetemet végzett korosztály esetében a munkavállalási célú migrációs szándék alacsony, a külföldi munkavállalás leginkább mint az otthoni karrierépítés egy állomása jelenik meg (Csata és mtsai 2009). Ez a tendencia az általam végzett fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során is megjelent:

“Ha lenne több lehetőség itthon, akkor maradnának a fiatalok. Több munka...” (VIII/5 adatközlő, Csíkszereda II.)

“Én kimennék, de nem dolgozni, hanem esetleg így szakmai gyakorlatként vagy önkéntesnek valahova, hogy megtanuljak jól angolul s szeretném fejleszteni itthon a román nyelvtudásomat, mert szerintem ha itthon tudsz angolul és románul akkor nyert ügyed van, tudsz jó munkahelyet találni. Úgyhogy én itthon maradnék mindenképp.” (VIII/6 adatközlő, Csíkszereda II.)

“A szakmai gyakorlatot külföldön én is szívesen bevállalnám.” (VIII/3 adatközlő, Csíkszereda II.)

A végleges kitelepedéssel szemben a 90-es évek kisebbségi diskurzusának nyomai, a megmaradás-diskurzus bukkan elő újra, a fiatalok egy része úgy gondolta, hogy ha külföldre megy dolgozni, élni, akkor a saját közössége vesztét okozza ezáltal:

“VI/4 adatközlő: Kimegy valaki svédbe, székelynek vallja magát, jó oké, de itthon mi lesz?

VI/1 adatközlő: Hogy-hogy itthon mi lesz?

VI/4 adatközlő: Hát én arról beszélek, hogy ő kimegy, mind tarthassa magát székelynek, ha kimegy négy fiatal, az a négy fiatal itthon családalapításon is gondolkozhatna, s ha kint kap egy jó munkahelyet, ő minek jöjjön haza itthon ebbe a....

VI/1 adatközlő: Hát de ott is családot alapít s székely.

VI/4 adatközlő: Európa hátsó udvarába' mit csináljon itt? (...) Ha mind elmennek, akkor nem lesz aki fenntartsa itt a nemzetet, én erről beszélek.

VI/2 adatközlő: Dehogynem, nem fog kihalni a székelység.

(...)

VI/4 adatközlő: Most nem azt mondtam, hogy holnaptól szer'usz Székelyföld, nem, de hosszútávon nézed akkor ez van s ez szomorú.” (Csíkszereda I.)

“Megtartjuk a hagyományainkat, de vesztődik el, mert a felnőtt 18 éves egyetem helyett elmegy külföldre, ő már nem fog itthon maradni, hogy a székelységet tovább tudja őrizni.” (VI/4 adatközlő, Csíkszereda I.)

Mások karrierszempontokat emeltek ki az otthonmaradás mellett érvelve:

“Én személy szerint azért nem mennék ki, mert ha már ebbe fektettek a szüleim, mint én pénzt, energiát, időt stb., hogy én ezt a szakot végezzem el, akkor én szeretnék ebbe a szakban maradni, nem az, hogy én most kimegyek három hónapra vagy egy évre vagy többre, mert akkor én kiesek ebből a szakmából, tehát kiesek ebből a gyakorlatból, ebből a tanulásból, ebből az egész helyzetből amiben vagyok és nagyon nagyon nehéz visszainkadrálódni.” (VIII/3 adatközlő, Csíkszereda II.)

Összességében megállapítható, hogy a munkavállalás során az anyagi szempontok és a munkakörülmények a legfontosabbak. Tisztában vannak azzal, hogy nem „megfelelő szinten” tudják a román nyelvet, szükség esetén jobban megtanulnák, de sokszor kényszerként élik meg a tanulást, ezzel szemben a magyar nyelv ismeretét versenyelőnyként értelmezik (ld. kulturális többlet).

A fókuszcsoporthoz tartozók rövid összefoglalása

A fókuszcsoporthoz tartozók részvevőire a korábbiakhoz hasonlóan a kultúr- és nemzeti identitás ismérvei voltak jellemzőek, az etnikai önbesorolás alapjai a rokonság, a hagyományörzés, a vallás, a nyelv, a történelem és a stigmatizáció fogalmai mentén értelmeződtek. Megfigyelhető volt, hogy a csoport túlnyomó többsége székelynek vallotta magát, erős nemzeti kisebbségi identitás, hagyományörzés és a székely szimbólumok és jelképek tisztelete jellemezte őket. Azok, akik székely-magyarokként vallották magukat, identitásuk legfontosabb fokmérőjének a magyar anyanyelvet tartották. A kultúr- és nemzeti identitás esetében a hazafogalom kevésbé kötődik az államhoz, a vizsgált csoport körében is inkább a lokalitásra helyeződött a hangsúly, a többség Erdélyt nevezte meg hazájaként. Az interjúalanyok túlnyomó többsége kettős állampolgársággal – magyar és román – rendelkezik, ugyanakkor érzelmileg nem vagy alig kötődnek akár Romániához, akár Magyarországhoz. Állampolgárságuk ellenére nem azonosulnak a románsággal, valamint a magyar állampolgárságot is inkább pragmatikus viszonyulásban értékelik, a szimbolikus-érzelmi viszonyulás megjelenése elenyésző. Sokan bár a magyar állampolgárság megszerzésére elégtételként tekintettek, megjelentek a politika általi kihasználás vélt vagy valós félelmei román és magyar oldalról egyaránt. A székely nyelv(járás)közösségek értéként tekintenek nyelvükre, fontos számukra a magyar anyanyelv, ugyanakkor játékos módon alkalmazzák a román nyelvből átvett kifejezéseket is, amelyek nem értelmezhetők megfelelő módon egy másik nyelvű közösség számára, ezáltal is erősítve saját „eltérő” közösségüket. Ez a fajta eltérés és másság is hozzájárul a kettős stigmatizációhoz (ld. „lebozgorozás” és „lerománosítás”), amely végső soron a kisebbségi identitás erősítésének igényét és megvalósítását támasztja alá. A másság és az exkluzivitás karakteres kódjai a „góbé-specifikumokban” testesülnek meg, az interjúalanyok a találékonyságot, a furfangot, a makacsságot, az elszántságot és a küldetésstudatot nevezték meg, mint leginkább jellemző székely tulajdonságokat. A csoport körében megjelent a büszke öntudatosság, a származással kapcsolatos büszkeség, az önállóság, amelyek erősítették az autosztereotípiákat. Ugyanakkor negatív jelzők is megjelentek a beszélgetések során a vizsgált csoportról: gyáva, zárkózott, széthúzó és kapzsi. Fontos megjegyezni, hogy az interjúalanyok mintegy fele az anyaországiakat „ők”-ként kezelte, így az autosztereotípiák heterosztereotípiaként is értelmezhetővé váltak. A kisebbségi léthelyzet bizonyítási kényszerként is megnyilvánulhat, ennek két típusát különböztették meg az interjúalanyok: a „nagy mellényest” és a csendes meghúzó, hagyományokat tisztelő székelyt.

Az önkategorizáció az azonosságtudat alapja, a vizsgált csoport körében folytonos önismerés fedezhető fel, amely a bizonyítási kényszer esetében is megfigyelhető volt. Mindezt a magyarországi és a romániai társadalomhoz való viszony és a részükről tapasztalt vélekedések mentén elemeztem. Az interjúalanyok szerint a magyarországi társadalom részéről az ismerethiány és a rögzült rossz klisék figyelhetők meg, amelyek a negatív diszkrimináció kiváltó okai, a csoport pozitív megítélése mindössze négy alkalommal jelent meg a beszélgetésekben. A magyarországi társadalom irányába azonban ugyanúgy megfigyelhetők a berögzült rossz klisék következményei, gondoljunk csak a testkép szerepére, vagy a selypítés, nyávogás említésére. A többség elutasító volt a magyarországi társadalom irányába, amelyet az elutasításból és a negatív diszkriminációból eredeztettek. A kép természetesen nem ennyire szélsőséges, akadtak olyan interjúalanyok is, akik belátták, a saját sztereotípiáikra való önreflexivitás fontos az elfogadáshoz és a nyitottsághoz. A romániai társadalom részéről leggyakrabban az anyanyelv és az államnyelv között fellépő disszonanciát és az abból fakadó konfliktusokat tartották a legnagyobb problémának, a magyar nyelv használata számukra a szimbolikus térfoglalást is szolgálta. Ugyanakkor az interjúalanyok többsége a többségi állam nyelvének ismeretét pragmatikus szempontokból (pl. munkavállalás) fontosnak tartja, hajlandóságot mutat a megtanulására - megjelenik azonban a román nyelv iskolai oktatásának problematikája is. A vizsgált csoport önállóságra való törekvése, kollektív jogaik biztosítása hangsúlyosan megjelenik, a román állam részéről való el nem ismerést létezésük tagadásaként értelmezik. A romániai társadalom felé az interjúalanyok inkább elutasítóak mint elfogadóak, sztereotípiáik az interetnikus viszonyok, a stigmák és az agresszió mentén jelentek meg. A konfliktus forrásaként továbbá az oktatási rendszert, a médiát és a berögzült rossz kliséket azonosították. Az elfogadást többnyire a román kultúra ismeretében és a román nyelv használatában vélték felfedezni, amely által munkahelyi, baráti kapcsolatok kiépítésére nyílik lehetőségük, ezek az interjúalanyok az állam nyelvének ismeretét pragmatikusan kezelik. Egyes esetekben nagyobb elfogadás volt tapasztalható a románok irányába, mint a magyarországi magyarok irányába, a mindennapi együttélés következményének nevezték az elfogadóbb és összetartóbb magatartást.

Az egyediség és a karakter kialakításának egyik tartópillére az etnikai kultúra objektumaihoz fűződő viszony, amely lehetőséget teremt az elkülönözésre (ugyanakkor nem képez minden esetben éles eltéréseket), a vizsgált csoport körében a székely identitás legfontosabb eleme a székely himnusz volt, amely túlnyomóan a magyar himnusz elé is került. A kép árnyalja, hogy egy részük a más nemzetektől való

elkülönülést társította a székely himnuszhoz, mások elutasították az önálló (székely közösség) nemzeti létére vonatkozó megjegyzéseket. Abban viszont mindkét csoport esetében egyetértés mutatkozott, hogy a székely himnusz beépült a hétköznapiakba (pl. sportesemények). A második leggyakrabban említett szimbólum a székely zászló, amely a társadalmi csoport térfoglalását, összetartozását és a többségtől való látványos elkülönülését is jelzi. Megjelent egy kisebb vita a kék-arany és a vörös-fekete székely zászló között. A beszélgetések során március 15-e is hangsúlyosan megjelent, amely beépült a kulturális emlékezetbe és a magyar társadalommal közös történelmi gyökeret, a román társadalommal pedig szembenállást, elkülönülést testesít meg. A magyar nemzet szimbólumai közül a fókuszcsoporthoz az interjúkban a magyar himnusz és zászló jelent meg hangsúlyosabban, előbbi mint az összmagyarságot jelképező közös szimbólum, utóbbit pedig bár tisztelet övezte, sokkal kisebb jelentőséget kapott, szemben a székely zászlóval. További objektumok voltak a székely vicc - amely sokszor a góbé-specifikumok részét képezte, a székelykapu - amely identitáserősítő tényezőként funkcionált, a népviselet, a hegyekkel tűzdelt táj stb. A román kultúra objektumainak felidézése során a román államiság jelképeit (himnusz, zászló), Nicolae Ceausescut, a gyulafehérvári nyilatkozatot (december 1.) és a Noua Dreapta szervezetet emelték ki. Mindezeket többnyire elnyomásként élik meg, negatív élményeket idéztek fel velük kapcsolatban, egyetlen közös elem a kollektív emlékezetbe beépült, a diktatúra okozta közös szenvedés, amely elnyomja az etnikai problémákat. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy az interjúalanyok nagy részének nem lehetett mindez közvetlen élménye.

Bár a vezérfonalnak nem képezte részét a vizsgált csoport jövőképe, de többször is megjelent a beszélgetésekben, ezért fontos röviden elemezni azt. A legnagyobb problémának a munkanélküliséget tartották, amelynek következménye a gazdasági migráció (már nem elsősorban politikai vagy etnikai vonatkozású). A felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetében a külföldi munkavállalás leginkább tapasztalatszerzésként jelenik meg az otthoni karrierépítés előmozdítása érdekében. A külföldi letelepedést ezek a fiatalok a megmaradás veszélyeként aposztrofálták.

Típusalkotási kísérlet

Jelen kutatás jellege és tárgya lehetőséget kínál arra, hogy megkísérleljem megragadni és típusokba sorolni a megismert jellegzetességeket, hogy általuk identitás-ideáltípusokat képezek. A társadalomtudományokban a típusalkotás célja a társadalmi csoportok egyedi és véletlenszerű jellemzőiktől megtisztított közös tulajdonságainak összefoglalása. Jelen esetben, hogy szemléletessé tegyék a székelyföldi fiatalok identitásában meglévő

általános érzéseket, attitűdöket, hiedelmeket stb., amelyek a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során az egyedi esetek körülményeivel együtt jelentek meg az interjúk elemzésében és ezért az általános jellegzetességek tipizálását, gondolati képpé való formálását megnehezítették. „Ez a gondolati kép nem *maga* [...] a “tulajdonképpen” valóság; végképp nem séma, mely arra szolgálna, hogy benne a valóság *példányként* elhelyezhető legyen, hanem egy tisztán ideális *határ*fogalom jelentőségével bír, amelyhez *hozzámérjük* és amellyel *összehasonlítjuk* a valóságot, hogy empirikus tartalmának meghatározott, jelentős alkotórészeit megvilágíthassuk. E fogalmak olyan képződmények, melyekben az objektív lehetőség kategóriáját felhasználva megalkotjuk azokat az összefüggéseket, amelyeket a valósághoz igazodó és a valóságon iskolázott *képzeletünk* adekvátnak *ítéli*.” (Weber 1998, 51).

Max Weber gondolatait követve – a típusalkotás nem célja, hanem eszköze a megismerésnek – az ideáltípus gondolati képének megalkotását intuitív és heurisztikus módon kíséreltük meg. Az így létrejövő ideáltipikus fogalom a tényekben rejlő egyes vonások hangsúlyozása – esetleg felnagyítása – által jön létre és nem tükörképe a valóságnak, sokkal inkább mércéje annak (Weber, 1998).

A kutatás célja eredendően nem a típusalkotás volt, a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk feldolgozása során keletkezett nagy mennyiségű kvalitatív adatot (1006 kódolt szövegdarabka) kíséreltem meg ilyen módon szemléletessé tenni, hogy a szövegek belső mintázatának felismerését követően rendezetté és érthetővé váljanak (Weber, 1998). Ugyanakkor tudatában vagyok annak, hogy a gondolati konstrukció az empiria szemléltető hatására átcsúszhat pozitivistá megközelítésbe, ami által a részből az egészre vonatkoztatott állítások válhatnak törvényszerűvé. Ezért a szövegdarabkák (újra)olvasása legfeljebb inspirációt nyújthat a heurisztikus típusalkotáshoz, semmiképpen sem általános érvényű igazolást. Ugyanis egyetlen típusalkotás sem képes teljes és pontos képet adni, hiszen ha a meghatározott változók alapján az egyének valamely típusba be is sorolhatók az még nem jelenti azt, hogy teljesen bele is illenek az adott típusba. Az ember mint személyiség bonyolultabb annál, hogy zárt és merev határok közé beállítható legyen.

Nem állíthatom, hogy az egyéni- és fókuszcsoporthoz tartozó interjúkban résztvevők megnyilatkozásaival típusszerűen modellezni lehetne a székelyföldi fiatal felnőttek identitásvállalását, bár a minta célzott, a kevés esetszám nem alkalmas az általánosításra, ugyanakkor a téma sokrétűségének és fontosságának voltát meglátásom szerint képes megmutatni. Gereben szavait idézve: „A [...] megnyilatkozások – helyenként vallomások – nem arra valók, hogy a kutató hosszasan kommentálja őket, inkább arra, hogy felhívják

az olvasó figyelmét: bármilyen identitást kutató műhely bármilyen struktúraalkotó koncepciója hasogatja is föl kategóriákra ezeket a közvetlen emberi vélekedéseket, egyik sem tudja kimeríteni, mégoly differenciált és cizellált tipológiája jármába maradéktalanul befogni ezek színes és gazdag világát.” (Gereben 1999, 71). Gereben szerint „az identitástudat témaköre – mint vizsgálati téma – nemcsak az interjúalanyok, a társadalomkutató számára is kihívás. Meg kell kísérelni a szinte lehetetlent: objektivitásra törekedve górcső alá venni, elemeire bontani, típusokba sorolni egy olyan jelenséget, amely sok szubjektív vonást hordoz, és amely az egyéni (és a kollektív) tudat mélyéről sokszor csak nehezen és fogyatékosan csalogatható felszínre.” (Gereben 1999, 72).

A típusalkotási kísérletben a típusok viszonyítási pontja a meglévő adatbázisok elemzése, továbbá az egyéni, félig strukturált interjú és fókuszcsoportos beszélgetések során megismertek, illetve az elemzések során feltárt összefüggések által, azok felhasználásával kerültek kidolgozásra, tehát a ténylegesen létező elemekből és összefüggésekből álltak elő. Az identitás alakulásának azokat a tényezőit és szabályszerűségeit ragadják meg, amelyek a kutatás különböző módszerei által azonosított pontok alapján egyértelműen felismerhetők.

A kvalitatív kutatás és a vizsgált nagymintás ifjúságkutatások alapján az alábbi változók (Weber megfogalmazásában: vonások) képezik egy lehetséges típusalkotás inspirációját:

- a) nemzeti identitáskritérium,
- b) „centrizmus” (állampolgárság/nemzet),
- c) magyarságérzet érzelmi megélése,
- d) önbesorolás,
- e) román nemzethez fűződő viszony,
- f) magyar nemzethez fűződő viszony,
- g) saját csoporthoz fűződő viszony,
- h) etnikai kultúra objektumaihoz fűződő viszony.

Az egyes változócsoportok (vonások) nem egyforma mértékben befolyásolják, alakítják az identitás-típusokat. Megkülönböztethetünk alap- és közreható változókat, az alapváltozók jelölik ki a főbb identitás-ideáltípusok határait, a közreható változók pedig tovább differenciálják ezeket a csoportokat. Általában a nemzeti identitáskritérium, a centrizmus valamint az önbesorolás képezik az alapváltozókat, a többi pedig közreható változóként jellemezhető. A fiatalok kisebbségi nemzeti identitásának személyes jellemzői, illetve elhatárolódásuk más személyek személyes jellemzőitől típusokba

rendezhető. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk ismételt áttekintése során a változókkal kapcsolatban az alábbi következtetéseket tehetem meg:

Önbesorolás. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk alapkérdése volt az interjúalanyok önbesorolás szerinti identitása, amit számszerűsíteni is lehetett. Ezeket az önbesorolásokat Barth gondolatmenetét követve⁵⁸ a típusalkotás során lehetséges ideáltípusok kiindulópontjának tekintem. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúkban elhangzott kérdések: 1) Ha megkérdezik tőled, akkor te mit válaszolsz, milyen nemzethez/nemzetiséghez tartozol? (székely, magyar, erdélyi magyar, romániai magyar, román stb.) 2) Mesélnél nekem egy esetet, hogy miként vagy te az?

Összetartozás, kultúra és hagyományőrzés. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során a székelyek összetartozásáról, hagyományőrzéséről lényegében egybehangzó állítások hangzottak el. Az önmagukat 'székelynek' vallók különböző mértékben ugyan, de összetartónak és hagyományőrzőnek tartják magukat, ám a mértéket illetően kifejezetten erős a többség megfogalmazása. Hozzájuk nagyon közeli álláspontot képviselnek a másik négy önbesorolás alá tartozók is, köztük a magukat 'magyar' identitásúként besorolók. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúkban feltett kérdések: 1) Szerinted mi jellemzi a magyar embert és mi a ...-t (székely, magyar, erdélyi magyar, romániai magyar stb.)?

Elkülönülés Magyarországtól. A magukat 'székelynek', 'székely-magyar' és 'erdélyi magyar' vallók úgy gondolják, hogy Magyarországtól való elkülönülésük identitásuk fontos része, az interjúkban többnyire a határozott különállásukat fejezték ki. Azok, akik magukat 'magyarnak' tartják, többségükben elfogadóak Magyarországgal kapcsolatban. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúkban elhangzott kérdések: 1) Projektív technika: a Személyközi konfliktus c. fiktív történettel felvezetni a kérdéscsoportot! 2) Ki mikor, milyen célból járt utoljára Magyarországon és mennyi időt töltött ott? 3) Szerintetek napjainkban milyen az erdélyiek megítélése Magyarországon? 4) Hogyan írnád le a magyarok és a székelyek közötti viszonyt? A mindennapok történetei: hol becsülik meg a székelyeket, milyen területeken nézik le őket? 5) Projektív technika: a Társas konfliktus c. fiktív történet! 6) Határon túli magyarként otthonosan érzed-e magad Magyarországon, milyen mértékben?

Származással kapcsolatos büszkeség. A kérdésre adott válaszokból kettős kép alakult ki. A kutatásban az összes résztvevő kicsit több mint fele inkább büszke a származására, a többiek pedig úgy gondolnak a származásukra, hogy az „olyan, mint a

⁵⁸ „az etnikai csoportok és ezek jellemzői mindig sajátos interakciós, történelmi, gazdasági és politikai körülmények között jönnek létre [...] az etnikai csoporttagság identitás kérdése, ezért besoroláson és önbesoroláson kell alapulnia” (Barth 2004, 261).

többi, egyenlő”. Ebben a kérdésben nem jelenthető ki egyértelműen, hogy a származással kapcsolatos büszkeség meghatározó alapvonása lenne az interjúalanyoknak. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúkban elhangzott kérdések: 1) Szerintetek mi a székely góbéság? Létezik-e ez, vagy mások használják ezt a jelzőt rátok? 2) Szerinted van-e a székelyeknek saját kultúrájuk vagy a magyar kultúra része mindez? 3) Szerinted mi jellemzi a székely embert?

Elfogadás/elnyomás a magyarországi magyarok részéről. A ’székely’ és az ’erdélyi magyar’ identitású interjúalanyaink több mint felének volt már megalázó élménye a magyarországi magyarok részéről, a többiek részéről inkább az irányukba való elfogadás, a pozitív elfogultság a tapasztalat. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúkban elhangzott kérdések: 1) Projektív technika: a Személyközi konfliktus c. fiktív történettel felvezetni a kérdéscsoportot! 2) Ki mikor, milyen célból járt utoljára Magyarországon és mennyi időt töltött ott? 3) Szerintetek napjainkban milyen az erdélyiek megítélése Magyarországon? 4) Hogyan írnád le a magyarok és a székelyek közötti viszonyt? 5) A mindennapok történetei: hol becsülik meg a székelyeket, milyen területeken nézik le őket?

Elfogadás/elnyomás a románok részéről. Egy kivétellel az összes megkérdezett a románok részéről megnyilvánuló elnyomásról számolt be. Ennek mértéke különböző ugyan, de a kódolt szövegdarabkákból kitűnik, hogy azt többnyire megalázóan bántónak és diszkriminatívnek ítélik meg. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúkban elhangzott kérdések: 1) Projektív technika: a Hátrányos megkülönböztetés c. fiktív történettel felvezetni a kérdéscsoportot! 2) Éreztették-e veletek azt, hogy szülőföldeden hazátlanok vagytok? 3) Romániában, az országban milyen ez az otthonosságérzet?

Magyarország (mint haza) elfogadása/elutasítása. A székelyföldi fiatalok Magyarországhoz fűződő viszonya változatos képet mutat a teljes elutasítástól a teljes elfogadásig terjedő skálán. Az elutasítás minden feltételezett identitás-típusnál megmutatkozik, legjellemzőbb azonban a ’székely’ és a ’magyar’ identitásúakra, ám ezekben a csoportokban is a többség közömbös Magyarországgal kapcsolatban, csakúgy, mint a ’székely-magyar’ és az ’erdélyi magyar’ csoportokban. A viszony kettős voltát mutatja, hogy a teljesen elfogadók között is van ’székely’, illetve ’magyar’ identitású interjúalany. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúkban elhangzott kérdések: 1) Ki mikor, milyen célból járt utoljára Magyarországon és mennyi időt töltött ott? 2) Mit tekintetek inkább hazátoknak Magyarországot vagy Romániát, ill. a szülőföld iránt éreztetek azok inkább Romániához, Erdélyhez, Székelyföldhöz vagy Magyarországhoz kötnek-e? 3) Határon túli magyarként otthonosan érzed-e magad Magyarországon, milyen mértékben? 4)

Hátrányos megkülönböztetés: A magyarországi magyarok kinek tartanak titeket? Románoztak-e már le szülőföldeden magyarországi magyarok?

Románia elfogadása/elutasítása. A Romániával kapcsolatos viszonyról is kettős kép rajzolódik ki. Egyrészt minden csoportban egyes csoporttagok részéről jellemző a passzív elfogadás, azonban az elutasítás sokkal erősebb, mint Magyarország esetében. Teljes elutasítást a 'székely' identitásúak részéről tapasztalni. A fókuszcsoportos interjúkban elhangzott kérdések: 1) A lebozgorozás története: éreztették-e veletek azt, hogy szülőföldeden hazátlanok vagytok? 2) Romániában, az országban milyen ez az otthonosságérzetetek? 3) Mit tekintetek inkább hazátnak Magyarországot vagy Romániát, ill. a szülőföld iránt érezték azok inkább Romániához, Erdélyhez, Székelyföldhöz vagy Magyarországhoz kötnek (virtuális haza fogalom)?

A (2004-es) székely zászló elfogadása/elutasítása. A zászló mint „nemzeti” jelkép elfogadása terén kettőség mutatkozik, a teljes elfogadástól a teljes elutasításig, de az elfogadás a jellemző attitűd. Az elutasítás háttérében a vörös-fekete „harci” zászló elfogadása áll.

“V/7 adatközlő: A piros feketét az állítólag az ősi...

V/2 adatközlő: Nem úgy volt, hogy két székely zászló volt? Eggyel amivel harcba indultak... s egy a szokásos?

V/6 adatközlő: Hát nem teljesen légből kapott ez a kék se, hanem van valami történelme.” (Csíkszereda I.)

“Az jobban tetszik [a piros-fekete - szerz.] s nem értem, hogy miért kellett megváltoztatni. (...) Ha már volt egy zászlónk, akkor nem értem, hogy és ha már itt nemzeti öntudattal akarunk rendelkezni, akkor nem értem, hogy miért kell ehhez új zászló. S én ezzel abszolút nem tudok azonosulni.” (VI/4 adatközlő, Csíkszereda I.)

Elfogadás jellemzi a 'székelyeket', az 'erdélyi magyarokat' és a 'székely-magyarokat', a 'magyar' identitásúak inkább a közömbös hozzáállást képviselik. A következő kérdés vezette fel a fókuszcsoportos interjúkban a témát: Van-e székely zászlótok, mit jelent a számotokra, mire használjátok?

A magyar zászló elfogadása/elutasítása. Az anyaország zászlajához való viszony az összes csoportban közömbösnek mondható, egy-egy esetben mutatható ki inkább elfogadó attitűd. A fókuszcsoportos interjúk vezérfonalában erre vonatkozó direkt kérdésfeltevés nem volt, az interjúk során a székely zászlóval kapcsolatban rendre felvetődött a magyar zászlóhoz, mint nemzeti jelképhez való viszony.

A székely himnusz elfogadása/elutasítása. A 'magyar' önbesorolásúakat kivéve, minden csoportban nagyon magas a székely himnusz elfogadása, de a 'székely' és a 'magyar' önbesorolásúak között is volt, aki elutasította, nem tartotta ezt a himnuszt

székely nemzeti szimbólumnak, sokkal inkább az “Ó, én édes, jó Istenem...” kezdetű csíksomlyói búcsúéneket tartják autentikusnak.

“Hát én sokat érzek, akkor érzem igazán, hogy székely vagyok. Meg idetartozom, ehhez a régióhoz. Ha el is megyek, a szívem mindig ide húz vissza. S nem csak a székely himnuszt, hanem a régi himnuszt is ugyanúgy kedvelem s ugyanúgy eléneklem.” (V/2 adatközlő, Székelyudvarhely)

“Van a régi székely himnusz s van ez, amit mindenki énekel. Ez van benne inkább a köztudatba. Ezt ismerték el hivatalosan mint székely himnuszt. (...) Igen, a régi. Egy ennél régebbi, sokkal nemzeti nyelvezetesebb.” (VI/4 adatközlő, Csíkszereda I.)

A fókuszcsoporthoz tartozó interjúkban ezzel kapcsolatban elhangzott kérdések: 1) Mit éreztek akkor, amikor a székely himnuszt énekeltek? 2) Milyen tapasztalataitok vannak, a magyarországiak mennyire ismerik a székely himnuszt? 3) Mit gondoltok a magyarországiak miért és mikor éneklnek a székely himnuszt?

A magyar himnusz elfogadása/elutasítása. Minden csoportban a legjellemzőbb, hogy a magyar himnusz említése nem vált ki erős érzelmeket, nem utasítják el és nem is fogadják el szélsőséges érzelmekkel. A 'székely' csoportban a legerőteljesebb az elfogadás, míg a 'magyar' csoportban előfordul a teljes elutasítás is. Meg kell jegyezni, hogy ebben a kérdésben a 'magyar' önbesorolásuk a képzeletbeli skála minden „fokozatát” képviselik, nincs a csoportra jellemző szignifikáns attitűd. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk vezérfonalában erre vonatkozó direkt kérdésfeltevés nem volt, az interjúk során a székely himnusszal kapcsolatban azonban rendre felvetődött a magyar himnuszhoz való viszony.

Minden egyes fókuszcsoporthoz tartozó interjú tartalmazott egyedi kérdéseket is, amelyek az adott beszélgetés fonalát követve jöttek létre, ugyanis többnyire a csoporttagok vezették a beszélgetést, a vezérfonal csak támpontként szolgált a moderátor számára. Ugyanis a survey-kutatással szemben itt nincsenek előre meghatározott konkrét kérdések, csak főbb kérdéscsoportok, hiszen a módszer legfőbb célja az egyéni jellegzetességek, vélemények kihangsúlyozása volt. Ezekben a rövid áttekintésekben csak azokat a kérdéseket soroltam fel, amelyek mindegyik fókuszcsoporthoz tartozó interjúban biztosan elhangzottak. Hangsúlyozom, hogy a feltételezett identitástípusok nevei az önbesorolásnak felelnek meg, nem tartottam szükségesnek ezeket megváltoztatni, átkódolni. A következő táblázatban a feltételezett típusok szerint összefoglaltam a jellemző vonásokat:

feltételezett identitás-típus	jellemző vonások
<p>'székely' (I/1, II/1, II/3, III/1, III/2, III/3, IV/1, IV/2, IV/4, V/2, V/3, VI/1, VI/3, VI/4, VI/5, VII/1, VII/2, VII/5)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - az összetartás, összetartozás erősen jellemző - a hagyományörzésbe, a hagyományörző életmódba vetett hit erősen jellemző - Magyarországtól való elkülönülés identitásuk fontos része - inkább büszke a származására - ambivalens tapasztalat, inkább elutasítás a magyarországi magyarok részéről - megalázóan bántó és diszkriminatív elutasítás a románok részéről - Magyarországhoz mint hazához fűződő viszonya kettős a teljes elutasítástól a teljes elfogadásig - Romániához fűződő viszonya kettős a teljes elutasítástól az elfogadásig, de az elutasítás a jellemző - kettősség a székely zászló, mint nemzeti szimbólum esetében: egyrészt a 2004-es arany-kék székely zászló teljes elfogadása, másrészt a „harci” vörös-fekete székely zászló elfogadása - az anyaország zászlajához való viszony közömbösnek mondható, egy-egy esetben mutatható ki inkább elfogadó attitűd - a székely himnusz elfogadása magas, ugyanakkor egyes esetekben tapasztalható negatív megjegyzés is vele kapcsolatban - a magyar himnusz elfogadott, ugyanakkor tapasztalható némi elutasítás is
<p>'magyar' (I/3, I/4, II/2, V/1, V/7, VI/6, VIII/1, VIII/4, VIII/5)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - az összetartás, összetartozás erősen jellemző - a hagyományörzésbe, a hagyományörző életmódba vetett hit erősen jellemző - Magyarországgal kapcsolatban inkább elfogadó - a származással kapcsolatos büszkeség nem meghatározó alapon - inkább az elfogadás tapasztalata a magyarországi magyarok felől - megalázóan bántó és diszkriminatív elutasítás a románok részéről - Magyarország iránt mint hazához inkább elfogadóak - Romániához fűződő viszonya kettős, vagy közömbös, vagy inkább elfogadó - a 2004-es székely zászló nem vált ki erőteljes érzelmeket, tudomásul veszi a létezését - az anyaország zászlajához való viszony közömbösnek mondható, egy-egy esetben mutatható ki inkább elfogadó attitűd - a székely himnusz elfogadása magas, ugyanakkor tapasztalható az elutasítás is - a magyar himnuszhoz való viszony kapcsán a „skála” minden fokozatát képviseli, nincs a csoportra jellemző szignifikáns attitűd

'székely-magyar' (I/2, V/4, V/5, V/6, VI/2, VIII/2, VIII/3, VIII/6)	<ul style="list-style-type: none"> – az összetartás, összetartozás erősen jellemző – a hagyományörzésbe, a hagyományörző életmódba vetett hit erősen jellemző – Magyarországtól való elkülönülés identitása fontos része – inkább büszke a származására – inkább az elfogadás tapasztalata a magyarországi magyarok felől – megalázóan bántó és diszkriminatív elutasítás a románok részéről – Magyarországhoz mint hazához fűződő viszonya közömbös – Romániához fűződő viszonyuk közömbös – a 2004-es székely zászló elfogadása nemzeti szimbólumként – az anyaország zászlajához való viszony közömbösnek mondható, egy-egy esetben mutatható ki inkább elfogadó attitűd – a székely himnusz elfogadása magas – magyar himnusz említése nem vált ki erős érzelmet
'erdélyi magyar' (IV/3, VII/3, VII/4)	<ul style="list-style-type: none"> – az összetartás, összetartozás erősen jellemző – a hagyományörzésbe, a hagyományörző életmódba vetett hit erősen jellemző – Magyarországtól való elkülönülés identitása fontos része – inkább büszke a származására – inkább az elutasítás tapasztalata a magyarországi magyarok felől – megalázóan bántó és diszkriminatív elutasítás a románok részéről – Magyarország mint hazához elfogadó – Románia felé inkább elutasító – a 2004-es székely zászló elfogadása nemzeti szimbólumként – az anyaország zászlajához való viszony közömbösnek mondható, egy-egy esetben mutatható ki inkább elfogadó attitűd – a székely himnusz elfogadása magas – magyar himnusz említése nem vált ki erős érzelmet

16. táblázat: Az identitások jellemző vonásai a fókuszcsoportos interjúk nyomán (saját szerkesztés)

A típusalkotási kísérlet során a feltételezett identitástípust képviselőknél a fókuszcsoportos interjúk során elhangzott válaszaiból próbáltam meg típusokat felismerni. A legfontosabb különbségek az alábbiak szerint foglalható össze.

Egymástól leginkább különböző a 'székely' és a 'magyar' önbesorolású csoport. A 'székely' csoport identitásának meghatározó része Magyarországtól való elkülönülésük hangsúlyozása, ezzel szemben a 'magyar' önbesorolásúak sokkal közelebb érzik magukhoz az anyaországot. Hasonló távolság figyelhető meg a Romániához fűződő viszonyban is, a 'székely' csoport teljesen elutasító, a 'magyar' csoport kissé elfogadó attitűdjével szemben. A 'székely' csoportban a 2004-es székely zászló elfogadottsága

nagyon magas, az anyaország zászlaja iránt inkább közömbös (de nem elutasító), a 'magyar' önbesorolásúak körében a székely zászló nem vált ki erős érzelmeket, az anyaország zászlajához fűződő viszonyuk pedig inkább pozitív, mint közömbös. Ismételten meg kell jegyezni, hogy a 'székely' önbesorolásúak helyenként azért kritikusak a 2004-es zászlóval és a székely himnusszal, mert ők a korábbi, általuk "harcinak" nevezett fekete-vörös zászlót és az "Ó, én édes, jó Istenem..." kezdetű csíksomlyói búcsúéneket tartják autentikusnak. A 'székely' identitásúak egyöntetű élménye a magyarországi magyarok részéről a lerománózás és más diszkrimináció, az önmagukat magyarnak vallók csoportja ezt sokkal kevésbé tapasztalta, inkább az elfogadást említették.

Az 'erdélyi magyar' és a 'székely magyar' önbesorolásúak között különbséget két esetben találtam. Az 'erdélyi magyar' csoport távol érezte magától Magyarországot és meghatározó élménye volt a lerománózás, ebből következően fontosnak tartotta megkülönböztetni önmagát az „erdélyi” jelzővel. A Romániához fűződő viszonyban a 'székely magyar' elfogadóbb Romániával kapcsolatban, az 'erdélyi magyar' erősen elutasító. A többi vonás tekintetében nem mutatkozott szignifikáns különbség.

A 'székely-magyar' önbesorolású csoport a 'székely' csoport képviselte egyik és a 'magyar' csoport képviselte másik végpontú képzeletbeli skála közepén helyezhető el. Romániával kapcsolatban inkább a közömbösség jellemzi őket, Magyarországtól való elkülönülésük a 'székely' csoporthoz hasonlóan karakteres, és a magyarországi magyarok részéről nem meghatározó élményük a lerománózás. A feltételezett identitástípusokban közös vonásként jelenik meg az erős összetartozásba és a hagyományörzésbe vetett hit, hasonlóképpen a románok részéről megnyilvánuló elnyomás. A 2004-es székely zászló és himnusz elfogadása ugyancsak erőteljes közös vonás, a származással kapcsolatos büszkeséget ugyan nem meghatározó identitásbeli tényezőként tartják számon, de pozitív vonásként van jelen. A magyar himnuszhoz és zászlóhoz való viszonyukban sincs kiugró különbség a csoportok között.

A 16. táblázat alapján a feltételezett identitástípusokból két nagyobb csoport körvonalazódik: 1) a 'székely', az 'erdélyi magyar' és a 'székely-magyar' önbesorolásúak csoportja, illetve a 2) a 'magyar' önbesorolásúak csoportja. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk (kódolt szövegdarabkák) alapján nem jelenthetem ki, hogy önálló típusokat ismerhettem volna fel az önbesorolás és a vonások metszeteként: a két egymástól legtávolabb álló csoport esetében – a 'székely' és a 'magyar' – is több a közös vonás, mint amennyire különböznek egymástól.

Az önbesorolásból kiinduló típusalkotási kísérlet során felfigyeltem egy-egy csoporton belüli, az adott vonással kapcsolatos ellentétes attitűdre. Ilyen kettősség volt – a teljesség igénye nélkül – a 'székely' csoporton belül a Magyarországhoz fűződő viszony a teljes elfogadástól a teljes elutasításig. Felvetődött a kétely, hogy az önbesorolás megfelelő alapja-e a típusalkotásnak, vagy lehet-e más kiindulópontja? Megkerestem a fókuszcsoportos interjúkban azon interjúalanyokat, akik az adott önbesorolásúak között a többségtől erőteljesen eltérő attitűdöt mutattak egy-egy vizsgált vonás kapcsán és követtem a többi vonáshoz fűződő megjegyzéseit. Ennek során szabályszerűségeket nem találtam, ez a kísérlet sem bizonyult alkalmasnak a típusalkotásra.

Összegzés és következtetések

Számos kutatás vizsgálta már az erdélyi magyarok nemzeti identitását, azonban a székelyföldi magyar nemzetiségű fiatal felnőtt (18-35 év közötti) korosztály nemzeti identitásáról és a témával kapcsolatos vélekedéseikről kevés önálló elemzés született.

Kutatásomban azt a célt tűztem ki, hogy a fenti hiányt mérsékeljem és megismerjem a székelyföldi fiatalok nemzeti identitásának jellemzőit. Első lépésként a nemzet és a nacionalizmus fogalmával összefüggésben a nemzeti kisebbségi identitás meghatározását, jellemzőinek feltárását végeztem el Csepeli és társai szociálpszichológiai perspektívájára támaszkodva: az identitás a korai családi szocializáció során "spontán" alapozódik meg, amit általában a felnőttkori önreflexív szakasz követ; az önmeghatározás pedig nem egyszeri tudatos cselekvés, hanem egész életen át tartó társadalmi interakció (Csepeli 1997; Barth 2004; Pataki 1989; Erikson 1991). Ezt követően a székelyföldi nemzeti kisebbség kialakulását és sajátosságait vázoltam: a korábban közös, saját igazgatású, önálló nyelvvel, állammal, sajátos kultúrával rendelkező magyar nemzet egy részét területileg a román államhoz csatolták, az így keletkezett – már nemzettudattal rendelkező – nemzeti kisebbség határozottan megtudja magát különböztetni az államalkotó etnokulturális román nemzettől. Különbözőségüket anyanyelvük, hagyományaik, történelmük és társadalmi-kulturális normáik alapján folyamatosan igyekeznek felszínen tartani és kimutatni, erre alapozva pedig politikai és kulturális jogokra tartanak igényt (Kymlicka 1995; Brubaker 1996; Tajfel 1978). A magyar identitásúak Romániában nem kisebbségi nemzetnek, hanem nemzeti kisebbségnek vannak számon tartva, ebből következően nem tekinti őket Románia Alkotmánya államalkotóknak (Veres 2005b).

Ezt követően vázoltam a régió területi lehatárolását (a dolgozat során székelyföldi régióknak a jelenlegi megyék alapján Hargita, Kovászna és Maros megyét tekintetem) és ismertettem az ott lakók 1992-2011 közötti népszámlálási adatait, hogy az olvasó számára is átlátható legyen a kutatás demográfiai kerete. A magára egyre inkább önálló közösségként tekintő székelység különböző események által igyekszik szimbolikusan elfoglalni a történelmi "nemzeti" teret, bár a népszámlálási adatok az egyre inkább fogyatkozó közösség képét vetítik elénk. Röviden és célirányosan áttekintettem a rendszerváltás után készült nagymintás romániai magyar ifjúságkutatásokat, hogy ezáltal is megalapozzam kutatási témámat és kiválasztottam a releváns kutatásokat: Kárpát Projekt (1997), Mozaik (2001), Kárpát Panel (2007), IFI (2008), Kárpát Panel (2010), IFI (2013) és Kincses Kolozsvár (2015). Ezt követően empirikus adatok alapján (másodelemzések, egyéni- és fókuszcsoporthos interjúk) részletesen bemutattam a

székelyföldi fiatalok nemzeti identitásának összetevőit. Az egyéni- és fókuszcsoportos interjúk esetében a vizsgálatba bevont elemszámok nem tekinthetők reprezentatívnak, ezáltal a kapott eredmények általánosíthatósága is korlátozott, ugyanakkor az eredmények segíthetnek további kutatási irányok és hipotézisek kijelölésében.

Az önálló nemzetként való megmutatkozás olyan helyzetekben fordulhat elő leginkább, ahol nagy számban és egy tömbben, lényegében egynyelvű és egykultúrájú etnikai csoport él, ami nyelvileg mind kulturálisan élesen el tudja különíteni magát az őt körülvevőktől, és az sem jelent akadályt, hogyha térben elkülönülve hasonló kultúrájú ill. nyelvű etnikum vagy nemzet létezik. Ilyen esetben az etnikai önidentifikáció a brubakeri triádikus viszonyokat mutatja (Brubaker 1996), jelen esetben a román és a magyar állam, valamint a székelyföldiek közötti kapcsolat vonatkozásában. A román államra jellemző nemzeterősítő nacionalizmus nemzetideológiája etnokulturális, többségi tudatukból fakadóan a kisebbségre gyakorolt nyomás mindennapos, amely legtöbbször a nyelvhasználat kapcsán (az államnyelv ismeretének szükségességét a román állam számonkéri polgárain), valamint a székelység létezésének tagadásában mutatkozik meg (ha nem léteznek, akkor kollektív jogaik sincsenek). Az idegennyelv nem tudásának, elutasításának, akár megtagadásának az oka egyes esetekben a “megszálló” idegen nyelvének és kultúrájának elutasítása (Szabó 2006; 2016). A vizsgált korosztály számára az ebből származó konfliktusok meghatározó emlékek, a létezésük kétségbevonása (Székelyföld nem létezik, a magukat székelynek vallók is valójában elmagyarosított románok) gyakran visszatérő sérelem, ahogyan a stigmatizáció is (“lebozgorozás”), amely a kategorizáció által a székely nemzeti kisebbségi identitás erősödését fokozza. Ebből következően a székelyföldi fiatalok inkább elutasítóak, mint elfogadóak (bár lokális szinten az arányok változatosak), a sztereotípiák és az előítéletek pedig a különféle interetnikus viszonyok, a stigmatizáció és az agresszió mentén értelmeződnek. A magyar államra jellemző anyaországi nacionalizmus küldetésének és jogának tartja, hogy figyelemmel kísérje a kisebbség sorsát. A magyar társadalom részéről azonban a székelyföldi fiatalok hátrányos megkülönböztetést tapasztalnak, ami a haza elvesztését és a kisebbségi nemzeti identitás erősödését eredményezi. Ehhez járult hozzá a 2004. december 5-i népszavazás sikertelensége is, amelyet a székelyföldiek az elnyomottság, a magáraulaltság érzésével azonosítottak (Papp Z. 2011). A fiatalok szerint a magyar és a román társadalom hozzáállása a kisebbségi közösséghez alig különbözik. A másodelemzések és az egyéni interjúk során nagyjából elfogadó attitűd volt tapasztalható, a fókuszcsoportos interjúk során azonban a magyar identitás háttérbe szorulását és a székely nemzeti identitás előtérbe kerülését lehetett tapasztalni, az

elkülönülés terminusai folyamatosan jelen voltak. A különbség oka értelmezésem szerint a kutatómódszerben rejlik, mert a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk csoportdinamikája és az interjúalanyok egymásra gyakorolt hatása a tematizáció által alkalmas teremtett az elvárt válaszok háttérbe szorítására. A brubakeri triád harmadik összetevője a kisebbségek nacionalizmusa, amiből fakadóan “természetes” követeléseket támaszt a többségi állammal szemben, mint az elismerés, a legitimitáció és az autonómia. Annak érdekében, hogy mindezt megvalósítsák, a székelyföldiek legfontosabb erényének az összetartozást és a zártságot tekintik, amelynek forrása a származással kapcsolatos büszkeség és a területi identitás.

A kutatás alanyai nemzeti identitásukat többnyire születéssel járó jogként definiálták, hivatkozási alapként felmenőiket nevezték meg. A „saját” nemzeti csoport számukra egy kettős mezsgyén való folytonos öngazolásként létezik, a lenézés és megbecsülés ambivalenciája, vegyes érzelmek és megmagyarázhatatlan tévhitek jellemzik a székely kisebbség és az anyaországi magyarok kapcsolatát. A fiatalok egy csoportja nem különítette el élesen a székelységet a magyarságtól, mások számára azonban a “magyarság” egyre inkább a kirakatösszetartozás mögött felismerhető széthúzást, a folytonos megalázás érzését hordozta magában, a szégyenérzetet érzők száma azonban alacsony volt.

A vizsgált csoport körében végzett nagymintás kutatások sorozata által mért lassú nemzettudat változás következtében az alanyok egy jelentős része elkezdte a székely etnikai identitás elemeit felerősíteni. A közös identitáselemekben meglévő kismértékű eltérésekre felfigyeltek és ezeket oly mértékben nagyítják fel, hogy megfeleljen az új “nemzeti” identitásnak. A kultúrnemzeti magyar identitás összetevőit elkezdtek helyettesíteni a “székely” jelzővel illetett tulajdonságokkal, viselkedésekkel, szimbólumokkal, ami által a magyar nemzeti identitás – a “magyar” jelző elhalványodásával – fokozatosan székely nemzeti identitássá válik. Az elkülönülés időszaka több generációt átölel, mozgatórugói a generációk közös élménye (“lerománózás”, hagyományok, életmód), a kollektív emlékezet (népszavazás, magukra utaltság), az auto- és heterosztereotípiák (“góbéság”, “székely” nyelv és életmód) és kulturális emlékezet (történelmi múlt, “erdélyiség”). Önazonosságukat alapvetően két irányban mutatják meg, a többségi román és a többségi magyar társadalomtól is elhatárolódnak, az együttélés kollektív élménye azonban sok esetben nagyobb közeledést mutatott a románok felé, mint a magyarországi magyarok irányába. Ennek ellenére románként kategorizálni őket az identitásuk durva megsértése, a tudatlanság fokmérője, azonban furcsa kettősségre mutat rá: ami a románok részéről – a “bozgorozással” együtt

– nacionalista megnyilvánulás, addig a magyarok részéről a nemzetietlenség fokmérője. A nemzetietlenség szerintük az egyik legfontosabb választóvonal székely és magyar között, de a “tápos” és a “nyávogó” sztereotípiák mentén is határt képeznek, egyúttal a magyarországiakat is etnicizálják (Papp Z. 2012), ennek az egyik eszköze az előbb említett két jelző, illetve a többi különbségteremtő kategória is. Ez a jelenség végig kitapintható volt a kutatás során.

A román többségi társadalmat erdélyi és Kárpátokon túli részre tagolják, ez utóbbit sztereotípiák és előítéletek nyomán egyértelműen elutasítják, az erdélyi románságot, különösen lokálisan, a velük együttélőkkel elfogadóbbak. Ennek oka, hogy az otthon biztonságában az emberek nagyobb valószínűséggel veszik észre a román nemzetiségűek pozitív és konstruktív viselkedését. A jelenség mögött a pozitív epizódikus érzések által módosult hosszantartó integráns érzelmek állnak (Forgács 2003), a Kárpátokon túliakkal szemben viszont “elvárás” a sztereotíp, előítéletes magatartás. Sem a magyar, sem a román nemzeti identitás nem megfeleltethető a székely „nemzeti” identitással, de nem egy új nemzet születésének vagyunk a részesei, hanem az összmagyarság egy részét – lényegében a székelyföldi magyarokat – érintő nemzettudat módosulásnak. Ezt a folyamatot a mindenkori magyarországi és romániai (nemzet)politika befolyásolhatja, de valószínű veszélyt a fiatalok gazdasági indíttatású elvándorlása, a korfa alulról való kiüresedése jelent.

A kutatás eredményeinek értékelése a kommunikáció mint participáció (PTC) modell perspektívájából

Mindenekelőtt felidézem a témaválasztás indoklásában feltett kutatói kérdéseket! A PTC perspektívájából a disszertáció alapkérdése az volt, hogyan válhat és lehet egy individuális ágens a székely (nemzeti) közösség részévé, milyen többlet-felkészültségekkel (tudásokkal, preferenciákkal, regulátorokkal stb.) kell rendelkeznie ehhez. Hogyan konstituálódik (és regulálódik) az ágensek által egy nem eredendő közösség (a nemzet), milyen prezentációra, spektációra, konstrukcióra és legitimációra van szükség ahhoz, hogy a székely ágensek a többlet-felkészültségeik birtokában magukat nem eredendő nemzeti közösségként lássák és láttassák? Hol tart a székely ágensek nem eredendő (nemzeti) közösséggé, kollektív ágenssé való formálódása, legitim-e a székelység mint nemzeti közösség, egyáltalán, beszélhetünk-e valamiféle kommunikatívról ezzel kapcsolatban? A válasz magától értetődően nem lesz igen vagy nem, mert bár a kommunikációra úgy tekintek mint állapotra, a nemzetté válás, egy nemzet kialakulása folyamatként (is) értelmezhető, amelyben a “mérőkövek”

állapotként mutatkoznak. A mérföldkövek leírhatók kommunikatív állapotként, a továbbiakban ezen állapotok közül egynek a leírására tesztek kísérletet.

Az identitás egy keret, amit az ágens a személyes élettörténetével, annak attribútumaival tölt ki. Az individuális ágensek sajátvilágát interjúk által kíséreltem meg feltárni, amelyben az identitás sajátos integráció eredményeként helyezkedik el. Az identitás integráltságának deskriptív tartalmát nincs okom megkérdőjelezni, a kutatás célcsoportjába tartozók – emlékeztetőül: a székelyföldi 18-35 év közötti fiatalok – identitásából fakadó mozgástere lehetővé teszi számukra, hogy székely identitásuk kapcsán legitim módon beszéljenek székely nemzeti identitásról. A nemzeti identitás lényegi deskriptív tartalma a fontosabb nemzeti identitáskritériumok (felkészültségek): az önbesorolás, a saját(os) nyelv, a jelképek, a haza, a történelem, a góbé-specifikumok, az ünnepek, a másokhoz való viszony (stigmatizáció, nyelvi konfliktusok, önállóság, büszkeség stb.), a hagyományörzés és a vallásosság. Az identitás nemzetiként való megmutatkozása a nemzeti identitáskritériumokon keresztül a nemzetet konstituáló felkészültségeken, az ágensek által interiorizált intézményeken keresztül lehetséges, vagyis ahhoz, hogy önálló székely nemzetként, mint nem eredendő közösségként és kollektív ágensként mutakozzanak, közös és kölcsönös felkészültségekben kell részesedniük a nemzet, mint kollektív ágens által. Ez a részesedés az ágensek sajátvilágának megmutatkozása során nem volt kitapintható. Az individuális ágensek mozgástere, cselekvési lehetőségei és akciói nem terjednek tovább a nemzet egyes attribútumainak konfliktusmentes prezentálásán (pl. zászló, himnusz, hagyományörzés, összetartozás), amely a mozgástér határát is kijelöli. Az önálló nemzetként való mutatkozás sajátos színtere jóval szűkebb és így konfliktusosabb, mint a legitimált nemzetként mutakozó kollektív ágenseké. A székely identitású individuális ágensek kategoriális mozgástere in vitro nem nevezhető önálló nemzeti színtérnek, mert csak részlegesen diszkusszált és prezentált, határa konfliktusos, nyelvezete formálódó és az ágensek faktuálisan nem felkészültek a mozgástér használatára, határainak (újra)definiálására. Kompetenciájuk in vivo nem terjed tovább a tárgyalási horizont kialakításának lehetőségén, bár egyes individuális ágensek legitim székely nemzeti identitásúként kívántak mutakozni egy olyan színtéren, amely jelenleg nem legitim mint nemzet – közös konstitutív alap híján nem kerülhetnek kommunikatív állapotba más ágensekkel. Tehát a székely nemzeti identitású individuális ágensek megmutatkozásukhoz konstituáltak maguknak színteret, ugyanakkor mozgásterük, amit legitim módon használhatnak, jóval szűkebb – a székely nemzeti identitású individuális

ágensek csoportja. Vajon megmutatkoz(hat)nak-e székely nemzeti identitású kollektív ágensként?

Anderson a nemzetet elképzelt közösségként írja le (Anderson 1983), amelynek tagjai többnyire nem ismerik egymást, de hiszik, hogy számosan vannak más individuális ágensek is, akik az adott nemzeti kollektív ágenshez tartozónak tartják magukat. Közös (többlet-)felkészültségeik teszik lehetővé, hogy nemzetként mutakozzanak meg, a nemzethez tartozás pedig sajátviláguk integráns része, amit a nemzet mint kollektív ágens felkészültségeivel támogat. Kommunikációs színtere az individuális ágensek sajátvilágának összerendeződése által jön létre. Az ágensek sajátvilágának összerendeződése sajátviláguk azon részét érinti, amelyek a nemzeti identitáskritériumokkal kapcsolatos felkészültségekhez fűződnek, és a kollektív ágens sajátvilágát képezik. "Az összerendeződés akkor tartós, ha kölcsönös tudások nem igényelnek folyamatos reflexiót." (Domschitz – Hamp 2007, 142) A tartós összerendeződés tartós színtereket is jelent, amin a létrejövő kollektívumok kollektív sajátvilággal rendelkeznek. Az így konstituálódott kollektív ágens az individuális ágensektől elkülönülve, de nem függetlenül tőlük létezik, és rendelkezik valamiféle önállósággal, intézményekkel. A kutatások során az önálló székely nemzet kollektív ágenshez köthető önálló intézmény nem volt kitapintható, a székely identitású individuális ágensek sajátvilága túlnyomóan az etnikai/kulturális felkészültségek mentén volt összerendeződött, ezért az nem igényelt folyamatos (ön)reflexiót valamint regulációt. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a székely etnikai identitású ágensek, illetve azok egy része, ne tenne kísérletet egy székely nemzet kollektív ágens kommunikatív alapjának konstituálására, amint azt a fókuszcsoporthoz tartozók interjúja is megerősítették. Az ehhez kapcsolódó attitűdjeik és attitűdtárgyaik konvergálnak, az ágensek integrációja erősödött a kutatás által felölelt időszakban. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a kollektív ágens – így a nemzet is – adaptív, létrejötté és stabilitása (esetenként válsága és megszűnése) az őt alkotó individuális ágensek (hozzáférhető) többlet-felkészültségének elérhetőségét tükrözi. Hatókörét és ebből fakadóan mozgásterét (→ színterét) stabilitásának mértéke jellemzi. A székely etnikai alapú kollektív ágens stabilitása magas, nem igényel állandó önreflexiót. A székely nemzet kollektív ágensnek már kimutatható a dinamikája és kicsi a stabilitása (változásban lévő), de belső nyilvánosságának témái bővülnek (pl. a magyar nemzeti jelképekhez vs. székely "nemzeti" jelképekhez való viszony, az anyaországhoz és Romániához való viszony), vagyis a tematizáció által gyarapodnak a hozzáférhető többlet-felkészültségei. A tematizáció nem csak azt jelenti, hogy a közelmúltban legitimmé vált a székely etnikai csoportról mint nemzetről való

diskurzus, hanem megváltozott az is, ahogy korábban kommunikálva volt: a célcsoportban teret kapott – és nem a fókuszcsoporthoz interjúk által – a magyar nemzetől való elkülönülés lehetősége.

A székely etnikai alapú kollektív ágens – mint minden kollektív ágens – felkészültségei az őt alkotó individuális ágensek felkészültségeiben gyökereznek, és ha adaptációra kényszerülnek az individuális ágensek, akkor a felkészültségeik megváltoztatására kényszerülnek – a változás nyilvánvalóan összefügg a probléma valamikénti felismerésével. Ha a nemzeti identitást alkotó felkészültségeket érinti az adaptációs kényszer, akkor a nemzeti identitásban bekövetkező változások a nemzet kollektív ágens felkészültségeiben – sajátvilágában – is változásokat okoz. Feltételezve, de nem tekintve bizonyítottnak, ha a 2004. decemberi népszavazás sikertelensége adaptációs kényszert okozott sokszázezer székely etnikai önazonosságú, de magyar nemzeti identitású individuális ágens számára, akkor a felismert probléma és annak megoldása – a csalódottság, a magukra maradottság érzésén keresztül – elvezethetett az önálló székely nemzet mint a probléma megoldását jelentő elérhető kívánatos állapot felismeréséhez.

Zárómondatként összefoglalva a kutatásom eredményét, kijelenthető, hogy a székely mint nemzet kollektív ágens konstitutív alapja nincsen meg, nyilvánossága igen korlátozott, azonban a székely etnikai identitású kollektív ágens nyilvánosságában már legitim módon lehet prezentálni és diszkusszálni a székely nemzet kollektív ágens konstitutív alapjáról, sajátvilágának többlet-felkészültségeiről.

Bibliográfia

- ALFÖLDY JENŐ (1993): *Irodalmi fogalomtár*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- ANDERSON, BENEDICT (2006) [1983] *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. (ford. Sonkoly Gábor) Atelier füzetek, 8., L'Harmattan – Atelier, Budapest. 44-51., 138-170.
- ANDRÁS HANGA (2013) *Historizáló nemzetépítés*. PTE BTK, szakdolgozat.
- ANDRÁS HANGA (2014a) *Egy félretett kísérlet: a várpalotai Trianon Múzeum*. In: Kiss, Natália; Nagy, Bálint; Németh, István Péter (szerk.) *Tudományos terek*. DUF Press, Dunaújváros. 266-286.
- ANDRÁS HANGA (2014b) *Erdélyi magyar kisebbségi nemzeti identitás a Nemzeti Összetartozás Napjának tükrében*. In: Csiszár, Imre; Kőmíves, Péter Miklós (szerk.) *Tavaszi Szél 2014 / Spring Wind 2014: II. kötet* Állam- és jogtudomány, közgazdaságtudomány, had- és rendészettudomány
- ANDRÁS HANGA (2015) *Csikfalva község identitásformáló székely motívumai*. In: JEL-KÉP: KOMMUNIKÁCIÓ KÖZVÉLEMÉNY MÉDIA 2015/4, 3-8.
- ANDRÁS HANGA (2020) *A székely identitás szerepe a Székelyföldről elvándoroltak hazatérésében – egy hiányzó stratégia*. In: *Kisebbségi Szemle* 5/1, 63-93.
- AMBRUS TÜNDE (2010) *A székely falutisztesek. Egy sajátos településrendszer mint a társadalmi-gazdasági tevékenység kerete*. Doktori (PhD) értekezés, PTE Földtudományok Doktori Iskola, Pécs. 171.
- A Magyar Autonóm Tartomány Statisztikai Évkönyve* (1960) Központi Statisztikai Igazgatóság. A Magyar Autonóm Tartomány Statisztikai Igazgatósága, Bukarest, 1960. 29.
- A magyar korona országainak helységnévtára* (1873) II. Erdély–Siebenbürgen. – Budapest.
- ASSMANN, JAN (2004) [1992] *A kulturális emlékezet*. (ford. Hidas Zoltán) Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 29-66.
- BABBIE, EARL (2001) *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest.
- BADIS RÓBERT (2008) *A vajdasági magyarság identitásstratégiái*. In: *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat - kulturális emlékezet*. Papp Richárd - Szarka László (szerk.) *Vajdasági Magyar Művelődési Intézet*, Zenta. 319-328.
- BAKÓ ROZÁLIA KLÁRA – NISTOR LAURA – SÓLYOM ANDREA – TELEGDY BALÁZS (2012) *Környezettudatosság, médiahasználat, jövőstratégiák. Gyorsjelentés*. Reconnect Working Papers 1.
- BÁBA SZILVIA (2015) *Az Óperenciás tengeren túl. Magyar identitás a diaszpórában*. Kárpát-Haza könyvek. Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest.
- BAK MIKLÓS ÉS MTSAI: *Autonómia-csomagterv*. http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf501.pdf [letöltés dátuma: 2018. 10. 12. 14:50]
- BALÁZS GÉZA – VESZELSZKI ÁGNES (2016) *Generációk nyelve*. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék – Inter Nonprofit Kft. – Mszt, Budapest.
- BALI JÁNOS (2014) *A külhoni magyarság nemzettudatáról*. In: Bali János (szerk.) *Metszetek II: Külhoni Magyar Ifjúságkutatás II. Nemzetstratégiai Kutatóintézet*, Budapest, 104-113. (Kárpát-haza szemle; 7.)
- BALLA RÉKA (2006) *Politikai attitűdök a Felsőzsiget fesztivál résztvevői körében*. WEB 14-15, 73-78.
- BÁLINT BLANKA – DEMETER GYÖNGYVÉR (2002) *Mozaik2001. Gyorsjelentés, Székelyföld*. In: Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László, Nemeskéri István (szerk.) *Nemzeti Ifjúságkutató Intézet*. Budapest, 193-236.
- BÁLINT D. GYÖNGYVÉR (2004) *Migrációs folyamatok és aspirációk a székelyföldi fiatalok körében*. In: Bodó Julianna (szerk.) *Székelyföldi mozaik. Térségi szociológiai tanulmányok*. Csíkszereda, KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro Print Könyvkiadó, 77-96.
- BARNA GÁBOR (2000) *Mentális határok – megduplázott világok*. In: Balázs Géza (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben. Folklor–Irodalom–Szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára*, I., ELTE, Budapest.
- BARNA GERGELY (2004) *Erdélyi magyar ifjúsági szervezetek szervezetszociológiai elemzése*. *Erdélyi Társadalom* 2/2, 85-112.
- BARNA GERGELY – KISS TAMÁS (szerk.) (2011) *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó
- BARNA GERGŐ – KISS TAMÁS (2013) *Erdélyi magyar fiatalok 2013. Kutatásjelentés*. Institutul pentru studierea problemei minorităților naționale (ISPMN), Kolozsvár.
- BARTH, FREDRIK (2004) *Régi és új problémák az etnicitás elemzésében*. In: Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek. Szöveggyűjtemény*. Budapest, Rejtjel Kiadó. 261-276.
- BARTIS KATALIN (2009) *Értékpreferenciák a fesztiválózó fiatalok körében*. In: Jancsák Csaba (szerk.) *Pillanatfelvételek a Kárpát-medencei ifjúságról*. Szeged, Belvedere Kiadó, 196-234.

- BAUER BÉLA – DÉRI ANDRÁS – GYORGYOVICH MIKLÓS – PILLÓK PÉTER (2015) *Haza a magasban. Tanulmány a külföldi magyar fiatalok magyarságtudatának alakulásáról*. Me.Dok 10/2, 5-148.
- BÁRDI NÁNDOR (2003) *Az erdélyi magyar érdekek megjelenítése az 1910-es években*. Magyar Kisebbség, 8. 2–3(28–29): 93–105.
- BÁRDI NÁNDOR – SZARKA LÁSZLÓ (2007) *A magyar kisebbség- és nemzetpolitika megújításának lehetőségei*. In: Civil Fórum, 3. sz. 38-47.
- BÁRDI NÁNDOR (2016) *A két világháború között, 1918-1940*. In: Székelyföld története III. Bárdi Nándor – Pál Judit (szerk.) MTA BTK – EME – HRM, Székelyudvarhely. 292-293., 325-334.
- BERG, BRUCE L. (2001) *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. California State University, Long Beach.
- BIBÓ ISTVÁN (1990) *A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai*. In: Válogatott tanulmányok IV. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- BIRÓ A. ZOLTÁN – GAGYI JÓZSEF – TÚROS ENDRE (1995) „Átmeneti” iffjúsági társadalom. http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf1483.pdf
- BIRÓ A. ZOLTÁN (1995) *Generációs kapcsolatok székelyföldi lokális közösségekben*. In: Educatio, Budapest, 235-245.
- BIRÓ A. ZOLTÁN – BODÓ JULIANNA (1997) *Szimbolikus térfoglalási eljárások*. In: Szabó Márton (szerk.): Szövegvalóság: Írások a szimbolikus és diszkurzív politikáról. Scientia Humana, Budapest, 305-332.
- BIRÓ A. ZOLTÁN (2002) *A regionális identitás szerveződésének új formái*. In: Kisebbségkutatás. 2002/11. sz., 2.
- BIRÓ A. ZOLTÁN (2005) *Meddig tanulunk? A tanulási életpálya alultervezése Hargita megyei nyolcadik osztályosok körében*. In: Túros Endre (szerk.) Igény a tanulásra? TÉRSÉG könyvek. Csíkszereda, KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print Könyvkiadó, 11-28.
- BIRÓ A. ZOLTÁN – BODÓ JULIANNA (2011) *A „hargitaiság”. Egy régió kultúraépítési gyakorlatáról*. In: Szimbolikus térhasználat: ünnepek, jelképek. Szerk.: Bodó Julianna. Alutus Kiadó, 66-72.
- BIRÓ A. ZOLTÁN – GERGELY ORSOLYA (szerk.) (2013) *Ártalmas vagy hasznos internet? A média hatása a gyermekekre és a fiatalokra*. Csíkszereda, Státus Kiadó.
- BIRÓ A. ZOLTÁN – BODÓ JULIANNA (2013) *Internethasználat vidéki térségben. A média hatása a gyermekekre és a fiatalokra*. Csíkszereda, Státus Kiadó.
- BLOTEVOGEL, H. H. – HEINRITZ, G.– POPP, H. (1989) „Regionalbewusstsein” - Zum Stand der Diskussion um einen Stein Anstosses. Geographische Zeitschrift. 2. 65-88.
- BODÓ BARNA (2009): *Szórvány és nyelvhatár*. Lucidus Kiadó, Budapest.
- BODÓ BARNA – PAPP Z. ATTILA (2012): *Iskolaválasztás tömbben és szórványban. MTA-kutatási jelentés*. In: Kisebbségkutatás, 2012/4.
- BODÓ BARNA (2013) *Kisebbségi magyar fiatalok identitásváltozatai*. In: Szabó A., Bauer B., Pillók P. (szerk.): MOZAIK2011 – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Kutatási jelentés. Belvedere. Szeged-Budapest.
- BODÓ JULIANNA – BIRÓ A. ZOLTÁN (2000) *Szimbolikus térfoglalási eljárások*. In: Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban. (szerk. Bodó Julianna). Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 9-42.
- BODÓ JULIANNA (2008a) *A székelyföldi fiatal korosztály munkamigrációja*. Téréség 2, 32-54.
- BODÓ JULIANNA (2008b) *Itthon vagy külföldön. A székelyföldi fiatal korosztály munkamigrációja. Diskurzusok és életutak a migráció tükrében*. Budapest, Scientia Humana, 85-160.
- BODÓ JULIANNA (szerk.) (2012) *Esély vagy veszély? A média hatása a gyermekekre és fiatalokra*. Csíkszereda, Státus Kiadó.
- BODÓ JULIANNA – BIRÓ A. ZOLTÁN (2017) *Szimbolikus térhasználat változó szerepben*. In: Replika 2017/5. szám, 147-161.
- BOTTONI, STEFANO (2008) *Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952–1960)*. Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda. 447.
- BOURDIEU, PIERRE (1985) *Az identitás és a reprezentáció. A régió fogalmának kritikai elemzése*. Szociológiai Figyelő (1): 7–22.
- BRUBAKER R., FEISCHMIDT M., FOX J., GRANCEA L. (2006) *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*, Princeton: University Press.
- BRUBAKER, ROGERS (1996) *Ártalmas állítások*. (ford. Neményi László) In: Beszélő (1. évf.) 7. sz. 26. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/artalmas-allitasok> [2013. 03. 18. 21:35]
- BRUBAKER, ROGERS (2007) *Nacionalizmus új keretek között*. (ford. Erdősi Péter) L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- BUGOVICS ZOLTÁN (2007): *Társadalom, identitás és területfejlesztés*. L'Harmattan: Budapest
- CALHOUN, CRAIG (1997) [1994] *Társadalomelmélet és identitáspolitikák*. (ford. Nagy László) In: Politikai antropológia. Zentai Violetta (szerk.) Osiris Kiadó, Budapest.

- CASTELLS, MANUEL (2006) [1996] *Az identitás hatalma.* (ford. Berényi Gábor, Rohonyi András) Gondolat – Infonia, Budapest.
- CSATA ZSOMBOR – KISS DÉNES – VERES VALÉR (2007) *Kárpát Panel – Erdély. Gyorsjelentés 2007.* In: Papp Z. Attila, Veres Valér (szerk.): *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái.* Gyorsjelentés. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Budapest.
- CSATA ZSOMBOR – DÁNIEL BOTOND - KISS DÉNES – RUSZULY EMESE – SÓLYOM ZSUZSA (2009) *Diplomás karrierpályák az erdélyi magyar fiatalok körében.* In: Erdélyi társadalom 7. évf., 1. sz. 31-68.
- CSEPELI GYÖRGY (1992) *Nemzet által homályosan.* Századvég, Budapest.
- CSEPELI GYÖRGY (1997) *Szociálpszichológia.* Osiris Kiadó, Budapest.
- CSEPELI GYÖRGY – FÁBIÁN ZOLTÁN – SIK ENDRE (1998) *Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények.* In: Társadalmi riport. Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, 458–489.
- CSEPELI GYÖRGY – ÖRKÉNY ANTAL – SZÉKELYI MÁRIA – CSERE GÁBOR (1998): *Jelentés a Tündérkertből. Romániai magyarok és románok nemzeti identitásmintái Erdélyben.* In: Társadalmi riport, Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.). Budapest, TÁRKI, 527-548.
- CSEPELI GYÖRGY – ÖRKÉNY ANTAL – SZÉKELYI MÁRIA (2000) *Nemzeti etnocentrizmus Közép-Európában* In: Társadalmi riport. Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, 617–635.
- CSEPELI GYÖRGY – ÖRKÉNY ANTAL – SZÉKELYI MÁRIA (2002) *Nemzetek egymás tükrében. Interetnikus viszonyok a Kárpát-medencében.* Balassi Kiadó, Budapest.
- DÁNIEL BOTOND (2013) *Erdélyi magyar fiatalok jövőterveinek, munkaerőpiaci helyzetének, etnikai fogyasztásának vizsgálata.* In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.) *Mozaik 2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet – Belvedere-Meridionale. Budapest-Szeged, 169-198.
- DÁNYI DEZSŐ (1993) *Az 1850. és 1857. évi népszámlálás.* Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, Budapest. 223.
- DÁVID ZOLTÁN (1994) *Az 1850. évi erdélyi népszámlálás.* Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, Budapest. 199.
- DE CILLIA, R.; REISIGL, M.; WODAK, R. (1999) *The Discursive Construction of National Identities.* In: Discourse Society, 1999, 10. sz. 149.
- DEUTSCH et.al (1966) *Nation-building.* Atherton Press, New York.
- DÉRI ANDRÁS (2013) *A MOZAIK2011 kutatás eredményeinek politikai dimenziói.* In: Szabó A., Bauer B., Pillók P. (szerk.): *MOZAIK2011 – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Kutatási jelentés. Belvedere. Szeged-Budapest.
- DOMSCHITZ MÁTYÁS – HAMP GÁBOR (2007) *A kommunikáció színtereiről.* In: Horányi Özséb (szerk.) *A kommunikáció mint participáció.* Budapest, AKTI-Typotex, 101-174.
- E. HALE, HENRY (2004) *Az etnikum fogalma.* (ford.: Bosznay Csaba). <http://www.epa.hu/00400/00462/00025/pdf/11szemle01.pdf> (letöltés dátuma: 2018. 10. 22. 18:45)
- ÉGER GYÖRGY (2000): *Regionalizmus, határok és kisebbségek Kelet-Közép-Európában.* Osiris, Budapest
- EGYED ÁKOS (2013) *A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1989-ig.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda. 408.
- EGRY GÁBOR (2013) *Regionalizmus, erdélyiség, szupremácia. Az Erdélyi Szövetség és Erdély jövője,* 1913–1918. Sz. 147. (2013) 1:3–32.
- EGRY GÁBOR (2017) *Találkozások a vadonban: etnicitás és önazonosság Székelyföldön 1918–1940.* In: Replika 105, 91-106.
- ELEKES TIBOR (2001) *A településhálózat és a közigazgatás változásai Hargita megye délnyugati részében 1333-tól napjainkig.* Tusnádfürdő (Románia). 103–109.
- ELEKES TIBOR (2003) *A településhálózat és a közigazgatás változásai Háromszéken a XIV. századtól napjainkig.* In: HEVESI A. (szerk.): *Földrajz. A Miskolci Egyetem Közleményei* 64. Miskolc. 215–235.
- ELEKES TIBOR (2004) *A közigazgatás változásai Maros megyében, a XIV. századtól napjainkig.* In: *Az integrálódó Európa politikai földrajza,* Pécs. 340–347.
- ELEKES TIBOR (2007) *Aspects of settlement system and environment relation in Gheorgheni region, Romania, in the last seven centuries.* Studia Universitatis Babeş-Bolyai – Ambientum I. 1–2. Cluj-Napoca. 87–94.
- ELEKES TIBOR (2011) *Székelyföld közigazgatás-földrajzi változásai a 13. századtól napjainkig.* *Földrajzi Közlemények* 135. 4., 415–429.

- ERCSEI KÁLMÁN – KRIZA BORBÁLA – PAPP Z. ATTILA (2002) *Számokba fojtva. „Tusványos”*. In: Bodó Barna (szerk.) Erdélyi Magyar Évkönyv 2002. Temesvár – Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 88-96.
- ERCSEI KÁLMÁN – GEAMBASU RÉKA (2004) *A „tusványosi táborlakók” ifjúsági státuszának és politikai beállítottságának vizsgálata*. In: Erdélyi Társadalom 2/2, 113-133.
- ERCSEI KÁLMÁN – VERES VALÉR (2005) *Félsziget fesztivál – Marosvásárhely, 2005*. In: Korunk 11, 103-109.
- ERCSEI KÁLMÁN (2006) *Félsziget fesztivál ifjúsága: fesztiválok ifjúsága? Az iskolázottság és továbbtanulás összehasonlító vizsgálata az ifjúsági korszakváltás kontextusában*. WEB 14-15, 47-62.
- ERCSEI KÁLMÁN (2007) *Schimbari legate de autonomia tinerilor: de la tineretea de tranzitie la tineretea de educatie si loisir* [Fiatalok önállósodása: az átmeneti ifjúsági korszaktól az iskolai ifjúsági korszakig]. In: Mitulescu, Sorin (szerk.) Studii in domeniul tineretului: traectorii si stiluri de viata [Ifjúságkutatási tanulmányok: életpályák és életstílusok]. Bucuresti, Ed. Didactica si Pedagogica, 8-31.
- ERCSEI KÁLMÁN (2009) *Az ifjúsági korszakváltás szabadidős scenáriója Romániában. Megállapítások és tézisek a Félsziget-fesztivál fiataljai kapcsán*. In: Jancsák Csaba (szerk.) Fiatalok a Kárpát-medencében. Mozaikok az ifjúság világáról. Szeged, Belvedere Kiadó, 206-214.
- ERCSEI KÁLMÁN – KISS ZITA – SZABÓ JÚLIA (2010) *Consum in timpul liber, autonomie si planuri de viitor*. Revista Romana de Pedagogie 58/4, 73-92.
- ERCSEI KÁLMÁN – KISS ZITA – SZABÓ JÚLIA (2011) *Fiatalok szabadidős fogyasztása, önállósodása és jövőképe a marosvásárhelyi Félsziget-vizsgálatok alapján*. In: Barna Gergely – Kiss Tamás (szerk.) Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés. Kolozsvár, Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó, 233-260.
- ERCSEI KÁLMÁN – KISS ZITA – PLUGOR RÉKA – SZABÓ JÚLIA – VERES VALÉR (2013) *Obiceiuri de petrecere ale timpului liber ale tinerilor participantii la Festivalul „Peninsula” din Targu Mures*. In: Luca, Sabina-Adina (szerk.) Tanar in Romania. Noi valori, noi identitati [Fiatalok Romániában. Új értékek, új identitások]. Iasi, Institutul European, 195-248.
- ERCSEI KÁLMÁN (2017) *Ifjúságkutatás Romániában 1989-et követően*. In: Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZys 2015 kutatás eredményei. (2017) Papp Z. Attila (szerk.) Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 91-133.
- ERDEI ITALA (2005) *Hallgatói mobilitás a Kárpát-medencében*. In: Gábor Kálmán – Veres Valér (szerk.) A perifériáról a centrumba. Az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredfordulón. Szeged – Kolozsvár, Belvedere Kiadó – Max Weber TK Alapítvány, 108-132.
- ERIKSEN, THOMAS HYLLAND (2011) *Etnicitás és nacionalizmus*. (ford. Becze Szabolcs, Kalas Györgyi, Kasznár Veronika Katalin, Kiss-Pál Klára, Kovai Cili, Oblath Márton, Plájás Ildikó Zonga, Szántó Diána). Gondolat Kiadó – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék.
- ERIKSON, ERIK H. (1991) *Az életciklus: az identitás epigenezise*. In: Erikson, E.: A fiatal Luther és más írások. Gondolat Kiadó, Budapest.
- ERŐS FERENC (2001) *Az identitás labirintusai. Narratív konstrukciók és identitás-stratégiák*. Janus – Osiris, Budapest.
- FÁBIÁN ZOLTÁN – SIK ENDRE (1996) *Előítéletesség és tekintélyelvűség*. In: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport 1996. Budapest: TÁRKI – Századvég 381-413.
- FEISCHMIDT MARGIT – BRUBAKER, ROGERS (1999) *Az emlékezés politikája: az 1848-as forradalmak százötven éves évfordulója Magyarországon, Romániában és Szlovákiában*. In: Replika, 1999., 37., 67-88.
- FEISCHMIDT MARGIT (2004) *A hatás és a román stigma*. In: Kovács Nóra, Osvát Anna, Szarka László (szerk.): Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 43.
- FEISCHMIDT MARGIT (2005) *A magyar nacionalizmus autencitátsdiskurzusainak szimbolikus térfoglalása Erdélyben*. In: Erdély-(de)konstrukciók. Feischmidt Margit (szerk.) 7-32. Budapest-Pécs: Néprajzi Múzeum - PTE Kommunikáció- és médiatudományi Tanszék. /Tabula könyvek, 7./
- FEISCHMIDT MARGIT (2014) *Nemzet a mindennapokban: Az újnacionalizmus populáris kultúrája*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2014., 7-48.
- FELKAI GÁBOR (szerk): *A szociológia kialakulása. Új Mandátum: Budapest, 1999*
- FISCHER GYÖRGY (2001) *Hihetünk-e a közvéleménykutatásoknak?* Bagolyvár, Budapest.
- FORGÁCS JÓZSEF (1997) *A társas érintkezés pszichológiája*. Kairosz, Budapest.
- FORGÁCS JÓZSEF (2003) *Az érzelmek pszichológiája*. Kairosz, Budapest.
- FOUCAULT, MICHEL (2004) [1961] *A bolondság története a klasszicizmus korában*. (ford. Sujtó László) Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- GAGYI JÓZSEF (2004) *Örökített székelkapu*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

- GALLAI SÁNDOR – JANIK SZABOLCS (2017) *Kárpát-medencei magyar fiatalok anyaországba irányuló migrációja*. In: Változó kisebbség. A Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei. Papp Z. Attila (szerk.). Mathias Corvinus Collegium Tihanyi Alapítvány – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, Budapest. 461-497.
- GALLÓ BÉLA (2000): *Az Európai Unió mint regionális probléma*. In: Boros Ferenc (szerk.): Regionális kérdések az európai integráció tükrében Európai Tükör. Műhelytanulmányok, 69. szám, Budapest, 82-100.
- GÁBOR KÁLMÁN (2004) *Mozaik 2001. A perifériáról a centrumba. Tézisek a határon túli magyar fiatalok helyzetének értelmezéséhez*. Erdélyi Társadalom 2/2., 9-24.
- GÁBOR KÁLMÁN (2005) *A perifériáról a centrumba. Hipotézisek a határon túli magyar fiatalok helyzetének értelmezéséhez*. Korunk 16/11, 20-31.
- GÁBOR KÁLMÁN – VERES VALÉR (szerk.) (2005) *A perifériáról a centrumba. Az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredfordulón*. Szeged – Kolozsvár, Belvedere Kiadó – Max Weber TK Alapítvány
- GÁL-BORUS LÁSZLÓ (2002) *Kire szavaz(na) a kolozsvári magyar diák?* WEB 10, 35-38.
- GEAMBASU RÉKA – PÁSZTOR GYÖNGYI (2003) *A Babes-Bolyai Tudományegyetem magyar hallgatóinak politikai beállítottsága és értékorientációja*. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla (szerk.) Etnopolitika. A közösségi, magán- és a nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában. Budapest, Teleki László Alapítvány, 237-250.
- GEERTZ, CLIFFORD (1973) *The Interpretation of Cultures*. Basic Books, New York.
- GELLNER, ERNEST (2009) [1983] *A nemzetek és a nacionalizmus*. (ford. Barabás András) Napvilág Kiadó, Budapest.
- GEREBEN FERENC (1998) *Az anyanyelv az identitástudat szerkezetében*. Regio 1998/2., 95-112.
- GEREBEN FERENC (1999) *Identitás, kultúra, kisebbség*. Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely: Budapest
- GERGELY ORSOLYA (2009) *Fókuszban a fiatalok. Életmód, fogyasztás, jövőstratégiák*. Csíkszereda, Státus Kiadó.
- GERGELY ORSOLYA (szerk.) (2011) *Fiatalok a térségben*. Csíkszereda, Alutus Kiadó
- GERGELY ORSOLYA (szerk.) (2012) *A média hatása a gyerekekre és a fiatalokra*. Csíkszereda, Státus Kiadó
- GIL-WHITE, FRANCESCO (2005) *The Study of Ethnicity and Nationalism Needs Better Categories: Clearing up the Confusions That Results from Blurring Analytic and Lay Concepts*. Journal of Bioeconomics 7 (3): 239-270.
- GYÁNI GÁBOR (2015) *A történetírás és a történelemtanítás konfliktusa*. In: Iskolakultúra, 25/7-8. 62-67.
- HADASI MIKLÓS (2003) *A modern férfi születése*. Helikon, Budapest. 306.
- HAJDÚ ZOLTÁN (2001) *Magyarország közigazgatási földrajza*. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- HALBWACHS, MAURICE (1971) *Az emlékezet társadalmi keretei*. (ford. Lakatos Mária) In: Francia szociológia. Ferge Zuzsa (szerk.) KJK: Budapest. 124-131.
- HALBWACHS, MAURICE (2000) *A kollektív emlékezet*. In: Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig. Felkai Gábor – Némedi Dénes – Somlai Péter (szerk.). Új Mandátum Kiadó, Budapest. 403-432.
- HARTOG, FRANCOIS (2000) *Örökség és történelem: az örökség ideje*. (ford. Szekeres András) In: Regio (11. évf.) 4. sz. 3-25.
- HEGYI F. B. (2007) *Regionális identitás*. Rechnitzer J. (szerk.) Nyugat-Dunántúl. MTA RKK, Pécs-Budapest. XIV. fejezet. 387-400.
- HELLER ÁGNES (1966) *Társadalmi szerep és előítélet*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- HOBSBAWM, ERIC – TURNER, TERENCE (1983) *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press. Cambridge.
- HOPPÁL MIHÁLY (1989) *Hiedelemrendszer és identitás*. In: Az identitás kettős tükörben. Niedermüller Péter - Váriné Szilágyi Ibolya, Budapest: TIT, 63-78.
- HORÁNYI ÖZSÉB (2007) *A kommunikáció participációra alapozott felfogásáról*. In: Horányi Özséb (szerk.) A kommunikáció mint participáció. AKTI-Typotex, Budapest, 246-264.
- HORÁNYI ÖZSÉB – SZABÓ LEVENTE (2007) *A kommunikáció ágenséről*. In: Horányi Özséb (szerk.) A kommunikáció mint participáció. AKTI – Typotex, Budapest, 175-236.
- HOROWITZ, DONALD L. (2006) [2002] *The Primordialists*. (ford. Vincze Hanna Orsolya) In: Ethnonationalism in the Contemporary World: Walker Connor and the Theory of Nationalism. Daniele Conversi (ed.). London: Routledge, 72–82.; 235-249.
- HORVÁTH ISTVÁN (2004a) *Az erdélyi magyar fiatalok Magyarország irányú tanulási migrációja, 1990-2000*. Erdélyi Társadalom 2/2, 59-84.
- HORVÁTH ISTVÁN (2004b) *Az erdélyi magyarság vándormozgalmi vesztesége 1987-2001*. In: Kiss Tamás (szerk.) Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben. Kriterion – RMDSZ ÜE., Kolozsvár, 61-91.
- HROCH, MIROSLAV (2000) *A nemzeti mozgalomtól a nemzet teljes kifejlődéséig: a nemzetépítés folyamata Európában*. (ford. Erdősi Péter) In: Regio (11. évf.) 3. sz. 3-24.
- HUTNIK, NIMMI (1991) *Ethnic Minority Identity*. Oxford, Clarendon Press.

- ILYÉS ZOLTÁN (2014): *A nemzetiesítés néprajza*. Regio 22. évf. 2014/2. 66-113
- IPSEN, D. (1993) *Regionale Identität - Raumforschung und Raumordnung*. 1. 9-18.
- JAKAB ALBERT ZSOLT – KESZEG VILMOS (szerk.) (2007) *Kriza könyvek 29. Csoportok és kultúrák. Tanulmányok szubkultúrákról*. Kolozsvár, BBTE Magyar Néprajz és Antropológiai Tanszék – Kriza János Néprajzi Társaság
- JENKINS, RICHARD (2005) Az etnicitás újragondolása: identitás, kategorizálás, hatalom. In: Kántor Zoltán (szerk.) *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Rejtjel, Budapest. 127-147.
- KARL DEUTSCH (1966) *Nationalism and Social Communication*. 2nd. ed. M. I. T. Press, New York.
- KÁNTOR ZOLTÁN (1994) *Új generáció? Vázlat a temesvári magyar diákság és diákélet önszerveződési kísérleteiről*. In: Korunk, 2., 1994, 35–45.
- KÁNTOR ZOLTÁN (2000) *Kisebbségi nemzetépítés – a romániai magyarság, mint nemzetépítő kisebbség*. In: Regio (11. évf.) 3. sz. 219-241.
- KÁNTOR ZOLTÁN (2002) *A nemzeti identitást formáló intézményrendszerek*. In: Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában. Fedinec Csilla (szerk.), Teleki László Alapítvány, Budapest. 117-188.
- Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. Gyorsjelentés.* (2007) PAPP Z. ATTILA, VERES VALÉR (szerk.) MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- KYMLICKA, WILL (1995) *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Clarendon Press, Oxford.
- KISS DÉNES – KISS TAMÁS – SÓLYOM ANDREA – HERÉDI ZSOLT – CSATA ZSOMBOR – PLAINER ZSUZSA – PÉTER LÁSZLÓ (2000) *Civil Kurázi. A Babes-Bolyain tanuló diákok politikai és állampolgári kultúrája*. Kolozsvár, Max Weber Kollégium
- KISS TAMÁS (2001a) *Értékek és habitusok az erdélyi középiskolások jövőstratégiáiban*. Educatio 4, 730-738.
- KISS TAMÁS (2001b) *Erdélyi középiskolások politikai predispozíciói*. Köz-Politika 3, 5-12.
- KISS TAMÁS (2002a) *A politikai szocializáció strukturális szempontjai az erdélyi középiskolások vizsgálatában*. In: Veres Valér (szerk.) RODOSZ-tanulmányok. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 75-89.
- KISS TAMÁS (2002b) *Demokrácia?! A kolozsvári diákok politikai kultúrájának elemei*. REGIO 13/4, 264-295.
- KISS TAMÁS – BARNA GERGŐ – SÓLYOM ZSUZSA (2008) *Erdélyi magyar fiatalok 2008. Közvélemény-kutatás az erdélyi magyar fiatalok társadalmi helyzetéről és elvárásairól. Összehasonlító gyorsjelentés*. Institutul pentru studierea problemei minorităților naționale (ISPMN), Kolozsvár.
- KISS TAMÁS – BARNA GERGŐ (2012a) *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében. Demográfiai és statisztikai elemzés*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.
- KISS TAMÁS (2012b) *A 2011-es romániai népszámlálás tanulságai és következményei*. In: ProMinoritate (5. évf.) 3. sz. 9-26.
- KISS TAMÁS (2015) *Increasing Marginality, Ethnic Parallelism and Asymmetric Accommodation. Social and Political Processes Concerning the Hungarian Community of Transylvania*. Minority Studies 18.
- KISS TAMÁS (2016) *Asszimiláció és határ-megerősítés. Vegyes házasságok és a vegyes családokon belüli etnikai szocializáció Erdélyben*. In: Apró István (szerk.) *Média és identitás 2. Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete*, Budapest, 47-88.
- KISS ZITA – PLUGOR RÉKA – SZABÓ JÚLIA (2006) *Értékkendő és ifjúsági szabadidő-kultúra a Félzigeten*. WEB 14-15, 63-72.
- KOCSIS KÁROLY (szerk.) (2007) *South Eastern Europe in maps*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest.
- KÓSA ANDRÁS LÁSZLÓ (1999) *A Maros megyei ifjúság politikai szocializációja. A Maros megyei ifjúsági közélet alternatívái*. Magyar Kisebbség 5/2-3(16-17), 432-447.
- KRUEGER, RICHARD. A. (1988) *Focus Groups: A Practical Guide For Applied Research*. Sage Publications, Inc., UK.
- KVALE, STEINAR (2005) *Az interjú. Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. (ford.: Sivadó Ákos) Jósöveg Műhely, Budapest.
- LÁSZLÓ JÁNOS (2012) *Történelemtörténetek: bevezetés a narratív pszichológiába*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- LEFEBVRE, HENRI (1991): *The Production of Space*. Blackwell: Oxford
- Lege pentru modificarea legii Nr. 2/1968 privind organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România*. (1968) Buletinul Oficial, București.
- LIVEZEANU, IRINA (1995) *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918–1930*, Cornell University Press, Ithaca, N.Y.

- Magyar identitás határon innen és túl* (2014) SZÉKELY LEVENTE (szerk.) Új Ifjúsági Szemle Alapítvány, Budapest.
- Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Gyorsjelentés a Kárpát-medencei fiatalokról.* SZÉKELY LEVENTE - SZABÓ ANDREA (szerk.)
http://www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/atoms/files/magyar_ifjusag_kutatas_2016_gyorsjelentés_a_karpat-medencei_fiatalokrol.pdf (2018. 03. 18.)
- MAGYARI TIVADAR (2000) *Az ifjúsági szervezetek szakértőkkel való kapcsolata.* In: Somlai József (szerk.) *A civil szféra szerepe a közösségfejlesztésben.* Kolozsvár, Alapítvány az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért, 107-109.
- MAJSTOROVIC, DANIJELA – TURJACANIN, VLADIMIR (2013) *Youth Ethnic and National Identity in Bosnia and Herzegovina. Social Science Approaches.* Palgrave Macmillan UK.
- Manualul personalului de recensamint [Népszámlálási útmutató]* (1991)
http://colectaredate.insse.ro/phc/metadata/RO_Manual1992_RO.pdf, 95-96. p. [letöltés dátuma 2018. 11. 10., 19:40]
- MARTINOVICI, Constantin – ISTRATI, Nicolae (1921) *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite.* Editura Ardeal, Cluj.
- MASON, JENNIFER (2005): *Kvalitatív kutatás.* (ford.: Tóth Kinga) Jószöveg Műhely Kft., Budapest
- Measuring Identity. A Guide for Social Scientists.* (2009) ABDELAL, HERRERA; JOHNSTON, MCDERMOTT (eds.). Cambridge University Press.
- MERTON, ROBERT K., FISKE, MARJORIE ÉS KENDALL, PATRICIA L. (1956): *The Focused Interview. A Manual Of Problems And Procedures.* Glencoe, Illinois: The Free Press. Megjelent a Tömegkommunikációs Kutatóközpont Módszertani Sorozatában, VIII. évfolyam, 35. szám, 1977. November 22.
- MERTON, ROBERT K. (2002) *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra.* (ford. Balogh Zoltán és Berényi Gábor) Osiris, Budapest.
- MIKÓ IMRE (1934) *A székely közületi kulturális önkormányzat.* Magyar Kisebbség, 13. sz. 365–378.; 15–16. sz. 441–464.
- MIKÓ IMRE (1936) *A romániai magyar kisebbség panaszai a Nemzetek Szövetsége előtt.* Hitel, 3. sz. 197–223.
- MOHÁCSÉK MAGDOLNA (2005) *A magasan képzett erdélyi fiatalok magyarországi munkavállalása.* In: Horváth István (szerk.) *Erdély és Magyarország között migrációs folyamatok.* Kolozsvár, Scientia Kiadó, 133-172.
- MOZAIK2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* (2002) In: SZABÓ ANDREA, BAUER BÉLA, LAKI LÁSZLÓ, NEMESKÉRI ISTVÁN (szerk.) Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. Budapest.
- MOZAIK2011 – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Kutatási jelentés.* (2013) In: BAUER BÉLA, PILLÓK PÉTER, SZABÓ ANDREA (szerk.) Belvedere. Szeged-Budapest.
- NAGY JÓZSEF (1994) *Én(tudat) és pedagógia.* In: Magyar Pedagógia 1994/1-2., 3-27.
- NÁRAI MÁRTA (2009) *Gondolatok a regionális identitásról. Identitáselemek a nyugat-dunántúli régióban.* In: Tér és Társadalom, 4. 137–159.
- NORA, PIERRE (1999) *Emlékezet és történelem között.* (ford. K. Horváth Zsolt)
http://www.aetas.hu/1999_3/99-3-10.htm [2012. 10. 20. 21:35]
- NSKI (2015) *Kárpát-medencei magyar ifjúságkutatás. Kutatási jelentés és kitekintés az amerikai diaszpórára.* Budapest, Nemzetstratégiai Kutatóintézet
- OLÁH SÁNDOR (2016) *A „kis magyar világ”, 1940-1944.* In: Székelyföld története III. Bárdi Nándor – Pál Judit (szerk.) MTA BTK – EME – HRM, Székelyudvarhely. 439.
- ORBÁN BALÁZS (1868) *A Székelyföld leírása. Történelmi, régészeti, természetrajzi s népművészeti szempontból.* Pest.
- ÖRKÉNY ANTAL (2004) *A magyar nemzettudat változása az elmúlt évtizedben.* In: Fedinec Csilla (szerk.): *Nemzet a társadalomban.* Teleki László Alapítvány, Budapest. 7–27.
- PAÁL GÁBOR (1992) *A Székely Köztársaság történetéből I–II.* Erdélyi Magyarorság, 1992. 5. sz. 34–35., 1992. 6. sz. 30–31.
- PAPP Z. ATTILA (2005) *Időhasználat és iskolai teljesítmény a romániai magyar középiskolai kultúrában.* In: Gábor Kálmán – Veres Valér (szerk.) *A perifériáról a centrumba. Az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredfordulón.* Szeged – Kolozsvár, Belvedere Kiadó – Max Weber TK Alapítvány, 54-74.
- PAPP Z. ATTILA (2007a) *Kárpát Panel 2007. Egy kutatás gyorshatása.* REGIO 2007/4. 107-127.
- PAPP Z. ATTILA – VERES VALÉR (szerk.) (2007b) *Kárpát Panel 2007. Gyorsjelentés. A Kárpát-medencei magyarok helyzete és perspektívái.* Budapest, MTA ENKI.
- PAPP Z. ATTILA (2011) *Az etnocentrizmus szerkezete kisebbségben (a Kárpát Panel 2009 erdélyi fókuszcsoport beszélgetései alapján).* In: Látletet 2011, 2. évf., 1. sz.
- PAPP Z. ATTILA (2012) *Az etnocentrizmus szerkezete kisebbségben - a fókuszcsoportos beszélgetések alapján.* In: Szociológiai mintázatok: Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján. Veres

- Valér, Papp Z Attila, Kiss Dénes, Geambasu Réka, Márton János, Kiss Zita (szerk.) Nemzeti Kisebbségkutató Intézet; Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány, Kolozsvár. 79-116.
- PAPP Z. ATTILA (2017a) *Az ifjúságkutatás aktuális kérdései nemzetközi szintereken*. In: Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei. (2017) Papp Z. Attila (szerk.) Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 13-29.
- PAPP Z. ATTILA – FERENC VIKTÓRIA – MÁRTON JÁNOS – MORVAI TÜNDE – SZERBHORVÁTH GYÖRGY – ZSIGMOND CSILLA (2017b) *GeneZYs 2015. Külhoni magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Összefoglaló adatok*. In: Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei. (2017) Papp Z. Attila (szerk.) Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 193-239.
- PAASI, ANSSI (1989) *A régiók fejlődése és a regionális identitás kialakulása*. – Tér és Társadalom 3. évf.1989/3. 70-79.
- PAASI, ANSSI (2000) *Re-constructing regions and regional identity*. Nethur lecture. The Alexander von Humboldt Lectures Series. Nijmegen. <http://gpm.ruhosting.nl/avh/Paasi1.pdf> [Letöltve: 2020. 12. 10.]
- PAASI, ANSSI (2003) *Region and Place: regional identity in question*. - Progress in Human Geography. 4. 475-485.
- PATAKFALVI-CZIRJÁK ÁGNES (2015) *Szimbolikus konfliktusok és performatív események a „székely zászló” kapcsán*. In: Regio 2015, 23. évf., 2. sz., 41-76.
- PATAKI FERENC (1986) *Identitás, személyiség, társadalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- PATAKI FERENC (1989) *Identitás – személyiség – társadalom*. In: Váriné Szilágyi Ibolya – Niedermüller Péter (szerk.) *Az identitás – kettős tükörben*. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest, 17-38.
- PATAKI FERENC (2001) *Élettörténet és identitás*. Osiris Kiadó, Budapest.
- PÁL JUDIT (2016) *Székely identitás és önkép*. In: Székelyföld története III. Bárdi Nándor – Pál Judit (szerk.) MTA BTK – EME – HRM, Székelyudvarhely. 66., 221-234.
- PÁSZTOR GYÖNGYI (2002) *A kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem diákjainak politikai kultúrája és adaptált politikai cselekvési mintái*. In: Sorbán Angella (szerk.) Szociológiai tanulmányok erdélyi fiatalokról. Budapest – Kolozsvár, Akadémiai Kiadó – Scientia Kiadó, 73-96.
- PETE KRISZTIÁN – P. SZILCZL DÓRA (2007) *A kommunikáció intézményeiről*. In: Horányi Özséb (szerk.) *A kommunikáció mint participáció*. Budapest, AKTI – Typotex, 17-100.
- PÉTER LÁSZLÓ (2000) *Civil kurázi – Egyetemisták és civil társadalom Kolozsváron*. In: Somai József (szerk.) *A civil szféra szerepe a közösségfejlesztésben*. Kolozsvár, Alapítvány az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért, 109-115.
- PÉTER LÁSZLÓ (2002a) *Az aranykorszak örökösei? A politikai szellem fenomenológiája. Tanulmány a romániai átmenetről a kolozsvári BBTE diákjainak politikai kultúrája példáján*. WEB 10, 13-26.
- PÉTER LÁSZLÓ (2002b) *Civil kurázi. Politikai kultúra kutatása a kolozsvári egyetemen*. WEB 10, 45-47.
- PÉTER LÁSZLÓ – PÁSZTOR GYÖNGYI (2003) *Kolozsvári diákok: jelen és jövő*. Korunk 4, 102-106.
- RAAGMAA, G. (2002) *Regional identity in Regional Development and Planning*. - European Planning Studies. 1. 55-76.
- Recensământul general al populației și al locuințelor din anul 1992* (1994) Vol. I.-IV. București, Comisia Națională de Statistică
- Recensământul general al populației și al locuințelor din anul 2002* (2003) Rezultate parțiale. București, Institutul Național de Statistică
- Recensământul general al populației și al locuințelor din anul 2011*. Vol. I.-II. <http://www.recensamantromania.ro/noutati/volumul-ii-populatia-stabila-rezidenta-structura-etnica-si-confesionala/> [2018. 06. 21. 10:08]
- ROMSICS IGNÁC (2010) *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest.
- RUDAS TAMÁS (2006) [1998] *Közvélemény-kutatás. Értelmezés és kritika*. Corvina, Budapest.
- SAID, EDWARD (2000) *Orientalizmus*. (ford. Péri Benedek) Lettre, 37. <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre37/said.htm> [2012. 04. 08. 18:03]
- SALOVEY ET AL. (2003) *Az érzelmi jelenségek és az egészséggel kapcsolatos gondolkodás*. (ford. Turóczy Attila) In: *Az érzelmek pszichológiája* (szerk.: Forgács József). Kairosz: Budapest. 337.
- SÁNDOR KLÁRA (2015) *Nyelvében is él a székely?* In: *Nyelv és Tudomány*. <https://m.nyest.hu/hirek/nyelveben-is-el-a-szekely>
- SCHLEICHER NÓRA (2007) *Kvalitatív kutatási módszerek a társadalomtudományokban*. BKF jegyzet. Századvég, Budapest, 48-53.
- SCHÖPFLIN GYÖRGY (2004) *Az identitás dilemmái: kultúra, állam, globalizáció*. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő.

- SEPSISZÉKI NAGY BALÁZS (2000) *Székelyföld falvai a huszadik század végén I-IV*. Nap Kiadó, Dunaszerdahely.
- SÍKLAKI ISTVÁN (2006) Vélemények mélyén. A fókuszcsoporthoz módszer, a kvalitatív közvélemény-kutatás alapszere. Kossuth Kiadó, Budapest.
- SMITH, ANTHONY D. (2001) [1991] *National Identity*. Penguin Books, London
- SMITH, ANTHONY D. (2004) [1986] *A nemzetek eredete*. (ford. Keszei András) In: *Nacionalizmuselméletek*. Kántor Zoltán (szerk.) Rejtjel, Budapest, 204-229.
- SMITH, DAVID J. (2002) *Framing the National Question in Central and Eastern Europe: A Quadratic Nexus?* *Global Review of Ethnopolitics* 2. (1) 3-16.
- SÓLYOM ANDREA (2002a) *A BBTE-n tanuló diákok politikai értékorientációi*. In: Veres Valér (szerk.) *RODOSZ-tanulmányok*. III. Társadalom- és humántudományok. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 89-97.
- SÓLYOM ANDREA (2002b) *A BBTE-n tanuló diákok politikai értékorientációi*. In: Szabó Ödön (szerk.) *Szélrózsza – Tudományos és kulturális évkönyv*. Nagyvárad, RODOSZ-Bihar Megyei Szervezet, 183-190.
- SÓLYOM ANDREA (2007) *Dilemmák a középiskolások és egyetemisták politikához való viszonyának kutatása közben*. In: Plugor Réka (szerk.) *RODOSZ-konferenciakötet*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 147-150.
- SÓLYOM ANDREA (2009a) *Erdélyi fiatalok politikához való viszonyának kutatása közben felmerülő problémákról*. *Educatio* 4, 519-524.
- SÓLYOM ANDREA (2009b) *High school and university student's political action patterns*. *Political Studies Forum* 1/1, 41-80.
- SÓLYOM ANDREA (2010a) *Egyetemisták és középiskolások politikai kultúrája*. In: *Doktorandus Fórum* 2010. Iasi, Cermi, 71-82.
- SÓLYOM ANDREA (2010b) *Székelyudvarhelyi XI-XII. osztályos diákok értékpreferenciái*. *Reconnect* 3/1, 61-79.
- SÓLYOM ANDREA (2011a) *High school and university students' opinions about politics*. *Compasso* 2/1, 173-206.
- SÓLYOM ANDREA (2011b) *Politikai kultúra és társadalmi értékek*. In: Barna Gergely – Kiss Tamás (szerk.) *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató – Kriterion Könyvkiadó, 261-292.
- SÓLYOM ANDREA (2013a) *Politikai cselekvési minták középiskolások és egyetemisták körében*. *Pro Minoritate* 2, 97-128.
- SÓLYOM ANDREA (2013b) *Social distance perceived by high school students*. In: Runcan, Patricia-Luciana – Rata, Georgeta – Iovu, Mihai-Bogdan (szerk.) *Applied Social Sciences*. Sociology. Newcastle, Cambridge Scholar Publishing, 301-308.
- STEFANO BOTTONI (2008). *Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952-1960)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 426.
- SZABÓ ANDREA – BAUER BÉLA – LAKI LÁSZLÓ – NEMESKÉRI ISTVÁN (szerk.) (2002) *Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet
- SZABÓ ANDREA (szerk.) (2012) *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Kiadó www.aktivfiatalok.hu/public/files/documents/racionaliasn-lazado-hallgatok_-bce-belvedere.pdf [2018. 03. 19.]
- SZABÓ ANDREA (szerk.) (2014) *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Budapest – Szeged, Belvedere Kiadó – MTA TK PTI www.aktivfiatalok.hu/public/files/documents/racionalisan-lazado-hallgatok-2_online_small.pdf [2018. 03. 19.]
- SZABÓ MÁRTON (1998) *Politikai tudáselméletek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Universitas, Budapest. 110-132.
- SZABÓ MÁRTON (2006) *Politikai idegen*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- SZABÓ MÁRTON (2016) *Diszkurzív politikatudomány. Bevezetés a politika interpretatív szemléletébe és kutatásába*. Osiris, Budapest.
- SZABÓ MIKLÓS (1989) *Program és állapotideológiák*. In: Tallár Ferenc (szerk.): *Politikai kultúra Magyarországon. 1896-1986*. Medvetánc könyvek, Atlantis Program. 93-108.
- SZAKÁCS ISTVÁN (2014) *Egy „csinált város” önképe: Dunaiújvárosból nem lesz Ózd!*. In: Dunakavics, II. évf., IX. szám, 29-41.
- SZAPU MAGDA (szerk.) (2004) *Ifjúsági „szubkultúrák” Magyarországon és Erdélyben*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest
- SZÁDECZKY KARDOSS LAJOS (1927) *A székely székek*. <http://mek.niif.hu/04900/04920/html/mhodonerdely0010.html> (letöltés dátuma: 2019. 09. 29.)

SZÉKELYFÖLD AUTONÓMIA STATÚTUMA.

http://sznt.sic.hu/hu-sic/index.php?option=com_content&view=article&id=15%3Aszekelyfoeld-autonomia-statutum&catid=10%3Astatutum&Itemid=14&lang=fa [letöltés dátuma 2018. 10. 12., 15:49]

- SZÉKELY LEVENTE (2014) *Az erdélyi fiatalok mindennapi nemzettudata*. In: Magyar identitás határon innen és túl. SZÉKELY LEVENTE (szerk.) Új Ifjúsági Szemle Alapítvány, Budapest, 5-15.
- SZLUCSKA JÁNOS (2009) „Pünkösdi királyság.” *Az észak-erdélyi oktatásügy története 1940– 1944*. Gondolat kiadó, Budapest.
- TAJFEL, HENRI (1978) *The Social Psychology of Minorities*. London, Minority Right Group LTD.
- TAJFEL, HENRI – TURNER JOHN C. (1979) An integrative theory of inter-group conflict. In: The social psychology of inter-group relations. W. G. Austin – S. Worchel (eds.). Monterey, CA: Brooks/Cole. 33-47.
- TORÓ TIBOR – SZÉKELY TÜNDE (2012) *Erdélyi ifjúsági jelentés*. Temesvár, Integratio Alapítvány.
- TÓKÉS GYÖNGYVÉR (2010a) *Digitális egyenlőtlenségek a Maros megyei középiskolások körében*. Reconnect 2/2, 96-110.
- TÓKÉS GYÖNGYVÉR (2010b) *Internethasználati szokások a Maros megyei középiskolás diákok körében*. In: Ármeán Otília – Gagy József (szerk.) Új média és kommunikatív magatartás. Kolozsvár, Scientia Kiadó, 201-214.
- TÓKÉS GYÖNGYVÉR (2010c) *Digitális egyenlőtlenségek a romániai fiatalok körében*. Korunk 11, 50-62.
- TÓKÉS GYÖNGYVÉR (2011) *Az erdélyi középiskolások digitális műveltsége és részvétele az új médiakommunikációban*. Kolozsvár, Sapientia EMTE, Médianevelés. <http://slideplayer.hu/slide/1991061/#> (2018. 03. 17.)
- TÓKÉS GYÖNGYVÉR (2013) *Digitális egyenlőtlenségek a romániai fiatalok körében*. In: Tőkés Gyöngyvér – Sántha Ágota (szerk.) Új média, médiakonvergencia, kulturális változások. 2009. március 27-28. Marosvásárhely. Kolozsvár, Scientia Kiadó, 69-81.
- TÖNNIES, F. (1983) *Közösség és társadalom*. (ford. Berényi Gábor, Tatár György) Gondolat Kiadó, Budapest.
- VAN HOUTUM, H. – LAGENDIJK, A. (2001) *Contextualising Regional Identity and Imagination in the Construction of Polycentric Urban Regions: The Cases of the Ruhr Area and the Basque Country*. – Urban Studies. 4. 747-767.
- VARGA E. ÁRPÁD (1992) *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén*. Régió könyvek – MTA TTI, Budapest.
- VARGA E. ÁRPÁD (1998) *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*. Püski Kiadó, Budapest.
- VARRÓ KRISZTINA (2004) *A régió mint diszkurzív termék*. Tér és Társadalom 18. évf. 2004/1. 73-91.
- Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei.* (2017) Papp Z. Attila (szerk.) Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- VERES VALÉR (1996) *A romániai magyar ifjúsági szervezeti szféra*, Korunk, 5.
- VERES VALÉR (1997) *A Kolozs és Kovászna megyei magyarok kisebbségi identitástudatának néhány vonása*. Régió - Kisebbségtudományi szemle, Budapest, 8. évf. 3-4. sz., 19-57.
- VERES VALÉR (2000) *Az erdélyi magyarok és románok közösségi identitása a társadalmi struktúra tükrében*. In: Szociológiai Szemle, 4, 57-86.
- VERES VALÉR (2004) *Jövőtervek az erdélyi magyar és román középiskolások körében a társadalmi háttér kontextusában*. In: Balázs Imre József (szerk.) Ablak a jelenre. Erdélyi középiskolások társadalomképe. Kolozsvár, Komp-Press – Korunk Baráti Társaság, 176-196.
- VERES VALÉR (2005a) *Nemzeti identitás Erdélyben – szociológiai olvasatban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VERES VALÉR (2005b) *Az erdélyi magyar fiatalok nemzeti identitását meghatározó tényezők*. In: Csata István – Csata Zsombor – Erdei Itala – Gábor Kálmán – Nagy (Bernáth) Julianna Krisztina, Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk.) A perifériáról a centrumba. Belvedere Meridionale, Szeged.
- VERES VALÉR (2005c) *Kisebbségi magyar fiatalok jövőtervezése*. Korunk 16/11, 32-49.
- VERES VALÉR (2006) *Középosztályosodási tendenciák vizsgálata a marosvásárhelyi Fél-sziget fesztivál résztvevői körében*. WEB 14-15, 35-46.
- VERES VALÉR (2007) *Tendințe de întarire a clasei de mijloc în rândul tinerilor* [A középosztályosodási tendenciák a fiatalok körében]. In: Mitulescu, Sorin (szerk.) Studii în domeniul tineretului: traiectorii și stiluri de viață [Ifjúságkutatási tanulmányok: életpályák és életstílusok]. București, Ed. Didactica și Pedagogica, 32-46.
- VERES VALÉR (2008) *Az erdélyi magyarok természetes nemzeti identitásának fő vonásai a Kárpát Panel 2007 tükrében*. Erdélyi Társadalom 1-2, 67-91.
- VERES VALÉR – PAPP Z. ATTILA – GEAMBAȘU RÉKA – KISS DÉNES – MÁRTON JÁNOS – KISS ZITA (2012) *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet (ISPMN) Kiadó, Kolozsvár.

- VERES VALÉR (2014) *Nemzeti kötődés és haza fogalmának konstrukciója, nemzeti sztereotípiák az erdélyi fiatalok körében*. In: Magyar identitás határon innen és túl (2014) SZÉKELY LEVENTE (szerk.) Új Ifjúsági Szemle Alapítvány, Budapest, 15-45.
- VERES VALÉR (2015) *Népességszerkezet és nemzetiség. Az erdélyi magyarok demográfiai képe a 2002. és 2011. évi népszámlálások tükrében*. Presa Universitara Clujeana – Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár.
- VERES VALÉR (2017) *A nemzeti identitás érzelmi megélése a társadalmi, szocializációs háttér kontextusában, a kolozsvári magyar egyetemi hallgatók körében*. In: Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei. (2017) Papp Z. Attila (szerk.) Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 391-411.
- VINCZE GÁBOR (2005) *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1947. december 30. – 1968. február 16*. In: BARDI N. (szerk.): Autonóm magyarok? Székelyföld változása az ötvenes években. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda. 623–679.
- WEBER, MAX (1992) [1967] *Gazdaság és társadalom: a megértő szociológia alapvonalai*. (ford. Józsa Péter) 2/1. k. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- WEBER, MAX (1998) *A társadalomtudományi és társadalompolitikai megismerés „objektivitása”*. In: Wessely Anna (szerk.): Tanulmányok. Osiris: Budapest. 7-69.
- ZOMBORY MÁTÉ (2011) *Az emlékezés térképei. Magyarország és a nemzeti azonosság 1989 után*. L'Harmattan. Budapest

A székely székek közigazgatási változásait összegző térképgyűjtemény elérhetősége:

Az erdélyi megyék közigazgatási határainak változása a középkortól napjainkig. Erdélyi Magyar Adatbank, Kolozsvár. (<http://elekes.adatbank.transindex.ro>)

Mellékletek

Táblázatok

17. táblázat: A kivándorlás mértéke

Év	Romániai magyar kivándorlók (a)	Romániai kivándorlók Magyarországra (b)	Romániai kivándorlók Magyarországra (a)	Romániában nem regisztráltak	Romániába visszatértek (a)	A magyarok összes nettó migrációja
1989	10 099	11 445	11 163	282	0	10 381
1990	11 040	25 267	10 635	14 632	0	25 672
1991	7494	11 018	4427	6591	0	14 085
1992	3523	6587	4726	1861	106	5278
1993	3206	5991	3674	2317	150	5373
1994	2509	5483	1179	4304	101	6712
1995	3608	5685	2509	3176	252	6532
1996	2105	4888	1485	3403	117	5391
1997	1459	4629	1244	3385	396	4988
1998	1217	6076	1306	4770	394	5593
1999	696	7412	774	6638	235	7099
2000	788	8894	881	8013	163	8638
2001	647	10 648	680	9968	125	10 490
2002	489	10 307	903	9404	102	9791
2003	661	9599	984	8615	88	9188
2004	1062	10 981	1553	9428	107	10 383
2005	460	8895	1013	7882	97	8245
2006	693	7000	900	6100	103	6690
2007	167	6735	266	6469	249	6387
2008	194	9987	354	9633	368	9459
2009	103	7104	331	6773	335	6541
2010	42	6581	266	6315	294	6063
2011	0	5804	514	5290	248	5042

a) Román források alapján: Románia Demográfiai Évkönyve, INS (INSSE) 1996, 2001, 2006, 2011 és Tempo Online.⁵⁹

b) Magyar források alapján: Demográfiai Évkönyv, KSH, 1998, 1999, 2000, 2004, 2011 (a 2006. évi adat becslés).⁶⁰

⁵⁹ INS (2006): Anuarul Demografic al României, 2006, INS, Bukarest.

INS (2011): Anuarul Demografic al României, 2011, INS, Bukarest.

⁶⁰ KSH (1999): Magyarország demográfiai évkönyve, 1998. KSH, Budapest.

KSH (2000): Magyarország demográfiai évkönyve, 1999. KSH, Budapest.

KSH (2002): Magyarország demográfiai évkönyve, 2001. KSH, Budapest.

KSH (2004): Magyarország demográfiai évkönyve, 2003. KSH, Budapest.

KSH (2011): Magyarország demográfiai évkönyve, 2010. KSH, Budapest.

KSH (2012): Magyarország demográfiai évkönyve, 2011. KSH, Budapest.

18. táblázat: A huzamos időre (egy évnél több ideje) Székelyföldről külföldre elvándoroltak száma célországok és megyék szerint, 2011 Forrás: A 2011. évi népszámlálás végleges eredményei (INS 2013).

Célország	Kovászna	Hargita	Maros
Összesen	5377	3445	11 764
Olaszország	2081	645	2496
Spanyolország	378	276	3199
Németország	360	228	1172
Franciaország	56	48	272
Egyesült Királyság	264	197	757
Magyarország	1576	1489	1621
Görögország	33	22	98
Belgium	24	27	125
Ausztria	84	78	216
Portugália	7	13	50
AEÁ	113	93	455
Ciprus	61	26	157
Írország	18	12	212
Hollandia	17	18	104
Csehország	5	5	20
Dánia	39	37	90
Kanada	33	31	167
Svédország	38	44	89
Svájc	24	38	88
Norvégia	15	9	50
Egyéb ország	151	109	324

19. táblázat: A kiválasztott nagymintás kutatások

Sor-szám	Időszak	Kutatás címe	Kulcsszavak	Kutatást végző(k)
1.	1997	Kárpát Projekt 1997-2000	nemzeti identitás, társadalmi és politikai tudattartalmak, állampolgári lojalitás, többség-kisebbség viszonya, nyelvhasználat	Csepeli György, Horváth István, Lazar Marius, Bordás Sándor
2.	2001	Mozaik 2001	oktatás és képzés, életkörülmények, életmód, vallásosság, társadalmi közérzet és jövőkép, migrációs szándék, értékrend, identitás	Bálint Gyöngyvér, Demeter Gyöngyvér
3.	2007	Kárpát Panel 2007	társadalmi helyzet, nemzeti identitás	Papp Z. Attila, Veres Valér
4.	2008	Erdélyi Magyar Fiatalok 2008	társadalmi pozíciók azonosítása, etnicitás mint kulturális habitus, kisebbség és többség közötti hasonlóságok és különbségek dokumentálása	Kiss Tamás, Barna Gergő, Sólyom Zsuzsa
5.	2010	Kárpát Panel 2010	társadalmi helyzet és nemzeti identitás	Papp Z. Attila, Veres Valér
6.	2013	Erdélyi Magyar Fiatalok 2013	társadalmi pozíciók azonosítása, etnicitás mint kulturális habitus, kisebbség és többség közötti hasonlóságok és különbségek dokumentálása	Barna Gergő, Kiss Tamás
7.	2015	Kincses Kolozsvár 2015	nemzeti identitás, nemzettudat	Veres Valér, Rusu Szidónia, Olaru Júlia, Péter László, Székely Tünde, Kovács Katalin Tünde, Hajdu Ágnes

20. táblázat: A másodelemzésre kiválasztott surveyk szűrés után

	Kárpát Projekt 1997	Mozaik 2001	Kárpát Panel 2007	IFI 2008*	Kárpát Panel 2010	IFI 2013	Kincses Kolozsvár 2015
Hargita megye	66 fő (42,9%)	351 fő (56,8%)	45 fő (40,9%)		43 fő (39,9%)	281 fő (43,5%)	211 fő (52,1%)
Kovászna megye	35 fő (22,7%)	174 fő (28,2%)	26 fő (23,6%)		25 fő (23,2%)	119 fő (18,4%)	82 fő (20,2%)
Maros megye	53 fő (43,4%)	93 fő (15%)	39 fő (35,5%)		40 fő (36,8%)	247 fő (38,2%)	112 fő (27,6%)
Összesen	154 fő (100%)	618 fő (100%)	110 fő (100%)		108 fő (100%)	647 fő (100%)**	404 fő (100%)
Város	80 fő (51,9%)	247 fő (40%)	44 fő (40%)		79 fő (73,4%)	296 fő (45,7%)	232 fő (57,4%)
Falu	74 fő (48,1%)	371 fő (60%)	66 fő (60%)		29 fő (26,6%)	351 fő (54,3%)	171 fő (42,3%)
Összesen	154 fő (100%)	618 fő (100%)	110 fő (100%)		108 fő (100%)	647 fő (100%)	404 fő (100%)

* IFI2008: Kiss Tamás, Barna Gergő és Sólyom Zsuzsa által összeállított Erdélyi magyar fiatalok 2008 című gyorsjelentésük 18-35 év közötti erdélyi fiatalok válaszait tartalmazza, külön elemzési egységként kezelve a székelyföldi fiatalokat. Ily módon nem az adatbázisból leszűrt adatok, hanem a gyorsjelentésben publikált adatok kerültek feldolgozásra.

** IFI2013: Etnikai szempontból egyfajta tömbösödés figyelhető meg, nőtt a Székelyföldön élő aránya és csökkent a szórványterületeken élőké, magasabb tehát a 2013-as vizsgálat székelyföldi mintája (Barna - Kiss 2013, 12).

21. táblázat: Szűrőkérdőív a fókuszcsoporthoz interjúkhoz

Szűrőkérdőív	
Székely nemzeti identitás vizsgálata 2015. március	
Neme: Férfiak, nők, vegyes	1 férfi _____ ellenőrizd a kvótát! 2 nő _____ ellenőrizd a kvótát!
1. Megkérdezhetem, hogy hány éves Ön?	18 évesnél fiatalabb – FEJEZD BE! 18-35 éves () 36 éves és idősebb – FEJEZD BE!
2. Dolgozik-e az alább felsorolt munkakörök valamelyikében?	3. Közeli rokona, ismerőse dolgozik-e az alább felsorolt munkakörök valamelyikében?
Újságírás 1	1 FEJEZD BE!
Oktatás 2	2 FEJEZD BE!
Önkormányzat 3	3 FEJEZD BE!
Fegyveres erők 4	4 FEJEZD BE!
Politikai szerv 5	5 FEJEZD BE!
4. Mi az Ön legmagasabb iskolai végzettsége?	1. egyetem, főiskola 2. gimnázium 3. szakközépiskola 4. 8 általános – FEJEZD BE! 5. kevesebb, mint 8 osztály – FEJEZD BE!
5. Mi az Ön foglalkozása?	
6. Melyik egyetemen/főiskolán tanul vagy tanult?	
7. Vett már részt egyéni vagy csoportos piac- vagy közvélemény-kutatási beszélgetésben?	1. igen 2. nem → 9.-re
8. Hány csoportban vett részt az elmúlt 1 évben?	1. egyben sem 2. egyben 3. többen – FEJEZD BE!

9. Mennyire érdeklí Önt a politika?	1. nagyon 2. közepesen 3. egyáltalán nem – FEJEZD BE!
10. Milyen erdélyi pártok léteznek ma Romániában?	1. RMDSZ, EMNP, MPP 2. nem tudja mindet felsorolni – FEJEZD BE!
11. Lakóhelye (a); FIGYELED A KVÓTÁT!	1. Hargita megye 2. Kovászna megye 3. Maros megye 4. Szatmár megye 5. Máramaros megye 6. Bihar megye 7. Szilágy megye 8. Kolozs megye 9. Beszterce-Naszód megye 10. Arad megye 11. Temes megye 12. Hunyad megye 13. Krassó-Szörény megye 14. Fehér megye 15. Szeben megye 16. Brassó megye 17. nem erdélyi megye – FEJEZD BE!
12. Lakóhelye (b):	1. város 2. falu

Ha minden szempontnak megfelel, kérd fel egy csoportos beszélgetésre, amely kb. 1,5 órát fog tartani, kérd el az email címét és egy mobilszámot, és jelezd, hogy a résztvevők X Ft értékű ajándékot kapnak!

Kérdezett neve	
Lakik	
Mobil	
E-mail	

A szűrőkérdőív által kialakított csoportösszetétel:

A csoport:	B csoport:
egyetemi hallgató, diplomás munkavállaló vegyesen	szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkező munkavállaló/munkanélküli
nők és férfiak vegyesen	nők és férfiak vegyesen
min. 1 – max. 3 erdélyi, de nem székelyföldi megyében lakó	min. 1 – max. 3 erdélyi, de nem székelyföldi megyében lakó
min. 3 – max. 5 székelyföldi megyében lakó	min. 3 – max. 5 székelyföldi megyében lakó
városi és falusi környezetben élők vegyesen	városi és falusi környezetben élők vegyesen

22. táblázat: Fókuszcsoportok résztvevőinek összetétele

I. Csoportrésztvevők összetétele	
Marosvásárhely, 2013. február 27, 17:00	
Csoportrésztvevők száma	4 fő
Nem	4 nő
Életkor	2 fő 20 éves 2 fő 21 éves
Családi állapot	2 fő egyedülálló 2 fő párkapcsolatban él
Lakóhely (megye)	1 fő Hargita megye 2 fő Maros megye 1 fő Szatmár megye
Lakóhely (város/falu)	2 fő falu 2 fő város
Foglalkozása	4 fő egyetemi hallgató

II. Csoportrésztvevők összetétele	
Sepsiszentgyörgy, 2014. január 9, 10:00	
Csoportrésztvevők száma	3 fő
Nem	3 férfi
Életkor	1 fő 24 éves 1 fő 27 éves 1 fő 34 éves
Családi állapot	1 fő párkapcsolatban él 2 fő egyedülálló
Lakóhely (megye)	1 fő Hargita megye 2 fő Kovászna megye
Lakóhely (város/falu)	1 fő falu 2 fő város
Foglalkozása	1 fő munkanélküli; 2 fő alkalmazott

III. Csoportrésztvevők összetétele	
Gyergyószentmiklós, 2014. január 14, 18:00	
Csoportrésztvevők száma	3 fő
Nem	3 nő
Életkor	2 fő 24 éves 1 fő 25 éves
Családi állapot	3 fő párkapcsolatban él
Lakóhely (megye)	3 fő Hargita megye
Lakóhely (város/falu)	1 fő falu 2 fő város
Foglalkozása	3 fő egyetemi hallgató

IV. Csoportrésztvevők összetétele	
Csíkfalva, 2014. július 11, 16:30	
Csoportrésztvevők száma	4 fő
Nem	4 nő
Életkor	2 fő 18 éves 1 fő 21 éves 1 fő 22 éves
Családi állapot	1 fő párkapcsolatban él 3 fő egyedülálló
Lakóhely (megye)	4 fő Maros megye
Lakóhely (város/falu)	4 fő falu
Foglalkozása	2 fő tanuló; 2 fő egyetemi hallgató

V. Csoportrésztvevők összetétele Székelyudvarhely, 2014. december 7, 20:00	
Csoportrésztvevők száma	7 fő
Nem	2 nő 5 férfi
Életkor	1 fő 24 éves 1 fő 25 éves 2 fő 27 éves 1 fő 29 éves 1 fő 32 éves 1 fő 35 éves
Családi állapot	1 fő házas 2 fő egyedülálló 4 fő párkapcsolatban él
Lakóhely (megye)	7 fő Hargita megye
Lakóhely (város/falu)	5 fő város 2 fő falu
Foglalkozása	1 fő egyetemi hallgató 1 fő munkanélküli 1 fő vállalkozó 1 fő középvezető 3 fő alkalmazott

VI. Csoportrésztvevők összetétele Csíksereda, 2014. december 11, 19:00	
Csoportrésztvevők száma	6 fő
Nem	2 férfi 4 nő
Életkor	2 fő 21 éves 2 fő 22 éves 1 fő 23 éves 1 fő 25 éves
Családi állapot	3 fő egyedülálló 3 fő párkapcsolatban él
Lakóhely (megye)	1 fő Hargita megye 2 fő Kovászna megye 2 fő Maros megye 1 fő Szatmár megye
Lakóhely (város/falu)	3 fő falu 3 fő város
Foglalkozása	6 fő egyetemi hallgató

VII. Csoportrésztvevők összetétele (online fókuszcsoportos interjú) Dunaújváros, 2015. október 10, 19:30	
Csoportrésztvevők száma	5 fő
Nem	1 férfi 4 nő
Életkor	3 fő 20 éves 1 fő 24 éves 1 fő 28 éves
Családi állapot	1 fő házas 1 fő egyedülálló 3 fő párkapcsolatban él
Lakóhely (megye)	4 fő Kovászna megye 1 fő Maros megye
Lakóhely (város/falu)	4 fő város 1 fő falu
Foglalkozása	2 fő alkalmazott; 3 fő egyetemi hallgató

VIII. Csoportrésztvevők összetétele	
Csíkszereda, 2016. december 14, 11:00	
Csoportrésztvevők száma	6 fő
Nem	4 nő 2 férfi
Életkor	4 fő 22 éves 2 fő 23 éves
Családi állapot	3 fő párkapcsolatban él 3 fő egyedülálló
Lakóhely (megye)	3 fő Hargita megye 3 fő Kovászna megye
Lakóhely (város/falu)	5 fő város 1 fő falu
Foglalkozása	6 fő egyetemi hallgató

23. táblázat: Mennyire ért Ön egyet a következő állításokkal? (százalékos megoszlás; saját szerkesztés)

		teljesen egyetért	részben egyetért	részben nem ért egyet	egyáltalán nem ért egyet	nem tudja/nem válaszolt
Sokkal szívesebben vagyok román állampolgár, semhogy bármely más ország állampolgára legyek.	Kárpát Projekt 1997 (N=144)	15,6	19,5	15,6	42,9	6,5
	Kárpát Panel 2007 (N=108)	22,2	38,9	11,1	24,1	3,7
Jobb lenne a világ, ha a többi ország lakosai is olyanok lennének, mint a románok.	Kárpát Projekt 1997 (N=140)	1,3	6,5	11,7	71,4	9,1
	Kárpát Panel 2007 (N=108)	5,6	12	13	59,3	10,2
Jobb lenne a világ, ha a többi ország lakosai is olyanok lennének, mint a romániai magyarok.	Kárpát Projekt 1997 (N=141)	16,9	29,2	18,2	27,3	8,4
	Kárpát Panel 2007 (N=108)	11,1	22,2	27,8	28,7	10,2
Az embereknek akkor is támogatniuk kell saját hazájukat, ha vezetőik hibát követnek el.	Kárpát Projekt 1997 (N=143)	36,4	33,1	10,4	13	7,1
	Kárpát Panel 2007 (N=108)	52,8	26,9	2,8	11,1	6,5
Van néhány dolog Romániában, ami miatt szégyenkezni kell, hogy ennek az országnak az állampolgára vagyok.	Kárpát Projekt 1997 (N=144)	46,8	30,5	3,9	12,3	6,5
	Kárpát Panel 2007 (N=108)	26,9	41,7	10,2	17,6	3,7

24. táblázat: Melyik nemzetre igaz az alábbi állítás? (százalékos megoszlás, saját szerkesztés)

		elsősorban a románokra igaz	elsősorban a magyarokra igaz	mindkettőre igaz	egyikre sem igaz	nem tudja/nem válaszolt
Nincs még egy olyan nemzet, amely annyi nagy tudóst, író, zeneszerzőt adott volna a világnak.	Kárpát Projekt 1997 (N=145)	3,2	30,5	22,7	37,7	5,8
	Kárpát Panel 2007 (N=109)	2,8	42,2	17,4	20,2	17,4
Csudálatra méltó e nemzet veszély idején megnyilvánuló összetartása.	Kárpát Projekt 1997 (N=138)	16,2	27,9	28,6	16,9	10,4
	Kárpát Panel 2007 (N=109)	12,8	29,4	23,9	11	22,9
Ez a nemzet sokat szenvedett a történelem során, mégis meg tudta tartani azonosságát.	Kárpát Projekt 1997 (N=146)	3,9	54,5	33,1	3,2	5,2
	Kárpát Panel 2007 (N=109)	4,6	59,6	18,3	3,7	13,8
Ez a nemzet mindig is a civilizáció élharcosa volt.	Kárpát Projekt 1997 (N=135)	3,2	36,4	7,1	40,9	12,3
	Kárpát Panel 2007 (N=109)	1,8	33	13,8	27,5	23,9
Fennhéjázó, gögös nemzet, mely megszokta, hogy uralkodjék.	Kárpát Projekt 1997 (N=133)	37	11	5,2	33,1	13,6
	Kárpát Panel 2007 (N=109)	26,6	11,9	14,7	25,7	21,1
Kevés olyan nemzet van Közép-Európában, mely oly sokat beszélt és oly keveset tett.	Kárpát Projekt 1997 (N=132)	53,2	3,9	5,8	22,7	14,3
	Kárpát Panel 2007 (N=109)	35,8	7,3	18,3	16,5	22
Vendégszeretőnek tartják magukat, pedig csak haszonlesők.	Kárpát Projekt 1997 (N=129)	33,1	7,1	7,8	35,7	16,2
	Kárpát Panel 2007 (N=109)	22	10,1	17,4	25,7	24,8
Bármit is állítsanak magukról, az európai demokratikus normáknak sosem lesznek képesek megfelelni.	Kárpát Projekt 1997 (N=133)	53,2	1,3	7,1	24,7	13,6
	Kárpát Panel 2007 (N=109)	39,4	1,8	29,4	12,8	16,5

25. táblázat: Milyen mértékben értesz egyet a következő állításokkal? (százalékos megoszlás; saját szerkesztés)

		teljesen egyetért	egyetért	részben egyetért	egyet is ért, meg nem is	részben nem ért egyet	nem ért egyet	egyáltalán nem ért egyet	nem tudja/nem válaszolt
Örömmel tölt el, hogy magyar vagyok.	Kárpát Panel 2010 (N=97)	25,5	15,4	12,5	18,2	12,6	3	2	10,8
	Kincses Kolozsvár 2015 (N=393)	41,9	16,1	12,6	12,7	6	4	5,5	1,1
Az, hogy magyar vagyok, teljesen mellékes arra nézve, hogy milyen ember vagyok.	Kárpát Panel 2010 (N=97)	18,3	6,5	10,8	14,6	12,3	10,6	16,4	10,6
	Kincses Kolozsvár 2015 (N=394)	27,7	9,8	9,2	10,9	12	14,6	14,3	1,4
Az, hogy magyar vagyok, jól tükrözi azt, hogy milyen vagyok.	Kárpát Panel 2010 (N=97)	17,7	9,6	13,5	21,5	9,7	9,1	8,8	10,1
	Kincses Kolozsvár 2015 (N=393)	12,1	9,4	14,9	18,1	12,9	11,2	20,1	1,2
Mindent figyelembe véve, nem olyan fontos számomra, hogy magyar vagyok.	Kárpát Panel 2010 (N=97)	3,9	4,4	9,2	9,2	10,2	20,3	32,7	10,1
	Kincses Kolozsvár 2015 (N=396)	3,6	3	3,5	4,9	6,3	17,3	61,1	0,2

26. táblázat: Fontos-e a nemzeti identitás felvállalása? (N₂₀₀₇=108; N₂₀₁₀=90 százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

	Kárpát Panel 2007 (a)	Kárpát Panel 2010 (b)	Eltérés (b-a; %)
igen, fontos	79,6	69,7	-9,9
nem, nem fontos	1,9	13,9	12
nem tudja/nem válaszolt	18,5	16,4	-2,1

27. táblázat: Nemzethez tartozás érzése (százalékos megoszlás; saját szerkesztés)

		Mozaik 2001	Kárpát Panel 2007	Kárpát Panel 2010	Kincses Kolozsvár 2015	Kincses Kolozsvár 2015 (te magad)
Szerinted az erdélyi magyarok (határon túli magyarok) részét képezik-e a magyar nemzetnek?	igen	89,6	82,4	77	94,8	90,7
	nem	3,4	12	14,6	1,8	5,4
	nem tudja/nem válaszolt	7	5,6	8,3	3,4	3,8
Szerinted a romániai/erdélyi magyarok részét képezik-e a román nemzetnek?	igen	-	62,4	54,4	54	26
	nem	-	23,9	38,2	39,4	67,5
	nem tudja/nem válaszolt	-	13,8	7,4	6,5	6,5

28. táblázat: Hol telepednél le? ($N_{2001}=618$; $N_{2007}=110$; $N_{2010}=30$; $N_{2015}=181$ százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

	Mozaik 2001	Kárpát Panel 2007	Kárpát Panel 2010	Kincses Kolozsvár 2015
Magyarország	36,5	33,6	35,7	43,1
Nyugat-Európa	23,3	28,2	48,5	36,5
Európán kívül	10,1	10,9	15,8	12,3

29. táblázat: Miért költözne el? ($N_{2001}=242$; $N_{2007}=100$; $N_{2010}=33$; $N_{2013}=647$; $N_{2015}=236$ százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

	Családegyesítés	Jobb megélhetés	Tanulás	Hátrányos kisebbségi helyzet	Egyéb okok	Nem tudja/nem válaszolt
Mozaik 2001	5,9	83,2	-	7,1	3,8	-
Kárpát Panel 2007	9	73	6	-	7	5
Kárpát Panel 2010	3,8	83	5,9	4	3,3	-
IFI 2013	6,5	64,9	-	5,2	2,6	20,8
Kincses Kolozsvár 2015	1,1	82,5	11,5	-	4,5	0,4

30. táblázat: A fiatalok esélye, hogy munkát találjanak (százalékos megoszlás; saját szerkesztés)

	IFI2008 (a)	IFI2013 (b)	Eltérés (b-a; %)
Nem jelent problémát	23	5,3	-17,7
Problémát jelent	76	92,8	16,8
Nem tudja/nem válaszolt	1	2	1

31. táblázat: Életminőség megítélése (százalékos megoszlás; saját szerkesztés)

		IFI2008 (a)	IFI2013 (b)	Eltérés (b-a; %)
Ha visszagondolsz, hogyan élsz most az egy évvel ezelőtti állapothoz viszonyítva?	Jobban	36	17,6	-18,4
	Hozzávetőleg ugyanúgy	51	57,3	6,3
	Roszbabul	11	24,1	13,1
	Nem tudja	1	0,9	-0,1
Mit gondolsz, jobban vagy rosszbabul fogsz élni egy év múlva?	Jobban	44	34,9	-9,1
	Hozzávetőleg ugyanúgy	36	31,7	-4,3
	Roszbabul	9	21	12
	Nem tudja	12	12,4	0,4

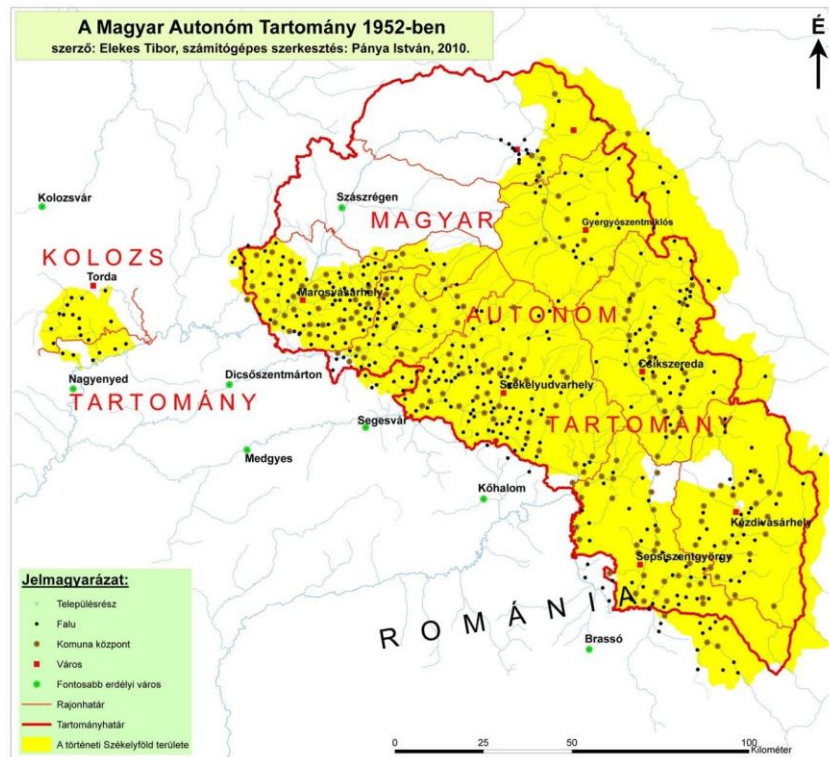
32. táblázat: A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk kódjai és azok gyakorisága (saját szerkesztés)

Kód	Gyakoriság (db)	Gyakoriság (%)
székely himnusz	57	5,7
elutasítás 3.	49	4,9
összetartás, zártság	46	4,6
elkülönülés	42	4,2
származással kapcsolatos büszkeség	39	3,9
elnyomás 2.	37	3,7
elutasítás 4.	36	3,6
állampolgárság	30	3
területi azonosítás	30	3
negatív diszkrimináció 1.	30	3
etnikai besorolás	28	2,8
székely zászló	27	2,7
elfogadás 4.	24	2,4
elfogadás 3.	22	2,2
találékonyosság, fűfang	21	2,1
történelem	21	2,1
ismerethiány, rossz klisék 1.	21	2,1
negatív diszkrimináció 2.	20	2
nyelvhasználati konfliktus 2.	20	2
hagyományörzés	18	1,8
elnyomás 1.	18	1,8
székely nyelv használata	16	1,6
sport	16	1,6
makacsság	15	1,5
hazaszeretet	13	1,3
rokonság	12	1,2
autonómia, önállóság	11	1,1
román himnusz	11	1,1
kulturális többlet 2.	10	1
szükszavúság	9	0,9
munkavállalás	9	0,9
hagyományok tisztelete és megtartása	9	0,9
bizonyítási kényszer	8	0,8

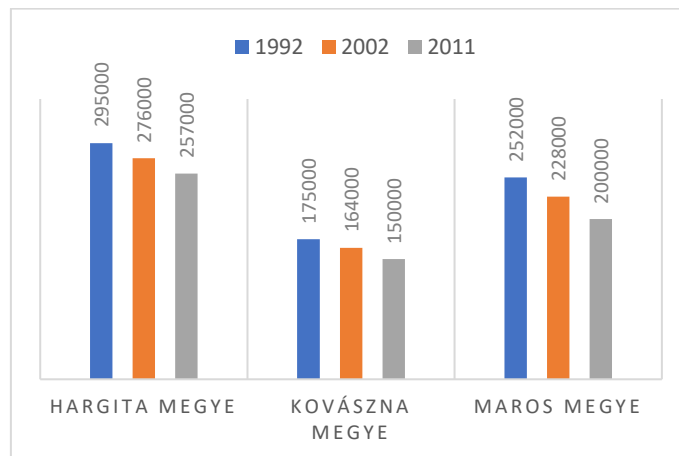
március 15.	8	0,8
öntudat	8	0,8
cinizmus	7	0,7
düh	7	0,7
vallásosság	7	0,7
bizonytalanság	7	0,7
írónia	7	0,7
jobb élet reménye	7	0,7
elfogadás 1.	7	0,7
székely viccek	7	0,7
elszántság	6	0,6
gúny	6	0,6
népzene	6	0,6
pesszimista nemzetkép	5	0,5
magyar himnusz	5	0,5
magyar zászló	5	0,5
román jövevényszavak használata	5	0,5
román nyelv meg nem értése	5	0,5
tájnyelv megértése	5	0,5
RMDSZ	5	0,5
elfogadás 2.	5	0,5
román zászló	5	0,5
negatív diszkrimináció 3.	5	0,5
december 1.	4	0,4
hegy	4	0,4
elutasítás 5.	4	0,4
kulturális többlet 1.	4	0,4
nyelvhasználati konfliktus 1.	4	0,4
pozitív diszkrimináció 1.	4	0,4
népviselő	4	0,4
anyanyelv (magyar)	4	0,4
negatív diszkrimináció 4.	4	0,4
disznóvágás	3	0,3
felszólítás	3	0,3
humor	3	0,3
szívósság, talpraesettség	3	0,3
ismerethiány, rossz klisék 2.	3	0,3
generációs nyelvhasználat	3	0,3
székelykapu	3	0,3
asszimilálódás	2	0,2
hagyományokkal kapcsolatos bizonytalanság	2	0,2
helyi étek	2	0,2
ismerethiány, rossz klisék 3.	2	0,2
stigmatizáció	2	0,2
székely bicska	2	0,2
tanulás	2	0,2
búcsú	1	0,1
Ceaușescu	1	0,1

kapcsolattartás	1	0,1
felkiáltás	1	0,1
fenyőfa	1	0,1
küldetéstudat	1	0,1
határvédő	1	0,1
hárítás	1	0,1
érdektelenség	1	0,1
tanácsstalanság a magyarsággal kapcsolatban	1	0,1
interjúhelyzetre reflexió	1	0,1
magyarázkodás	1	0,1
népmese	1	0,1
Noua Dreapta (Új Jobboldal)	1	0,1
tájnyelv meg nem értése	1	0,1
pozitív diszkrimináció 2.	1	0,1
román érettségi	1	0,1
román nyelvtudás hiánya	1	0,1
Székely Vágta	1	0,1
Wass Albert	1	0,1
Összesen	1006	100

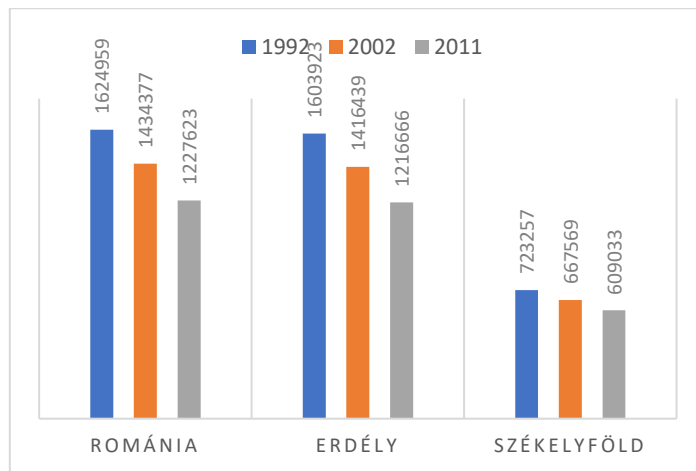
Ábrák

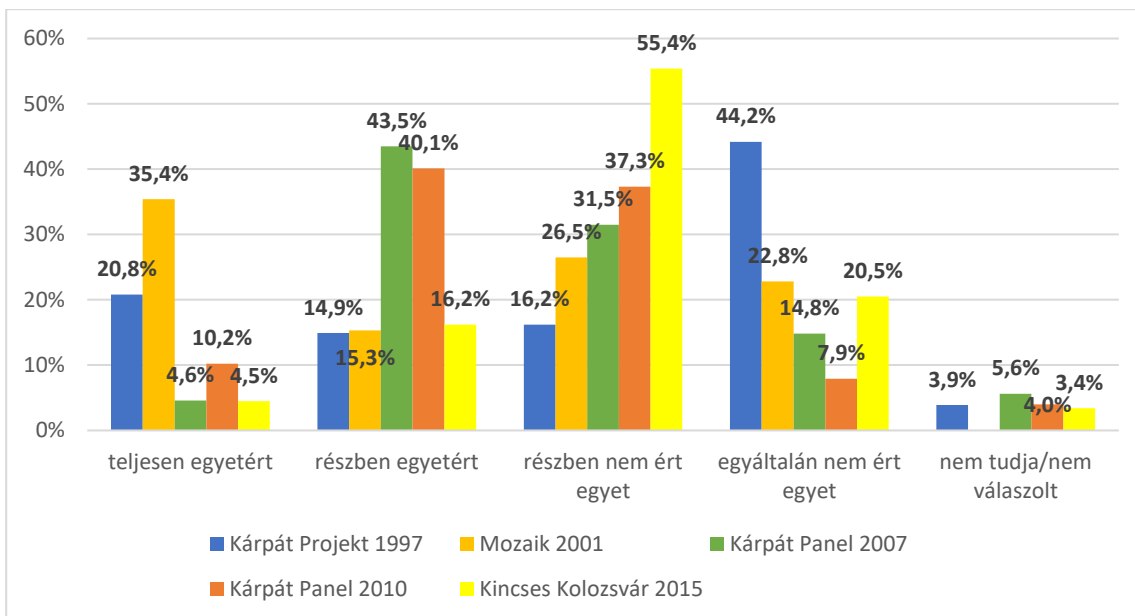
10. ábra: A Magyar Autonóm Tartomány 1952-ben. Forrás: <https://elekes.adatbank.transindex.ro/?terkep=211>, szerk. Elekes T

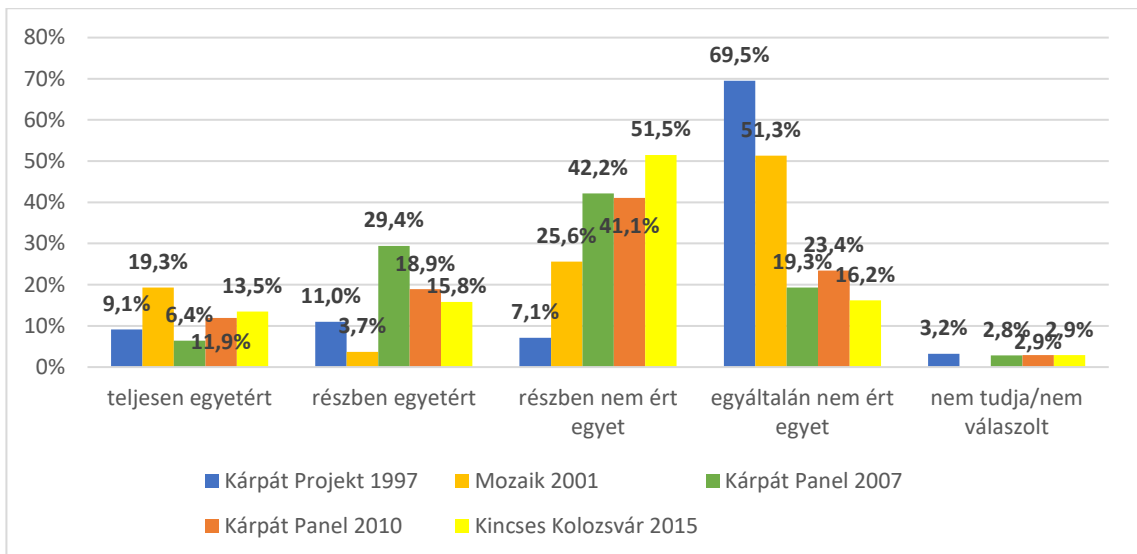
11. ábra: Népszámlálási adatok (1992-2011) Forrás: Az 1930–2011. évi népszámlálások eredményei (INS 1994, 2004, 2013a) (saját szerkesztés)

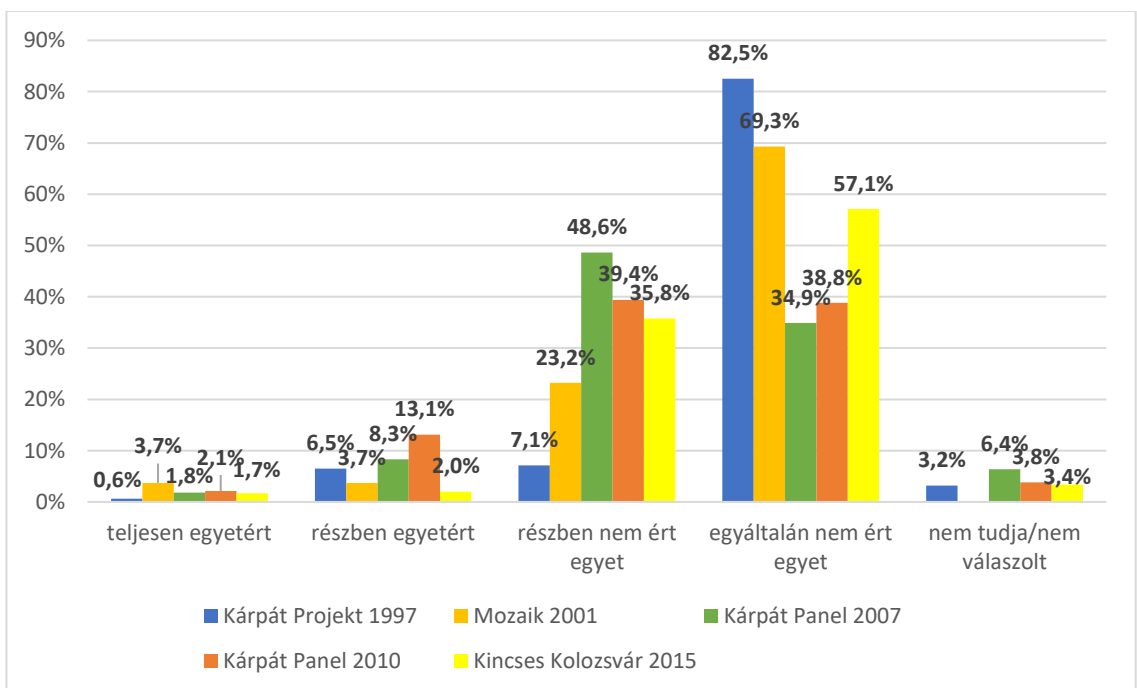
12. ábra: Magyar nemzetiségűek lélekszáma Romániában (1992-2011). Forrás: Az 1930–2011. évi népszámlálások eredményei (INS 1994, 2004, 2013a) (saját szerkesztés)

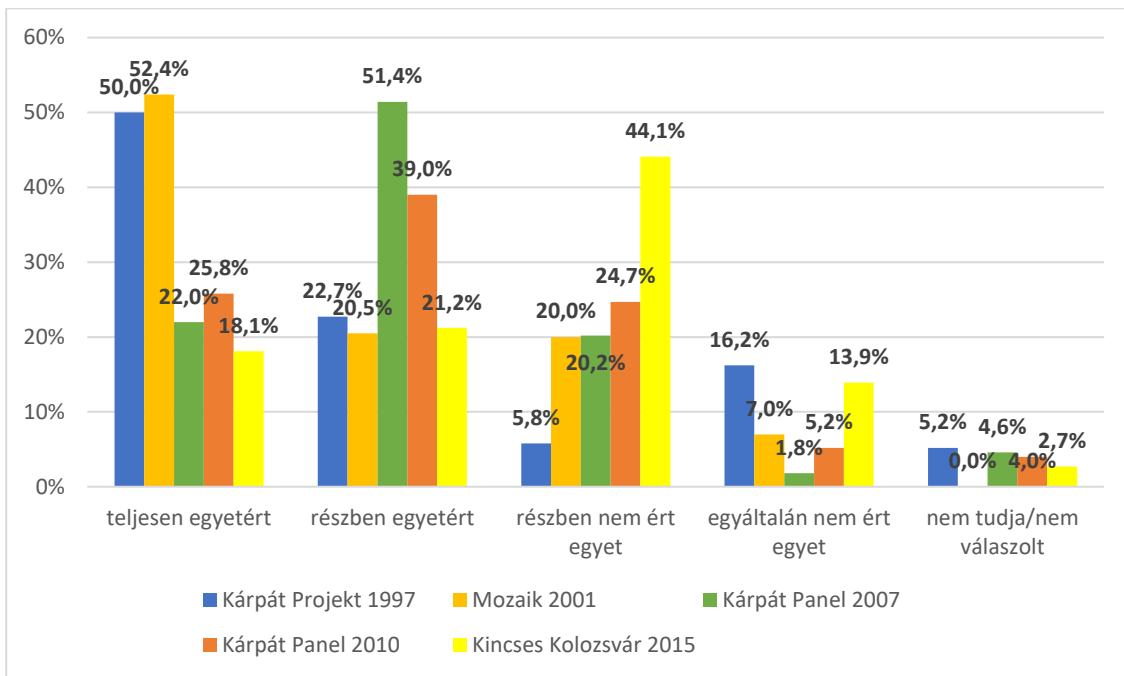
13. ábra: Mennyire ért egyet a következő állítással? Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy élete nagy részében magyarok között éljen. (N₁₉₉₇=148; N₂₀₀₁=604; N₂₀₀₇=108; N₂₀₁₀=103; N₂₀₁₅=394 százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

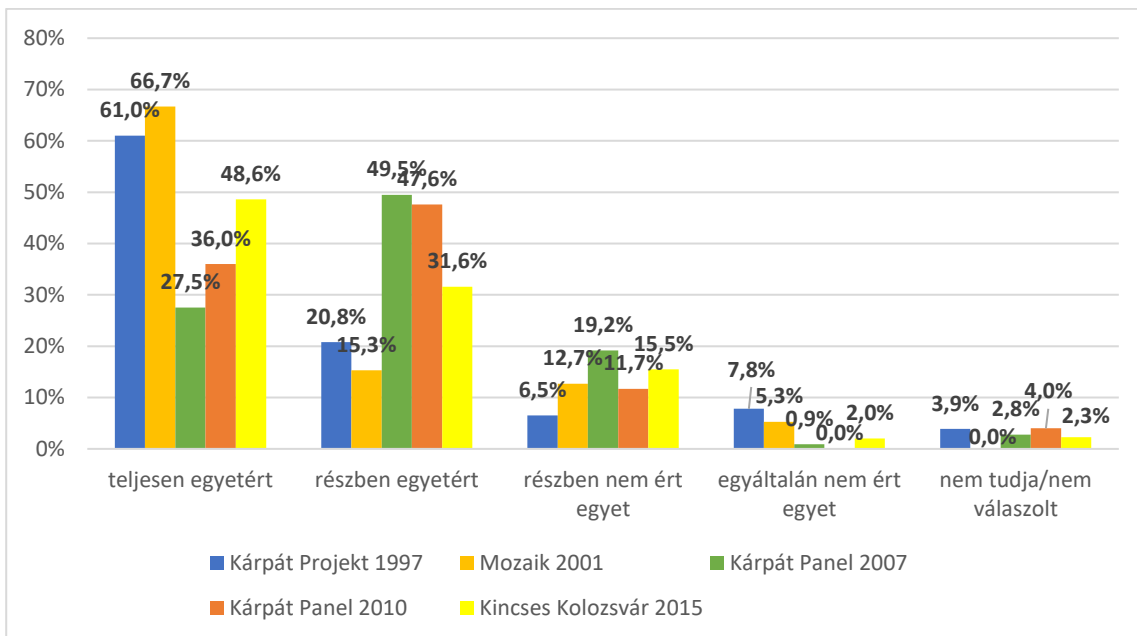
14. ábra: Mennyire ért egyet a következő állítással? Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy magyar állampolgár legyen. ($N_{1997}=149$; $N_{2001}=603$; $N_{2007}=109$; $N_{2010}=104$; $N_{2015}=393$ százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

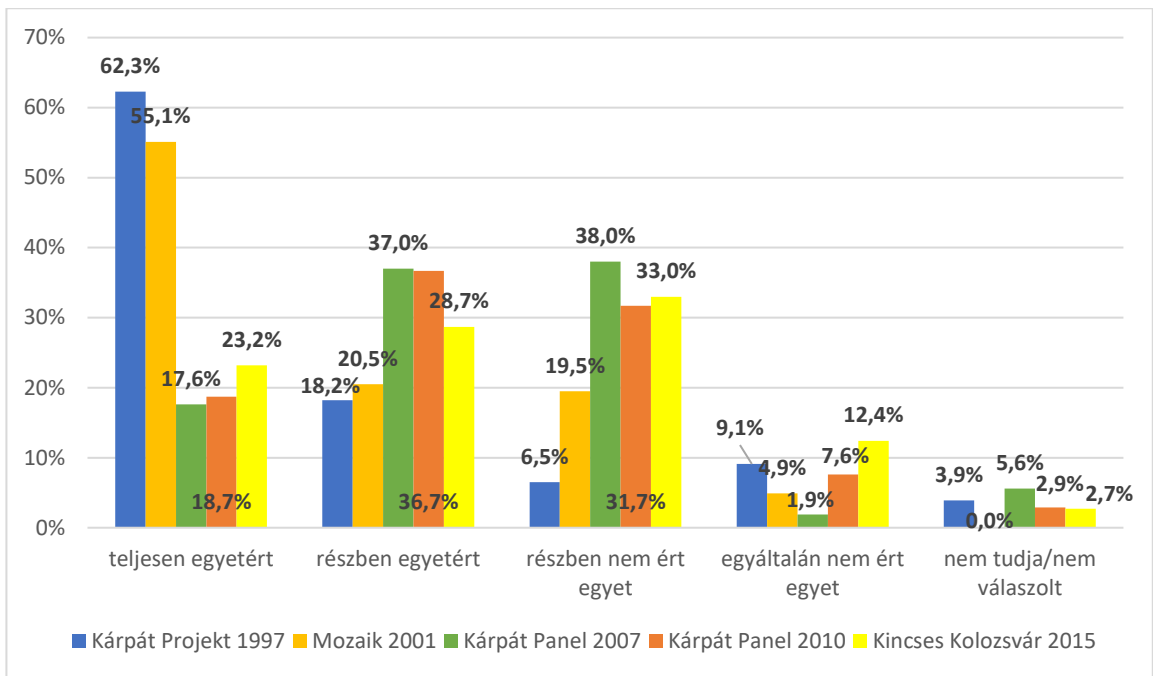
15. ábra: Mennyire ért egyet a következő állítással? Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy Magyarországon szülessen. ($N_{1997}=149$; $N_{2001}=605$; $N_{2007}=109$; $N_{2010}=101$; $N_{2015}=393$ százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

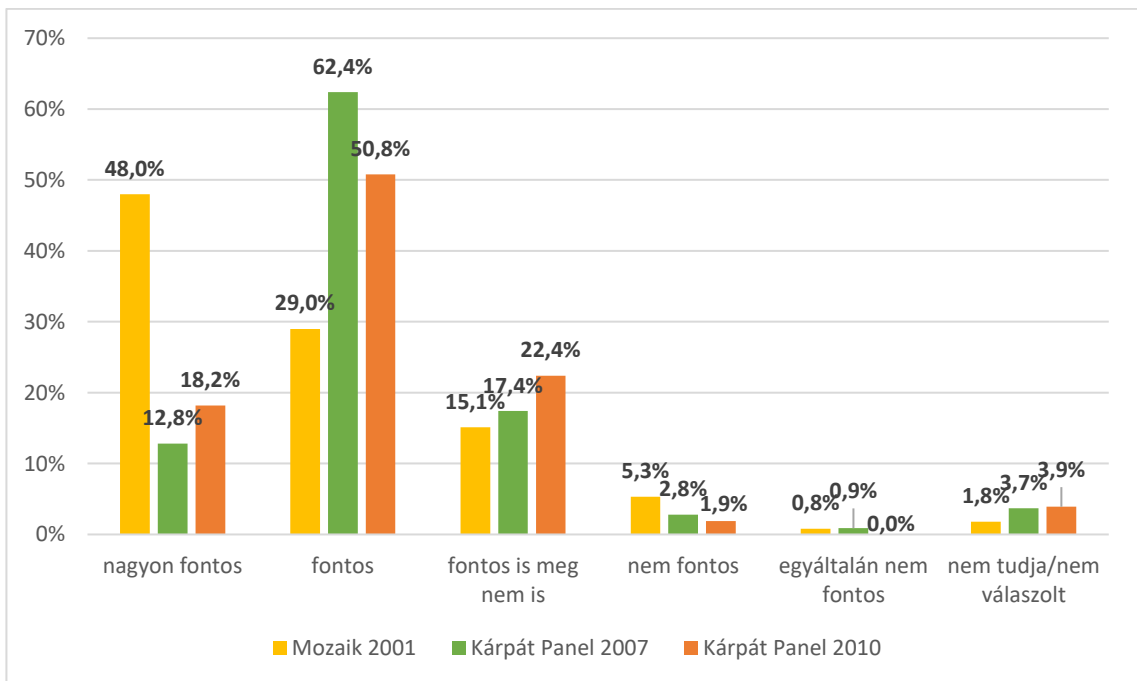
16. ábra: Mennyire ért egyet a következő állítással? Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy magyar szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon. ($N_{1997}=146$; $N_{2001}=603$; $N_{2007}=109$; $N_{2010}=103$; $N_{2015}=395$ százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

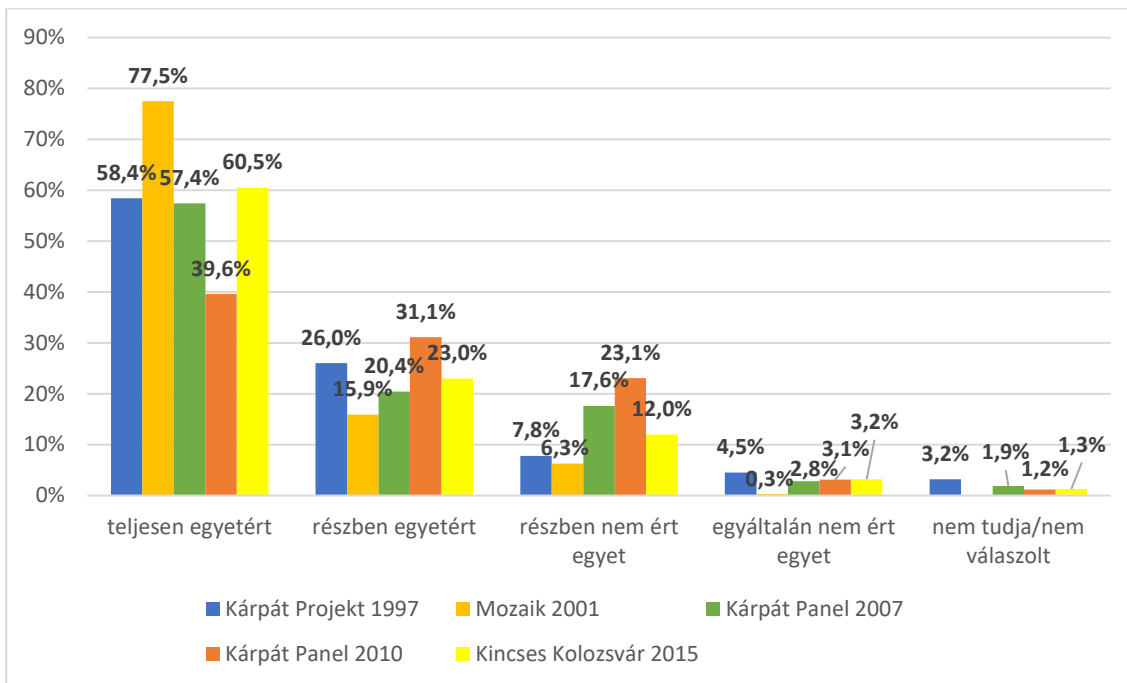
17. ábra: Mennyire ért egyet a következő állítással? Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy legalább az egyik szülője magyar legyen. ($N_{1997}=148$; $N_{2001}=604$; $N_{2007}=109$; $N_{2010}=103$; $N_{2015}=398$ százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

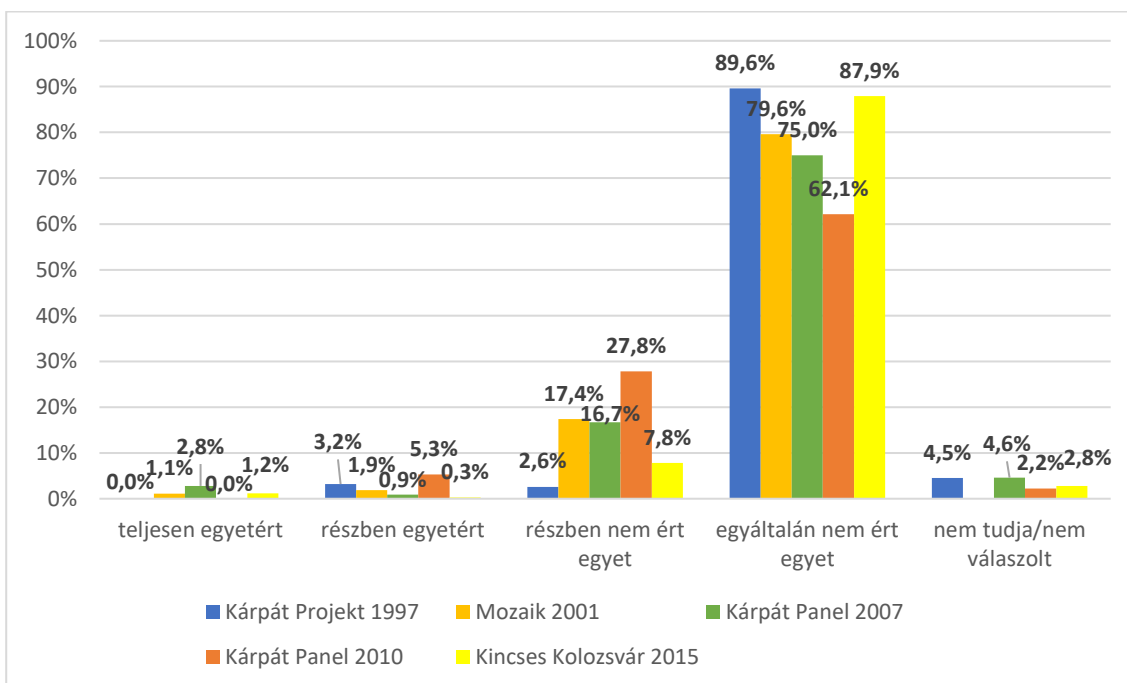
18. ábra: Mennyire ért egyet a következő állítással? Az, hogy valaki magyarnak számítson az kell, hogy tisztelje a magyar nemzeti zászlót. (N₁₉₉₇=148; N₂₀₀₁=598; N₂₀₀₇=108; N₂₀₁₀=103; N₂₀₁₅=395 százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

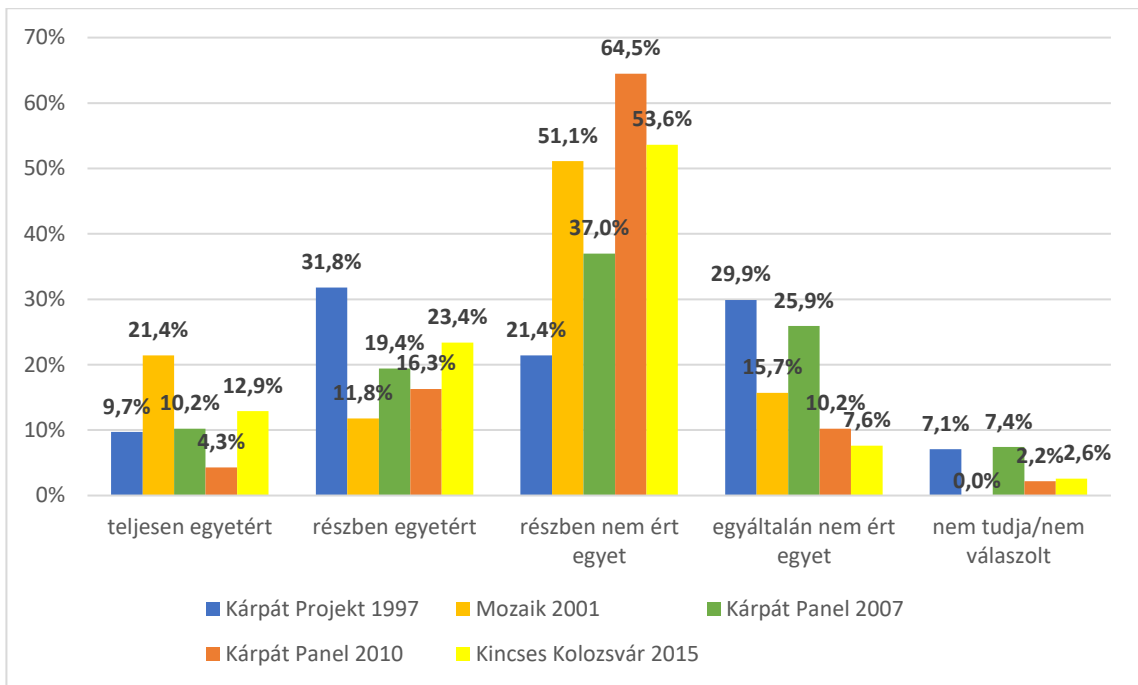
19. ábra: Mennyire fontos a hagyomány, a tradíciók tisztelete? (N₂₀₀₁=607; N₂₀₀₇=109; N₂₀₁₀=101 százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

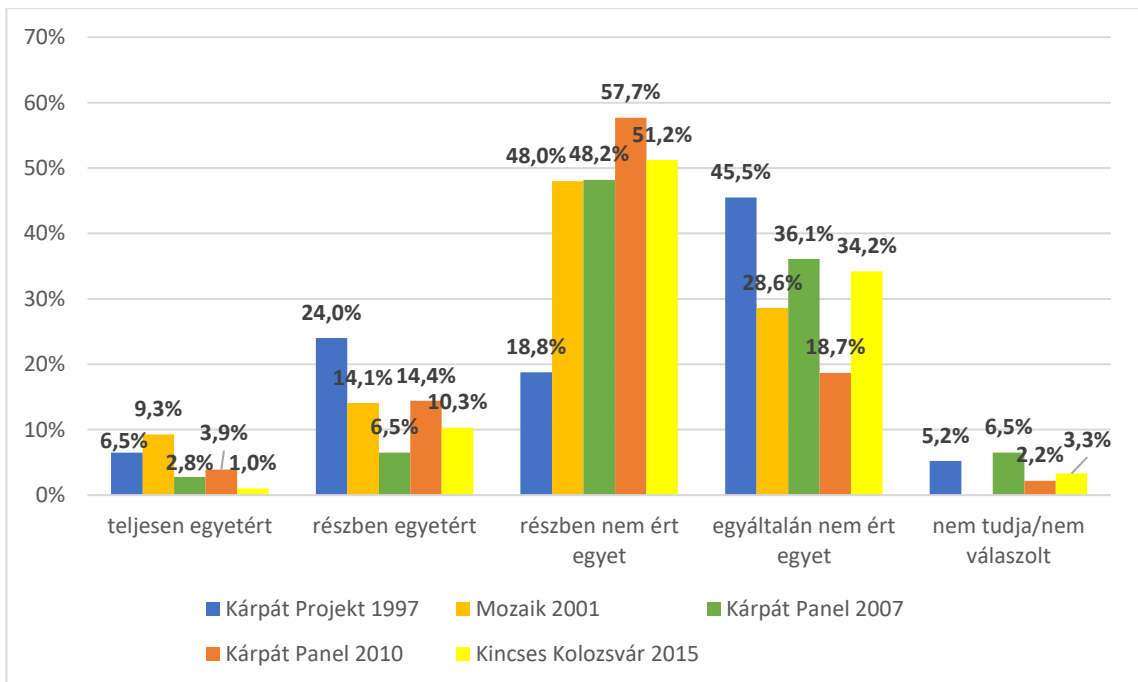
20. ábra: Mennyire ért egyet a következő állítással? Az, hogy magyarnak születtem büszkeséggel tölt el. ($N_{1997}=149$; $N_{2001}=608$; $N_{2007}=108$; $N_{2010}=105$; $N_{2015}=402$ százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

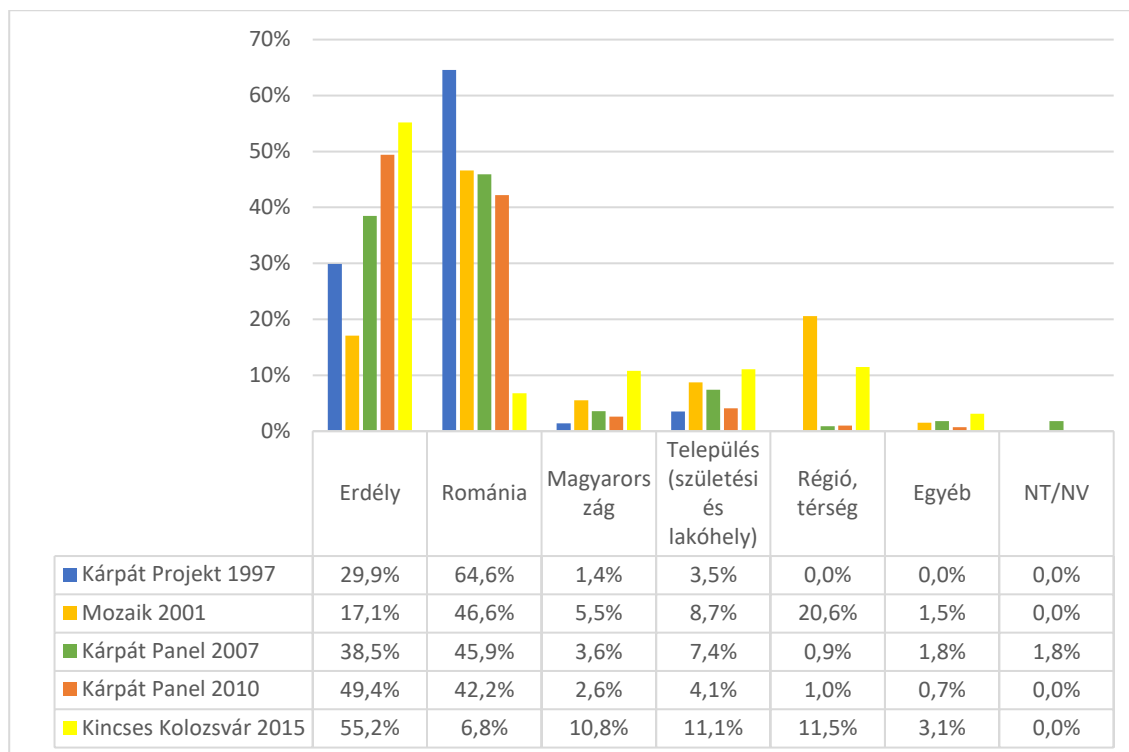
21. ábra: Mennyire ért egyet a következő állítással? Az, hogy magyarnak születtem szégyennel tölt el. ($N_{1997}=147$; $N_{2001}=603$; $N_{2007}=108$; $N_{2010}=103$; $N_{2015}=396$ százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

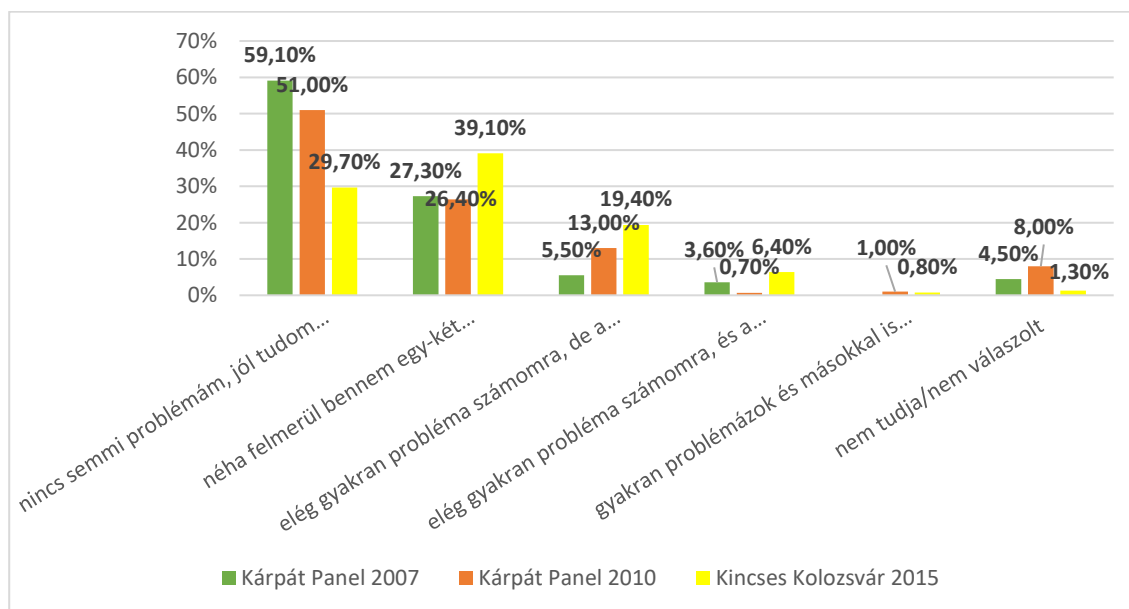
22. ábra: Mennyire ért egyet a következő állítással? Az, hogy magyarnak születtem előnyt jelent. ($N_{1997}=143$; $N_{2001}=599$; $N_{2007}=108$; $N_{2010}=103$; $N_{2015}=399$ százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

23. ábra: Mennyire ért egyet a következő állítással? Az, hogy magyarnak születtem hátrányt jelent. ($N_{1997}=146$; $N_{2001}=594$; $N_{2007}=108$; $N_{2010}=102$; $N_{2015}=395$ százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

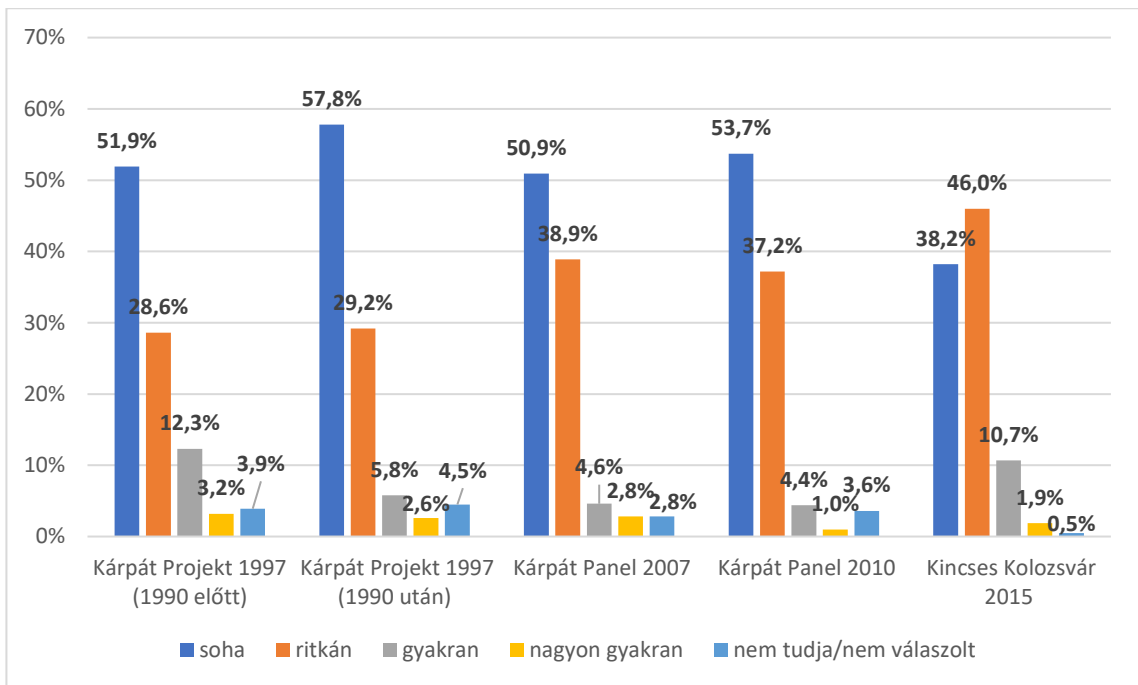

24. ábra: Mit tekint hazájának? (N₁₉₉₇=154; N₂₀₀₁=612; N₂₀₀₇=109; N₂₀₁₀=107; N₂₀₁₅=399 százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

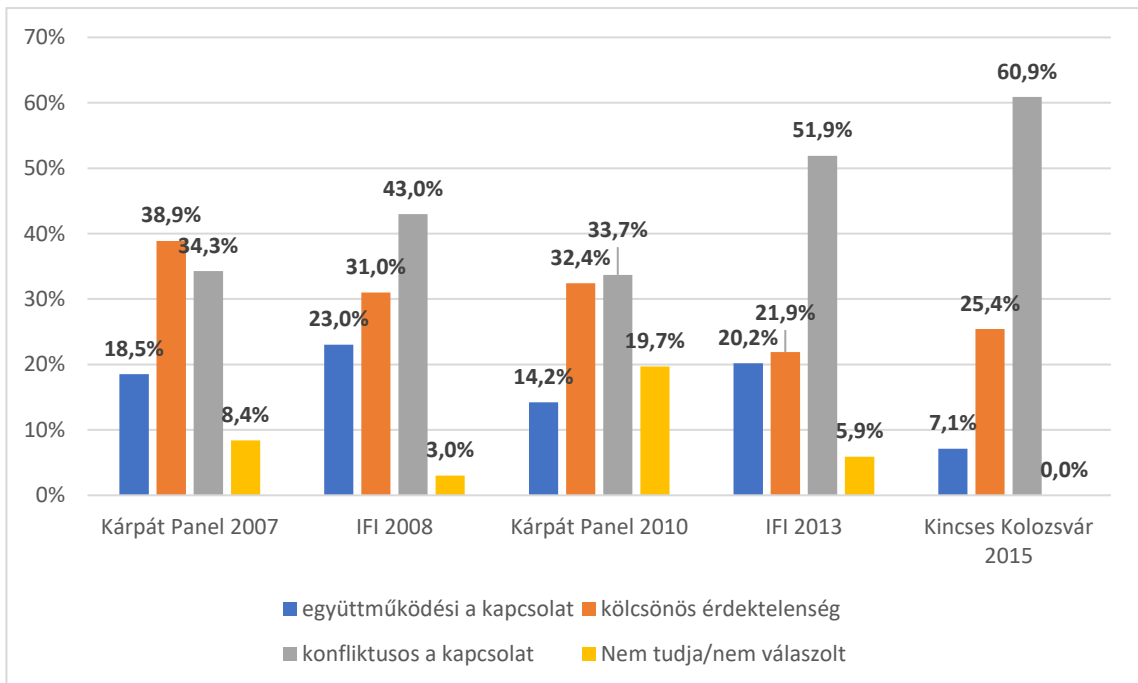

25. ábra: Mennyire jelent problémát számodra, hogy magyar nemzetiségűként román állampolgár vagy?⁶¹ (N₂₀₀₇=105; N₂₀₁₀=100; N₂₀₁₅=391 százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

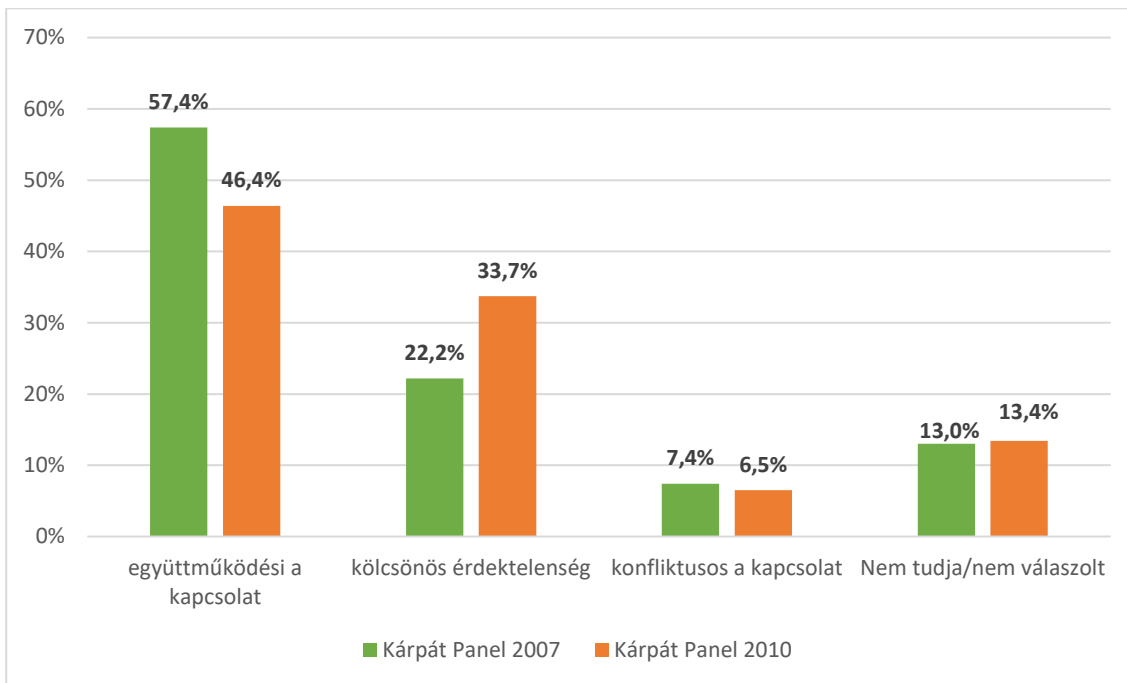
⁶¹ *Válaszlehetőségek: 1) nincs semmi problémám, jól tudom egyeztetni; 2) néha felmerül bennem egy-két ellentmondásos érzés, de általában nem probléma; 3) elég gyakran probléma számomra, de a környezetemmel nincs gond; 4) elég gyakran probléma számomra, és a környezetemben is vannak személyek, akik ugyancsak gondot okoznak nekem; 5) gyakran problémázok és másokkal is összetűzésbe kerülök emiatt; 6) nem tudja/nem válaszolt.

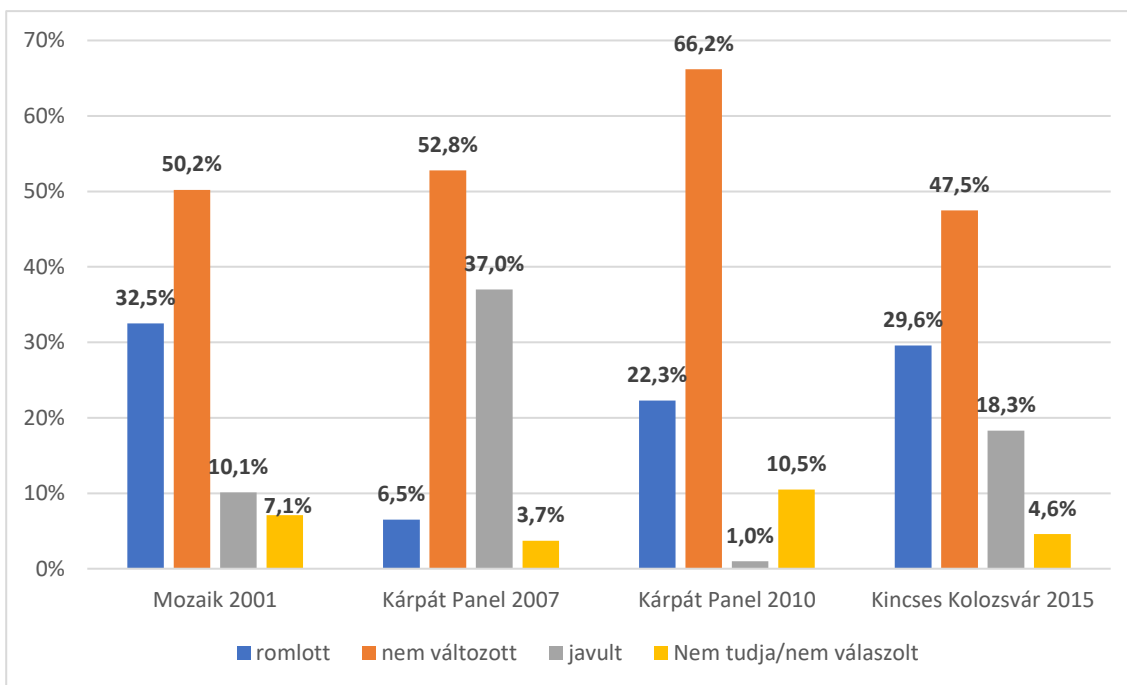
26. ábra: Ért-e valaha hátrányos megkülönböztetés (igazságtalanság) nemzeti hovatartozásod miatt? ($N_{1997(90\text{ előtt})}=148$; $N_{1997(90\text{ után})}=147$; $N_{2007}=108$; $N_{2010}=104$; $N_{2015}=393$ százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

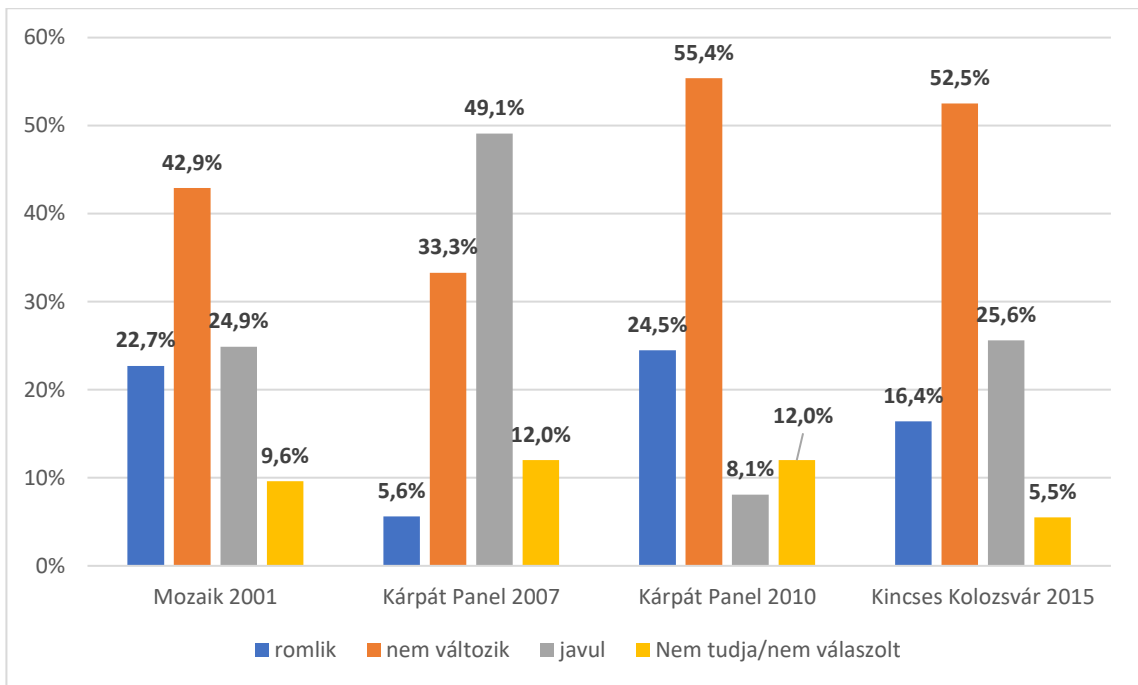
27. ábra: Milyen a viszony a románok és a magyarok között egész Románia esetében? ($N_{2007}=108$; $N_{2010}=87$; $N_{2013}=609$; $N_{2015}=395$ százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

28. ábra: Milyen a románok és a magyarok közötti viszony a településen? (N₂₀₀₇=108; N₂₀₁₀=94 százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

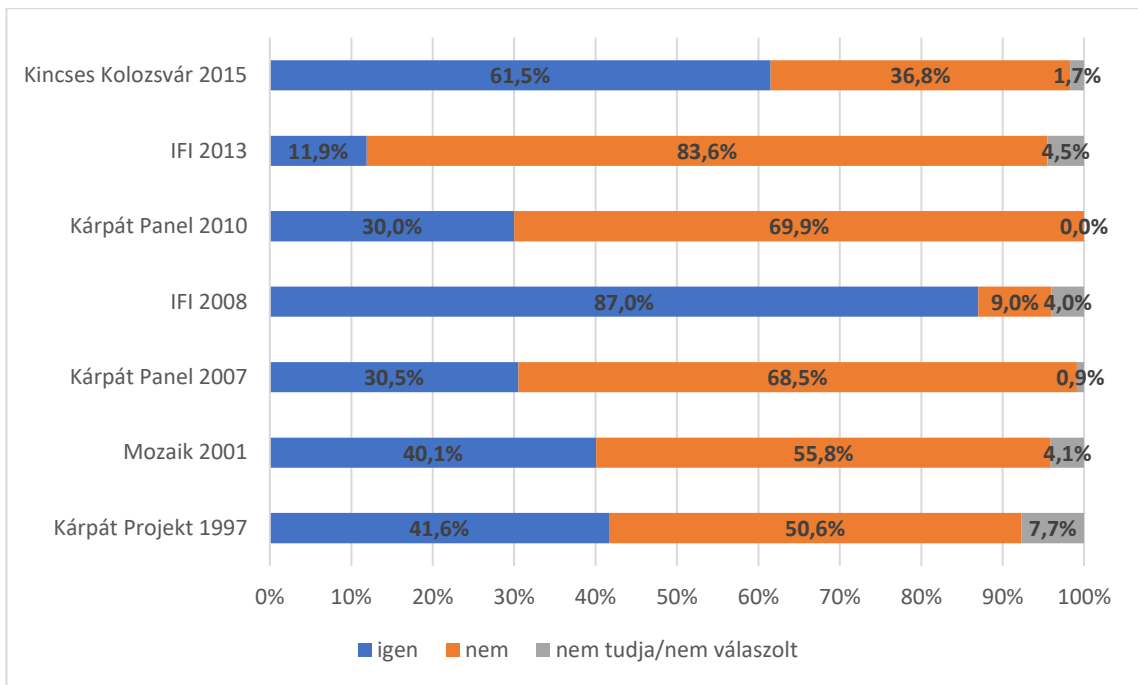
29. ábra: Az elmúlt években hogyan alakult a románok és a magyarok egymáshoz való viszonya? (N₂₀₀₁=574; N₂₀₀₇=108; N₂₀₁₀=97; N₂₀₁₅=399 százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

30. ábra: Ha a jövőre gondolsz, hogyan változik a románok és a magyarok egymáshoz való viszonya? ($N_{2001}=559$; $N_{2007}=108$; $N_{2010}=95$; $N_{2015}=398$ százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

31. ábra: Mit gondolnak a státustörvényről azok, akik már hallottak róla? (N=514) (MOZAIK 2001; saját szerkesztés)

32. ábra: Gondolt-e arra, hogy kitelepedjen külföldre? ($N_{1997}=153$; $N_{2001}=592$; $N_{2007}=108$; $N_{2010}=104$; $N_{2013}=647$; $N_{2015}=397$ százalékos megoszlása; saját szerkesztés)

1. melléklet: A romániai magyar ifjúságkutatások rövid ismertetése (kronológiai sorrendben)

A rendszerváltást követően a romániai magyar fiatalokkal kapcsolatos első kutatások és írások a fiatalok civil szerveződésének feltérképezéséről szólnak. Kántor Zoltán 1994-ben *Új generáció? Vázlat a temesvári magyar diákság és diákélet önszerveződési kísérleteiről* címen megjelent írásában a fiatalok modernizációval kapcsolatos nézeteiket, a kivándorlás jelenségét, az önszerveződést, a politikai szerepvállalást, valamint a hagyományörzés és a nemzeti gondolkodás kérdéskörét vizsgálta (Kántor 1994). Kántor megjegyzi, hogy a temesvári diákság körében nem volt megszervezett, nemzetiségi kérdés köré tömörülő csoport, a magyar diákság ugyanakkor elkülönült román társaiktól, amelyet a közösen beszélt nyelv, mint összekötő erő mentén magyaráz. Megállapítja, hogy a kisebbségi nacionalizmus valami ellen alakul ki, amelyet a románok szeparatizmusnak tartanak, miközben Kántor szerint csupán arról van szó, hogy „a magyar vidékről jött töri a román nyelvet” (Kántor 1994, 41). Meglátása szerint a román és a magyar diákok között a „semmi közünk egymáshoz” hozzáállás volt a jellemző, nem a nemzetiségi kritérium a döntő a másik megítélésében, ugyanakkor megjegyzi, hogy az attitűdből nem lehet a cselekvésre következtetni.

Veres Valér 1994 és 1996 között megjelent írásaiban szintén a fiatalok civil önszerveződésével foglalkozott, számos más adatfelvételre hivatkozva: egy 1992-es kutatásra, amelyet a szegedi és a temesvári szociológus hallgatók egy csoportja készített; a Magyar Ifjúsági Szervezetek Szövetsége (Székelyudvarhely) által kezdeményezett Ifjúsági adattárra; egy 2185 fős, országos mintán végzett adatfelvételre, valamint egy 1995-ös kutatásra, amelyet a Romániai Magyar Demokrata Szövetség Ifjúsági Főosztályának (Sepsiszentgyörgy) kezdeményezésére készítettek (Veres 1996). Veres megállapítása szerint szükség van az ifjúsági szervezetek hálózatára, többek között azért, mert „fontos szerepet tölt be egy autonóm ifjúsági világ kifejlődésében” (Veres 1996, 106). Amennyiben a hálózat révén kialakuló társadalmi- és kulturális tőke (Bourdieu 1999) megfelelő létrehozása nem valósul meg, akkor az nem csak a munkanélküliséget, hanem az elvándorlást is növeli.

A Kulturális Antropológia Munkacsoport (KAM, Csíkszereda) 1995-ben egy helyzetelemző tanulmányt készített *„Átmeneti” ifjúsági társadalom* címmel, amelyben elsősorban a rurális környezetben élő fiatalokat vizsgálták, akiket társadalmi réteggént definiáltak és e réteg állapotát, az önszerveződést, a migrációs jellemzőit vizsgálták és rámutattak az ifjúsági életszakasz átmeneti jellegére (Bíró et al 1995). A szerzők szerint az 1990-es évekig az ifjúsági kultúra elemei (mint az öltözék, a zene, a mozgalmak stb.) megmaradtak az eszköz szintjén és nem voltak képesek kulturális autonómiát nyújtani a fiatalok számára. Mindehhez a szociális terek hiánya is nagyban hozzájárult. Nem tudtak alternatív ifjúsági szemléletek kialakulni, ha mégis kialakultak, társadalmi relevanciára már nem tudtak szert tenni. 1990 után a Székelyföldön leginkább jellemző falusi társadalomban egy olyan gondolkodás- és magatartásmód lett a mérvadó, amely „egy távolabbi (kollektívizálás előtti) múlthoz kötött, azt restauráló jelen- és jövő-elképzelés” (Bíró et al 1995, 143).

Bíró A. Zoltán 1995-ben *Generációs kapcsolatok székelyföldi közösségekben* című írása szintén az ifjúsági kultúrát vizsgálja és ez az első olyan kutatás, amely kifejezetten a székelyföldi régió fiataljainak attitűdjeit vizsgálja. A szerző szerint a székelyföldi fiatalok erős hagyományokkal rendelkeznek, amelyek többnyire megnehezítik egy alternatív ifjúsági kultúra kialakulását (Bíró 1995). Ebben az írásban ugyanakkor még nem esik szó a régióban élő fiatalok nemzeti identitásáról.

1996-ban a Balázs Ferenc Intézet (Budapest) koordinálásával készült egy felmérés Erdélyben, Felvidéken, Kárpátalján és Vajdaságban, azonos módszertan és kérdőív alapján. A kutatás az általános iskolás fiatalok tannyelvének választásáról szólt, amelynek eredményeiről részletesen beszámol Sorbán Angella és Dobos Ferenc a Magyar Kisebbség 1997/3-4. számában megjelent *Szociológiai felmérés a határon túl élő magyar közösségek körében az asszimiláció folyamatairól – Erdély* című tanulmányában (Sorbán – Dobos 1997). A szerzők a nemzeti identitást történelmi, nyelvi és kulturális azonosságtudatként határozták meg, megállapítva azt, hogy a határon túli magyar közösségek azonosságtudatában diszkontinuitás fedezhető fel annak következtében, hogy „a haza és az utódállam nem esik egybe, ugyanakkor az utódállam nem választott haza, hanem a konszolidáció útjára lépett új nemzetállam” (Sorbán – Dobos 1997). A határon túli magyar közösségek olyan sajátos kisebbségi azonosságtudatot alakítottak ki, amely részben köti, részben

pedig leválasztja őket mind a magyar nemzethez, mind a többségi társadalomhoz, a biztonságérzetet pedig ebben a szituációban az anyanyelvhasználat jelentette. A kutatás az általános iskolás fiatalok tannyelvének választásáról szól, a szerzők szerint a mikroközösségeknek (család, iskola, barátok) nagyobb az identitásváltozásban vagy identitásmegőrzésben betöltött szerepük, mint az adott település tömb- vagy szórványjellegének.

1996-ban az ELTE-UNESCO Kisebbségsszociológiai Tanszék és a Babes-Bolyai Tudományegyetem Szociológiai Tanszéke Erdély lakossága körében reprezentatív kérdőíves felmérést végzett 1070 fős mintán. A kutatás címe: *Kárpát Projekt 1997-2000*, vezetői Csepeli György, Örkény Antal, Székelyi Mária és Csere Gábor voltak. A kutatás többek között kitér a nemzeti identitásra, az állampolgári lojalitásra, a többség-kisebbség viszonyára, a nyelvhasználatra, amely témakörök hangsúlyos pontjai jelen disszertációnak is, illetően módon fontos kiindulópontja kutatásomnak (Csepeli et al. 1998). A kutatás az erdélyi magyarok és az erdélyi románok körében zajlott, a továbbiakban azonban csak az erdélyi magyarok válaszai alapján foglalom össze a legfontosabb következtetéseket. A válaszadók a felmérés során leginkább a gazdasági válságtól, a bűnözéstől, a társadalom szegényekre és gazdagokra való kettészakadásától, valamint a politikai bizonytalanságtól féltek, az etnikai-nemzeti konfliktusoktól való félelem a lista negyedik helyén szerepelt. Az egyéneket ért társadalmi-politikai igazságtalanságokról igen kis arányban számoltak be a válaszadók. Az erdélyi magyarok leginkább az 1990 előtt tapasztalt személyét érintő nemzeti hovatartozás okozta igazságtalanságra emlékeztek vissza (41%). Csepeli és társai szerint a magyarok aktívabban a sérelmek „helyreállítására” tett megmozdulásokban (demonstráció, tüntetés), mint a románok (tüntetés, petíció, sztrájk), ugyanakkor úgy tűnik, hogy a demokratikus parlamenti képviselőket kevésbé tartották megbízhatónak. Az élet különböző területein megjelenő elégedettségi mutatókat figyelembe véve az erdélyi magyarok a családi életükkel a legelégedettebbek, ezt követi a környékkel való elégedettség, ugyanakkor nem elégedettek az életszínvonalal és a jövedelmi helyzettel. Románia helyzetének megítélésében az erdélyi magyarok pesszimistábbak, legyen szó életszínvonal javulásáról, kultúráról, érvényesülési esélyekről stb. és az euroatlanti integrációs várakozások magasak voltak. A magyar nemzeti tér megbecsülése kapcsán jelentős a túlbecsülés, a Romániában élő magyar népességet átlagosan 2,5 millióra, az erdélyi románok arányát pedig 6 millióra becsülték. A magyar almintában a bánáti régióban az átlagosnál nagyobbra becsülték az erdélyi magyarok arányát, a diplomások pedig az erdélyi románok számát becsülték nagyobbra, „ami a román oktatási rendszer magyarokkal szembeni diszkriminatív jellegére utal” (Csepeli et al. 2006, 535). A következő száz évre vonatkozó naiv demográfiai előrejelzés során a válaszadók a magyarok arányának csökkenését, a románok arányának pedig a növekedését jósolták. A nemzeti hovatartozás kritériumaként többségük az önmeghatározást részesítette előnyben (98%), ugyanakkor magas arányban jelölték meg a magyar szertartású egyházhoz való tartozást és a származást. A magyar állampolgárságot „mint a nemzeti hovatartozás kritériumát nem fogadták el, amit az is bizonyít, hogy a válaszadók 85%-a ezt a szempontot a magyarként való meghatározás alapjaként elutasította” (Csepeli et al. 2006, 536), valamint a magyarországi születést és a magyar környezetben való élést is elutasították. A nemzeti hovatartozás alapját képezik az ünnepek, a történelem, a jelképek rendszere. Az ünnepek fontosságának meghatározása során a magyarok 87%-a szerint március 15. (e nap ünneplése azonban a szerzők szerint csökkenő tendenciát mutat, 50%-ról 40%-ra), 73% szerint augusztus 20. kiemelkedően fontos ünnep. A románok ünnepeit közömbösen vagy ignoranciával kezelték, december 1-t a válaszadók 19%-a szerint tekinthető ünnepnek. Mivel a román és a magyar ünnepek között nincs semmilyen átfedés, ez is a szimbolikus elhatárolódást jeleníti meg. A történelem vizsgálata során a válaszadók többsége szerint magyar-román öröm is, bánat is jellemezte közös történelmüket, a válaszadók egyharmada szerint azonban ez inkább román örömet és magyar bánatot jelentett inkább, mindezek alapján úgy tűnik, hogy „még sok a tennivaló annak érdekében, hogy a közös történelem román és magyar nemzeti látószögei közelítsenek egymáshoz” (Csepeli et al 2006, 541). A nemzeti történelemből leginkább a szenvedést, a veszélyeztetettséget, a kudarcot hangsúlyozva a magyarokra a jelentős önsajnálattal jellemző. A nemzet veszély idején való összetartását kevésbé fogadták el, a válaszadók egy része az állítást inkább a másik nemzetre tartotta jellemzőbbnek. Saját nemzetüket mint az európai civilizáció élharcosát, sok tudós, művész birtokosát állították be és nagyon csekély azok száma, akik a másik nemzet kulturális fölényét elismerték. A nyíltan pejoratív, a másik nemzetet elmarasztaló állítások elfogadása nagyon alacsony, mindez arra utalhat, hogy „a romániai magyarok és románok körében széles

körü az a felismerés, hogy a másik csoport értékeinek el nem ismerése, illetve kétségbevonása a nacionalista konfliktus szításának legbiztosabb módszere, s ettől tartózkodni kell” (Csepeli et al 2006, 544). Amennyiben pejoratív állításokat tartanak igaznak a román nemzetre vonatkoztatva, akkor a haszonlesést, a fecsegést és az antieurópaiságot említik. Az auto- és heterosztereotípiákat vizsgálva a kutatók megállapították, hogy az erdélyi magyarok segítőkészebbnek és toleránsabbnak látják önmagukat, mint a magyarországi magyarokat, akiket viszont intelligensebbnek tartanak és szerintük jobban tombol bennük a versenyszellem. Ha az önmagunkban pozitívnak vélt értékeket a másik csoport negatívan értékeli, az az interetnikus viszonyok alakításában is nehézségeket okoz, ez a kisebbségben élő csoport számára nagyobb eséllyel jelentkező probléma, ugyanakkor a kutatók megállapítása szerint vannak olyanok, akik a másik megbélyegzését próbálják elkerülni (Csepeli et al 2006).

A Babes-Bolyai Tudományegyetem Szociológiai Tanszéke és a Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány 1997-ben készített két helyszínen (Kolozsvár és Székelyudvarhely) egy-egy adatfelvételt, ahol magyar és román nemzetiségű 8. évfolyamos tanulókat, középiskolás tanulókat és egyetemi hallgatókat kérdezték kultúrájukról. A székelyudvarhelyi mintaelemszámok a következők voltak: 139 általános iskolás tanuló és 406 középiskolás tanuló. A Székelyudvarhelyen végzett kutatás részletes beszámolója és elemzése ifj. Cseke Péter 1998-ban megjelent Székelyudvarhelyi fiatalok – korszakváltás küszöbén című tanulmányában olvasható. (ifj. Cseke 1998) A kolozsvári műhely a felmérését 1999-ben megismételte, ekkor már négy helyszínen (Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad és Szatmárnémeti) történtek az adatfelvételek az alábbi mintaelemszámokkal: N=836; ebből 432 magyar és 404 román nemzetiségű. A felmérés eredményeit Veres szerkesztésében 2000-ben megjelent *Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások átalakulásában* című könyv tartalmazza, valamint Kiss Tamás szintén 2000-ben megjelent *Az ifjúsági életszakasz jellemzői, ifjúsági értékek és orientációk négy erdélyi nagyváros középiskolásainál* című tanulmánya mutat be (Veres 2000, Kiss 2000). A székelyudvarhelyi középiskolás fiatalok körében a tradicionális közösségi értékek élesen elkülönülnek az individuális értékektől és a vallástól, ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a fiatalok körében erőteljesen meghatározó a székely rurális társadalom tekintélyelvűsége. A fiatalok jövőstratégiái kapcsán három stratégiatípus különül el: a tudatos (materialista, hatalomvágyra, anyagi javakra alapozó), a próbálkozó (érdekes, kihívásokkal teli életet preferáló, negatívan korrelál a vallásossággal) és a fatalista (változatos életet kedvelő, erős negatív korreláció a vallásossággal szemben). Az ifjúsági életszakasz meghosszabbodik, amelynek következtében a családalapítás időpontja is kitolódik, ugyanakkor a késői önállósodáshoz egy korai egzisztencia-megalapozás kényszere párosul, amely nehezen teljesíthető. Az 1999-ben megismételt kutatás az erdélyi fiatalok nemzedéki vagy etnikai alapon történő integrálódását vizsgálta, meglepő módon a román szerzők inkább a nemzedéki integrációt (a barátsághoz, szabadsághoz, harmóniához, család értékeihez való viszonyulást nem érinti a nemzetiségi hovatartozás, szemben a hatalommal és a gazdasággal), a magyar szerzők pedig az etnikai integrációt emelték ki (az ifjúsági kultúrát etnikai dimenziók mentén választják szét). Csata szerint azok a magyar fiatalok, akiknek fontos az ifjúsági lét felnőttek ellenében való megélése „nehezebben fogadnak el közvetlenebb viszonyt a többségi nemzet tagjaival szemben” (Csata 2000, 156). Veres szerint a fiatalok körében csökken az interetnikus konfliktusok szerepe, bár „nemzeti identitásuk számos párhuzamot mutat, ún. tükörjellegük van. Számos történelmi attitűd, sztereotípa mindkét nemzeti azonosságtudatban hasonló szerepet kap, és a másik közösségre is hasonló módon vetítenek ki tulajdonságokat, tematizációkat” (Veres 2000, 54). Veres 1996-ban megjelent tanulmányában az ifjúsági hálózat szervezésének fontosságára hívta fel a figyelmet, Kiss hozzá hasonlóan 2000-ben megállapította, hogy felértékelődött a kulturális tőke szerepe, amelynek következtében egyre több fiatal kezdte meg felsőoktatási tanulmányait (a munkanélküliségtől való félelem is szerepet játszott ebben), a gazdasági recesszió következtében a társadalmi tőke szerepe is felértékelődött, a magántulajdon pedig új gazdasági osztályfrakciókat hozott létre (Kiss 2000). A magyarországi magyartól való elhatárolódás attitűdje már ebben a kutatásban is megjelent, amelyet a regionális öntudattal magyaráltak.

Kósa András László 1999-ben a maros megyei magyar ifjúsági civil szervezeteket és a szervezetek vezetőinek a politikában való szocializációját vizsgálta, majd kutatásának témájában 2004-ben is publikált (Kósa 1999, 2004). Kósa szerint az ifjúsági civil szféra a társadalmi és politikai szocializáció részeként fogható fel, lehetőséget és felelősséget teremtve a fiataloknak a

társadalmi részvételre (Kósa 1999; 2004). Bemutatja, hogy a professzionalizálódó ifjúsági szervezetek vezetői pozícióiban résztvevők szervezeti tevékenységük révén közéleti-politikai szereplőkké válnak.

Péter László koordinálásával 1999-ben a BBTE Szociológiai Tanszék Magyar Tagozatán *Civil kurázi* címmel kutatásokat folytattak a politikai kultúrával, a cselekvésmintákkal és a médiahasználattal kapcsolatban. A kutatás úttörő volta további három adatfelvételt eredményezett: *Civil kurázi I. Egyetemisták és a civil társadalom Kolozsváron 1999. december (magyar minta), 2000. március (román minta); Civil kurázi II. Egyetemisták és választások 2000. november; Civil kurázi III. Egyetemisták és politikai értékek 2001 november; Civil kurázi IV. Kolozsvár lakosságának politikai magatartása 2002 október-november.* A kutatássorozat eredményeként számos tanulmány született. (Kiss et al 2000; Péter 2000, 2002a, 2002b; Gál-Borus 2002; Sólyom 2002a, 2002b; Péter – Pásztor 2003; Pásztor 2002; Geambasu – Pásztor 2003) A megkérdezettek médiafogyasztása kétirányú, azaz romániai és magyarországi tévéműsorokat néznek, ebből következően kétnyelvű, valamint időszakos és szituatív (Pásztor – Péter 2002). A politikai aktivitás kevésbé jellemző rájuk, a választási kampányokról kevés tényismerettel rendelkeznek, Gál-Borus szerint a 2000. évi parlamenti és elnökválasztás során a vizsgálatban résztvevő kolozsvári magyar diákok „etnikai alapon szavaztak a »magyar pártra«, és nem mondható el róluk, hogy voksukat racionális döntés eredményeképpen adják az egyik vagy másik pártra, illetve államelnökjelöltre” (Gál-Borus 2002, 38).

2000-ben készült három helyszínen (Kolozsvár, Marosvásárhely, Szatmárnémeti) egy 309 fős adatfelvétel is szakiskolás tanulók körében, amelynek eredményeit Kiss és Veres is számos tanulmányában felhasznál, (Kiss 2001a, 2001b, 2002; Veres 2004), valamint Magyar Tivadar készített felmérést az ifjúsági civil szervezetek és a szakértők kapcsolatáról (Magyar 2000). A szerzők szerint a vizsgált középiskolás réteg esetében a „centralizált oktatási rendszerhez kötött »kispolgári« stratégiák a dominánsak” (Kiss 2001, 732), vagyis jövőstratégiájukat az iskola elvégzését követően a minél gyorsabb munkába állás és családalapítás jellemzi. A szakiskolás tanulók esetében jelentős a vallás, valamint a nemzeti értékek megőrzése, a tradíciók ápolása és a privát szféra felértékelődése (Kiss 2000).

2001-ben a Sapientia Alapítvány Kutatási Programok Intézete (Kolozsvár) által finanszírozott ösztöndíjprogram keretében is megvalósultak fiatalok körében végzett adatfelvételek egy több helyszínes, 732 fős mintán, amelyben a generációs korszakváltást, az értékorientációkat, a nemzeti identitást, ennek hatását a társadalmi kapcsolatháló alakulására, a politikai és állampolgári kultúra fiatalok által adaptált mintáit, a roma diákok érvényesülési esélyeit, valamint a falusi fiatalok munkába lépési folyamatának aktuális kihívásait vizsgálták Erdélyben. Szintén 2001-ben magyarországi finanszírozással végeztek egy reprezentatív felmérést a Belső Erdélyben és Székelyföldön élő 15-29 éves fiatalok körülményeiről és néhány esetben kontrollmintán vizsgálták a fiatalok jellemzőit. Ez volt az első olyan reprezentatív mintavétel, amely Székelyföldet külön említi és külön méri. A kutatás *Mozaik 2001. Az erdélyi magyar fiatalok társadalmi helyzete* címen jelent meg és számos témakört érintett: oktatás és képzés, életkörülmények, életmód, vallásosság, társadalmi közérzet és jövőkép, migrációs szándék, értékrend, identitás. A kutatás adatait számos tanulmányban dolgozták fel a kutatók és számos elemzés és másodelemzés született belőlük (Szabó et al. 2002; Bálint – Demeter 2002; Gábor 2004, 2005; Ercsei – Geambasu 2004; Bálint 2004; Veres 2005c; Gábor – Veres 2005). A kutatást Székelyföldön, illetve Székelyföldön kívüli (közép-erdélyi, partiumi, bánsági) régiókban végezték a csíkszeredai Kulturális Antropológiai Munkacsoport, és a kolozsvári Max Weber Társadalomkutató Központ közreműködésével, a felhasznált kérdőívek egységesek voltak. A nemzeti identitás vizsgálata során a székelyföldi fiatalok 59%-a elsősorban romániai/székelyföldi magyarnak, 1/3-a magyarnak érezte magát, 90%-uk pedig büszke arra a csoportra, amelyhez tartozónak érzi magát. A belső-erdélyi megkérdezettek 53%-a romániai/erdélyi magyarnak vallotta magát, 1/3-uk pedig magyarnak, 90%-uk pedig büszke hovatarozására. A székelyföldi fiatalok szerint ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson, a három legfontosabb dolog: 1) tartsa magyarnak magát, 2) legyen magyar az anyanyelve és 3) beszéljen jól magyarul. Szerintük a magyarországi születés és állampolgárság nem feltétele a magyarságnak. A belső-erdélyi válaszadók a székelyföldiekhez hasonló válaszokat adtak. A székelyföldi válaszadók 88%-a a romániai/székelyföldi magyarokat a magyar nemzet részének tekinti, a belső-erdélyieknek pedig 95%-a tekinti a romániai/erdélyi magyarokat a magyar nemzet részének. Szülőföldnek a székelyföldi fiatalok szerint az a hely számít, ahol él (1/3), vagy ahol született (1/4), a belső-

erdélyiek szerint Erdély (38%), a település ahol él (20%). Haza tekintetében pedig a székelyföldiek közel fele Romániát, a belső-erdélyiek több mint fele szintén Romániát jelölte meg. A fiatalok körében a legfontosabbak az individuális értékek (család, barátság, szerelem, békés világ, harmónia), a legkisebb jelentősége pedig a hatalomnak van. A vallásosság és a felekezethez tartozás témájában a mindkét régióban a „vallásos vagyok a magam módján” kategória kapta a legtöbb jelölést. A székelyföldiek körében a válaszadók 54%-a katolikus, 36% református, 9% unitárius és elenyésző a nem megkereszteltek aránya. Belső Erdélyben a megkérdezettek 57%-a református, 1/3-uk katolikus és nem volt olyan fiatal, akit ne kereszteltek volna meg. A székelyföldi fiatalok többsége nem szeretne továbbtanulni, akik mégis a tanulást választják, egyetemi végzettségre törekednek (37%). Többségük magyarul szeretne továbbtanulni és a válaszadók közel egyhatede Magyarországon kíván diákoskodni. A belső erdélyi válaszadók csaknem fele tanulna tovább, közülük több mint fele egyetemen és 11%-uk posztgraduális képzést szeretne szerezni, helyileg pedig 33%-uk romániai magyar intézményben, hasonló arányban román nyelvű intézményben és 15%-uk magyarországi intézményben szeretne továbbtanulni. Életkörülményeiket vizsgálva a fiatalok anyagi önállósodás előtt állnak, többségük a szüleivel lakik és nincs saját lakása (Székelyföldön saját lakással rendelkezők 1/7 arány, Belső Erdélyben 1/10 arány). A sportolási szokásokat vizsgálva megállapítható, hogy a Belső Erdélyben élő magyar fiatalok és a székelyföldi fiatalok körében egyaránt valamivel több mint kétötöde sportol, ez leginkább a jelenleg is tanuló fiatal férfiakra jellemző leginkább. A káros szenvedélyek aránya a következőképpen alakult: Székelyföldön a megkérdezettek 37%-a naponta dohányzik, 72%-a az alkoholt, 3%-a pedig a drogot is kipróbálta, Belső Erdélyben 29%-uk naponta dohányzik, 70%-uk alkoholt, 7%-uk pedig drogot is kipróbált. A dohányzás és alkoholfogyasztás úgy tűnik kis arányban, de Székelyföldön jellemzőbb, a drog kipróbálása viszont a belső-erdélyiek körében több mint kétszeres arányt mutat. Kulturális fogyasztás terén Székelyföldön diszkóba 37%-uk, könyvtárba/könyvesboltba 28/20%-uk járt a felmérés előtti egy hónapban, a legkevésbé látogatott helyek a hangversenyek, kiállítások, könnyűzenei koncertek. Ezzel szemben a belső-erdélyi fiatalok körében a diszkóba 31%-uk, könyvtárba/könyvesboltba 27/41%-uk járt. Az ifjúság legégetőbb, legsúlyosabb problémájaként Székelyföldön első helyen a munkanélküliséget, második helyen a pénztelenséget, harmadik helyen pedig a kilátástalan jövőt említették, Belső Erdélyben pedig első a munkanélküliség, második a kilátástalan jövő és harmadik a pénztelenség volt.

A Mozaik 2001 reprezentatív kutatást újabb kutatások követték. 2001-ben a budapesti Teleki László Intézet és az Oktatáskutató Intézet támogatásával Papp Z. Attila és Ercsei Kálmán vezetésével készítették egy *Tusványos 2001* elnevezésű adatfelvételt, amelyben a tusnádfürdői szabadegyetem résztvevőinek politikai kultúráját, értékrendjét és attitűdjét vizsgálták egy 300 fős mintán (Ercsei et al. 2002; Ercsei – Geambasu 2004). Az ifjúsági életszakasz meghosszabbodása osztályspecifikus, másként jelentkezik a felső és az alacsonyabb társadalmi státusz esetében (Zinnecker 1993), továbbá az iskolában eltöltött idő megnövekedése is hatással van az ifjúsági életszakaszra, „kiépül az autonómiával járó ifjúsági státusz (Gábor 2000, 7). Az ifjúsági státusz kialakulásával egyes életesemények kitolódnak (munka, családalapítás stb.), mások korábban bekövetkeznek (szexuális tapasztalatok, utazás stb.). A vizsgálatban résztvevők a Tusványosi szabadegyetem résztvevői, akik „valószínűsíthetően a romániai magyar értelmiségi réteg, illetve – ha megnézzük anyagi javakkal való ellátottságukat és lakóhelyük típusát – az erdélyi városi magyar középosztály gyerekei” (Ercsei-Kriza-Papp 2002, 91). Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy az erdélyi fiatalok nagy részére nem ez a leírás a jellemző, míg a táborlakók több mint 50%-a esetében az apa felsőfokú végzettséggel rendelkezett, addig ez az arány az erdélyi fiatalok között csak 15%. A tusványosi fiatalok körében a függetlenedés és önállósodás (egzisztenciális autonómia) előbb kialakul, mint az erdélyi fiatalok esetében (Ercsei-Geambasu 2004). A fiatalok politikai beállítottsága és az ebből fakadó értékrendszere nem alkot koherens, összefüggő modellt, többnyire a „hibrid politikai kultúra” adott esetben egymásnak ellentmondó értékeket tartalmazó világnézete jellemzi (Péter 2002). A magyar fiatalok politikáról alkotott képe erőteljesen átetnicizált, nemzeti jellegű (Fox 2004; Ercsei-Geambasu 2004), a kisebbségi etnikai terminusok a szabadegyetem előadásainak is központi témáját jelölik. Viszonylag domináns a politikai értelemben vett liberális érték-elkötelezettség, ugyanakkor a piaci egyenlőtlenségek csökkentése érdekében fontosnak tartják az állam gazdasági beavatkozását, a hagyományosan konzervatív értékrendszer sajátos képletet mutat (Ercsei-Geambasu 2004).

2001-2002-ben egy OTKA kutatás keretében végeztek kvalitatív interjúk felméréseket a fiatalok zenei szubkultúrájának kutatása kapcsán két magyarországi helyszínen (Pápa és Tatabánya) valamint két székelyföldi helyszínen (Székelyudvarhely és Csíkszereda) (Szapu 2004; Sólyom 2003, 2004, 2005; Ferencz 2004). A felmérés egy második szakasza is elkészült, amelyet 2007-ben a BBTE Néprajz és Antropológia Tanszék, valamint a Kriza János Néprajzi Társaság közreműködésével Jakab Albert Zsolt és Keszeg Vilmos *Kriza könyvek 29. Csoportok és kultúrák. Tanulmányok szubkultúrákról* című szerkesztett kötetben jelentetted meg a kutatók (Jakab – Keszeg 2007). Sólyom Székelyudvarhelyen, Ferencz pedig Csíkszeredában készített felmérést az ifjúsági szubkultúrák, csoportfolyamatok és térhasználat témakörében. Tanulmányaikban azt a stratégiát mutatják be, amelynek során a fiatalok tereket sajátítanak ki maguknak, így határolódva el a város társadalmától. A családi háttér és az iskolaválasztás közvetve befolyásolhatja a szubkultúrához való tartozást. Sólyom öt ideáltípust különböztetett meg: partizók, rockerek, extrém biciklisok, motorosok és bogarasok, ezen csoportok öltözködését, a zene szerepét és a közös célokat vizsgálta. Emellett a tizenévesek és a 20-35 év közöttiek csoportját is összehasonlította és megállapította, hogy a politikai érdeklődés az idősebb korosztály esetében hangsúlyosabb, valamint a társadalmi távolság is tudatosabb, mint a tizenévesek esetében, akiknél tapasztalatmentes, tanult sztereotípiák határozzák meg a tematikát (Sólyom 2007). Ferencz három ifjúsági csoportosulást különböztetett meg: rockerek, extrémek és diszkósok. A gyülekező és szórakozóhelyek csoportokat hoznak létre (ld. tilosok, bahiások, salátások, flash-esek) és ezek a helyek a szocializáció fontos terepei. A városban élő magyar és román fiatalok „külön csoportokat képeznek, más a térfoglalási szokásuk” (Ferencz 2007, 159).

A szubkultúrákutatás után a hangsúly ismét áttevődött a fiatalok politikai kultúrájának vizsgálatára. 2002-ben Sólyom Andrea *Egyetemi hallgatók „Demokrácia?!” vizsgálata* címen készített kutatást, amelynek során 802 diákkal készített kérdőíves felmérést (446 fő magyar tagozatos és 356 fő román tagozatos diák), felhasználva a Civil kurázi I. kutatás néhány kérdését (Sólyom 2002a, b). 2003-2004 között Barna Gergely adatgyűjtést végzett az erdélyi magyar ifjúsági szféra körében, amelynek eredményeként létrehozta az Erdélyi Ifjúsági Szféra (EISZF) adatbázist (Barna 2004). 2004. május-júniusában szintén Sólyom Andrea készített a székelyudvarhelyi nappali tagozatos végzős középiskolások körében felmérést, 373 fős mintán. Mindkét kutatás az alábbi témaköröket vizsgálta: társadalmi és politikai szférához való viszony, szervezeti élethez való viszony feltérképezése, nemzedéki és civil szerveződés, társadalmi makro-intézményekhez való viszonyulás, politikai és állampolgári kultúra. A vizsgálat eredményéből számos tanulmány született (Kiss 2002b; Sólyom 2007, 2009a, 2009b, 2010a, 2011a, 2011b, 2013a). Az empirikus kutatások szerint a fiatalok politika iránti érdeklődése és aktivitása alacsony, a választási részvételi szándék pedig még alacsonyabb (Bauer-Szabó 2005; Hammer 2005). Mindez Muxel szerint a felnőtté válás és egyben a választópolgárrá válás kritikus periódusával magyarázható, hiszen ebben az életszakaszban többféle kényszer is éri a fiatalokat, társadalmi és politikai identitásuk pedig még kialakulóban van (Muxel 1999). A társadalmi és politikai identitás kialakulásában fontos szerepe van a szocializációnak – ahogy Kósa is említette az ifjúsági civil szféra politikai szocializációjának szerepét (Kósa 1999; 2004) – a politikai kultúrát pedig „a társadalmi értékek és normák, szimbólumok, a közös tradíció, a kollektív memória és emlékezet, a társadalmi motivációs minták táplálják, amelynek folyamatos forrása – a továbbhagyományoztatás révén – a politikai szocializáció” (Péter 2002, 16). A politikai választások során a kevés tudás következtében a fiatalok vagy távolmaradnak a szavazástól (kiseb arány) vagy a szülők mintáit követik (Kiss – Sólyom 2000).

A 2004-2005 közötti időszak a migrációval és az oktatással kapcsolatos kutatások trendidőszaka volt. 2004-ben Horváth István az erdélyi magyar fiatalok Magyarország irányú tanulási migrációját vizsgálta az 1990-2000 közötti időszakban, Bálint D. Gyöngyvér 2004-ben a Mozaik 2001 kutatás adatai alapján vizsgálta a székelyföldi fiatalok migrációs jellemzőit és terveit, Mohácsek Magdolna pedig 2005-ben a képzett fiatalok magyarországi munkavállalását vizsgálta (Horváth 2004a; Bálint 2004; Mohácsek 2005). A rendszerváltás után Magyarország egyik kiemelt célkitűzése a „határon túli (mindenekelőtt az erdélyi) magyar értelmiségi réteg (számbeli) megerősítése volt, amit mindenekelőtt a határon túli magyar fiatalok magyarországi beiskolázása révén próbáltak megvalósítani” (Horváth 2004, 59). A kezdeti tervekkel ellentétben a tanulás céljából Magyarországra érkezők egyre inkább hosszú távú bevándorlókká váltak (Sorbán – Nagy 2001). Ennek egyik oka a Romániában a 80-as évek második felétől jelen lévő gazdasági krízishelyzet volt. Másik oka, hogy 1985-től a kezdetben jól működő lakás-kiutalási

rendszer, amely a fiatalok családalapítását könnyítette, megtört (Georgescu 1995). Az ezredfordulóra a romániai egyetemi szintű oktatás átalakult, nagyobb beiskolázási kapacitással rendelkezett, mint amit a jelentkező diákok be tudtak tölteni, ez viszont hosszútávon a diplomás munkanélküliek számát növelte. A Magyarországra irányuló tanulási migráció kezdetben a nemzeti szolidaritás jegyében szerveződött, az ezredforduló után viszont már elvesztette illetén jellegét (Horváth 2004). Bálint elemzéséből kiderül, hogy hivatalosan 1991-2011 között Hargita és Kovászna megyéből 12.275 fő emigrált, a 2011-es népszámlálás adatai alapján pedig 21.441 migránst jegyeztek. A célországokat tekintve hosszabb távon Kovászna megyéből Olaszországba, Hargita megyéből Magyarországra emigráltak, rövid vendégmunka idejére pedig mindkét megyéből Magyarországra, Olaszországba és Németországba vándoroltak (Bálint 2004, 91). A magyar családok 63%-nak volt már migrációs tapasztalata (vagy valamelyik családtag a kérdezés időpontjában épp külföldön tartózkodott), leginkább munkavállalási célból. A fiatalok 72%-a tervezte a felmérés időszakában, hogy külföldre emigrálna, „elsősorban Németországba, Angliába, Magyarországra és az AEÁ-ba” (Bálint 2004, 92).

A KAM 2004-ben készített egy felmérést a Hargita megyei nyolcadik osztályos tanulók pályaaorientációjával kapcsolatban (Bíró 2005). A Határon túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda (HTOF, Budapest) és az egykori Márton Áron Szakkollégium együttműködésében létrejött kutatás olyan határon túli magyar fiatalok motivációit, kapcsolatrendszerét, társadalmi beágyazottságát és hazatérési szándékait vizsgálta, akik a vizsgálat időszakában magyarországi felsőoktatási intézményekben folytatták felsőfokú tanulmányaikat (Erdei 2005). Az OTKA által finanszírozott 2005-ös kutatás pedig az erdélyi magyar tanulók szabadidejének és kultúrájának feltérképezését végezte el közel 2000 fős reprezentatív mintán (Papp 2005). Bíró szerint „a vizsgált térségben az iskola, a tanulás elfogadottsága diszkurzív szinten nagyobb, mint a tényleges magatartások szintjén” (Bíró 2005, 7). A család szerepe meghatározó az iskolához, tanuláshoz való viszony alakításában, amelyet azonban jelentősen befolyásolnak a kedvezőtlen makrokörnyezeti tényezők. Ez lehet egyik magyarázata az iskolától való társadalmi elfordulásnak. Erdei tanulmányában az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyar fiatalok motivációit vizsgálta. Megállapítása szerint az erdélyi és felvidéki fiatalok körében magasabb az első generációs értelmiségiek aránya, mint a vajdasági és a kárpátaljai fiatalok körében, valamint elsősorban a szegényebb diplománélküli családok és a tehetősebb értelmiségi családok gyerekei választották a magyarországi továbbtanulást. Továbbá magas volt azoknak a fiataloknak az aránya, akik már egyetemi tanulmányaik alatt hozták meg a váltás döntését, köztük kimagaslóak voltak a pedagógusok. A 90-es évektől kezdődő tudatos intézményépítés eredményeképpen azonban motivációjukban sem a magyarországi vonzás, sem az otthoni felsőoktatási kínálat korlátai nem játszottak szerepet (Erdei 2005). A Cammogás. Minőségkonceptciók a romániai magyar középfokú oktatásban című kutatás a fiatalok szabadidejének eltöltését, valamint az ifjúsági kultúra elemei közül a dohányzást, az alkohol- és a kábítószerfogyasztást vizsgálta (az eredmények a MOZAIK 2001-es felméréssel közel azonos értéket mutattak) s mint megállapították „az erdélyi magyar végzős középiskolások értékvilága hagyományosabb életfelfogást tükröz (...) a székelyföldiek egyfajta hedonista életmódra való berendezkedést sugallnak” (Papp 2005, 172-173).

2005-től kezdetét vette egy kilenc alkalommal elvégzett panel kutatássorozat, a *Félsziget Fesztivál kutatások*, amely a BBTE és a Max Weber TK Alapítvány közös szervezésében valósult meg. A kutatássorozat által feltérképezték a fesztiválra járók társadalmi háttérét, szabadidős tevékenységeit, fogyasztási szokásait, értékrendjét, jövőterveit és politikai attitűdjeit (Ercsei – Veres 2005; Ercsei 2006, 2007, 2009; Kiss et al. 2006; Veres 2006, 2007; Balla 2006; Bartis 2009; Ercsei et al. 2010, 2011; Ercsei et al. 2013). A Félsziget Fesztivál kutatás felmérése szerint kialakult Erdélyben is egy olyan középosztály, amelynek fiataljai a fesztivál célcsoportjának tekinthetőek (Ercsei – Veres 2005; Veres 2006), magasan iskolázottak, továbbtanulási terveik között a magas fokú iskolai végzettség megszerzése áll (Ercsei 2006), átlagosnál magasabb a jövedelmük és fogyasztói magatartásuk már-már életformaként funkcionál. A „legitim” magaskultúra termékei iránt csekély az érdeklődésük, a posztmaterális értékrendet (Inglehart 1977) részesítik előnyben, ugyanakkor a kábítószer fogyasztás magasabban reprezentálódik körükben (Kiss et al. 2006). A Félszigeten résztvevő fiatalokra az apolitikusság jellemző, politikai kultúrájuk etnicizált. A 2001-es tusványosi felméréshez képest nincs szignifikáns különbség a két felsztiválzó tábor között (Balla 2006). Az erdélyi magyar fesztiválzó körében egyszerre van jelen a privátszféra, a tradicionális értékek fontossága, amelyet keretbe foglal a harmónia és a

békés világ biztonsággya. Bartis szerint a hedonista életvezetésnek korlátot szab a (szocializált) tradicionális érték (Bartis 2009).

2006-2007 között a KAM készített felméréseket a székelyföldi fiatalok magyarországi munkavállalásával kapcsolatban terepkutatások, interjúk és esettanulmányok formájában (Bodó 2008a, 2008b). A székelyföldi munkamigráció a kezdeti erős határmegvonáshoz képest elkezdett transznacionalizálódni, ami a kibocsátó és a befogadó közeg egymáshoz való közeledését mutatja, a migránsok szimultán módon kezdenek kötődni mind a két oldalhoz. A migráció mellett való döntés a legtöbb esetben a jobb megélhetés miatt történik, ennek alapvető egysége a család, a folyamat hatására a családi életvezetés terén történt a legtöbb változás, valamint az individualizáció térnyerése, a fogyasztói magatartás megerősödése és a posztmateriális értékek előretörése figyelhető meg (Bodó 2008).

2007-ben a *Kárpát Panel 2007* szociológiai panelkutatás a Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzetéről és nemzeti identitásáról szól. A kutatás erdélyi részét a kolozsvári Max Weber TK Alapítvány és a BBTE Szociológia Tanszéke végezte kérdőíves módszerrel 900 fős mintán. (Papp 2007a; Papp – Veres 2007b; Veres 2008) A panelkutatás második részére – Kárpát Panel 2010 – 2010-ben került sor, ekkor már csak Erdély 15 megyéjében készült felmérés 890 fős mintán, amelynek eredményeit kiegészítette egy korábbi – Kárpát Panel 2009 – 2009-es fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálat (6 helyszín, 10 fókuszcsoport) a nemzeti identitás minták társadalmi működéséről (Veres et al. 2012). A 2007-es kutatás során a megkérdezettek 29,2%-a magyarnak, 27,9%-a erdélyi magyarnak vallotta magát, a többi válaszadó zöme területi-regionális és állampolgárság-alapú kategóriákat nevezett meg: erdélyi (16,6%), magyar anyanyelvű román állampolgár (11,3%), (székely 6,9 %). Viszonylag kevesen vallották magukat egyszerűen romániaiaknak, románoknak, román állampolgárnak vagy európainak. „A második opciók sorrendje hasonló, eloszlásuk kissé különbözik, többen vallották magukat székelynek, összesen 10,6 százalék (ami a Kovászna és Hargita megyei válaszadóknak közel egyharmada)” (Csata – Kiss – Veres 2007, 8). A magyarsághoz tartozás túlnyomórészt pozitív érzésekkel párosul (büszkeség, természetes dolog). A válaszadók szerint nemzeti hovatartozásuk meghatározása során az anyanyelv és kultúra (64%) a legmeghatározóbb, majd a saját döntés (30%) és legkevésbé az állampolgárság (6%). A kisebbségi lét minden nehézsége ellenére a válaszadók túlnyomó többsége (közel 54%) Romániában élne továbbra is és mindössze 10,6% az, aki Magyarországot választaná lakhelyéül. „(...) a romániai magyarság elindult a romániai állampolgári integráció útján, anélkül, hogy a magyar kulturális identitásából valamit is feladott volna. (...) a válaszadók több, mint 90 százalékának nincs vagy nagyon ritkán van problémája azzal, hogy magyarként kisebbségben él Romániában” (Csata – Kiss – Veres 2007, 8). Többségük Erdélyt tekinti szülőföldjének (44,2%), ugyanakkor hazájának Romániát (46,5%). A megkérdezettek 82%-a a magyar nemzet részének tekinti az erdélyi magyarságot, ugyanakkor 65%-uk a román nemzet részének is tekinti. „Ez egy másik megerősítése annak, hogy egyszerre kettős integrációs folyamat figyelhető meg, ebből viszont a román nemzethez való integrálódás egy viszonylag újkeletű folyamat” (Csata – Kiss – Veres 2007, 8).

A 2009-es fókuszcsoporthoz tartozó interjúk alapján a haza fogalma a leggyakoribb értelmezés szerint a szűkebb vagy tágabb értelemben vett Erdély, amely magában foglalja a lokalitást is. A Kovászna és Hargita megyei fókuszokban Székelyföld is felmerült mint haza. A haza ugyanakkor nem válik el minden esetben a szülőföldtől, sőt sokszor nem is valami földrajzi entitásként tételeződik, hanem érzelmi szinten mutatkozik meg. Papp Z. szerint a haza és a szülőföld szétválasztása azoknak az embereknek sikerül, „akik feltételeznek egyfajta térbeli mobilitást, kivándorlást, vagy azok esetében, akik a kisebbségi életformát szembeállították a többségi élethelyzettel. Előbbi esetben a szülőföld a tényleges születési helyet jelöli, a haza pedig az aktuális lakóhelyhez kapcsolódó praxisokból és emocionális késztetésekből építkezik” (Papp Z. 2011, 70). A kisebbségi létet leginkább a többségi nyelv ismeretének hiányával és az „elnyomottság”, a „kiszolgáltatottság” érzésével azonosítják. Papp Z. szerint „ebben a kontextusban azért is csapódott le még inkább negatívan a 2004-es kettős állampolgárságról szóló népszavazás, mert a kisebbségi (erdélyi) magyarok gondolatvilágában, az anyaország ahelyett, hogy segített volna könnyebbé tenni a kisebbségi lét terheit, még inkább kiszolgáltatottá tette a többséggel szemben” (Papp Z. 2011, 74). A határon túli magyarok „lerománosása” egy újabb indikátora a kisebbségi lét megélésének, amely „ugyanakkor erősítette a haza elvesztésének tudatát is, és jóval a sikertelen kettős állampolgársággal kapcsolatos népszavazás előtt hozzájárult a kisebbségi magyarok magáraultságára” (Papp Z. 2011, 76). A kisebbségi létből fakadó diszkrimináció a

válaszadók szerint 1989 előtt elsősorban az oktatás területén, a felmérés idején pedig inkább a munkaerőpiacon volt megfigyelhető. Papp Z. megállapítása szerint az erdélyi magyarok önmagukat az alábbi négy dimenzió mentén határozzák meg: erdélyiség, románság, magyarság és belső etno-demográfiai folyamatok tudatosítása. A románokkal szembeni sztereotípiák a különféle interetnikus viszonyokkal, bélyegekkal és agresszióval, a magyarországi magyarok megítélése pedig az erdélyi magyarok migrációs folyamataival, a haza/hazátlanság, a „lerománózás” és a 2004-es népszavazás témaköreivel asszociálható. Mindezek alapján megállapítható, hogy az erdélyi magyarok leginkább abban különböznek a magyarországiaktól, hogy „erdélyiek” és „kisebbségiek” s bár a magyar nemzet részének tekintik magukat, az elkülönöződés terminusai válaszaikban megjelennek (Papp Z. 2011, 80-81). Az elkülönöződés ugyanakkor nem csak az anyaországi magyarok irányába jelenik meg, hanem az erdélyi román/román irányába is. A kettős irányba történő elkülönöződés leginkább abból a vélekedésből fakad, hogy az anyaországi magyarok is és a románok is többségi helyzetükből fakadóan nem képesek megérteni a kisebbségi léthelyzet sajátosságait, ugyanerre a következtetésre jut Papp Z. is elemzése során, miszerint „az erdélyi magyarok magyarországiaktól való elkülönülése majd mindegyik kategória mentén tetten érhető, és elvezet a magyarországiak „etnicizálásához”, azaz a saját, a „Mi” csoportjától élesen elkülönülő „Ők” csoportjának konstituálásáig. Az anyaországiak e logika szerint „idegenként”, más „etnikumként” tételeződnek, függetlenül attól, hogy milyen (magyar) nyelvet beszélnek” (Papp Z. 2011, 102). A kérdőíves felmérések adataival szemben azt a megállapítást, hogy az erdélyi magyarok a román nemzet részét képezik, erőteljesen elutasítják. Pozitív értékelések a saját csoporttal kapcsolatban szoktak a leggyakrabban születni (Le Vine – Campbell 1972), ennek értelmében „az erdélyi magyarok önmagukról alkotott képében találni a legtöbb pozitív tulajdonságot: barátságos, hagyománytisztelő, vallásos, toleráns, vendégszerető, megbízható. Az erdélyi románokkal kapcsolatos legmarkánsabb (a 10 beszélgetésből nyolcban felbukkanó) pozitív vélemény az, hogy összetartók, negatív oldalon pedig a babonássággként értelmezett vallásosság és kisebb mértékben nacionalista mivoltuk fogalmazódott meg. A magyarországi magyarokkal szembeni leggyakrabban megfogalmazódó állítás az, hogy arrogánsak és zárkózottak, pozitív tulajdonságok (pl. becsületes, igényes) pedig csak kis mértékben jelentek meg. A „kontroll-csoportként” bevont európai emberrel kapcsolatosan összességében ugyan a pozitív jellemzők kerültek túlsúlyba, a vélemények meglehetősen megosztottak, leginkább talán a negatívumként értelmezett anyagiasság és karrierizmus került előtérbe” (Papp Z. 2011, 87-88).

Veres megjegyzi, hogy az önmeghatározás során a válaszok alapján 2010-re a regionalitás megerősödése figyelhető meg, a magukat székelynek (7%-ról 9%-ra) vagy erdélyi magyarnak vallók aránya mindegyik felmérés idejében jelentősen meghaladta a jelző nélküli magyarnak vallók arányát. 2010-re a leggyakoribb választás a jelző nélküli erdélyi volt (29,6%). A magukat székelynek vallók esetében átstrukturálódás következik be, 2010-re többen vállalják székely identitásukat elsősorban, mint 2007-ben, „de összességében létszámuk nem változik, továbbra is 16–17 százalék körül van összesen, a két opció alapján, ami, (...) Székelyföld vonatkozásában már a 30 százalékot közelíti. Ezek a sajátosságok a regionalitás erősödését mutatják, a partikularitásokat hangsúlyozzák mind az összmagyarság, mint pedig a románok irányában (Veres 2012, 22). 2010-re a magyarságára büszke válaszok intenzitása mérséklődött, ugyanakkor a szégyenérzetet (Székelyföldön kissé átlag feletti 1,49-hez képest 1,63), közömbösséget érzők aránya nem emelkedett jelentősen, magyarságukat hátrányként egyre kevésbé élik meg (2007-ben 4,6% volt, 2010-re már csak 3,3%). A nagyobb tömbben vagy helyi többségben élők „nagyobb arányban érzékelik hátránynak magyarságukat, és a közömbösség is gyakran fordul elő egy olyan közegben, amely helyileg dominánsan magyar” (Veres 2012, 29). A magyarsághoz való tartozás legmeghatározóbb kritériumai továbbra is az önbesorolás, a nyelv és a kultúra ismerete, a „tömbben, illetve ahol a magyarság számottevő arányban él, a nemzeti identitás meghatározása tekintetében minden dimenzióban szigorúbb kritériumok szerint ítélik meg a magyarsághoz tartozást: mind a kultúrnemzeti, mind pedig az etnikai eredet vagy államnemzeti szempontok szerint (Veres 2012, 25). A haza meghatározása során a legfontosabb változás, hogy nőtt az Erdélyt hazájuknak tekintők aránya és csökkent a Romániát megjelölők aránya, „emocionálisan inkább Erdély jelenik meg mint haza, Románia mint ennek kiterjesztése, „legitim” megfogalmazása, hogy külföldiek előtt is érthető legyen” (Veres 2012, 37). A szülőföld meghatározása során is nőtt az Erdélyt válaszoló aránya. A nemzettagság esetében változás nem történt a 2007-es felméréshez képest, a kutatók azonban megjegyzik, hogy a magyar

nemzettség az anyanyelv és kultúra alapján, a román nemzettséget pedig az állampolgárságból és a sorsközösségből vezetik le (Veres 2012). Veres szerint „az erdélyi magyarok a csoporttudat szintjén elkülönülnek mind a magyarországi magyaroktól, mind pedig a többségi románoktól, annak ellenére, hogy a válaszadók számottevő része mindkét nemzet tagjának nyilvánította magát. Szociálpszichológiai értelemben úgy értelmezhetjük ezt, hogy az erdélyi magyar csoportosság erősebb normatív erővel és kohézióval bír, mint például a Kárpát-medencei összmagyar nemzethez vagy a román állampolgárok közösségéhez való tartozás. A tendencia azonban időben lassan és kis mértékben változik, 2010-ben már a különbség mértékének észlelése kisebb volt, mint 2007-ben” (Veres 2012, 54-55). Az etnocentrizmust vizsgálva megállapítják, hogy ahol a magyarság megélése a társadalmi környezettől való elkülönüléssel jár, ott intenzívebb az attitűd. A nemzetiség és az állampolgárság között nem éreznek ellentmondást (vö Veres 2008, 35-60). A román-magyar viszony esetében 2010-ben 61% szerint kooperatív a kapcsolat települési szinten, 32-33% pedig országos szinten tartja együtműködőnek. 2007-hez képest többen tartják ugyanakkor közömbösnek az ország szinten jellemző viszonyt.

2007-ben a kolozsvári Sapientia EMTE-n Tőkés Gyöngyvér vezetésével Maros megyei 15-18 éves román és magyar középiskolások diákok körében készült felmérés az internethasználati szokásokról egy 1042 fős mintán (Tőkés 2010a, 2010b, 2010c, 2013). A Maros megyei középiskolások digitális megosztottságával kapcsolatban Tőkés megállapítja, hogy a városi és vidéki iskolák diákjai között szignifikáns különbség mutatkozik a számítógép-birtoklás és internethez való hozzáférés terén. Ennek következtében a városi gyerekek körében magasabb a digitális műveltség, amely Tőkés szerint a hozzáférés lehetősége mellett összefügg az apa iskolai végzettségével és foglalkozásával egyaránt. Az internethasználati szokások tekintetében nemzetiségek közötti különbség nem mutatható ki, a törésvonalat a város-falu megosztottság jelenti (Tőkés 2010).

Az ifjúságkutatások második mérőkövetésének számít az *Erdélyi Magyar Fiatalok 2008* (IFI2008) kutatás, amely a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, a Max Weber TK Alapítvány és a BBTE Szociológia Tanszékének közreműködésével valósult meg, 1202 fős mintán. A kutatás során olyan 18-35 év közötti fiatalokat céloztak meg, akik az alábbi 15 romániai megye lakói: Arad, Beszterce-Naszód, Bihar, Brassó, Fehér, Hargita, Kolozs, Kovászna, Krassó-Szörény, Maros, Maramaros, Szatmár, Szeben, Szilágy és Temes. A kutatás vizsgált témakörei többek között: társadalmi pozíciók azonosítása, etnicitás mint kulturális habitus, kisebbség és többség közötti hasonlóságok és különbségek dokumentálása (Kiss et al 2008; Barna – Kiss 2011). A kutatásból kiderül, hogy a fiatalabb (18-24 éves) romániai magyar fiatalok elégedettebbek, optimistábbak és a jövőbe vetett bizalmuk is magasabb az országos átlagnál, ugyanakkor az egyes területek szintjén (iskola, munka, jövedelem, egészség, lakáshelyzet stb.) a romániai átlaghoz viszonyítva elégedetlenebbek a helyzetükkel (Kiss et al 2008, 10). Az életminőség és az anyagi helyzet tekintetében a magyar fiatalok semmivel sem maradnak el a román társaiktól, sőt az országosnál nagyobb arányban lakástulajdonosok és rendelkeznek nem saját tulajdonú autóval is. Ez a fajta fogyasztói expanzió összefüggésben lehet a külföldön dolgozó és onnan rendszeresen jövedelmet hazaküldő rokonokkal. A fiatalok problémái a kutatás szerint leginkább a munkanélküliségben mutatkozik meg. Bár az erdélyi magyar fiatalok életében a családnak fontos szerepe van, mégis a jobb munkahely szerzése, a továbbtanulás és a szakmai előmenetel megelőzi a rangsorukban a családalapítást. Az erdélyi magyar fiatalok az országos trendhez képest jobban ragaszkodnak a hagyományos nemi szerepekhez. A privát szféra felértékelődött, a közszféra pedig leértékelődött, vagyis az erdélyi magyar fiatalok a családot, valamint a saját és környezetük biztonságát, jólétét tartják a legfontosabbnak, a demokrácia, tolerancia, hazaszeretet és közéleti részvétel pedig értékhierarchiájuk alján szerepel. A privát szféra depolitizálása és a közélethez kapcsolódó értékek háttérbe szorulása a kilencvenes évek közepétől figyelhető meg, amelynek következtében a fiatalokat kevésbé érdekli a közélet, a demokrácia, a tolerancia és kevésbé lelkesednek a hazáért. A közélethez kapcsolódó értékek azonban a 2004-es népszavazás, a 2010-es törvénymódosítás és az aktuálpolitikai események tükrében erősödni látszanak. A 2008-as kutatás szerint azonban az erdélyi magyar fiatalokat kevésbé érdekli a politika és nagyrészüket nem érdekli az, hogy az országos vagy helyi politikai döntések jelentősen befolyásolnák mindennapi életüket. „A Székelyföldön vagy a magyarok által többségben lakott településeken a fiatalokat ugyanúgy nem érdekli a helyi politika, és ugyanúgy nem gondolják azt, hogy a helyi adminisztráció döntései kihatnak a mindennapjaikra, mint a

kisebbségben vagy szórványban élők” (Kiss et al 2008, 14). A kutatás szerint a 2008-as parlamenti választásokon való részvételi szándékukat a székelyföldiek az átlagnál alacsonyabb arányban jelezték, amely összefügg azzal a megállapítással, miszerint nem érzik azt, hogy a döntéseiknek súlya lenne vagy bárminemű változás az ő mindennapjaikban is drasztikus változást hozna. A politikusok és a pártszimpátia kérdéskörében a kutatók az alábbiakat állapították meg: „Az RMDSZ főként a Székelyföldön kívüli régiókban, valamint a nők körében és középfokú végzettséggel rendelkezők körében számíthat nagyobb támogatásra, illetve olyan településeken, ahol a magyarok kisebbségben, vagy a románokkal hasonló arányban élnek. Az MPP szimpatizánsainak aránya Székelyföldön és a magyar többségű településeken átlagon felüli, és valamivel magasabb a támogatottsága a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében. A román pártok Közép-Erdélyben, a szórványban élő, alacsony végzettséggel rendelkező, vagy éppen tanulmányaikat folytató magyar fiataloktól remélhetnek nagyobb arányú szavazatot” (Kiss et al 2008, 14-15). Az ifjúsági szervezetekről kevesen hallottak és többségük úgy véli, hogy a szervezetek feladata a magyarság összefogása. Az etnikumközi viszonyok vizsgálata során az erdélyi fiatalok elfogadóbbak, csupán 18%-uk nem látna szívesen románt a családjába. A fiatalok 32%-a szerint a kisebbség és a többség között együttműködéses a kapcsolat, a romániai fiatalok esetében ez az arány csupán 23%, azok a románok pedig, akik magyarokkal élnek együtt csupán 12%-a szerint van együttműködés a két etnikum között. Az együttélés és a közvetlen kapcsolat ezen eredmények alapján nem hozza közelebb egymáshoz a két etnikumot és nem is mérséklődnek az előítéletek. A migrációt vizsgálva megfigyelhetjük, hogy míg a kilencvenes évek elején az erdélyi magyarok nagyobb arányú elvándorlása volt jellemző Magyarországra irányába, addig az ezredfordulót követően a románok ugyanolyan vagy akár nagyobb számban is vállalnak külföldön munkát (Sandu 2000, 2005). A Mozaik 2001-es kutatással összehasonlítva látható, hogy „a külföldi munkavállalási szándék nem csökkent jelentős mértékben. 2001-ben a magyar fiatalok 41, 2008-ban 38 százaléka akart külföldön munkát vállalni. Nagymértékben megváltoztak viszont az utóbbi hét évben a célországok. 2001-ben a külföldön munkát vállalni szándékozó magyar fiatalok 75%-a említette Magyarországot, ez 2008-ra 38%-ra esett vissza. Ennél többen, mintegy 41%-uk említette Németországot, illetve Ausztriát. Ezt Anglia és az Egyesült Államok követik” (Kiss et al 2008, 17).

2009-ben a Sapientia EMTE csíkszeredai karának Társadalomtudományi Tanszékének hallgatói készítettek lokális kutatásokat, esettanulmányokat, amelyek összegző formában Gergely Orsolya által szerkesztett *Fókuszban a fiatalok. Életmód, fogyasztás, jövőstratégiák* című kötetben olvashatóak (Gergely 2009). 2009-ben Tőkés egy újabb kutatást készített, amelyet már három megyére (Brassó, Kolozs, Maros) kiterjesztett és a 10-19 éves diákok körében vizsgálta a digitális írástudást, digitális műveltséget (Tőkés 2011). Az internethez való hozzáférést és a rajta végzett tevékenységeket az erdélyi minta alapján az életkor nagyban meghatározza. Ugyanakkor Tőkés megállapítása szerint a felmérésben résztvevő gyerekek digitális műveltsége a szülőkéhez hasonlóan alacsony, inkább a passzív magatartás (böngészés, csetelés) jellemzi őket az aktív, alkotó magatartással szemben (blogolás, tartalomgyártás, közösségi oldalak használata) (Tőkés 2011).

2010-ben Sólyom Andrea vezetésével három székelyudvarhelyi középiskola XI-XII. osztályos tanulói körében (N=334) készítettek kérdőíves felmérést érték- és pályaeorientációk témakörben (Sólyom 2010b, 2013b). 2011-2012 között Gergely Orsolya által vezetett további két kutatást szükséges megemlíteni, amelyek a Hargita megyei térség fiataljainak életmódjának és a média hatásának vizsgálatáról szólnak (Gergely 2011, 2012). Az értékpreferenciák esetében a privát szféra biztonsága, az individualizáció, a fegyelem és önuralom a legfontosabb a felmérésben résztvevő diákok számára, a legkevésbé fontos pedig a vallásosság és az intellektuális függetlenséghez tartozó értékek. A jövőjükkel kapcsolatos elképzeléseiket, terveiket a felkészültség és a bizonytalanság egyaránt jellemzi. A más etnikai, vallási, kisebbségi csoportokkal szemben inkább távolságtartóan, mintsem toleránsan viselkednek (Sólyom 2010).

2011-2012 között Toró Tibor és Székely Tünde az erdélyi magyar civil szervezetekkel kapcsolatban készített adatgyűjtést, amelynek során a szervezetek jellemzőit, a problémamegoldás folyamatát és az önkéntesség kérdéskörét vizsgálták (Toró – Székely 2012). 2011-ben a KAM-Intézet és a Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat együttműködésével egy, a fiatalok médiahasználatát vizsgáló kutatássorozat vette kezdetét *Gyerekek és fiatalok médiahasználata* címmel (Bodó 2012; Gergely 2012; Bíró – Gergely 2013; Bíró – Bodó 2013).

A kutatássorozat a médiahasználati szokásokat vizsgálja, rávilágít az internet különböző funkcióira és veszélyeire.

A korábban említett Mozaik 2001 kutatás folytatásaként a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet (NCSSZI, Budapest) szervezésében elkészült a *Mozaik 2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében* című kutatás első fázisa, amely kvalitatív kutatásokra épült, fókuszcsoporthoz tartozó interjúkat készítettek az erdélyi, a moldvai, a felvidéki, a kárpátaljai és a vajdasági magyar fiatalok körében. A kutatás a dolgozat szempontjából igen fontos alapnak tekintendő a választott kutatásmódszertana és az érintett témakörök (nemzeti identitás, állampolgári identitás, család, oktatás, kultúra, nyelvhasználat, munkaerőpiaci lehetőségek) kutatása kapcsán egyaránt. A kutatás eredményei szerint a külföldi régiókban élő fiataloknak eltérő felfogásuk van különböző témákról, így érthetővé válik az is, hogy hogyan lehet eltérő mentalitása a székelyföldi és a partiumi fiatalnak „az elvándorlás alapélménye; a kettős előítéletesség megélése; a nyelvtudást előnyként való megélése; a saját, lokalitáshoz és kisebbségi létehez fűződő kapcsolat értékesként való tekintése (amely szempontjából a magyarországi magyarok irányába mutató asszimiláció identitásvesztésként értelmeződik); a többségi társadalomhoz fűződő viszony nem konfliktusmentes volta; etnikailag vegyes házasság esetén a gyerek kétnyelvűvé nevelése” kérdésében (Bauer – Németh – Szabó 2017, 53). A kutatás második fázisa finanszírozási okok miatt később valósult meg.

Az Erdélyi Magyar Fiatalok 2008 (IFI2008) kutatás második fázisa azonban összehasonlító jelleggel 2013-ban megtörtént a Kós Károly Akadémia Alapítvány és a Center for European Studies (CES) felkérésére, *Erdélyi Magyar Fiatalok 2013* (IFI2013) néven (Barna – Kiss 2013). Az IFI2008 felméréshez képest jelentősen nőtt azok aránya, akik szerint életszínvonaluk romlott az elmúlt egy évben (12%-ról 21%-ra) és csökkent azok aránya, akik szerint javult (38%-ról 20%-ra). A társadalmi közérzetet negatív vélemények jellemzik, romlott a jövőbe vetett bizalmuk, egyre többen jósolják anyagi helyzetük romlását, egyre elégedetlenebbek a munkalehetőségekkel és a jövedelemmel. A kutatók szerint míg 2001-2008 között a fiatalok problémái a „kulturálatlanság”, „igénytelenség”, a „családi értékek megrendülése” és az „erkölcsi romlás” volt, addig a 2008-as gazdasági világválság hatására az erdélyi magyar fiatalokat is olyan nehézségek foglalkoztatták, mint a megélhetéshez köthető „munkanélküliség”, „jövedelem”, „kilátástalan jövő”. Az életút és értékek vizsgálata során kiderült, hogy a fiatalok életútjának korábbi szakaszába az individualista életesemények kerülnek (első szexuális tapasztalat, szélsőséges alkoholfogyasztás kipróbálása, szülőktől való függetlenedés), ugyanakkor a házasságkötés és gyermekvállalás háttérbe szorul, kitolódik. A fiatalok értékrendjének megítélésében lassú elmozdulás figyelhető meg a „nagyon fontos”-tól a „fontos” felé, némiképp leértékelődik a „nemzet szerepe”, a „társadalmi rend”, a „politika”, kisebb felértékelődést pedig a „változatos élet”, a „szépség”, a „kultúra, műveltség” területén figyelhetünk meg, mindez „arra utalhat, hogy a mai fiatalok, ha nem is helyezkednek élesen szembe a társadalmi elvárásokkal, csökken ezen normák kényszerítő ereje” (Barna-Kiss 2013, 16). 2013-ra a vallás szerepe enyhe felértékelődést mutat, a fiatalok többségének továbbra is meghatározó a hit és az egyház szerepe. A káros szenvedélyek vizsgálata során a kutatók azt a tendenciát vélték felfedezni, hogy a dohányzó fiatalok aránya folyamatosan csökken, az alkoholt fogyasztók aránya viszont nő. 2013-ra jelentősen nőtt a fiatalok migrációs érintettsége, egyre gyakoribb a családon/ismeretségi körön belül a külföldi munkavállalás, valamint a célországok is változó tendenciát mutatnak: a MOZAIK 2001 felmérése szerint a fiatalok 75%-a jelölte meg Magyarországot, 2008-ra már csak 39%, 2013-ra pedig 27%. Mindezek fényében a munkavállalás szerinti célországok esetében Németország van az első helyen, Anglia a második helyen és Magyarország a harmadik helyre került. Letelepedés szempontjából azonban fordított a helyzet, még mindig Magyarország szerepelt az első helyen. Nyelvismeret tekintetében egy minimális csökkenő tendencia figyelhető meg azok körében, akik úgy ítélték meg, hogy a többségi nyelvet jól beszélik és nőtt azok aránya, akik szerint nem beszélnek jól románul, de meg tudják magukat értetni. Etnikai szempontból egyfajta tömbösödés figyelhető meg, nőtt a Székelyföldön élő aránya és csökkent a szórványterületeken élők, nagyobb tehát a 2013-as vizsgálat székelyföldi mintája (Barna – Kiss 2013, 12). Az etnikumközi viszonyok vizsgálata során növekedett a magyar és a román csoport közötti konfliktusos viszonyt megjelölők aránya és csökkent az együttműködést érzékelők aránya, de mindez nem tételez tartós tendenciát, ahogy a kutatók is megjegyzik, „a 2013 áprilisában felerősödő negatív megítélés nagy valószínűséggel az adatfelvételt övező periódusban hangsúlyosan mediatizált »székely zászló ügy«, illetve a »trikolóros hajpánt ügy«, és általában a

március 15-i magyar nemzeti ünnep kapcsán felmerülő feszültségek számlájára írható” (Barna-Kis 2013, 20).

2012-ben a Sapientia EMTE csíkszeredai szociológus kutatócsoportja sepsiszentgyörgyi általános és középiskolás tanulók környezettudatosságát, médiahasználati szokásaikat és jövőképüket vizsgálta egy 761 fős mintán (Bakó et al. 2012). A felmérés megállapítja, hogy a diákok természettel szembeni attitűdje pozitív, a diákok a legtöbb információt a tévéből és az internetről szerzik, a diákok tolerancia-szintje alacsony (ahogy ezt Sólyom is megállapítja 2010-ben).

2012-ben a Szabó Andrea által vezetett Aktív Fiatalok Kutatócsoport *A Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* című kötetében az ifjúsági ideológiai orientációkat vizsgálták, amelynek során két réteget különböztettek meg: Critical Mass-réteg (nagyvárosi, baloldali-liberális-zöld gondolkodású, kifejezett európai elköteleződéssel bíró hallgatók) és Kurucinfő-réteg (nemzeti radikális gondolkodású, sajátos, magyar utat elfogadó, Jobbikot választó egyetemisták és főiskolások), amelyek sajátos magatartásjegyekkel, attitűdökkel, szokásokkal jellemezhetők (Szabó, 2012). 2013-ban is készített a kutatócsoport adatfelvételt a 2012-es kutatás mintájára, amelynek során egy harmadik réteget is azonosítottak, az ún. „Tusványos” csoportot, amelyet a kutatók az alábbi tulajdonságokkal jellemeznek: az élet szinte minden területére kiterjedő egységes világlép; Fidesz-kötődés; vallásos hit és nagyfokú általános társadalmi, politikai elégedettség (Szabó, 2014).

2014-ben két kutatás is foglalkozott a fiatalok nemzeti identitásával. Az egyik a magyarországi Új Ifjúsági Szemle Alapítvány és a kolozsvári Max Weber TK Alapítvány közös kutatása, amelyet a Nemzeti Együttműködési Alap – Új nemzedékek jövőjéért kollégium támogatott és amelynek adatai a Székely Levente által szerkesztett *Magyar identitás határon innen és túl* című kötetben olvashatók. A kutatás során olyan fókuszcsoporthoz tartozó interjúk készültek, amelyeket 15-29 év közötti erdélyi fiatalokkal készítettek Nagyváradon, Kolozsváron, Marosvásárhelyen és Gyergyószentmiklóson (Székely 2014). A fókuszcsoporthoz tartozó interjúkban az énkép meghatározása során a nemzeti hovatartozásra való utalás nem jelent meg, az énkép inkább a személyiségből fakadt (pl. pontosság, humor, optimista hozzáállás stb.). A résztvevők önazonosításuk során figyelembe vették a személyeket és a környezetet is, ily módon „harmadik nemzetiségükkel, illetve a többségi társadalom tagjaival folytatott interakciók során magyarként, Magyarországon leginkább erdélyi magyarként, míg az erdélyi magyarok között a szülő-, vagy lakóhely szerepeltetésével határozzák meg magukat” (Székely 2014, 7). Így lett egy gyergyószentmiklósiból válasza alapján Kolozsváron székely, Németországban pedig magyar. Székely szerint az erdélyi fiatalok körében a nemzeti identitás háromkötődésű volta fedezhető fel: anyaország, államnemzet és nemzeti kisebbség viszonyában. A válaszadók leggyakrabban az erdélyi magyar meghatározást használták önmagukra nézve, ezt követte a magyar, ritkábban a székely, a román állampolgár és az európai. Székely szerint „a magyar nemzetiségű etnikai dominancia magabiztosságot és természetességet kölcsönöz a magyar közösségeknek, ezért ezeken a területeken kevésbé éles a nemzetiség” (Székely 2014, 8). E megállapítása a tömbmagyarságban élők románsághoz való viszonyában érzékelhető, ugyanakkor a különböző politikai diskurzusok, nemzetpolitikai események és médiamegjelenések a tömbben élők számára is nemzetiséget és annak tipológiáit a nemzeti hovatartozásuk és nemzeti identitásuk kifejezésének sarokkövévé tették. A fiatalok számára ugyanakkor a nyitott határok olyan lehetőségeket jelentenek, amelyek multikulturálissá és sokkal befogadóbbá teszik őket. A magyar nyelv ismerete kiemelten fontos a nemzeti identitás meghatározása során, a magyar nemzet felé az összetartozást, a többségi állam felé a szétválást jelenti. A tömbben élők számára a magyar nyelv ismerete büszkeség, ugyanakkor hátrány is a többségi nyelv hiányos ismeretével szemben. Veres szerint az etnikai eredet, a tradicionális, vallási alapú azonosulás és az állampolgári meghatározások egyaránt kisebb szerepet játszanak a 18-29 éves korosztály körében, mint a 30 év feletti felnőtt és idős korosztály körében. Emellett a „vegytiszta” kultúrnemzeti alapozású önbesorolás és a magyar kultúra ismerete és szeretete az átlagnépességgel egy szinten fontos a fiataloknak is (Veres 2014, 21). A székelyek és a magyarok közötti hasonlóságokat és különbségeket vizsgálva két eltérő megközelítést találtak a kutatók; az egyik markáns (a székelyek csak nyelvükben magyarok), a másik lazább (bár regionális, nyelvi és kulturális sajátosságai vannak, de a magyar nemzeti közösség részei) székely/magyar csoporthatárokat jelöl meg. A kettős identitás fogalmának vizsgálata során a kutatók megállapították, hogy minél

nagyobb a régióban a románok aránya, annál inkább jellemző a kettős kötődés az identitásra, míg a tömbmagyar régióban a válaszadók a kettősségre való reflektálást el is utasították. Az, hogy Magyarország a fiatalok körében egyre kevésbé tekintendő hazának, leginkább a magyarországi elutasítással (lerománózás) magyarazzák. A fiatalok szerint van különbség az ő hazafogalom-konstrukciójuk és a szüleiké között. Utóbbinak szerintük sokkal „erősebb” az identitástudatuk és a hazához való kötődésük. „Székelyföldön azt hangsúlyozzák ki, hogy a hazafogalom kisebb kiterjedésű, hangsúlyosabban a lakás-otthon-település-hez kapcsolódik, de semmiképpen nem lépi át a kistérségi határt (hegyek, fenyőfák legyenek).” (Veres 2014, 29). A fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálat során felmérték a nemzeti referenciacsoportokkal kapcsolatos sztereotípiákat is, a résztvevők kellő pontossággal jellemezték a székely, az erdélyi (nem székely) magyar, erdélyi román, Kárpáton túl román és magyarországi magyar embert. A székelyföldi fókuszok esetében erősebb sztereotípiák jelentkeztek, mint a másik két fókusz alkalmával. A sztereotípiák megjelennek az öltözködésben, a fogyasztási szokásokban, a vélemények, identitások kifejezése által. A gyergyószentmiklósi fókuszban megjelent a székely etnocentrizmus, amellyel kapcsolatban néhányan igazat adtak, de nem osztották teljes mértékben a véleményt (vö. Veres 2014, 33). A románokhoz való viszonyulás vizsgálata során megfigyelték, hogy helyi szinten többnyire pozitív a helyzet, leszámítva Marosvásárhelyt (ahol a történelmi események komolyan rányomták bélyegüket a helyi lakosok gondolkozásmódjára, sztereotípiáira, amelyet az aktuálpolitikai események csak tovább fokoznak) (vö. Veres 2014, 37). Az országon belüli román-magyar viszonyt konfliktusosabbnak ítélik, mint a lokálist, amelynek elsődleges okozója szerintük a politika. Az idősebb korosztály számára sokkal nagyobb az állampolgárság szimbolikus-érzelmi viszonyulása, a fiatalabbak sokkal pragmatikusabban látják a helyzetet (magyar-román viszonyok romlásának veszélye) (vö. Veres 2014, 40). A családalapítás esetében a marosvásárhelyi és a gyergyószentmiklósi fókuszok alanyai elképzelhetetlennek tartják, hogy egy nem magyar nemzetiségűvel alapítsanak családot, ezt leginkább a nyelv fontosságával indokolják (vö. Szabó 2014, 48). A fiatalokat leginkább sújtó probléma a munkanélküliség, amelyet a tanulás, tudásfelhalmozás, szakmaszerzés lehetőségével igyekeznek csökkenteni. Többnyire optimisták, de nem rendelkeznek jól meghatározott jövőképpel (vö. Szabó 2014, 49-50). A fiatalok jövőterveiben a migráció szerepel, hol továbbtanulás, hol időszakos munkavállalás formájában, kis esetben letelepedési szándékkal (ezt igazolják a korábbi kérdőíves felmérések is). Szabó is kiemeli, hogy 1989 után a migráció már nem elsősorban politikai és etnikai vonatkozású, hanem inkább gazdasági okok miatt történik. Ezt igazolja a fiatalok által legsúlyosabb problémaként definiált munkanélküliség is. Terveik között a külföldi pénzkereset és a szülőföldön élés kettőssége figyelhető meg.

A másik 2014-es kutatást a Nemzetstratégiai Kutatóintézet (NSKI) kezdeményezésére készítették, *Külhoni magyar ifjúságkutatás* címmel. A kutatás során interjúk (civil szervezeti vezetőkkel), kérdőíves felmérés (Tusnádfürdői Szabadegyetem résztvevői körében N = 306) és fókuszcsoporthoz tartozó interjúk (15-29 éves fiatalokkal) is készültek Erdélyben, Felvidéken, Kárpátalján és Vajdaságban. A kutatás az ifjúsági civil önszerveződés, oktatás és munkaerőpiaci lehetőségek vizsgálata mellett a nemzeti identitás, a nemzettudat feltérképezését foglalta magában (NSKI 2015; Bauer et al. 2015). A válaszadók alacsony száma, illetve a rendezvényen megjelentek nem reprezentálják a vizsgált sokaságot, mert a rendezvény célcsoportja specifikus. A kutatás a fiatalokat apolitikus, nemzetük és régiójuk iránt közönyös csoportként definiálja, akiknek fontosabb a megélhetés és a munkavállalás kérdése, mint a szülőföldön maradás. Ahogy a szerzők fogalmazzák a fiatalok számára „a nemzeti identitás egy olyan adottság, mely nem igényel számukra nagyobb döntéseket, sem véglegesnek szánt hitvallást. Azokban a régiókban, ahol hagyományosan több nemzetiség is együtt él, a fiatalok sokkal inkább elutasítják az egyirányú etnikai-nemzeti elkötelezettséggel járó, kívülről érkező nacionalizmust, jöjjön a minta akár az államnemzet, akár az anyaország irányából” (NSKI 2015, 85). További következtetése a kutatásnak, hogy a fiatalok nem fordulnak el a vallástól vagy a nemzettől, de egyre inkább az individuális értékek kapnak nagyobb szerepet. Nem bíznak a jelenlegi helyzetük jövőbeni javulásában, valamint a korábbi kutatásokkal összhangban továbbra is a munkanélküliség a leginkább definiált probléma. A kutatás szerint nem jellemzi a csoportot sem a származáshoz, sem az idősebb generációkhoz, sem a szülőföldhöz való kötődés, ez a megállapítás viszont ellentmondásban van a korábbi kutatások eredményeivel (ld. nemzeti hovatartozás származás alapján történő meghatározása). A haza fogalmát a fiatalok egyre inkább a „biztonság” szóval azonosítják, mindez egy földrajzilag egyre szűkebb térség szinonimája lett, „kevésbé kézzel

fogható lelki-tudati tartalmak közvetítője” (NSKI 2015, 19). A kérdőíves felmérés során a válaszadók túlnyomó többsége (35,6%) Székelyföldet nevezte meg hazájának. A kutatás az önazonosságtudatot az alábbi hármas kötődés mentén vizsgálta: 1) anyaország, Kárpát-medence, összmagyarság; 2) többségi államnemzet; 3) regionális vagy lokális nemzeti közösség. Az anyaországhoz való tartozás esetében több a negatív megítélés (ezek okai bűnbakképzés, düh, „lerománózás”), kötődésük összességében ambivalensnek nevezhető. A többségi állammal kapcsolatban két irány figyelhető meg, amely azonban nem választható el élesen egymástól: megbékélést, együttélést és multikulturalizmust hangsúlyozók, valamint az elkülönülést, a vegyes házasságok és a román nyelvű iskolaválasztást ellenzők csoportja. A nemzeti-kisebbségi csoporthoz való tartozás esetében a regionális identitás erősségét emelik ki, amely kulturális elemekkel (nyelv, himnusz, zászló) erősíthető. A kutatás szerint „talán a legerősebb speciális, önálló magyar identitással rendelkező régió a Székelyföld, a székelyföldi fiatalok a magyarságon belüli sajátos csoportként határozták meg magukat” (NSKI 2015, 27). A hármas kötődés fontossági sorrendje a következők szerint alakult: 1) regionális, „kisebbségi”, „határon túli” magyar közösségtudat; 2) „anyaország” és az államokon átívelő összmagyarság tudata; 3) államnemzeti és állampolgári tudat. A felmérés kitért az elvándorlás kérdéskörére is, komoly problémaként azonosítva a migrációt, egyre inkább a nyugati országokat jelölik meg célországként, azok pedig akik otthon maradnak a szülőföldön, a szerzők szerint „összességében sokkal nyitottabbak az asszimilációra, saját és gyermekeik megélhetése és boldogulása számukra fontosabb, mint a magyarként való megmaradás” (NSKI 2015, 87).

2015-ben a Mozaik 2001-es kutatás folytatásaként megvalósult a kutatás második fázisa kérdőíves adatfelvétellel, *GeneZys 2015* néven, a Mathias Corvinus Collegium, az MTA TK Kisebbségkutató Intézet és az Információs Társadalomért Alapítvány együttműködésében. A kutatás 2700 fős mintán vizsgálta a külhoni magyar (15-29 éves) fiatalokat, ebből az erdélyi magyar fiatalokról készült felmérés 1000 fős almintát jelent (Papp 2017). Az erdélyi felmérések során a megkérdezettek 88,3%-a magyarnak, 1,6%-a többséginek, 7,4%-a romának/cigánynak, 2,3%-a egyéb nemzetiségűnek vallotta magát és 0,4% nem tudja/nem válaszolt. A kutatásban részt vevők szerint (is) a Kárpát-medencei fiataloknak a közösségi hovatartozása három szintéren értelmezhető: 1) regionális kötődés; 2) regionális szinten magyarként vagy általában magyarként értelmezett kötődés; 3) kisebbségi állampolgári kötődés (ide tartozik a kettős állampolgárság is). A székelyföldi fiatalok többsége egyfajta kisebbségi regionális kötődés szintjén tekint saját identitására, hovatartozására (ezt a kutatás belső regionális kötődésnek nevezi). A megkérdezettek 53,6%-a Erdélyt, 21,9%-a pedig Romániát tartja szülőföldjének. A kutatók szerint a külhoni fiatalok számára a haza is elsősorban az adott régió vagy ország, ahol élnek. A fiatalok jelentős többsége szerint az adott kisebbségi magyar közösség a magyar nemzet részét képezi, az erdélyi válaszadók 58,1%-a pedig a kisebbségi és többségi nemzethez tartozónak egyaránt vallotta magát, ez a kettős kötődés már korábbi kutatásokban is megjelent. A kutatás adatai szerint a Kárpát-medencei magyar fiatalok magyarként való azonosítása erősen nyelvközpontú, az erdélyieknél pedig „a családi háttér, a szülők vagy mindkét szülő nemzetisége tűnt fontosabbnak a többi régióval való összehasonlításban” (Papp 2017, 211). Veres szerint „a teljes erdélyi magyar népességi mintán 2007 és 2010 között 61-ről 39 százalékra csökkent azok aránya, akik teljesen egyetértettek azzal, hogy büszkeséggel tölti el őket, hogy magyarnak születtek, de nem emelkedett a szégyenérzet, közömbösséget érzők aránya lényegesen” (Veres 2017, 391). A Székelyföldön, tömbben élő magyar fiatal lakosság az ország lakosságához viszonyítva kisebbségi léthelyzetben van, de a saját térségükön belül többségiként élik meg az identitásukat. Az anyaországban élőkkel szemben is kisebbségi léthelyzet jellemzi a határon túliakat, amelyek a „rendszer váltás óta tapasztalt »lerománózásból«, illetve a 2004-es sikertelen népszavazásból vagy akár az aktuálpolitikai tényekből is bőségesen táplálkoznak” (Papp 2012, 110). „[...] a magyar állam külhoniakat támogató politikája miatt egyre esélyesebbek a határokon túl élő magyarok is a növekvő társadalmi távolságra, elutasításra az anyaországiak percepciójában” (Sólyom 2017, 293). Minél inkább kötődik valaki egy adott szervezethez, annál nagyobb a politikai aktivitása. Ennek okán a kutatók megkérdezték a fiatalokat, hogy kötődnek-e akár tagként, akár más módon valamelyik civil, társadalmi vagy politikai szervezethez? Az erdélyi válaszadóknak 16,3%-a igen, 83,7%-a nem kötődik semmilyen módon civil, társadalmi vagy politikai szervezethez. A Kárpát-medencei fiatalok között a kutatás adatai alapján az erdélyi fiatalok körében a legalacsonyabb a szervezeti kötődés. A politikai pártokhoz való kötődés, a politika iránti érdeklődés (1,92 az ötfokozatú skálán) és a demokráciával való elégedettség (4,89

a tízfokozatú skálán) szintje alacsony. A Mozaik 2001-es kutatás is rákérdezett a fiatalok demokráciával kapcsolatos elégedettségének mértékére, amely során 4,31 volt az átlagérték. A politika iránti érdeklődés a 2001-es felméréshez képest csökkent, míg 2001-ben 2,05 volt, addig 2015-re 1,92-re csökkent az elégedettségi arány. Mindezek következtében megállapítható, hogy 2001 és 2015 között pozitív elmozdulás tapasztalható, összességében erősödött a fiatalok demokráciával kapcsolatos elégedettsége, ugyanakkor csökkent a politika iránti érdeklődésük. A politikai önbesorolás tekintetében az erdélyi magyar férfiak jobboldalibbak, mint a nők és korosztály szempontjából is az idősebb korosztály jobboldalibb (4,7 a hétfokozatú skálán) mint a fiatalabbak. Zsigmond szerint az erdélyi magyar jobboldali fiatalokra jellemző, hogy „az átlagosnál pozitívabban viszonyulnak a kisebbségi magyar közösségekhez (így önmegítélésük is pozitívabb), és elutasítóbbak a többségi nemzetiségűekkel szemben. A városi fiatalokra jellemzőbb ez a preferencia.” (Zsigmond 2017, 260). A fiatalok politikával kapcsolatos nézeteit kétféleképpen értelmezi a szakirodalom, egyesek a fiatalok apolitikusságáról, mások a fiatalok politikai aktivizmusáról beszélnek. A fiatalok apolitikussága leginkább a politikától való elfordulásban figyelhető meg, a fiatalok részéről érdektelenség jellemzi a politikával és közügyekkel kapcsolatos dolgokat, alacsony a választásokon való részvételük, amely veszélyt jelenthet a demokráciára (Bauerlein 2009). A régió többség-kisebbség viszonyának alakulása kapcsán válaszadók többsége szerint nem változott sokat a kapcsolat (67%), ha mégis, az inkább romlott (20,6%), de a jövőre optimistábban tekintenek (nem változik 58%, javul 23%, romlik 19%). A kutatók megállapításai alapján az iskolai végzettség magasabb foka szignifikánsan pozitívabbnak ítélte a jövőt, mint az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők. A migráció kérdéskörét vizsgálva a kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy az erdélyi fiatalok alig 13,6%-a járt külföldön tanulás céljából. Ez az adat az erdélyi magyar felsőoktatási intézményekben jelentkezők számának növekedésével is magyarázható. A legalább egy hónapig tartó munkavégzés szempontjából az erdélyi magyar fiatalok 25,4%-a utazott külföldre, turistaként pedig 64,4%-uk. A fiatalok végleg külföldre történő költözésének aránya alacsony, az erdélyiek abszolút többsége nem költözne ki (30,2%), illetve nem is gondolkodott annak lehetőségén (25,3%). Ez összefüggésben lehet a szülőföld iránti érzelmekkel de az idegen nyelvtudás alacsony szintjével is. A GeneZYs 2015 kutatás ezen összefüggések boncolgatására nem tér ki. Korcsoportok szerint azonban megvizsgálták az emigrálás szándékát és arra a következtetésre jutottak, hogy a fiatalabb (15-19 év) korosztályban magasabb az elvándorlás iránti vágy, a 24-29 évesek között már sokkal kevesebb a kitelepedni vágyók aránya. A megkérdezettek 84,4%-a a jobb megélhetés, a nagyobb jövedelemszerzés miatt költözne külföldre, ezt követi a továbbtanulás, a hátrányos kisebbségi helyzetre való hivatkozás pedig minimális. A kutatók szerint a „külföldi magyar fiatal” gyűjtőfogalom nem állja meg minden esetben a helyét, hiszen eltérő „országhatás”, kulturális és szocializációs hatás éri őket. Ez a következtetés igazolja azon felvetést is, miszerint az erdélyi fiatalok és a székelyföldi fiatalok is eltérő preferenciákkal rendelkeznek. Az erdélyi magyar fiatalok között a többes kötődés természetes állapotként definiálható, a megkérdezettek 89%-a a magyar nemzethez tartozónak vallotta magát, ugyanakkor 64%-uk a többségi nemzethez tartozónak is érzi magát, és csupán 56%-uk rendelkezik kettős állampolgársággal. Az erdélyi fiatalok körében magasabb a szülőföldi ragaszkodás, alacsonyabb a migrációs hajlandóság és a hagyományos értékrend elemei is megjelennek (családalapítás, gyerekvállalás, vallásosság).

2015-ben készült egy újabb adatfelvétel az NSKI Külföldi magyar ifjúságkutatás programjának zárásaként „*Kincses Kolozsvár 2015*” *Erdélyi magyar fiatalok* címmel, amelyben véletlen mintavétellel Kolozsváron tanuló magyar nemzetiségű egyetemistákkal készítettek kérdőíves felmérést 2015. október 15. és november 30. között. A kvantitatív kutatás során egy 746 érvényes válaszból álló reprezentatív mintát alakítottak ki, amelyből 54,7% (közel 410 fő) Székelyföldön él (NSKI 2016). A kutatás bár rákérdez a hallgatók szüleinek legmagasabb iskolai végzettségére, a szülők utolsó foglalkozására, a lakáskörülményekre, az anyagi helyzetükre, fogyasztási szokásaikra valamint a migrációra az ezekre adott válaszokat azonban nem vizsgálja régióspecifikusan, annak ellenére sem, hogy a kutatási jelentés elején megemlíti a székelyföldi fiatalok túlréprezentáltságát a felmérésben. A nemzeti identitás, a magyarságtudat és a magyarsághoz való viszony kapcsán már megjelenik a székelyföldi válaszadók külön elemzése. Ennek kapcsán megállapítható, hogy a 746 válaszadó 16,7%-a elsősorban székelynek tartja magát, ugyanakkor Veres megemlíti, hogy a Székelyföldről származó diákok körében erős a székely identitás, 28%-uk számára ez a leginkább fontos közösség (Veres 2016, 31). Érdekes

megállapítás, hogy a jelenlegi Magyarországot a válaszadók alig 3,7%-a tekinti hazájának, azonban a történelmi Magyarország 7,2%, magasabb mint Románia és a többi régió válaszaihoz (Észak-Erdély, Partium, Dél-Erdély és Bánság) képest is sokkal magasabb. A román nemzetbeli „kollektív tagságukat” többen elfogadják (58%), mint ahogy azt egyénileg, személyesen érzik (28%). Veres szerint a székelyföldi válaszadók számára gyakrabban jelent gondot az, hogy magyar nemzetiségüként román állampolgárok, mint a más régióból érkezett társaiknak (Veres 2016, 40). A székelyföldi diákok látják a legkonfliktusosabbnak a román-magyar viszonyt országos szinten (65%), ugyanakkor helyi szinten is a legkevésbé együttműködő kapcsolatként determinálják. A székelyföldi válaszadók kisebb arányban látják rokonszenvesnek a románokat a többi régióból származó válaszadókhoz képest (Veres 2016, 43). A válaszadók 61%-a teljesen egyetért azzal, hogy büszke arra, hogy magyarnak született. Veres szerint „régióként jelentős kötődéskülönbségeket figyelhetünk meg a nemzeti identitás terén, és ezáltal erőteljes hangsúlyeltolódást is érzékelhetünk az Erdély különböző részeiből érkező egyetemi hallgatók körében” (Veres 2016, 49). A Székelyföldről érkező hallgatók több mint egynegyede elsősorban székelynek vallja magát, a többiek megosztva erdélyi magyarnak és erdélyinek. Összességében a leggyakoribb identitáskategória az erdélyi magyar. Az „erdélyi” jelző mind a magyarországi magyartól, mind a székelytől való megkülönböztetést tükrözi. „Amikor az »erdélyi magyar« kategóriával való azonosulás a székely identitástól való megkülönböztetést fejezi ki, a háttérben egy bezárkózó, a saját etnikai csoport külön voltát hangsúlyozó irányzattól való elhatárolódás állhat, vagy akár olyan élmény is, hogy megkérdőjelezték az illető székely voltát” (Hajdu 2016, 131).

2016-ban az Új Nemzedék Központ Nonprofit Kft. megrendelésére készítettek egy kutatást *Magyar Ifjúság Kutatás 2016* néven, amelynek során Erdélyben (Partium, Belső Erdély, Székelyföld) is készítettek kérdőíves adatgyűjtést egy 2000 fős mintán az erdélyi magyar fiatalok körében. A kutatás gyorsjelentése 2017 tavaszán jelent meg, a külhoni adatokat a magyarországi felméréssel összehasonlítva mutatja be (Székely – Szabó 2016). A kutatás a 15-29 évesek körében készült, a nemzeti hovatartozás kapcsán a következő eredmények születtek: elsősorban 45% a magyar, 20% erdélyi magyar, 8% székely, 6% erdélyi, 5% romániai magyar, a többi csoport 3% vagy az alatti volt. A válaszadók másodsorban 23% erdélyi magyarnak, 18% magyarnak, 10% romániai magyarnak, 9-9% erdélyinek és székelynek, 8% románnak tekintette magát. A fiatalok többsége (85%) szerint a Romániában élő magyarok részei a magyar nemzet egészének, ugyanakkor az erdélyi magyarokat a román nemzet részének csupán a válaszadók 55%-a tekintette. A nyelvhasználat kérdését vizsgálva szembetűnő volt, hogy a fiatalok a családban többnyire (94%) magyarul beszélnek, csupán 4% használja vegyesen mind a két nyelvet és 1% beszél többnyire románul. A barátokkal folytatott beszélgetések során ez az arány némiképp változik, több a vegyesen mindkét nyelvet használók aránya (többnyire magyar 81%, többnyire román 2%, vegyesen 16%, nem válaszolt 1%). A munkahelyen a válaszadók 44%-a beszél kizárólag magyarul a kollégáival, a hivatalokban többnyire a románt használják (47%), az orvossal való beszélgetés során 46%-uk többnyire magyarul beszél. A kutatás nyelvhasználati vizsgálatának érdekes kérdése, hogy „ha magában számol, akkor azt milyen nyelven teszi”, a válaszadók 92%-a többnyire magyarul, 2%-a többnyire románul, 4%-a vegyesen, 1%-a egyéb nyelven és 1%-a nem válaszolt. A legégetőbb problémának az alkohol terjedését, a munkanélküliséget, az elhelyezkedési nehézségeket, az anyagi nehézséget és a létbizonytalanságot tekintik. A külföldi munkavállalás esetében az erdélyi fiatalok 15%-nak volt már magyarországi állása, 18%-uk pedig dolgozott már külföldön, a jövőbeli terveket figyelembe véve pedig a válaszadók 47%-a szeretne, 36%-a viszont egyáltalán nem szeretne Magyarországon dolgozni. A Magyarországon kívüli célszörzörök továbbra is népszerűbbek munkavállalás céljából, többségük azonban csak pár hétre vagy hónapra (40%), esetleg pár évre (36%) kíván külföldre menni, a végleges külföldi letelepedést a válaszadók 22%-a választotta. Az elvándorlás okai között a jobb megélhetés (81%), tapasztalatszerzés és karrier (52-52%), nyelvtanulás (40%), itthoni kilátástalanság, lehetőségek hiánya (37%), otthoni rossz anyagi körülmények (27%) szerepel – a kutatás a kisebbségi létből fakadó problémákra nem kérdezett rá.

2. melléklet: Vezérfonal

Bevezetés: Jó napot kívánok! András Hanga vagyok, a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskola PhD hallgatója és disszertációm elkészítéséhez egy kutatást végzek, amihez a ti segítségetekre lenne szükségem. Erdélyi magyarokkal szeretnék beszélgetni, a nemzeti identitásról és a székelyföldi mindennapokról. Vettetek-e részt már fókuszcsoporthoz interjúban? (*Ha nem, akkor elmondom.*) Tulajdonképpen egy csoportos beszélgetésről van szó, ahol mindenki elmondhatja szabadon a véleményét, megoszthatja a másikkal tapasztalatait, elmesélheti saját történeteit. Azért jó mindez, mert csapatban oldottabb a hangulat és bízom benne, hogy egy kellemes órát tudunk eltölteni együtt. Az interjú nem egy hagyományos kérdezz-felelek jellegű lesz, mindinkább szeretnék titeket arra biztatni, hogy oldottan beszélgessünk. Szabályok lefektetése: Az interjú teljes mértékben anonim, viszont rögzítésre kerül, de csak a saját munkám segítése érdekében, remélem, ez mindenkinek megfelel. Ezért majd csak a keresztneveket kérdezem és úgy is jegyzem le. Az interjú során azt szeretném, ha a csoporton belül interaktív beszélgetés zajlana. Megkérek mindenkit, hogy a beszélgetés alatt igyekezzen figyelmesen meghallgatni a másikat és lehetőleg ne vágjon a másik szavába, viszont nyugodtan lehet kérdezni egymástól vagy hozzáfűzni a másik mondandójához, ha valami eszetekbe jut.

Bemelegítés:

- Első körben szeretném, ha bemutatkoznátok és mondanátok pár szót magatokról és arról, amire büszkék vagytok.

Nemzeti-nemzetiségi elkötelezettség, hovatartozás:

- Ha megkérdezik tőled, akkor te mit válaszolsz, milyen nemzethez/nemzetiséghez tartozol? (székely, magyar, erdélyi magyar, romániai magyar, román stb.)
- Mesélnél nekem egy esetet, hogy miként vagy te az?
- Szerinted mi jellemzi a magyar embert és mi a ...-t?

Székelység, nemzeti identitástudat:

- Szombatonként este tíztől volt látható a tévében a Sztori A la Carte című műsor. A műsor elődje 2009 tavaszán még az MTV-n futott. Az egyik adásban elhangzott néhány vélemény és ellenvélemény a székely himnuszról. Nézzünk meg belőle egy összeállítást. video megtekintése (Székely himnusz esete)
- Mi a véleményetek erről a videóról és a benne elhangzottakról?
- Mit éreztetek akkor, amikor a székely himnuszról énekeltek?
- Milyen tapasztalataitok vannak, a magyarországiak mennyire ismerik a székely himnuszról?
- Mit gondoltok a magyarországiak miért és mikor énekelik a székely himnuszról?

Visszhang, értékítélet, tapasztalat:

- Személyközi konfliktus c. fiktív történettel felvezetni a kérdéscsoportot!
- Ki mikor, milyen célból járt utoljára Magyarországon és mennyi időt töltött ott?
- Szerintetek napjainkban milyen az erdélyiek megítélése Magyarországon?

Önmeghatározás:

- Szerinted van-e a székelyeknek saját kultúrájuk vagy a magyar kultúra része mindez?
- Ha van, akkor miben érzed a különbséget?

Viszonyok:

- Hogyan írnád le a magyarok és a székelyek közötti viszonyt? (mindennapok történetei) – hol becsülik meg a székelyeket, milyen területeken nézik le őket és viszont?
- Társas konfliktus c. fiktív történet!

Magyarsághoz való tartozás vs. romániaiság:

- Mit tekintetek inkább hazátoknak Magyarországot vagy Romániát, ill. a szülőföld iránt éreztetek azok inkább Romániához, Erdélyhez, Székelyföldhöz vagy Magyarországhoz kötnek (virtuális haza fogalom)?
- Határon túli magyarként otthonosan érzed-e magad Magyarországon, milyen mértékben?
- Romániában, az országban milyen ez az otthonosságérzet?

Székely góbéság:

- Szerintetek mi a székely góbéság? Létezik-e ez, vagy mások használják ezt a jelzőt rátok?
- A székelyek szerintetek egymással is góbé módjára bánnak?
- Szerintetek szükséges-e a székely emberek vagy szeretnek sokat beszélni?

- S akkor honnan jönnek a szüksézávú székely viccek/történetek? Mégis kik találják ki őket?
- Szerintetek mennyire jellemzik ezek a viccek a székelységet?

Ünnepek, politikai rendezvények, szimbólumok:

- Ismeritek-e a következő rendezvényeket? Részt vettetek-e valamelyiken? Nemzeti Összetartozás Napja, Székely Szabadság Napja, Székelyek Nagy Menetelése (meséljenek róla, vitassák meg a történéseket)
- Van-e székely zászlótok, mit jelent a számotokra, mire használjátok?

Hátrányos megkülönböztetés:

- Hátrányos megkülönböztetés c. fiktív történettel felvezetni a kérdéscsoportot!
- Éreztették-e veletek azt, hogy szülőföldeden hazátlanok vagytok?
- A magyarországi magyarok kinek tartanak titeket? Románoztak-e már le szülőföldeden magyarországi magyarok?

Kettős állampolgárság:

- Ki kérvényezte a kettős állampolgárságot? És ki kapta már meg?
- Mit éreztetek az esküvetétel során?
- Miért csináltattatok/ nem csináltattatok meg? Mit jelent ez számotokra? (ráció ill. érzelem)
 - o Ha Chisinau-ban vállalhatnál munkát, 3x annyi fizetésért, mint itthon, és ennek feltétele a moldáv állampolgárság megszerzése lenne, megcsináltatnád?

Fiktív történetek:

1. történet (személyközi konfliktus)

Áron 26 éves máréfalvi lakos, aki pénzt keresni ment Magyarországra és ácsként dolgozik egy építőipari vállalkozásnál, ahol ő az egyedüli határon túli magyar. Munkatársai többnyire szakmunkások, érettségi nélkül, nem különösebben széles látókörű emberek, akik közül egy-kettő ugyan már járt Erdélyben a „románoknál”. Áront munkatársai úgy különböztetik meg önmaguktól, hogy vaskos tréfaikban lerománozzák („Nálatok románéknál hogy van...?”). Mit tehet ilyenkor Áron? Mit gondolhat ő a magyarságáról/székelységéről?

2. történet (társas konfliktus)

Kálmán 52 éves gyakorló középiskolai tanár, aki egyházi kapcsolatokon keresztül ajánlja fel szaktudását egy székelyföldi falusi iskola tanárai számára. A tanfolyam résztvevői között van egy kolléga, aki akadékoskodik, mindenhol a nehézségeket látja és mondanivalóját a „Lehet, hogy Magyarországon úgy van, de nálunk...” kezdi és erőszakol ki vitát, ennek kiindulópontja a „Messziről jött ember, azt mond, amit akar” álláspont. Mit tennének a többi tanfolyami résztvevő helyében?

3. történet (hátrányos megkülönböztetés)

Egy székelyföldi kisvárosban az édesanya orvoshoz vitte 10 éves kislányát. Anyanyelvén, magyarul próbálta elmondani a nővéreknek, hogy mi a probléma és miért keresi a főorvost. Az egyik nővér leteremtette a nőt és azt mondta neki: „Romániában vagyunk, beszéljen románul, idióta bozgor!”. Mit tehet ilyenkor az édesanya? Milyen álláspontot képvisel vajon a kórház és mit tanulhat ebből a gyerek?